FÜTUHÂT-I MEKKİYYE

İbn Arabî

6

LİTERA YAYINCILIK

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE

6

MUHYİDDİN İBN ARABÎ

Çeviri: Ekrem Demirli

Fütûhât-ı Mekkiyye Projesi MACİTLER GRUP'un
desteği ile gerçekleştirilmektedir.

LİTERA YAYINCILIK

LİTERA YAYINCILIK

İSTANBUL – 2007

İnternet satış: **www.e-literayayin.com**

İÇİNDEKİLER

YAYINCININ ÖNSÖZÜ 7

ON BİRİNCİ SİFİR 9

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN YETMİŞ BİRİNCİ KISMI 11

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN YETMİŞ İKİNCİ KISMI 33

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN YETMİŞ ÜÇÜNCÜ KISMI 55

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN YETMİŞ DÖRDÜNCÜ KISMI 79

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN YETMİŞ BEŞİNCİ KISMI 101

YETMİŞ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 101

Mukabele ve Sapma Esnasında Müşahede Eden İçin Gerçekleşen Sırların Sayısının Bilinmesi. Mukabeleden Ne Kadar Sapılır? 101

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN YETMİŞ ALTINCI KISMI 123

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN YETMİŞ YEDİNCİ KISMI 141

YETMİŞ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM'ÜN DEVAMI 141

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN YETMİŞ SEKİZİNCİ KISMI 161

YETMİŞ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM'ÜN DEVAMI 161

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN YETMİŞ DOKUZUNCU KISMI 179

ON İKİNCİ SİFİR 205

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN SEKSENİNCİ KISMI 207

Ruhanî Meselelerin Açıklama ve İzahı 207

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN SEKSEN BİRİNCİ KISMI 229

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN SEKSEN İKİNCİ KISMI 253

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN SEKSEN ÜÇÜNCÜ KISMI 277
FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN SEKSEN DÖRDÜNCÜ KISMI 299
FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN SEKSEN BEŞİNCİ KISMI 321
FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN SEKSEN ALTINCI KISMI 345
FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN SEKSEN YEDİNCİ KISMI 367
FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN SEKSEN SEKİZİNCİ KISMI 389
FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN SEKSEN DOKUZUNCU KISMI 411
DİZİN 431
SON NOTLAR 445

ON BİRİNCİ SİFİR

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] YETMİŞ BİRİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

VASIL

Fasıllar: Konuyla İlgili Hadisler

Konuyla ilgili hadislerin tümünü zikretmek yerine, gereklilerini zikredeceğim. Hz. Peygamber'in (nasıl) hac yaptığını Cabir b. Abdullah'tan rivayet edilen hadisten aktarıp bölümün kalan kısmında nebevî haberlerden zikredebileceğimiz kadarını zikredeceğiz.

[Birinci] Hadis: Haccın ve Umrenin Fazileti

Müslim, es-Sahih'te Ebu Hureyre'den şöyle bir hadis aktarır: Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Bir umre, diğer umreye kadar işlenen günahların kefaretidir. Mebrûr (kabul olunmuş) bir haccın ödülü ise sadece cennet olabilir.'

Kefaret (kelime anlamı örtmek olduğu için) örtmeyi gerektirir, cennet de (kelime anlamı bakımından) örtmeyi gerektirir. Umrenin 'örtmesi' iki umre arasında gerçekleşirken haccın (günahları) örtmesinde böyle bir şart yoktur. Peygamber burada haccı, 'mebrûr' olmayla sınırlandırdı. Kelimenin türetildiği birr (iyilik), ihsan demek iken ihsan müşahededir ya da müşahede gibidir. Çünkü Hz. Peygamber (Cibril hadisinde) ihsanı yorumlarken 'İhsan, Allah'ı görür gibi ibadet etmendir' demişti. Böylece cennet, iyilikle nitelenmiş bir hacdan meydana ge-

lir. Bu durumda hac ile iyilik ilişkisi, birinci umre ile ikinci umrenin ilişkisine benzer. Bunun sebebi ise, (umrenin günahlara) kefaret olması ve cennetin bir sonuç olmasıdır. Sonuç, bir şeyden meydana gelmez, çünkü böyle bir şey doğru değildir. Sonuç, iki öncülden meydana gelebilir. Dolayısıyla kefaret de, iki umreden meydana geldi. Cennet ise, mebrûr bir hacdan, başka bir ifadeyle iyilik niteliğine sahip bir insanın haccından meydana gelmiştir. Şâri'nin maksadı ne güzeldir!

Umre, ziyaret demektir. Bu ziyaret, mutluluk ehlinin dünya hayatında, kalpleri ve amelleriyle, ahirette ise zâtları ve varlıklarıyla Allah'ı ziyaret etmeleri demektir. İki ziyaret arasında ise ziyaret edenler ile cennet ehli arasında bir takım engeller vardır. Dünyadaki durumda da umre yapanlar ile diğerleri arasında engeller vardır. Öyleyse bu ziyarette elde etmiş olduğu ilahi sırlar ve nurlardan elde etmiş olduğu şey bu makamda bulunmayan birisinin gözlerine tecelli etseydi hiç kuşkusuz onları yakar ve varlıklarını yok ederdi. Aynı şekilde bu örtünme de o insanlara dönük bir rahmettir. Biz bu durumu, Mekke'de -ki Mekke, kendisini ziyaretle, umrenin gerçekleşeceği yerdir- amel ve kalplerle kendisini ziyaret ettiğimizde ilahi bilgilerle ilgili olarak açık bir şekilde gördük.

Umre diye isimlendirilmeksizin sadece ziyaret ise, her nerede bulunursa bulunsun ziyaret eden herkes adına gerçekleşebilir. Aynı şey, hac için geçerlidir. Öyleyse umre, hac özel bir yöneliş olduğu gibi, özel bir ziyarettir. Umrede kalplerin kendisiyle mamur olduğu müşahede vardır ve bu nedenle umre diye isimlendirilmiştir.

İşte bu, özel ameldeki kefaretin anlamıdır. Bazen bundan başka konularda da kefaret olabilir. Bu ise Hakk'ın seni yapmış olduğun itaatsizliklerin karşılığında intikamın sana inmesinden gizlemesi demektir. Bazı insanların kefareti ise günahların kendisine ulaşmasından gizlenmektir. Bu durum, arzulayan nefs kendisini istediğinde kendisine yerleşmek üzere günahların insana yönelmesinde söz konusudur. Bu iki anlam, ilkinden farklıdır. İnsanların bir kısmı bütün bunları birleştirir. Dünyada bu üç hükmün hepsi vardır: Ahirette ise özellikle iki şey vardır: Bu birinci gizleme, intikamın kendisine ulaşmaması anlamındaki gizlemedir. Emre itaatsizliklerden gizlemek ise -yükümlülük burada bulunduğu için- ancak dünyada olabilir. Ahiret ise yükümlülük yeri

değildir. Şu var ki kıyamet gününde insanlar secdeye çağrıldığında (secde edenlerle etmeyenlerin) ayrıştığı yerde yükümlülük söz konusu olacaktır. Bu yükümlülük çağrısı değil, ayrıştırma çağrısıdır. Humeydî'nin *'el-Muvazene'* isimli kitabında zikrettiği, ancak sabit olmayan bir rivayet bundan farklı bir bilgi içerir. Bu secdeye emir bitiştiği için yükümlülüğe benzemiştir. Böylelikle yükümlülerin ödülü olarak secdeyi caiz görmüşlerdir. Nitekim meleklere de emir ve yasaklar Allah katından gelir. Bununla kastedilen şey yükümlülük değildir. Bu durum onların mutlulara *'korkmayın ve üzülmeyin'*[1] demeleridir. Bu ise bir yasaklamadır. *'Cennetle müjdelenin'*[2] bu ise bir yükümlülük olmamakla birlikte emirdir. Aynı şekilde secde etmekle de emrolunurlar. Bu secde sadece Allah'a secde edenler ile çekinerek riyakârca ve başkalarına duyurmak için secde edenleri ayırt etmek ve farklılaştırmak içindir. Çünkü onlar Allah'a secde etmede toplanırlar. Bu nedenle benzerlik meydana gelmiştir, çünkü onlar kendilerine emredildiği gibi *'dini Allah'a tahsis ederek'*[3] secde etmemişlerdir. Böylece Allah kıyamet günü günahkârları birbirinden ayırdığı gibi bu iki gurubu da ayırt edecektir. Allah Teala şöyle buyurur: *'Ey günahkârlar bu gün ayrışın.'*[4]

İkinci Hadis: Hac ve Umreyi Yapmaya Teşvik Eden Hadis

Hac ve umreden her birisi, Allah'ın soylu evini ziyarete yönelmek demektir. Nesâi, Abdullah İbn Mesud'dan şöyle bir hadis aktarır: 'Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Hac ve umreyi peşpeşe yapınız, çünkü o ikisi, tıpkı körüğün altın ve gümüşün pasını silmesi gibi, yoksulluğu ve günahları temizler. Mebrûr bir haccın cennetten başka sevabı yoktur.' Birinci hadiste umre, umreye eklendiği gibi hac ile iyilik de birbirine eklenmişti. Burada ise, hac ve umre kendilerinden birinci hadisin vermediği başka bir ödül meydana gelsin diye, iki öncül yapıldı. Bu ödül, yoksulluğun giderilmesidir. Bu iki ibadeti biraraya getirmek, seninle kulluğun arasına girer.

Sadece kul ve Rab vardır! Kul Rab'den yoksulluk özelliğiyle ayrışır. Allah onun yoksulluğunu giderdiğinde ise, kendisine Rabbani nitelik elbisesini giydirir ve ona dilediği bir şeye 'ol' deyip o şeyin hemen

olması imkânını verir. Bu, 'zenginliğin yoksullukta' bulunmasının sırrıdır ve herkes onun farkına varamaz. Çünkü arzu olmaksızın bir şeyin meydana gelmesi için ona 'ol' denmez. Bu nedenle Allah *'Nefslerinizin istediği şeyler ondadır'*[35] buyurdu. İnsan, istediği şeye muhtaç olduğu için, yanında bulunmayan şeyin yanında olmasını isteyebilir. Çünkü arzusu (şehveti), insanı o şeye muhtaç yapıp onu aramaya yöneltmiştir. İnsana istenilen şeyi meydana getirme gücü veren rabbani nitelik bulunduğunda ise söz konusu şeyi talep etmez. Böylece insan ilahi bir nitelikle -yoksunluktan dolayı- ona 'ol' der, istenilen şey de dışta var olur, insan da o şeyi talep etmesini sağlayan şeyi elde eder.

Aynı şey Hak için söz konusu değildir. Çünkü Allah var olanları, kendilerine muhtaç olduğu için yaratmak istemedi. Mümkün yoklukları halinde var olmayı talep eden eşyanın kendisidir. Onlar, özü gereği, kendilerini var eden Allah'a muhtaçtır, O'ndan başkasını bilmezler. Böylece özlerinden kaynaklanan yoksunlukla Allah'tan var edilmelerini istemişlerdir. Hak ise, onların bu isteğini kabul etmiş, kendileri ve istekleri nedeniyle onları var etmiştir, yoksa onlara muhtaç olduğu için var etmemiştir. Çünkü eşya yokluk ve varlık halinde Allah tarafından görülürdür. Kul ise, böyle değildir, çünkü kul yokluk halinde onları duyusal olarak göremez. Bununla birlikte bilgi bakımından onlardan habersiz yoksun değildir, çünkü eşyayı bilmeseydi, (Allah kendisine ol deme imkânı verdiğinde) 'var etme' ile bir şeyi başka bir şeyden ayırt edemezdi.

Şu var ki kul, iki zâttan bileşiktir: Mana ve duyu. İnsanın kemâli budur. Bilinen bir şey duyu için mevcut olmadıkça, insanın o şeyi zâtının kemâliyle algılaması tamamlanmış sayılmaz. Var olduktan sonra duyusal olarak da onu idrak ettiğinde -ki daha önce bilgi olarak algılamıştı- bu durumda o şeyi özü gereği algılamak tamamlanmış olur. Öyleyse bileşiklik, var olmasını isteyen bu şeye muhtaçlığın sebebidir. Söz konusu şeyin mümkün olması ise, kendisini tercih edene muhtaçlığının sebebidir. Hak ise, bileşik değildir, bilakis birdir. Yokluk ve varlık hallerinde Hakkın eşyanın hakikatlerini bulundukları hal üzere idrak etmesi, aynıdır. Bu nedenle Hakkın eşyayı var etmesi, bir yoksulluktan kaynaklanmadığı gibi Hakkın niteliğinin giydirildiği bu kul da öyledir.

Bu, öğrenmek uğrunda gözlerini feda etmenin yetersiz bir karşılık sayılacağı konudur. Çünkü bu konu ayakları kaydıran bir mesele olduğu gibi yolumuz ehlinden pek çok kimsenin yanıldığı bir meseledir. Onlar, bu meselede Allah'ın kitabında kendilerini kınadığı kimselere katılmışlardır. Allah onların şöyle dediğini aktarır: *'Allah yoksuldur.'*[36] Yanılmanın sebebi budur. Öyleyse mümkünün varlık sebebi ya da yaratılmış bilginin varlık sebebi, varlık ve bilgi mertebesinin kemâle ulaşmasını sağlamaktır, yoksa Allah'ın kemâle ulaşmasını sağlamak değildir. Allah, âlem var olsa da olmasa da ya da yaratılmış bir bilgi tarafından bilinse de bilinmese de, özünde kâmildir. Aynı şekilde Allah gerçekte bilinmez ve mümkün Allah hakkında ancak kendisini bilebilir.

(Hac ve Umrenin peşpeşe yapılmasıyla) günahların silinmesi ise, el-Ahir isminin sonucudur. Çünkü işin (ve emrin) karşısında bu durum, baş karşısında sonra gelen kuyruk gibidir (günah anlamındaki zenb ile kuyruk anlamındaki zenb arasında ilişki kurulmaktadır). Kul esas itibarıyla itaatkârdır. Çünkü kul kendisine 'ol' dendiğinde, yaratma emrine bağlanır. Öyleyse kul itaatkâr yaratılmış, 'günah' diye isimlendirilen 'emre itaatsizlik' ise sonradan kendisine ilişmiştir. Öyleyse gecikme yönüyle günah, (sonda bulunan) kuyruğa benzer. Böylece günah asıl vasıtasıyla ortadan kalkmıştır. Çünkü o geçici bir şeydir, geçici olan ise kalıcı değildir. Bununla birlikte var olması esnasında onun bir etkisi olsa bile bu etki kaybolur. Bu durum ahirette belli bir müddet sonra olsa bile varışın mutluluğa olacağına delildir.

Günahın (zenb) iki kıymetli özelliği vardır ki, insan onları bilirse, Allah nezdinde günahın konumunu da bilir. Şöyle ki: Hayvanın kuyruğunun (zenb) iki kıymetli özelliği vardır. Birincisi avret bölgesini örtmek, ikincisi hareket etmesiyle sinekleri uzaklaştırmaktır. Günahta da Allah'ın affi ve örtmesi (mağfiret) vardır. Böylece insanın farkına varmadığı yönden bu durum ilahi isimlerden içerdikleri ile sahibinin intikam ve cezalandırma eziyetinden uzak tutar. İntikam ve cezalandırma ise, hayvana eziyet eden sineklere benzer. Öyleyse intikam, günahı olmayan kimse anlamındaki soysuza (kuyruksuz) isabet edebilir. Allah şöyle buyurur: *'Seni kötüleyen soysuzdur.'*[37] Yani, onun ardı yoktur. Başka bir ifadeyle ölümden sonra kendisiyle yararlanılacak arkada bir şey bırakmamıştır. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: '(Sadaka-i cariyenin bir kısmı da) insanın lehinde dua edecek sâlih bir ço-

cuk bırakmaktır.' Bu, çocuk olabileceği gibi torun, erkek ya da kız olabilir. Allah Hz. Muhammed'e şöyle demiştir: Seni kötüleyen kimse soysuzdur, ardına bir şey bırakmamıştır. Bir şeyin ardı, onun son tarafıdır. Bu nedenle kuyruğun sonda olduğunu söyledik. Çünkü kuyruk hayvanın arkasındadır. Kuyruk olmadığında ise hayvan 'soysuz' (kuyruksuz) olur.

'İnsanlar günah işlemeseydi, Allah günah işleyen ve kendilerini bağışladığı bir topluluk getirirdi.' 'Allah onları cezalandırırdı' denilmemiştir. Böylece mağfiret (örtme) hâkim olmuş, hüküm ona ait sayılmıştır. Öyleyse günah, mağfiret ve cezalandırmayı içerdiği için, özü gereği vardır. Böylelikle de isimlerin etkisini talep eder. Zıt anlamlı iki isimden biri, hüküm bakımından diğerinden öncelikli değildir, fakat 'komşuluk' bakımından 'Allah'ın rahmeti gazabı geçmiştir.' Zikredilen her şeyi Allah'ın rahmeti kuşatmıştır. Kangren olmuş bir hastanın ayağını keserek kendisine acı verilmesi, doktorun hastaya merhametinin bir sonucudur. Bu meseleyi anlayınız ve dikkatinizi veriniz!

Öyleyse Hakkın dünya ve ahirette kullarını cezalandırması, bir temizleme ve rahmettir. Dikkate değer bir husus, cezalandırmanın (ukûbet, sonra gelme) ancak günah işleyende gerçekleşmesidir. Ukûbet, öndekinden sonra gelmeyi gerektiren bir sözdür. Başka bir ifadeyle ukûbet, bir şeyin ardından gelir. Bazen ukûbet günahı (ceza ve sonucu) o yerde bulurken bazen bulamaz. Günahın yerinde bulunmayışı, ya insanın ondan soyutlanmasıyla ya da el- Afüvv (Affeden) ve el-Gafur (Örten) isimlerinin er-Rahim ismi vasıtasıyla kendisine yardımcı olmasıyla gerçekleşir ve günah ortadan kalkar. Bu durumda ukûbet, başarısız şekilde geriye döner, günahkâr ismi de sahibinden kalkar. Çünkü insan, emre itaatsizlik anlamındaki günah işlediğinde günahkâr diye isimlendirilebilir. Bağışlanma günahın ardından gelmez, çünkü o, cezalandırma ve intikama tam olarak inanmaz. Mağfiret de günahın ardından gelmez ve bu durumda mağfiret 'ikab' diye isimlendirilmez.

İyiliğin karşılığı 'sevap' diye isimlendirilir. Bunun nedeni, çabuk ve acele olmasıdır. Böylece kendisini hak eden iyiliğin kendisinde gerçekleşir. Çünkü sevap, bir şeye hızla ve süratle gidildiğinde söylenen sâbe ilâ eş-şey'i (hızla ona yöneldi) ibaresinden türetilmiştir. Bu nedenle Allah '*Rabbinizden olan mağfirete koşunuz*'[8] ve '*iyiliklere koşarlar, onlar iyi-*

likler için yarışır"[9] buyurmuştur. Allah burada iyiliklere koşmayı teşvik etmiştir. İyiliklere ise, günahlarla ve mağfiret isteyerek koşulur. Çünkü onlar ancak günaha gelir. Gerçi kul, kendisine günah ulaşamayacak şekilde, bazen gizlenebilir. Bu durumda o, korunmuş ve sakınılmış demektir. Öyleyse bağışlamanın (mağfiret, örtme) kulda iki hükmü vardır: Birincisi kulu cezalandırmadan gizleyerek günahın silinmesi, diğeri ise, günah kendisine gelmesin diye kulu koruma ve sakınmadır. Tövbekâr, günahsız demektir, çünkü tövbe günahın silinmesidir. Öyleyse mağfiret, ancak tövbe etmemiş oldukları durumda günahkârlara gelebilir ve hükmü ortaya çıkar.

Bu, daha önce kalbinin bir benzerini öğrenmediği tecrübedir. Bu, Allah'ın güzel isimlerinin hükmü içinde bulunan kullarındaki gizli sırlarındandır. Onu Allah ehli müşahede yoluyla bilebilir. Böyle bir şey 'tazmin' diye isimlendirilmez. Çünkü Allah mağfirete koşmayı emretmiş iken günaha koşmayı emretmemiştir. Af ve mağfiret günahı gerektirdiği için -ki insana mağfirete koşmak emredilmiştir- mağfiretin hükmünü ortaya çıkmasını sağlayacak şeyi yapmalıdır. Bir vacibe ulaşmayı sağlayan şey de vâciptir. Fakat burada söz konusu olan, bir hüküm olması yönünden değil, fiil olması yönünden günahtır. Burada günah gizlenmiş, mağfiret ise zikredilmiştir. Çünkü Allah, '*Kuşkusuz Allah kötülüğü (açıklamayı) emretmez*'[10] buyurmuştur. Emir, sözün kısımlarından biridir. Öyleyse Allah, günahı emretmemiş, iyiliğe ve mağfirete koşmayı ve yarışmayı emretmiştir. Bunu anlayınız!

(Hadiste birlikte yapılan hac ve umrenin günahları silmesi, körüğün) demir, gümüş ve altının pasını temizlemesine benzetilmiştir. Pas, doğada bu madenlerin cisimlerine ilişen şeydir. Cisimler kendilerine ilişen pası giderecek bir güce sahip olmadıkları için, ateşten yardım ister. Aynı zamanda, ateşi tutuşturmada havanın tutuşturmasından yardım istedikleri gibi pasla da havayı hareket ettirmeye yardımcı olurlar. Öyleyse pas iki öncülden dolayı ortadan kalkmıştır; ateş ve hava. Bunlar iki güçten, ilmî ve amelî güçlerden meydana gelmeseydi, bu kez pas silinmeyecekti.

Daha önce mebrûr hacdan söz etmiştik. Bu bağlamda onun daha önce söz ettiğimizden farklı bir anlamı daha olsa bile, sözü uzatmamak için zikredilen anlam ile yetinilecektir. Çünkü Allah'ın eşya içindeki sır-

ları sınırsızdır. Hatta kalp sahiplerinin bütün hallerinde Allah'tan başkasının bilmediği kimi sırlar vardır. Sıradan insanlar, onları bilemez. Bu nedenle Allah'ın kullarının içinden seçkinler 'ilahi genişlik nedeniyle varlıkta tekrar yoktur' demiştir. Örnekler, dış görünümleriyle kalpleri, algılamaktan perdeler. Böylece sıradan insanlar varlıkta bir tekrar olduğunu zanneder. Hâlbuki '*Allah geniş ve her şeyi bilendir*'[11]. El-Vâsi' (Geniş) isminin varlığıyla özdeşleşen kimse, tekrarı dile getirmez. '*Onlar yeniden yaratmadan kuşku içindedir.*'[12]

Üçüncü Hadis: Kâbe'ye Gelmenin Faziletiyle İlgili

Müslim, Ebu Hureyre'nin şöyle dediğini aktarır: 'Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Bu eve gelip de cinsel ilişkiye girmeden ve kavga çıkarmadan geriye dönen kimse, annesinin kendisini doğurduğu günkü gibidir.' Buhârî'nin Hz. Peygamberden aktardığı hadiste ise şöyle denilir: 'Allah için hac yapıp sövmeyen ve günah işlemeyen kimse...'

Bilmelisin ki, çocuk annesinin karnından çıktığı gün, darlıktan genişliğe, karanlıktan ışığa çıkmıştır. Genişlik Allah'ın her şeyi kuşatan rahmetidir. Darlık ise, Allah'ın rahmetinin zıddıdır. Bununla birlikte rahmet kendisini var ettiği için onu da kapsamıştır. Böylece âlemdekilerin nefslerinde maddî ve mânevî bir hükmünü meydana getirmiştir. Allah şöyle der: '*Oradan dar bir yere atıldıklarında...*'[13] Bu meselede çocuk, Hakkın zıddı bir durumdadır. Çünkü Hakk'ın niteliği 'kendisinden başka bir şeyin olmamasıdır.' Bu durumda 'Hak var idi' ve -ne bir inatçı ne bir iddia sahibi- bir işte ona ortak koşan ya da öfkeye zorlayan ya da merhamet isteyen kimse yoktu. 'Âlemlerden müstağnidir.' Binaenaleyh Hak, ezelin neşesi içinde ve zâtî müstağniliğinden kaynaklanan kemâlinden haz alarak kendisiyle ve kendisi için vardı. Öyleyse 'Allah var idi, O'nunla birlikte başka bir şey yoktu.' Allah şimdi de olduğu gibidir.

Allah'ın âlemi var etmesi, bu doğan çocuğun var olmasına benzer. Fakat onun zıddınadır: Âlem dış varlığında Hakka karşı koymuş, birlik'te kendisiyle didişinceye kadar da tatmin olmamıştır. Hakka yaraşmayan şeyi kendisine nispet edinceye kadar da mutmain olmamıştır. Bu nedenlerle Allah, zikrettiğimiz hususlarda kendisine itiraz edene

karşı öfkelenme özelliğiyle kendini nitelemiştir. Bu durumda âlemin Haktan meydana gelmesi, genişlikten darlığa, sevinçten tasaya doğru çıkan birinin haline benzer. Böylece Allah intikam almış, öfke özelliğiyle azap etmiş, cömertlik özelliğiyle bağışlamış, rahmet özelliğiyle korumuş ve sakınmıştır. Böylece varlıklar, tek bir hakikat içinde çokluğa dayanmıştır. Onlardan birinin dayandığı şey diğerinin dayandığı şeyle aynı değildir. Böylece, güzel isimler ve Hakk'ın kendisiyle ilişkilendirdiği hükümleri farklı yönlerle ortaya çıkan mutlak birlik ve tevhid sevinci kalkmıştır. Bu durumda el-Vahid (Bir) ismine ait bir sevinç kalmamıştır. Böylece iş, ulûhiyetin birliğine (ahadiyet) dönmüştür. Bu ise, çokluğun birliğidir, çünkü mutlak birliğin isimlendirilenin bekası için isimler bunu gerektirmiştir. Bu bağlamda Allah şöyle der: *'İlâhınız tek ilahtır.'*[14] Halbuki nispetleri, isimleri ve yönleri zikretmeye kalkışmamıştır. Çünkü birlik talebi, çokluk talebiyle çelişir. Öyleyse durumun böyle olması kaçınılmazdır.

Böylece Şâri' hac veya umre için evini ziyaret edeni annesinden doğduğu günkü haline çevirmiştir. Yani o, darlıktan genişliğe çıkmıştır. Böylece kişiyi kendi benzerine benzetmiş, daha önce zikrettiğimiz gibi, kendi niteliğine benzetmemiştir. Fakat bunun olabilmesi, kişinin hac esnasında cinsel ilişkiye girmemesine bağlıdır. Çünkü cinsel ilişkiye girerse çocuk meydana getirir, dolayısıyla çocuğa benzemez. Çocuk meydana getirdiğinde ise, genişlikten darlığa çıkmış olur. Çünkü çocuk nedeniyle malında bir ortak meydana gelir. Böylece kişi, kendi halindeki durumundan daha çok çocuk nedeniyle bir hüküm kazanır, işi sıkışır. Bilhassa çocuğu, kendisini memnun etmeyen hareketler yaptığında darlığa girer. Çünkü çocuk ona güçlük çıkartır ve bir 'ikinci'nin yol açtığı çatışma nedeniyle de gönlünü daraltır. Bu nedenle Şâri', evini ziyarete gelen kişinin cinsel ilişkiye girmemesini ve taşkınlık yapmamasını şart koşmuştur. Başka bir ifadeyle, efendisine 'karşı çıkıp' O'nun niteliğine sahip olma iddiası taşımamalı, niteliklerinde O'nunla didişmemelidir. Çünkü fasıklık, '(emre karşı) çıkmak' demektir.

Allah karşısında varlık halindeki durumu yokluk halindeki gibi olan kimse, Allah'a hakkını veren kişidir. Bu dermansız hastalığa karşı Allah insanı şöyle bir ilaç kullanmaya sevketmiştir. *'İnsan önceden bir şey değil iken kendisini yarattığımızı hatırlamaz mı?'*[15] Allah insana 'varlık şeyliği'nde benimle beraber ol der. Bunun anlamı şudur: Mevcut ol-

madığında varlık şeyliğinde benimle beraber ol. Bu durumda ben bulunduğum hal üzere kaldığım gibi sen de bulunduğun hal üzere (yokluk) kalırsın. Bizden bu ilacı kullanan kimse, Allah'ın hakkını bilir ve gereken şeyi kendisine verir. Bilmeyen ve bu ilacı kullanmayıp karıştıran kimsenin ise sevinci esnasında hastalıkları ve üzüntüleri çoğalır. Sevinçli ve mutlu olduğu işlerde Hakkın kendisine kızmasına yol açar. İnsanın sevindiği bazı durumlara Allah kızar. Öyleyse, bu hadiste bulunan sırlara bu ve benzeri şekillerde dikkat ediniz! Çünkü hadiste pek çok bilgi vardır, hepsini tek tek zikretmek sözü uzatır.

Dördüncü Hadis: Arife Gününün Fazileti

Müslim, Hz. Aişe'den Hz. Peygamberin şöyle dediğini aktarır: 'Arife gününden başka Allah'ın, kendisinde kulu ateşten daha çok kurtardığı gün yoktur. O gün Allah yaklaşır, sonra meleklere karşı kullarıyla övünür ve şöyle der: Bunlar ne istiyor? Melekler 'senin bağışlamanı ve kendilerinden razı olmanı istiyorlar' derler.

Hakkın maksadı, meleklerin onlarla övünmesini sağlamaktır. Kullarının ne istediğini sorması ise, övünme niyeti üzerinde ince bir perdedir. Bu perde, meleklerin kalplerini onarma amacını taşır. Allah'ın kullarında zelillik ortaya çıkmış, arzu ve şehvetler onları köleleştirmiş, onlar da bunların kölesi haline gelmiştir. Allah ise, kıskançlığı nedeniyle ateşi yaratmıştır. Böylece ateş, Allah adına kıskançlık duymuş, nefse kulluk eden kullardan intikam almak istemiştir. Bir rivayete göre şöyle bildirilir: 'Köle yoldan çıktığında, nankörlük etmiş demektir.' Nankörlük boyunduruk altına girmenin sebebidir. Böylece nankörlük nedeniyle arzuların kölesi haline gelirler. Ateş ise, intikam almak için arzu gücünün elinden insanları almaya hücum eder. Cehennem onları ele geçirip cezalandırmak istediğinde, Arife günü tesadüf eder. O gün, Allah'ın nezdinde bu kullar hakkında şefaatçi olur. Bu şefaat, insanları ateşin sahipliğinden azat etmekle ilgilidir. Çünkü ateş de Allah'a itaatkâr kullardan biridir. Arife gününün şefaati karşılığında Allah kullara cömertliğini ihsan eder, onların boyunlarını ateşten kurtarır. Artık ateşin onlara ulaşması mümkün değildir.

Allah'ın (kullarına olan) iyilikleri çok ve temizdir. Allah kullarının kalplerini arzuların -kendilerinden değil- değersizlerinden arındırmıştır. Böylece arzuların kendilerini kullarda bırakmış, arzuların, razı olmayacağı işlere yönelmesini ortadan kaldırmıştır. Kulları Arafat'ta durdurduğunda, melekler kendilerine baksın diye, arzularını onların üzerinde gösterir. Meleklerde arzu gücü bulunmadığı için, özü gereği itaatkârdırlar, kendilerini Rabbe itaatten alıkoyacak bir arzu engeli onlarda bulunmamıştır. Bu nedenle meleklerin onların nezdinde bir otoritesi olmamıştır. Çünkü onlara karşı koyan yoktur. Bu durumda melekler karşı koyanı olmayan akıllar olmuştur. Melekler kendilerine karşı koyan pek çok arzuyla birlikte kulların akıllarını görüp insan türünün mertebesinin bundan üstün olduğuna tanık olduklarında, şunu anlarlar: Allah bu değersiz arzuları uzaklaştırmada ilahi güç vasıtasıyla meleklere yardım etmeseydi, bunu başaramazlardı. Allah melekleri insanı sınadığı arzularla sınasaydı, bu arzuları kendilerinden uzaklaştıramazlardı. Böylece nefsleri ve Rabbe yaptıkları ibadetleri gözlerinde küçülür, bütün gücün Allah'a ait olduğunu, Allah'ın onlara karşı otoritesi yüce, büyük inayet sahibi olduğunu anlarlar.

Allah'ın (insanlarla meleklere karşı) övünmesindeki amaç budur. Bu nedenle Hak, kendisini kullara yaklaşmak özelliğiyle nitelemiştir. Yaklaşmanın amacı, meleklerin farkında olmayacağı yönden, çirkin ve bayağı arzuları kendilerinden uzaklaştırmada kulların yardım istemesini sağlamaktır. Sonra, Allah meleklere -kendisi en iyi biliyorken- şöyle sorar: 'Onlar ne istiyor?' Bunun amacı; meleklerin, kulların, akıllarının otoritesinin arzularına hâkim olduğunu görmelerini sağlamaktır. Ayrıca bu soru, kulların Allah'ın karşısında Allah'tan başka her şeyi unutarak dua, yakarış ve sığınma ile Allah'a yöneldiklerini meleklere gösterir.

Beşinci Hadis: Hacı Allah'ın Konuğudur

Nesâi, Ebu Hureyre'den şöyle bir hadis aktarır: Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Allah'ın konukları üç kişidir: Gazi, hacı ve umre yapan insan.'

Hadiste Hz. Peygamber, başka bir yerde değil, bilhassa evinde Hakkı arayanları kastetmiştir. Çünkü insanlar her nerede olurlarsa ol-

sunlar, Allah onlarla beraberdir. Beraber olduğun kimse ise, sana konuk gelemez. Fakat Allah'ın, kulları içinde bir takım nispet ve izâfeleri vardır. Nitekim Allah şöyle buyurur: *'O gün takva sahiplerini Rahman'a konuk olarak götürürüz.'*[16] Allah takva sahiplerini Rahman'ın konukları yapmıştır, çünkü Rahman'dan sakınılmaz! Onlar ise, Hakkın kendilerine tecelli ettiği başka bir ilahi ismin hükmü altında takva sahibi idiler ve Haktan sakınıyorlardı. Allah ise, içinde bulundukları sakınma haline karşı 'eman' vermek isteyince, onları er-Rahman ismine taşımıştır. Bu isme konuk olduklarında ise, kendilerine eman vermiştir.

İnsanları ev ve mallarına Hakkı vekil bırakarak hacca geldiklerinde, 'evin Rabbi' ile ilişkileri de böyledir. Bu durum, yolcunun duasıyla ilgili bir hadiste dile getirilmiştir. İnsanlar bu ismi terkeder ve yolculuklarında kendilerine eşlik eden ilahi bir ismi kabul ederler. Hadis bunu dile getirmiştir. Bütün bunlarda hakikat birdir. Bu nedenle 'yolculukta arkadaş evde vekil olan sensin' denilmiştir. İnsanlar Eve ulaştıklarında -ki ev hükümdarın köşkü ve mertebesidir- yolculukta kendilerine eşlik eden ilahi isim, evde vekil olarak kalan ismin durumundan onları perdeler. Evde vekil kalan isim el- Hafîz ismiydi. Bu durumda evin Rabbi onları karşılar ve sağ elini uzatır, onlar da eli öper, hac ve umrelerini tamamlayıncaya kadar evini tavaf ederler. Haccın her unsurunda yeni bir ilahi isim onları karşılar; bir unsurdan diğerine kadar kendilerine eşlik eden ilahi ismin elinden onları teslim alır. Bu durum, evlerine dönünceye kadar böyle devam eder. Böylece insanlar eve döndüklerinde, ailede vekil bıraktıkları ilahi ismin otoritesi altına girerler.

İyice düşünürsen 'Allah'ın konuğu' bu demektir.

Altıncı Hadis: Kâbe'ye Hacca Gitmek Kur'an Ehli Olan Bu Ümmetin Özelliklerindendir

Tirmizî, Ali b. Ebu Talib'in şöyle dediğini aktarır. Hz. Peygamber şöyle demiştir: 'Kendisini, Allah'ın evine ulaştıracak bir binek ve yiyeceğe sahip iken hacca gitmeyen kimse, Yahudi veya Hristiyan olarak ölmekten başka bir şeyi haketmez. Çünkü Allah yüce kitabında şöyle buyurur: *'İmkân bulanlar için Kâbe'yi haccetmek Allah'ın insanlar üzerindeki hakkıdır.'*[17]

Tirmizî, hadisin garîb-hadis olduğunu ve isnadında farklı görüşlerin olduğunu söylemiştir.

Tevrat ve İncil ehli (Yahudi ve Hristiyanlar) bu evi ziyaret etmekle yükümlü olsalardı, hadiste 'Yahudi ve Hristiyan olarak ölmekten başka yol bulamaz' denilmezdi. Öyleyse Allah Yahudi ve Hristiyanları evine çağırmamıştır. Başka bir ifadeyle bu durumda olmayan kimse Kur'an ehli değildir.

Vekil, kendisini vekil bırakanın malında tasarruf yetkisine sahiptir, fakat mala sahip olamaz. *'Allah'ın sizi vekil yaptığı şeylerden harcayınız.'*[18] Allah vekile harcamayı belirlediği konularda harcama yapmasını emretmiştir. Harcama yapılacak işlerden birisi de hacdır.

Vekil Haktır, O'nu vekil yapan ise kuldur. Burada vekil (Hak), maslahatı kendisini vekil bırakandan daha iyi bilir. Allah hac yapmada kul adına bir maslahat göstermiştir. Mal ise vekilin elindedir. O, eli maldan çıkartılamayacak bir vekildir. Allah, insana hacca gidecek imkân verip de insan hacca gitmezse, onun akılsızlığı ortaya çıkar ve bu durumda hakim o kişinin malına sınırlama getirir. Bu durumda İslam, mal sahibine bir sınırlama getirir ve onu akılsızlara katar. *'Dikkat ediniz! Onlar akılsızdır, fakat bunu bilmezler.'*[19] Hakim dilerse ona Yahudi veya Hristiyan hükmüyle hükmeder. Bunlar, bu yararla yükümlü olmayan kimselerdir, dolayısıyla bu gibi kimselerin İslam'da bir payı yoktur. Çünkü hac İslam'ın unsurlarındandır. O ise, imkân bulmuş ve bunu yapmamıştır. İslam'dan ayrıldığında ise, hangi dine dönerse dönsün birdir.

Yedinci Hadis: Haccın Farz Olması

Müslim, Ebu Hureyre'nin şöyle dediğini aktarır: Hz. Peygamber bir hutbe okuyup şöyle demiştir: 'Ey insanlar! Allah size haccı farz kılmıştır, siz de hacca gidiniz.' Bir adam 'her yıl mı?' diye sorunca, Hz. Peygamber cevap vermemiş. Adam sorusunu üç kez yinelemiş. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle demiştir: 'Evet deseydim farz olacaktı ve siz onu yapamayacaktınız.' Sonra şöyle eklemiştir: 'Size neyi verirsem, onunla yetininiz. Sizden önceki ümmetler çok soru sormaları ve peygamberleri hakkında görüş ayrılığına düşmeleri nedeniyle yok olmuş-

lardır. Ben size bir şey emredersem, gücünüz ölçüsünde yapmaya çalışınız, bir şeyi yasaklarsam o şeyi bırakınız.'

Nesâi, İbn Abbas'tan şöyle aktarır: 'Evet deseydim, farz olacaktı, sonra emri duymayacak ve itaat etmeyecektiniz. Fakat farz olan hac bir tanedir.'

Yükümlü tutan ulûhiyetinde tektir ve O *'Sizin ilahınız tek bir ilahtır'*[20] buyurmuş, sonra evinde kendisine yönelmeyi emretmiş, bu yönelmeyi tanımlamış, mutlak birlikle ilişkisi nedeniyle onu tek bir hac yapmıştır. Bu durumda, unsurları başladığı şeyle bitirmiştir ki, o da birliktir. Öyleyse İslam 'Allah'tan başka ilah yoktur' ifadesiyle başlamış, hac ile sona ermiş, onu ömürde bir defa olarak belirlemiştir. Bu nedenle haccın farz oluşu, namazın farz oluşunun yinelenmesi gibi günlerle; ya da senenin geçmesiyle zekâtın farz oluşu gibi senelerle; ya da her sene Ramazan'ın girişiyle orucun farz oluşu gibi yinelenmemiştir. Hac bunlara benzemez ve o mutlak birliğe sahiptir. Çünkü ilahi işlerde son ilkin aynıdır ve ona kendi hükmüyle hükmeder.

Bu hadisin metninde pek çok hikmet vardır ki onları zikretmeye başlasaydık söz uzardı. Bu konuyla ilgili hadisler pek çoktur. Biz ise, her hadisten Ruh'un O'nun emrinden tecellisiyle -ya da istediğini söyleyebilirsin- kalbime aktardığı kadarını alıyoruz.

Sekizinci Hadis: Hiç Hac Yapmamak

Ebu Davud, İbn Abbas'tan şöyle bir hadis aktarır: 'Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: 'İslam'da sarûret (haccın bütünüyle terki) yoktur.' Darekutnî'nin aktardığı hadiste ise Hz. Peygamber'in 'Müslüman için 'sarûre' denilmesini yasakladığı' aktarılmıştır. Her iki hadis hakkında da konuşulmuştur.

Hadiste geçen 'sarûre', ömründe hiç hacca gitmeyen demektir. Müslüman, müslümanlığı (teslimiyeti) kesinleşmiş kimse demektir. Müslümanın niyetinde hacca gitmek mutlaka vardır. İnsan namazı beklediği sürece namazda sayıldığı gibi, kendisini hacca ulaştıracak sebepleri beklediği sürece de hacda sayılır. Dolayısıyla böyle bir insan için 'hacca hiç gitmeyen' denilemez, çünkü o hacı sayılır. Ölürse, beklediği için hacca gitmiş kimsenin sevabını alır. Nitekim namazı beklerken

ölen insan da namaz kılmış sayılır. Öyleyse İslam'da 'hacca gitmemek' diye bir şey yoktur.

Dokuzuncu Hadis: Kadının Hac İçin Kocasından İzin İstemesi

Darekutnî, İbn Ömer'in şöyle dediğini aktarır: 'Hz Peygamber şöyle buyurmuştur: Evli ve zengin bir kadına kocası hacca gitmek için izin vermezse, izinsiz hacca gidemez.' Hadisin rivayet zincirinde bilinmeyen bir râvi vardır. Ona Muhammed b. Ebi Yakub el-Kirmani denilir. Hadisi Hasan b. İbrahim el-Kirmani'den rivayet etmiştir.

Eşini hacca gitmekten alıkoyan bir koca, Allah yolunda alıkoyan kimselerdendir. Fakat bu durum kadınla birlikte yolculuk yapabilecek mahrem bir insanın bulunması durumunda böyledir. Kadın uzak diyardan geldiğinde, yanında mahremi bulunmalıdır. Mekke'de ise kocasının iznine gerek yoktur, çünkü o hac mekânındadır. Nitekim kadın namaz için ya da Ramazan orucu için ya da müslüman olmak için ya da zekât vermek için kocasından izin istemez.

Hac, hacca gitmemiş kimse için farzı yerine getirmek üzere Kâbe'ye yönelmek demektir. (Kadının simgesel anlamı olan) Nefsin Allah'ı bilmeye yönelmesi söz konusu olduğunda, bu konuda araştırma yapmak, nefsin zâtından kaynaklanmaz. Çünkü nefs, öncelikle maddî ve mânevî zararı kendisinden uzaklaştırma ve yararı kendine çekme özelliğinde yaratılmıştır. Nefs ise, Allah'ı bilmek hakkında düşünmenin, kendisini Allah'a yaklaştırıp yaklaştırmayacağını bilemez. Bu esnada nefs, (neyle sonuçlanacağını bilmediği bir işle) ilgilenirken kendine haz veren şeyleri terk etmek durumunda kalması nedeniyle zarar görür. Bu nedenle nefsin üzerinde hüküm sahibi birisinin bulunup kendisine inceleme izni vermesi gerekir. Bu durum, kocanın eşine izin vermesine benzer.

İçimizden bazıları 'nefse akıl izin verir' demiştir. Akıl nefse izin verdiğinde, nefs aklî kanıtların verisiyle Allah hakkında araştırmaya başlar. Herhangi bir şeyi bilmek, bütün akıl sahiplerine göre, o şeyi bilmemekten üstündür. Çünkü nefs eşyayı bilmekle, başka nefslere karşı üstünlük kazanır. Özellikle de sınaî olan ya da olmayan bilgilerden

habersiz kalan nefslerin bilgili nefslere muhtaç olduğuna tanıklık ettiğinde, bilginin değerini açıkça öğrenir. Bu durum, söz konusu bilgiyle ilgilenmenin Allah'a yaklaştıran ve O'nun katındaki mertebeye adım atmayı mümkün kılan bir şey olduğunu bilmediğinde böyledir.

İçimizden bazıları 'bu meselede kadının eşi şeriattır' demiştir. Şeriat konuyla ilgilenme iznini nefse verirse, öğreninceye kadar nefs o bilgiyle ilgilenir. Bu bilgiden ise, Yaratanının birliğini, O'na gereken özellikleri, hakkında imkânsız olan ve yapabileceği fiilleri öğrenir. Bu konudaki araştırma sayesinde ise, yaptıklarında ya da sakındıklarında kurtuluş ve mutlulukların bulunduğu hususları açıklamak üzere Allah'ın kullarına peygamberler gönderdiği de öğrenilir. Böylece bu konudaki araştırma, dinen bir yükümlülüğe dönüşür. Çünkü şeriat, bu bilginin sabit olması için insanların onu araştırmasını şart koşmuştur. Bu husus, kelamcılar arasında görüş ayrılığına yol açmış bir meseledir: Acaba Allah'ı bilmek akılla mı, yoksa şeriatla mı insanlara farz olur?

Her durumda nefsin eşi Eşarilere göre şeriat, Mutezile'ye göre akıldır. Bu özel fiilde nefsin kendiliğinden bir hükmü ya da bir haz elde etmesi söz konusu değilse zorunluluk anlamında bir araştırması yoktur. Söz konusu haz, kendisinin bilip diğer nefslerin bilmediği konularda insanları kendisine muhtaç olduğunu bilmesinden kaynaklanan bir tür başkanlık tutkusuna dayanır. Nefs, hac zamanında hac mekânında bulunduğunda -kocası yanında olsa bile- kadın konumundadır. Kocası hac yapan kimselerden ise, durum daha da pekişir.

Onuncu Hadis: Kadının Kölesiyle Birlikte Yolculuk Yapması Zayidir

El-Bezzar, İbn Ömer'in şöyle dediğini aktarır: 'Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: Kadının kölesiyle yolculuk yapması, ziyandır.' Hadisin isnat zinciri hakkında farklı görüşler vardır.

Allah'ı bilme yolunda nefsin şeriata iman ederek yolculuk yapması, son derece övülen ve mutluluk sağlayan bir iştir. Bu durumda akıl da nefsin köleleri arasındadır. Çünkü nefs Allah'ı bilmek hakkında Şâri'nin (Peygamber) getirdiği her şeyi kabul ederek akıl üzerinde hükümrandır. Böylece nefs Peygamberin Hakkın nitelikleriyle ilgili aklın im-

kânsız saydığı bilgileri öğrenmede akılla beraber yürüyebilir ve -iman olmaksızın- akılla hareket edebilir. Nefsin böyle yapması, doğruluk ve kurtuluş yolundan ayrılması demektir. Birinci yolculuk şeriat sabit olmazdan önce ise, köle akıl değil, arzu olmalıdır.

Nefs arzusuna eşlik ederek hareket ettiğinde, arzu gücü onu doğruluk, kurtuluş ve mutluluğunun bulunduğu yoldan saptırır. Allah Tela şöyle buyurur: *'Arzusunu ilah edineni gördün mü?'*[21] Başka bir ayette *'Rabbinin makamından korkup nefsi arzudan alıkoyan kimseye gelirsek...'*[22] denilmiştir. Yani, nefsi arzuyla hareket etmekten alıkoyan kimse demektir. Arzu gerçekte nefsin kölesidir, çünkü o nefsin niteliklerinden birisidir. Bu niteliğin ancak nefsle birlikte varlığı söz konusu olabilir, kendi başına var değildir. Öyleyse nefs arzu gücünün sahibi iken arzu gücüne uyduğunda, arzu gücü nefsin sahibi haline gelir. Arzu gücünün ise, ne aklı ne imanı vardır. Bu nedenle, nefsi tehlikelere atarak yok eder. Şâri' ise, bu durumu kadının kölesiyle ilişkisinde maddî yolculukta dikkate almış, onu belirttiğimiz hususa bir uyarı yapmıştır.

On Birinci Hadis: İhramda Saçın Bal Sürülerek Tek Örgü Yapılması (Telbîd)

Ebu Davud, İbn Ömer'den Hz. Peygamberin başını balla ovduğunu aktarır.

(Saç anlamındaki) Şa'r, şuur kelimesinden gelir. Telbid ise, tek parça olacak şekilde saçların örülmesidir. Bu davranış (Bâtınî anlamında), kendi nezdinde dince çoğalmış ilahi nitelikleri veya akla göre ilahi ilişkiyi tek bir hakikate döndürmesi demektir. Dince olanlara örnek olarak Allah'ın güzel isimlerini, akli olanlara örnek olarak ise teorik kanıtlarla sabit olan anlamları verebiliriz. Nitekim Allah *'Ister Allah ister Rahman deyin, hangisiyle dua ederseniz en güzel isimler O'na aittir'*[23] ve *'İlahınız tek bir ilahtır'*[24] buyurur.

Hz. Peygamber saçını, bu fiilin yapılabildiği hatmî (saçı renklendirmede kullanılan bir bitki) ile veya başka bir şeyle değil, balla ovarak tek örgü yapmıştır. Bal vahiyden nasibi olan bir hayvan türünün ürünü olduğu için, kendisiyle Peygamber arasında ilişki kurulabilmiştir. Çünkü Hz. Peygamber vahiy alan bir peygamber olduğu gibi arı da

vahyedilen bir canlıdır. Öyleyse arı karşısında bal Peygamberin getirmiş olduğu Kur'an-ı Kerim ve hadisler gibi ilimlere benzer. Allah şöyle buyurur: *'Rabbin arıya vahyetti.'*[25] Hz. Peygamber bize çoğalan hükümleri tek bir hakikate indirgemenin teorik akıldan kaynaklanmadığını, bunun ancak ilahi bir vergi ve kuşkunun kendisini kirletemeyeceği rabbani keşften yapılabileceğini öğretti. Başı başka herhangi bir şeyle değil balla ovmanın bâtınî yorumu budur.

On İkinci Hadis: İhram Giyen İnsan Küdum Tavafından Sonra Sadece İfaza Tavafını Yapabilir

Buhârî, İbn Abbas'ın şöyle dediğini aktarır: 'Hz. Peygamber Medine'den ayrıldı.' Burada veda haccı kastedilmektedir. Hadisin devamında 'Arafat'tan dönünceye kadar küdum tavafından sonra Kâbe'ye yaklaşmadı' denilir.

İbadet davranışları, Allah tarafından belirlenmeye dayanır. Bu ibadetlere herhangi bir şey ilave etmek ya da çıkarmak mümkün değildir. Hac için ihram giyen kimse, namaza başlayan kimse gibidir. Bu nedenle sadece yapması emredilen şeyi yapabilir. İbadetlerin bir kısmı yapılması ya da yapılmaması serbest bırakılmış kısım iken bir kısmı yapılması teşvik edilmiş, bir kısmı kemâline zarar veren fiillerdir. Bir kısmı ise, kendisi ibadet olsa bile yapılması ibadeti bozan fiillerdir. Buna örnek, namazda iken konuşması gereken kimseyi verebiliriz. Böyle bir durumda konuşan kimsenin namazı bozulur. Ya da yapıldığında namazı bozan bir fiili işleyenin durumunu örnek verebiliriz. Hacının ihramlıyken tavaf yapmasının haccını geçersiz kılmayacağı ya da iptal etmeyeceği hususunda bilginler arasında görüş ayrılığı yoktur.

Hakikatler değişmez ve gönüllü ibadet vâcip olamaz. Gönüllü ibadet, insanın yapıp yapmamada serbest olduğu davranışlardır, dilerse yapar dilerse yapmaz. Öyleyse yapmak ve yapmamak insana kalmıştır. Yapmamayı uygun gören kimse haramlık ya da mekruhluk yönüyle gönüllü ibadetin hükmüne etki etmez. Yapmayı uygun gören ise, ibadetin farz bakımından hükmüne etki etmez. Bu durum, dinin beş temel hükmünde geçerlidir. Öyleyse kul için gönüllü ibadet Allah'ın fiillerinin Allah ile ilişkisine benzer. Bu fiilleri Allah'ın yapması ya da

yapmaması zorunlu değildir. Bu nedenle Allah insanı bu konuda serbest bırakmıştır. Hakkın niteliğiyle nitelenişinde kulun en yetkin hali, mubah fiilleri yapmasıdır, çünkü bu fiilde rablık (otoritesi) açıkça görülür. Mubahlık, nefsin makamı ve hakikati demek olduğu gibi dinin beş hükmünden aklına geleni de mubahtır. Çünkü nefs Allah'ın kendisini yarattığı 'sûret' üzerindedir. Öyleyse nefsin hükmü de öyle olmalıdır.

Farza benzemeye gelirsek, (gönüllü ibadetler içerisinde farza benzeyen şey) yalnızca adaklarda olabilir. Çünkü Hak, bize kitabında zikretmiş olduğu durumları kendisine vâcip kılmıştır. Adak sahibi de, Allah'ın ona farz kılmadığı bir takım şeyleri kendisine farz kılar. Öyleyse Allah'ın kula adağını yerine getirmeyi farz kılması, kulun kendisine bu ibadeti farz kılmayla ilişkisinden kaynaklanır. Bu durumda gönüllü ibadette olduğu gibi adağın farz oluşunda da benzerlik güçlenir.

Yasaklamaya gelirsek, yasaklamada benzerliği engelleme söz konusudur. Allah şöyle buyurur: *'O'nun benzeri yoktur.'*[26] Burada varlıkların O'na benzemesi engellendiği gibi farz yapılan bir şeyin O'nun farz saydığına benzemesi de engellenmiştir. Böylece insan hakkındaki yasaklama, benzerlik kabul edecek sûrette görünmek şeklinde olmuştur. Bununla birlikte gerçek, benzerliğin reddini gerektirir, halbuki biz onu bu konuda ortak yapmıştık. Çünkü O, bize benzemeyi kabul etmediği gibi biz de O'na benzemeyi kabul etmeyiz. Gerçekte ise böyle değildir fakat O bunu tercih etmiştir. Yani bu makamda kulları için bulunmuştur. Böylece bize yasakladığı gibi aksine bulunma imkânı olduğu bir durumda engellemeyle kendisi hakkında hüküm vermiştir. Her iki durumda da bir tür benzerlik gerçekleşmiştir.

Farzdaki benzerliği gelirsek, bu benzerlik, Allah'ın kendisi hakkında zorunlu olan özellik üzerinde bulunmasıyken, bizim de bize zorunlu bir durumda bulunmamızdır. Allah, Ebu Yezid'e şöyle demiştir: 'Bana ait olmayan özelliklerle bana yaklaş.' Bunlar, horluk ve yoksulluktur. Öyleyse zenginlik ve izzet zâtı bakımından Allah'a zorunlu iken horluk ve yoksunluk da zâtımız bakımından bizim adımıza zorunludur. Bu özden kaynaklanan (zâtî) zorunluluktur. Bir zorlayıcıdan (dış sebep) kaynaklanan zorunluluğa gelirsek, Allah bizim kendimize farz kılmadığımız bir takım şeyleri kendiliğinden bize farz yapmıştır. Allah kendi-

mize farz yapmamız nedeniyle bazı şeyleri bize farz kılmış da olabilir ki, örnek olarak adağı verebiliriz. Allah âlemi yaratmayı kendiliğinden nefsine zorunlu kıldı. Buna O'nu zorlayan, âlem hakkındaki bilginin ve varlığın kemâle ulaşmasını dilemesidir. Bu ikisi kemâlin sahibi olan Allah'tan âlemin yaratılmasını talep etmiştir. Allah kemâlinin bir hükmü olduğunu, fakat bir ilgisinin olmadığını görünce, bu hükmün (ilişeceği bir şeyi) talep etmiş, bu talebiyle de kendisini içinde göreceği kemâlin bir sûretini meydana getirmeyi kendisine zorunlu kılmıştır. Muhakkiklere göre, bir şey kendisini kendisinde göremezken başka bir şeyde kendisi vasıtasıyla kendisini görebilir. Bu nedenle Allah, kendilerinde sûretlerimizi görelim diye aynayı ve parlak cisimleri yarattı. Öyleyse sana, sûretini kendisinde gördüğün her şey aynadır. Hz. Peygamber 'Mümin, kardeşinin aynasıdır' buyurdu. Bu nedenle Allah, âlemi yaratmış, varlık onunla kemâle erdiği gibi hakkındaki bilgi de kemâle ermiştir. Böylece Allah, kemâlini varlığın kemâlinde görmüştür. İşte bu, bir neden dolayısıyla zorunluluktur. Böylelikle bir neden dolayısıyla zorunlu olmada benzerlik meydana geldiği gibi hükümlerde de benzerlik meydana gelmiştir.

Mendub ve mekruh ise, aralarında bir derece bulunsa bile, mubaha katılır. Mendub, yapanına övgü kazandıran, yapmayanın ise kınanmadığı işlerdir. İlahi mertebede mendubun benzeri, Allah'ın kullarına verdiği fazladan nimet ve ikramlardır. Bu nedenle Allah övülür, fakat yapmazsa kınanmaz. Çünkü hakkı yerine getirilmiş olan ihtiyaç, fazla nimeti gerektirmez. İşte mendub benzerliği budur. Mekruh benzerliği ise, Allah Teala'nın kendisinden söz ederken 'O kerih görür' demesidir. Allah kutsi bir hadiste 'onun kötülüğünü kerih görür' demiştir. Bir ayette ise '*O kullarının inkâra düşmesine razı olmaz*'[27] buyurur. Din bakımından kerahet, yapmayanın övüldüğü, yapanın kınanmadığı fiillerdir. Bu bakımdan tersinden menduba benzer. Kul zarar bulunan bir konuda bir amaç taşıyabilir -ki insanlar arasında çoğunlukla olan durum budur- ve bu amaca ulaşmayı Allah'tan ister. Allah ise bunu o kişi için yapmaz. Kul, Allah'ın o işi yapmamasından hoşnutsuzluk duyar ve şöyle der: 'Belki Allah bu işte farkında olmadığım yönden bir hayır yaratmıştır.' Bu durum, şu ayette dile getirilir: '*Belki bir şeyi çirkin görürsünüz* -ki bu amaca uymayan şey demektir- *o sizin adınıza daha hayırlıdır.*'[28] Allah kulun istediği o işi yaparsa, bu nedenle kınanmaz. Çünkü

insan kendinden mazeret getirir ve 'onu ben istedim' der. Mekruh hakkında kul ile Rab arasındaki benzerlik budur.

Şeriatın hükümlerinin kısımları, ilahi mertebede ve kulda belli olmuştur. Bu nedenle sûfiler 'Âlem bütün varlık hükümlerinde Hakkın sûretine göre ortaya çıktı' derler. Böylelikle yükümlülük iki mertebeyi içermiş, iki sûrete yönelmiştir. Şöyle bir soru yöneltebilirsin: İlahi mertebede bilgisizlik yok iken, bazı şeyleri bilmemede nasıl bir benzerlik düşünülebilir? Bu konuda şu dizeleri söylemiştik:

Dersem ki ben İlah'tan başka değilim
O 'ben'im, çünkü o bilmez

Ben ben olandan daha cahilim
O benim, öyleyse fiil yapan kimdir?

Bir insan şunu diyebilir: Allah mazharlar bulundukları hal üzereyken onlarda zuhur edendir. Onlarda zuhur eden ise bir takım şeyleri bilmek bir takım şeyleri de bilmemek özelliğiyle nitelenendir. Bunu ona veren, kendisiyle boyandığında mazharın istidadıdır. Benzerlik bu noktada geçerlidir, hatta tam bir ayniyet vardır. Cüneyd bu bağlamda şöyle demiştir: 'Suyun rengi kabının rengidir'

Yetmiş birinci kısım sona erdi, onu yetmiş ikinci kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] YETMİŞ İKİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

On Üçüncü Hadis: İhramdan Sonra İhramlı Üzerinde Güzel Kokunun Kalması.

Müslim, Hz. Aişe'nin şöyle dediğini aktarır: 'Adeta, ihramlıyken Peygamberin saçının ayrım yerindeki güzelliğin parlaklığına bakıyordum.' Nesâi bu hadise 'İhramlıyken üç gün sonra ifadesini eklemiştir.' Yani ihramlı, ihramdan çıktıktan üç gece sonra demektir.

Allah temiz (et-Tayyîb) diye isimlendirilmiş, bir takım durum ve yerlerde kendisine 'temiz' diye nitelendirdiği özelliklerle yaklaşmayı emretmiştir. O'nun niteliklerinden birisi de, cömertliktir. Allah onu bizde kendisine yaklaşma niteliklerinden biri yapmıştır. Hakk'ın kendisini nitelediği bütün niteliklerde de durum böyledir. Öyleyse ihramlı insanda temizliğin kalması, Hakk'ın niteliğinin o kişide kalmasının bir yönüdür. Çünkü Allah o özelliği yaratmış ve kendisiyle nitelenmesinin mümkün olduğu bir durumda o özellikle ahlâklanmıştır. Hakk'ın nitelikleri ile mutlak anlamda nitelenmek mümkün değildir. Allah o nitelikler adına bir takım hal ve mekânlar belirlemiştir. Bunu anlayınız!

On Dördüncü Hadis: Temizlenmemiş Bir Yağla Yağlanan İhramlının Durumu

Tirmizî, Firkad es-Sebhî'den, o da Said b. Cübeyr'den, o da İbn Ömer'den şöyle aktarır: 'Hz. Peygamber ihramlı iken süzülmemiş (mukattit) yağla saçını yağlardı.' Ebu İsa şöyle der: Mukattit, temiz-

lenmiş demektir. Hadisin isnat zinciri hakkında Firkad'den dolayı farklı görüşler vardır.

Zeytinyağı nurların hammaddesidir. Hacdaki uygulamaların çokluğu nedeniyle başka herhangi bir ibadeti yerine getirenden daha çok ihrama giren kişi ona yaraşır. Onun ışığı Allah'ın ışığın bekası için zeytinyağına ve benzeri yağlara yerleştirdiği ilahi nurla desteklenmediği için güçlü olmazsa, hacdaki uygulamaların büyük kısmını anlamaktan mahrum kalabilir. Hz. Peygamber zeytinyağıyla yağlanmak sûretiyle Allah'ın ışığa yardımına dikkat çekerek şöyle buyurur: *'O'nun yağı neredeyse bir ateş dokunmasa bile aydınlık verir. O nur üstüne nurdur.'*[29] Allah onu bir nur ve ışık yapmıştır. *'Allah dilediğini nura ulaştırır.'*[30] Rehberlik, kılavuz ile olabilir ki burada kılavuz zeytinyağıdır. *'Allah bir insan için nur yaratmazsa, onun nuru yoktur.'*[31] Nurun varlığını senin üzerinde baki kılan her şey, onun adına yaratılmıştır. Esasları dikkate almak, bilgi ve hikmette sağlamlığın ve yerleşikliğin bir parçasıdır.

On Beşinci Hadis: İhram Gecesinde Kadının Kına Sürmesi

Darekutnî, İbn Ömer'in şöyle dediğini aktarır: 'İhramlıyken kadının kına sürünmesi ve başını koku bulunmayan bir şeyle bir kez yıkaması, sünnettir. Utûl olarak ihrama girmez.' Hadiste geçen utûl, süsten yoksunluk demektir.

Güvenilir bir rivayette Allah'ın güzel olduğu ve güzeli sevdiği bildirilir. Hak, kendisiyle güzelleşilen şeye daha yaraşırdır. *'Her mescide gidişte süslerinizi alınız.'*[32] Şâri' kadını geceler arasında Kadir Gecesine katmayı istemiştir. Çünkü diğer geceler Kadir Gecesinin süsünden yoksun olduğu gibi kadın da ziynet olmaksızın ihrama girdiğinde buna benzer. Kadına örtünmek emredilmişken ihramda (yüzünü) açmak emredilmiştir. Şâri' ise, ihram esnasında kadında tesettür hükmünün bir yönünün bulunmasını istemiş, bu nedenle kadın kınalanmış, derisinin beyazlığını kınanın kızıllığıyla örtmüş, kına süsüyle bir örtü haline gelmiştir.

Hadiste Şâri' kadına Allah'ın ziynetiyle (süs) süslenmeyi mubah kılmıştır. Allah'ın ziyneti ise, O'nun isimleridir. Bâtınî yorumda kadın,

insanın nefsidir. Allah'ın isim ve nitelikleriyle ahlâklanan kimse ise, Allah'ın kitabında ve Peygamberin dillerinde kulları için ortaya çıkarttığı ziynetiyle süslenmiş demektir. Özellikle, haram aylar ve Zilhicce ayında durum böyledir. Haram aylar derken, hacının ihrama girdiği ayları kastetmekteyim. İhram (ay anlamındaki şehr ile şöhret arasında ilişki kurularak) bütünüyle şöhret demektir, çünkü onda gizlilik yoktur. İhramda gizlenmenin izale edilmesi ve soyutlanmanın nedeni, bu sayede insanın ihramlı olmasını sağlamaktır. İnsan ihram dışında yapabileceği pek çok işten engellenmiştir. Şâri' engellemeyi gerektiren örtünmeyi izale ederek, bu durumu telafi etmiştir. Bu nedenle, iki engellenme insanda biraraya gelmez; örtünme ve ihram.

On Altıncı Hadis: Kadının Yüzüne İhram Giymesi

Darekutnî, İbn Ömer'den şöyle aktarır: 'Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: 'Kadının yüzünde yasak ihram vardır.'

Burada, örtünme ve perdelenmenin olmayışı demek olan asla dönüş söz konusudur. Asıl, bir şeyin varlığı değil, hakikatinin sabit olmasıdır. Söz konusu şey, bu nitelikle ezelden nitelenmiş, kendisine hitap edildiğinde ise hitabı duymayı kabul edişle nitelenmiştir. Öyleyse söz konusu şey, varlık niteliğini kabule istidatlıdır ve mabudu (ibadet edilen) görmeye hızla koşar. Yokluk halinde mabudu kendisine '*ol*'[33] dediğinde, o da olur. Böylece bir yandan kendi başına ortaya çıkmış bir yandan çıkmamış, kendisini var edenin sûretinde engellenmeksizin var olmuştur. Aynı zamanda gördüğü kimsenin (Hak) izzetinde zelil olarak var olmuştur. Bu esnada perdenin ne olduğunu bilmediği gibi onu tanımaz da.

Dış varlıkların mertebeleri belirginleşip doğa canlıda şehveti meydana getirip onu insanın nefsinin hakikatinde bollaştırır, çünkü Allah onun yaratılışında aklı, ruhanî ve duyusal güçleri yerleştirdiğinde kendisini bileşik olarak yaratmıştır. Bu durumda, doğal arzuya eşlik eden gayret de ortaya çıkmıştır. Böylece insan, kıskançlığı en çok olan canlı olmuştur, çünkü hırs ve vehmin otoritesi insanda diğer canlılardan daha çoktur. Akıl ve kıskançlık arasmda hakikat bakımından bir ilişki yoktur. Bu nedenle Allah, aklı insanda kıskançlığın etkin olmasını ge-

rektiren iki neden olan arzu ve heva gücünün otoritesini uzaklaştıracak bir araç olarak yarattı. Çünkü kıskançlık, elde edilmek istenilen şeye ya da birisi elde ettiğinde bir başkasında bulunamayacak hususlarda elde ettiği şeye karşı koyan ve direnen 'başka' ve 'benzeri' görmek demektir. Allah insanı hırs ve tamahkârlık özelliğinde yaratmıştır. Bu özellik, insanın üzerinde yaratıldığı sûretin otoritesinin ortaya çıkması için, her şeyin onun ve hükmünün altında olmasını istemek demektir. Çünkü insanın kendisine göre yaratıldığı sûretin hakikati, her şeyin onun otoritesi altında bulunmasını gerektirir. Öyle ki bazı insanlar, kıskançlığı yöneltmemesi gereken alanlara da uzatmış böylelikle Allah'a ve yaratılan şeylere karşı kıskanç olmuşlardır. Kul ise Allah için kıskanç olmakla yükümlüdür. Allah'a karşı kıskanç olamaz. Bu nedenle kıskançlığın otoritesi insanda zirvesine ulaşmış, onu bilgisizlere katmıştır.

Olgun akıl ise, başka birisi için değil, sırf Rabbi için yaratıldığını bilir. Aklın kendisi hakkındaki bilgisi kendisini yaratana herhangi bir iş hakkında karşı koyacak ya da bir hükümde çekişecek kimsenin olmayacağını da bilir ve şöyle der: O kendiliğinde bulunduğu hal üzeredir. Binaenaleyh 'O'na benzer hiçbir şey yoktur.' Ben ise kendiliğinde bulunduğum hal üzere benim ve kendi cinsimden benzerlerim vardır. Benim bulunduğum durumda onun tek özelliği, hüküm sahibi olmaktır. Onun karşısında benim hükmünü kabul etmekten başka yapacak bir şeyim yoktur. Öyleyse ne çatışma vardır ne de kıskançlık!

İnsan akıllı olması yönüyle aklının otoritesi altında bulunursa kıskançlığa kapılmaz. Çünkü insan sadece Allah için yaratılmıştır. Allah'a karşı ise kıskançlık olmaz. Akıllı insan kıskançlığa kapılırsa imanı bakımından kıskançlık duyar. Bu durumda o, Allah için kıskançlık duyar. 'Allah için kıskançlığın' Allah'ın belirlediği özel bir yeri vardır ve kıskançlık bu yeri aşamaz. Öyleyse bu sınırı aşan her kıskançlık, aklın hükmünün dışına çıkıp doğanın hırsı ve arzu gücünün hükmünden meydana gelmiştir. Bazı insanlar şeriatın mubah yaptığı bir takım durumları görür ve içlerinden bu konular hakkında hüküm sahibi olsalardı onları mutlaka yasaklar ve engellerlerdi diye düşünürler. Bu gibi durumlarda kendi düşüncesini Allah'ın yapmaya müsaade ettiği şeylere yeğler. Aklına gelen bu hususlardaki düşüncesinde Allah'a ve Peygamberine göre daha üstün bir ölçüye sahip olduğuna inanır. Belki de öfkeye kapılır ve şöyle der: Ne yapabilirim ki? Bu Allah'ın mubah kıldığı

bir iştir! Bunun karşısında sabredelim.' Böylece isteksiz ve memnuniyetsiz bir şekilde Rabbine karşı 'sabreder.' Bu insan tam aldanış içindedir ve böyle bir davranış Allah karşısında olabilecek en büyük saygısızlıktır. Bu kişi, Allah'ın bir bilgiye sahip olarak saptırdığı kimselerdendir. Böyle davranışlar, ilk dönemlerde bireysel olarak gerçekleşirken günümüzde bütün insanlarda yaygındır.

Biz ise, Allah'ın hüküm koyan (Şâri'), Peygamberin de kendisine gösterdiği işlerde Allah'ın hükmünü bildiren olduğunu biliyoruz. Peygamber kendiliğinden konuşmaz, '*O sadece kendisine vahyedileni bilir.*'[34] Allah kendisinden söz ederken şöyle der: '*Senin Rabbin unutan değildir.*'[35] Aklın kanıtı da bunu gösterir. Allah kullarından daha kıskançtır. Allah'ın ortaya koyduğu yasalar, âlemde maslahatı gerçekleştirecek işlerdir. Dolayısıyla bunlar ne azaltılır ne çoğaltılır! İnsan bunlardan birisini artırır ya da eksiltir ya da Şâri'nin ortaya koyduğu şeyleri yapmazsa, hiç kuşkusuz, Allah'ın şeriat olarak indirip hüküm olarak ortaya koyduğu şeylerdeki maslahat (yarar) düzeni bozulur.

Allah kadın kullarına camilere gelme izni vermiştir. Bazı insanlar ise şöyle düşünmüştür: 'Hz. Peygamber kendisinden sonra kadınların neler yaptığını görseydi, kadınların camilere gelmelerini engellerdi. Nitekim İsrailoğullarının kadınları ibadethanelerine gitmekten alıkonmuştur.' Böylelikle onlar, Allah'ın böyle bir davranışın kullarından meydana geleceğini bilmediğini düşünmüşlerdir. Çünkü şeriati koyan -başka birisi değil- Allah'tır. Bu durumda insanlar, kendi düşüncelerini Allah'ın hükmüne yeğlemişlerdir. Öyle ki bazı insanlar, eşinin mescide gitmesi konusunda kıskançlık göstermiş, bu hususta güçlü yeminler kullanmıştır. Kadın ise (söz gelişi) namaz kılmak için mescide gitmeyi seven ve aynı zamanda pek güzel birisiydi. Kadınları mescitlere gitmekten alı koymayı yasaklayan hadis, kocayı engeller. Bu nedenle burada bir güçlük hisseder. Böyle bir meselede bu şahıs için Allah'ın hükmünün değiştirilebilmesi takdir edilseydi, hiç kuşkusuz, kendi düşüncesini Allah'ın hükmüne yeğler ve kadınları camiye gitmekten engellerdi. Caiz olan, gerçekleşmiş gibidir. Bu nedenle erkek kendiliğinden camiye gitmekten uzak dursun diye eşine baskıyı sürdürür, vazgeçtiğinde ise memnun olur. Hâlbuki bu adamda aklın otoritesi sağlam bir şekilde yerleşseydi, kıskançlığa kapılmazdı. İmanın otoritesi yerleşseydi, Allah'ın verdiği hüküm karşısında kalbinde bir güçlük bulup bu-

na karşı sabretmesi gerekmezdi. Allah şöyle buyurur: *'Hayır! Rabbine yemin olsun ki, aralarında çıkan tartışmalarda seni hakem yapıp verdiğin hükme karşı içlerinde bir güçlük bulmayıncaya ve tam olarak teslim olunca-ya kadar iman etmiş sayılmazlar.'*[36]

Burada kadınlarla ilgili rivayeti örnek verdik, çünkü ihramda kadı-nın yüzünün örtülmeyişini ele almaktayız. Kıskançlık ise kadınları ör-tünmeye zorlar. Güvenilir bir rivayette şöyle denilir: 'Allah'tan daha kıskanç yoktur.' Hz. Peygamber sahabeden Sa'd hakkında şöyle der: 'Sa'd kıskançtır. Ben ondan, Allah ise benden daha kıskançtır. Allah'ın taşkınlıkları yasaklaması kıskançlığının sonucudur.' Allah'ın kıskançlı-ğına ilave yapan kişi, Allah'tan daha kıskanç demektir. Çünkü bu du-rum (yani kadının yüzünü açması), Allah katında bir taşkınlık değildir. Allah katında taşkınlık olsaydı, hiç kuşkusuz, Allah onu yasaklardı. Çünkü Allah 'taşkınlığın görünen ve görünmeyenini yasaklamıştır.' Böylece hüküm genelleşmiştir. İşte böyle bir şahıs, Allah katında taş-kınlık olmayan bir şeyi taşkınlık saymış, sözünde Allah'ı yalanlamış, içinde hissettiği kıskançlık nedeniyle bu hükmü koymada kendisini Al-lah'tan daha hüküm sahibi saymıştır. Böyle bir insan içinden acı çek-meyi sürdürür. *'Senin verdiğin hüküm karşısında içlerinde bir sıkıntı bul-madıkları sürece'*[37] ifadesi ne güzeldir!

İnsan kendisini alıp (Şâri'ninkinden daha üstün saydığı) bu terazi-ye koysaydı, hiç kuşkusuz, kendisini imandan uzak bir kâfir olarak gö-rürdü. Çünkü Allah bu nitelikteki birisinin mümin olmadığını belirt-miş, onun mümin olmadığı hakkında yemin etmiştir. Öyleyse bu hu-sus, yeminle yapılmış ve pekiştirilmiş ilahi bir hükümdür. Allah şöyle der: *'Hayır! Rabbine yemin olsun ki, mümin değillerdir.'*[38] Kadınların ör-tünmesi asıl olsaydı, ihramda kadına 'yüzünü örtme' denilmezdi. Dik-kat ediniz! Örtünme ayeti, kendiliğinden (ibtidâen) inmemiştir. O ve benzeri bazı ayetler, bazı insanların dileğiyle inmiştir. Şeriat hükümle-rinin çoğu, kevnî sebepler nedeniyle inmiştir. O sebepler olmasaydı, Allah o konularda bu ayetleri indirmeyecekti. Bu nedenle Allah ehli 'kendiliğinden olan ilahi hüküm' ile Allah'ın kullarının bir kısmının 'ta-lebi üzerine gerçekleşen hükmü' ayırt etmiştir. Dolayısıyla talep, söz konusu hükmün inmesinin sebebidir ve bu durumda Hak adeta indir-diği ayette yükümlü sayılır. Çünkü kulların talebi olmasaydı, Allah o hükmü indirmeyecekti. Allah'ın kendiliğinden indirdiği hüküm ise

bundan farklıdır. Öyleyse muhakkik, (kulların talebi olmaksızın) kendiliğinden indirilen ilahi hükmü kendiliğinden indirilmemiş hükümden farklı bir şekilde dikkate alır.

Ey sâlik! Hakk'ın bazı şeyleri insanların isteklerine göre indirmiş olması seni aldatmasın. Hangi türde olursa olsun, açık bir gönül ve iç huzuruyla o hükümleri kabule koş. Mümin olmak istiyorsan, böyle davranmalısın. Aklı bol akıllı kişi, Allah karşısında rahat olduğu gibi ilahi hüküm de onun karşısında rahattır. Hz. Peygamber şöyle derdi: 'Size verdiğimle yetinip beni bırakınız.' Hz. Peygamber, haccın farz olması hakkında 'her yıl deseydim, kuşkusuz farz olurdu, fakat hac bir tanedir' demiştir. Bu nedenle soru sormayı çirkin görmüş ve onu ayıplamıştır. Allah bize ve sana şeriatin maksatlarını öğretsin. Şeriatin zâhirî ve bâtınî konularında bizi perdelemesin!

Hac ibadeti, insanın kıyamet günündeki hallerine benzer. Orada insanlar, saçları birbirine karışmış, yakarır bir halde, çağırana kulak veren, süslenmeyi terkeden deliler gibi taş atarlar. Çünkü öyle bir ibadetin içindedirler ki, içerdiği şeyleri bilselerdi akıllarını kaybederlerdi. Bu nedenle tıpkı deliler gibi taşlar atarlar. Allah taş atma eyleminde 'bulundukları yer'in büyük bir yer olduğuna dikkatlerini çekmiştir. O yer akılları yerlerinden çekip alır. Hacdan başka fiillerinin çoğunda bütünüyle ibadet olan başka bir ibadet yoktur. Kıyamette ahiret hayatında da kadınlar ihramdaki gibi yüzleri açık olacaktır. Örtünme hükmünün inişiyle ilgili kimi nefsanî gayeler olmasaydı, 'örtünme ayeti' inmezdi. Allah'ın bu sebebe ait örtünme ayetini veya böyle nedenlere dayalı hükümleri geciktirmesi, insanların o hükümlerle yükümlü olmasına yol açan şahsın hesabının hafifletilmesinden başka bir amaç taşımaz. Kıyamet günü o kişi, çektiği sıkıntılar nedeniyle, bu konuda sebep olmamayı temenni eder. İnsanlar ise bundan habersizdir!

Kıyamet günü içtihad yapanlar da böyledir. Bu bağlamda müçtehitler iki kişidir: Birincisi yasaklamayı yeğlerken ikincisi ayete bağlanarak ve esasa dönerek ümmetten güçlüğü kaldırmayı esas alır. İkinci müçtehit yasaklamayı yeğleyen müçtehitten daha büyük ve Allah'a daha yakındır. Çünkü yasaklama esasa ilişmiş geçici bir durumdur. Güçlüğü kaldıran ise, asla göre hareket eder. Cennette ise, insanlar bu asla döner. 'Cennette diledikleri yerlere yerleşirler.' Mümin olsalar bile, ar-

zularına göre hareket eden insanlar bu konudan ne kadar habersizdir! Hiç kuşkusuz onlar, pişman olacaktır. 'Allah doğruyu söyler, doğruya ulaştırır.'

Varlık, tek bir evdir. Evin sahibi de birdir. Yaratılmışlar, Allah'ın bu evin içine aldığı kullarıdır. Öyleyse perde nedir? Allah'tan başka bir gören mi var? Allah'tan başkası mı görünür? Bir şey kendi hakikatinden perdelenir mi? Bütünün parçası, kendinden perdelenir mi? Havva Âdem'den yaratıldı. 'Kadınlar erkeklerin yarımlarıdır.' Bu, kıskançlık hastası birisinin hastalığında kullandığı zaman hastalığını giderecek bir ilaçtır. Artık kişide iman kıskançlığından başka kıskançlık kalmaz. İman kıskançlığı ise, dünya hayatında hükmünün geçerli olduğu alanlarda hiçbir şekilde kaybolmaz. Kardeşim! Doğanın arzularından uzak dur! Çünkü kul bu noktada farkında olmadığı yönden aldatılır ve Allah katında sapkınlık süratli bir şekilde kendine ulaşır.

Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Allah size faizi yasaklayıp da kendisi sizden faiz almaz.' Bir insan kendi zannına göre imandan dolayı kıskançlığa kapılıp başkasında gördüğünde kıskançlığa kapıldığı bu eylem ortaya çıkabilir ya da onda bulunabilir. Bu davranış kişide bulunuyorsa, gösterdiği kıskançlık 'iman kıskançlığı' değil, doğasının (neticesi olan) kıskançlığı ve hırsıdır; Allah, onu bundan korumamıştır. Öyleyse bu insan, kıskançlığında kurtuluşa ermemiştir. Gerçekleşen kıskançlıkların çoğu böyledir. Bu konuda arzuları akıllarına egemen olmuş nice perdeli insanla karşılaştık! Ben 'onları ateşten alı koymaya çalışırken, onlar ateşe atılıyorlardı.'

Kıskançlığı yerli yerine gönderen kişi
O, biricik ve seçilmiş kişidir.

Onu başıboş bırakan ise
Resmini yitirmiş bir evdir.

Kıskançlık hastalığı müzmin bir hastalıktır
Şifası ise Allah'ın şerâiti

Kim o ilacı kullanırsa, iyileşir
Kim yüz çevirirse, sürekli ondan sapar

İşin en küçüğü görülmektir
İtiraf ettiği halde onunla nitelenmiş bir halde

Peygamberin bazı sahabeleri Hz. Peygamberi yemeğe davet etmiş. Hz. Peygamber de eşi Hz. Aişe'ye işaret ederek 'bu da' demiş. Bunun üzerine adam 'hayır' demiş. Peygamber ise, davetini kabul etmemede direnmiş. En sonunda adam Hz. Aişe'nin de onunla birlikte gelmesine müsaade etmiş. Bunun üzerine Hz. Peygamber ve Hz. Aişe o adamın evine birlikte gitmiş. Allah şöyle buyurur: '*Sizin için Allah'ın Peygamberinde güzel örnek vardır.*'[39] Senin imanın nerede kalmış? Bugün kadı, hatip ya da vezir ya da hükümdar gibi makam sahibi bir insanın (peygambere) uyarak böyle davrandığını görsen, onu 'düşük ahlâk sahibi' diye nitelemez misin? Hâlbuki böyle bir davranış iyi ahlâk olmasaydı, 'güzel ahlâkı tamamlamak' üzere gönderilen Hz. Peygamber onu yapar mıydı?

Hz. Peygamber minberde Cuma hutbesi okurken, torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in elbiselerine ayakları takıla döküle kendisine doğru geldiğini görmüş. Hz. Peygamber hemen minberden inmiş, onları alarak tekrar minbere çıkmış ve hutbesini okumaya devam etmiş. Acaba, bu davranışı Peygamberin halinde bir eksiklik olarak mı görürsün? Hayır! Yemin olsun ki, hayır! Bilakis bu davranış, onun mârifetinin yetkinliğinin sonucudur; çünkü Hz. Peygamber, baktığı her göz ile gördüğü gibi baktığı herkeste 'görmeyen körlerin farkına varmadığı' şeyleri görürdü. Onlar, bu gibi fiiller söz konusu olduğunda 'keşke Peygamber bunları yapacağına Allah ile ilgilenseydi' diyenlerdir. Hz. Peygamber ise, Allah'tan başka hiçbir şey ile ilgilenmemiştir.

Nitekim hafızm '*cennet ehli o gün meşguliyet içindedir*'[40] ayetini okuduğunu duyan bir bilgisiz kadın, -keşke teslim olsaydı!- 'Cennet ehlinin miskinleri eşleriyle birlikte meşguliyettedir' demişti. Ey miskin kadın! Allah bunların meşgul olduğunu söylemiş, fakat kimin ile meşgul olduklarını ya da eşleri ve onların kimden haz aldıklarını sana bildirmemiştir. Öyleyse onların Allah'tan uzak kaldıklarına nasıl hüküm verirsin? Bu sözü söyleyen kadın, Allah ile ilgilenseydi, bu sözü söylemezdi. Çünkü onlar adına zannettiği bu hali kendinde düşündüğü için, cennetlikleri Allah'tan başkasıyla meşguliyete nispet etmiştir. Onları düşündüğünde ise, onları ancak böyle düşünebilmiştir. Miskin kendi-

sidir. Biz onun sözünden, bulunduğu halin Allah'tan uzaklık olduğunu kesinlikle anladık. Cennetlikler ise, imkân kapısındadır! O kadın, kendisinin kesinlikle Allah'tan başkasıyla ilgilendiğine tanıklık etmiştir. Bu örnek, ilk bakışta, başkasını kınama ve kendilerini başkalarını suçladıkları davranışlardan uzak tutmayla ilgili temayüllerinde âriflere dönük gizli bir tuzaktır. Kısaca, başıboş bir kıskançlık yaşayan kişi, sürekli azap çeker ve zihnen yorulur. O, Allah katında farkında olmadığı yönden bir uzaklık halindedir.

On Yedinci Hadis: İhramlı Kadında Güzel Kokunun Kalması

Ebu Davud, Ömer b. Süveyd'in şöyle dediğini aktarır: Bana Talha kızı Aişe, müminlerin annesi Aişe'nin kendisine şöyle dediğini aktardı: 'Hz. Peygamber ile birlikte Mekke'ye çıkıyorduk. İhramlıyken alınlarımıza kokulu misk karışımı sürdük. Birimiz fazla kaçırınca yüzüne aktı. Peygamber bunu gördü ve fakat yasaklamadı.'

Allah 'güzel' (tayyib) diye isimlendirilmiş, Peygamberine ise güzel kokuyu sevdirmiştir. İhramdaki insana hac fiilleri esnasında 'ifâza tavafı'na kadar güzel koku sürünmek yasaklanmıştır. Buna karşın ihramdan çıkmazdan önce güzel koku kullanırken ihrama girmezden önce de ihrama girmek için kullanabilir. Bu yönüyle güzel koku, ibadetteki niyete benzer. Çünkü ihram meşru bir amel olduğu gibi ihramdan çıkmak da meşru bir ameldir. Böylece güzel koku, amelin kendisiyle kabul edildiği bir şey olmuştur ki bu da büyük bir mertebedir. Güzel koku yükümlüye eşlik etmede niyetten daha güçlüdür, çünkü yükümlü fiili yaparken niyeti unutur. Bu ise, fiilin kendisine değil şekline zarar verir. Bu durumda fiil, kendisini yetkinleştiren niyet bilincinden yoksun kalır. Güzel koku ise, özü gereği kalıcıdır ve özel bir gayret gerektirmez. Öyleyse onun ücreti de, bulunduğu sürece kendi yönündendir. Bu durumda güzel koku, niyetten daha güçlü bir otoriteye sahiptir.

Güzel koku, kokusu nedeniyle kullanılır. Bu yönüyle o Rahmani nefesin izlerini taşır ve böylelikle de güçlükleri ortadan kaldırır, sıkıntıları giderir, darlık ve zorluk kaybolur, genişliğe, rahatlığa ve ilahi bilgilerde dolaşmaya sevkeder. Çünkü Allah 'temizdir ve temizi kabul eder.'

Temiz ise, özü gereği sevilendir ve bu bakımdan kemâle benzer. Kadında güzel koku kendisine bakmayı gerektiren bir sebeptir. Şâri', ihram esnasında -yüzünü açmakla birlikte- güzel kokuyu kadına yasaklamamıştır. İşte bu, kendisiyle yükümlü tutulmadığımız sıradan insanlarda bulunan kıskançlığa terstir. Öyleyse sende bulunması gereken şey, dine ve imana dayanan kıskançlıktır. Ona bir şey ekleme, yoksa dünya ve ahirette bedbaht olursun! Dünyada bedbaht olursun, çünkü kıskanç olduğun sürece nefsin yorulur. Ahirette ise, bu kıskançlığın Hakk'ın seni sorgulamasına yol açması nedeniyle bedbaht olursun. Çünkü bu kıskançlık suizan ve içinde bulunulan durumda Allah'a itiraz, Allah'ın serbest kıldığı konularda nefsin yadırgayışını meydana getirir.

On Sekizinci Hadis: Hacet Esnasında Açıklamaya Koşmak ve İhramlının Kemer Takması

Ebu Davud, Sâlih b. Hassan'dan şöyle aktarır: 'Hz. Peygamber ihramlı bir adamın parlak renkli bir ipi beline bağladığını görünce 'Ey ip sahibi, onu at' demiştir. Bilginler, bu gibi hadislerle ihramlı insanın kemer takamayacağına delil getirmişlerdir. Halbuki Hz. Peygamber adama 'ipi at, çünkü sen ihramlısın' dememiş, onu atmaya bir neden göstermemişti. Öyleyse sebebin adamın ihramlı olması ya da başka bir neden olması mümkündür. Belki de ip başkasından zorla alınmıştı ya da Hıristiyanların alameti sayılan zünnara benziyordu.

Bilmelisin ki, (kemer takmak anlamındaki) ihtizam, hazm kelimesinden türetilmiştir. Hazm, insanın mutluluğunu ve Rabbin razı olmasını sağlayacak şeyleri ihtiyatla almak demektir. Bu durum, bu ihtiyatın meşru bir şekilde ve meşru bir tarzda yapılmasına bağlıdır. İp ise, -Allah'ın ipi olduğunda- mutluluğa ulaşmanın sebebidir. Bir insan Allah'ın ipini 'beline bağlarsa', onun bu davranışı, güçlükleri göğüslediğini ve önemli şeylerle ilgilendiğini öğretir. Peygamber adama 'onu at' demiştir. Bu ifade 'Kim bu dine güçlük çıkartırsa, din ona galip gelir' ve 'bu din güçlüdür, sen ona karşı yumuşak hareket et' hadislerindeki ifadelere benzer. Hz. Peygamber genellikle yumuşaklığı tavsiye eder ve şöyle derdi: 'Allah bütün işlerde yumuşaklığı sever.' İhtiyat, yumuşak-

lığın zıddıdır, çünkü o, kötü zan demektir. Şeriat ise, kötü zanni bize yasaklamıştır. İş, ihtiyatlının zannettiğinden çok daha kolaydır. Bu anlamıyla ihtiyat, mârifet ile çelişir, çünkü ihtiyat, gerçekleşecek kadere etki etmez. Bir kişinin başına gelen güçlük, cemaate bölündüğünde kolaylaşır. Şair şöyle der:

Ağır bir yükü bölersen şayet
İnsanların boyunları onu kolay taşır

Dikkat ediniz! Allah şöyle buyurur: '*Hepiniz Allah'ın ipine sarılınız.*'[41] Tek bir kişi hakkında ise '*kim Allah'ın ipine sarılırsa*'[42] der. Başka bir ayette ise '*İyilik ve takvada yardımlaşın*'[43] buyurur. Böylece tek kişi ve cemaat, Allah'ın ipine sarılır. Allah ipi zikredip cemaatin işinin kolaylaşması için ona sarılmayı emretmiştir. Bununla birlikte, cemaat oldukları için sıkıntı onlarda bölünür. Bazen cemaat sıkıntı karşısında zayıf düşer. Bu durumda Allah, onlara yardım eder. Allah, kudretle nitelenmiş olduğunu bildirmiştir. Hz. Peygamber ise, 'Allah'ın eli cemaatle beraberdir' buyurur. Bu nedenle cemaat Allah'tan yardım ister. Allah da, elinin onlarla beraber olması sebebiyle, cemaate yardım eder. Bu, Allah'ın bir sözü ve tek başına aramızdan hiç kimsenin yerine getiremeyeceği bizdeki bir yasasıdır. Böylelikle cemaatle birlikte muhatapların hallerinin değişmesi nedeniyle onu yerine getirmek mümkün olabilir. Bundan başkası da olamaz. Bu nedenle Hz. Peygamber o kişiyi uyararak 'elindekini at' demiştir. Bu meselenin gerek duyulan bâtınî yorumu budur. Bilhassa kendisine yasaklanan ihramlı için durum böyledir. Böylece ip ile yasağa yasak katmıştır (işini daha da güçleştirmiştir). Hz. Peygamber ise, o kişiye adeta 'Senin yasağın sana yeter, ona ilave yapma' der. Peygamber ümmetine karşı ne kadar da yumuşaktır! Hz. Peygamber ihramlının azık sepetini bir iple bağlamasına izin vermiştir. Çünkü hacca gitmek istediğinde kendisiyle azıklanacağı geçimi, bundadır. Allah şöyle buyurur: '*Azıklanınız! En hayırlı azık takvadır.*'[44] Burada takva, hacının kendisini dilencilikten kurtaracak şekilde yanına aldığı azıktır. Böylece hacı, kendisini Rabbine ibadete verir. Bu, bilinen takva değildir ve bu nedenle ifadenin ardından Allah '*Ey akıl sahipleri! Benden çekinin*'[45] demiştir. Böylelikle Allah, azık takvası ile birlikte o konuda da takva sahibi olmayı tavsiye etmiştir. Bu bağlamdaki takva,

azığın doğru yoldan kazanılmasıdır. Hadiste geçen 'himyan' -ki insana onu yanına alması emredildi- azığın konulduğu yer, onun zarfı ve kabı demektir. Peygamber azığı sırta bağlamaya müsaade etmiştir. Çünkü insanın azığını yanına alması, 'ihtiyat'ın (bağlamanın) bir gereğidir. Bu durum, insanın karşılaşabileceği ve kendisini yok edebilecek sıkıntılardan uzaklaşmasını sağlar. Ebu Ahmed b. Adî el-Cürcani, İbn Abbas'tan aktardığı bir hadiste şöyle der: 'Hz. Peygamber ihramlı insanın azık çantasını taşımasına izin vermiştir.' Bu hadis, hadis bilginlerine göre sahih değilse bile, keşf sahiplerine göre sahihtir.

On Dokuzuncu Hadis: Mescid-i Aksa'dan İhrama Girmek

Ebu Davud, Ümmü Seleme'den şöyle bir hadis aktarır: Ümmü Seleme Hz. Peygamber'in şöyle dediğini duymuştur: 'Mescid-i Aksa'dan Mescid-i Haram'a kadar hac ya da umreye girmeye hazırlanan kişinin geçmiş ve gelecek günahları bağışlanır, cennet ona farzdır.' Bu hadisin isnat zinciri hakkında farklı görüşler vardır.

Buradaki ilişki şudur: Mescid (secde yeri), yükseklikle çelişir. Bu yönüyle o, yükseklikten uzak olduğu gibi aynı zamanda onun gerçekleşmesinin de sebebidir. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Allah için tevazu gösteren kişiyi Allah yükseltir.' (Mescid-i) Aksa, uzak demek iken haram ise, yasaklanan demektir. Öyleyse bu, kendisinde bulunan için, 'yakınlıktaki uzaklık' demektir. Mescid-i Haram'a göre 'uzaktaki kişi', Mescid-i Haram'da bulunanın -ki onlar Mekkelilerdir- sorumlu olduğu şeyden daha uzaktır. Halbuki onun ehlinden daha uzak değildir. Bilakis Mescid-i Aksa daha yakındır. Aynı zamanda Mescid-i Aksa, ilk olmaktan uzaktır. Çünkü Kâbe ilk olma özelliğine sahiptir. Onunla Mescid-i Aksa arasında kırk yıl süre vardır. Bu süre, Musa'nın kavminin Mescid-i Aksa'ya giremeden çölde kaldıkları zamandır. Musa bu esnada 'yakınlık makamı'ndaydı. Söz konusu dönem, Mescid-i Haram'ın önceliğidir. İsrailoğulları Musa'ya yardım etmeyip *'Sen ve Rabbin git savaş, biz burada oturacağız'*[46] demişlerdi. Musa onlara 'Sizi kırk sene terk edip bu bölgede bırakacağım, buradan Beyt-i Makdis'e giremeyeceksiniz' demişti. Nitekim Beyt-i Makdis, Mescid-i

Haram'dan kırk sene sonra ibadet evi haline gelmişti. Musa'nın onlarla birlikte çölde beklemesinin nedeni ise, kendilerine gönderilmiş bir Peygamber olmasıdır. Böylece İsrailoğulları şaşkınlık içinde kalmışlardır. Onlar ne ilk olmaya yakın idiler ne de Beyt-i Makdis'e girme amaçları gerçekleşmişti. Allah onları *'biz burada oturacağız'*[47] sözlerinin zâhiriyle cezalandırmıştı.

Kardeşim! Musa'nın bu nitelikteki kavmine benzemekten sakın, bunun yerine 'adaletle hükmeden ve ona göre adil davranan' ümmetinden ol. Nebîlik makamının velîlik makamı karşısındaki durumu da böyledir. Bunların arasında zamansal olarak kırk yıl süre vardır. Her peygamber kırk yaşında iken nebî olarak gönderilir. Çünkü kırk, aklın tam olarak yerleşmesi, gücünün ortaya çıkması ve doğanın zayıflamaya başlaması yaşıdır. Sonra insan, ömrün kalan kısmında aklın hükmüyle yürümeye devam eder. Böylece insanın aklı çoğalırken doğası eksilir.

Daha uzak bir yerden daha yakına gitmek üzere ihrama giren kişi - ki her ikisi de ibadethanedir- bu ikisinin arasında bir berzahta sayılır. İki mabet ise, onun uçlarıdır. Henüz ulaşmadığı şey 'gelecek günahları' iken ayrıldığı yer ise 'geçmiş günahlarıdır.' Bu nedenle, iki mescid arasında bulunan şeyleri bağışlanır. Burada bağışlama, örtmek demektir. Bu nedenle cennet ona farzdır, çünkü cennet, içine girenleri cehennemden gizler. Onun zâtı da, arzularının ateşinden gizlenmiştir. Öyleyse, insanın şehvet gücü onda hüküm sahibi olduğu için cennetin içi yakıcı bir ateştir. Bu güç, hiç kuşkusuz, doğasının ateşidir. Öyleyse mutlu kul, geçmişte ve gelecekte 'örtünme' ile çevrelenmiştir; geçmişte günahın cezasının ona ulaşmasından, gelecekte ise, günahın ulaşmasından korunma ve sakınılmayla 'örtülmüştür.' Bu durumda olduğunda ise, 'cennet' kendisine vâciptir. Böyle iken kişi, Allah'ın himayesinde örtülmüştür. O, dünyada olsa bile, cennettedir.

Yirminci Hadis: Ten'îm Mekkelilerin Mikat Yeridir

Ebu Davud'un İbn Abbas'tan mürsel olarak aktardığı bir hadiste İbn Abbas şöyle der: 'Hz. Peygamber Mekkeliler için mikat yeri olarak Ten'îm'i belirlemişti.'

Mekkelilerin mikat yeri nasıl Ten'îm olmasın ki! Onlar, Allah'ın komşuları ve evinin sakinleridir. Onlar ilk mabede en yakın kimselerdir. Allah el-Evvel (ilk) isminde kendilerine tecelli etmiştir. Bu tecelli ise, ancak Harem ehli için gerçekleşir. Bu tecelli karşısında onlar -ehliyetlerine göre- derece derecedir. Çünkü onlar, bir topluluk (asabe) ile 'ashab-ı siham (okların sahipleri)' arasındadırlar. Bu tecelli, Allah'a izâfe edilen başka bir eve komşu kimseler için gerçekleşmez. Orada bulunup ayrılan kişiler ise, yolcu hükmündedir ve -başka birisine değil- O'na nispet edilirler. Buna örnek olarak, Hz. Peygamberin göçünü ve onunla birlikte fetihten önce Medineye göç eden insanların durumunu verebiliriz. Böylece 'muhacir' (hicret edenler) ismini kazandıklarında, Allah'a komşu olmak hakkı adına onaylanmıştır. Bu isim, geçici bir takım durumlar nedeniyle kendilerine verilmiştir. Ev, her iki grup için de, yasaklık ve yasaklama özelliğiyle Allah'a aittir.

Binaenaleyh Mekkeliler asıl bakımından Mekkelidir ve hareminde Allah'ın komşularıdır. Onlar, Araplardır; komşuyu korumak ve komşuyu gözetmek, onların görevidir. Hak ise, kullarına ahlâklarında edindikleri alışkanlıklara göre davranır.

Her yönden hacılar onlara gelir

Derler ki; Kul hac etti, kul haccetmedi
Fiil ve emrin sahibi haccetmiştir

Sadece Allah vardır, başkası yoktur
Bu bol ikram ve ihsan O'ndandır

Mekkeli bir insan Mekke'nin dışında bulunduğunda 'ehil' ismini yitirmez. Nitekim yabancı bir insan Mekke'de bulunduğunda da 'komşu' ismini kaybetmez. Nitekim biz de, yaratılışımız bakımından Rabbani sûreti elde etmiş olsak bile, asıl bakımından -hiçbir şekilde özgürlüğün bulunmadığı- mutlak kullarız. Öyleyse biz ne efendi ne de Rabbız! Bu bakımdan esasları dikkate almak, (kendine) dönülmesi gereken şeydir. *'Her şey O'na döndürülür.'*[48] Öyleyse bu, bir ilkedir. Bu ayeti anlayınız. Mekkeliler, Mekke hakkında haberdar-gizleyendir. Geçici olan şey esasa etki etmez. Çünkü bu geçici durum, gerçeğe zarar vermez.

Yirmi Birinci Hadis: İhram Elbiselerinin Değiştirilmesi

Ebu Davud, İkrime'den şöyle aktarır: 'Hz. Peygamber Ten'îm'de ihramlıyken elbiselerini değiştirmiştir.' Hadis, mürseldir.

Hadisin bâtınî yorumu, sıkıntı halini rahatlıkla değiştirmektir. Bu ise, içinde bulunduğu hal, bela (imtihan) olan kimse adına geçerlidir. Bela, müminin sabretmesini ya da (bir grup sûfiye göre) -Allah katından olduğu için- kendisinden memnun olmasını gerektiren haldir. Bu durumda mümin, bu halde şükredici bulunur. Böyle bir insan, belaya gerektiği gibi davranmamış demektir. Bu, arkadaşlarımızın (sûfiler) gözden kaçırdığı ve gerçeğini ortaya koyup ifadede yanıldıkları bir meseledir. Bu konuda ise, Ebu Yezid Bestâmi Ekber'in şu sözünden kanıt getirmişlerdir.

Seni istiyorum, ama ödül için değil
Seni cezalandırıcılığın nedeniyle istiyorum!

Bütün isteklerime ulaştım
Azap ile bulduğum hazdan başka

Bilmelisin ki, gerçek bela, acının ve varlığının acı duyanda bulunmasıdır. Yoksa genellikle acının bağlı olduğu sebep değildir. Buna örnek olarak, kırbaçla vurmak ya da ateşle yakmak, demirle yaralamak gibi duyusal acıların kendilerinden meydana geldiği maddî etkileri verebiliriz. Malın kaybolması, aile ve çocuğa bir belanın gelmesi, şiddetli bir şekilde tehdit edilmek de böyledir. Bunların dışında, genel olarak bir şahsa yerleştiğinde psikolojik acıları gerektiren bütün sebepler, ihram elbisesi gibidir. Çünkü ihram, insan ile rahatlık ve nimetlenme arasında bir engeldir. Bu gibi şeyler, üzüntüye yol açar ve bu nedenle şeriat bu acılar ile karşılaşana sabretmeyi, rıza göstermeyi, bu noktada başına gelen kadere teslimiyeti tavsiye etmiştir. Bu yönüyle söz konusu sebepler 'azap' diye isimlendirilmiştir. Gerçekte ise, azap yoktur: Azap, bu sebeplerin kendisi değil, onlar vesilesiyle acının var olmasıdır.

Aynı şekilde, acının zıddı olan haz da böyledir. Haz, kendisiyle nitelenen kimseye ait bir niteliktir, söz konusu kişi, nimetlenendir. Hazzın bir takım dış sebepleri vardır ki, bunlar, -her ne olursa olsun-

amaçların gerçekleşmesidir, çünkü insan, sadece amaçlarının gerçekleşmesiyle nimetlenir. Bu bakımdan insan nimetlendirme yerindeki nimetlenendir. Böyle bir durumda ise, sabır ile değil, şükür ile ibadet yapar. Şârî', insanda hazzın bulunma sebeplerini 'nimet' diye isimlendirdi. Gerçekte nimet, nefsteki duyusal ve nefsanî hazdan ibarettir. Sebepler ise, tıpkı acıların sebepleri (vesileleri) gibi, dıştadır ve insanın duyusuyla vardır. Acıların sebeplerinin sahibi, içinde hazzı ve haz almayı bulduğunda, âdeten acıları gerçekleştiren bu sebepler de bulunmuş olsa sabretmesi gerekmez. Çünkü o acı duymamaktadır, sadece haz almaktadır ve Allah'ın nimetlerinde halden hale girmektedir. Böyle bir insan, kendisinde bulunan nimetlenme nedeniyle şükretmelidir. Buna karşın, acıya vesile olan nimet sebepleri gerçekleştiğinde ise, sabretmelidir.

Ömer b. el-Hattab (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir: 'Allah'tan bana ulaşan her bir musibette...' Burada Ömer, musibetle karşılaştığını, başka bir ifadeyle âdeten acıya yol açan bir sebeple karşılaştığını ifade etmiştir. Ardından şöyle devam eder: 'Allah'ın üç nimeti olduğunu gördüm. Birinci nimet, musibetin dindarlığımda meydana gelmeyişiydi. İkincisi, daha fazla olmayışıydı. Üçüncüsü ise, Allah'ın o musibete karşı vaad ettiği ödüldür. Ben de ona bakıyordum.' Böyle bir insan 'sabreden' diye isimlendirilmez, çünkü o, pek çok nimetin sahibidir. Bu bakımdan müşahedesiyle haz alır. Dolayısıyla nimet verene şükretmesi zorunludur. Bunun tersi ise, haz sebeplerinin varlığıdır. Allah, mal, afiyet, çocuk ya da emir ve yasaklama yetkisine sahip yeni bir görevle insanı nimetlendirebilir. Bütün bunlar, nefsin haz aldığı sebeplerdir. Nimet tatlı yemekler, güzel elbiseler, güzel kokular şeklinde olduğunda ise insan maddî haz kazanır.

Bu sebeplerin sahibi, Hakkın kendi üzerindeki haklarını düşünür. Bu haklar, nimet verene şükür, bu konudaki ilahi yükümlülük, mal, çocuk ve yönetim konusunda Allah'a yaklaştıracak şekilde dince belirlenmiş tasarrufu ve bütün bunlarda adaleti ortaya koymaktır. Bunları düşündüğünde ise -ki bunları düşünmesi Allah'ın ona vâcip kıldığı bir iştir- âdeten haz veren bu sebepleri acı veren bu düşünce takip eder. Böylelikle kişide (hazzın yerini) acı alır. Böyle bir insan belaya uğramıştır, çünkü o, nimet sebeplerinin ortaya çıkmasından kaynaklanan bir acı duymaktadır. Bu nedenle ise, bu belaya karşı sabretmesi gerekir

ve üzerindeki hakkı yerine getirmek için gayret gösterir veya acısı aşırıya kaçtığında nimete karşı zâhid davranır. Şu halde sabır zıddı bulunurken yerli yerinde olabileceği gibi şükür de kendi yerinde ancak zıddının sebepleri bulunduğunda gerçekleşebilir.

Ebu Yezid de 'azapla duyduğum hazdan başka' (seni istemiyorum) demişti. Burada azap sözüyle acının varlığını kastetmişti. Çünkü bir şeyle elem duymak onunla haz almakla çelişir ve bu ikisi, bir yerde biraraya gelmez. Bu, acı sebebinin varlığı esnasında hazzı taleptir. Böyle bir şey, tıpkı İbrahim'in (as.) ateşi örneğindeki gibi, harikulade bir olaydır. İbrahim'in ateşi görünüşte ateşti, fakat İbrahim'in bedenini yakmamış, İbrahim de onun acısını duymamıştı. Ateş İbrahim için 'serin ve selametli olmuştu.' Bu nedenle İbrahim'in şükretmesi gerekti, çünkü sabretmesi gereken bir acı ortada yoktu. Öyleyse sabır, her zaman, belaya karşı olabilir ve bela acının varlığıdır. Şükür ise, her zaman nimete karşı olabilir. Nimet, bir yerde hazzın varlığıdır. O halde kulun şükretmesi 'nimet' diye isimlendirilen şeye karşıyken sabır 'acı' diye isimlendirilen belaya karşıdır.

Bakınız! Hz. Peygamber ihram elbisesini nimet diye isimlendirilen bir yerde değiştirmişti. Bu davranışıyla sahabe ve kendisinden sonra gelen kardeşlerinin dikkatini şuna çekmiştir: Siz hac esnasında ihram sıkıntısıyla ve onun içerdiği acı ve sıkıntı veren sebeplerle karşılaşmış olabilirsiniz. Hâlbuki Allah'ın bu sıkıntıların içindeki sayısız nimetlerine bakınız! Böylece, çektiğiniz sıkıntının ardından hazzı size gösterir. Çünkü o, bu saygın müşahedelere ve büyük nimetlere ulaşmayı gerektiren bir sebeptir. Böylece yolda çektiğiniz güçlükler size kolaylaşır, şükredenlerden olursunuz. Kıyamet günü ise, sabreden ve şükreden sıddîklerin ödülünü elde edersiniz. Nimet sebeplerini bir bela ve sınanma sayıp haklarını yerine getirdiğinizde, iki ödül elde edersiniz: Birincisi şükredenin ödülü, diğeri sabredenin ödülüdür.

İşte Hz. Peygamberin Ten'îm'de ihramlıyken elbisesini değiştirmesinin hikmeti budur. İhramlı dilerse 'Hamd, nimet ve ihsan veren Allah'a aittir' diyebileceği gibi dilerse 'her durumda hamd Allah'a aittir' de diyebilir. Bunun nedeni, her iki durumun da kendisinde bulunmasıdır, bunu bilmelisin. Dikkat ediniz! Hz. Peygamber şöyle telbiye getirirdi. 'Lebbeyk, kuşkusuz hamd...' Burada her iki durumu birleştire-

rek, şöyle devam etmiştir: 'Ve nimet sana aittir.' Halbuki 'bela sendendir' dememiştir. Görünüşte ise, ihramda meşakkat ve engellenme vardır. Bunların en büyüğü ise, insanın kendisine sevdirilmiş olan 'kadınlardan yararlanma' eyleminden engellenmesidir.

Yirmi İkinci Hadis: Konuşmayanın Haccı Yoktur

İbn'ül A'rabi, Cabir kızı Zeyneb el-Ahmesiyye'den Hz. Peygamber'in susmuş bir halde kendisiyle hac yapan kadın hakkında şöyle dediğini bildirir: 'O kadına söyle, konuşsun! Çünkü konuşmayanın haccı yoktur.' Hadisi Zeyneb'e ulaşacak şekilde rivayet eder. İbn Hazm hadisi *Kitabu'l-Mualla* isimli eserinde kaydetmiştir.

Allah Teala şöyle buyurur: *'Kuşkusuz biz zikri indirdik.'*[49] Zikir kelamdır ve o, ilahi bir niteliktir. (Hac esnasında) Dini bir ibadeti yerine getirmektesin. Öyleyse, zikrederek o ibadette konuşman uygun, hatta zorunludur. Bir hadiste, hacdaki uygulamaların Allah'ın zikrini yerleştirmek için saptandığı bildirilmiştir. Biz de 'söz'den meydana geldik. Bu, 'ol (kün)' sözüdür, (emrin ardından) biz de 'olduk.' Öyleyse, susmak var olmayan bir durum iken konuşmak var olan bir durumdur. Sözün bir etkisi vardır ve bu nedenle 'söz' diye isimlendirilmiştir. Çünkü (söz anlamındaki) kelam, kelm kelimesinden türetilmiştir. Kelm ise, bedendeki bir iz olan yara demektir. İnsan var olmuştur, öyleyse, onun var olması gereken bir nitelikle nitelenmesi gerekir ki, o da kelamdır. Var olmayan bir nitelikle nitelenemez. Var olmayan nitelik ise, susmadır. İnsanın hakikati, konuşmadır (nutk). Sustuğunda ise, haliyle kendisini yalanlar. Şu var ki Allah susma için bir yer belirlemiştir. Söz konusu yerdeki susma, 'göreli susma'dır. Göreli susma, gereksiz durumlarda konuşmamak ya da insanın lehinde değil aleyhinde olacak durumlarda konuşmamasıdır.

Yirmi Üçüncü Hadis: Telbiyede Sesi Yükseltmek, Hacda Tehlil Getirmek

Nesâi, es-Sâib ibn Hallad'dan Hz. Peygamberin şöyle dediğini aktarır: 'Cebrail bana geldi ve şöyle dedi: 'Sahabene söyle! 'Telbiye getirirken seslerini yükseltsinler.'

Akıl ve vahiy kanıtıyla '*Allah'ın her şeyi bildiği*'[50] ve O'nun '*duyan ve yakın*'[51] olduğu sabittir. Şeriat bunu bildirmiştir. Bu bilgide (vahye inanan) mümin ile (akıldan hareket eden) bilgin eşittir. Öyleyse, telbiyeyi yüksek sesle getirmenin Hakk'ın mertebesiyle bir ilişkisi yoktur. Şu var ki Allah, meleklerine karşı hacılarla övüneceğini bildirmiştir. Hacıların telbiye getirirken seslerini yükseltip toz toprak içinde Allah'a yönelmeleri, meleklere karşı Hakk'ın övünebileceği en büyük davranıştır.

Aynı zamanda, ölümle dünya hayatından ayrılan bazı ruhlar da hac ameliyle bizi Hakk'a davet eder. Nitekim Halil İbrahim peygamberden öyle bir olay rivayet edilmiştir. Halil İbrahim Kâbe'yi yaptığında Rabbi kendisine binanın üstüne çıkıp insanlara haccı bildirmesini emretmişti. Bu emre karşı İbrahim 'Rabbim! Sesimin ulaşması mümkün müdür ki?' deyince Allah kendisine 'Senin görevin çağırmak, ulaştırmak benim işim' demiştir. İbrahim şöyle nida etmiştir: 'Ey insanlar! Allah'ın bir evi vardır, onu haccediniz!' Râvi şöyle der: 'Allah bu nidayı kullarına duyurur: Bir kısmı çağrıya icabet ederken bir kısmı icabet etmez. İnsanların bu çağrıya icabet etmeleri, kendilerine yöneltilen 'ben sizin rabbiniz değil miyim' nidasına karşı 'belâ (Evet Rabbimizsin)' sözüne benzer. Allah insanları kendilerine karşı tanık tutup 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' dediğinde onlar buna olumlu karşılık vermişlerdi. Nitekim bu olumlu karşılığı, Hakk'ın 'duyma gücü' haline geldiği kullar duyabilir. Çağrıya olumlu karşılık verenlerin bir kısmı hemen Hakk'ın davetine icabet eder. Onlar, iyiliğe koşanlar ve imkân oluştuğunda haccın hemen yerine getirilmesi gerektiğini düşünenlerdir. Bir kısmı ise, davete icabette ağırdan alıp belli bir zamandan sonra harekete geçenlerdir. Bunlar, imkân olduğunda bile haccın zamana bırakılabileceğini düşünenlerdir. Buradan, farkında olmaksızın, hacdan yerine getirdikleri kısmı yerine getirirler. Çünkü Allah onları dünya

hayatında çıkardığında bu müşahedeyi onlara bildirmemişti. *'Onlar ahiretten habersizdir.'*[52]

Allah'ın bu çağrısına icabet edenlerden bir kısmı icabeti yineleyen bir kısmı ise yinelemeyenlerdir. İcabeti yinelemeyenler, bir kez hac eden insanlardır. Yineleyenler ise, imkân ölçüsünde hac yapanlardır. Böyle bir insan her hac edişinde bir farz sevabı alır. Şârî' hacda telbiyenin yinelenmesiyle buna dikkat çekmiş ve şöyle demiştir: 'Lebbeyk, Allahümme lebbeyk, lebbeyk! (Buyur Allah'ım! Buyur! Buyur!) Senin ortağın yoktur lebbeyk! Hamd, nimet ve mülk sana aittir. Senin ortağın yoktur, Lebbeyk! Gerçek ilahsın.' Haccı bildirmek üzere, beş kez telbiyenin getirilmesi, onu beş vakit namazdaki ezana benzetir. Beş vakit ezanın her birisine olumlu karşılık verilir, çünkü 'Peygamberin göz aydınlığı namaz idi.' Vardığımız bu görüşü, hacdaki tehlilin zorunlu olarak namazın ardından emredilmiş olması destekler.

Mekkeli bir adam görmüştük. Adam otuz yaşından fazlaydı ve ömründe hiç haccetmemiş, umre yapmamış ve Kâbe'yi tavaf etmemişti. İlk kez benimle birlikte umre yapıyor, ben de nasıl hareket edeceğini öğretiyordum. Mekke'nin yakınlarındaki Cüddeli bir adamdan söz edildi. Adam seksen küsür yaşındaydı ve ömründe hiç hac yapmamıştı. Mısırlı zengin bir adamı duymuştum. Adam hiç hac niyeti taşımamıştı. Bir gün suçlunun kendisi olduğu zannedildiği bir olay nedeniyle Mekke valisinin emriyle tutuklanmıştı. Adam zincirle bağlanarak öldürülmek üzere Mekke valisine getirilmiş. O gün Arafat'ta vakfe günüymüş. Korku içindeki adam bu olayı görünce 'Ey hükümdar! Bu da nedir böyle?' diye sormuş. Bu soru üzerine hükümdar adamın suçsuz olduğunu anlamış, onu serbest bırakmış ve suçlu olmadığını kabul etmiş. Adam da gusül abdesti alıp hacca hazırlanmış. İşte Allah'ın inayeti budur.

İbrahim Peygamberin bu nidasına olumlu karşılık vermeyenler ise, çağrıyı duysalar bile, Allah'ın hac etmeyi nasip etmedikleridir. Allah bir insanı bu çağrıyı duymayacak şekilde sağır ederse, o hacca inanmaz. Kendileri hacca gitmediği halde adlarına hac yapılan kimseler de vardır. Böyle birisi adına hac yapan kimse tam bir hac sevabı kazanır. Adına hac yapılan ise hac değil hac sevabı kazanır. Bu nedenle hacı olmadığı halde hacılar içinde diriltilir. Keşfin verdiği bilgi budur.

Böylece, yüksek sesle telbiye getirmenin övünme maksadıyla olduğunu belirttik. İşin bir yönü de, ilahi isimlerin hükmüyle ilgilidir. Çünkü Allah'ın bir ismi de el-Baîd'dir. Bu, Kur'an-ı Kerim'de çeşitli yerlerde geçen nida (eyyühe!) ifadesine işaret eder. Uzaktaki (el-Baîd) nida edebilir. Nida, bir halde bulunan kulun Hakkın çağrısına karşılık vermek üzere başka bir hale çağrılmasıdır. Uzaklık, el-Baîd isminin otoritesini ortaya çıkartmak için, telbiyede sesin yükseltilmesini gerektirir. Böylece yakın olanın yakında etkisi gibi el-Baîd isminin uzaktakindeki etkisi ortaya çıkar. Çünkü daha önce defalarca belirttiğimiz gibi, ilahi isimler arasında karşılıklı bir üstünlük yoktur! Bunu bilmelisin.

Yetmiş ikinci kısım sona erdi, onu 'Tehlilden Önce Allah'ı Zikretmek' hadisiyle yetmiş üçüncü kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] YETMİŞ ÜÇÜNCÜ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

Yirmi Dördüncü Hadis: Tehlilden Önce Allah'ı Zikretmek

Buhârî, Enes'ten şöyle bir hadis aktarır: 'Bineği çölde yola koyulduğunda, Allah'ın Peygamberi hamd eder, tespih ve tekbir getirir, sonra hac ve umre için tehlil getirirdi.'

Hz. Peygamber Allah'a hamd etmiştir, fakat sahabe, hamdin nasıl yapıldığını belirtmemiştir. Burada hamd, o yerde peygamberin durumunun gerektirdiği şekilde, Allah'a övgü şeklinde yorumlanabilir. Çünkü Hz. Peygamber orada kendisini sevindiren işler ile yapmasına müsaade edilmiş bir takım şeylerin iradi olarak yasaklanması arasındaydı. Bu yönüyle Peygamber, insanların Allah'ın çağrısına icabeti nedeniyle sevinç duyarken 'nimet veren ve ihsan eden Allah'a hamd olsun' der. Serbest davranışların yasaklanması ve engellenmesi bakımından ise, 'her durumda hamd Allah'a aittir' der. Böylece, Allah kendisi için iki dereceyi birleştirsin diye, iki hamdi birleştirir, çünkü o, kâmildir. Allah da onun ödülünü kemâle erdirir. Rabbini överken hacı, burada böyle bir bilince sahip olmalıdır. Başka bir ifadeyle söz ve haliyle iki övgüyü birleştirebilmek için bu iki durumu aklına getirmelidir. Bu durumda hacı iki ödülü birden elde eder. Bu nedenle Peygamberin sahabesi hamdin tarzını belirtmeksizin 'Allah'a hamd ederdi' demiştir.

Burada yapılan tespihe gelirsek; hac, ihram ve engellenme yeridir. Hakkın yaratıklarındaki tasarrufunun engellenmesi ise mümkün değildir ve O, böyle bir şeyden münezzehtir. O, dilediği gibi yarattıklarında tasarruf eder ve hiçbir engel ve maniyle karşılaşmaz. Öyleyse bu yerin

bir gereği olarak, tespih getirmek zorunludur. Hakkında tespihin zorunlu olduğu kimse ise, insanların bu esnada içinde bulundukları durumdan münezzeh ve büyüktür. Öyleyse tekbir de gerekir. Hac veya umre yapan insan gereken şeyi Allah'a verdiğinde hac ve umrede kendisi için çağrıldığı maksadı tamamlamış demektir. Bu durumda ise, hadiste geçtiği şekliyle, hac ve umrede tehlil getirir.

Yirmi Beşinci Hadis: Hacdan Önce Umrenin Yasaklanması

Ebu Davud, Said b. Müseyyib'ten şöyle aktarır: 'Peygamberin sahabesinden bir adam Ömer b. Hattab'a gelmiş ve Hz. Peygamber'in vefatına yol açan hastalığı içinde hacdan önce umre yapmayı yasakladığına tanıklık etmiştir.' Bu hadis, mürsel bir hadistir ve son derece zayıftır, çünkü güvenilir hadisler onunla çelişir.

Hadiste geçen 'hac' kelimesinin anlamı, yönelmek olabilir. Yönelmek, niyet demektir. Bu yorumda Peygamber, bir davranışın niyetten önce yapılmasını yasaklamıştır. Çünkü niyet davranışa başlarken emredilmiştir. Umre ise, Allah'a izâfe edilen evinde Allah'ı ziyaret etmektir. Allah insanları o eve gelmeye davet etmiştir. Niyet olmaksızın onu ziyarete gelen kimse -ki o dince değil, sözlük anlamıyla 'hac' (ziyaret) isimlendirilen şeydir-, onu ziyaret etmiş olmaz. Bu nedenle Şâri', kasıt, yani Allah'a yaklaşma amacıyla ziyarete niyetlenmeksizin Kâbe'yi ziyareti yasaklamıştır. Bu anlamıyla hadis sahih sayılır.

Yirmi Altıncı Hadis: Mekke'ye Gelen Hacı Önce Ne Yapar?

Müslim, Urve b. Zübeyr'in şöyle dediğini aktarır: 'Hz. Peygamber haccetmiş. Aişe, bana Peygamberin önce abdest alıp sonra Kâbe'yi ziyaret ettiğini söylemiştir.'

Allah kullarını bu ibadette -başka bir şeye değil- evini ziyarete davet etmiş ve şöyle demiştir: *'Kâbe'yi haccetmek Allah'ın insanlar üzerindeki hakkıdır.'*[53] Dostu İbrahim'e de yapımını tamamladığında Kâbe'nin

üzerine çıkıp şöyle bağırmasını emretmiştir: 'Allah'ın bir evi vardır, onu ziyaret ediniz.' İnsanlar Kâbe'ye ulaştıklarında, bütün yönlerden kendisini ihata edebilmek için, öncelikle onu tavaf etmelidirler. Yoksa 'Kâbe' denilecek şekilde sınırlanmadıkça herhangi bir kısmın tavafı yeterli değildir. Dikkat ediniz! İmkân bulunmadığında, Hicr yönünden bir kısım dışarıda kaldığında, o kısım için Hicr duvarı yapmışlardır ki, tavaf o kısma ilave bir tarzda gerçekleşsin. Bütün bunlar ziyarette amacın bir yönü olmadığını öğretmek içindir. Allah insanlara ziyaret edilmesi gereken yerin Kâbe'nin sureti olduğunu öğretmiş, böylece niyet - tek bir şeye değil- bütüne yönelik olmuştur. Bütün olmasaydı, kasıt ve yönelme geçerli olamayacağı gibi ibadet de geçerli olamazdı.

Var oluşumuzda dayanağımız, -zât olması yönünden müstağni zât değil- zâtın ilah olmasıdır. Başka bir ifadeyle biz, bütüne dayandık. Bu nedenle, kendilerini ilah sayanların nezdinde, âlemde ilahlar farklı varlıklarda çoğalmıştır. Nitekim farklı bölgelerdeki evler de çoğalmış, fakat hiçbirisi bu ibadete özgü ev olma özelliğini kazanamamıştır. Her biri farklı bölgelerdeki evler olsa bile, sadece bu özel bütünlüğü taşıyan ev, bu ayrıcalığa sahiptir.

Allah kıskançlık özelliğiyle nitelenmiş, sahibi olduğu mertebe hakkında niza olduğunu görmüş, bu niteliğin ilişkilendirildiği kimselerin de bu konuda herhangi bir istek ya da niyete sahip olmadıklarını görmüştür. Söz konusu şeyler arasında felek, melek, maden, bitki, hayvan, yıldız gibi varlıkları sayabiliriz. Onlar, kıyamet günü kendilerini ilah edinenlerden uzaklaşacaktır. Bu nedenle Allah, ilahlık ilişkisinin otoritesi ortaya çıksın diye, söz konusu şeylere ibadet edenlerin ihtiyaçlarını kıskançlık gereği yerine getirmiştir. Çünkü onlar söz konusu şeylere taş ya da ağaç olduğu için değil, kendi inançlarında Allah olduğu için tapmıştı. Öyleyse insanlar, 'ilah'a tapmış, O'ndan başka mabud (tapılan) görmemişlerdir. Bu nedenle kıyamet günü onları ibadet ettikleri şeyleri aramakla yükümlü tutacaktır. Çünkü bu, kulların yaptığı haksızlıklardandır. Bu nedenle Allah onları -ibadetleri bakımından değil- bu bakımdan 'bedbaht' diye isimlendirir. Öyleyse ibadet geçerlidir. Bu nedenle, ehli oldukları cehennemde kalsalar bile, sonuçta hepsi rahmete kavuşur. Dikkat ediniz!

Puta tapanlar bir konuda bizimle ortaktır: Bu konu, bizim de Allah'a zât olması bakımından değil, ilah olması bakımından tapmamızdır. Biz bu ismi (İlah) isimlendirilenine gerçek bir isim olarak verdik. O da, gerçekte Allah'tır ve O'ndan başka ilah yoktur. Gerekeni gereğiyle ilişkilendirdiğimizde ise, 'mutlu bilginler' diye isimlendirildik. Puta tapanlar ise, bedbaht cahillerdir, çünkü onlar 'ilah' ismini (gerçek) isimlendirileninden başkasına vermiş ve yanılmışlardır. Onlar ismin kulları olduğu gibi isimlendirilen de yanıltıcıdır. Böylece bizim ile puta tapanlar arasındaki fark ortaya çıktı: Biz cennet diye isimlendirilen ve sekiz kapısı olan yere yerleştirileceğiz. Sekizinci kapı, isimlendirilenine ismi gerçek anlamda verebilmektir. Cehennem ise, yedi kapıdır, çünkü sekizinci kapı, ismi isimlendirilenine vermektir. Cehennemlikler ise, onu isimlendirilenine verememiş, bu konuda bilgisiz kalmış, perdelenmişlerdir. Onlar, kendi isimlendirilenlerini görür. İsim kendi isimlendirilenini (müsemma) aramak üzere onlardan uzaklaşmıştır. Böylece ismi hak eden, 'ilah' ismini alır ki o da, Allah'tır. Puta tapanlar da, dünyada bilmedikleri şeyi ahirette öğrenir, fakat bu bilgi, fayda vermez.

Fakat Allah, onların niyetlerini dikkate almıştır. Çünkü onlar -varlıklara değil- Allah'a tapmış, Allah ise taptıkları şeylerin onlardan haklarını almasının ardından sonuçta hepsini rahmete ulaştırmıştır. Bu nedenle Allah şirki, bağışlanmayan büyük günahlardan saymıştır. Fakat burada her şirk koşanı değil, kendilerine peygamber gönderilen ya da teorik düşünceye hakkını vermeyip içtihat etmeyen müşrikleri kastediyoruz. Çünkü Hz. Peygamber şöyle demiştir: 'Müçtehit yanılırsa, yine de ödüllendirilir.' Burada -herhangi bir yan konuyu belirlemeksizin- genel ifade kullanmıştır. '*Rahmetim her şeyi kapsamıştır*'[54], ayeti ve 'Rahmetim gazabımı geçmiştir' sözü doğrulanmıştır. Çünkü terazi iki elde eşit değildir. O, sadece amel ve karşılıkta eşittir ve zaten bu nedenle terazi konuldu. Terazi konusu Allah ehlinden bir grubun yanıldığı meseledir. Onlardan birisi de *Halu'n-Na'leyn* isimli kitabın yazarı Ebu'l-Kasım b. Kasî ve takipçileridir. 'Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.'

Yirmi Yedinci Hadis: Tavafta Kâbe'nin Neresinde Durulur?

Tirmizî, Cabir'den şöyle bir hadis aktarır: Hz. Peygamber Mekke'ye geldiğinde, içeri girip Hacer-i esved'e eliyle dokunmuş, sonra sağından üç kez koşmuş, dört kez yürümüştür.'

Hacer, Allah'ın sağ elidir. Allah sûretine göre yaratmış olduğu insan için de bir sağ el yarattı. Bu nedenle tavafın Allah'ın eliyle insanın sağ eli arasında olmasını emretmiştir. Böylece insan, iki güç ile desteklenir ve bu durumda şeytan insana gelebilecek bir yol bulamaz. Çünkü şeytanın sağa karşı yolu yoktur. O, kulun kalbine vesvese verir ve o sol tarafa meyillidir. Bu durumda tavafta Hakk'ın sağ eli tavaf edeni muhafaza eder. O kendi varlığında da bir sağ ele sahiptir. Öyleyse insan sürekli korunur. Bu dengeden ayrıldığında ise -ki o Irak tarafından Yemen tarafına dönmektir- Allah'a ait olan evin inayeti insanı korur.

Şöyle sorulabilir: 'Allah İblis'in bize sağ taraftan geleceğini bildirmiştir.' Buna şöyle karşılık veririz. Burada şeytanın kastettiği sağ, sağ organ değildir, çünkü şeytan organlara vesvese vermez. Ayette geçen sol da sol organlar ya da ön, insanın önü ya da ardı değildir. Şeytanın vesvese verdiği yer, kalptir. Bazen şeytan, sağ veya sol veya arka ya da ön ile ilgili fiillere ve davranışlara zarar veren vesveseleri kalbe aktarır. Biz burada sağ derken, bu özel yönü kastediyoruz. Şöyle sorulabilir: 'Müşrik de sağ ele sahiptir.' Şöyle deriz: 'Ne gerçekleşiyorsa toplamla gerçekleşiyor, toplam ise ancak mümin adına gerçekleşiyor.' İşte '*sağcılardan ise*'[55] ayetinin anlamı budur. Burada 'sağ', organ değil, biatleşmenin kendisinde gerçekleştiği ele işaret eder.

Yirmi Sekizinci Hadis: Tavaf ve Koşma Esnasında Bir Binekli Gören Kimse

Müslim, Cabir'den şöyle bir hadis aktarır. 'Hz. Peygamber veda haccında bir bineğin üzerinde Kâbe'yi, Safa'yı ve Merve'yi tavaf etmiştir.' Aynı şekilde şöyle bir rivayet vardır: 'Arafat'ta vakfe yapmış, taş atmıştır. Bütün bunları Peygamber bineğin üzerindeyken yapmıştır.'

(Bâtınî yorumda bu hadis) Peygamberin Rabbine itaat ettiği tüm hallerinde taşındığını bildirir. Peygamber kendiliğiyle bunları yapmıyor, Rabbi vasıtasıyla yapıyordu. Kendisini taşıyan karşısında peygamber, organlarından birisi gibiydi. Onun organları tek tek kendisi için taşındığı gibi bütün de parçayı taşır. İnsan da kendisini taşıyan karşısında bütün olarak böyledir. Öyleyse insan, tavaf eden-etmeyen, koşan-koşmayan, duran-durmayandır. Hacı bu fiillerle isimlendirilmiştir. O kendisini taşıyanın koşması ve durması ile taşınandır. Bununla beraber bu fiiller hacıyla ilişkilendirilir.

Hak gerçekte işin olduğu duruma dikkatini çekti. Sana şöyle demektedir. Şâri' 'yap' der, gerçekte yapan, -sen değil- senin vasıtanla Allah'tır. Sonra davranışı sana nispet eder, karşılığı da sana değil amele verir. Şu var ki amel, karşılık nedeniyle acı çekilen ya da nimet görülen yer değildir. Bu, acının ve nimetin bulunacağı bir varlık olmalıdır. Öyleyse amelin bulunacağı yer, maddî olarak fiilin nispet edildiği kimsedir ki, o da yükümlüdür. Bu durumda taşıyan onun aracı haline gelir. Taşıyan Allah ise, taşınan bu fiilin kendisinde ortaya çıkması için onun bir aracıdır. Bu yorum, ilkinin zıddıdır. Bu nedenle Peygamber tavaf etmiş, koşmuş (say' etmiş), durmuş ve bu nedenle insanları görüp onlara örnek olmak için binek üzerinde taş atmıştır. Allah ehli ise, burada işin bâtmî yorumunu görür. Çünkü onlar, bütün bu fiilleri bineğe binmeden yapma gücündeyken, Peygamberin bu davranışla neyi amaçladığını bilirler.

Yirmi Dokuzuncu Hadis: Tavafta Ellerle Ayakları Birleştirmek

Darekutnî, Ümmü Kebşe'nin Peygambere şöyle dediğini aktarır: 'Ey Allah'ın Peygamberi! Kâbe'yi sürünerek tavaf edeceğime yemin ettim.' Peygamber şöyle demiş: 'Bineğinle on dört (iki yedi) kez tavaf yap. Yedisi ellerin yedisi ayakların için.'

İnsanın iki eli, kuşun iki kanadına benzer. İnsan yeryüzünde yürürken ayaklarıyla mesafe katedebildiği gibi suda elleriyle yüzebilir. İnsan ayaklarının üzerinde yürüyor olsa bile, yürürken ellerinin hareketlerinden yardım alır. İnsanın bâtını -ki ruhudur- gerçekte meleklerin

üçüncü türü olan yönetici meleklerden bir melektir. Allah herhangi birini özel olarak zikretmeden meleklerin kanatlı olduğunu söylemiştir. Buradan kesin olarak şunu öğreniriz: Unsurlardan oluşan cisimleri yöneten bir sınıf olmaları bakımından, nefslerimiz kanatlıdır. Doğal cisimler ise, nefsleri algılamamızın önünde perdedir. Dikkat ediniz! Cebrail (as.) sahabeden Dıhye ya da bir bedevi sûretinde bedenlendiğinde, kanatları hiçbir şekilde görünmemiştir. Böylece altı yüz kanatlı olsa bile, özelliği kanatsızlık olan bedenin sûreti kanatlarını gizlemiştir.

Melekler, dördüncü unsur olan havada kendisiyle yürüdükleri kanatlarla yüzebilirler. Aynı şekilde, iki ayak da toprak unsurunda yürümek için vardır. Bu nedenle Şâri' elleri ayaklara katmış ve hadiste Peygamber kadına 'yedi kez tavaf et' demişti. Bu, ruh içindir, çünkü onun yürümesi, kanatlarla gerçekleşir. Bu durum, Peygamberin 'yedi kez ellerin ve yedi kez ayakların için' hadisinde belirtilir. Tavaf ve başka durumlarda yürümek, bu ikisiyle gerçekleşir. Şâri', Ümmü Kebşe yeminde dile getirdiğinden başka bir şekilde yürüdüğü için, yükümlülüğünü artırmıştır. Anlayınız!

Otuzuncu Hadis: Tavafta Omuzlarına Örtü Almak

Tirmizî, Ya'lâ b. Ümeyye'den şöyle aktarır: 'Hz. Peygamber üzerine bir hırka atmışken Kâbe'yi tavaf etmiştir.' Ebu İsa, hadisin hasen-sahih olduğunu söyler.

Hadiste geçen 'idtıba' kelimesi, örtünün bir kısmının sol omuz üzerinde, kalan kısmının sağ kolun altında olmasıdır. Sonra örtü göğse ulaştırılır ve bir ucuyla da bağlanır. Bu durumda sağ omuz açık, sol kapalıdır. Bu örtünme ve açıklık, gayb ve şehadet, sır ve alenîyi birleştirmek için yapılır.

Bu eylemde örtünme, kalp yönünden gerçekleşir, çünkü kalp insanda görünmeyen (gayb) yerdir ve şehadet âleminde fiiller ondan ortaya çıkar. Şehadet âlemi, organlardır. Kalp organları hareket ettirmeye yönelmeseydi, onların hiçbir hareketi ortaya çıkmazdı. Bu ise, gaybın şehadetteki etkisidir. Bu meselenin ilahi ilimdeki dayanağı, Allah Tealâ'nın zikreden hakkındaki şu sözüdür: 'Beni içinden zikrederse, onu

içimden zikrederim. Beni bir toplulukta zikrederse, onu daha hayırlı bir toplulukta zikrederim.'

Bilmelisin ki, Allah'ın kendisiyle ilişkilendirdiği gizli bir zikri olduğu gibi açık bir zikri de vardır. Hakikat birdir, iki yönü yoktur, bununla beraber hükümde farklılık vardır. Hakka ait bu özellik nedeniyle âlem çift tabiatlı ortaya çıkmıştır. Allah şöyle buyurur: *'Her şeyden çift çift yarattık.'*[356] Tek olsa bile, onun iki yönü vardır: zâhir ve bâtın. Çünkü Allah ez-Zâhir, el-Bâtın'dır. Öyleyse teorik araştırma sahiplerine Allah'ı bilmek ne kadar güç gelir! Allah'ı bilmek Allah ehline ne kadar yakındır! Allah bizi kendi ehlinden etsin.

Otuz Birinci Hadis: Kendisini Öperken Hacer-i Esved'e Secde Etmek

el-Bezzar, Cafer b. Abdullah b. el-Mahzuni'nin şöyle dediğini aktarır: 'Muhammed b. Abbas b. Cafer, Hacer'i öpmüş, sonra secde etmişti. Ona 'ne yapıyorsun?' dedim. 'Dayın İbn Abbas'ın Hacer'i öpüp sonra secde ettiğini gördüm' diye karşılık verdi. Sonra şöyle ekledi: 'Ömer'in Hacer'i öptüğünü, sonra da ona secde ettiğini gördüm.' Başka bir rivayette, 'Peygamberin Hacer'i öpüp ona secde ettiğini gördüm' demiştir.

Hacer (taş, hacer-i esved) yeryüzü kaynaklıdır ve Allah yeryüzünü 'zelil ve hor' yapmıştır. Zelil horlukta aşırılığı bildiren bir kalıptır, çünkü kelimenin geldiği feûl (zelûl) kalıbı Arapça'da mübalağa bildirir. Şair şöyle der:

Kılıcın ucuyla köklerinden vurulmuş halde

Yeryüzüne -mübalağa kalıbında- zillet verilmiştir, çünkü zelil kimseler ki onlar Allah'ın kullarıdır- onun omuzlarında, yani üzerinde yürümekle memurdur. Hor bir kimsenin temas ettiği şey, kendisine temas edenden daha zelildir. Allah bu horlukta yeryüzünün kırıklığını secdeyle yüzlerin ona sürülmesiyle giderdi. Yüzler insan bedenindeki en şerefli organlardır. Taş da yerdendir. Öyleyse bu kırıklık ona da eşlik eder, çünkü o, yüzlerin ve alınların secde ettiği yerdir. Bu sayede yerin ve taşın kırıklığı onarılır. Allah, topraktan ayrılmış ve kırıklık

duygusu içindeyken taşa secdeyi emretti. Bu secdeyle taşın da onarımdan bir payı olur. Çünkü o, ilgi gösterilen bir taştır ve Allah'a nispet edilen 'sağ el' olması nedeniyle de öpülmüştür. Öyleyse onun öpülmesi biat etmek amacı taşır. '*Sana biat edenler Allah'a biat etmiştir.*'[57] Taşa secde etmenin sebebi budur.

Otuz İkinci Hadis: Hacer-i Esved'in Siyahlığı

Tirmizî, İbn Abbas'ın şöyle dediğini aktarır: Hz. Peygamber şöyle der: 'Hacer-i esved cennetten sütten daha beyaz bir halde inmişti. Âdemoğlunun günahları onu karartmıştır.' Ebu İsa şöyle der: Hadis, hasen-sahih hadistir.

Âdem'in hatası olmasaydı, dünyada efendiliği ortaya çıkmayacaktı. Hata Âdem'i efendi yapan ve ona seçilmişliği kazandıran şeydir (İbn Arabî burada siyah anlamındaki sevd ile efendi anlamındaki seyd kelimeleri arasında anlam ilişkisi kurmaktadır.) Öyleyse Âdem'in hatası nedeniyle cennetten çıkması, onun efendiliğini ortaya çıkartmak içindi. Hacer-i esved cennetten çıkarken beyaz idi. Cennete döndüğünde de, sayesinde başkalarından farklılaştığı ve Hakka yakınlık elbisesinin üzerinde göründüğü bir izin onun üzerinde kalması gerekir. Allah onu 'Hakkın sağ eli' konumuna yerleştirmiştir. Söz konusu el Allah'ın kendisini yaratırken Âdem'in çamurunu yoğurduğu eldir. 'Âdemoğullarının hataları onu karartmıştır.' Başka bir ifadeyle, onu öperek kendisini 'efendi' haline getirmişlerdir.

Renkler arasında efendiliği gösteren renk, siyahtır. Allah Hacer-i esvede siyah rengi giydirmiştir. Bunun amacı, Âdem'i efendi yaptığı gibi, dünyaya çıkışıyla onu da efendi yaptığını öğretmektir. Âdem'in yeryüzüne inişi -uzaklaşma değil- halife olmak demekti. Hz. Peygamber, Hacer-i esved'in siyahlaşmasını Âdemoğullarının hatalarıyla ilişkilendirmiştir. Nitekim Âdem'in efendiliği ve seçilmesi de onun hatasıyla gerçekleşmiştir. Başka bir ifadeyle hataları sebebiyle Âdemoğullarına bu taşa secde edip onu öpmeleri ve kendisiyle teberrük etmeleri emredildi. Bütün bunlar, hatalarına karşı insanlar için bir kefarettir. Hacer-i esvedin efendiliği bu nedenle ortaya çıktı. 'Âdemoğullarının hatası Hacer-i esvedi kararttı' sözünün anlamı budur. Yani onu efendi yaptı-

lar. Siyah renk, bu anlama delil yapıldı. Öyleyse bu, Âdemoğulları hakkında bir kınama değil, övgüdür.

Âdem (as.) ile melekler arasında geçen hâdiseye bakınız! Allah önce meleklere Âdem'in yeryüzünde halife olduğunu söylemiş, melekler Âdem hakkında bilinen sözlerini söylemişlerdir. Böylece kendilerini üstün görüp bu göreve Âdem'den daha layık olduklarını iddia etmiş, düşüncelerini Allah'ın bu konudaki bilgisinden üstün tutmuşlardı. Onların bu davranışı, Âdemoğullarının hatalarının yerini aldığı gibi Âdem'in meleklere efendi olmasının da sebebi olmuştur. Âdem'in efendiliği ortaya çıksın diye de meleklere kendisine secde etmek emredildi.

Mutlu, başkasından öğüt alan kimsedir. Akıllı ise, kullarında uyguladığı hükümlerinde Allah'a itiraz etmeyen kişidir. Bu yönüyle akıllı insan, arzusunun hükmüne uymayacağı gibi yönettiği kimselere de arzusunun hükmüne göre davranmaz. Bu konularda Allah'ın bir hükmü ve idaresi vardır. Çünkü Allah duymayı, itaat etmeyi ve 'yöneticilere itiraz etmemeyi' emretti. Allah bunu bir emir yapmıştır, çünkü hükümdarın adil olması, hem bizim hem onun lehinedir; zalim olması ise, bizim lehimize, onun aleyhinedir. Öyleyse biz, her iki durumda da kârdayız ve mutluyuz. Allah, bizi mutlu yaptıktan sonra kullarında yarattıklarında yaptığı işler bize bir zarar vermez.

Yönetici ve hükümdarlarımızın işledikleri haksızlıklardan söz edersek, onların zulümleri nedeniyle elde ettiğimiz sevap ortadan kalkar. Aynı zamanda, düşüncemizi bu konudaki fiiline yeğlediğimiz için Allah'a karşı saygısızlık yapmış oluruz. Çünkü yöneticilerin zulümlerinde lehimize olan şey, hiç kuşkusuz, uhrevî bir paydır. Halbuki bu davranışımızla kendimizi ondan mahrum bırakırız. Nefsini ahiret ödülünden mahrum bırakan kişi ise, başarısızlığa uğrayandır. Yöneticilerin adaletinde lehimize olan pay, dünyevîdir. Dünya ise fani ve geçicidir. Öyleyse biz, gafletin bizi kuşatması nedeniyle, farkında olmaksızın dünya payını ahiret payına tercih etmekle geçici bir sevinç elde ettik. Öyleyse bu davranışımızla dünya malını isteyenlerden oluruz. Nitekim Hz. Peygamberin 'hükümdarların adil olmaları onların lehinedir' sözündeki pay da, uhrevidir. Halbuki hükümdarlar yaptıkları zulümle bu paylarını değersizleştirmişlerdir. Zulmün vebali ise onlara döner.

Müslüman Allah'a teslim olan, tevekkül eden ve bütün işlerin Allah'ın hükmünde olduğunu gören kimsedir. Bu nedenle de, sadece karşı çıkması emredilen işe karşı çıkar ve bu karşı çıkma ibadet olur. İtiraz yerinde susarsa, susması gereken yerde itiraz eden kimse gibi olur. Allah, bizi adalet ile hükmeden ve ona göre adil davranan saygılı kullarından etsin!

VAKIA

Bu hadisle ilişkili bir vakıa'da bana şöyle denildi: 'Allah'tan ne bilinir ne bilinmez?' Şöyle dedim:

Allah'ı bilmek din edindiğim dinimdir
Mutlak hakikati bilmemek ise imanım ve tevhidimdir.

Bana denildi ki: 'Doğru söyledin! Bu '*Allah sizi kendisinden sakındırır*'[58] ayetinin anlamıdır. Öyleyse O'nun tecellisinde sende ne bulunur?' Şöyle dedim:

Her tecelligahta müşâhede ederken O'nu görürüm
Tenzih ve sınırlama arasında

Bana denildi ki: 'Teşbih ile tenzihten ve tenzih ile teşbihten münezzeh olanı tespih ederim.' Ebu Said el-Harraz'a sorulmuş: 'Allah'ı neyle bildin?' O da 'İki zıddı birleştirmesi -kendi niteliğinde- özelliğiyle' demiş. Sonra, şu ayeti okumuş: '*O evveldir (ilk), ahirdir (son), zâhirdir (zuhur eden), bâtındır.*'[59] Topuğum yaralıydı, ağrısından dolayı acı çekmekteydim. Bu halde Hakk'ı müşahede bana egemen oldu ve şöyle dedim:

Ağrımda onu gördüm
Dedim ki, şifa verici bir ilaç

Umulan bir rahat yok zarar da
De ki: 'Ne yapayım.'

Şöyle denildi: 'Teslim ol!' Ben de 'evet, ey öğreten!' dedim. Selam verdim, konuşmadım.

Bu vakıayı gördüm
Her ilmin bir toplayıcısı var

Onun benzerini görmedim
Yararlı ilimler içinde

Bu vakıada sırrıma öyle şeyler söylendi ki, onları duymak mümkün olmadığı gibi açıklamama da izin verilmedi. Şu var ki insanlara tecelli, ancak sûretlerde gerçekleşebilir. Gözdeki ilahi amel ise, gözün ilişmesi esnasında gerçekleşir. İşi öğrendin, artık gereğini yap!

Otuz Üçüncü Hadis: Kıyamet Günü Hacer-i Esved'in Tanıklığı

Tirmizî, İbn Abbas'ın şöyle dediğini aktarır: Hz. Peygamber Hacer hakkında şöyle demiştir: 'Allah'a yemin olsun ki, Allah onu kıyamet günü diriltecektir. Kendileriyle gördüğü iki gözü, kendisiyle konuştuğu bir dili olacaktır. Böylece, hak üzere ona temas edenler için tanıklık edecektir.'

Kur'an-ı Kerim'deki garip ifadelerden birisi, alâ (üzerinde) edatının lam (için) anlamında kullanılmasıdır. Allah Teala şöyle buyurur: *'Allah'tan başkası adına (alâ nusub) kesilen'*[60] Kast edilen başkası için kesilen kurbandır. Çünkü aleyhte tanıklık, razı olmayacağın bir şeyle yapılır. Çünkü aleyhinde tanıklık yapılan kimse bu tanıklığı kabul edip inkâr etmezse, itirafı nedeniyle bir zarar umabilir. Burada 'alâ' edatını kendi anlamında almak gerekir. Her edat da böyle yorumlanmalıdır. Hal karinesi olmaksızın hiçbir edat asıl anlamından çıkartılmamalıdır. Aynı şekilde, buradaki 'alâ' edatını kendi anlamından çıkartıp onu 'için' anlamında yorumlayan kimse de böyle yapmıştır. Bu kişi, hal karinesini şunda bulmuştur: Hz. Peygamber bu hadisiyle Hacer-i esved'e dokunmamızı yüceltmiş ve inanarak ona temas ettiğimizde bizim adımıza büyük bir hayrın gerçekleşeceğini kast etmiştir. Bu yorum 'hak üzere' sözünden çıkar. Kast edilen, dince belirlenmiş haktır. Çünkü Hacer-i

esved, bu imana sahip her ümmetin temas etmesi için, öpülmek ve dokunulmak üzere konulmuş Allah'ın sağ elidir. Bu nedenle 'hak' sözü belirsiz gelmiş, belirlilik takısı almamıştır. Allah Teala şöyle buyurur: *'Herkes için bir yol ve yöntem belirledik.'*[61] Burada da belirsiz gelmiştir. Öyleyse, bütün şeriatler haktır. Hacer-i esved'e 'hak üzere' dokunan kimse, Hacer-i esved'in onun hakkında yapacağı mümin olduğuyla ilgili tanıklığın kapsamına girer. Hangi dinde ve hangi şeriatle olursa olsun, aynıdır.

'Alâ' edatını kendi anlamında bırakmak da mümkündür ki, bu daha doğrudur. Çünkü burada 'hak' kelimesi belirsiz gelse bile, anlamı belirlidir. Belirsiz gelmesi, her şeye yayılmasından kaynaklanır. Öyleyse var olan ve varlıkla nitelenen her şeye, Hak eşlik eder. Allah *'Her nerede olursanız, O sizinle beraberdir'*[62] buyurdu. Her nerede olursak olalım, Hak varlık ve oluş bakımından münezzeh ve kendisine layık bir halde, bizimle beraberdir. Biz, var olan bir şeyiz; bâtıl yokluk; Hak ise varlıktır.

Hacer-i esved Allah'ın sağ eli, dokunulma ve öpülme yeri sayıldığı için, kulluğumuz gereği olarak, onu öpmemiz gerekir. Onu öperken, Hakkın bizim görmemiz, işitmemiz ve bizdeki gerçek fail olduğunu düşünmemeliyiz. Çünkü böyle bir müşahede içinde olursak, Hak kendi sağ elini öpmüş, kendi sağ eline temas etmiş olur. Sağ el, Hacer'dir. Bir şey kendi kendine temas etmez. Âdem (as.) Rabbinin sağ elini seçmiştir. Rabbinin her iki elinin mübarek sağ el olduğunu bildiği halde, yine de sağ eli seçmiştir. Kul kıyamet günü Hacer'e dokunma ağacının meyvesini devşirmek isterse, ona şöyle denilir: 'Sen Hacer'e dokunmadın, Hak kendi eliyle kendisine dokundu.' Sonra Hacer-i esved getirilir ve 'bu adamı tanıyor musun?' diye sorulur. Hacer 'evet' der. Ona 'sana teması hakkında nasıl tanıklık edersin?' diye sorulur. Şöyle karşılık verir: 'Bana kendi kulluğuyla değil, Senin vasıtanla temas etti.' Bunun üzerine kula 'Bu tanıklık sayesinde Hacer'e dokunmanın senin vasıtanla değil, Hak ile olduğunu öğrendin.' Bu esnada tanıklık, insanın lehine değil, aleyhine gerçekleşir. Artık onun talep edeceği bir şey kalmaz. Şâri', işin kendiliğinde bulunduğu durumu bize bildirmiştir ki, kul olarak ve bu ibadetle yükümlü-mecbur kimseler olarak Hacer-i esved'e temas edelim. Nitekim Ömer b. Hattab böyle yapmıştı.

Şöyle sorulabilir. Hz. Peygamber Rıdvan biatinde kendi elini diğer elinin üzerine koyarak, biat etmiş ve şöyle demişti: 'Bu, Osman adınadır.' Osman ise o biatte yoktu. Kul da Hak vasıtasıyla Hacer'e temas ettiğinde, Hak sağ eliyle sağ eline temas etmiş demektir. Çünkü Hakkın her iki eli de sağ eldir ve bu temas 'hak üzere' ona temas eden kul adına yapılmıştır. Kul da, bunun ürününü kıyamet günü devşirir. Hz. Peygamber 'bu el Osman içindir' demişti. Bu yorumda kulun mazereti, müşahede halinin otoritesinin onu etkisi altına almasıdır. Çünkü kul, dış varlıklarda Allah'tan başkasını müşahede etmemiştir.

Bu soruya şöyle karşılık veririz: Hz. Peygamber'in kendi eliyle diğer eline temas etmesiyle aynı şeyin Allah için düşünülememesi arasındaki fark şudur: İki benzer arasında ilişki geçerlidir. Peygamber ile Osman'ı birleştiren şey, kulluk ve yaratılışın hakikati demek olan insanlık hakikatidir. Bu nedenle Hz. Peygamber Osman adına vekil olabilmiş, her biri diğerinin yerini alabilmiştir. İkinci ayırıcı ise, biat ettiği elin Allah'ın eli olmasıdır. Böylece sahabe, elleriyle o ele biat etmişlerdir. Dokunulan şey Allah'ın eli, dokunan ise, yine Allah'ın elidir. Allah ile kullar arasında bir ilişki yok iken burada bir ilişki vardır.

Şöyle sorulabilir: Burada ilişki, insanın 'ilahi sûrete' göre yaratılmış olmasıdır ve bu nedenle insanın Allah'ın isimleriyle ahlâklanması mümkün olabilmiştir. Bu soruya şöyle yanıt verebiliriz: Sûrete gelirsek onu inkâr etmeyiz. Ahlâklanmadan söz edersek, onu da inkâr etmeyiz. Fakat burada (hacer-i esved'e) temas kula izâfe edilmiş, teması ise Hak vasıtasıyla yaptığı düşünülmüştür. Gerçekte temastan başka bir şey yoktur ve o Hak vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Öyleyse Hak, temas etmiştir. Sûret, hiç kuşkusuz, Hakkın aynı değildir, çünkü sûret Hakk'ın aynı olsaydı 'Âdem'i kendi sûretine göre yarattı' denilmezdi. Bu noktada 'Hak kulun işitmesi görmesi ve eli olur.' Burada duyan bakan ya da herhangi bir fiilin faili olması yönünden o Hakkın aynıdır. Başka bir ifadeyle kul, bu esnada oluşta bir etkisi, hükmü ve hali olan niteliğin aynıdır.

Kardeşim! Hepsi güzel haller olsa bile, hacer-i esved'e dokunurken hangi halde olacağını seç! Hepsi güzel haller olsa bile aralarında açık bir fark vardır. Alâ ('e, üstüne) edatını kendi bağlamından çıkartmak sıradan insanlar adına daha uygun, anlamında bırakmak ise seçkinler

için uygun yorumdur. Büyüklerimiz, her iki yorumla Hacer'e temas edenlerdir; bir (yandan) Hak vasıtasıyla ona temas ederlerken bir de kulluk bakımından ona temas ederler. Böylece iki niteliği birleştirir, iki ödül elde eder, kıyamet günü Hacer onun lehinde ve aleyhinde tanıklık eder. Nitekim büyük insanlar, Hak'tan Hakk'a sülûk eder.

Otuz Dördüncü Hadis: Makamın Ardında Namaz

Ebu Davud, Abdullah b. Ebi Evfa'dan şöyle bir hadis aktarır: 'Hz. Peygamber umre yapmış, Kâbeyi tavaf etmiş ve makamın ardında namaz kılmıştır.'

Allah Teala İbrahim'in makamını namazgâh edinmemizi emretmiştir. Bunun bâtınî yorumunu, daha önce belirtmiştik. Namaz kılarken ondan habersiz kalmayalım diye, o namazgâhı görebileceğimiz şekilde önümüze aldık. Böylece onu görmek, içinde değilsek bile o makamı elde etmeyi Allah'tan istemeyi hatırlatır. Onu görmek bizim halimiz ise, bu kez, Allah'tan o makamın sürekliliğini ve bizim o halde kalmamızı istemeyi hatırlatır. Her iki durumda da, onun ardında bulunmamız gerekir. Bunun amacı, onu ardımıza atarak -kendisini görmediğimiz için de- hatırlamayanlardan olmamazı sağlamaktır.

Otuz Beşinci Hadis: Develeri İşaretlemek, Üzerlerine Nalinler ve Yün Asmak

Müslim, İbn Abbas'ın şöyle dediğini aktarır: 'Hz. Peygamber öğle namazını Zu'l-Huleyfe'de kılmış, sonra devesini istetmiş, sağ hörgücünün dış yüzünü işaretlemiş, ondan kan akmış, sonra üzerine iki nalin asmış ve sonra bineğine binmiştir.'

Hz. Peygamber, develerin şeytan olduğunu söylemiş, bunu deve ağıllarında namaz kılmayı yasaklamanın sebebi yapmıştır. Şeytanlık Allah'tan değil, Allah'ın rahmetinden uzaklık niteliğidir, çünkü her şey, Allah'ın hükmü ve Allah'ın gözetimi altındadır. İşar (işaretlemek), bildirmek demektir. İyilik yapanların 'üzerinde bir yol yoktur.' Allah'a çağrılan kişi, çağrıldığı niteliğin kendisinde bulunmadığı kimsedir. Şe-

faat, kendisi ile mutluluğu arasına girecek büyük bir günah işleyende gerçekleşebilir. İnsan ve cin şeytanlarından daha uzak kimseler yoktur. (Kurban anlamındaki) Hediyye ise, kurbanın sunulduğu kimseden uzaktır, çünkü o, sunanın mülkü içindedir. Öyleyse kurban, uzaklık ile nitelenmiştir.

Dua ederek Allah'a yaklaşmak isteyen bir insanın yapabileceği en uygun iş, Allah'ın kapısından kovulmuş ve uzaklaşmış kimseyi Allah'ın rahmetine mazhar olması için Allah'a döndürmektir. Peygamberler, ancak müşrikleri -ki müşrikler Allah'tan en uzak kimselerdir- Allah'a döndürmek üzere tevhid göreviyle gönderilmiştir. Peygamberler, onları Allah'a yakınlık ve rahmet mertebesine yönlendirir. Bu nedenle Hz. Peygamber haklarında 'onlar şeytandır' demiş olmakla beraber, develeri kurban (yakınlık) olarak kesmiştir. Böylece meseleyi bilenler, Hz. Peygamberin işinin Allah'tan uzak olanları Allah'a yaklaştırmak olduğunu anlar.

Hz. Peygamber, develerin sağ hörgüçlerini işaretlemiştir. Devenin bu kısmı, develerdeki en üst bölgedir. Öyleyse bu, büyüklenenlerin içinde bulundukları büyüklük haline gönderme yapar. Bu durum, kendisinden uzak durmamız için, Hz. Peygamberden bize bir bildiri olarak gelmiştir. Çünkü ahiret diyarını Allah *'yeryüzünde büyüklük arzulamayanlara'*[63] verir. Sinam, yükseklik demektir. Burada işaret, sağ hörgüce konulmuştur, çünkü sağ, güç ve iktidar yeridir. Safha (müsamaha anlamındaki) safh (dış yüz) kelimesinden gelir. Bu ifade, Allah'tan uzaklığa yol açan büyüklenmeyi bırakan biri O'na yaklaşmak istediğinde, Allah'ın onu bağışlayacağına işaret eder. Çünkü kul (daha önce) 'büyüklenmiş ve direnmişti.'

Hz. Peygamber, develerin şeytanlığındaki büyüklenmeyi gidermenin işaretini 'nalinleri onların boyunlarına asmak' yapmıştı. Çünkü nalinler vasıtasıyla zelil ve hor kimseler affedilir. Bu nitelikte olan kimsede ise, görülür bir büyüklük kalmaz. Hz. Peygamber nalinleri yünden (ihn) yapılmış askılara bağlamıştı. İhn, yün demektir ve Allah'ın *'dağlar atılmış yün gibi olur'*[64] ayetini hatırlatır. Develer bu niteliğe kavuştuğunda ise, (Allah'a yaklaştıran anlamında) kurban haline gelirler. Böylece daha önce şeytan oldukları için uzaklıkla nitelenmiş şeyler adı-

na yakınlık gerçekleşir. Şeytanlara rahmet isabet ettiğine göre, İslam ehli hakkında ne düşünülebilir ki?

Hz. Peygamber, tevhidleriyle Allah'a yaklaşmak yönünde tanıklık etmelerini sağlamak üzere, birleyenlere (muvahhidlere) de gönderilmiştir. Bu anlamıyla tevhidi akıl tek başına algılayamaz. Başka bir ifadeyle akıl, Allah'a yaklaştırıcı olacak tevhidi bilemez, onu şeriat vasıtasıyla öğrenebilir. Buradan Peygamberin müşrik ve muvahhide (birleyene) iki farklı durumla gönderilmesinin anlamı öğrenilir. Müşrik -ki o büyüklenen şeytandır- Hz. Peygamber tarafından daha önce ifade ettiğimiz gibi Allah'a yaklaşmaya çağrılır. Müşrik bu yakınlaşmayı (develer de kurban olmayı) kabul eder ve daha önce belirttiğimiz işaret ve süslenme gibi fiillerle kendisinde bulunan uzaklık niteliğini yitirir.

Hz. Peygamber, birleyenleri davet görevine de dikkat çekmiştir. Nitekim birleyenleri, bu konuda bilgileri yok iken, Allah'a yakınlığı dile getirmeye çağırmıştır. Bu nedenle Kâbe'ye bu kez 'koyun' kurban etmiştir. Koyun, ağıllarında namaz kılmamız caiz olan hayvanlardır ve koyun kurbanı, birleyenlerin Allah'a yaklaşmasının örneği olur. Müslim, Hz. Aişe'nin şöyle dediğini aktarır: 'Hz. Peygamber Kâbe'de koyun kurban kesmiş, onları süslemiştir.' Burada süsleme koyunlarla ilgilidir. Başka bir ifadeyle onların yakın olmasını sağlayan bu nitelik onların kurban olmasını gerektirmiştir.

Otuz Altıncı Hadis: Kurban Günü En Büyük Hac (Hacc-ı Ekber) Günüdür

Ebu Davud, İbn Ömer'den Hz. Peygamber'in hac yaparken cemreler (taş atma) arasında durup şöyle dediğini aktarır: 'Bu gün hangi gündür? Sahabe şöyle demiş: 'Kurban bayramı günüdür.' Hz. Peygamber 'Bu en büyük hac günüdür' demiştir.' Başka bir ifadeyle '*Allah'tan ve Peygamberinden en büyük hac günü insanlar için bir çağrıdır*'[65] ayetinde kendisini isimlendirdiği gündür.

Bu vakit 'en büyük hac günü' diye isimlendirildi, çünkü o gün, bütün hacıları toplar. Cahiliye döneminde insanların bir kısmı Arafat'ta toplanırken Humus('lular) Müzdelife'de vakfe yapardı. Bu nedenle iki parça oluyorlardı. Mina günü'nde ise Müzdelife ve Arafat'ta toplanan-

lar biraraya gelir, hepsi orada toplandığı için de 'en büyük hac günü' gerçekleşirdi. Bütün insanlar Arafat'ta toplanmaya başladıktan sonra da bu isim kendisinde kaldığı için İslam'da bu gün başka bir anlam kazanmış, Şâri' de (bu yeni anlama) dikkat çekmiştir. Bu nedenle bu günde ifâza tavafı yapmak sünnet oldu. Hacı da, bu günde hacı olmuş ve (hac görevini) tamamlamış olarak ihramından çıkar, çünkü Mina günlerini tamamlamıştır. Hacı bu günde ihramından çıktığında ise, bu ibadet esnasında içinde bulunduğu engellenme ortadan kalkar, daha önce kendisine yasaklanmış her şey ona mubah olur.

Bu gün (yani büyük hac günü), yasaklanmış her şey hacıya helal kılınır. Bu helallik ise, daha önceki yasaklamada olduğu gibi, bir ibadettir. Henüz taşı atmamış olmasına karşın hacı ismini de yitirmez. Öyleyse büyük hac günü, bu genişlik ve helal kılmadan kaynaklanır. Mina günleri ise, yeme, içme ve tıraş olma günleridir. Bu günün faziletini elde etmek isteyen insan, ifâza tavafını yapıp yasaklanan şeyleri kendisine helal etmelidir. Bunu yapmadığında ise, 'büyük hac' yapmış olamaz. Öyleyse 'şeytan ehli' içinde belirginleşmenle, şeytan bu günün faziletinden seni mahrum bırakmasın. Bugün Kurban Bayramı günüdür. Develerin kurban edilmesi ve onların 'kurban' (yakınlık) kabul edilmesi ve yararlarının bize dönmesi günüdür. Bu yararlar, etlerinin yenilmesi, kesilmelerindeki büyük sevap ve etlerinin sadaka olarak verilmesidir.

Otuz Yedinci Hadis: Develerin Ayaktayken Kesilmesi

Ebu Davud, Ebu Zübeyr'den, o da Cabir'den o da Abdurrahman b. Sabıt'tan şöyle aktarır: 'Hz. Peygamber ve sahabesi, develeri sol ayağı bağlı, kalan kısmı ayaktayken keserlerdi.'

Bu hadis, deve kesilmesinin 'yakınlaştırıcı (kurban)' olduğunu bildirir ve onların kesilme niteliğindeki teklikle ilişkiyi gösterir. Hz. Peygamber, develeri üç ayak üzerinde tutmuştur. Çünkü Allah tektir, teki sever. Üç, tek sayıların ilkidir ve bu nedenle ilk mertebe üçe aittir. İlk olmak ise, aynı zamanda teklik demektir. Hz. Peygamber, develeri ayakta kurban etmiştir, çünkü ayakta olmak, tıpkı tek olmak gibi ilahi bir niteliktir. Nitekim 'Allah her nefs üzerinde onun kazandığı şeye gö-

re kaimdir.' Böylece develeri ayakta kurban eden kimse -kesmek onun bir eylemi olsa bile- 'her nefs üzerinde kaim olanı' müşahedeyi hatırlar.

Hacdaki uygulamaların Allah'ı zikretmek (hatırlamak) için konulduğu bellidir. Bu da, haccın bir uygulamasıdır. Başka bir ifadeyle kesmenin tarzı da haccın bir uygulamasıdır. Öyleyse bu davranışla da Allah hatırlanmalıdır. İki ayağın çift yapılması *'topuk topuğa karıştı'*[66] ayetini hatırlatır. O, dünya ve ahiret işlerinin biraraya gelmesidir. Develerin sağ ayağı tekil gelmiştir. Bunun amacı, tekliğe dayanmayı sağlamaktır. Teklik, iktidar, çiftlik ve tekliğin sahibidir. Develer, Hak ile (birlik) ve halk için (yaratılmış) bilfiil var oldu (hadiste ayakta durmak olarak ifade edilir). Başka bir ifadeyle, ayakları çiftliğe, ön kol tekliğe işaret eder. Bu nitelikle ise, Allah hatırlanır. Eşya ise, ancak çift ve tekliği kendinde birleştiren bir teklikle bilfiil var olur (ayakta durur). Bu ise, birliğin kendisinde gözüktüğü ilk durumdur. Öyleyse ancak üç vardır ve (kurban edilecek develer) üç ayak üzerinde durabilir.

Bağlama sol ön koldadır, çünkü sol kol, sağ koldaki güçten yoksundur. Ayakta durmak ise, dayanabilmek için daha güçlü olana dayanmaya bağlıdır. Allah namaz hakkında şöyle der: 'Namazı ayakta tutunuz.' Bir ifadede ise 'namaz ayakta durdu (kaim oldu)' denilir. Burada kul namazı kılmazdan önce geçmiş zaman kipi kullanılmıştır. Böylece kulun namaza kalkabilmesi için Allah'ın kula 'salât' etmesini (rahmet) kastetmiştir. Bu sayede kul ayağa kalkarak namazın dış yönünü ortaya koyar. Allah Teala şöyle buyurur: *'O size salât (merhamet) eder.'*[67] Bu 'namaz kaim oldu (kamet'te söylenen kad kâmeti's-salâtü)' ifadesiyle işaret edilen hususdur. Öyleyse kıyam, ibadetlerde geçerli bir şeydir. Arife gününde, cem'de ve taş atmadaki vakfe de bir tür kıyamdır. Haccın bütün amelleri, ayakta duran bir kimseden gerçekleşebilir.

Otuz Sekizinci Hadis: Mina Bütünüyle Kurban Yeridir

Müslim, Cabir hadisinde Hz. Peygamberin şöyle dediğini aktarır: 'Mina bütünüyle kurban yeridir.'

'Mina', umutlara (ya da emniyete) ulaşmak anlamından türetilmiştir. Dince belirlenmiş arzulara ulaşan kimse, hiç kuşkusuz gayeye ulaşmış demektir. Böylece Şâri' onu kurbanlar için bir mahal yaptı. Bu ise,

ruhları hayvanî bedenleri yönetmekten uzaklaştırmaktır. Böylece, ayrılmış bir halde ruhlar bedenlere bakar. Bu durumda ruhlar bedenleri deve, inek ya da koyun olarak yönetirken insan olarak yönetir. Bu, Allah'ın basiret gözünü nurlandırdığı Allah ehlinden başkasının farkına varmadığı ince bir husustur. '*Rabbin Âdemoğullarının bellerinden zürriyetlerini alıp onları kendilerine tanık tuttuğunda*'[68] ayeti bu konuyla ilgilidir. Onlar, dağılmış iken çeşitli yaratıklar tarzlarında bulunurlar. Allah her bir toplamın parçalarını ayırır. Söz konusu parçalar, içinde bulundukları her çeşit dağılma ve birleşme halinde kendilerini yöneten ruhlarının nezdinde belirlidirler. Bu birleşim esnasında ise, kendilerine özgü mizaçlarına göre onlara verilen isimler değişir.

Tenasüh fikrine ulaşanlara buradan bir esinti gelir, fakat onlar, tenasühün anlamını tam kavrayamamıştır. Bu nedenle ayakları kaymış, sapmış ve başkalarını da saptırmışlardır. Çünkü onlar konuya düşünce güçleri bakımından bakmış, yolu şaşırmış ve hataya düşmüşlerdir. Onlar, yanılmışlardır, fakat kâfir değillerdir. Şu var ki, onların içinden ahiret hayatı anlamındaki 'yeniden dirilişi' inkâr edenler kâfirlere katılır. Öyleyse bedenleri yöneten ruhlar, her durumda sûretlerin değişmesi gibi değişmez. Çünkü onlar birlikleri gereği değişmeyi kabul etmez. Değişimi ancak duyu veya berzah (âlemindeki) bileşik cisim ve cesetler kabul edebilir. Aşağıdakileri üsttekilere katma, uzaktakileri yakındakilerle birleştirmek de 'arzulara ulaşma'nın (Mina) bir yönüdür.

Onların bir kısmı bana yerde bedenlendi
Bir kısmı ise havada benim için bedenlendi

Bir kısmı bulunduğumuz yerde bedenlendi
Bir kısmı da gökte bedenlendi

Bize bildirdi ve biz de ona bilgi bildirdik
Fakat hepimiz eşit olmadık

Çünkü ben her hakikatte sabitim
Onlar bekaya güç yetiremez

Onlar her bir şekille sûretlenir
Tıpkı suyun renginin kabın renginden olması gibi

Bu mısraları 'ölüm' denilen (bir eylemle) dünya hayatında bedenlerinin bileşimini terk eden ruhların cesetlenmesi hakkında söyledim. Biz onlardan bir grup gördük. Bu grup, peygamberler, melekler, sahabe ve diğer insanlardan sâlih kimselerden cesetlenen kişilerdi. Onlar, duyulur sûretlerde cesetlenen anlamların sûretlerinde bedenlenmişti. Mana ortaya çıktığında ve duyusal bir sûrette göründüğünde ise, o beden sûretinde bir ruh kendisini takip eder. Burada söz konusu olan, her şey olabilir, çünkü yönetici ruhlar, özü gereği bedenleri arar. Bir cisim ya da ceset ortaya çıktığında ise -ki maddî ya da mânevî olabilir- her zaman bir ruh kendisine eşlik edebilir. Örnek olarak, sâlih amelin yüzü güzel yaratılışı ve kokusu temiz bir genç sûretinde ortaya çıkmasını verebiliriz. *'Seni dilediği her sûrette terkip eder.'*[69]

Otuz Dokuzuncu Hadis: Yedi Yerde Elleri Kaldırmak

el-Bezzar, İbn Ömer'den şöyle aktarır: Hz. Peygamber şöyle demiştir: 'Eller yedi yerde kaldırılır. Namazın başlangıç tekbiri, Ev'e yönelirken, Safa'da, Merve'de, iki duruş yerinde ve Hacer-i esved'in yanında.'

Bütün bu yerlerde elleri kaldırmak, ellerle ilişkilendirilen mülkiyet ve sahiplik iddiasından uzaklaşmak amacı taşır. Bu nedenle kul, boş ve hiçbir şey içermeyen bir halde ellerini kaldırır. Kula göre, bütün mülk Allah'ındır. Bütün bu yerler, istek yerleridir. İstek ve dua ise, zengin ve mal sahibinden meydana gelmez. İstek, ihtiyaçtan kaynaklanır. Öyleyse yoksulun bir niteliği de, istediği şeye sahip olmamaktır. Bir zengin bir şey istediğinde, neyi istediğini araştır! Acaba sahip olduğu bir şeyi mi istemektedir, sahip olmadığı bir şeyi mi? Dikkatini çektiğimiz tarzda bu konuda bir yargıya varabiliriz.

Allah yoksullara ilgi göstermiş, onların zenginlerden bir şey istemesini Allah'tan bir şey istemek yaparak şöyle buyurmuştur: *'Zekât veriniz.'*[70] Başka bir ayette ise *'Allah'a iyi borç veriniz'*[71] buyurmuştur. Kutsi bir hadiste ise 'acıktım, beni doyurmadın' buyurur. İsteği gerektiren niteliği anladığında, nasıl isteyeceğini, kimden ve ne isteyeceğini, hangi elin vereceğini ve bunun için ne yapacağını öğrenirsin. Ayrıca, istek

esnasında içinden ve dışından elleri kaldırmayı ve bunların arasındaki farkı da öğreniriz.

Kırkıncı Hadis: Tıraş Olanların ve Saçını Kısaltanların Mağfiret İstemesi

Müslim, Ebu Hureyre'nin şöyle dediğini aktarır: Hz. Peygamber şöyle demiştir: 'Allah'ım! Tıraş olanları bağışla (mağfiret etmek, örtmek).' Sahabe şöyle dedi: 'Ey Allah'ın Peygamberi! Saçını kısaltanlara da (dua et!)' Hz. Peygamber 'Allah'ım tıraş olanları bağışla!' Sahabe 'Ey Allah'ın Peygamberi! Kısaltanları da' deyince, Hz. Peygamber 'kısaltanları da' diye karşılık verdi.

Sahabe, Şâri'nin tıraş olanlar için mağfiret dilemedeki maksadını anlayamamıştır. Onlar, saçlarını kazıyıp başları ortaya çıkanlardır. Bu nedenle Hz. Peygamber çıplak kalan başlara bir sevap olarak 'örtülmelerini' Allah'tan istemiştir. Kısaltan ise, bu durumda değildir. Sahabe Peygamberin maksadını anlamayınca onlara dönerek 'kısaltanları da' demiştir. Çünkü Hz. Peygamber 'İnsanlara akıllarının ölçüsüne göre hitap ediniz.' demişti. Başka bir ifadeyle, reddetmemeleri için hitabı anlayacakları şekilde söyleyiniz.

Kırk Birinci Hadis: Veda Tavafı

Müslim, İbn Abbas'ın şöyle dediğini aktarır: 'İnsanlar her yönden ayrılıyordu. Hz. Peygamber şöyle demiştir: 'Kimse Kâbe ile son kez görüşmeden ayrılmasın.'

Bu ev (Kâbe), hacının ziyaretteki ilk maksadıdır, çünkü Şâri', hacı bu evi ziyaret etmek için emretti. İlk, ayrılış âleminde sonu ararken kendisiyle ilişkili her şeyde ilk olmak şart değildir. Son ise, böyle değildir. O, özü gereği zorunlu olarak ilki arar, bunu anlamalısın! Böylece sana ilk olmak nispet edildiğinde, onun nasıl nispet edildiğini öğrenirsin. Sana sonun nasıl nispet edildiğini de öğrenirsin! Sonun ayrılık âleminde ilki aradığını öğrendiğinde ise -sen afakî olduğun için ayrılık âlemindensin- Kâbe'yi son olarak tavaf etmen gerektiği ortaya çıkar.

FASIL

Temettu Kefareti

Allah Teala şöyle buyurur: *'Haccı ve umreyi Allah için tam yapın, kolayınıza geleni kurban edin.'*[72] Bunun vâcip olduğunda bir görüş ayrılığı yokken bilginler vâcip hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bilginlerin bir grubu, vâcip olan kurbanın bir koyun olduğunu ileri sürmüştür. İbn Ömer 'hedy' isminin deve ve ineğe verilebildiğini, *'kolayınıza geleni kurban edin'*[73] sözünün ise, en zayıf inek ya da deve olduğunu ileri sürmüştür. Benim görüşüm şudur: Bir tavuk bile kurban edilse yeterlidir. Bilginler, bu kefaretin sıralı olacağında görüş birliğine varmıştır. Oruç ise, kurban bulunmadığında kefaret sayılabilir.

Bilginler, hangi sürenin geçmesiyle kurbandan oruca geçileceği hususunda görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmına göre, oruca başlandığında -o esnada kurban bulsa bile- vâcip olan oruç tutmaktır. Bir kısmı ise, üç gün içerisinde kurban bulduğunda kurban kesmenin farz; diğer yedi gün içinde olduğunda ise, farz olmadığını ileri sürmüştür. Ben, birinci görüşteyim. Hacda tutulan üç gün orucuna gelirsek, bilginler bu üç günü umrenin yapıldığı ya da Mina'da bulunulan günlerde tutulması hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginler, bu orucun Mina'da tutulabileceğini kabul etmiş, bir kısmı ise, bunu reddetmiş ve şöyle demiştir: İlk günler kaçırılırsa, onun karşılığında kurban kesmek vâciptir. Mâlik ise, hac ameline başlamadan önce orucun tutulamayacağını söylemiş, Ebu Hanife ise, tutulabileceğini söylemiştir.

Bize göre Zilhicce ayı tamamlanmadan üç gün orucu tutulabilir. Yedi güne gelirsek, bilginler bu orucun hacdan sonra tutulmasını yeterli görmede görüş birliğine varmıştır. Fakat yolda tutulması hakkında görüş ayrılığına düşülmüştür. Bir kısmı tutulabileceğini söyler ki, ben de bu görüşteyim. Bir kısmı ise, bunu caiz görmemiştir.

Kurban (hedy), temettu kefaretiyle daha yakından ilgilidir, çünkü o, temettunun bir bedelidir. Kendisine sadaka verilen kimse kurbandan 'yararlanır (temettu)'. Oruç ise, yararla çelişir. Orucun bu kefaretle ilişkisi, yasaktan çıkma yararı taşımasıdır. Bu nedenle yararın zıddı olan

bir şeyle cezalandırılmıştır ki, o da oruçtur. Böylece Hak, bu kefarette kendisine sadaka verilen kimse hakkında kurbanı yeğlemiştir. Kurban bulunmadığında ise, yararın zıddı olan oruç (kefaret) kabul edilmiştir.

Yetmiş üçüncü kısım sona erdi, onu yetmiş dördüncü kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] YETMİŞ DÖRDÜNCÜ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

[VASIL]

Mekke ve Medine -Allah O İkisini Şereflendirsin- İle İlgili Hadisler

Birinci Hadis: Sünnete Uyarak Mekke'ye Girmek ve Mekke'den Çıkmak.

Müslim, İbn Ömer'den şöyle aktarır: 'Hz. Peygamber Mekke'ye girerken üst tepeden girer, alt tepeden çıkardı.' Üst tepe, 'kedâe' diye isimlendirilirken alt tepe 'küdâ' diye isimlendirilir.

Mekke, yeryüzündeki en şerefli bölge, Hakk'ın sağ elinin görüldüğü bir yer, biatleşme yeridir. Bu yönüyle Mekke, Adn cennetinde bulunan beyaz misk Kesib'ine benzer. Orası, büyük ziyaret ve Hakkı genel görüş yeridir. Kesib, Adn Cennetindeki en şerefli mekândır. Adn ise, cennetin başkenti olduğu için tüm cennetlerin en üstünüdür. Başkent hükümdarın sarayının bulunduğu yerdir. Burası, kendisine yönelene Hakkın yardımını kazandıran bir ev olduğu gibi Allah hakkındaki bilgide müşahedenin gereği olarak açılış sağlar.

Bu nedenle Mekke'ye kedâe'den girilmiştir. Kedâe'deki kef harfi, *'kün (ol)'*[74] ayetinde geçen kün (ol) kelimesindeki kef harfine, uzatma ise, ilahi yardıma işaret eder (Arapça'da uzatma anlamındaki med ile yardım anlamındaki imdat arasındaki ilişkiye işaret edilmektedir). Bu

yardım, oraya gelenlere Hakk'ın verdiği en şerefli ihsan olan bilgi ihsanıyla yardıma işaret eder. Burada uzatma (med), fazlalıktır. Mekke ise bütün hayırların fazlalaştığı yerdir. Çünkü med (uzatma, yardım), aslın bir fer'idir. Âlemde asıl olan şey, yoksulluk, eksiklik ve acizliktir. Bu nedenle uzayan saçın kısaltılması caizdir, çünkü kısaltma, asla dönmek demektir. Kısaltılmışın uzatılması ise, caiz değildir, çünkü bu, asıldan çıkmak demektir. Ancak zorlayıcı nedeniyle çıkılabilir. Böyle bir şey ise, söz konusu değildir.

Kelimenin harfinde bulunan ilaveyi gerektiren şey, ilk hemzedir. Örnek olarak âmene (iman etti), âhere (son) veya câe (geldi) gibi kelimeleri verebiliriz. Veya şeddeli bir harf vardır. Buna örnek olarak, tâmme, sâhha ve dâbbe kelimelerini verebiliriz. Şedde, harfi ikilemek, bu ise (bir harfe harf) eklemek demektir. Çünkü şedde, bir harfi diğerine katmak, yani idgam demektir. Öyleyse bu, (bâtınî yorumda) kulun Rabbin niteliğiyle ortaya çıkmasıdır. Bu durumda kul, daha fazlasına sahip olur. Kul yardımı almıştır, çünkü asıl bakımından buna sahip değildi. Aynı şekilde Rab kulun niteliğiyle ilahi tenezzül halinde ortaya çıkar. Bu ise, Allah'tan kuluna dönük bir şereflendirme olarak, ikileme kapsamında sayılır. Herkes, kendisi için koşar.

Bu bağlamda kulun kendisi için koşmasına gelirsek, bu, yoksulluğu nedeniyle malum ve kesindir. Koşmada Allah ile ilişkilendirilen hızlanma hali ise, arzuda aşırılığı gerektiren bir niteliktir. Bu aşırılık, koşma olmaksızın, yürüyenin talebinden fazladır. Bu ise, buradaki talebin daha çok olduğuna delildir. Çünkü ilahi isimlerin gereği işlevsiz kalamaz. Bu nedenle Hak tecellisinde 'tövbe eden yok mu, tövbesini kabul edeyim' der. Tövbe, et-Tevvab isminden istekte bulunmaktır. 'Duacı yok mu, icabet edeyim?' Bu ise, el-Mûcib isminin dilidir. 'Bağışlanmak isteyen yok mu, bağışlayayım' Bu, el-Gafur isminin dilidir. Bu nedenle bir ismi talep eden kimse bulunmasaydı, isim işlevsiz kalırdı. Bu nedenle Hakk'ın yürümesi koşma olduğu gibi talebi de (kulunkinden) daha güçlü olmuştur. Çünkü Hakk'a eksiklik, yaraşmaz. Kul ise, bütün olarak, eksik ve zayıftır. Öyleyse zayıf olduğu için, koşarken aşırı hızla gidemez. Kul, '*ancak senden yardım isteriz*'[75] ayetinin gereği olarak, bir yardım ediciye muhtaçtır.

Hacının Mekke'den ayrılırken küdâ'dan çıkmasına gelirsek, bu, Hakk'ın mertebesinde hacının kazanmış olduğu yüksekliğe işaret eder (ötre ile yükseklik ilişkisi). Ayrıca bu, tekvîn (yaratma) kelimesindeki kef harfinde de geçerlidir. Bu, bize göre, 'himmet vasıtasıyla etki' denilen şeydir. Bu nedenle kef harfi kü şeklinde merfu okunmuştur. Allah Ebu Yezid'e şöyle demiştir: 'Yarattıklarıma benim niteliklerimle çık, seni gören beni görmüş olsun!' Söz konusu olan, Rablık niteliklerinin Ebu Yezid'de görünmesidir. Allah'ın kulları arasındaki halifelerine bakınız! Onlar emretme, yasaklama, hüküm verme ve yönetme hakkına sahip kişilerdir. Bunlar ise, Allah'a ait niteliklerdir. Yaratıklar ise onları işitip itaat etmekle emredilmişlerdir.

Küdâ kısa okunur. Burada Hak şuna dikkat çeker: Allah ona şöyle der: 'Benim niteliklerimle ortaya çıksan bile, bu durum senin kulluğunu etkilemediği gibi eksiklik ve acizlik senden ayrılmaz. Çünkü kulluğundan ayrıldığında, seni cezalandırırım.' Böylece hacı ve umre yapan kişi, Mekke'den -ki orası Allah'ın kulları için olan mertebesidir- mertebenin şerefiyle yükselmiş halde, kendi kulluğunu görerek de eksik bir halde çıkar. Bu nedenle Hz. Peygamber kedâe'den Mekke'ye girerken küdâ'dan çıkardı.

Hacla ilgili bu kadar açıklama yeterlidir. Meselenin ayrıntıları uzar, onları ayrıntılı zikretseydik, ömür yetmezdi. Geride Mekke, Medine ve ziyaretin fazileti kalmıştır. Bunlar, kitabın sonu olacaktır.

İkinci Hadis: Mekke Toprağı Allah'ın En Hayırlı Toprağıdır.

Nesâi, Abdullah b. Adiy b. el-Hamra'nın Hz. Peygamber'in Mekke-Hazvere bölgesinde bineğinin üzerinde dururken Mekke'ye şöyle hitap ettiğini bildirir: 'Allah'a yemin olsun ki, ey Mekke! Allah'ın en hayırlı toprağısın, Allah'a en sevimli gelen yersin. Beni senden çıkartmasalardı, kendiliğimden çıkmazdım.'

Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'İnsanlara Kur'an-ı Kerim'i en güzel okuyan kimse imamlık yapar. İnsanlar Kur'an-ı Kerim okumada eşit ise, sünneti en iyi bilenleri imamlık yapar. Sünneti bilmede eşit iseler, daha önce hicret eden imamlık yapar. Hicrette de eşit iseler, önce

müslüman olan kişi öne geçer. Müslüman olmada da eşit iseler, yaşı büyük olan imam olur.'

Böyle niteliklerin kendisinde biraraya geldiği kimsenin öne geçmesi sahihtir. Öne geçebilecek kimse ise, uyulan kişidir ve uyana göre Allah'a daha yakındır.

Mekke'deki ev, 'insanlar için mabet olarak yapılmış' ilk evdir. Orada namaz kılmak, başka bir yerde namaz kılmaktan üstündür. Öyleyse Kâbe, zaman bakımından daha öncedir ki, bu, hadiste geçen yaş ifadesinin bâtınî yorumudur. Başka bir ifadeyle Kâbe, yaşça önce gelir. Yaş bakımından önce gelen ise, bütün erdemleri içerir. Çünkü yaş, hadiste son şart olarak zikredilmiştir. Bu kadarla yetinseydik, diğerlerini zikretmemize gerek kalmazdı. Hicrete baktığımızda, Kâbe kendisine hicret edilmesi gereken bir hedeftir. Hacer-i esved onun taşlarından birisidir ve diğer taşlardan daha önce hicret etmiştir. Hacer-i esved, cennetten Kâbe'ye hicret etmiş, Allah onu 'sağ el' olmakla şereflendirmiş, kendisine biat etmenin simgesi yapmıştır. Hadiste geçen bir unsur olan Kur'an-ı Kerim'i iyi bilmek şartına gelirsek, Kâbe diğer bütün evlerden iyilikleri daha çok kendinde toplamıştır, çünkü apaçık kanıtlar ondadır. Bunlara örnek olarak Hicr, Mültezem, Muhtecer, İbrahim makamı, Zemzem gibi unsurları verebiliriz. Sünneti bilmeye gelirsek, Kâbe'deki sünnetler daha çoktur. Bunun nedeni, kurallarının çokluğu, bazı şeyleri yapmayı ve yapmamayı içermesidir. Söz konusu şeyler başka ibadetlerde bulunmadığı gibi (Allah'a ibadet için belirlenmiş) diğer evlerde de bulunmaz. Çünkü burası, hac yeridir. Müslüman (selamet ve esenlik) olmaya gelirsek, Kâbe en önce yasaklanan yerlerdir. Öyleyse burası bütünüyle esenlik yeridir, 'oraya giren güvendedir.' O halde Kâbe, bütün yönlerden her şehir ve eve (ibadethaneye) karşı öncelidir.

Üçüncü Hadis: Mekke'nin Harem Bölge Olması

Müslim, Ebu Hureyre'den şöyle bir hadis aktarır: Huzaa kabilesi Mekke'nin fethedildiği sene Leysoğullarından bir adamı öldürmüş. Olay Hz. Peygambere bildirildiğinde, Peygamber hutbe okumuş ve şöyle demiştir: 'Allah Mekke'den fili (Ebrehe'nin) engellemiş, elçilerini ve müminleri ona musallat etmiştir. Dikkat ediniz! Kimse benden önce

ya da sonra burayı helal bölge (yapmamış ve) yapamayacaktır. Benim için burası gündüzün bir vaktinde helal yapıldı. Dikkat edin! O vakit bu saattir. Burası, dikeni koparılmayacak, ağacı desteklenmeyecek, yolunu kaybedenden başkası için yaprağı yerden alınmayacak bir haremdir. Yakını öldürülen kimse, iki hayırla karşı karşıyadır; ya diyet verilmelidir veya öldürülenin kısas hakkı vardır.'

Mekke, Allah'ın korusu ve haremidir. Allah'tan daha büyük bir varlık da yoktur. Öyleyse Allah'ın haremi ve korusundan daha yüce bir mekân asla yoktur. Hz. Peygamber'in buyurduğu gibi Mekke Allah'ın haremidir ve onu insanlar yasaklamamıştır. İmam Müslim'in bir hadisinde ise Hz. Peygamber şöyle demiştir: 'Bu şehri Allah, gökleri ve yeri yarattığı gün harem bölge yapmıştır. Burası Kıyamet gününe kadar Allah'ın yasaklamasıyla harem ilan edilmiştir.' Bu durum *'De ki Allah'ın yasak bölge yaptığı bu şehrin Rabbine ibadet etmekle memurum'*[76] ayetinde dile getirilmiştir.

Dördüncü Hadis: Mekke'de Silah Taşımanın Yasaklanması

Müslim, Cabir b. Abdullah'ın şöyle dediğini aktarır: 'Hz. Peygamber şöyle der: Mekke'de silah taşımak helal değildir.'

Silah, korkan kişinin ya da bir korkuyla karşılaşacağını düşünen veya tehdit altındaki kimsenin ya da iffetine yönelik bir saldırıya karşı kendini korumak isteyen insanın aracıdır. Allah ise, bu bölgeyi güvenli harem bölgesi yapmıştır. Öyleyse burada silah taşımanın hiçbir anlamı yoktur.

Beşinci Hadis: Zemzem

Ebu Davud et-Tayalisi, Ebu Zer'den şöyle aktarır: 'Hz. Peygamber zemzem hakkında şöyle demiştir: 'Zemzem mübarektir. İçmesi mübarek olduğu gibi hastalığa da şifadır.'

Altıncı Hadis: Zemzem Suyu Hakkında

Darekutnî, Cabir'den şöyle aktarır: Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Zemzem suyu ne için içilirse ona yarar.' Hadisin doğruluğunu 'zevk' yoluyla gördüm, çünkü bir nedenle zemzem içtim ve gayem gerçekleşti.

Yedinci Hadis: Zemzem Suyunun Fazileti

Tirmizî, Aişe'den şöyle aktarır: 'Aişe zemzem suyu taşırdı ve Hz. Peygamber'in de zemzem suyu taşıdığım bildirmiştir.' Hadis, hasen-garip hadistir.

Sekizinci Hadis: Mekke'ye İhramlı Girmek

Ebu Ahmed b. Adiy el-Cürcani, İbn Abbas'ın şöyle dediğini aktarır: Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: 'Mekkeli olsun ya da Mekke'nin dışından olsun, kimse Mekke'ye ihramsız girmesin.' Hadisin sened zinciri hakkında farklı görüşler vardır. Hadiste zikredilen ihram - bana göre- Mekke'ye saygısız girmemek anlamına yorumlanabilir. Çünkü Hz. Peygamber Mekke'nin fethedildiği gün üzerinde siyah bir sarık olduğu halde ihramsız Mekke'ye girmiştir. Râvi vakitlerin belirlenmesi hakkında ise, 'hac ya da umre yapmak isteyen için' demiştir.

Dokuzuncu Hadis: Mekke'de Yiyecek Stoklamak

Müslim, Ya'lâ b. Ümeyye'den Hz. Peygamber'in şöyle dediğini aktarır: 'Harem bölgesinde yiyecek stoklamak, Mekke'de haddi aşmak ve aşırılıktır.' Allah Teala şöyle buyurur: '*Orada aşırılık yaparak zulmetmek isteyen kimseye acı bir azap tattırırız.*'[77] Mekke Harem'inin dışındayken, hiç kimse kötülüğü ve zulmü istediği için cezalandırılmaz. Mekke'nin şerefini ve üstünlüğünü dile getiren hadisler çoktur.

VASIL

Medine'yle İlgili Hadisler

Birinci Hadis: Ziyaret Hadisi

Darekutnî, İbn Ömer'in şöyle dediğini aktarır: Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: 'Kabrimi ziyaret eden kimseye şefaatim vâciptir.'

İkinci Hadis: Medine'de Ölen Kimsenin Fazileti

Tirmizî, İbn Ömer'den Hz. Peygamber'in şöyle dediğini aktarır: 'Medine'de ölme imkânı bulan kimse orada ölsün! Çünkü ben orada ölenlere şefaat edeceğim.' Hadis, sahihtir.

Üçüncü Hadis: Medine'nin Harem Bölge Olması

Müslim, Sâd b. Ebi Vakkas'ın şöyle dediğini aktarır: Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Ben Medine'nin iki dağı arasında bulunan yerlerde ağaçların kesilmesini ya da av hayvanlarının öldürülmesini yasaklıyorum.' Başka bir hadiste de şöyle demiştir: 'Medine onlar için daha hayırlıdır, keşke bilselerdi! Kimse başka bir yeri isteyerek orayı bırakamaz. Bir insan ancak Allah kendisine daha hayırlı bir yer nasip ettiğinde Medine'den ayrılabilir. Bir insan Medine için gayret gösterirse, kıyamet günü ben ona şefaatçi ve tanık olurum. Bir insan Medineliler hakkında kötülük isterse, Allah onu kurşunun ateşte ya da tuzun suda eridiği gibi kıyamet günü cehennemde eritir.'

Dördüncü Hadis: Medine'de Avcılık Yapmak

Ebu Davud, Süleyman b. Abdullah'ın şöyle dediğini aktarır: 'Sâd b. Ebi Vakkas'ın Hz. Peygamberin avlanmayı yasakladığı Medine harreminde avcılık yapan bir adamı tutup elbisesini soyduğunu gördüm.

Adamın köleleri geldi ve adam hakkında konuşmaya başladılar. Bunun üzerine Sâd: 'Hz. Peygamber bu bölgeyi yasak bölge ilan etti' dedi ve şöyle ekledi: 'Burada avlanan birini yakalayan kişi onu soysun. Hz. Peygamberin bana yedirdiği bir şeyi size veremem, fakat dilerseniz, bedelini öderim.'

Beşinci Hadis: Medine Korusunun Cuhafe'ye Taşınması

Müslim, Hz. Aişe'nin şöyle dediğini aktarır: 'Medine'ye geldik, sıcaktı, Ebu Bekir ve Ömer rahatsızlandı. Hz. Peygamber sahabesinin şikâyetlerini duyunca şöyle dedi: 'Allah'ım! Mekke'yi bize sevdirdiğin gibi Medineyi de sevdir ve (hatta) daha fazla sevdir. Onu bizim adımıza sağlıklı kıl, onun buğdaylarını, bitkilerini bize mübarek eyle, sıcaklığını serinliğine çevir!'

Altıncı ve Yedinci Hadisler: Medine'nin Temizliği Hakkında

Müslim, Zeyd b. Sâbit'ten Hz. Peygamber'in şöyle dediğini aktarır: 'Medine temizdir. Orası, ateşin gümüşün pasını temizlediği gibi pisliği temizler.' Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: 'Medine pası temizleyip paklaştıran bir körüğe benzer.' Hadisi Müslim, Cabir'den aktarmıştır.

Sekizinci Hadis: Medine'nin Deccal ve Taun'dan Korunması

Müslim, Ebu Hureyre'nin şöyle dediğini aktarır: Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: 'Medine'nin sırtlarında öyle melekler vardır ki, Deccal ve taun'u oraya sokmazlar.'

Dokuzuncu Hadis: Bu Konu Hakkındadır

Buhârî, Ebu Bekre'den Hz. Peygamber'in şöyle dediğini aktarır: 'Medine'ye Deccal korkusu giremez! O gün, Medine'nin her birisinde iki meleğin bulunduğu yedi kapısı vardır.'

Medine mescidinde, Mescid-i Haram'da ve Mescid-i Aksa'da namaz kılmanın fazileti hakkındaki hadisler ise meşhurdur.

Onuncu Hadis: Taifteki Vecc Vadisinin Harem Bölge Olması Hakkındadır

Ebu Davud, Urve b. Zübeyr'in şöyle dediğini aktarır: 'Hz. Peygamber ile birlikte Seniyye'den dönmüştük. Sidre'ye yöneldiğimizde, Hz. Peygamber siyah boynuz tarafını paraleline alarak durup gözüyle Vecc'e doğru yönelmiş ve bir defa 'Oranın vadisi' demişti. Bütün insanlar da orada toplanmış, sonra şöyle demiştir: 'Vecc vadisinde avlanmak ve oranın bitkileri, Allah tarafından haram yapılmıştır.' Bu durum Taif kuşatılmadan ve fethedilmeden önce idi.

VASIL

Medine'nin Harem Yapılmasının Hikmeti

Medine'nin yasak bölge yapılmasının hikmetine gelirsek, Allah Peygamberinin peygamberliğine tanıklığı, kendi birliğine tanıklığa bitiştirmiştir. Bunun amacı, Hz. Peygamber'i şereflendirmektir. İman, ancak bu ikisine inanmakla gerçekleşir. Allah Mekke'yi harem bölge yapmış, Peygamberi için de Medine'yi harem bölge ilan etmiştir. Bunun amacı, bu tanıklığın şerefini vurgulamaktır. Böylece Allah, kendisi yasakladığı gibi, Peygamberine de yasaklama hakkı vermiştir. 'Allah tektir, teki sever.' Medine'nin harem bölge yapılmasıyla harem bölgeleri çift olmuş, tekliğin sağlanması için üçüncü bir harem belirlemiş, onun harem olmasını ise Peygambere değil Allah'a ait kılmıştır. Çünkü

Allah tektir. Bu nedenle -başka bir yeri değil- Mekke'ye komşu olan yeri harem yapmıştır. Bu, buradaki yasaklamanın Allah'a ait olduğunu ve Mekke hakkındaki yasaklamaya benzediğini ifade eder. Bu nedenle 'Allah tarafından yasaklanmış bölge' demiştir. İki harem bölgesi ve bunları tekleştiren üçüncü harem hakkındaki hadisleri böylelikle zikretmiş olduk.

Hz. Peygamberi ziyaret etmeye gelirsek, iman, peygambere inanmayla kemâle erer. Öyleyse, bir müminin Peygamberi ziyaret etmesi gerekir. 'Peygambere itaat eden, hiç kuşkusuz, Allah'a itaat etmiş demektir.' Burada itaat kelimesi iki kez zikredilmiş, Allah ise tektir ve teki sever. Bu durumda, her şeyde arzulanan teklik nedeniyle itaat üçlenmiştir. Aynı şey, harem bölgeler hakkında yapılmış ve Allah şöyle demiştir: *'Allah'a itaat edin, peygambere ve sizden olan emir sahiplerine itaat edin.'*[78] Böylece (üç yapılarak) tekleştirilmiştir. Emir sahiplerine (yöneticiler) biatin şartı, sevilen ve sevilmeyen durumlarda söz dinlemek ve itaat etmektir.

Şöyle denilebilir: 'Yasak aylar dört tanedir.' Buna, şöyle karşılık veririz. Haklısınız! Allah bunların dört olduğunu bildirmiş, tekliği sevdiği için birlikte zikretmemiştir. Bu aylardan üçünü beraber zikretmiştir ki bunlar, Zilkade, Zilhicce ve Muharrem'dir. Böylece teklik gerçekleşmiştir. Dördüncü ayı ise Recep yapmış ve onu 'teklik Receb'i' diye isimlendirmiştir, bu da tekliği ortaya koyar. Çünkü Allah tektir ve birliğinin suretini kendilerinde görmek üzere eşyada teki sever. Öyleyse Allah kendi mertebesini gördüğü gibi ancak kendi niteliğini sever. Bu nedenle âlem O'nun tecelligâhı olsun diye O'nun sûretine göre ortaya çıkmıştır. O halde varlıkta ancak Allah görülür. O'ndan başka ilah yoktur.

VASIL

İki Harem Bölgesinin Birbirine Karşı Övünmesi

Bu kitabın sonunda, iki harem bölgesi arasında övünme hakkında bize aktarılan bir hususu yazmayı düşündük. Bu, Muhammed b. İsmail b. Ebi's-sayf el-Yemeni'nin -Mekke'de yaşardı- bize aktardığı bir hadistir. Şöyle demişti: Bize Hasan b. Ali, ona Hüseyin b. Half b. Hibe b. Kasım eş-Şâmi, ona babası, ona Hüseyin b. Ahmed b. Feras, ona babası kendi babası İbrahim b. Feras, ona Ebu Muhammed İshak b. Hazai, ona İbrahim b. Abdurrahman el-Mekki, ona Muhammed b. Abbas el-Mekki şöyle demiştir: 'Mekkenin yaşlılarından biri şöyle demiştir: Davud b. İsa b. Musa -ki o Musa b. Muhammed b. Ali b. Abdullah İbn Abbas, Hz. Peygamberin amcası- Mekke ve Medine'ye vali olduğunda, Mekke'ye yerleşmiş, oğlu Süleyman'ı Medine'ye vali yapmıştı. Ardından Mekke'de yirmi ay kalmış, Medineliler ona bir mektup yazmıştı. Zübeyr b. Ebu Bekr şöyle demişti: 'Yahya b. Miskin b. Eyyub b. Mihrab, kendilerine dönmeyi ona sormuş ve ona Medine'deki bulunuşunun Mekke'de bulunmasından daha üstün olduğunu hatırlatmışlardı. Ardından bu konuda kendisine bir şiir yazmışlardı. Şiir şöyledir:

Ey Davud! Saygın işleri elde ettin
Mustafa'nın şehrinde ve adil oldun

Hicaz ehli için bir haz haline geldin
Takva sahiplerinin yaşamına göre yaşadın

Sen Haşimoğullarından saygın birisin
İzzet ve beklenti görevine yerleştirilmiş

Sen onlara vekil olan için razı olunan insansın
Ve her durumda razı olunanın torunusun.

Fey' (vergisiyle)seçkinleri zengin ettin
Bizdeki adaletin işin zirvesiydi

Mekke yerleşilecek bir yer değildir
Geçmiştekinin (Hz. Peygamber) hicreti gibi sen de hicret et

Senin oradaki yirmi aylık kalışın
-İyi insanların nezdinde- çoktur onlara!

Peygamberin şehrini elinde tut
Allah hidayet peygamberini oraya tahsis etti

Ona yakınlıktan uzaklaştırmasın seni
Arzusuyla hemhal olan bir yardımcı.

Tuva sahibine (Mekke) yakın olmaktan ise
Peygamberin kabri ve izlerine yakın ol!

Bu mektup ve şiirler Davud b. İsa'ya ulaştığında, Mekkelilere göndererek mektubu okutmuştu. İçlerinden İsa b. Ebulaziz b. es-Salibus denilen biri buna bir kasideyle karşılık vererek mektubu cevaplamış. Kasidesinde Mekke'nin üstünlüğünü anlatmış, Allah'ın Mekke'ye ayırdığı saygınlık ve fazileti belirtmiş, onun nişan ve övgülerini zikretmişti. Şair kasidede şöyle der:

Davud! Sen, o razı olunan imam
Sen, hidayet kaynağı peygamberin amcaoğlu

Sen, her türlü ayıptan arınmıştın
Daha önce de çocukluğunda büyüktün!

Sen, Haşimoğullarının umudusun
Sen, seçkin ve takva sahibi bir kavmin oğlusun

Sen, özel kimselerin yardımcısısın
Onların arzularını zenginlikle karşılarsın

Sana kıskanç ve inkârcı bir mektup geldi
Sözleri yanlış ve haddini aşmış

Şiirinde Yesrib'i daha hayırlı görüyor
Allah'ın hareminin inşa edildiği yere karşı

Söylenenleri tasdik edersen
Burada olan şeye (Kabe) secde etmeyesin

Hangi şehir annesinden daha üstün olabilir ki
Mekke, Mekke! Şehirlerin anası

Rabbim yeryüzünü onun altından yuvarlak yapmış
Yesrib de yuvarlak yapılan yerin içindeydi

Her şeye hakim olanın (Hak) eli burada
Düşmanların burnu sürtünse de namaz oraya kılınır

Bizim mescidimizin üstünlüğü açıktır
Burada bulunmayan bütün mescitlere karşı

Orada bir namaz kılsa insan
Binlerce namaz kılmış sayılır

Böyle dedi Peygamber hadisinde
O bir şey dediyse, uyulacak gerçektir

Sizin amelleriniz her gün elçilerdir
Bize gelen, tıpkı kervanlar gibi

Buradan yükselirler İlah'a
Dileyen ve dilemediğini terk eden İlah'a

Kullar hac etmeye gelir bize
Toz toprak içinde tek sayıda taşları atarlar

Her derin gedikten gelirler
Hurma dalı gibi zayıf binekler üzerinde

Buradaki uygulamaları yerine getirmeye
Bir kısmı aç bir kısmı çıplak

Nicesi hüzünlü bir sesle getirir telbiyeyi
Sesini yükselirken görürsün havada

Başkası kulların Rabbini zikreder
En güzel şekilde O'na övgüler düzer

Hepsi, saçı sakalı toz toprak içindedir
Bilginleri en uzak yerde imamlık yapar

Bütün gün boyunca akşama kadar
Ayakta bağrışarak dururlar

Yalın ayak, ayakta duran kurbanlar
Meleyerek, göğün Rabbine münacât ederler

Umarak ve korkarak hazırladıkları şeyin kabulünü
Hepsi belanın uzaklaştırılmasını Allah'tan diler

Derler ki: Rabbimiz bizi bağışla
Affınla ve kötülüklerimizi hoş gör

Gece yaklaşınca gündüze
Ve gün dönünce, başlarlar ağlamaya

Ve hacı sarsılarak yürür
Akşamdan biraz sonra cem' mahalline yerleşir

Hepsi birden orada geceler
Sabahın ışıkları ortaya çıkıp karanlıklar uzaklaşınca

Bir müddet dua eder sonra develeri bağlarlar
Sonra hep beraber Mina'ya yönelirler

Onların bir kısmı görevlerini yerine getirir
Bir kısmı kurbanlarını keser

Bir kısmı Mekke'ye yönelir
Ki koşmak için ve dua etmek için

Bir kısmı tavaf ederek koşar
Bir kısmı Safâ'ya yönelerek gider

Umduklarının en faziletlisinde ısrar ederler
Ve talep ettikleri en kıymetli ihsanlarda

Saygın melekler hac yapmıştır
Bu bizin bölgemize, geçmiş zamanlarda

Âdem onlardan sonra hac etmiştir
Ondan sonra ise Ahmed Mustafa haccetmiştir.

Allah'ın dostu da buraya hacca gelmiştir.
Taş atışıyla oradakilerden ayrılmıştır

İşte bu, yemin olsun ki bize ait yüksekliktir
Mutlak güç sahibi bize bunu tahsis etti

Hidayet Peygamberi de bizim aramızdan çıktı
Bizim aramızda peygamberlik yaptı ve önce bizden başladı

Kerametlerin oğlu Ebu Bekir bizdendir
Umut kaynağı Ebu Hafs bizdendir

Osman bizdendir kim var onun gibi
İnsanlar hayâ sahiplerini saydıklarında.

Ali bizdendir, Zübeyr bizdendir,
Talha bizdendir ve bizim aramızda büyümüştür

İbn Abbas -ki o kerem sahibidir- bizdendir
Peygamberin akrabası ve destekçisidir

Bizdendir Kureyş ve babaları
Biziz övgüye ulaşanlar

Bizdendir kendisiyle övgü duyulanlar
Kimse bize karşı bizle böbürlenemez

Öncekilerimizin kıvancı bizim için bir yüksekliktir
Ve biz de zikre gelmeyecek kadar övgü konusu vardır

Zemzem ve Hicr bizdedir
Bu söylediğim saygın şeyler sizde var mı?

Zemzem bir yemek ve içecektir onu yemek isteyene; onda şifa vardır
Zemzem gönüllerin gamını giderir

Zemzem her hastalığa devadır
Kim aç olarak gelirse zemzeme

Bir yudum içse ona kâfidir
Sizin orada zemzem gibisi yoktur

Nitekim biz de sizlerle eşit değiliz
Bizim aramızda Peygamberin amcasının suculari vardır

Peygamber ondan doymuş ve kanmıştır
Makam bizdedir ona ikram et

Bizim aramızdadır Muhassab ve civarı
Bizim aramızdadır Hacevun, onunla övünç duy!

Bizim aramızdadır Çöller ve bozkırlar
Bizim aramızdadır geniş vadiler ve iki Merve

Hey gidi hey! Bizim benzerimiz kim olabilir ki
Peygamberin dile getirdiği alâmetler bizdedir

Ecyad bizdedir Rükun bizdedir ve Mütteka bizdedir
Bizdedir Sevr dağı bizdedir var mı sizde bir benzeri

Bizdedir Sebir, bizdedir Hira
Onda gizlendi Allah peygamberi

Razı olunan Ebu Bekirle beraber
Bir övünme olunca

Birisiyle Kubeysi'nin gördüğü arasında ne kadar fark var?
Bizim şehrimiz sürekli olarak haremdir

Çevresinde avlanmak yasaktır
Yesrib ise helal bölge idi bu yanlış değil

Bu ikisinin arasında ne kadar fark var
Bundan sonra Peygamber orayı haram bölge yapmış

Bu nedenle o da böyle olmuş
Bir vahşi Medine'de öldürülse

Kavuşma gününe dek fidyesi ödenmez
Bizim yanımızda ise bir karınca bile öldürülse

Ya ondan dolayı cezalandırılır ya da fidyesini ödersiniz
Peygamberin kabrini ziyaret olmasaydı

Siz de görülen diğer şehirler gibi olurdunuz
Peygamber oraya defnedilmemiştir

Fakat o yüce cennetler içindedir
Dediğimin tersine bir söz söylersen yanlış bir şey söylemiş olursun

Öyleyse bize yanlış söz söyleme
Saygısız söz de söyleme

Olmayacak bir şeyle ya da
Yüce mertebede seni kötüleyecek bir şeyle övünme

Ya da harem bölgesine şiir düzüp de
Dilini Tuva sahibinden geri tutma

Yoksa istemediğin bir söz gelir sana
Şehrinizle ilgili bir kınama ve sıkıntı.

Sizin şehrinizdeki söz
Kuba vadisini ve Akik'i kınamaya imkân verir

Mekke ve Medine'nin Üstünlüğü Hususunda Tartışanlar Hakkında Hüküm

İcloğullarından bir adam, bu iki şair arasında bir şiirle hüküm vererek şöyle demiştir:

Ben tartışanlar hakkında hüküm verdim
Mekke ve Medine'nin üstünlüğünü; sorunuz.

Hakkıyla size bildireceğim, anlayınız!
Bazen hüküm zulüm, bazen adalettir

Ben İcl (kabilesinden) Cudde'de oturan bir gencim.
Orası tanınan Harem'in hazinesidir.

Atlarla cihat orası için yapılır
Orası ve o yer uğruna savaş mutlaka yapılır

Devrinin sonlarında Ham âilesi tarafından.
Şehidi Bedir şehidiyle denktir

Şehitlerimiz mutlulukla üstün tutulmuştur
Orada ölen ve öldürülen mutluluk elde eder

Ey Medineli! Senin toprağının üstünlüğü
Bütün şehirlerden üstündür

Mekke'nin fazileti ise daha üstündür
Orası Kıble olan Kâbe'nin bulunduğu yerdir

Bütün âlemlere kıbledir ve mescitlere denktir
Toprağı ve av hayvanları haramdır

Bütün beldelerde av helal iken
Oranın uygulama ve alametleri vardır

Oranın toprak üstünlüğüne yolculuk yapılır
Zemzem, makam, Havuz oradadır

Hacer ve bilinen Rükün oradadır.
Yüce ve saygın mescit ve Safa oradadır

İki alamet oradadır, tavaf eden ve koşanlar oradadır
Şehirlerde bilinen bir yer var mıdır?

Arafat gibi ya da Hil bölgesi gibi
Ya da bütün yerlerde cem' yeri gibi

Ya da kendisine inilen bir yerdeki Mina vadisi gibi
Buralar öyle yerlerdir ki harabıyla

Görülür, Harem ve Hil bölgesi
Arafat'ta gelen konuğa şeref olarak.

Oraya yerleştiğinde, ona ve yerine şeref olarak.
Mekke'de iyiliklerin sevabı katmerleşir

Orada hatayla günah işleyen sorumludur
Hatayla günah işleyen misliyle cezalandırılır

İyilikleri ise artırılır ve kabul edilir
Ey genç! Böbürlenmen yakışık olmaz

Peygamberin doğduğu ve yetiştiği bir yer ile
Kavmiyle birlikte, doğum yeri olan yer.

Orada büyüdü Allah'ın peygamberi
Oraya yerleşti ve göğün vahyi orada gelmiştir

Yüce ve indirilmiş melek onu oradan yürüttü (isra)
Rahman'ın Peygamberliği oraya indirildi

Senin dininden önce din de oraya indirildi
Medine'de oturan Haşimî biri var mı?

Kureyş'ten yetişen gözü sürmeli bir Kureyşli varsa
Esasta Mekkeli değil midir?

Fakat onlar Mekke'den ayrılıp yer değiştirmişlerdir
Size doğru hicret edip gelmişlerdir

Medine hicrettir, tahammül gösteriniz
Ücretinizi aldınız! Takip ettiniz ve yardım ettiniz

Yaratıkların en hayırlısına! Yapacağınızı yaptınız
Medinenin üstünlüğü açıktır, Medinelilerin de

Kadim bir üstünlüğü vardır ki, nuru hilal gibidir
Bir kimse fazilet sizdedir demezse

Deriz ki 'yalan söyledin', onun bu sözü çok çirkindir.
Sizin faziletinizi bilmeyende hayır yoktur

Onu bilmeyeni biz de tanımayız
Sizin toprağınızda Peygamberin evi ve kabri vardır

Yüksek, üstün ve değerli minber vardır
Sizden daha faziletli olanların kabirleri de oradadır

Ömer ile onun en yakın ve üstün arkadaşının kabri.
Ayrıca mübarek soy('dan gelenlerin kabirleri)

Onların fazileti her fazilet sahibini geçer
Onlar Peygamberin ailesi Alioğullarıdır

Onlar bütün halk için bir nur olarak öne geçmişlerdir
Ey Medine'ye bakıp gözleri ışıldayan kişi!

Tevazu sendedir, kibrin ise daha aşağıda.
Biz hem Medine'yi arzularız hem ahalisini.

Orayı sevmek akıllı herkesin görevidir
Davud'u ziyaret eden Medineliye söyle

Onu teşvik eden ve tereddüde düşüren Medineli!
Mektubunuzdan sonra Davud size gelmiştir

Senin ipin efendinde bağlıdır
Efendini ara ve onu ziyaret et

Büyük bir şehirde bulunma
Senin vaazın daha üstündür

İlah Mekke'nin karnına sürekli bir yağmur sevketmiş
Ondan kanılır; Medine'ye kadar da uzanır.

Yetmiş dördüncü kısım sona erdi, onu yetmiş beşinci kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] YETMİŞ BEŞİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

YETMİŞ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Mukabele ve Sapma Esnasında Müşahede Eden İçin Gerçekleşen Sırların Sayısının Bilinmesi. Mukabeleden Ne Kadar Sapılır?

İlah'ın melekleri bize geldi
Kesin haberi bildirmeye

Bilgili masumun sözünü söylediler
Zanların karışmasından korunmuşun sözünü

On sekiz tane bize geldi açıkça
Sonra gizlice on tane daha

Şiddetli ve sert-güçlü sekiz melek!
Beş tanesi çok yumuşak

Yirmi dört tanesiyle açıldı bize (bilgiler)
Yediden fazlası ise karînimdir

On beş tanesi yumuşak bir hayattadır
Dördü göz kapaklarının uyumu içindir

Yirmi birinde aşağıya düştük (süflî olduk)
Emin şehirde kıvamdan (Ahsen-i takvîm)

Gölgemizi uzattık dalın perdesi için
Merhamet ve yumuşaklıkla kavimlere

Ortak koşanların duası alkıştır
Dinimle beni süsleyen üçlü yapıdadır:

Birisi uzadı, hakim oldu
Sapmıştır, şah damarında bir olmuştur

Bir dağıldığında çokluk haline gelir
Arzusuyla benzerini benim dışımda arar

Himmetler sabahleyin parçalanır ve dağılır
Bir süre sonra teyemmüm eden onları tanır

Kızlarınızdan ahenkli çift ile.
Apaçık aydınlığın birini tekrar etti

Feleklerin zevaidi ondur
İşlerin burçları Büdelâ'nındır

Onları hareketten beş şey alıkoyar
Bu beş olmasaydı, durağan kalırlardı.

Yüzlü katlardan üçü (üç yüz) bizimdir
Kesin olarak Âdem'in kalbi üzerinde olan.

Kırk (adam) Nuh'un kalbi üzerindedir
Ap açık bir nur ile beyaz üzerinde.

Halil'in kalbi üzerinde yedi adam var
Ormanların aslanları gibi

Beş nefs ise sebat sahibidir
Cebrail'in temiz kalbi üzerinde

Mikail'i üç kişi takip eder
Onlar sağlam ipe bağlanmıştır.

İsrafil'i bir kişi takip eder
Bilimlerde uzman olmuş bir kalple

Bana şirke karşı tekliğim yardım eder
Bu yardımı sağ el ile almıştır

Sekiz saygın Necîb (Nüceba) vardır.
On iki de dinin Nakîbi (Nukeba)

Her bölgenin adamları vardır
Gözlerin görüşünde surete girerek.

Dört adam bizi bekler
Korunmuş kale içindeki Direkler'dendir onlar

Âlemlerin iki imamı vezirleridir
Âlemin Kutbu ve güçlü Hükümdarının

Altı nefs altı bölgeye aittir
İmamları da nurdan ve topraktandır

Bu remiz hakkında düşünürsen
Gizlenmeyle birlikte zuhur sırrını görürsün

Allah seni ve bizi kendisinden bir ruh ile desteklesin, bilmelisin ki, bu bölüm sayılı Allah adamlarının ve sayıları belli olmayan Allah adamlarının sınıflarını içerir. Ayrıca, Allah'ın kullarından sadece büyüklerin bilebildiği bir takım meseleler içerir. Onlar, kendi zamanlarında Peygamberlik dönemindeki Peygamberler gibidir. Kastedilen, genel peygamberliktir (nübüvvet-i âmme). Hz. Peygamberin varlığıyla kesilmiş olan peygamberlik teşrî' (yasa koyucu) peygamberliğidir, onun makamı kesilmemiştir. Öyleyse Hz. Peygamber'in şeriatini geçersiz kılacak bir şeriat olmayacağı gibi onun hükmüne yeni bir yasa ekleyecek şeriat de yoktur. Hz. Peygamberin 'şüphesiz resullük ve nebîlik kesilmiştir, benden sonra resul ve nebî yoktur' sözünün anlamı budur. Başka bir ifadeyle, benden sonra benim şeriatıma aykırı şeriat

getirecek nebî yoktur. Yasaklama söz konusu olduğunda, benim şeriatimin hükmü altında olabilir. Hz. Peygamber 'resul de yoktur' demiştir: Benden sonra Allah'ın yarattıklarını kendisine davet ettiği şeriat getirecek bir resul yoktur. Kesilmiş olan ve kapısı kapanan nebîlik budur, yoksa 'nebîlik makamı' değildir. Çünkü Hz. İsa'nın nebî ve peygamber olduğunda görüş ayrılığı bulunmadığı gibi ahir zamanda hükmeden, adaletli ve -başka bir şeriatle ya da kendisinin getirmiş olması bakımından İsrailoğullarının kendisiyle ibadet ettiği şeriatla değil- bizim şeriatimizle hükmedeceğinde görüş ayrılığı yoktur. Bu konuda ortaya çıkan şey, Hz. Peygamber'in şeriatının onayladığıdır. Nitekim Hz. İsa'nın nebîliği kesin olarak sabittir. Binaenaleyh İsa, Hz. Peygamber'den sonra nebî ve resul olarak ortaya çıkacak kimsedir. Halbuki Hz. Peygamber 'Benden sonra nebî yoktur' derken doğru söylemekteydi. Buradan Hz. Peygamberin özel anlamda teşrî'i (şeriat getirmek) kastettiğini anladık. Bu, akılcılara göre 'ihtisas' diye ifade edilen şeydir. Akılcıların 'nebîlik kazanıma bağlı değildir' derken kastettikleri budur.

Nebîliğin kazanımla olduğunu ileri sürenler ise, bu ifadeyle Allah katındaki özel mertebenin gerçekleşmesini kasteder. Burada ne kendileriyle ne başkalarıyla ilgili herhangi bir yasa koyma söz konusu değildir. Öyleyse nebîliği şeriatten ve hüküm koymaktan başka bir şey olarak görmeyen kimse, seçilmeyi benimserken, kazanımı reddeder. Allah ehlinin içinden bir keşf sahibi, sözüyle kazanıma işaret edebilir. Böyle birisini gördüğünüzde, onun belirttiğimizden başka bir şeyi kast etmediğini bilmelisiniz. Bu gibi kimselere örnek olarak Ebu Hamid el-Gazzâlî'yi örnek verebiliriz. Bu meseleyi 'Hz. Peygambere salâvat getirmek' bahsinde kitabın namaz bölümünün sonunda açıklamıştık.

Bunlar, Allah'ın haklarında *'kendisine yaklaşanların içtiği pınar'*[79] dediği kimselerdir. Allah bu ifadeyle peygamberini de nitelemiş ve şöyle buyurmuştur: *'Dünya ve ahirette saygın ve yakın kimselerdendir.'*[80] Meleklerini de bu yakınlıkla niteleyerek şöyle buyurmuştur: *'Ya da Allah'a yakın melekler de değildir.'*[81] Cebrail aleyhisselamın Allah'ın peygamberine vahyi indirdiği kesin olarak bilinmektedir. Bununla birlikte bu konumda olsa bile kendisine nebî ismi şeriatte verilmemiştir.

Öyleyse nebîlik, Allah katında insanların ulaşabildiği bir makamdır ve bu makam insanların büyüklerine özgüdür. Bu makam, yasa koyan

nebîye verildiği gibi yasa koyucu bu nebîye uyan ve onun sünnetine göre yaşayan kimselere de verilir. Allah Teala şöyle buyurur: *'Biz ona kardeşi Harun'u nebî olarak verdik.'*[82] Peygambere uyana göre bu makama bakılıp makamın peygambere uymayla gerçekleştiği dikkate alındığında, peygamberlik 'kazanılmış' diye nitelendirildiği gibi bu uyma fiili nedeniyle de 'kazanım' diye isimlendirilir. Halbuki bu esnada Rabbinden insana kendisine özgü bir şeriat gelmediği gibi başkasına ulaştıracağı bir şeriat de gelmemiştir. Nitekim Harun Peygamber de böyledir. Bu makam gerçekleşmiş olsa bile, nebîlik sözünü bu makam için kullanma kapısını kapadık. Bunun nedeni, bu lafzı kullanan kimsenin teşriî (şeriat getiren) nebîliği kastettiğini düşünerek yanılma ihtimalidir. Nitekim bazı insanlar imam Ebu Hamid hakkında böyle inanarak onu Kimya-ı Saadet ve diğer eserlerinde nebîliğin kazanımla gerçekleştiği kanaatinde olduğunu iddia etmiştir. Ebu Hamid'in söylediğimizden başka bir şeyi kastetmesi mümkün değildir.

Allah izin verirse, bu makam sahibine özgü ve sadece bu makama ulaşanların bilebileceği kimi sırları daha sonra zikredeceğim. Bu bölümde 'bu makama özgü şeylerden biri' dediğimi duyduğunda zikrettiğim şeyi bu makam ehlinin ilimlerinden olduğunu bilmelisin! Öyleyse, önce bu bölüme başlık yaptığımız karşılıklılık ve sapmanın açıklamasından başlayalım.

VASIL

Hakk'a Ait Tenzih ve Teşbih Nitelikleri

Bilmelisin ki, kulları kendisini müşahede ederken Hakk'ın iki niteliği vardır: Birincisi tenzih niteliği, ikincisi ise bir tür teşbihle hayale indiği niteliktir. Tenzih, Hakk'ın 'O'nun benzeri bir şey yoktur' ifadesindeki tecellisidir. Diğer nitelik ise, Hakk'ın Hz. Peygamber'in 'Görür gibi Allah'a ibadet et', ' Allah namaz kılanın kıblesinde bulunur' ya da *'Her nereye dönerseniz, Allah'ın yüzü oradadır (semme)'*[83] ayeti gibi ifadelerindeki tecellisidir. Burada orada (semme) edatı zarf, Allah'ın yüzü ise, O'nun zâtı ve hakikati demektir. Ayrıca teşbih, anlamlarının yara-

tıklara verilmesi uygun düşen sözleri dile getiren bir takım hadis ve ayetler de teşbihle ilgilidir. Bu sözlere terimsel anlamları eşlik etmeseydi, onların kullanımı yarar sağlamazdı. Çünkü Allah'tan bu ilahi bildirimin indiği dille çelişen bir şeyi açıklaması beklenmez. Allah Teala şöyle buyurur: *'Biz her Peygamberi onlara açıklasın diye kavminin diliyle gönderdik.'*[84] Başka bir ifadeyle, gerçeği öğrenmeleri için onları kendilerinin dilleriyle gönderdik. Bu sözlerle gönderilmiş peygamber, o lafızları terimleşmiş anlamla açıklamaz.

Naslarda geçen bu sözlerden anlaşılan anlamlar, Allah'a O'nun kendisine nispet ettiği şekilde nispet edilir. Bu lafızların dilleriyle indiği insanların (Araplar) anlamayacağı anlamlarla açıklanılmasına teşebbüs edilmez. Aksi halde sözleri bağlamlarından çıkartan ve bildikleri halde karşı çıkma nedeniyle *'anladıktan sonra bile bile sözü saptıranlardan'*[85] oluruz. Bu nispetlerin niteliğini bilmediğimizi kabul ederiz. Bu konuda -herhangi bir muhalif olmaksızın- selef bilginlerinin inancı buydu.

Hakk'a nispet edilen bu iki meşru nitelik hakkında söylediklerimiz anlaşıldıysa -ki kalbinle ve ibadetinle bu iki niteliğe yönelmen istenir- kâmil insan olabilmek için bunlardan yüz çevirme! Ya da kemâlden aşağıdaysan bunlardan birisine yönelme! Bunlardan birisini tercihin kelam ehlinin akılları yönünden söylediği sözler nedeniyle olabileceği gibi ya da akılları Allah'ın yaratıklarına benzemesini anlamayan kimselerin yanılgısını dikkate almandan kaynaklanabilir. Bu insanlar, bilgisizdir. Onlar, cahildir. Hak ise, her ikisini birleştirme özelliğine sahiptir.

Âdem'in yaratılışıyla ilgili bir hadiste Allah'ın Âdem'i kendi sûretine göre yarattığı bildirilir. Kur'an-ı Kerim'de ise onu 'iki eliyle yarattığını' belirtir. Bu durum, hal karinesinden anlaşıldığı kadarıyla, Âdem'i şereflendirme amacıyla yapılmıştır. Allah Âdem'e karşı kendi yaratılışıyla üstünlük iddia eden İblise bunu söylediğinde ona şöyle sormuştur: *'İki elimle yarattığıma secde etmekten seni alıkoyan nedir?'*[86] Burada iki elin kudrete yorumlanması uygun değildir, çünkü iki olarak zikredilmiştir. Ya da, ellerden birinin 'nimet eli', diğerinin 'kudret eli' olarak yorumlanması da uygun değildir. Çünkü bu, zaten bütün mevcutlarda bulunan bir şeydir ve bu yorumla Âdem'in üstünlüğü ortaya çıkmaz. Öyleyse 'iki elim ile' sözü, bu yorumlardan farklı olmalıdır ki, bu sayede Âdem'i şereflendirme mümkün olabilsin.

Bu iki nispet, insanın yaratılışına verilmiştir. Bunlar, tenzih ve teşbih nitelikleridir. Öyleyse Âdemoğulları üç tür olarak ortaya çıkmıştır: Birincisi kâmil sınıftır. Kâmil, bu iki nispeti kendinde birleştiren kimsedir. İkincisi, aklının ve teorik düşüncesinin kanıtıyla sınırlı kalan kimsedir. Üçüncüsü ise, naslarda geçen sözün verisine göre, teşbih yapandır. Müminlerde bu sınıfların dördüncüsü yoktur. Öyleyse, karşılıklılık ya da sapma ancak Hakkın hayali sûrete tenezzül nispeti yönünden gerçekleşebilir. Bu sûrete Hz. Peygamber 'Allah'ı görür gibi ibadet et' sözüyle işaret etmiştir. İşte bu, mabudun karşısında bulunmak demektir. Bu karşılıklılık halinde ya tenzih ile -ki o kelamcıların sapmasıdır- ya da sınırlı teşbih ile sapılır. Bu ise, cisimleştirenlerin sapmasıdır. Kâmiller ise, her iki durumu birden kabul edenlerdir.

Zikrettiğimiz bu mertebe, üç yüz altmış makam içerir. Bunlardan otuz altı tanesi, ana; kalanları ise, bu mertebelerden daha aşağıdaki mertebelerdir. Bütün bu makamlar, müşahede ehline ed-Dehr isminden meydana gelir. Çünkü Allah 'Dehr'dir' (Zaman). Bu sözden ise, feleklerin hareketlerinin ortaya çıkarttığı malum zaman anlaşılmamalıdır. Böyle bir anlayışta yıldızların katettiği feleğin dereceleri dikkate alınır. Biz ise, ed-Dehr ismi ve zamanın kendilerinden ortaya çıktığı makamlarından söz etmekteyiz. Daha önce de belirttiğimiz gibi, gerçekte zaman, var olan bir şey değil (gerçek bir şey), nispi bir şeydir. Ayrıca kadim için ezel neyse, yaratılmış için zaman odur.

Bu makamlar, ilahi sûrete göre yaratılmış olmak bakımından, zâtlarıyla karşısında bulunduklarında müşahede ehli için gerçekleşir. Aynı şekilde zaman da, ed-Dehr'in karşısında bulunur (mukabele). Ebed ise, ezelin mukabilidir. Müşahede ehlinden hiç kimse, karşılıklılık esnasında zâtlarından ayırdıkları bir varlığa ya da karşılarında bulunan bir zâttan ayırdıkları bir varlığa bakmaz. Bu makam sahibi bir insan için, bir varlığı ayırdetmek ya da mukabilinde durdukları şeyi kendilerinden ayıracak şekilde onun adına bir ayrıma giderlerse, hiç kuşkusuz onu sınırlamış ve karşılıklılık halinden sapmış olurlar. Bu davranış ile de, on sekiz makama düşerler ki, bu sayı ana makamların yarısıdır. Bu sapma ise, ya O'na ya da kendilerinedir. Sapma Allah'a dönük ise, kendilerinden habersiz kalırlar. Hâlbuki Allah karşısında kendilerinden haberdar olmaları istenmişti. Sapma kendilerine dönük ise, hiç kuşkusuz, Allah'tan habersiz kalırlar. Halbuki O'nun karşısında olduklarının

bilincinde olmaları istenmişti. Sapma devam ederse, onun da yarısına düşerler ki bu dokuz makamdır. Bu durumda, ayrıldıkları diğer yarımı kaybederler. Sapma daha da devam ederse, bu kez altı makama düşerler. Bu ise, sapmanın ileri derecesidir. Çünkü bu on sekizin üçte biriyken toplamı teşkil eden otuz altının altıda biridir.

Kulun menzili, bu iki nispet arasındadır ve zâtıyla her birinin karşısında durur. Çünkü kâmil zâtında bölünmediği gibi bölünmeyen şey ise, her nispetin karşısına farklı bir yönle bulunma özelliğiyle nitelenmez. Onun zâtından başka da yoktur! Örnek olarak, iki cisim ya da iki cevher arasındaki bir cevheri verebiliriz. Bu cevher kendi zâtıyla aralarında bulunduğu şeylerin mukabilindedir. Bölünmeyen şeyin akla göre iki farklı yönü olamaz. Bununla birlikte vehim gücü, bunu tahayyül edebilir. İnsan hakikati ve latifesi yönünden zâtıyla -tenzih yönünden- Hakk'ın karşısında bulunurken bizzat bu yön ile de teşbih vehmi veren niteliklerle nitelenmesi yönünden Hakkın karşısında durur. Söz konusu olan, diğer nispettir. Bu iki nispet ile nitelenen Hak, gerçekte ve birliğinde tek olduğu gibi bu iki nitelik nedeniyle O'nun zâtında bir çoğalma ve bölünme hükmü verilemez. Hakkın karşısında iki nispet içindeki kâmil kul da böyledir. Onun da iki ayrı yönü yoktur.

İşte bu, çokluklarına rağmen bütün yönlerden Hakka ait karşılıklılık halidir. Çünkü nispetleri çok olsa bile, hepsi de bu iki niteliğe döner. Bunlar ise, kendisiyle nitelenene ilave değillerdir. Öyleyse hepsi tek bir hakikattir ve var olan bir bütün söz konusudur. Biz, onu nispetler yönünden getirdik. Nispetlerin ise, gerçekte varlığı yoktur. Öyleyse Hakkın zâtı, tek iken kulun zâtı da tektir. Fakat kulun zâtı sübût halindedir ve aslından ayrılmadığı gibi kaynağından da çıkmamıştır. Ona Hak, varlığının elbisesini giydirmiştir. Kulun hakikati varlığının bâtını iken varlığı da onu var edenin aynıdır. O halde, Haktan başkası zuhur etmemiştir ve O'ndan başkası da yoktur. Kulun hakikati ise, aslı üzerinde kalıcıdır. Fakat o, kendi hakkında olduğu gibi ona varlık elbisesini giydiren ve hemcinsleri hakkında da sahip olmadığı bir bilgiyi kazanmıştır. Âlem de bu sayede Rabbinin varlığının gözüyle birbirini görmüştür.

Öyleyse Rabbi'nin gözüyle zâtına bakıp ayırt etmeyen kimse, hiç kuşkusuz, ona gereken şeyden sapmıştır. Böyle bir kul Hakkın gözün-

de bilgisizlikle nitelenmiştir. Onun bu nitelik ve durumdaki hükmü ise, varlıkla nitelenmemişin hükmüyle birdir, çünkü bilgisizlik yokluktur. Görüşünde 'Allah Allah'ı görmüştür' diyen kimse ise, kâmil kuldur. Bütün niteliklerde de bu durum geçerlidir. Mârifetin en üstün derecesi budur. Bu mârifet derecesini ikinci derece takip eder. İkinci derecenin sahibi şöyle der: 'Benim gözlerim kapalıydı, onları açtım, her neye baktılarsa Allah idi. Öyleyse ben Allah'tan başkasını görmedim. Hakikatler ise, asıllarında olduğu gibi, benim onları görmemde bir etkiye sahip değillerdir.' Üçüncü mârifet ise, sahibinin şöyle dediği bilgidir: 'Hiçbir şey görmedim.' Dördüncü mârifet sahibi ise şöyle der: 'Gördüğüm her şeyden önce Allah'ı gördüm.' Bu bir sınırlama görmesidir. Aynı şekilde, bu bilgiden daha düşük derecede bulunan '(gördüğüm şey) de', '(ondan) sonra', '(onun) nezdinde' gibi ifadeler de böyledir. Bu, teşbih vehmi veren iniş nispetinden sınırlamayı veren bilgilerdir. Zikrettiğimiz ilk bilgiler ise, kulun iki nispet arasında bulunma makamından meydana gelir. Tenzih nispetinden meydana gelen mârifetler ise, aktarılamaz ve onlar dile gelmez. Onlara işaret de edilemez.

Öyleyse iş üç ana konuda sınırlanmıştır: Tenzih nispetinin mârifeti, sınırlama ve teşbih nispetinin mârifeti ve bu iki nispet arasındaki makamının verisi olan mârifet. Bu ise, senin varlığın değil, aynındır. Çünkü senin varlığın Hakkın varlığıdır. Öyleyse varlık sana nispet edilmez. Bu ana bilgiler hakkında bilgisi olmayan kimse, 'sapmış' kişidir.

Bilmelisin ki, Allah'ın yaratıklarından her bir türünde seçkinleri vardır. Kuşkusuz biz onları bu kitapta zikretmiştik. Bu insan türü de türlerden birisidir ve Allah'ın onda da bir takım seçkinleri ve özellikli kişileri vardır. İnsan türündeki en üstün seçkin kullar, resullerdir. Nebîlik, velîlik ve iman makamı onlara aittir. Bu yönüyle onlar, bu türün evinin direkleridir. Resul ise, makam bakımından onların en faziletlisiyken hal bakımından da en üstünüdür. Başka bir ifadeyle resulün kendisinden gönderildiği makam, Allah nezdinde diğer bütün makamlardan daha üstündür. Onlar, kutuplar, imamlar ve Allah'ın sayelerinde âlemi koruduğu direklerdir. Bu durum, bir evin duvarlarıyla ayakta durmasına benzer. Duvarlardan biri yıkılsaydı -hiç kuşkusuz- ev, ev olmaktan çıkardı. Dikkat ediniz! Burada ev dindir. Dikkat ediniz! Onun duvarları, risalet, nebîlik, velîlik ve imandır. Dikkat ediniz!

Risalet, evi ve duvarlarını kendinde toplayan duvardır. Dikkat ediniz! Risalet, insanî türün varlığındaki amaçtır.

Bu insan türü, içinde Allah'ın resullerinden birisinin olmasından yoksun kalmaz. Nitekim Allah'ın dini olan şeriat da bu tür içinde bulunmayı sürdürür. Dikkat ediniz! Bu resul, Hakkın kendisine baktığı işaret edilen kutuptur. Böylelikle, hepsi kâfir bile olsa, onun vasıtasıyla bu dünya hayatında insan türü korunur. Şu var ki insan, insan adını doğal cisim ve bir ruha sahip iken alabilir. Böylece, tanımı ve hakikatiyle bu dünya hayatında varolur. Dolayısıyla, Allah'ın vasıtasıyla bu insan türünü koruduğu peygamberin de dünya hayatında bu tür içinde beslenen bedeni ve ruhuyla varolması gerekir. O, Âdem'den kıyamet gününe kadar, Hakkın tecelli ettiği yerdir.

İş zikrettiğimiz gibi olduğu halde, Hz. Peygamber artık geçersiz olmayacak dini ve değişmeyecek şeraiti ortaya koyup ölmüştür. Bütün peygamberler ise, bu şeriatın kapsamına girmiş ve onunla yükümlü olmuşlardır. Yeryüzü ise, bedeniyle yaşayan bir resulden yoksun kalamaz. Çünkü resul, insan âleminin kutbudur. Bunların sayısı bin bile olsa, onlardan birinin 'amaçlanan imam' olması gerekir. Böylelikle Allah Hz. Peygamber'den sonra bedenleriyle bazı peygamberleri geride bırakmıştır. Bunlar, bu dünya hayatında bedenleriyle kalan üç kişidir: İdris, bedeniyle canlıdır ve Allah onu dördüncü göğe yerleştirmiştir.

Yedi gökler, dünya âlemine aittir. Onlar dünya âleminin bekasıyla baki kaldığı gibi onun yok olmasıyla da yok olacaklardır. Öyleyse yedi gökler, dünya hayatının bir parçasıdır, çünkü ahiret diyarında 'gökler ve yer başkalarıyla değişir.' Bu toprak kaynaklı yapı da, başka bir yapıyla yer değiştirir. Nitekim mutluların yaratılışlarıyla ilgili yükseklik, duruluk ve latiflikle ilgili rivayet vardır. Söz konusu ahiret yaratılışı, tortusu olmayan bir yaratılıştır. Dolayısıyla onlar, büyük veya küçük abdest ihtiyacı duymaz, bu dünya hayatındaki gibi burunlarını da sümkürmezler. Bedbahtlar da böyledir.

Allah yeryüzünde (üç peygamberden ikisi olarak) İsa ve İlyas'ı da sağ bıraktı. Her ikisi de resullerdendir. Onlar, Hz. Muhammed'in getirdiği Hanif dinine uyarlar. Bunlar, resul olduklarında görüş birliği bulunan üç peygamberdir. Hızır ise -ki dördüncüdür- bize göre olmasa da bizim dışımızdaki insanlar arasında resul oluşu hakkında görüş ayrı-

lığı bulunan biridir. Bunlar, bedenleriyle dünya hayatında kalan kimselerdir. Bu yönüyle hepsi de, direklerdir. İkisi ise, imam, birisi Kutuptur. Kutup, Hakkın âlemde baktığı yerdir. Öyleyse resuller, kıyamet vaktine kadar bu âlemde bulunmaya devam edecektir. Bununla birlikte onlar, nesh edici (öncekileri geçersiz kılan) bir şeriat ile gönderilmemiş ya da Muhammed'in şeriatından başka bir şeriatle de gelmemişlerdir. *'Fakat insanların çoğu bilmez.'*[87]

Bu dört kişiden biri -ki onlar İsa, İdris, İlyas ve Hızır'dır- Kutuptur. Kutup, evin duvarlarından biridir. O, Hacer-i esved rüknüdür. İki tanesi ise, iki imamdır. Dört tanesi ise, direklerdir. Onlardan birisiyle Allah imanı korur. İkinciyle ise, Allah velîliği korur. Üçüncüyle Allah nebîliği korurken dördüncüyle Allah resullüğü korur. Hepsiyle birlikte ise Allah Hanif dinini korur. Binaenaleyh bu insanların arasından Kutup, hiçbir zaman ölmez, yani bayılmaz. Hakikatini bakanlara gösterdiğimiz bu bilgiyi yolumuzdan sadece Tekler (Efrâd) ve Eminler bilebilir.

Kendileri var olsa bile, her dönemde bu ümmet içinden bu dört peygamberden her birinin kalbi üzerinde olan biri vardır. Onlar, bu peygamberlerin naibleridir. Arkadaşlarımızın arasından velîlerin büyük kısmı, ne Kutub'u ne de İki İmam'ı veya Direk'i (Evtâd) bilirler. Onlar sadece naibleri bilir, yoksa zikrettiğimiz resulleri bilmezler. Bu nedenle ümmetten her biri, bu makamlara ulaşmak için gayret gösterir. Bu makamlara ulaştıklarında ya da kendilerine tahsis edildiğinde, bu Kutub'un naibi olduklarını öğrenirler. İmamın naibi ise, imamın bir başkası olduğunu, kendisinin ise naib olduğunu öğrenir. Aynı şey Direk'in naibi için geçerlidir.

Hz. Muhammed'in üstünlüklerinden birisi de, ona uyan ümmetinin içinden -gönderilmemiş olsalar bile- peygamberlerin bulunmasıdır. Onlar, gönderildikleri ve gönderilmiş oldukları makamın ehlidir, bunu bilmelisin. Bu nedenle Hz. Peygamber İsra gecesinde peygamberlere göklerde namaz kıldırmıştır. Böylece bedeni ve cismiyle hepsine imamlığı mümkün olmuştur. Hz. Peygamber ahirete irtihal ettiğinde, âlem bu peygamberler vasıtasıyla korunur. Böylece din -Allah'a hamd olsun- ayakta durur, hiçbir unsuru yıkılmaz. Çünkü âlemde bozulma ortaya çıksa bile, dini koruyacak kimse vardır. En sonunda Allah, yeryüzüne

ve üzerinde bulunanlara varis olur. İşte bu, değerini bilmen gereken bir sırdır. Böyle bir sırrı, bu yolun sırlarının kendisinden aktarıldığı kimsenin sözlerinde bulamazsın. Bunu ortaya koymam bana ilham edilmemiş olsaydı, ben de onu ortaya koymazdım. Bu sırrı açıklamamla ilgili ilham, Allah'ın bize bildirmeyip kendisinin bildiği bir sırdır. Zikrettiğimiz hususu özel olarak naibler bilebilir, onların dışındaki velîler bilemez.

Kardeşlerim! Allah sizi yaratıklarında bulunan gizli sırlarının kulağına değdiği kimselerden yaptığında, O'na hamd ediniz! O sırları Allah dilediklerine tahsis etmiştir. Onları kabul edin, inanın, onları onaylamaktan mahrum kalmayın. Yoksa iyiliklerinden mahrum kalırsınız. Ebu Yezid el-Bestâmi -ki o naiblerden biriydi- Ebu Musa ed-Dübeyli'ye şöyle demişti: 'Ey Ebu Musa! Bu yol ehlinin sözüne inanan birini gördüğünde, ona sana dua etmesini söyle. Çünkü öyle bir insan, duası makbul kişidir.' Şeyhimiz Ebu İmran Musa b. İmran el-Murtulî'yi İşbiliyye'de Rıza mescidi civarındaki evinde dinlemiştim. Üstat Hatib Ebu'l-Kasım b. Ufeyr ile konuşuyordu. Ebu'l-Kasım bu yol ehlinin söylediklerini inkâr eden biriydi. Ona şöyle diyordu: Ebu'l-Kasım! Böyle yapma, böyle yaparsan, iki mahrumiyeti biraraya getiririz: Bunu kendimizden görmeyiz ve ona bizden başkasından olduğunda inanmayız. Bizim söylediğimizi reddedecek bir delil olmadığı gibi şeriat ve akla göre ona zarar verecek bir bilgi de yoktur.' Sonra söylediği konuda beni tanık tuttu. Ebu'l-Kasım bize inanırdı. Ben de üstadın söylediğini, kendi mezhebinden kabul edeceği kanıtla ortaya koydum. Çünkü Ebu'l-Kasım bir hadis bilginiydi. Allah onun gönlünü kabul etmesi için açtı, şeyh de bana teşekkür ve dua etti.

Bilmelisin ki, Allah adamları bu tasavvuf yolunda 'nefesler âlemi' diye isimlendirilenlerdir. Bu, hepsini kuşatan bir isimdir. Söz konusu insanlar, pek çok tabakadır ve farklı hallere sahiptir. Bir kısmını, bütün hal ve tabakalar birleştirirken bir kısmı bundan Allah'ın dilediklerini talep eder. Her tabaka, kendilerinde görülen hal ve makamlardan olan özel bir isme sahiptir. Allah Teala '*Onların üzerinde gözüken miraçlar*'[88] der. Her grup kendi cinsi içindedir. Onların bir kısmının sayısı her dönemde bellidir, bir kısmınınki belli değildir. Bu nedenle az ya da çok olabilirler. Bunların arasından sayısı belli olanları ve olmayanları -Allah izin verirse- kendi lakaplarıyla zikredeceğiz.

Allah kendilerinden razı olsun, bu adamların bir kısmı Kutuplardır. Kutuplar, asalet veya vekillik yoluyla hal ve makamları kendilerinde toplayan kimselerdir. Nitekim bunu daha önce zikretmiştik. Allah adamları, bu isimlendirmeyi genişletmişlerdir. Onlar makamlardan her hangi bir makamın etrafında döndüğü ve bu makamın hemcinslerinden ayrı olarak kendisine özgü olduğu kimseyi 'kutup' diye isimlendirir. Bazen bir şehrin adamı o 'şehrin kutbu' diye isimlendirilir. Bir cemaatin şeyhi, o cemaatin kutbudur. Fakat terimsel anlamıyla kutuplar, herhangi bir tamlama yapılmaksızın, bu ismin kendilerine kayıtsız olarak verildiği kimselerdir. Onlardan bir dönemde tek kişi bulunabilir. Bu anlamıyla kutup, aynı zamanda Gavs'tır. Gavs (Hakka) yaklaşanlardandır. O, kendi döneminde cemaatin efendisidir. Onların bir kısmı zâhirde hüküm sahibidir ve makam yönünden bâtınî hilafeti elde edebileceği gibi zâhirî hilafeti de elde edebilir. Bu kısma örnek olarak Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali, Hasan, Muaviye b. Yezid, Ömer b. Abdulaziz ve Mütevekkil'i verebiliriz. Bir kısmı ise, özel anlamda bâtınî halifelik sahibidir, zâhirde yöneticiliği yoktur. Bu kısma örnek olarak Sebteli Ahmed b. Harun er-Reşid'i ya da Ebu Yezid el-Bestâmi'yi verebiliriz. Kutupların çoğunluğunun dünyevi bir hükümdarlığı yoktur.

Bu adamların bir kısmı imamlardır. Onlar, her dönemde iki kişiden fazla olamaz. Birincisi er-Rab isminin kuluyken diğeri el-Melik isminin kuludur. Kutup ise, Allah isminin kuludur. Allah Teala şöyle buyurur: *'O Allah'ın kulu olarak ayağa kalktığında.'*[89] Burada Hz. Muhammed'i kastetmektedir. Her adamın kendine özgü ilahi bir ismi vardır ve adı her ne olursa olsun Allah katında bu isimle isimlendirilir. Bütün kutuplar, Allah isminin kuludur. İmamlar ise, her dönemde el-Melik ve er-Rab isminin kullarıdır. Bu iki imam, öldüğünde Kutub'un halifesi olurlar. Kutup için bu iki imam, iki vezir konumundadır. Birincisi melekût âlemini müşahede etmeyle görevliyken diğeri mülk âlemini müşahede eder.

Allah adamlarından bir kısmı Direklerdir (Evtâd). Bunlar, sayıları eksilmeyen ve artmayan, her dönemde dört kişidir. Bunlardan Fas şehrinde kendisine İbn Ca'dun denilen bir adam gördüm. Ücretle kına eliyordu. Bu dört kişiden birisiyle Allah doğuyu muhafaza ederken onun yönetimi doğudadır. Diğeriyle ise, batıyı, üçüncüsüyle güneyi, dördüncüsüyle de kuzeyi korur. Bu taksim, Kâbe'den hareketle yapılır.

Bu dört insan, 'dağlar' diye ifade edilir. Çünkü Allah *'Biz yeryüzünü döşek yapmadık mı? Dağları ise direk yapmadık mı?'*[90] buyurur. Yeryüzünün salınımı dağlar vasıtasıyla dinmiştir. Bu insanların âlemdeki hükmü yeryüzündeki dağların hükmüyle birdir. Allah Teala'nın İblis'ten aktardığı *'Onlara önlerinden, arkalarından, sağ ve sollarından geleceğim'*[91] ifadesi bu insanların makamlarına işaret eder. Allah direkler vasıtasıyla bu yönleri korumuştur. Onlar, bu yönler bakımından korunmuş kimselerdir ve şeytanın onların üzerinde bir otoritesi yoktur. Çünkü şeytan Âdemoğullarına ancak bu yönlerden gelebilir. Üst ve alt ise, belki daha sonra Allah'ın izniyle zikredeceğim altı kişiye ait olabilir. Biz bu adamları genellikle Ricâl (adamlar) ismiyle zikretsek bile onların arasında kadınlar da olabilir, fakat erkek isimleri çoğunluktadır. Bunlardan birisine 'bedellerin sayısı ne kadardır?' diye sorulunca şöyle cevap vermişti: 'Kırk nefs.' 'Niçin kırk adam demiyorsun?' diye sorulduğunda, şöyle cevap vermişti: 'Bazen onların arasında kadınlar da bulunabilir.' Direklerin lakapları Abdülhay (Hay isminin kulu), Abdülalîm (Bilenin kulu), Abdülkâdir (Güç yetirenin kulu) ve Abdülmürîd'dir (İrade edenin kulu).

Bu adamların bir kısmı bedellerdir (ebdâl). Onlar yedi kişidir, sayıları artmaz ve eksilmez. Allah onlar vasıtasıyla yedi bölgeyi korur. Her bedel'in kendisinde vali olduğu bir bölgesi vardır. Onlardan birisi Halil İbrahim'in kademi üzerindedir. Birinci bölge ona aittir. Sırasıyla yedinci bölgenin sahibine kadar onları zikredeceğim. İkincisi Kelim Musa'nın kademi üzerindedir. Üçüncüsü Harun'un, dördüncüsü İdris'in, beşincisi Yusuf'un kademi, altıncısı İsa'nın, yedincisi Âdem'in kademi üzerindedir. Allah'ın selamı hepsinin üzerine olsun!

Onlar, hareketleri ve belirlenmiş menzillere konaklayışları esnasında Allah'ın hareketli gezegenlere yerleştirdiği iş ve sırları bilir. Onlara ait isimler, sıfat isimleridir. Bunlar Abdülhay (Hayy'ın kulu) Abdülalîm (Bilenin kulu), Abdülvedûd (Sevenin kulu), Abdülkâdir'dir (Güç yetirenin kulu). Bunlar, Direklerin dört ismidir. Abdüşşekûr (Şükredilenin kulu), Abdüssemi' (Duyanın kulu) ve Abdülbasîr de (Görenin kulu) onlardandır. Her ilahi niteliğin bu bedellerden bir adamı vardır. Bu nitelik vasıtasıyla Hak o kişiye bakar ve bu nitelik o kişide hâkimdir. Her şahsın ilahi isimlerden biriyle bir ilişkisi ve nispeti vardır. Ona ulaşan iyilikler, bu isimden kendisine ulaşır. O kişi de, bu ilahi ismin

kendisine verdiği kapsayıcılık ve genişliğe sahip olduğu gibi adamın bilgisi de bu denkliğe göre gerçekleşir.

Bu adamlar 'bedeller' diye isimlendirildi, çünkü onlar, bir yerden ayrıldığında ve içlerinden birisini o yere bırakmak istediklerinde -bunu düşündükleri bir yarar ve Hakka yakınlık amacıyla yaparlar- oraya kendi sûretlerinde bir şahsı bırakırlar. O şahsı gören hiç kimse, onun kendisini bırakan adamın aynı olduğundan kuşku duymaz. Gerçekte ise, o değildir. O kişi, Bedel'in sahip olduğu bir bilgi nedeniyle kasıtlı olarak oraya bıraktığı ruhanî bir şahsiyettir. Böyle bir kuvvete sahip herkes, bedel'dir. Kendisinin bilgisi olmaksızın, Allah biri adına bir bedel görevlendirirse, böyle bir kişi zikredilen bedellerden değildir. Bu durum çoğunlukla gerçekleşir. Biz bunu müşahede ettik ve gördük. Bu yedi kişinin Mekke'de bulunduğunu gördük. Onlarla Hatîmu'l-Hanâbele denilen yerin ardında karşılaştık, biraraya geldik. O bölgeden daha güzel bir yer görmemiştim!

Daha önce onlardan Musa es-Seberati'yi İşbiliyye'de beş yüz seksen altı yılında görmüştük. Bir amaçla bize gelmiş ve görüşmüştük. Ayrıca bu adamların arasından dağların şeyhi Muhammed b. Eşref er-Rundi'yi de gördük. Dostumuz Abdülmecid b. Seleme bu bedellerden adı Muaz b. Eşres olan birisiyle karşılaşmıştı. Muaz, bedellerin büyüklerindendi ve arkadaşım onun selamını bize ulaştırmıştı. Abdülmecid ona şöyle sormuş: 'Bedeller bu mertebeyi nasıl elde etmiştir?' O da şöyle cevap vermiş: 'Ebu Talib'in (el-Mekkî) zikrettiği dört şeyle elde ettiler.' Yani açlık, uykusuzluk, susma ve uzlet. Allah ehli, Recebîleri 'bedeller' diye isimlendirir. Onlar, kırk kişidir. Bazen on iki kişi de bedel diye isimlendirilir. Bütün bu sınıflar, sayılı adamlar bölümünde gelecektir. Recebîleri gören kimse, şöyle der: 'Bedeller kırk nefstir, çünkü onlar kırktır.'

Bu adamların bir kısmı Nakîblerdir. Onlar, her dönemde sayıları artmaksızın ve eksilmeksizin, on iki kişidir. Bu on iki, Feleğin burçlarının sayısı olan on ikiye işaret eder. Her nakîb kendisine özgü burcun özelliğini ve Allah'ın onun makamına yerleştirdiği sır ve tesirleri bilir. Ayrıca oraya inen hareketli ve sabit yıldızların bıraktığı şeyleri bilir. Sabit yıldızların burçlarda duyuda görülmeyen bir takım hareketleri ve

noktaları vardır. Bu durum, binlerce sene içerisinde gerçekleşebilir. Gök bilimcilerin ömrü ise, bunu görecek kadar uzun değildir.

Bilmelisin ki, Allah bu nakîblerin ellerine, indirdiği şeriatlerin bilgilerini verdi. Onlar, nefslerin gizliliklerini ve hilelerini ortaya çıkartır, tuzak ve aldatmalarını bilir. İblis ise, onlara göre besbellidir. Onlar, İblis hakkında İblis'in bile bilmediği şeyleri bilirler. Öyle bir bilgiye sahiptirler ki, yeryüzünde bir insan hareket etse, bu hareketin mutlu ya da bedbaht birisinden mi meydana geldiğini bilirler. Onların bu durumu, izleri ve eserleri bilenlerin durumuna benzer. Mısır bölgesinde onlardan pek çok kişi vardır. Bir şahıs gördüklerinde 'Bu şahıs bu eser sahibidir' derler ve gerçekte iş söyledikleri gibi olur. Bunlar Allah'ın velîleri değildir. Öyleyse Allah'ın bu nakîblere verdiği 'eserler ilmi' hakkında ne düşünebilirsin?

Allah adamlarından bir kısmı Necîbler (Nücebâdır). Onlar, her dönemde sekiz kişidir, sayıları artmaz ve eksilmez. Onların üzerinde ve kendilerinden hallerinden kabul alametleri görülür. Bu konuda -kendi iradeleri olmasa bile- hal onları kendi iradesi altına alır. Onların durumunu ise, üzerlerinde bulunanlar bilebilir, altlarında bulunanlar bilemez. Onlar, sekiz niteliği bilen kimselerdir. Bunlar yedi meşhur nitelik ile sekizinci idraktir. Onların makamı, Kürsü'dür ve 'Necîb' oldukları sürece onları aşamazlar. Onlar, yıldızların yürüyüşlerini bilmede -gök bilimcilerin bildiği yoldan değil- Allah'ın bildirmesi yoluyla derin keşf sahibidir. Nakîbler, dokuzuncu feleğin bilgisini elde edenlerdir. Necîbler ise, onun altında bulunan sekiz feleğin bilgisini elde edenlerdir. Bu, içinde yıldız bulunan her felektir.

Allah adamlarından bir kısmı Havarîlerdir. Bu grup, her dönemde bir kişidir ve iki kişi olmaz. Tek kişi öldüğünde, başka biri onun yerine yerleştirilir. Hz. Peygamber döneminde Zübeyr b. Avvam bu makamın sahibi idi. Bununla beraber, kılıçla dine yardım eden pek çok insan vardı. Havarî Allah'ın dinine yardım ederken kılıç ile ve kanıtı birleştiren kimsedir. Bu yönüyle kendisine bilgi, ifade ve kanıt verildiği gibi kılıç, cesaret ve atılganlık da verilmiştir. Onun makamı, meşru dinin geçerliliğiyle ilgili kanıtı ortaya koymada atılganlıktır. Bu kanıt, Peygamberin mucizesi gibidir. Hz. Peygamberin davasının doğruluğunu kanıtlamak için ortaya koyduğu delilden sonra geride havarî'nin kanıtı

kalır. Bu kişi, mucizenin varisidir. Fakat onu sadece Peygamberin doğruluğu için gösterir.

Havarî'nin makamı budur. Onun ortaya koyduğu söz konusu kanıta da mucize adı verilir, çünkü havarî'nin kanıtına eklenen şey, peygamberin mucizesine eklenenle birdir. Havarî onu peygambere izâfe ederken peygamber mucizeyi kendisine izâfe eder. Böyle bir şey herhangi bir velî adına olan 'keramet' diye isimlendirilmez, çünkü tanımı ve kapsamı bakımından peygamberin mucizesi olan bir şey, hiçbir zaman velî adına keramet olamaz. Üstat Ebu İshak el- İsferayinî bu kanâate varmıştır. Fakat o, bizim îma ettiğimizden farklı bir şekilde bu kanâate ulaştı. Ebu İshak, aciz bırakan fiilin (mucize) gerçekleşmesini (velî adına) imkânsız sayar. Kelamcıların çoğu ise, mucize yolunun dışında, keramet olarak gerçekleşmesini imkânsız saymamıştır. Kendisine uyan birinden peygamberin doğruluğunu tasdik etmek üzere mucize şeklinde peygamberden gerçekleşen şey gerçekleşirse, bu mümkündür ve kaçınılmazdır. Bu olay ise, özellikle havarî'den gerçekleşir. Betimlediğimiz tarzda böyle bir şeyin kendisinden gerçekleştiği insan bulunduğu dönemin havarîsidir. Biz onu kendi dönemimizde beş yüz seksen altı yılında görmüştük. Böyle bir insan, 'havarî' diye isimlendirilendir.

Allah adamlarından bir kısmı Recebîlerdir. Onlar, her dönemde kırk kişidir, sayıları artmaz ve eksilmez. Onlar, Allah'ın büyüklüğünü ortaya koyan adamlardır ve Tekler (Efrâd) içindedirler. Onlar 'ağır söz' sahipleridir. '*Biz sana ağır bir söz yükleyeceğiz.*'[92] 'Recebîler' diye isimlendirilmelerinin nedeni, bu makamın onlar adına Recep ayında gerçekleşmesidir. Bu hal, Recep hilalinin görünmesinden bitimine dek sürer, sonra bu hali kaybederler, gelecek senenin Receb'inin girmesine kadar bir daha bu hali bulamazlar. Bu yol sahiplerinden onları tanıyanlar azdır. Onlar, şehirlerde dağılmışlardır ve birbirlerini tanır ar. Bir kısmı Yemen'de, Şam'da ve Diyarbakır'da bulunur. Onlardan birisiyle Diyarbakır-Düneysir'de karşılaştım, ondan başkasını da görmedim. Onları görmeye çok arzuluydum. Bir kısmının üzerinde Receb'deki halinde açılan bilgilerin bir yönü senenin diğer kısmında da kalırken bir kısmında o halden hiçbir şey kalmaz.

Düneysir'de gördüğüm kişide, senenin diğer kısımlarında Şia'nın Rafizileri hakkında bir keşf kalırdı. O, Rafizileri domuz (sûretinde)

görürdü. Mezhebini bilmediği Rafiziliğe göre dindarlığını yaşayan ve bu mezhebe inanan tanımadığı bir insan kendisine gelir, onunla karşılaştığında kendisini domuz sûretinde görür, onu çağırır ve şöyle derdi. 'Allah'a tövbe et! Çünkü sen Şii-Rafizisin.' Bunu gören başka biri şaşırarak kalırdı. Adam tövbe eder ve tövbesinde dürüst davranırsa, onu insan şeklinde görmeye başlardı. Diliyle 'tövbe ettim' deyip mezhebini saklarsa, onu sürekli domuz olarak görür ve kendisine şöyle derdi: 'Tövbe ettim derken yalan söylüyorsun.' Doğru söylediğinde ise, 'doğru söyledin' derdi, keşfinde doğru söyleyip söylemediğini bilirdi. Bu nedenle kendine gelen kişi Rafizilikten dönerdi. Söz konusu kişi, Şafiilerden güvenilir iki adamla benzer bir olay yaşamıştı. O ikisinin de Şii olduğu bilinmiyordu ve Şia grubundan değillerdi. Şu var ki araştırmaları kendilerini bu mezhebe sevketmiş ve akıllarıyla onu benimsemişlerdi. Bu görüşlerini ortaya koymamış, onu kendileriyle Allah arasında saklamışlardı. Bu iki Şafii, Ebu Bekir ve Ömer hakkında kötü inanç besliyor, Ali hakkında ise aşırıya gidiyordu. Bir gün bu şahısla karşılaşıp huzuruna girdiklerinde, onların yanından çıkartılmalarını emretmiş, çünkü Allah onların iç yüzlerini domuz sûretinde kendisine göstermişti. Bu, söz konusu mezhep mensupları hakkında Allah'ın o kişi adına belirlediği bir alâmetti. O iki bilgin ise, yeryüzündeki hiç kimsenin onların durumunu bilmediğinden eminlerdi. İki güvenilir tanık ve hadis bilgileriyle tanınmış kimselerdi. Bu durumu kendisine bildirince, Allah adamı onlara şöyle demişti: 'Sizi iki domuz olarak görüyorum. Bu, Rafiziler hakkında Allah ile aramdaki bir alâmettir.' Bunun üzerine içlerinden tövbe etmişler. Allah adamı onlara 'İşte şimdi o mezhepten döndünüz, çünkü sizi insan olarak görüyorum' demiştir. Bu iki kişi, bu duruma şaşırmış ve tövbe etmiştir.

Recebîler, Receb'in ilk gününde sanki göğün üzerlerine düştüğünü görürler. Öyle bir ağırlık hissederler ki, gözlerini kırpamadıkları gibi hiç bir organları da hareket etmez ve sırt üstü düşerler. Artık, harekete güç yetiremedikleri gibi ayağa kalkmaya ya da oturmaya ya da ellerini, ayaklarını hatta göz kirpiklerini bile hareket ettiremezler. İlk gün böyle sürer. İkinci gün yavaş yavaş azalmaya başlar, üçüncü gün daha da azalır. Böylece bilinmeyen şeyler hakkında bilgi, tecelli ve keşfler gerçekleşir. Her biri, üç ya da iki günden sonra konuşmaya ya da seciyeli söz söylemeye başlar ve onlarla konuşulur. Söz söylerler, kendile-

rine söz söylenir, ta ki ay tamamlanır. Receb ayı tamamlanıp Şaban girdiğinde ise, adeta bağlarından kurtulurlar. Bir sanat ya da ticaret sahibi iseler, işleriyle ilgilenmeye başlar ve bütün halleri kendilerinden alınır. Şu var ki Allah bir şeyi onların üzerinde bırakmak isterse, onu bırakır. Onların hali, böyledir. Bu, sebebi bilinmeyen tuhaf bir haldir. Ben bu insanların biriyle Recep ayında karşılaşmıştım ve o da aynı haldeydi.

Allah adamlarından bir kısmı, Mühür'dür (Hatem). O, her zamanda değil, bilakis âlemde tektir. Allah onunla Muhammedî velîliği bitirir. Artık Muhammedî velîler içerisinde ondan daha büyük kimse olmaz. Bu noktada başka bir bitiş vardır ki, Allah ondan Âdem'den son velîye kadarki 'genel velîliği' bitirir. O ise, İsa'dır (as.). İsa, Hatmü'l-evliya'dır (velîlerin sonuncusu). Aynı şekilde o, mülk devresinin sonuncusudur. Bu nedenle kıyamet günü iki şekilde diriltilecektir: Bir yönüyle Muhammed ümmeti içerisinde diriltilirken başka bir açıdan peygamberlerle beraber peygamber olarak diriltilecektir.

Allah adamlarından bir kısmı Âdem'in kalbi üzerinde bulunan üç yüz kişidir. Her dönemde sayıları artmaz ve eksilmez. Hz. Peygamber bu üç yüz kişinin Âdem'in kalbi üzerinde olduğunu söylemiştir. Ayrıca, Hz. Peygamber'in büyüklerden ya da meleklerden birinin kalbi üzerinde olduğunu söylediği kimseler vardır. Bu ifadenin anlamı, o insanların Allah'a ait bilgilerde o şahıs gibi halden hale girmesi demektir. Çünkü ilahi ilimler kalplere gelir. Melek ya da peygamber gibi bir büyüğün kalbine gelen her bilgi, onun kalbi üzerindeki kimselerin kalplerine de gelir. Sûfilerin 'Falanca falanın kademi (ayak, iz) üzerindedir' demeleri de, aynı anlama gelir.

Hz. Peygamber, bu üç yüz kişinin Âdem'in kalbi üzerinde olduğunu söylemiştir. Halbuki bu ümmet içerisinde onların üç yüz kişi olduğunu ya da her dönemde bulunduklarını söylememiştir. Biz, onların her dönemde bulunduğunu ve zamanın bu sayıdan yoksun kalmayacağını keşf yoluyla öğrendik. Bu üç yüz adamdan her birinin kendine özgü üç yüz ilahi huyu vardır. Onlardan birisiyle ahlâklanan kimse, mutluluğu elde edebilir. Onlar, seçilmiş ve ayrılmış kimselerdir. Onlar, Hakkın kitabında zikrettiği şekilde, duayı sevenlerdir. *'Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Bizi bağışlamaz ve merhamet etmezsen, hüsrana uğ-*

rarız."[93] Başka bir ayette ise şöyle buyurur: '*Sonra kitaba seçtiğimiz kullarımızı varis kıldık. Onların bir kısmı nefsine zulmedicidir.*"[94] Kastedilen, Âdem ve bu konumdaki kimselerdir.

Zamandan bu gruba ait kısım, üç yüz senedir. Allah mağaradakilerin mağarada bu sürece kaldıklarını belirtmiştir. Burada, seneler güneş takvimine göreydi. Bu nedenle '*onlar dokuz daha ekledi*'"[95] demiştir. Çünkü güneş takvimiyle üç yüz sene ay takvimiyle yaklaşık üç yüz dokuz sene eder. Her sene, mevsimleriyle birlikte zamanın tamamlanmasıdır. Bu toplam ise, Rabbin günlerinden üçte birine yakındır. Allah '*Rabbinin nezdinde bir gün onların saydığından bin gün gibidir*'"[96] buyurur. Bir ârifin rububiyeti müşahede ettiği bir mertebedeyken o mertebenin zamanıyla bir sürede elde ettiği Allah hakkındaki bilgiyi, başka biri duyu âleminde çalışarak ve kazanarak malum senelerden bin senede elde eder.

Bu üç yüz kişinin kendilerinden alınıp da Rabbin günlerinden birisinde bulunduğunda ilahi ilimlerden elde ettiği miktar, bu hesaba göre değerlendirilir. Belirttiğimiz meselenin kıymetini ve değerini ise, sadece onu zevk yoluyla tadan bilir. Zaman bu esnada onun hakkında dürülür. Tıpkı, görme gücünün önündeki mesafe ve ölçülerin dürülmesi gibi. İnsan gözünü açtığında, göz ışınları yıldızların cisimlerine bitişmesiyle yıldızların görülmesi gerçekleşir. Bu uzaklığa bakınız! Bu hıza bakınız! Sesin duyulduğu bir zamanda, aradaki uzak mesafeye rağmen duyma algısının gerçekleşmesi de böyledir. İşaret ettiğimiz meseleyi iyice kavrarsan, mekân ve cihetlerin ortadan kalkmasıyla Rabbi görmenin anlamını öğrenirsin. Ayrıca senden gören şeyin ne olduğunu, görülenin ve görmenin mahiyetini öğrenirsin. Aynı zamanda, duyanın, duymanın ve duyulanın ne olduğunu öğrenirsin.

Bu tabaka, ilahi isimleri öğrenenlerdir. Bu isimler, '*Onların isimlerini bana bildir*'"[97] ayetinde işaret edilen eşyaya yönelmiş isimlerdir. Çünkü isimleri bildirmek, isimlendirileni övmenin ta kendisidir. İnsanlar, bu ayeti isimlerin kendilerini göstermesi bakımından işaret edilen şeylerin isimleri olarak almıştır. Onlara göre bu gösterme, söz gelişi, Zeyd özel isminin Zeyd'in şahsını ya da Ömer özel isminin Ömer'in şahsını göstermesi gibidir. Böyle olsaydı, bilgiyle nitelenen meleklere karşı nasıl bir övünme olabilirdi ki? İnsanlar meleklerin 'senin hamdini

tespih ederiz' sözünü de anlamamıştır. Melekler, Allah'm isimlerinden işaret edilen bu şeylere yönelmiş olanları bilememiştir.

Yetmiş Beşinci kısım sona erdi, onu 'Onlardan bir grup Nuh (as.) kalbi üzerinde bulunan kırk kişidir' (bahsiyle başlayan) yetmiş altıncı kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] YETMİŞ ALTINCI KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

(Hz. Nuh'un kalbi üzerindeki velîler)

Allah adamlarından bir kısmı ise Nuh (as.) kalbi üzerindeki kırk kişidir. Hiç bir dönemde bunların sayısı artmaz ve eksilmez. Hz. Peygamber bu gruptan söz ederken ümmetinden kırk kişinin Nuh'un kalbi üzerinde olduğunu söylemiştir. Nuh, ilk resuldür. Onun kalbi üzerinde bulunan adamların özelliği ise, kabzdır (daralma). Onlar, Nuh gibi 'Rabbim! Beni, anne babamı ve evime mümin olarak girenleri bağışla. Zalimlere hareket imkânı bırakma' diye dua eder. Bu adamların makamı, din konusunda kıskançlık makamıdır. Söz konusu makam yükselmenin güç olduğu bir makamdır. Hz. Peygamberin güvenilir bir rivayette şöyle dediği sabittir. 'Allah kıskançtır, kıskançlığı nedeniyle taşkınlığı yasaklamıştır.' Bu rivayetten taşkınlığın özü gereği taşkınlık olduğu ortaya çıkar ve bu nedenle Şâri' onu yasaklamıştır. Hz. Peygamber'e şöyle denildi: 'De ki: Rabbim taşkınlıktan açık ve gizli olanları yasaklamıştır.' Yani, bilinen ya da algıdan gizli olduğu için bildirilmediği sürece bilinmeyenleri yasaklamıştır.

Öyleyse Allah'ın kullarına yasakladığı her şey, taşkınlıktır. Yasaklanan şey başka bir zamanda ya da başka bir şeriatte helal bırakılmış şey değildir. Bilgisi saklanmış taşkınlık budur. Söz gelişi helal bırakılmış şarap, yasaklanan ve içilmesi engellenen şarap değildir. Hükümlerin illetleri bazen eşyanın hakikatleri olabilir. Kelam bilginleri bu konularda değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. Keşfin verisi ise, iki mezhebi de onaylamaktır, çünkü keşf sahibi keşfini yaptığı mertebeye göre hüküm verir. Mertebe, keşf sahibine işin gerçekteki durumunu bildirir.

Bu nedenle gayret (kıskançlık ve hamiyet), yükselmesi güç hayret makamıdır. Özellikle de, Hak kendisini Peygamberinin diliyle bu makamla nitelemiştir. Gayret kalbin ve için özelliklerindendir. Gayret, kıskanılacak birisinin varlığını gerektirir. Gerçekte ise, varlıkları bakımından değil, sabitlikleri bakımından mümkünlerin hakikatlerinden başka kimse yoktur. Öyleyse gayret, mümkünlerin hakikatlerinin sabitliğinden ortaya çıkar. Gayretin olmayışı ise, mümkünlerin hakikatlerinin varlığından ortaya çıkar. Allah, mümkünlerin varlığını kabul etmesi bakımından kıskançtır. Bu nedenle taşkınlığın 'gözüken ve gözükmeyenini yasaklamıştır.' Halbuki ortada gözüken ve gözükmeyenden başka bir şey yoktur. Gayret, bu bakımdan her şeye yayılmıştır. Sonra, gayret bütün canlıların yaratılışında bulunur ve etkisinin farkına varılmaz. Akıl yönüyle kıskançlık duyan birisinin müşahedesi hakikatlerin sabit olmasıdır. Din bakımından kıskançlık duyan ise, dış varlığı görmüş demektir. Bu kırk kişi bu makamın adamlarıdır.

Hz. Musa'nın sözleşme süresinin hakikati, bu adamlar nedeniyle kırk gün idi. Burada gece; gizli kalan, gündüz ise ortaya çıkan kısım içindir. Böylece Rabbinin sözleşme vakti kırk gece olarak tamamlandı. Sözleşme Rabbe izâfe edilmiştir. Buradan ise Hz. Peygamberin 'Allah benden daha kıskançtır' hadisinde Allah ismiyle Rab ismini kastettiğini anladık. Çünkü anlam bakımından herhangi bir sınırlama yapmaksızın Allah ismini kullanmak doğru değildir. Haller, halin gerektirdiği özel bir isimle, bu sınırsız kullanımı daraltır. Öyleyse Allah ismi, kendisiyle nitelenmiş olsa bile, kıskançlık er-Rab ismine aittir. Konuşma ve tecelli bu sürenin tamamlanmasından sonra gerçekleştiği için, bu kırk kişinin âlemde tamamlanmasıyla da makamı 'Nuh'un babalığı' makamı olan birisi (âlemde ortaya çıkar). Çünkü Nuh, daha önce belirtildiği gibi, 'ikinci baba'dır. Bu kırk kişi içinde ayrışan her şey, Nuh Peygamberde toplanmıştı. Bu durum, üç yüz kişide ayrışan her şeyin Âdem'de toplanmasına benzer.

Halvete giren (erbainiyyat taifesi), bu kırk kişiye halvette miraçlarına göre davranır, ona hiçbir şey eklemezler. Bu halvetler, onlara göre, açılış halvetleridir. Bu konuda Hz. Peygamber'den aktarılan bir hadisi kanıt olarak kullanırlar. Hz. Peygamber 'Allah rızası için kırk sabah ihlâslı olan kimsenin kalbinden diline hikmet pınarları dökülür' der. Ni-

tekim tecelli esnasında karşılıklı konuşma da Rab ile kırk gün buluşmadan sonra gerçekleşmiştir.

Allah adamlarından bir kısmı ise, Halil İbrahim'in kalbi üzerinde bulunan yedi kişidir. Hiçbir dönemde sayıları artmaz ve eksilmez. Hz. Peygamber'den gelen bir haberde buna işaret edilmiştir. Onlar, Hz. İbrahim gibi, *'Rabbim! Bana hüküm ver, beni sâlih insanlara kat'*[98] diye dua eder. Onların makamları, her türlü kuşku ve şüpheden uzaklaşır. Allah bu dünya hayatında onların gönüllerinden kini söküp atmıştır, insanları onların kötü zanlarından kurtarmıştır. Çünkü onların hiçbir kötü zanları yoktur, hatta zanları bile yoktur. Çünkü onlar doğru bilgi sahibidir. Zan -tercihte bulunacak şekilde- herhangi bir konuda kesin bilgisi bulunmayan insandan çıkar. Onlar, sadece insanların görünüşteki iyiliklerini bilir. Allah onlar ile insanların yaptıkları kötülükler arasına bir perde çekmiş, Allah ile kulları arasındaki gizli işlere muttali etmiştir. Allah, kullarına sayesinde kendilerini var ettiği merhametiyle bakar. Yaratıklarda bulunan her türlü iyilik de söz konusu merhametin bir parçasıdır. İşte onlar, Allah'ın kullarında bunu görür. Bir gün onlarla karşılaşmıştım, kendilerinden daha güzel bir hal (kimsede) görmemiştim: Bilgin, bağışlayıcı, karşılıklı döşekler üzerinde doğruluğun kardeşleriydi hepsi. Kalplerinde ruhanî ve mânevî cennetler bu dünyaya getirilmiş gibiydi. Onlar, yaratıkları varlık olması yönünden -hükmün kendisine ilişmesi yönünden değil- Hakkın yönetişini görürler.

Allah adamlarından bir kısmı ise, Cebrail'in kalbi üzerinde bulunan beş kişidir, hiçbir dönemde sayıları artmaz ve eksilmez. Hz. Peygamber'den aktarılan bir hadis konuyla ilgilidir. Onlar, bu yol mensuplarının hükümdarlarıdır. Onlar, Cebrail'in sahip olduğu güçler ölçüsünde, bilgiye sahiptir. Bu güçler Cebrail'in kendisiye yükseldiği ve indiği 'kanatlar' diye ifade edilir. Bu beş kişinin ilimleri, Cebral'in makamını aşamaz. Cebrail gaybden onlara yardım eden kimsedir. Kıyamet günü diriliş yerinde de onunla beraber duracaklardır.

Allah adamlarından bir kısmı ise, Mikail'in kalbi üzerindeki üç kişidir. Onlar, mutlak iyilik, merhamet, sevgi ve ilgi sahibidir. Bu üç kişiye hakim özellik bast (açıklık), tebessüm, yumuşaklık, aşırı şefkat ve

şefkati gerektiren müşahededir. Hiçbir dönemde sayıları artmaz ve eksilmez. Onların ilimleri, Mikail'in sahip olduğu güçler ölçüsündedir.

Allah adamlarından birisi de, her dönemde İsrafil'in kalbi üzerindedir. Emir ve onun zıddı (yasaklama), bu kişiye aittir ve iki ucu da kendinde toplar. Hz. Peygamberden bu konuda gelen bir rivayet vardır. O adamın bilgisi İsrafil'in bilgisidir. Ebu Yezid el-Bestâmi, İsrafil kalbi üzerinde bulunan kişilerdendi. Peygamberlerden ise Hz. İsa, İsrafil'in kalbi üzerindedir. İsa'nın kalbi üzerinde bulunan herkes, aynı zamanda İsrafil'in kalbi üzerindedir. Buna karşın İsrafil'in kalbi üzerinde bulunan herkes İsa'nın kalbi üzerende değildir. Şeyhlerimizden birisi Hz. İsa'nın kalbi üzerindeydi. O, büyüklerden birisiydi.

VASIL

Nefesler Âleminin Adamları (Ricâl)

Nefesler âleminin ricâline (adamlar) gelirsek, şimdi onları zikredeceğim! Onlar, Davud'un (as.) kalbi üzerindeki kimselerdir. Hiçbir dönemde sayıları artmaz ve eksilmez. Onları Davud'un kalbiyle ilişkilendirdik ve bazen bu nitelikle daha önce de bulunabilirler. Bununla kastedilen şudur: Onlarda tek tek ortaya çıkan hal, bilgi ve mertebelerin hepsi Davud'da toplanmıştı. Bütün bu âlemler ile karşılaştım, onlarla arkadaşlık yaptım, kendilerinden yararlandım. Onlar kendilerini aşmadıkları bir takım mertebelerde artma ve eksilme kabul etmeyen sayılarla bulunurlar. Allah izin verirse, hepsini zikredeceğim!

Onlardan birisi de, gayb adamlarıdır (ricâlü'l-gayb). Onlar, on kişidir, sayıları artmaz ve eksilmez. Onlar, huşu (korku) sahibidir, dolayısıyla sadece fısıltıyla konuşurlar. Bunun nedeni, bütün hallerinde Rahman'ın tecellisinin etkisi altında olmalarıdır. Allah Teala şöyle buyurur: *'Sesler Rahman karşısında susar, artık sadece fısıltıyla konuşular.'*[399]

Bu kişiler, bilinmeyen-gizlilerdir. Hak onları yerinde ve göğünde gizlemiştir. Dolayısıyla Haktan başkasıyla konuşmadıkları gibi O'ndan başkasını da görmezler. *'Onlar, yeryüzünde vakarla yürür. Bilgisizler*

kendilerine hitap ettiğinde selam derler.'[100] Onların kapısı, hayâ duygusudur. Konuşurken sesini yükselten birini duyduklarında ürkerler ve şaşırırlar. Bunun nedeni, halin onları etkisi altına almış olmasıdır. Onlar, kendilerinde korku ve hayâ duygusunu meydana getiren tecellinin herkesçe görüldüğünü zanneder. Onlar, Allah Teala'nın kullarına Peygamberin yanındayken seslerini kısmalarını emrettiğini görürler. Allah şöyle buyurmuştur: '*Ey iman edenler! Sesinizi Peygamberin sesinden yükseltmeyiniz. Onunla birbirinizle konuştuğunuz gibi yüksek sesle konuşmayınız. Yoksa amelleriniz boşa gider.*'[101] Peygamber Allah'ın vahyini bildiren bir tebliğciyken o konuşurken onun sesinin karşısında seslerimizi yükseltmemiz yasaklandı ve böyle bir davranışın amellerimizi geçersiz kılacağı bize bildirildi. Öyleyse Kur'an-ı Kerim'i dinlerken seslerimizi kısmamız daha da önemlidir. Allah şöyle der: '*Kur'an-ı Kerim okunurken onu dinleyiniz, kulak veriniz, belki merhamete mazhar olursunuz.*'[102] İşte bu, gayb adamlarının makamı ve belirtmiş olduğumuz halleridir. Hz. Peygamberin hadisi bu ölçüyle Kur'an-ı Kerim'den ayrıldığı gibi bizim sözlerimiz yine bu ölçüyle Peygamber'in sözlerinden farklılaşır.

Dini bir meselede verâ sahipleri bir tartışma yapabilir. Rakiplerden biri Hz. Peygamber'den bir hadis aktarır, dinleyen kişi ise, hadis aktarılırken sesini kısar. Allah karşısında huzur sahibi olan verâ sahiplerinin (kuşkululardan uzak duranlar) davranışı böyledir. Onlar, bilgiyi Allah rızası için ararlar. Bugün devrimizin âlimlerinde ise, ne bilgi vardır ne utanma duygusu! Onlar, Allah'tan utanmadıkları gibi Allah'ın Peygamberinden de utanmazlar. Onlar, rakiplerinden bir ayet ya da hadis duyduklarında ona kulak vermez ve dinlemezler. Buna karşın, ayeti ya da hadisi okurken onların sözlerine müdahale ederler. Bu durum, onların bilgisizliğinden ve (şüphelilerden uzak durmak anlamındaki) verâlarının azlığından kaynaklanır. Allah, öylelerinin davranışlarından korusun!

Bilmelisin ki, 'gayb adamları (ricâl)' Allah ehlinin ıstılahında kullanılır ve bu terimle belirtmiş olduğumuz kimseleri kastederler. Onlar, bu tabakadır. Bazen bu terimi kullanır ve onunla insanların gözlerinden gizlenmiş kimseleri kastederler. Bazen terimi cinlerden sâlih ve mümin bir grubu anlatmak için kullanırlar. Bazen herhangi bir bilgi ya da maddî rızık almayan, bilakis gaybden rızıklanan bir grubu belirtmek için bu terimi kullanırlar.

Onlardan bir grup da, on sekiz kişidir. Onlar, Allah'ın emriyle Allah'ın emrinden ortaya çıkarlar. Sayıları hiçbir dönemde artmaz ve eksilmez. Onlar, Allah ile gözükür. Allah'ın haklarını yerine getirir, sebepleri kabul ederler. Alışkanlıkları aşmak onlara göre alışkanlıktır. Okudukları ayet *'Allah de, sonra onları bırak'*[103] ve *'Ben onları açıkça davet ettim'*[104] ayetleridir. Şeyhimiz Ebu Medyen (ra.) onlardandı. Arkadaşlarına şöyle derdi: 'Siz insanlara muvafakat gösteriniz. Onlar ise size muhalefet ederler. Siz onlara Allah'ın size verdiği görünür nimeti gösteriniz.' Görünür nimet ile alışkanlıkları aşmak kastedilir. 'Ayrıca Bâtınî nimetleri de gösteriniz.' Burada ise mârifetleri kastetmektedir. 'Çünkü Allah şöyle der: *'Rabbinin nimetine gelirsek, onu zikret.'*[105] Hz. Peygamber ise şöyle der. 'Nimetleri söylemek bir şükürdür.' Şeyhimiz, bu makam sahiplerinin diliyle şöyle derdi: *'Doğru sözlüyseniz, Allah'tan başkasına mı dua edersiniz. Bilakis sadece O'na dua edersiniz.'*[106]

Velîlerden bu on sekiz kişi, Peygamber ve Resullerin derecelerindedir. Onlar, zâhirde ve bâtında Allah'tan başkasını tanımaz.

Bu tabakaya zuhur (görünme) ismi tahsis edildi, çünkü onlar, şehadet âleminde zuhur etmişlerdir. Şehadet âleminde zuhur eden kimse ise, hiç kuşkusuz, bütün âlemlerde zuhur etmiş demektir. Bu nedenle onlar, başkalarına göre bu ismi almaya daha layıktır. Sehl b. Abdullah, ilk sınıfı teşkil eden 'gayb adamları' hakkında şöyle derdi: 'Adam dediğin, yeryüzünün kör bir noktasında namaz kılıp namazından ayrılırken kendisiyle beraber dağlar miktarınca meleklerin de ayrıldığı ve bunu gören kimsedir.' Sehl b. Abdullah'tan bu öyküyü anlatan kişiye şöyle dedim: 'Adam dediğin, yeryüzünün bir noktasında tek başına namaz kılan namazındaki haliyle ondan ayrılan ve onunla birlikte meleklerden hiç birinin ayrılmadığı kimsedir. Çünkü melekler onun nereye gittiğini bilemez.' Bunlar, bize göre, gerçekte gayb adamlarıdır, çünkü onlar O'nun nezdinde kaybolmuştur. Binaenaleyh gayb adamları zuhurda iki kısımdır: Bir kısmı yüce ruhlardan gizlenen adamlardır. Onlar, herhangi bir yaratılmışa değil, sadece Allah'a gözükür. İkinci kısım ise, şehadet âleminden gizlenip yüksek âlemde görünenlerdir. Öyleyse gayb adamları da, zuhur ehlidir, fakat şehadet âleminde değil!

Bilmelisin ki, Allah'ın emriyle zuhur eden kimseler varlıklarda Allah'tan başkasını görmez. Onlara göre var olan şeyler, Hakkın mazhar-

larıdır. Onlar, açık ve alenî kimselerdir. Her tabaka kendi makamına âşıktır ve onu savunur. Bu nedenle makamlar içinde kendi makamının konumunu bilemez ki, ondan ayrılabilesin. Ona kendisinden ayrılan bir yabancı gibi baktığında ise, onu tanıyabilir. Söz konusu makama girmezden önce ise, onu kabaca tanır ve yüce mertebesini görür. Makama girdiğinde ise, bu giriş tadarak ve 'içerek' gerçekleşir. Böylece söz konusu makamda bulunmak, temyizi perdeler. Girdiği makamdan bir yükseğine çıktığında ise, 'zevk'ten ona bakar ve makamlar, mertebeleri arasında kendi makamının kadrini öğrenir. Bu durumda ise, bu şahsın makam hakkında söylediği söz kabul edilir, çünkü o tecrübeyle konuştuğu gibi makamı görmesi de ayıkken gerçekleşmiştir. Onun bu makam hakkındaki tanıklığı geçerlidir. Nitekim biz Şibli'nin, Hallac hakkındaki tanıklığını ve yargısını da kabul ederiz. Halbuki Hallac'ın kendisi ya da Şibli hakkında söylediğini ise kabul etmeyiz. Çünkü Hallac sarhoş, Şibli ayık idi.

Onlardan bir grup ise, 'ilahi gücün adamları' denilen sekiz kişidir. Onların Allah'ın Kitabından ayetleri *'Kâfirlere karşı şiddetlidirler'*[107] ayetidir. İlahi isimleri ise, 'Zü'l-kuvveti'l-metin (güç ve metanet sahibi)' ismidir. Onlar, mahiyeti bakımından varlığı zorunlu zât hakkında bilinmesi gereken bilgi ile ilah olması bakımından bilinmesi gereken bilgiyi birleştirmişlerdir. Onların bilgilerdeki önceliği, pek yücedir. 'Hiçbir kınayıcının kınaması Allah yolunda onları alıkoymaz.' Onlar, kahır ricâli (adamları) diye de isimlendirilebilir. Nefslerdeki himmetler onlara aittir ve bu özellikle isimlendirilirler. Fas şehrinde adı Ebu Abdullah ed-Dekkâk olan onlardan bir adam vardı ve şöyle derdi: 'Kimseden gizlenmediğim gibi benim yanımda da kimse gizlenmemiştir.' Ben de Endülüs şehirlerinde onların bir kısmıyla karşılaştım. Garip bir etkileri vardı ve her mana da gariptir. Şeyhlerimin bir kısmı onlardandı.

Bu özellikteki insanlardan beş kişi, her zamanda bulunur, sayıları artmaz ve eksilmez. Onlar, güç bakımından bu sekiz kişinin kademi üzerindedir. Fakat onlarda sekiz kişiye ait olmayan bir yumuşaklık vardır. Onlar, bu makamda Peygamberlerin kademi üzerindedir. Allah Teala şöyle buyurur: *'Onlara yumuşak söz söyleyiniz.'*[108] Başka bir ayette ise *'Allah'ın rahmetiyle onlara yumuşak davrandım'*[109] buyurur. Bu insanlar, güçlü olmak gereken yerlerde sekiz ricâlin gücüne sahiptirler. On-

lar, belirttiğimiz yumuşaklık özelliğine sahip olmakla o ricâlden ayrışırlar. Onların bir kısmıyla karşılaştık ve kendilerinden yararlandık.

Onlardan birisi de, on beş kişidir. Onlar, ilahi sevgi ve yumuşaklığın sahipleridir. Allah'ın kitabından ayetleri Süleyman'ın rüzgârını dile getiren ayettir. 'Onun emriyle akar.' Onlar, mümin olsun kâfir olsun, Allah'ın kullarına karşı şefkat sahibidir. Onlar, yaratıklara varlık ve cömertlik gözüyle bakar, hüküm ve yargı gözüyle değil! Allah, onlardan hiçbirisine yönetme ve yargı gibi dünyevi bir idare görevi vermez. Çünkü onların tecrübe ve makamları, yaratıkların işini yerine getirmeyi kaldırmaz. Öyleyse onlar, mutlak rahmette Hak ile beraberdir. Allah, bu rahmet hakkında şöyle der: '*Rahmetim her şeyi kuşattı.*'[110]

Onlardan bir grup ile karşılaştım ve bu 'kadem' üzerinde kendileriyle yürüdüm. Daha sonra onlardan ayrılıp zikrettiğim beş kişiye ulaştım. O beş kişinin makamı, kuvvet ile yumuşaklık arasındadır. Böylece onlar, iki ucu birleştirdiği gibi bağlama vasıtası haline gelmişlerdir. Onlar, dünyevi yönetimi üstlenebilecek gruptur. Bu iki grup -güç ricâli ve yumuşaklık ricâli- ise kulların işlerini hiçbir zaman yönetmez, onlardan hiçbirisi adına bir görev üstlenmezler.

Onlardan bir grup, her dönemde dört kişidir, sayıları artmaz ve eksilmez. Allah'ın kitabından ayetleri '*Allah gökleri ve yeri yaratandır, emir onların arasında iner*'[111] ayetidir. Mülk suresindeki ayetleri ise '*Yeri, göğü yaratmıştır, Rahman'ın yarattığında çelişki göremezsin.*'[112] Onlar, heybet ve celal ricâlidir.

Sanki bir kuş var başlarında
Zulüm korkusu değil, saygı korkusudur bu

Onlar, Direkler'e (Evtâd) yardım edenlerdir. Hallerine baskın olan şey, ruhanîliktir, kalpleri semavidir, yeryüzünde bilinmezler, gökte ise tanınırlar.

Bu dört kişiden birisi Allah Teala'nın '*Sura üflenir, yerlerde ve göklerde bulunan herkes bayılır, onun dilediği müstesna*'[113] ayetinde istisna ettiklerindendir. İkincisi ise, sonsuz hakkında bilgi sahibidir. Bu, yüce bir makamdır. Söz konusu kişi, bütünde ayrıntıyı bilir. Bize göre ise, onun bilgisinde bir bütünlük yoktur. Üçüncüsü ise, yaratmada etkin

himmet sahibidir, fakat ondan hiçbir şey meydana gelmez. Dördüncüden ise, şeyler meydana gelir. Fakat onun bu şeyler hakkında bir iradesi olmadığı gibi onlarla ilgili bir himmeti de yoktur. En üst âlem, onun himmetliğinin mertebesine uygundur.

Onlardan birisi, Hz. Muhammed'in kalbi üzerindedir. Diğeri Şuayb'ın, üçüncüsü Sâlih'in (as.), dördüncüsü ise Hud'un kalbi üzerindedir. Onlardan birisine Yüce Topluluktan Azrail bakarken, diğerine Cebrail, diğerine Mikail diğerine ise İsrafil bakar. Onlardan birisi, Allah'a Amâ'nın kendisiyle ilişkisi bakımından ibadet ederken ikincisi Arş'ın kendisiyle ilişkisi bakımından ibadet eder. Üçüncüsü göğün, dördüncüsü ise yeryüzünün kendisiyle ilişkisi bakımından Allah'a ibadet eder. Bu dört kişide bütün âlemin ibadetleri toplanmıştır. Onların işleri tuhaf, durumları gariptir. Karşılaştıklarım içerisinde onlar gibisi yoktu. Onlarla Dımeşk şehrinde karşılaştım ve söz konusu kişiler olduklarını anladım. Daha önce Endülüs şehirlerinde de görmüştüm ve benimle biraraya gelmişlerdi. Fakat onların bu makama sahip olduklarını bilmiyordum, aksine onlar -bana göre- Allah'ın kullarından idiler. Bunun üzerine, onların makamlarını bildirdiği ve hallerini öğrettiği için Allah'a şükrettim.

Allah adamlarından bir grup, her dönemde yirmi dört kişidir. Bunlar 'feth ricâli (açma adamları)' diye isimlendirilir. Sayıları artmaz ve eksilmez. Allah, kendi ehlinin kalplerine açacağı mârifet ve sırları bu insanlar vasıtasıyla açar. Allah onların sayısını saatlerin sayısınca yapmıştır. Her saatte onlardan bir adam vardır. Gece ya da gündüzün bir saatinde bilgi ya da mârifetlerle ilgili bir husus bir kimseye açılırsa, o bilgi o saatin adamına aittir. Onlar, yeryüzünde dağınık dağınık bulunur, hiçbir zaman biraraya gelmezler. Onlardan her biri kendi yerinde bulunur ve orayı terketmez. Yemen'de iki kişi, doğu şehirlerinde dört kişi, Mağrib'de altı kişi vardır. Diğerleri ise, başka bölgelerdedir. Onların Allah'ın kitabından olan ayetleri '*Allah insanlara bir rahmet açtığında, onu kimse engelleyemez*'[114] ayetidir. Daha önce zikrettiğimiz dört kişinin ayeti ise, bu ayetin kalan kısmıdır: '*Bir şeyi tutarsa artık onu gönderecek hiç kimse yoktur. Allah aziz ve hakimdir.*' [115] Bununla beraber bu kişilerin kademi '*Allah yedi göğü yarattı*'[116] ayetindedir.

Onlardan bir grup, yedi kişidir. Bunlara 'yüksek adamlar' denilir, hiçbir dönemde sayıları artmaz ve eksilmez. Onlar, yüksek miraçların adamlarıdır. Her nefeste onların bir miracı vardır. Onlar nefesler âleminin en üstünleridir. Allah'ın kitabından ayetleri '*Siz üstün olanlarsınız*'[117] ve '*Allah sizinle beraberdir*'[118] ayetidir. Tasavvuf ehlinden bazı insanlar, sayıları yedi olduğu için bu kişilerin Bedeller (Ebdâl) olduğunu zannetmiştir. Nitekim bazı kimseler de Bedelleri kırk saymış ve sayıları kırk olan Recebîleri Bedeller zannetmiştir. Bazı kimseler ise, onların yedi kişi olduğunu söylemiştir. Bunun nedeni, Allah'tan bu konuda herhangi bir bildirimin gelmemiş ve her dönemde Allah'ın seçilmiş kulları hakkında bir sayının belirtilmemiş olmasıdır. Söz konusu kişiler her dönemde Allah'a ait seçilmiş kullardır ve Allah onlar vasıtasıyla âlemi korur. Bazı insanlar, sayıları şu kadar olan adamlar bulunduğunu duyduğu gibi her dönemde mensupları için belli bir sayının bulunmadığı sayıları artan ve eksilen bir takım korunmuş mertebeler olduğunu da duyarlar. Bunlara örnek olarak Fertleri, Su adamlarını, Eminleri, Sevenleri, Dostları, Allah ehlini, Sezgi sahiplerini, Sohbet adamlarını, Seçkinleri -ki bu adamlar seçilmişlerdir- verebiliriz. Bu mertebelerden her biri, her zamanda bir takım adamlarla korunmuştur. Şu var ki onlar, belirttiklerimiz gibi özel bir sayıyla sınırlı değildir. Sayı adamlarını tamamladıktan sonra, bu mertebeleri ve adamlarının özelliklerini zikredeceğiz.

Biz onlardan bir grup ile karşılaştık ve hallerini gördük. Bu yedi kişi, urûc (miraç, yükseliş) sahipleridir. Onlar, daha önce de söylediğimiz gibi, Allah'tan özel bir mertebe edinmek için özel bir miraç yaparlar. Bu insanlar, özellikle yükselen nefes ile beraberdir. Allah'ın bazı adamları vardır ki, onlar hayat ve gıdalarının kendisiyle gerçekleştiği Rahmani nefes sahibidir. Onlar, yirmi bir kişidir.

Onlardan bir grup yirmi bir kişidir. Bu insanlar alt ve aşağının adamlarıdır. Onlar, Allah'tan telakki ettikleri bir nefes sahibidirler ve kendilerinden çıkan nefes hakkında bir bilgileri yoktur. Bu insanlar hiçbir dönemde sayıları artmayacak ve eksilmeyecek şekilde bu sayıdadır. Allah'ın kitabından ayetleri '*Sonra onu aşağıların aşağısına indirdik*'[119] ayetidir. Doğa âlemi kastedilmektedir, çünkü ondan daha aşağısı yoktur. Allah, doğa âlemi kendisiyle hayat bulsun diye, insanı ona indirmiştir. Çünkü doğa asıl bakımından ölüdür. Allah ise, kendisine

gönderdiği bu Rahmani nefes vasıtasıyla ona hayat vermiştir. Bu sayede hayat, bütün varlığa yayılır. Çünkü Allah'tan başka her şeyin yaratılış amacı, Allah'a ibadettir. Öyleyse her şeyin varlık bakımından diri hüküm bakımından ise ölü olması kaçınılmazdır. Allah'ın dışındaki her şey, hayat ve ölümü biraraya getirir. Bu nedenle Allah *'insan kendisini daha önce yarattığımızı hatırlamaz mı?'*[120] diye hitap etmiştir. Burada Allah, şeylik halinde onunla beraber olduğun gibi, bu şeylik yokken de onunla beraber olduğunu ifade eder. Bu nedenle 'varlık bakımından diri, hüküm bakımından ölüdür' dedik. Bu adamlar, her nefesle birlikte Allah'ın katından gelen şeylere bakarlar. Onlar, sürekli huzur sahipleridir.

Onlardan bir grup ise üç kişidir. Onlar, her dönemde sayıları artmaz ve eksilmez bir şekilde, ilahi ve kevnî yardımın adamlarıdır. Onlar, Allah'tan yardım ister ve yaratıklara yardım eder. Fakat bunu lütuf, yumuşaklık ve rahmet ile yaparlar, yoksa başa kakma, şiddet ve zorlamayla yapmazlar. Onlar, kendisinden istifade etmek üzere, Allaha yönelir, yarar vermek üzere âleme yönelirler. Onların içinde bir takım kadınlar ve erkekler vardır. Allah, onları insanların ihtiyaçlarını karşılamak ve Allah katında -başkasının katında değil- onları yerine getirmeye koşmak için ehil yapmıştır. Bu insanlar üç kişidir. Bir tanesiyle İşbiliyye'de karşılaşmıştım. O, karşılaştıklarımdan en büyükleriydi. Adı Musa b. İmrân'dı ve vaktinin efendisiydi ve üç kişiden biriydi. Allah'ın yarattıklarından hiçbir şey istememişti. Bir rivayette Hz. Peygamberin şöyle söylediği zikredilir. 'Bana bir konuda söz verene cenneti vaad ederim: Kimseden bir şey istememek.' Osman b. Afvan'ın kölesi Ebban bu hadisi benimsemiş ve ona göre hareket etmişti. Bineğinin üzerindeyken elinden kırbacı düşse, kimseden kırbacını kendisine vermesini istemezdi. Bineğini çökertir, yere iner ve kırbacını alırdı.

Bu insanların özelliği şudur: Allah'ın yaratıklarına bir şey verdiklerinde, kendilerinde lütuf, güzellik görülür. Öyle ki, insanlardan bir şey alanın kendileri ve insanların onların üzerinde bir hak sahibi olduğu zannedilir. İnsanlara bu gruptan daha güzel davrananını görmedim. Bu üç kişiden birisi, sürekli ve kesintisiz bir şekilde, fetih halindedir. O makamdan makama geçmeyecek şekilde tek bir kadem üzerindedir: Allah ile durur, yaratıklarında Allah'ın emrini yerine getirir. Onun düsturu 'Allah'tan başka ilah yoktur. O Hay ve Kayyum'dur' ilkesidir. İkin-

cisi ise melekût âleminin sahibidir: Meleklerle oturur, makam ve halleri değişir. Âlemin her bir sûretinde ortaya çıkar, dilerse ruhanîleşir. Buna örnek olarak Kadîbü'l-Bân'ı verebiliriz. Üçüncüsü ise, mülk âleminin sahibidir: İnsanlarla oturur ve yumuşak bir üsluba sahiptir. Onun makamları da değişir. Bu kişi, insanlara, yani hayvani nefslere yardım eder. İkincisi ise meleklere yardım ederdi. Onların işleri tuhaf, anlamları latiftir.

Onlardan bir grup, üç kişidir. Hiçbir dönemde sayıları artmaz ve eksilmez. Onlar, ilahi ve Rahmani kimselerdir. Bazı hallerinde Bedellere benzeseler bile onlardan değillerdir. Allah'ın kitabından ayetleri *'Kâbe'de onların duaları sadece alkıştır'*[121] ayetidir. Allah'ın kelamı hakkında iki inanç arasında garip bir inançları vardır. Onlar, ilahi vahyin ehlidir. Onu kaya taş üstündeki bir ses gibi veya çan sesi gibi duyarlar. Bu grubun makamı budur.

Onların bu konudaki anlayışları hakkında herhangi bir bilgim yoktur. Çünkü onların durumları hakkında herhangi bir şey öğrenemedim: Acaba Allah vahyi söylediğinde bu çan sesinde onlara anlama gücünü kendilerinden mi vermişti? Yoksa çan sesinin getirdiği bilgileri anlamada başkalarına mı muhtaçtılar? Nitekim bazı insanlar hakkında şöyle denilmiştir: *'Kalplerinden korku gidince 'Rabbiniz ne demişti?' derler? Onlar 'gerçeği' diye cevap verir.'*[122] Böylece bayıldıktan sonra (söylenen şeyi) anlarlar. Çünkü Allah vahyi konuştuğunda, sanki o melekleri bayıltan bir çan sesi gibidir. Ayıldıklarında ise -ki bu kalplerinden korku gidince sözüdür- şöyle derler: Rabbiniz ne demişti? Bu üç kişinin durumunu bilemiyorum: Acaba onlar Hakkın kelamını duymada bu konumda mı idiler? Yoksa Peygambere verildiği gibi onlara da anlayış mı verilmişti? Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: 'Bazen vahiy bana zil sesi gibi gelir ki bu bana çok ağır gelir. Sonra ses kesilir ve vahyedileni anlarım.' Allah onların bu konudaki durumunu en iyi bilendir! Kimse bana onların durumu hakkında bilgi vermediği gibi bu konuda onlara soru sordum, fakat hiçbiri bana bir şey söylemedi. Allah katından da onların durumu hakkında bir bilgi edinemedim.

Onlardan birisi de tek bir adamdır. Bazen kadın da olabilir. Onun ayeti *'O kulları üzerinde hüküm sahibidir'*[123] ayetidir. Allah'tan başka her şeye onun yetkisi uzanır. Cesurdur, atılgandır, iddia sahibidir, doğruyu

söyler, adaletle hüküm verir. Bu makam sahibi, şeyhimiz Bağdatlı Abdülkadir el-Cîlî idi. O, yaratıklar üzerinde hakkıyla otorite ve etki sahibiydi. Onun işi büyük, haberleri meşhurdu. Kendisiyle karşılaşmadım, fakat bu makamda bulunan zamanımızın sahibiyle karşılaştım. Abdülkadir, benim karşılaştığım şahıstan bazı konularda daha yetkin idi. Fakat diğeri vefat etmişti. Kendisinden sonra o makamı günümüzde üstlenen kişiyi bilmiyorum.

Onlardan bir kişi de, tek bir adamdır. Bu kişi, bileşiktir, karışıktır. Makamında kendisinden başkası bulunmaz ve İsa'ya (as.) benzer. O, ruh ve beşer arasında doğmuştur. Belli bir babası yoktur. Nitekim Belkıs'ın da cin ve insanlar arasında doğduğu anlatılır. Bu kişi, iki farklı cinsten oluşmuştur ve bu nedenle bir berzah adamıdır. Allah berzah âlemini sürekli onunla korur. Öyleyse hiç bir dönem böyle bir adamdan yoksun değildir. Onun doğumu bu nitelikte gerçekleşmiştir. Bu kişi, doğa bilimcilerinin görüşlerine aykırı olarak, annesinin suyundan yaratılmıştır. Doğa bilimcilerine göre ise kadının suyundan çocuk doğmaz. Halbuki 'Allah her şeye kadirdir.'

Onlardan birisi de tek bir adamdır -bazen kadındır. O, bütün âlemlere uzayan ince bağlara sahiptir. Bu kişi, makamı bilinmeyen ve her dönemde tek kişi olan biridir. Onun halini bilen bazı tasavvuf ehli, kendisini Kutup ile karıştırarak, Kutup olduğunu zannetmişlerdir, halbuki kutup değildir.

Onlardan birisi de, bir kişidir ve makamıyla isimlendirilir. Onun adı, Sakît er-Refref b. Sâkıt el-Arş'tır. Konya'da kendisini gördüm. Onun Allah'ın kitabından ayeti '*Battığında yıldıza yemin olsun ki*'[124] ayetidir. O halini aşamaz, sürekli kendisi ve Rabbiyle meşguldür. İşi büyük, hali yücedir. Onun görmek, kendisini göreni etkiler. Onda kırıklık vardır, ben de kendisini kırık ve zelil bir halde gördüm, durumu beni şaşırttı. Mârifetler hakkında konuşurdu ve çok hayâ sahibiydi.

Onlardan birisi de, iki adamdır. Kendilerine 'Allah ile zengin adamlar' denilir. Onlar, her dönemde nefesler âlemindendir. Onların ayetleri '*Allah âlemlerden müstağnidir*'[125] ayetidir. Allah, onlar vasıtasıyla bu makamı korur. Birisi diğerinden daha kâmildir. Birisi kendisine izâfe edilirken -ki o düşük mertebede olandır- diğeri Allah'a izâfe edi-

lir. Hz. Peygamber, bu makam sahibi hakkında 'zenginlik mal çokluğu değil, gönül zenginliğidir' buyurmuştur.

Bu makamın iki adamı vardır. Âlemde gönül zenginleri bulunsa bile onların zenginliğinde kuşku vardır. Bu nedenle zamanda saf zenginlik bu iki adama özgüdür. Onların sonları başlarında ortaya çıktığı gibi başlangıçları da sonlarında ortaya çıkar. Onlardan birisi şehadet âlemine yardım eder. Bu bakımdan şehadet âlemindeki her zengin (zenginliğini) bu adamdan alır. Diğeri ise, melekût âlemine yardım eder. Öyleyse melekût âleminde Allah ile zenginleşen herkes, bu adamdan yardım alır. Bu iki adamın kendisinden yardım aldığı kimse ise, Hak ile özdeşleşmiş (tahakkuk) ulvî bir ruhtur. Onun zenginliği, Allah'tır, yoksa Allah ile zengin değildir. Zenginliği o ikisine izâfe ettiysek de, zenginlik adamları üç kişidir. Onların beşerilik yönüne bakılırsa, zenginlik adamları iki kişi olur. Bazen bu adamlar kadın da olabilir. Öyleyse nefs ile zengin olan, Allah ile zengin olan ve zenginliği Allah olan kimselerden söz etmekteyiz. Biz bu üç adamın tanınması hakkında ilginç bir risale yazmıştık.

Onlardan birisi de, tek bir şahıstır. Bu şahıs, her nefeste farklı hallere girer ve Rabbi hakkındaki bilgisiyle Rabbinin zâtı hakkındaki bilgisi arasında her nefeste bıkmadan usanmadan farklı hallere girer. Onu tek bir menzilde görmek, neredeyse mümkün değildir. Adamlar içinde (ricâl) hal bakımından ondan daha garibi yoktur. Allah'ı bilenler içerisinde bu makam sahibinden daha büyük bilgi sahibi de yoktur. Allah'tan korkar ve O'ndan sakınır. Onu tanıdım ve gördüm, bana bilgi verdi. Allah'ın kitabından onun ayeti, '*O'nun benzeri bir şey yoktur, O işitendir, görendir*'[126] ile '*Sonra sizi bir daha onlara üstün kıldık*'[127] ayetleridir. Onun eklemleri Allah korkusundan sürekli titrer. Ben onu böyle gördüm!

Onlardan birisi de, 'tahkim ve ilave bilgiler' adamlarıdır. Onlar, her dönemde sayıları artmadan ve eksilmeden on kişidir. Makamları 'duada naz' diliyle seçilmişliği izhardır. Halleri gaybe imanın artması ve bu gaybın öğrenilmesinde bilginin artışıdır. Artık onlar için gayb (bilinmez) kalmaz.

Her gayb onlar için şehadet
Her hal onlar için ibadet

Bir gayb onlar adına şehadet haline geldiğinde, başka gaybe imanları ve onu öğrenmeye olan inançları artar. Allah'ın kitabından ayetleri *'De ki Rabbim bilgimi artır'*[128] ayetidir. Başka bir ayet ise *'İmanlarıyla beraber imanları artar'*[129], *'Onlar müjdelenmiş bir halde imanları artar'*[130] ayetleridir. Müjdelenmenin konusu, imandaki artıştır. Allah Teala başka bir ayette *'Kullarım beni sana sorduklarında, ben onlara yakınım, bana dua ettiklerinde dua edene karşılık veririm'*[131] buyurur.

Onlardan birisi de on iki kişidir. Onlar, Büdelâdır, Ebdâl (Bedeller) değillerdir![132] Her dönemde sayıları artmaz ve eksilmez. Büdelâ diye isimlendirilmişlerdir, çünkü onlardan birisi bulunmadığında diğeri onun yerini alır ve hepsi birden onun yerine getirdiği işi yapar. Böylece her biri hepsinin aynı sayılır.

Allah hakkında yadırganacak iş değildir
Âlemi tek bir şeyde toplamak.

Bu kişilerin durumları isim bakımından Bedellerle karışık görünür. Aynı zamanda sayı bakımından da Nakîbler (Nükebâ) ile benzeşirler. Allah'ın kitabından ayetleri Belkıs'ın *'Sanki odur'*[133] sözüdür. Burada Belkıs tahtından söz etmektedir. Belkıs'ın gördüğü, kendi tahtı idi, halbuki onda kuşkuya kapılması kendiliğindendi. Yoksa görülen taht kendi tahtıydı. Alışılagelmiş mesafenin uzaklığı, Belkıs'ı kuşkuya düşürmüştü. Zaten bu yolda insanların bir gurubu, alışkanlıklar nedeniyle sapmıştır.

Onlardan bir grup ise, arzu adamlarıdır. Sayıları beştir ve sıkıntı sahipleridir. Onların durumunu betimleyen bir kişi şöyle demiştir:

Gecemin uzayıp uzamayacağını bilmiyorum
Uyumayan kişi bunu nasıl bilebilir ki?

Arzular, müşahede içinde onları huzursuz eder. Onlar, Allah ehlinin hükümdarlarından ve beş vakit namaz adamlarıdır. Onlardan her biri, farzların hakikatine tahsis edilmiştir. Hz Peygamberin 'Göz aydın-

lığım namazdadır' hadisi, bu anlama ve bu makama yorumlanır. Allah âlemin varlığını onlarla korur. Allah'ın kitabından ayetleri '*Namazları özellikle orta namazı koruyunuz*'[134] ayetidir. Onlar, gece ve gündüz namazdan bıkmaz. Sâlih el-Beriri onlardandı. Kendisiyle karşılaştım, ölünceye kadar arkadaşlık ettim ve kendisinden yararlandım. Faslı Ebu Abdullah el-Mehdevi de onlardandı. Onunla da arkadaşlık ettim. Keşf sahiplerinden bazıları, her namazın onlar adına cesetlendiğini zannetmiştir. Halbuki onlar, somut şeyler değildir ve iş öyle değildir.

Onlardan birisi de her dönemde sayıları artmadan ve eksilmeden, altı kişidir. Harun er-Reşid'in oğlu es-Sebti onlardandı. 599 yılında Cuma namazından sonra tavaf ederken kendisiyle karşılaştım. O da, Kâbe'yi tavaf ediyordu, tavaf yaparken kendisine soru sordum. Onun ruhu tavaf esnasında duyusal bir şekilde benim için cesetlendi. Bu durum, Cebrail'in bir bedevi sûretinde cesetlenmesine benziyordu. Bu altı adamı tanıdığımda, daha önce altı adam olduğunu bilmiyordum. Yakın zamanda bana onlar tanıtıldığında, makamlarının mahiyetini de bilmiyordum. Bundan sonra, onların altı gün adamları olduğunu anladım. Bu altı gün kendisinde Allah'ın âlemi yarattığı günlerdir. Bunu ise, onların düsturlarından öğrendim, çünkü onların düsturları '*Gökleri yeri ve ikisinin arasında bulunanları altı günde yarattık ve bir zorluk çekmedik*'[135] ayetidir.

Altı gün adamları, insanın varlığı ile ortaya çıkan otorite sahibidir. Bana bildirildiğine göre, onlardan birisi Akka'lıdır. Burası Erzeni'rrum illerinden Avani'deki bir yerdir. O şahsı bizzat tanırım ve kendisiyle arkadaşlık yaptım. Bana çok saygı gösterir ve değer verirdi. Dımeşk'te, Sivas'ta, Malatya'da ve Kayseri'de kendisiyle biraraya geldim. Bir süre bana hizmet etti. Onun iyilik yaptığı bir annesi vardı. Harran şehrinde annesine hizmet yaparken onunla biraraya geldim. Onun kadar annesine hizmet edeni görmemiştim. Bu adam zengindi, uzun senelerdir kendisini kaybettim, şimdi yaşayıp yaşamadığını bilmiyorum.

Kısaca, âlemde sayıyla sınırlı olan her bir şeye ait bir takım Allah adamları vardır. Bu adamlar da her dönemde sayıyla sınırlıdır. Allah, onlar vasıtasıyla söz konusu şeyi korur. Her dönemde belirli sayıyla sınırlı ve zamanın kendilerinden yoksun kalmadığı adamları böylece zik-

retmiş olduk. Şimdi ise, her dönemde kendileri için sabit kalan belirli bir sayıyla sınırlanmayan Allah adamlarını zikredeceğiz. Onların sayısı, artar ve eksilir. Ardından bu kişilere özgü sır ve ilimleri zikredeceğiz. Bunlar, çokluk ve azlıklarına göre, taksim edilmiş ilimlerdir. Öyle ki, bir zamanda onlardan birisi meydana gelmiş olsa, bütün iş o tek kişide toplanırdı. Şimdi o yol ehlinin zikretmiş olduğu bilinen makamlardan mümkün olanların bir kısmını zikredeceğiz. Şeriat da onlardan bir kısmını ya da çoğunu belirlemiş ve isimlendirmiştir. Bundan sonra ise, bu bölümle ve velîlerle ilgili meseleleri zikredeceğiz. Bütün bu meseleleri toplam olarak sadece kâmil velî bilebilir.

İmam Muhammed b. Ali Et-Tirmizî bu meselelere dikkat çekmiş bir kişidir. Tirmizî bu konularda bir takım zayıf ve dayanıksız iddiaları gördüğü için, iddia sahiplerini denemek için bu konuları sormuştur. Bu meseleleri ise, onların iddialarını kanıtlayan bir mihenk ve ölçü yapmıştır. Burada, âlemin zâhirinde bulunan alışkanlıkları aşmayla ilgilenmemiştir. Halbuki sıradan insanlar, alışkanlıkları aşmayı velîliğin kanıtları saymıştır. Gerçekte bunlar, Allah ehline göre, kanıt değildir. Sûfiler, ilahi ilimler, sırlar ve iddia ettikleri şeyler hakkında birbirlerini deneyebilir. Çünkü doğru sözlü insanlara göre alışkanlıkları aşmak, Allah'ın kendilerine ihsan ettiği ve zevk bakımından başkalarının kendilerine ortak olmadığı anlayışa göre, onların bâtınlarında ve kalplerinde gerçekleşir.

Şimdi ise, herhangi bir sayının sınırlamadığı ve kimsenin belirlemediği adamların (ricâl) lakaplarını zikredeceğim. Yardım eden Allah'tır!

Yetmiş altıncı kısım sona erdi, onu 'Bu adamlardan bir kısmı Melâmîlerdir' (bahsiyle başlayan) yetmiş yedinci kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] YETMİŞ YEDİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

YETMİŞ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM'ÜN DEVAMI

VASIL

Sayıyla Sınırlanmayan Allah Adamları ve Onlara Ait Sır ve İlimler

(Melâmîler Allah yolunun mensuplarının efendileridir)

Bu adamlardan bir grubu, Melâmîlerdir. Bazen Melâmetîyye diye de söylenir, fakat bu zayıf bir okuyuştur. Onlar, Allah yolunun mensuplarının efendileri ve imamlarıdır. Âlemin efendisi -ki Allah'ın Peygamberi Hz. Muhammed'dir- onlarm içindedir ve onlardan biridir. Onlar, işleri yerli yerine koyan ve sağlamlaştıran hikmet sahipleridir. Onlar, sebepleri yerli yerinde bırakır, aşılmaları gereken yerde ise onları aşarlar. Onlar, Allah'ın yaratıklarındaki düzenini kendi anlayışlarına göre ihlal etmezler. Dünya hayatının gerektirdiği şeyi dünya hayatına bırakırlar, ahiret hayatının gerektirdiğini de ahiret hayatına bırakırlar. Onlar, Allah'ın kendilerine baktığı gözle eşyaya bakarlar, hakikatleri karıştırmazlar. Çünkü Allah'ın koymuş olduğu yerden bir sebebi kaldıran kişi, hiç kuşkusuz, onu koyana saygısızlık yapmış, onun değerini

bilememiş demektir. Sebebe dayanan ise, hiç kuşkusuz (sebebi koyana) ortak koşmuş, ilhada düşmüş, doğa âlemine bel bağlamış demektir.

Melâmîler sebepleri kabul eder, fakat onlara bel bağlamazlar. Onların dürüst talebeleri, adamlık tavırlarında farklı derecelerde bulunur. Başkalarının talebeleri ise, nefs kaynaklı duygularda farklı mertebelerdedir. Melâmîlerin değeri bilinmez, onları sadece kendilerini gizleyen ve bu makamı kendilerine tahsis eden Efendileri bilebilir. Onları sınırlayan bir sayı yoktur, sayıları artar ve eksilir

Sayısı belli olmayan adamlardan bir grup ise Fakirlerdir (fukara). Onları da belirleyen bir sayı yoktur, sayıları artar ve eksilir. Allah haklarında bir tanıklık yaparak, bütün varlıkları onurlandırmak üzere, şöyle buyurmuştur: *'Ey insanlar! Siz Allah'a muhtaçsınız!'*[136] Fakirler, 'Allah'ın isimlendirmesi bakımından her şeye muhtaç kimselerdir. Çünkü hakikat, Allah'tan başkasına muhtaç olunmaya imkân vermez. Allah, bütün insanların Allah'a muhtaç olduğunu bildirmiştir. Fakirlik ise, onlardan meydana gelir. Buradan, Hakkın muhtaç olunan her şeyin sûretinde ortaya çıktığını anladık. Bu ayetin gösterdiğine göre, hiçbir şey Allah'a muhtaç olan yoksullara muhtaç değildir. Onlar ise, her şeye muhtaçtır.

İnsanlar eşya vasıtasıyla Allah'tan perdelenmişlerdir. Bu efendiler ise, eşyaya Hakkın mazharları olarak bakarlar. Allah, bu mazharlarda, hatta onların varlıklarında kullarına tecelli etmiştir. Öyleyse insan duyma gücüne, görme gücüne ve zâhirde ve bâtında bütün organ ve idrak araçlarına muhtaçtır. Hak güvenilir bir (kutsî) hadiste 'Allah kulun duyması, görmesi ve elidir' buyurmuştur. Muhtaç, kulağına ve gözüne muhtaç iken, gerçekte Allah'a muhtaçtır. Öyleyse kulun duyması ve görmesi, Hakkın bir tecelligâhıdır. Bütün eşya da bu konumdadır. Binanaleyh Hakkın varlıklarda sirayeti, son derece latif olduğu gibi eşyanın birbirine sirayeti de böyledir. Bu durum (işârî yorumuyla) *'Onlara ayetlerimizi ufuklarda ve nefslerinde göstereceğiz'*[137] ayetinde belirtilir. Burada ayetler, Hakka ait mazharlar olduklarını gösteren kanıtlardır. Allah'a muhtaç olanların hali budur. Yoksa sûfilerin yolu hakkında bilgisizlerin zannettiği gibi değildir!

Fakir, her şeye ve kendine muhtaç olduğu halde hiçbir şeyin muhtaç olmadığı kimsedir. Hallerin en üstünü budur. Ebu Yezid şöyle der:

'Rabbim! Sana neyle yaklaşabilirim?' Hak cevap verir: 'Bana ait olmayan şeyle: yoksulluk ve horluk.' Allah Teala şöyle buyurur: '*Ben cinleri ve insanları bana ibadet etsinler diye yarattım.*'[138] Yani, benim için zelil olsunlar diye yarattım. Benim için zelil olmazlarsa, eşyada beni bilemezler. Bu nedenle, kendisinde zuhur ettiğim şeyler için değil, benim için zelil olmalıdırlar. Onların varlıkları, benim mazharım olmaları dolayısıyla, ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla onların varlıkları da, benim. Onlar, varlıklarında kendi varlıklarından başkasını görmezler. Allah mürşiddir, iç gözleri aydınlatandır.

Bu adamlardan bir grup ise sûfilerdir. Onları da belirleyen bir sayı yoktur, aksine sayıları artar ve eksilir. Onlar, güzel ahlâk sahipleridir. Şöyle denilir: 'Senden daha ahlâklı olan kimse, tasavvufta senden öne geçmiştir.' Onların makamları, tek bir kalp üzerinde toplanmıştır. Onlar, (Arapça'da sahiplik anlamı taşıyan şu üç kelimedeki) üç 'yâ'yı ortadan kaldırmışlardır. Bu nedenle; 'lî' (benim için), 'indî' (bende) 'metaî' (benim malım) demezler. Başka bir ifadeyle onlar, kendilerine hiçbir şey izâfe etmezler. Yani, Allah'ın yaratıklarına karşı hiçbir mülke sahip değillerdir. Onlar, sahip oldukları şeyler hakkında Allah'ın dışındaki her şey ile eşittir. Bununla beraber insanların sahip olduğu şeyleri kabul ederler. Bu makamda onlardan bir şey talep etmezler.

Bu tabaka, kendi iradeleriyle alışkanlıkların ellerinde gerçekleştiği kimselerdir. Bunun amacı, zorunlu yerlerde dini ve dinin doğruluğunu tasdik etmek niyetiyle kanıt getirmektir. Bir filozofla tartışırken bu gruptan böyle birisini görmüştük. Onlardan bazıları ise, tıpkı alışılagelmiş diğer şeyler gibi, bu işi alışkanlık haline geldiği için yapar. Alışkanlıkları aşmak, bunlar adına alışkanlığı aşmak değildir, bu, sadece sıradan insanlarda alışkanlığı aşmaktır. Bu insanlar, bizim ve tüm canlıların yeryüzünde yürüdüğü gibi, su üzerinde ve havada yürür. Onlar, bunu yaparken genellikle bir niyete ve huzura muhtaç değildir. Melâmîler ile fakirler ise, böyle değildir, onlar, niyet ve huzur olmaksızın yürüyemez, adım atmaz ve oturmaz. Çünkü onlar Allah'ın kullarını nereden cezalandıracağını bilemez. Hz. Peygamber bir duasında şöyle derdi: 'Beni altımdan saptırmasından Allah'a sığınırım.' Bu insanlar güvende olmalarını gerektiren davranışlar yapsalar bile -ki bunlar Allah'a itaat ve O'nun karşısında huzur sahibi olmak gibi Peygamberlerin davranışlarıdır- Allah'ın kullarının genelini bir şeyle cezalandırmasın-

dan emin olamazlar. Bu durumda ise, iyi ile kötü bu cezaya ortak olur, çünkü dünya sınanma yeridir. Ahirette ise, herkes niyetine ve makamına göre diriltilir. Allah ümmetlerin; peygamberlerini, resullerini ve adil insanları öldürdüklerini ve Allah'ın bu insanları dünya belasından korumadığını bildirmiştir.

Sûfiler, üstün ahlâkları elde etmiş kimselerdir. Sonra onlar şunu anlamışlardır: Dünya hayatı, bir tek insanın kendi ahlâkıyla Allah'ın bütün kullarını mutlu etmesine imkân vermez. Bir insan memnun edildiğinde bir başkası kızabilir. Bu durumda bütün insanlara karşı güzel ahlâkı gerçekleştirmenin imkânsız olduğunu görünce kendisine karşı güzel ahlâk sahibi olmaya daha layık kimseyi dikkate almışlardır ve güzel ahlâkın öfkelendirdiği kimseyi önemsememişlerdir. Bu arayışta ise, Allah'ı ve O'nun sevgilileri olan melekleri, temiz insanları bulmuşlardır. Temiz insanlar, peygamberler, nebîler ve insan ile cinlerden velîlerin büyükleridir. Bunun üzerine, onlara karşı güzel ahlâk sahibi olmayı düstur edinmişler, ardından güzel ahlâkı genel olarak insan ve cinlerin kötülerinin dışındaki bütün hayvan ve bitkilere yaymışlardır. Bununla birlikte, insan ve cinlerin kötülerine de güzel ahlâkı uygulama imkânı bulmuş ve buna gayret göstermişlerdir. Söz konusu olan, yerine getirmelerine izin verilen güzel ahlâktır ve gerçekte bu davranış da Allah karşısında güzel ahlâk sayılır. Fakat hâkim olduklarında ya da gerekli bir durumda tanıklığı yerine getirmede ceza söz konusu olduğunda, gerekeni yapmışlardır. Bunu bilmelisin!

Onlardan birisi de, âbidlerdir. Bunlar, özel olarak farz ibadetlerle ilgilenenlerdir. Allah, bu insanlardan söz ederken *'Onlar bize özel olarak ibadet eden insanlardır'*[139] buyurur. Onlar, farzlardan başka bir şey yerine getirmez. Bir kısmı dağlara, vadilere, sahillere ve mağaralara çekilmişlerdir ki 'seyahat edenler' diye isimlendirilirler. Bir kısmı ise, evinde kalmış ve cemaat namazıyla kendisini sınırlamış, sadece kendisiyle ilgilenmiştir. Bir kısmı, sebepleri benimser, bir kısmı sebepleri terkeder. Bunlar, zâhir ve bâtının sâlihleridir. Onlar kinden, hasetten, hırstan ve kötü kovuculuktan korunmuşlardır. Bütün bu nitelikleri ise, övülen yönlere yönlendirmişledir. Onlarda ilahi bilgilerden, sırlardan ya da melekûtu mütalaa etmekten ya da okunduğunda Allah'ın ayetlerini Allah'tan anlamaktan bir korku bulunmaz. Onlar, sadece sevabı görürler. Kıyamet ve korkuları, cennet ve cehennem onlara görünür. Onların

gözyaşları secde yerlerine akar: *'Onların yanları yataklardan uzaklaşır, korkarak ve arzulayarak Allah'a dua ederler.'*[140] *'Cahiller kendilerine sataştıklarında selam derler.'*[141] *'Boş bir şeye denk geldiklerinde selamla geçerler.'*[142] *'Rablerine secde ederek ve ayakta durarak gecelerler.'*[143] Ahiret korkusu, onları uykudan alıkoyar. Kurtuluş yarışında öne geçmek için, oruçla bâtınlarını gizlerler. *'İnfak ettiklerinde, israf etmezler, cimri davranmazlar, bu ikisinin arasında bir yol tutarlar.'*[144] Onlar, herhangi bir konuda ve herhangi bir amelde günah ve bâtılla ilgilenmezler. Ne bir günah ne de anlamsız bir işte çalışırlar. Onlar, Hakka karşı hürmet ve saygıyla davranır.

Onlardan birisini duymuştum. Vecde'nin valisi Ebu Abdullah et-Tanci'dir. Sızlanırken Ömer b. Abdulaziz'in şu şiirini okurdu:

Ta ne zamana kadar pişman olmayacaksın
Ne zamana kadar, ne zamana kadar!

Adın yaşlı olduktan sonra mı?
Ve genç adını yitirmiş bir halde

Bir nasihat nedeniyle pişman olmazsan
Ta ne zamana kadar, ne zamana!

Onlardan birisi de Abbasoğullarından bir halifeydi. Halife olmamak için Irak'tan kaçmış, Endülüs'ün şehirlerinden biri olan Kurtuba'ya yerleşmiş ve orada ölmüş, 'Abbas Kapısı'nda defnedilmişti. Kendisine Ebu Vehb el-Fâdıl denilirdi. Onun faziletlerini, şeyhimiz Ebu'l-Kasım Half b. Bişkuval derlemiştir. Kitabında, onun genellikle kendisi hakkında şu şiiri okuduğunu aktarır:

Menzil ve türbelerden uzak durdum
Perdem kimseye zor gelmedi

Benim evim fezâdır, evimin çatısı
Allah'ın seması ya da bulutların parçaları

Evime girmek istersen
Kapısı olmaksızın selam vererek girersin

Çünkü ben kapıya kilit bulamadım
Gökten yere kadar uzayacak.

Yere bir ağaç dikmedim ki
Elbisemi ona asayım.

Kölelerimin isyan etmesinden korkmadım
Hayvanlarım boğulur diye endişeye kapılmadım

Bir gün bir kahramanı hesaba çekmedim ki
Hesaba çekilmekten korkayım

Tam bir rahat ve kusursuz hayattayım
Her daim, zamanın düsturu oldu düsturum.

Amcamız Ebu Müslim el-Havlani onların büyüklerindendi. Geceleyin kalkar, uykusu geldiğinde yanında bulunan bir sopayla vurduğu ayaklarına şöyle derdi: 'Bineğimden daha çok sizi dövmek lazım! Muhammed'in ashabı, Muhammed sayesinde bizi geçtiklerini mi zanneder? Vallahi kendilerinden sonra da adamlar geldiğini öğrenmeleri için onlarla yarışacağım.' Onlardan büyük bir grupla karşılaştık ve kitaplarımızda zikrettik. Onların hallerinden kitaplara sığmayacak şeyler gördük.

Onlardan birisi de zâhidlerdir. Bunlar, kendi istek ve iradeleriyle dünyayı terk edenlerdir. Arkadaşlarımız şu konuda görüş ayrılığına düşmüştür: Dünyalık hiçbir şeyi olmayan bir adam, malı arayıp bulacak bir durumdayken bunu yapmaz ve mal peşinden gitmezse, zâhid midir, değil midir? Bazı arkadaşlarımız böyle birinin zâhidlerden sayılabileceğini, bazıları ise, zâhidliğin elde bulunanda olabileceğini söylemiştir. Bunlara göre, öyle bir insan bir şey elde etseydi, ondan yüz çevirmeyebilirdi.

Zâhidlerin önderlerinden birisi, İbrahim b. Ethem'dir, öyküsü meşhurdur. Bir amcam da zâhidlerdendi. Amcam Tilimsan şehrinin yöneticisiydi, adı Yahya b. Yuğan idi. Devrinde fakih, âbid ve zâhid Tunuslu Ebu Abdullah b. et-Tunûsî adında bir adam vardı. Ubbad denilen Tilimsan'ın dışında bulunurdu. İbadet ettiği bir mescide çekilmişti ve kabri de orada ziyaret edilen meşhur bir yerdi. Bu sâlih adam, iki

şehir arasındaki Tilimsan'da yürürken -ki bu şehirler Ekadir ve orta şehirlerdir- amcamız, şehrin yöneticisi, Yahya b. Yuğan onunla karşılaşmış. 'Bu adam Ebu Abdullah et-Tunûsî'dir, devrinin âbididir' denilmiş. Amcam atının gemini tutarak, şeyhe selam vermiş, şeyh de onun selamını almış. Üzerinde değerli bir elbise bulunan vali şeyhe dönerek, 'Ey Şeyh! Giymiş olduğum bu elbiseyle namaz kılmak caiz midir?' diye sormuş. Şeyh gülmüş. Amcam 'niçin gülüyorsun?' diye sorunca, şöyle cevap vermiş: 'Aklının zayıflığına, kendini ve durumunu bilmeyişine gülüyorum' demiş ve eklemiş: 'Bence sen, leşin kanında düşüp kalkan, onu ve pisliğini yiyen, küçük abdesti geldiğinde ise, üzerine değmesin diye ayağını kaldıran bir köpeğe benziyorsun. Sen haramla dolu bir kapsın, kulların hakları boynundayken gelmiş, bana giydiğin elbiseyi soruyorsun!'

Râvi şöyle der: Bu cevap üzerine vali ağlamış, bineğinden inmiş, yöneticiliği bırakmış, şeyhin hizmetine girmişti. Şeyh ise, onu üç gün hizmetinde tutmuş, sonra bir ip getirerek şöyle demiştir: 'Hükümdarım! Konukluk bitti, sıra geldi odun toplamaya!' Amcam başının üzerinde odun taşır, onlarla çarşıya girer, insanlar ona bakar ve ağlarlardı. Sonra, odunları satar, yiyeceğini satın alır, kalanını sadaka olarak dağıtırdı. Ölünceye kadar şehrinde böyle yaşamıştı. Ölünce, şeyhin türbesinin yakınına defnedilmiştir. Kabri şimdi orada ziyaret edilir. İnsanlar şeyhe ziyarete gelip dua istediklerinde, şöyle derdi: 'Duayı Yahya b. Yuğan'dan isteyiniz, çünkü o hükümdardı, zâhid oldu. Ben onun gibi hükümdarlıkla sınansaydım, belki de zâhid olamazdım.'

Bir hükümdar zâhidliği seçerek Allah'a yöneldiğinde şöyle demişti:

İşte gördüğün bu haldeyim
Düşünürsen, hal bakımından insanların en iyisi:

Evim her neresini istersem orası
Tertemiz sulardan içerim

Ne babam var ne oğlum
Ne kimse beni görür ne kimseyi görürüm

Yardımcım sağ elimdir
Yorulduğumda sol elim de yardımcımdır

Her şeyden haz aldım
Onları düşünseydim hayal olurdu.

İşte bu zâhidler, Hakkı âleme ve kendilerine yeğleyenlerdir. Hoşnutluk ve tercihin bulunduğu Allah'a ait her işi yerine getirirler ve O'na yönelirler. Hak bir şeyden yüz çevirmiş ise, ondan yüz çevirirler ve çoğu arzulayarak azı bırakırlar. Zâhidler, zühdde bu makamın dışına çıkmaz. Çıkarlarsa, zâhidlik değil, başka bir makam nedeniyle çıkarlar. Sûfilerin ıstılahında 'zühd' kelimesi, dünya ve ahirette Allah'tan başka her şeyi bırakmaya denilmiştir. Örneğin, zühdün ne olduğu sorulduğunda Ebu Yezid'in verdiği cevabı zikredebiliriz: Ebu Yezid şöyle demiştir: 'Zühd, güç yapılabilir bir şey değildir. Ben üç gün zâhid oldum: Birinci gün dünyadan, ikinci gün ahiretten, üçüncü gün ise Allah'ın dışındaki her şeyden yüz çevirdim. Bunun üzerine bana 'ne istiyorsun?' diye nidâ edildi. Ben de 'istememeyi istiyorum' dedim. 'Çünkü ben istenilen sen ise isteyensin.' Binaenaleyh Ebu Yezid, Allah'tan başka her şeyi bırakmayı zühd saymıştır.

Onlardan birisi de 'su adamları'dır. Onlar, su ve nehir kenarlarında Allah'a ibadet eden ve herkesin kendilerini tanımadığı kimselerdir. Ebu'l-Bedr et-Temaşukî el-Bağdadi -ki güvenilir, doğru sözlü, neyi aktardığını bilen, hafızası sağlam birisiydi- tasavvuf yolunda vaktin imamı Şeyh Ebu's-Suûd b. eş-Şiblî'den şöyle aktarmıştı: 'Bağdat'ta Dicle kenarındaydım. İçimden acaba su içinde Allah'a ibadet eden kulları var mıdır? diye geçirdim.' Şöyle devam etti: 'Bu düşünceyi aklımdan geçirirken, bir anda nehir yarıldı, içinden bir adam çıktı ve bana selam vererek şöyle dedi: 'Evet, ey Ebu's-Suud! Allah'a su içinde ibadet eden adamları vardır ve ben de onlardanım. Tikritliyim, oradan çıktım, çünkü şu kadar süre sonra orada şöyle şöyle olaylar olacaktır.' Adam orada gerçekleşecek bir olayı zikretmiş, sonra tekrar suda kaybolmuştu. On beş gün geçtikten sonra adamın Ebu's-Suud'a söylediği şey, söylediği tarzda gerçekleşmiş, o da bana gerçekleşen şeyi bildirmiştir.'

Allah adamlarından birisi de, Tekler'dir (Efrâd). Onları sınırlayan bir sayı yoktur ve şeriat diliyle 'yakınlar' denilen kimselerdir. Muham-

med b. Evanî -ki İbn Kâid diye bilinirdi- onlardandı. İbn Kâid, Bağdat'ın köylerinden Vâne'den idi ve Abdulkâdir el-Cîlî'nin arkadaşlarındandı. İbn Kâid hakkında Abdulkâdir 'mertebenin kavgacısı' derdi. Bu yolun hâkimi ve Allah adamları hakkında sözüne başvurulan Abdulkâdir'in lehinde tanıklık yaptığı biriydi. Şöyle demiştir: 'Muhammed b. Kâid el-Evanî Tekler'dendir.' Onlar, Kutub'un dairesinin dışındaki kimselerdendir ki, Hızır da onlardandır. Meleklerden onlara benzeyenler, Allah'ın heybetinden kendilerinden geçmiş ruhlardır. Onlar, 'Kerrubiyyûn' melekleridir ve Hakkın mertebesinde ibadete çekilmişlerdir: Haktan başkasını tanımadıkları gibi tanıdıklarından başkasını da görmezler. Onların kendi nefsleri hakkında da bir bilgileri yoktur. Onlar, gerçekte kendilerinden başkasını tanımadıkları gibi kendilerinden başkasıyla da durmamışlardır. Allah'ın dışındaki her şey, bu konumdadır.

Onların yerleri, sıddîklık ve şeriat getiren Peygamberlik arasındadır. Bu makam, tasavvuf yolunun mensuplarının büyük kısmının bilemediği yüce bir makamdır. Örnek olarak Ebu Hamid ve benzerlerini verebiliriz. Çünkü bu makamı tecrübe etmek güçtür. O, (şeriat getirmeyle sınırlı olmayan) 'mutlak nebîlik' makamıdır. Bazen ona tahsis yoluyla ulaşılabilirken bazen dini amellerle ulaşılır. Bazen ise Hakkı birleme ve O'nun karşısında zelil olmayla ulaşılır. Bunun yanı sıra, yaratmayla nimet verenin şanını yüceltmek ve O'nu birlemek gibi amellerle ulaşılır. Bütün bunlar, bilgi yolundandır. Onun özel bir keşfi vardır ki kendilerinden başkası bu keşfe ulaşamaz. Bu keşfe ulaşanlardan birisi Tekler'den olduğunu söylediğimiz Hızır'dır. Hz. Muhammed ise Peygamber olarak gönderilmeden önce Tekler'den birisiydi. Onlar Hakk'ı birleyerek, şanını yücelterek ve kendisine yönelerek bu mertebeye ulaşmışlardır.

Bu yöntemi takip edenlerin nefslerinde şu bilgi gerçekleşir. Allah yaratarak ve hayır sebepleriyle insana nimet vermeye kâdir olduğu gibi dilediğinde sürekli iyilikte bırakmak ve mutluluk nimetini kulun üzerinde korumaya da kâdirdir. Bununla beraber söz konusu nimetlere mazhar olan kişi, bir ahiretin olduğunu ya da dünyanın bir sonu olup olmadığını ya da bu konuda bir şeye inanıp inanmaması gerektiğini bilmeyebilir, çünkü henüz bunlar ona gösterilmemiştir. Allah, bu konuları kendisine bildirdiğinde ise, düşünce gücüyle algılanamayan 'ger-

çeğe inananlar' zümresine katılır. Böyle bir insan şeriat peygamberliğinin geçerli olduğu bir zamanda yaşıyorsa, bu makam sahibi onlardan birisi olurdu. Örnek olarak, kendi dönemlerinde Hızır, İsa ve İlyas Peygamberleri verebiliriz. Günümüzde ise, ancak belirttiğimiz makam vardır. Resullük ve şeriat getiren nebîlik sona erdi. Bu dönemde nebî ve resuller hayatta bulunsaydı, hiç kuşkusuz onların hepsi Muhammedî şeriatın altına girerlerdi.

Genel ve her nebîye özgü şeriat peygamberliği ve resullüğüne - bununla ümmetlere ulaşanı kast ediyorum- gelirsek, bunlar, nebî ve resullerde Allah'ın bir tahsisidir, çalışma ve gayretle ulaşılamaz. Allah'ın hitabına ise çabayla ulaşılabilir. Hitap, tebliğ edeceği ya da kendisine özgü bir şeriat ise, bu 'hakkında çaba ya da keşfle ulaşılamayan peygamberliktir' dediğimiz kapsama girer. Bu, bilinemeyen-özel ilahi tahsistir. Bu mertebe, çalışanın kendisine ulaştığı her şeriatı getiren peygamber'in makamıdır. O, kendisine ait şeriata ilave bir şeraittir ve peygambere Allah'ın bir ihsan ve nimetidir. Hz. Peygamber için bu ihsan ve nimet 'kesilme' şeklinde ortaya çıktı. Bir makama ulaşmak için çalışan kişinin ulaşamadığı makam, gerçekte o şeriatin peygamberi adına da gerçekleşmemiş, diğer nebîler adına gerçekleşmiştir. Allah Teala şöyle buyurur: '*Peygamberlerin bir kısmını diğerlerinden üstün yaptık.*'[145] Başka bir ayette ise '*İşte bu peygamberlerin bir kısmını üstün yaptık*'[146] buyurur. Üstünlük yönlerinden birisi de, belirttiğimiz hususdur. Hızır bu makamdayken Musa'ya şöyle der: '*Bilgice kuşatamadığın bir şeye nasıl sabredeceksin?*'[147] Çünkü Musa, o vakitteki sözüyle adaletin dışladığı bu makama sahip değildi. Allah ise, onun bilgisi hakkındaki tanıklığıyla kendisini adil yapmıştır. Musa, bu konuda Hızır'a karşı çıkmadığı gibi kendisine '*Allah dilerse beni sabredici bulacaksın, emrine karşı çıkmayacağım*'[148] demişti. Daha önce de '*bana doğru yolu göstermen üzere, sana uyabilir miyim?*'[149] demiş, Hızır '*Bana sabredemezsin*'[150] diye karşılık vermişti. Sonra, bilgide kendisine insaflı davranarak ona 'Ey Musa! Ben Allah'ın bana öğrettiği senin bilmediğin bir bilgiye sahibim, sen de Allah'ın sana öğrettiği benim bilmediğim bir bilgiye sahipsin' demişti. Hızır gönderilmiş peygamberlere ait olan yasa getirici nebîlik sahibi değildir. Bu biraraya gelişten sonra Musa'nın Hakkın katından Hızır'a ait bu makamı elde edip etmediğini bilmiyorum. Bu konuda bir bilgim yoktur. Allah Hızır'ın ulaşmış olduğu bilgiye Musa'yı da

ulaştırmış olduğunu bildirdiği kimseye merhamet etsin! Bunu tecrübe yoluyla öğrenen kişi (bana bunu bildirseydi), onu kitabımın bu bölümüne koyardım. Bilgiyi de kendime değil kendisine nispet ederdim.

Onlardan birisi de Eminlerdir (Ümenâ). Hz. Peygamber 'Allah Teala'nın eminleri vardır' buyurur. Ebu Ubeyde b. Cerrah hakkında ise 'O bu ümmetin eminidir' der.

Leyla'nın sırrını soran kişiyi reddettim!
Kesin bilgiye sahip olmaksızın, kör bir bilgi getireni

Derler ki: Sen bize haber ver, onun eminisin
Haber vermiş olsaydım, emin olmazdım.

Bunlar, Melâmîler'den bir gruptur. Eminler, onlardan başkası olamaz. Onlar, Melâmîlerin büyükleri ve seçkinleridir, dolayısıyla halleri bilinemez. Çünkü onlar, imanın iman olması bakımından gereği olan belli adetlere göre insanlara davranırlar. Bu ise, farz anlamında, Allah'ın durulmasını emrettiği yerde durmak, yasakladığı şeyden sakınmaktır. Kıyamet günü makamları insanlara görülür. Onlar, dünya hayatında insanlar arasında tanınmadan bulunur. Hz. Peygamber 'Allah'ın eminleri vardır' buyurmuştur. Güvenilen kimse ise, belirttiğimiz (sırrı söylemeyen) kimsedir.

Allah Hızır'a, Musa'ya gösterdiklerini göstermeyi emretmeseydi, hiçbir şey göstermezdi, çünkü Hızır Eminlerdendir. Allah emaneti insana sunduğunda, insan onu kabul etmişti. Bu bakımdan insan, asıl yönüyle zalim ve bilgisizdir. Çünkü insan emaneti taşımaya zorlanmamış, sadece bu ona sunulmuştu. Zorla taşıtılsaydı, bu kimseler gibi, yardım görürdü. Öyleyse eminler, emaneti bir teklif değil, zorla yüklenmişlerdir. Çünkü onlara keşf gelmiş, dolayısıyla bildiklerini bilmemeye güç yetirememiş, insanlardan ayrılmayı da istememişlerdir. Onlara (size verilen bu) emaneti 'açıklayın' ya da 'açıklamayın' denilmemişti. Bu nedenle böyle hareket etmiş ve Eminler diye isimlendirilmişlerdir. Onlar, diğer gruplardan farklıdır. Farklılık, onların birbirlerinin sahip olduğu halleri bilmemesidir. Bu nedenle her biri arkadaşının müminlerin genelinden olduğunu zanneder. Bu durum, başka adamlarda (Ricâller) değil, özellikle bu grupta ortaya çıkan bir durumdur.

Onlardan birisi de Okuyucular'dır (Kurrâ). Onlar, Allah'ın ehli ve seçkinleridir. Kendilerini sınırlayan bir sayı yoktur. Hz. Peygamber 'Kur'an ehli, Allah'ın ehli ve seçkinleridir' buyurur. Kur'an ehli, Kur'an ile amel eden ve harflerini ezberleyenlerdir. Böylelikle hem ezber hem davranış olarak Kur'an'ı kendilerinde taşımak isterler. Ebu Yezid el-Bestâmi onlardandı. Ebu Musa ed-Dübeyli onun hakkında şöyle demiştir: 'Kur'an'ı ezberleyinceye kadar ölmemişti.' Ahlâkı Kur'an olan kimse, Kur'an ehlidir. Kur'an'ın ehli olan ise, Allah'm ehlidir. Çünkü Kur'an Allah'ın kelamı, Allah'ın kelamı ise O'nun ilmidir. Sehl b. Abdullah ed- Tüsterî henüz altı yaşındayken bu makama ulaşmıştı. Bu yoldaki ilk hali, kalp secdesiydi. Halbuki büyük hal sahibi uzun yaşamış nice Allah velîsi vardır ki, kalp secdesi yapamamış, kalbin bir secdesi olduğunu da öğrenememiştir. Bununla birlikte o, velîlik makamına ulaştığı gibi onda derinleşmiştir de. Kalp secdesi gerçekleştiğinde, sahibi bir daha başını secdeden kaldırmaz. Kalp secdesi, başka pek çok ayağın (kadem) kendisinden çıktığı tek kadem üzerinde sabit kalmaktır. Bu secdeyi yapan kişi, o kadem üzerindedir. Velîlerin çoğu, kalbin bir halden bir hale dönüştüğünü görür. Zaten kalp de bu nedenle 'kalp' diye isimlendirilir. Bu makam sahibi ise, halleri değişse bile, tek bir yönden onun üzerinde sabittir. Bu durum 'kalp secdesi' diye isimlendirilir. Bu nedenle Sehl b. Abdullah Abadan'da bir şeyhin huzuruna girdiğinde, kendisine şöyle sorulmuş: 'Kalp secde eder mi?' Şöyle cevap vermiş: 'Ebediyete kadar.' Bunun üzerine Sehl, şeyhin hizmetine girmiştir.

Allah dilediği kullarına dilediği kadar bilgi verir. Nitekim şöyle buyurur: 'Ruhu kendi emrinden dilediği kullarına gönderir.' Binanaleyh Allah'ın yarattıklarına olan her emri, yakınlık makamlarından birisidir. Bu yakınlık, melekte, peygamberde, nebîde, velîde, müminde ve sadece tevhid sözüyle mutlu olanlarda ortaya çıkabilir. Tek başına bir ümmet olarak diriltilecek kimse, Allah'ın ihsan ve inayetine mazhar olan kimsedir. Çünkü Allah'ın kuluna kazanmasını takdir ettiği şeyleri kazanma imkânı vermesi, bir ihsan ve tahsisdir. Nice velî bunlardan birisine ulaşmak istemiş, Allah'ın iradesi onu elde etmesine imkân vermemiş, gayret göstermiş olsa bile, takdir ona ulaşmasına engel olmuştur. Öyleyse Kur'an ehli, Allah ehli demektir. Bu nedenle Allah kendisinden başka onlar adına bir nitelik koymamıştır. Bilgisi varken,

Hakkın niteliği olduğu kimsenin makamından daha şerefli bir makam da yoktur!

Onlardan birisi de, Sevenlerdir (Ahbab). Bunların bir sayısı yoktur, sayıları artar ve eksilir. Allah Teala şöyle buyurur: '*Allah, kendilerini sevdiği onların da Allah'ı sevdiği bir topluluk getirir.*'[151] Onları sevdiği için sınar, sevildikleri için de onları seçmiş ve ayırmıştır. Söz konusu insanların bu hayatta ve kıyamette seçilmelerini kastediyorum. Cennette ise, Allah onlara özel olarak sevilenler olmaları bakımından ayrıcalıklı davranacaktır ve sadece bu makamda kendilerine tecelli edecektir.

Bu grup iki kısma ayrılır: Bir kısmını Allah, kendiliğinden sever, bir kısmını ise Allah'a itaat anlamına gelen peygamberine itaat işinde kullanır. Bu durum ise, Allah'ın onları sevmesini sağlar. Çünkü Allah şöyle buyurur: '*Peygambere itaat eden, Allah'a itaat etmiş demektir.*'[152] Hz. Peygambere hitap ederken ise '*De ki Allah'ı seviyorsanız, bana uyun ki, Allah da sizi sevsin.*'[153] İşte bu, kendiliğinden olmaksızın, bir sonuç olarak ortaya çıkan sevgidir. Bununla beraber, sevilenlerin hepsi aynı zamanda sevenlerdir.

Ey kavmim! Kulağım bir canlıya tutulmuş
Bazen kulak gözden önce aşka düşer

Bu nedenle onların aralarındaki menzillerde gizlilik yoktur. Onlara ait her makamda, üstün ve daha üstün sevenler bulunur.

Bu sevenlerin özelliği, duruluktur (safâ). Dolayısıyla onların sevgisine hiçbir kir bulaşmamıştır. Onlar, Allah karşısında bu makamda sabit olarak bulunur. Onlar, dince iyi ve kötü yargısıyla âlemin kendisine yerleştirildiği duruma göre, saygıyla âleme davranır. Bu konuda Allah rızasını gözetir ve Allah yolunda hareket ederler. Dolayısıyla Allah yolunda dostluk yapar, Allah yolunda düşmanlık yaparlar. Dostluk Yaratanın varlığı yönünden, düşmanlık ve kınama ise, yaratılan yönündendir. Yoksa âlemin nitelendiği şey yönünden değildir. Çünkü âlem Allah'ın âlemidir. Onlar hüküm verirler, fakat hükme konu olmazlar. Allah, onları kendi nefslerine sahip yapmış, saygı mertebesine yerleştirmiştir. Onlar, bütün iyilikleri toplayan ediplerdir. Allah Teala bu makamı elde ettiğini iddia ettiği kimseye şöyle der: 'Ey kulum! Benim için hiçbir amel yaptın mı?' Kul 'Rabbim! Namaz kıldım, cihat ettim,

yaptım, yaptım...' der ve yaptığı iyilikleri bir bir sayar. Allah 'bunlar sana aittir' der. Kul 'Rabbim! Sana ait amel nedir ki?' diye sorunca Allah karşılık verir: 'Benim uğruma bir dost edindin mi ya da benim adıma bir düşmanın oldu mu?' İşte bu, sevilenin yeğlenmesidir. Allah Teala şöyle buyurur: *'Ey iman edenler! Düşmanlarıma ve sizin düşmanlarınıza eğilmeyiniz, onlara sevgi göstermeyiniz.'*[154] Başka bir ayette ise şöyle buyurur: *'Allah'a, ahiret gününe iman eden bir grubun Allah'a ve Peygamberine karşı taşkınlık yapanları dost edindiğini göremezsin. Onlar babaları, oğulları, kardeşleri, aşiretleri olsa bile dost edinmezler. Onlar Allah'ın kalplerine iman yazdığı ve kendisinden bir ruh ile desteklediği kimselerdir.'*[155] Öyleyse onlar, desteklenen ve güç sahibi kimselerdir. Güvenilir bir hadiste şöyle denilir: 'Benim uğruma birbirini seven, benim uğruma biraraya gelen ve benim adıma ziyaretleşenleri sevmen farzdır.'

Onlardan birisi de Dostlardır. Bunların bir sayısı yoktur, sayıları artar ve eksilir. Allah Teala şöyle buyurur: *'Allah İbrahim'i dost edindi.'*[156] Hz. Peygamber ise şöyle buyurur: 'Bir dost edinecek olsaydım, Ebu Bekir'i edinirdim. Fakat arkadaşınız, Allah'ın dostudur.' Dostluk, ancak Allah ile kulu arasında olabilir. Bu, birlik makamıdır. Yaratılmışlar arasında dostluk olamaz. Kastettiğim, müminlerdir. Fakat bazen 'dost' adı mümin ve kâfir insanlar için kullanılabilir. Allah Teala şöyle buyurur: *'O gün dostlar birbirlerinin düşmanı olur, takva sahipleri bundan hariçtir.'*[157] Burada dostluk, karşılıklı ilişki demektir. Bir rivayette, insanın dostunun dini üzerinde olduğu söylenir. Şair şöyle der:

Ben de ruhun yolunu tuttum
Bu nedenle dost, dost diye isimlendirildi.

Dostluğun ancak Allah ile kulu arasında olabileceğini söyledik. Çünkü eşyanın hakikatleri birbirinden farklıdır. Eşyanın varlığı ise, Hakkın varlığıdır. Bir şeyin varlığı o şeyin kendisinden ayrılmaz. Bu nedenle dostluk, ancak Allah ile kulları arasında gerçekleşir. Aynı hal iki yaratılmış arasında olamaz. Çünkü bir yaratılmıştan onun varlığı elde edilemez. Bunu bilmelisin!

Bilmelisin ki, dostluğun şartları müminler arasında gerçekleşemeyeceği gibi peygamber ile ona uyanlar arasında da gerçekleşemez. Şartları gerçekleşmediğinde ise, kendisi de gerçekleşemez. Fakat bu durum,

yükümlülük hayatında böyledir. Çünkü Peygamber ve mümin, burada dostunun ya da nefsinin hükmüne göre değil, Allah'ın hükmüne göre hareket eder. Dostluğun şartı ise, dostun hükmüne göre harekettir. Böyle bir şey ise, müminler ya da peygambere uyanlar arasında genel olarak gerçekleşemez. Mümin ile Allah arasında dostluk gerçekleşebilir, fakat insanlar arasında gerçekleşemez. İnsanlar arasında güçlenen karşılıklı ilişkiler, genellikle 'dostluk' diye isimlendirilir (halbuki dostluk bu değildir). Öyleyse Peygamberin dostu yoktur ve o peygamberliğinden başka kimsenin arkadaşı değildir. Müminin de dostu olmadığı gibi imanından başka arkadaşı da yoktur. Bir hükümdarın yegâne arkadaşı da onun mülküdür.

Öyleyse vahyin hükmüne ve ilahi emre göre davranan bir insanın dostu olamayacağı gibi arkadaşı da olamaz. Bir mümin Allah'tan başkasını dost edinirse, hiç şüphesiz, dostluk makamını bilmiyor demektir. Dostluk ve arkadaşlık makamını biliyor ve dostunun -ki otorite sahibidir- karşısında onun gereğini yapıyorsa, hiç kuşkusuz, imanına zarar vermiş demektir. Çünkü böyle bir davranış, Allah'ın haklarını geçersizleştirmeye yol açar. Öyleyse Allah'tan başka dost yoktur! Bu makam, büyük bir makamdır ve durumu tehlikelidir. Başarıya ulaştıran Allah'tan başka Rab yoktur!

Allah adamlarından birisi de, sezgi sahipleridir (muhaddesûn). Ömer b. el-Hattab onlardandı. Günümüzde ise, Ebu'l-Abbas el-Haşşab ve Ebu Bekr Zekeriya el-Bicâi de onlardandır. Bu zât, Ömer b. Abdülaziz'in Deyr-i Nakira'daki zaviyesinde yaşar. Bunlar, iki sınıftır: Birinci sınıfı Allah perde ardından sezgi sahibi yapar. Allah Teala şöyle buyurur: '*Allah bir kimseyle ancak bir vahiy olarak ya da perde arkasından (seslenerek) konuşmuştur.*'[158] Bu sınıf, pek çok tabakadır. İkinci sınıf ise, bazen kalplerine, bazen kulaklarına melek ve ruhların ilham verdiği kimselerdir. Bazen bunlar için ilham yazılır. Hepsi, sezgi sahibidir.

Ruhların ilham verdiği sınıf, nefs terbiyesi ve bedeni eğiterek ona ulaşır. Bu yöntem, her nasıl olursa ve kim yaparsa yapsın, birdir. Çünkü nefsler doğayla bulunmak kirlerinden arındığında, kendisine uygun âleme katılır. Bu durumda yüce ruhların algıladığı melekût ve sır ilimlerini idrak eder, âlemdeki bütün anlamlar kendilerine nakşedilir, kendilerine uygun ruhanî sınıfa göre bilinmeyen şeyleri öğrenirler. Ruhları

tek bir özellik birleştirse bile, her bir ruhun belli bir makamı vardır. Onlar, farklı derece ve tabakalardadır, büyükleri ve daha büyükleri vardır. Söz gelişi Cebrail ruhların büyüklerinden olsa bile Mikail ondan daha büyüktür ve onun mertebesi daha üsttedir. İsrafil ise, daha yukarıdadır. Cebrail İsmail'den büyüktür. Öyleyse İsrafil'in kalbi üzerinde olan kimseye yardım İsrafil'den gelir ve söz konusu kişi Mikail'in kalbi üzerindekilerden üstündür. Bu insanlardan her sezgi sahibine uygun bir ruh ilham verir. Nice sezgi sahibi vardır ki, kendisine kimin sezgi verdiğini bilemez! Sezgi alma, nefslerin duruluğunun, doğayla kalmaktan kurtulmanın, unsurların ve rükünlerin sonuçlarından uzaklaşmanın sonucudur. Böyle bir nefs bedenin mizacını aşmış demektir. Bir grup, bu kadarlık sezgiyle yetinir. Fakat bu, ahiret hayatında mutluluğun sağlanması için yeterli değildir, çünkü o sadece nefsanî bir arınmadır. Sezgi sahibi, doğadan arınmanın ortaya çıkarttığı tüm nitelikleri Peygambere kesin bir şekilde uyarak ve inanarak yerine getirmiş olsa, sezgisine mutluluk da eklenir. Bu sezgiye Allah'tan gelen ilham da eklenirse, sezgide farklı tabakalarda olduğunu söylediğimiz birisi haline gelir. Şöyle denilir:

Ey gece sohbetçisi! İnsanlar uykuya çekildiğinde
Aralarından benim sezgi sahibim (sohbet edenim)uyanıktır.

Şair, Allah ile sohbetinin ve Allah'ın onunla sohbetinin kendi aralarında olduğunu, onların diliyle konuşmadığını belirtir. Allah Teala şöyle buyurur: *'Vadinin sağından ey Musa! Ben Allah'ım' diye nida edildi.'*[159] Başka bir ayette ise *'Allah Musa ile konuşmuştur'*[160] buyurur. Burada 'konuşma' (teklim) şeklindeki mastar, kuşkuyu gidermek amacı taşır. Bu yolda, hedeflenen sezgi budur. Allah Teala *'Allah'ın kelamını duyması için onu komşu edin'*[161] buyurur. Bu ayet, eşya arasında değil eşya içinde Hakk'ın sözünü duyanlara aittir, çünkü 'eşyanın arası', bir takım nispet ve bağlardan ibarettir. Bunlar, var olan değil, var olmayan şeylerdir. Bunlardan ilham geldiğinde, doğrudan gerçekleşmiş, eşyadan ilham geldiğinde ise, Allah'tan 'anlama gücü' sayılır.

Güvenilir bir rivayette şöyle denilir: 'Allah kulunun diliyle 'Allah kendini öveni duydu' der.' Bu ifade *'Allah'ın kelamını duyması için onu komşu edin'*[162] ayetinin aynısıdır. Bu yolda peşinde olduğumuz şey, Al-

lah'ın eşyanın arasından olan kelamıdır, yoksa eşya içinde ya da eşyadan olan kelamı değildir. Allah'ın kelamı eşyanın varlığı olsa bile, eşyanın aynı değildir. Öyleyse varlıklarda hakikat (a'yân), onlar için madde (heyula) gibi veya onlar için ruhlar gibidir. Varlık ise, ruhların zâhirî veya söz konusu heyulanî hakikatlerin sûretleridir. Bütün varlık zuhur eden Hak iken bâtını da eşyadır. Hakkın eşya arasından olan sözü, dinleyen için daha açık bir delâlet taşır. Bu delâlet, eşyada bizi konuşturanın Allah olduğuyla ilgilidir. Anla! İlham eden Allah'tır.

Onlardan birisi de, gece sohbetçileridir (Sümerâ). Onları, sınırlayan bir sayı yoktur ve ilham sahiplerinin özel gruplarıdır. Allah Teala şöyle buyurur: '*Onlarla istişare et.*'[163] Bu sınıfın ruhlarla konuşması yoktur. Onlar, sadece '*işi yönetir, ayetleri tafsil eder*'[164] ayeti bakımından Allah ile konuşur. Öyleyse, onlar ile oturan İlahi isim el-Müdebbir, el-Mufassıl'dır. Onlar, bu makamda şehadet değil, gayb ehlidir.

Onlardan birisi de, Varislerdir. Varisler, üç sınıftır: Kendisine zulmeden, dengeli giden, iyiliklere koşan. Allah Teala şöyle buyurur: '*Sonra kitabı seçtiğimiz kullarımıza miras bıraktık. Bir kısmı kendine zulmeder, bir kısmı ortadadır, bir kısmı Allah'ın izniyle iyiliklere koşar. İşte bu, büyük ihsandır.*'[165] Hz. Peygamber 'Âlimler Peygamberlerin varisleridir' demişti. Şeyhimiz Ebu Medyen, bu makam hakkında şöyle derdi: 'Müminin iradesindeki doğruluk belirtisi, insanlardan kaçmaktır. İnsanlardan kaçtığının doğruluk belirtisi, Hakkı bulmaktır. Hakkı bulmanın doğruluk belirtisi ise, tekrar insanlara dönmektir.' Bu hal, peygambere varis olan kimsenin halidir. Çünkü Hz. Peygamber Hira mağarasında halvete çekilir, yalnız Allah'a yönelir, evini ve ailesini terkeder, Rabbine kaçardı. En sonunda, ansızın Hak kendisine gelmiş ve sonra onu kullarına peygamber ve rehber olarak göndermişti. Bunlar, Allah'ın Peygamberin ümmetinden ilgi gösterdiği kimseleri varis yaptığı üç haldir ve öyle bir insan 'varis' diye isimlendirilir. Kâmil varis, bilgisi, ameli ve hali bakımından Hz. Peygambere varis olabilen kimsedir.

Allah Teala'nın 'Seçilmişin varisi' hakkındaki '*nefsine zulmedendir*'[166] ayetine gelirsek, burada Allah Ebu'd-Derda ve benzerleri gibi, kendilerine kendileri için haksızlık yapanları kastetmektedir. Başka bir ifadeyle onlar, ahirette nefslerini mutlu etmek için kendileri adına bu

zulmü yapanlardır. Çünkü Hz. Peygamber 'Nefsinin senin üzerinde hakkı vardır; gözünün, üzerinde hakkı vardır' buyurur. İnsan sürekli oruç tutup geceyi uyumadan geçirdiğinde nefsinin hakkını ihlal ettiği gibi gözünün hakkını da ihlal etmiş sayılır. İşte bu, insanın kendisi için kendisine zulmetmesidir. Bu nedenle Allah *'kendine zulmeden'*[167] buyurur. Burada Allah, haklarında bilip ruhsatlara ve tembelliğe yöneldiğinde (karşılaşacağı durumlar) nedeniyle, insanın güçlükleri ve ağır yükümlülükleri üstlenmesini kasteder. Sünnet ise, zayıflar nedeniyle her iki durumu birden getirmiştir. Öyleyse Allah Teala *'nefsine zulmeden'*[168] derken, şeriatte kınanmış zulmü kastetmiş değildir. Çünkü böyle bir şey, seçilmiş kişiye ait olamaz.

Kitaba varis olan ikinci sınıf ise, ortada olandır. Bu kişi, nefsine maddî dinlenme olan hakkını veren kişidir. Bu davranışıyla da, dinlenme ve iyi ameller arasında Rabbine hizmette kendisinden yardım alır. Başka bir ifadeyle, azimet ve ruhsat arasında bulunur. Geceleyin kalktığında, orta durumda olan insan 'teheccüde kalkan' diye isimlendirilir, çünkü o kalkar ve uyumaz. Bütün fiilleri de böyle yerine getirir. İyiliklere koşan kimse, vakti girmezden önce emri aceleyle yerine getirendir, çünkü o hazır ve nazırdır. Vakit girdiğinde, vaktin farzını yerine getirmek için hazırdır, onu hiçbir şey engelleyemez. Örnek olarak, vakit girmezden önce abdest alan ve namaz vakti girmezden önce mescitte oturan kimseyi verebiliriz. Vakit girdiğinde o insan abdestlidir ve mesciddedir. Böylece Allah'ın kendisine farz kıldığı namazı hemen yerine getirir. Aynı şekilde, malı varsa zekâtını önceden çıkartır ve yıl şartı tamamlandığı gece zekâtını belirleyip ikinci senenin girdiği ilk saat onu Rabbi için sadaka memuruna öder. Bütün iyi davranışlarda böyle acele hareket eder. Hz. Peygamber Bilal'e şöyle demişti: 'Beni cennette neyle geçtin?' Bilal 'Abdest almadan söze başlamadım, abdest alınca da iki rekât namaz kıldım' diye karşılık vermiş. Bunun üzerine Hz. Peygamber 'Evet! Bu ikisiyle' diye karşılık vermiş. Bu ve benzerleri, iyiliklere koşanlardır. Bu davranış, gençliğinde ve yetişkinlik döneminde - henüz şeriatle yükümlü değilken- müşrikler arasında Hz. Peygamber'in davranışıydı. O, insanlardan uzaklaşıp Rabbine yönelir, inzivaya çekilir, iyiliklere ve güzel ahlâka koşardı. En sonunda Allah kendisine peygamberlik vermiştir.

VASIL

Erkek ve Kadın Müminlerin Vasıfları, Erkek ve Kadın Müslümanların Vasıfları

Bilmelisin ki, Allah Teala kadın ve erkeklerden bazı grupları -Allah izin verirse- şimdi zikredeceğim bir takım özelliklerle betimlemiştir. Zaman, hiçbir şekilde bu nitelikleri taşıyan erkek ve kadınlardan yoksun kalamaz. Bu özelliklere örnek olarak, şu ayeti verebiliriz: '*Müslüman erkek ve kadınlar, mümin erkek ve kadınlar, ibadet eden erkekler ve kadınlar, doğru sözlü erkekler ve kadınlar, sabreden erkekler ve kadınlar, Allah'tan korkan erkekler ve kadınlar, sadaka veren erkekler ve kadınlar, oruç tutan erkekler ve kadınlar, ırzlarını koruyan erkekler ve kadınlar, Allah'ı çokça zikreden erkekler ve kadınlar...*'[169] Sonra şöyle buyurmuştur: '*Allah bunlara büyük bir mağfiret ve ödül hazırlamıştır.*'[170] Böylece Allah, haklarında takdir edilmiş günah gerçekleşmezden önce mağfiretini vaad etmiştir. Bu durum, onların günahın zarar vermediği kimselerden olduklarını gösterir. Güvenilir kutsi bir hadiste şöyle denilmiştir: 'Dilediğini yap! Seni bağışladım.' Bu kimselerde günahlar, ancak kesin bir kader nedeniyle gerçekleşebilir, yoksa onlar Allah'ın yasaklarını ihlal etmezler. Nitekim Ebu Yezid'e şöyle denilmiş: 'Ârif günahkâr olur mu?' O da '*Allah'ın emri gerçekleşen bir kaderdir*'[171] demiştir. Burada Allah'ın inayetinin ehli olan âriflerden günah, Allah'ın ezeli kazasının nüfuz etmesi nedeniyle takdire göre gerçekleşir.

Müslüman erkek ve kadının, mümin erkek ve kadının kim olduğunu ortaya çıkartmak için, bu sınıfları zikretmemiz gerekir. Ayrıca Allah'ın bu mertebe sahibi olarak nitelediği kimselerin kim olduklarını ortaya koymalıyız. Allah, onları bağışlayacağını, günah işlemezden önce büyük ödül vaad ettiğini söylemiştir. Allah'ın yücelttiği bir durum sadece yüce olabilir. '*Onlar Allah'ın kendilerine nimet verdiği nebî, sıddîk ve şehitlerle beraberdir*'[172] ayeti de bununla ilgilidir. Başka bir ayette ise '*tövbe eden âbidler*'[173] denir. Daha önce âbidleri zikretmiştik. Ayetin devamında '*Allah'a hamd eden ve seyahat (sürekli arayan) edenler*'[174] denilir. Bu ümmet için seyahat, cihat demektir. Allah, dostu hakkında şöyle der: '*İbrahim çok ince ruhlu, yumuşak huylu biriydi*'[175] Dolayısıyla pişman

olan hilim sahiplerini de zikretmemiz gerekir. Allah İbrahim için *'hilim sahibi ve Allah'a yönelen'*[176] ifadelerini kullanmıştı. Allah'a yönelmeyle onu övmüş ve onun çokça Allah'a yönelen olduğunu söylemiş, burada da Allah'a yönelen olduğunu dile getirmiştir.

Söz konusu sınıfların bu bölümde zikredilmesi gerekir. Böylece bu nitelikler ve onlarla nitelenen kimsenin özellikleri tam olarak öğrenilir. Aynı şekilde, akıl sahipleri, hilim sahipleri, zekâ sahipleri, basiret sahipleri de zikretmelidir. Allah, onları boş yere bu niteliklerle zikretmemiştir. Bu niteliklerle nitelenen kimseleri Allah, bu niteliklerin gereği olan ve onların ortaya çıkardığı Allah katındaki menzillere ulaştırmıştır. Ricâlin ve velîlerin ilimlerini zikretmeyle ilgili bu bölüm, kitabın en önemli bölümlerindendir. Allah izin verirse, bize betimlendiği ve Hakkın 'vakıa'mızda (rüya!) gösterdiği şekilde, bu bölümü tamamlayacağız ya da tamamlamaya yaklaşacağız. Çünkü doğru rüyalar, kapısı kapanmış ve sebepleri kesilmiş peygamberlik izlerinden geride bırakılmış yegâne şeydir. Allah onu kalplerimize atmış, desteklenmiş ve mukaddes ruh onu nefslerimize üflemiştir. O, ilahi ilham, ledünnî bilgidir. Bunlar, Allah'ın kendi katından dilediği kullarına verdiği rahmetin sonucudur.

Onlardan birisi de velîlerdir. Allah Teala şöyle buyurur: *'Dikkat ediniz! Allah'ın velîlerine korku yoktur, onlar üzülmeyecektir.'*[177] Bu ifade, geneldir. Burada ahiret denilmediğine göre velî, kendi hali hakkında açık bir kanıta sahip kimsedir. Velî, kendisinin de doğrulayacağı tarzda Hakkın bildirmesiyle akıbeti hakkında bilgi sahibidir. Allah'ın müjdesi gerçektir, sözü doğrudur, hükmü kesindir! Kesinlik, gerçekleşmiştir. Öyleyse velî derken kastedilen, Allah tarafından müjdelenen kimsedir. Allah Teala şöyle buyurur: *'Dünya ve ahiret hayatında onlara müjde vardır, Allah'ın kelimeleri değişmez, bu büyük bir kurtuluştur.'*[178] Tevile kapalı bir haberle gelen müjde karşısında hangi korku ve üzüntü kalabilir ki? İşte bu, ayette 'velî' derken kastedilen kimsedir.

Velîler pek çok kısma ayrılır. Çünkü velîlik kapsam bakımından en genel taleptir. Şimdi onun ehli olan insanları zikredeceğiz. Onlar, daha önce zikretmiş olduğumuz, sayıları belli ve belirsiz kimselere ilave bir takım sınıflardır.

Yetmiş yedinci kısım sona erdi, onu yetmiş sekizinci kısım takip edecektir. Allah'a hamd olsun!

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] YETMİŞ SEKİZİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

YETMİŞ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM'ÜN DEVAMI

VASIL

Velîlerin Sınıfları

Velîlerden bir grup ise, nebîlerdir. Allah onları nebîlik göreviyle görevlendirmiştir. Onlar, Allah'ın kendisi için kullandığı, hizmeti için seçtiği ve diğer kulların arasından kendi huzuruna tahsis ettiği kullarıdır. Allah kendi başlarına yapacakları ibadeti belirlemiş, bir kısmına bu ibadetleri mutlaka başkalarına ulaştırmalarını emretmemiştir. Nebîlik makamı, velîlik makamı içindeki özel bir makamdır. Onlar, Allah'tan gelen bir şeriate göre davranır. Allah, onlara bir takım şeyleri helal yapmış, bir takım şeyleri haram yapmış, diğer insanlardan farklı olarak onlara bu hususları sınırlamıştır. Çünkü ölüm ve hayat diyarı olan dünya hayatı, bunun böyle olmasını gerektirir. Allah bir ayette *'O sizi sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır'*[179] buyurur. Yükümlülük ise, sınamak demektir.

Öyleyse velîlik, genel nebîliktir. Şeriat getirme hakkına sahip nebîlik ise, bu sınıf içinde bu nitelikteki kimseleri kuşatan velîlik için-

deki özel nebîliktir. Bu makam, müşahededе değil, -hemze ile okunmadığında- ilahi hitapta yükseklik makamıdır. Nebîlik makamı ise, hitapta yüksekliktir.

Velîlerden bir grup resullerdir. Allah, onları risalet göreviyle görevlendirdi. Onlar, insanlardan bir gruba ya da genel olarak insanlara gönderilmiş kimselerdir. Bütün insanlara görevlendirilmiş olmak, sadece Hz. Muhammed için geçerlidir. Bu nedenle Hz. Peygamber *'Ey Peygamber! Sana Rabbinden gönderileni tebliğ et'*[180] ya da *'Peygamberin görevi tebliğdir'*[181] ayetlerinde kendisine emredilen şeyi insanlara tebliğ etmiştir. Tebliğ makamı, risalet diye ifade edilir. Burada resulün ve şeriat sahibi nebînin makamından söz etmeyişimizin nedeni, tasavvuf ehlinin bildirdikleri makam ve hallerde zevke dayanmayı şart koşmalarıdır. Halbuki bizim ya da şeriat getirmeyen herhangi birinin yasa koyucu nebîlik ya da risalet hakkında herhangi bir tecrübesi ve zevki yoktur. Öyleyse, ulaşamadığımız bir makam ya da tadamadığımız bir hal hakkında nasıl konuşabiliriz ki? Bu durum benim için geçerli olduğu gibi Allah'tan gelen bir şeriate sahip olmayan nebî ya da resuller için de geçerlidir. Bu konuda konuşmak bize yasaklanmıştır. Biz, tecrübemiz bulunan bir konuda konuşabiliriz. Bu iki makam dışındaki makamlar hakkında ise, tecrübeyle konuşabiliriz, çünkü Allah bizi onlardan mahrum bırakmamıştır.

Velîlerden bir grup da, sıddîklardır (özü sözü doğru kişiler). Allah, onların hepsinden razı olsun! Allah onları sıddîklık göreviyle görevlendirdi. Allah'a ve peygamberine inanan kimseler hakkında *'Onlar sıddîk kimselerdir'*[182] buyrulur. Sıddîk, haber verenin sözüne Allah'a ve peygambere inanan demektir, yoksa kalbinde bulmuş olduğu iman nurundan başka bir kanıttan dolayı inanmaz; söz konusu nur, onun tereddüde düşmesini ya da haber veren peygamberin sözüne dair kuşkuya düşmesini engeller. Doğrulamanın konusu, gerçekte peygambere inanmaktır. Allah'a inanmak ise, O'nu kabul etmek şeklinde değil, O'na yaklaşmak tarzındadır. Bazı sıddîklar, Hakkın varlığını zorunlu olarak ya da teorik düşünceyle kabul eder, fakat yakınlık onlar için gerçekleşmemiş olabilir. İşte bu ayet, varlığın ispatının şerefine delildir.

Bir sıddîk peygambere iman ettiğinde, getirdiklerine de inanır. Getirdiklerinden birisi ise, Allah'ın birliğidir. Bu durum 'Allah'tan baş-

ka ilah yoktur' veya *'Allah'tan başka ilah olmadığını bil'*[183] gibi ayetlerde dile getirilir. Böylece sıddîk, Allah Teala'nın *'O'ndan başka ilah olmadığını bil'*[184] ayetinden hareketle, ilahlıkta bir olduğunu anlar! İman diye isimlendirilen şey bu olduğu gibi bu tarzda peygambere inanan kişi de sıddîk diye isimlendirilir. Bir şahıs Allah'tan haber verenin *'Allah'tan başka ilah olmadığını bil'*[185] sözünün doğruluğunu gösteren bir delili inceleyip inceledikten sonra birliği kabul eder ve peygamberi sözünde doğrulayarak Allah'ın 'O'ndan başka ilah yoktur' sözünü tasdik ederse, sıddîk sayılmaz. O, kanıttan dolayı iman eden kimsedir. Başka bir ifadeyle o, âlimdir.

Sıddîklık menzilinin nerede olduğu ve sıddîkın zorunlu olarak kalbinde bulduğu bir nura sahip kişi demek olduğu açıklandı. Kalbinde bulduğu bu nur, Allah'ın gözde yarattığı nura benzer. Kulun o nurun oluşmasında katkısı yoktur. Sıddîkın basiretindeki nur da öyledir. Allah, *'Onlar sıddîklar ve şehitlerdir, Rablerinin katında büyük ecir sahibidir'*[186] buyurur. Ayetin devamında ise, 'onların nurları' denilir. Bu, sıddîk olmaları bakımındandır. Allah nuru sıddîklığa, ecri şehadete ve tanıklığa vermiştir. 'Sıddîk' kalıbı Arapçada tasdik ve doğru sözlülükte aşırılığı ifade eden mübalağa kalıbıdır. Bu kalıp şirrîb (çok içen), hımmîr (çok şarap içen) ve sikkîr (çok sarhoş) kelimeleriyle benzerdir. Öyleyse nebîlik ile şeriat getiren nebîlik arasında bir makam veya menzil yoktur. Sıddîklık mertebesini aşan kişi, nebîliğe ulaşır. Hz. Peygamberden sonra teşrî nebîliği konusunda iddiada bulunan kimse ise, hiç kuşkusuz, yalancı, hatta doğru sözlü Allah Peygamberinin getirmiş olduğu şeyi yalanlamış ve inkâr etmiş demektir.

Şu var ki, burada bir 'yakınlık' makamı vardır. Bu ise, teşrî nebîliği değil, genel nebîliktir. Böylece şeriat getiren nebî de onu kabul etmiş, sıddîk ise onu şeriat yapan peygamberi onaylayarak -yoksa kendiliğinden değil- kabul etmiş, böylece de sıddîk olmuştur. Bu durum, Musa, Hızır ve onun sıddîkı olan gencin arasındaki meseleye benzer. Her peygamberin insan ya da cin âlemlerinden -ya da her ikisinden birden- sıddîkları vardır. Peygamberin sözünden başka kanıtı olmayan ve gönlünde tereddüt bulmadan sırf kalbindeki nur nedeniyle iman eden kimse, sıddîktır. Dıştan bir delil nedeniyle iman eder ya da Allah'ın kalbinde bu nuru yaratana kadar tereddütte kalıp sonra kabul eden kimse, sıddîk değil, mümindir. Sıddîkın nuru tasdik edilenin varlığından önce

harekete geçer. Müminin nuru ise 'De ki Allah'tan başka ilah yoktur' sözünden sonra gerçekleşir. Müminin nuru yakınlık olması bakımından tevhit ile ilgili bilginin verdiği delili inceledikten sonra meydana gelir. Öyleyse tevhidi bilirken iman nuruna değil, bilgi nuruna sahiptir. Mümin bu bilginin ve araştırmanın Allah'a yaklaştırıcı olması bağlamında ise, iman nuruna sahiptir. Çünkü Allah'ın birliğini bilmenin nuru Peygamberin gelişine bağlı olmadığı gibi onun sözüne de bağlı değildir. Çünkü Allah'ın birliğini bilenler, ondan önce de O'nun birliğine tanıklık etmişlerdir. Onlardan bir grup olan nebîler ve resuller de, (daha önce) Allah'ın birliğini kabul etmişlerdi, çünkü bir peygamber, hiçbir zaman şirk koşmaz. Allah Teala şöyle buyurur: *'Allah, melekler ve bilgi sahipleri Allah'tan başka ilah olmadığına tanık olmuştur.'*[187] Burada Allah iman sahipleri dememiştir. Öyleyse bilginin mertebesi, hiç kuşkusuz imanın mertebesinden üstündür ve o meleklerin ve resullerin mertebesidir. Bazen bu bilgi bir araştırmadan ya da bir zorunluluktan meydana gelebilir ve bilgi diye isimlendirilir. Çünkü bu durumda, sözünü doğrulamayı gerektiren bir söz sahibi ya da haber veren yoktur!

İşte sıddîklık ve şeriat koyucu nebîlik arasındaki ortaya koyduğumuz bu makam, yakınlık makamıdır. Yakınlık makamı Tekler'e (Efrâd) aittir. Bu makam, Allah nezdinde, şeriat nebîliğinin altında sıddîklığın üzerindedir. 'Ebu Bekir'in gönlünde yerleşik' diye işaret edilen sır budur. Bu sır sayesinde o, sıddîklardan üstün oldu. Çünkü sıddîklığın şartı ve gereği olmayan hususlar da onun adına gerçekleşmişti. Şu halde Ebu Bekir ile Hz. Peygamber arasında hiçbir adam yoktur. Çünkü o, hem sıddîk hem sır sahibidir. Binaneleyh Ebu Bekir, sır sahibi olması bakımından sıddîklık ve şeriat getiren nebîlik arasında bulunur ve ona ortak olur. Ona ortak olan başka birisi ise, kendisinden üstün olamaz. Bilakis o, bu işin hakikatinde kendisine denktir. Bunu anlayınız!

Velîlerden bir grup şehitlerdir. Allah'ın şehadet ile dost edindiği bu kimseler, Allah'a yaklaşan kimselerdendir. Onlar, kendisini bilmenin döşeğinde, Allah'ın karşısında huzur sahibidir. Allah Teala *'Allah, melekler ve bilgi sahipleri Allah'tan başka ilah olmadığına tanık olmuştur'*[188] buyurur. Böylece bu insanları tanıklık döşeğinde melekler ile biraraya getirir. Onlar, ezeli bir inayet ve ilahi huzurdan dolayı birleyenlerdir. Binaenaleyh onlar, birleyenlerdir. Onların işleri tuhaf, durumları şaşırtıcıdır. İman bu tanıklığın bir parçasıdır. Peygamber gönderilip bu şe-

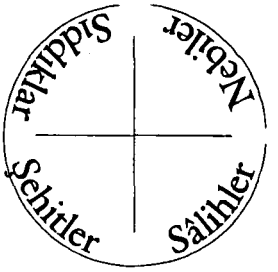
hitler ona tanıklık ederlerse, 'alim-müminler' haline gelirler. Kıyamet günü yetkin ödül onlarındır. İman etmezlerse, Allah'ın *'Onlar Allah'ın nimet verdiği nebîler, sıddîklar şehitler ve Sâlihlerdir. Onlar ne güzel arkadaştır!'*[189] ayetinde nimetlendirdiği şehitler olamazlar. Ayetin devamında *'Onlar ne güzel arkadaştır!'*[190] buyrulur. 'Onlar ne güzel arkadaştır!' ayeti olmasaydı, hiç kuşkusuz, nimet gerçekleştiği için şehitleri de bu ayette sözü edilenlere katardık. Çünkü onlar, 'birleyen' olsalar bile, gönderilen peygamberin varlığına rağmen iman etmemiş, bu nedenle de müminlere katılmaları güzel olmamıştır. Çünkü onlar, müminlerin imanlarını kuşkuya düşürür.

Ayetin içerdiği şehitler, Allah'ı bilenler, bilgiden sonra Allah Tea-la'nın şu sözüne inananlardır: 'İşte bu O'na bir yakınlıktır.' Bunu Allah'ın ya da Allah'ın katından gelen bir peygamberin söylemiş olması bakımından inanırlar. Böylece Kur'an, sıddîkı şehitten önce getirmiş, aralarında bir vasıta olmadığı için peygamberin paraleline yerleştirmiştir. Bunun nedeni, iman ruhunun risalet ruhuyla birleşmesidir. Şehitler ise, peygamber nurunun ardından gelen bilgi nuruna sahiptir. Peygamberin nuru, burada, peygamber olması yönünden değil, Allah'ın birliğine tanık olması bakımındandır. Öyleyse peygamberden sonra ona denk bir şahidin olması mümkün değildir ve bu nedenle Peygamberin geçilmesi imkânsızdır. Peygamber olduğu için şahidin onunla birlikte olması da, mümkün değildir, çünkü şahit peygamber değildir. Öyleyse şehidin (şahid) hem peygamber hem de sıddîktan geri kalması zorunluluktur. O, ancak sıddîklıktan sonra gelen mertebede bulunabilir.

Sıddîk şehitten daha yetkin bir nura sahiptir, çünkü o, iki bakımdan sıdıktır; tevhid yönünden ve yakınlık yönünden. Şehit ise, tevhid yönünden değil, özel olarak yakınlık yönünden sıddîktır. Çünkü onun tevhidi imandan değil bilgiden kaynaklanır. Böyle bir şehit iman mertebesinde sıddîktan sonra gelmiştir. Onun mertebesi bilgi mertebesinde ise sıddîkın üzerindedir. Öyleyse şehit bilgi mertebesinde önce gelen iman ve tasdik mertebesinde geride kalan kişidir. Çünkü âlimin sıddîk olması geçerli değildir. Çünkü daha önce bilgi rivayet mertebesini öncelemişti. Öyleyse şahit Peygamberin Allah'ın risaletini tebliğ ederken Allah'ın birliğinde doğru söylediğini bilir. Sıddîk ise bunu ancak kalbine yerleştirilen iman nuruyla bilebilir. Peygamber kendisine

geldiğinde ise, görünür bir delil olmaksızın, ona uyar. Böylece şehitlerin Allah katındaki menzillerini açıklamış oldum.

Velîlerden bir grup ise, sâlihlerdir. Allah onları iyilik özelliğiyle dost edinmiş, mertebelerini şehitlerden sonra dördüncü mertebe yapmıştır. Buradaki şekil, aşağıda çizdiğimiz gibi, bir dairedir. Şekilde önce nebîlikten başlanılır, sonunda salaha ve iyiliğe ulaşılır (sâlih). Dairesel şeklin sonu, başlangıcına bağlıdır. Her peygamberin sâlih olduğu ya da -nebî olsa bile- sâlihlerden olmaya çağırdığı zikredilir. Bu durum, sâlihlik mertebesinin nebîlikte özel bir mertebe olduğunu gösterir. Bu mertebe, nebî, sıdık ve şehit olmayan kimseler için de gerçekleşebilir.

Nebîlerin sâlihliği (iyilik, elverişlilik ve salahiyet), başlangıcında gerçekleşir ve bu, sâlihliğin onlara izâfe edilmesidir. Dolayısıyla onlar, nebîliğe elverişli oldukları için nebî olmuşlardır. Allah, onlara delil olma özelliği vermiş, böylece 'şahit' olmuşlardır. Onlara gaybı bildirmiş, bu kez sıddîk olmuşlardır. O halde, peygamberler bütün bu makamlara 'elverişli' olmuş ve 'sâlih' haline gelmişlerdir. Peygamberler, bütün makamları kendilerinde toplarlar. Aynı şekilde sıddîklar sıddîklık makamına, şahitler de şahitlik makamına elverişlidir. Her varlık, yaratıldığı şeye uygundur. Şu var ki sâlihler ki -Allah onları kendilerine nimet vermekle övmüştür- bu makamda anlatılmak istenenlerdir. Onlar, bu makama ulaşan kimselerdir. Söz konusu kişiler, dört gruptan dördüncüsüdür. Allah, burada nebîler ile şeriat getiren resulleri kastetmiştir. Onların zorunluluk yoluyla gönderilip gönderilmemeleri birdir.

Sâlihler Allah hakkındaki bilgilerine ya da Allah'a imanlarına ya da peygamberin Allah'tan getirdiklerine inanmalarına bir bozukluğun girmediği kimselerdir. Bir bozukluk girseydi, sâlih olamazlardı. Nebîlerin teşvik ettiği sâlihlik budur. Sıddîklığına zarar girmeyen her-

kes, sâlihtir; şahitliğine halel gelmeyen ya da nebîliğine halel gelmeyen herkes, sâlihtir. İnsanın hakikati, imkândır, dolayısıyla içinde bulunduğu makamda ona uygunluğu (salahiyet) elde etmeye çağrılır. Bunun nedeni, bulunduğu makamda bir zararın ve halelin kendisine girme ihtimalidir. Çünkü peygamber özü gereği ya da insan olması nedeniyle nebî olsaydı, hiç kuşkusuz, her insan bunu elde edebilirdi. Çünkü bu yorumda nebîliğin nedeni, insan olmaktır. Nebîlik Allah'ın tahsisi olunca, ona bir eksiklik girmesi mümkün olduğu kadar bunun kalkması da mümkün olmuştur. Böylece sâlih insanın sâlihlerden olmaya çağrılması mümkün olabilmiştir. Başka bir ifadeyle sâlih bir insan herhangi bir dönemde sâlihliklerine bozukluk girmeyen kimselerden olmaya çağrılabilir. İşte bu bölümde 'sâlih' derken kastettiğimiz kimseler bunlardır. Başarıya ulaştıran Allah'tır.

Velîlerden bir grup ise, müslüman erkek ve kadınlardır. Aynı cinsiyet ayrımı, belirttiğimiz bütün gruplarda geçerlidir ve her birinde erkek ve kadınlar vardır. Allah, onları müslüman olmalarıyla dost edinmiştir. Söz konusu olan, sadece Allah katından gelen şeye özel bir boyun eğiştir. Kul bütün gerekleri, şartları ve kaideleriyle yükümlülüklerini yerine getirdiğinde müslüman olur. Birisi eksik olduğunda ise, ihlal ettiği şart nedeniyle müslüman olamaz. Hz. Peygamber bir hadisinde: 'Müslüman, müslümanların dilinden ve elinden emin olduğu kimsedir' buyurur. Burada el, güç demektir. Başka bir ifadeyle Müslümanlar, onun kendilerine yapabileceği, fakat İslam'a uygun olmayan Allah'ın haklarını aşmayla ilgili davranışından emindir. Peygamber genel bir ifade zikretmiştir. Bunun yanı sıra, dili de zikretmiştir, çünkü insan bazen diliyle bilfiil sıkıntı veremeyeceği kimselere sıkıntı verebilir. Bu noktada sıkıntı, gıybet değil, özellikle iftiradır, çünkü Hz. Peygamber 'müslümanlar' demiştir. İnsanlar deseydi, hiç kuşkusuz, gıybet ve kötü söz bu kapsama girerdi. Şâri' İslamı (müslümanlık) ancak Müslümanların kendisinden emin olduğu kimseler adına kabul etmiştir. Onlar ise, müslümanlıkta kendi benzerleridir.

Hadiste dikkate alınan kimseler, müslümanlardır ve onlar kastedilmiştir. Çünkü müslümanlar kendilerine nispet edilen şeyden uzak olduklarında, aralarına katılan kimselerin sözlerinden emin olabilirler. Bu nedenle, sözü iftira diye yorumladık. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Kardeşin hakkında onda bulunmayan bir şeyi söylemen iftiradır.'

Başka bir rivayette ise 'Böyle yaptığında, ona iftira etmiş olursun' denilmiştir. Böylece, attığın ok hedefine ulaşmaz, çünkü ok müslüman kardeşinde bir gedik bulamaz. Sen onda bulunmayan bir özelliği ona nispet ettin. Allah onları 'müslümanlar' diye bu nedenle isimlendirdi. Bu niteliğe sahip kişilere zarar veren kimse 'müslüman' değildir, çünkü bir müslümanda bulunmayan bir nitelik kendisine izâfe edildiği ve onunla nitelendiğinde, söz söyleyenine döner. Bu durumda sözün sahibi müslüman sayılmaz, çünkü o kişi, söylediği sözden emin olunmayan kimsedir. Böyle bir insan, başka bir müslümana söylediği şeyin kendisine döndüğü kimsedir. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Bir insan müslüman kardeşine kâfir derse, bu ifade onlardan birisine döner.' Allah Teala '*insanların inandığı gibi siz de inanın*' denilen bir grup hakkında şöyle der: '*Onlar, akılsız gibi mi inanacağız demiştir.*'[191] Bunun üzerine Allah '*Dikkat edin! Akılsız olan onlardır, fakat bilmezler*'[192] demiştir. Böylece müslüman ve müminler akılsız olmadığı için, bu nitelik sözü söyleyenlere döner. Akılsız olmak, imanında zayıf görüş sahibi olmak demektir. Dolayısıyla müslümanlara nispet ettikleri zayıf görüşlülük anlamındaki akılsızlık, söz sahiplerine dönmüştür.

Öyleyse Müslüman, bütün asli ve geçici eksikliklerden uzak kalan kişidir. Böyle biri, herhangi bir kimse hakkında kötü bir şey söylemeyeceği gibi, imkân bulduğunda da kimseye kötülük yapmaz. Dini cezaların uygulanması ise, kötülük değil, iyiliktir. Allah cezaların uygulanmasını, hastanın ilaç içmesi saymıştır. Hasta hastalığının iyileşip afiyet bulması için ilacı içmelidir. İlacı içmek gerçekte nahoş ise de, sonu güzeldir. Bu nedenle doktor hastaya kötülük olsun diye ilaç içirmez, sağlığı yerine getirecek sebebi ona vermek amacı güder. Hasta da o esnada ilacın nahoşluğuna katlanır. Cezaların uygulanması da böyledir. '*Kötülüğün cezası kendisi gibi kötülüktür*'[193] diye ayetlerde belirtilen kısasa gelirsek, kısas uygulamak, insanı İslam dışına çıkartmaz. Hz. Peygamber (Müslümanlığı tanımlarken diğer) müslümanların esenlikte olmasını şart koşmuştu. Eziyet veren bir insan kasıtla müslümana eziyet ederse, kendisinden emin olunan biri değildir, çünkü sen (yani öteki müslümanlar) ondan emin olmamışsındır. Hz. Peygamber ise, müslümanların emin olduğu kişi demişti. Öyleyse kısası uygulamak, (tanımı başkasına güven vermek olan) İslam'a zarar vermez, çünkü bir müslümanın sana eziyet etmesi yüzünden ona eziyet etmiş değilsin.

Müslüman müslümana eziyet etmez. Bilakis dünya hayatında kısası uygulayarak, o kişiden ahiretteki cezayı kaldırmış olursun. Bu davranışında ise, kısas yapılan kişiye bir tür nimet vermiş olursun. Bir insan kısası uygulamak yerine bağışlar, barış yolunu seçer, suçluyu cezalandırmaz ve bağışlarsa, bu, daha üstün bir davranıştır. Onun ödülü de, ahirette cezalandırmayı bırakmak koşuluyla, Allah'a kalır. Allah'ın hakkı ise, onun üzerinde kalıcıdır, çünkü kısas cezasını hak eden kişi, Allah'ın hakkını ihlal etmiş, ihlal ettiği ölçüde müslümanlığı da zarar görmüştür.

Bir Müslüman, diğer bir Müslüman zarar görmeksizin, Rabbine karşı günahkâr olursa acaba bu davranışıyla (hadiste belirtilen anlamıyla) müslüman mıdır, değil midir? Bize göre, o da müslüman olamaz, çünkü Allah şöyle der: '*Allah'a ve peygamberine eza verenleri Allah dünyada ve ahirette lanetlemiştir.*'[194] Bir müslüman lanetlenmiş olamaz, hiç kuşkusuz. Şöyle denilebilir: 'Hepsine eziyet edenler, lanetlenmiştir. Biz ise sadece Allah'a eziyet edeni söyledik.' Şöyle cevap veririz: 'Kendi zannında sadece Allah'a eziyet ettiğini düşünen kişi, hiç kuşkusuz, müslümanlara da eziyet etmiş demektir, çünkü Müslüman, Allah'ın şanına yaraşmayan bir sözü duyduğunda acı duyar. Böyle bir insan müslümanların Allah'ın şanına yaraşmayan sözlerinden dolayı eziyet görmesi bakımından cezalandırılabilir.' Şöyle denilebilir: Müslümanlar bunu bilmediği sürece, bundan acı duymazlar. Buna şöyle karşılık veririz: Böyle bir davranış gıybete benzer. Bir insan gıybeti yapılan bir kişinin o sözden acı duyacağını bilirse, gıybet ve dedikodusu nedeniyle cezalandırılır. Öyleyse bu kişi, Allah'a eziyet etmekle de cezalandırılır. Bir müslümanın bilmeyişi durumu değiştirmez. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Allah'tan daha çok eziyete sabırlı kimse yoktur.' İşte Müslüman, bu konumdaki kişidir ve kayıtsız anlamda mutludur. Böyle olanların sayısı pek azdır!

Velîlerden bir grup ise, erkek-kadın müminlerdir. Allah onları imanları nedeniyle dost edinmiştir. İman söz, davranış ve inanç demektir. Hakikati ise dil ve din bakımından inanmaktır. Bu ise, dil bakımından olmasa da, dil ve sözde gerçekleşir. Mümin, sözü ve davranışı söylediğiyle ilgili inancına uygun düşen kişidir. Bu nedenle Allah müminler hakkında '*Onların nuru önlerinde ve sağlarındadır*'[195] buyurur. Allah, daha önce yapmış oldukları ve Allah katında bulunan iyi amelle-

ri kasteder. *'Onlar Allah'ın mağfiret ve büyük ecir vaad ettiği kimselerdir.'*[196] Hz. Peygamber bir hadisinde 'Mümin malları ve canları hakkında insanların kendinden emin olduğu kişidir' buyurur. Başka bir hadiste ise 'Mümin komşusunun sıkıntısından emin olduğu kimsedir' der. Hz. Peygamber mümin ya da müslümanı ayırmamış, 'insanlar' ve sınırlama olmaksızın 'komşu' demiştir. Halbuki müslümandan söz ederken, müslümanların güvende olmalarını söylemiş, birini genel diğerini özel zikretmekle mümini ayırt etmiştir. Buradan, imanın özel bir nitelik sahibi olduğunu anladık. Bu özel nitelik, iman ve bilgiyi ayırt edebilmemiz için, delil olmaksızın doğrulamaktır.

Bilmelisin ki, Allah ehline göre, bu yoldaki kullanımında müminin iki belirtisi vardır. Bir insanda o iki belirti bulunduğunda, müminlerden olur. Birincisi, kuşku taşımamak hususunda görünmeyenin görünen haline gelmesidir. İmanla ilgili bir konuyu müşahede edende ortaya çıkan izler ona iman eden kimsede de aynıyla ortaya çıkar. Böyle bir insanın gaybe iman ettiği bilinir. İkincisi ise kendisinden bütün âleme bir emniyet ve güvenin yayılmasıdır. Böylece insanlar, malları, canları, aileleri hakkında ondan kesin olarak güven içindedirler. Bu güvene bu şahıstan kaynaklanan kendileri hakkındaki bir itham zarar vermediği gibi nefsler de onun güveninden zarar görmez. Böyle bir insan hakkında 'mümin' diye tanıklık yapılabilir. Kul bu iki niteliği kendinde bulamadığında, kendisini müminler arasına katmamalıdır. Öyleyse iman, ancak belirttiğimiz anlamda olabilir.

Velîlerden bir grup Allah'a istekle itaat eden (kânit) erkekler ve kadınlardır. Allah onları itaatkârlıklarıyla dost edinmiştir. Bu, emredilen ve yasaklanan her konuda Allah'a itaattir. Böyle bir şey ise, şeriatler indikten sonra gerçekleşebilir. Şeriatlerin inişinden önce meydana gelen, itaat ya da ibadet diye isimlendirilemez. Böyle bir şey iyilik, güzel ahlâk ve yapılması güzel şey diye isimlendirilir. Allah Teala 'Allah için dua ediniz', başka bir ifadeyle *'O'na itaatkâr olunuz'*[197] demiş ve kendisine itaat edilmesini emretmiştir. Başka bir ayette ise *'Itaat eden erkek ve kadınlar'*[198] buyurur. Başka bir ayette ise *'Yeryüzüne sâlih kullar varis olur'*[199] buyurur. Sâlih insanın yeryüzünden tevarüs ettiği şey (varisçiliği), gökle birlikte kendisine 'gelin' denildiğinde, gökle birlikte gönüllüce gelmesidir. Allah Teala göğe ve yere *'isteyerek ya da zorla gelin'* dediğinde *'her ikisi de isteyerek geldik'*[200] demiştir. Kullar Allah'a itaat hu-

susunda yeryüzünün varisi olmuştur ve 'kunut' (gönüllü itaat anlamında) denilen şey de budur. Çünkü Allah'a secde edenler iki kısma ayrılır: Bir kısmı gönüllü secde ederken bir kısmı zorla secde eder. Ayette geçen 'kunut (itaat)' sahipleri, gönüllü secde edenlerdir. Onların Allah'a itaat ve kunutlarını (gönüllü itaat) tahsisleri, Hakk'ın onlar için aynı konumda ve dengede olmasından kaynaklanır: Allah şöyle buyurur: 'Beni zikredin, ben de sizi zikredeyim.' Kutsi hadiste ise 'Bana bir karış gelene, bir arşın yaklaşırım' buyurur. Kul Hak ile olduğu sürece Allah da kuluyla beraberdir.

Bir gün el-Hac Müdevver Yusuf el-Esticî denilen sâlih bir kulla bir dilenciye denk geldik. Yanımdaki arkadaşım, kendisini bütünüyle Allah'a vermiş ve basireti nurlanmış ümmî insanlardandı. Dilenci şöyle diyordu: 'Bana Allah rızası için bir şey verecek var mı?' Bir adam yanındaki para kesesini açmış, küçük bir parça dirhem aramış, en sonunda bulmuş ve dilenciye uzatmış. Sâlih adam ise, ona bakıyordu. Ardından bana döndü ve şöyle dedi: 'Ey falan! Bu dirhemi veren adamın neyi aradığını biliyor musun?' 'Hayır' dedim. 'Allah katındaki değerini arıyor' dedi. 'Çünkü Allah'ın rızası için dilenciye bir şey veriyor. Dilenciye verdiği kadar Allah'ın katında değeri vardır.'

Fakat bize göre istekle Allah'a itaat eden kişi (kânit, kunût), Allah'ın kulu olması yönünden ibadet etmelidir. Yoksa Allah'ın itaat edenlere vaad ettiği sevap ve ecri elde etmek için itaat etmemelidir. Böyle biri için gerçekleşen ecir ise, onun istekle itaat etmesini sağlayan hal bakımından değil, talep ettiği amel bakımından gelir. Allah Teala Peygamberin eşlerinden secde edenler hakkında şöyle buyurur: *'Onlardan kim istekle Allah'a itaat eder ve iyilik yaparsa, ödüllerini veririz.'*[201] Ödül, kadınların yapmış olduğu sâlih amele aittir ve bu ödül Allah Teala'nın haklarında söylemiş olduğu *'Ey Peygamberin hanımları! Kim sizden açık bir kötülük yaparsa, onun azabı iki katıdır'*[202] ayetinin karşılığında iki kattır. Bu, Hz. Peygamberin üstün konumu ve çirkin davranış yapmanın ağırlığından kaynaklanır. Bu nedenle ödülleri de katmerleşmiştir. Bu ödül, onların yaptığı sâlih amel ve peygamberin konumundan kaynaklanır. Öyleyse kunût (istekle itaat), ödülden soyutlanmıştır, çünkü o, ödülden daha büyüktür. Kunut, yükümlülüğe bağlı değildir, sadece hakikat onu talep eder ve o dünya ve ahirette kula eşlik eden bir haldir. Bu nedenle, dünya ve ahirette Allah *'Göklerde ve yerdeki herkes*

Rahman'a kul olarak gelir"[203] buyurur. Kastedilen, kıyamet günüdür. Öyleyse yükümlülük âleminde kunut kullukla beraberdir, ödülle beraber değildir. İşte istenilen kunut budur Hak kendisine itaat ederken kulunu bu itaate neyin sevk ettiğine bakar. Bu nedenle Allah '*Allah için ibadet yapınız*"[204] diye emretmiştir. Burada itaatin sebebi olarak ecri dile getirmediği gibi kunutu da ancak kendisinden dolayı yapmayı emretmiştir, başka bir nedenden dolayı değil. İşte Allah'a istekle itaat eden erkek ve kadınlar (kânit ve kânite) bunlardır.

Velîlerden bir grup ise, doğru sözlü ve doğru halli erkek (sâdikûn) ve kadınlardır (sâdikât). Allah, onların hepsinden razı olsun! Onları söz ve hallerindeki doğruluk nedeniyle dost edinmiştir. Allah '*Allah'a verdikleri sözde doğru olanlar*"[205] demiştir. Bu, hallerin doğruluğundan kaynaklanır. Sözdeki doğruluk ise, malum olduğu üzere, verilen haberin doğru olmasıdır. Halin doğruluğu, başlangıçta yerine getirilen şeydir ve vefanın zirvesidir. Çünkü bu davranış, nefse ağır gelir. Öyleyse hal ve vefada doğruluk, güçlü ve kuvvetli kimselerden, özellikle sözde böyle olanlardan meydana gelebilir. Çünkü bir insanın 'fe' harfiyle dile getirdiği bir sözü aktarırken 'fe'nin yerine 'vav' harfini koyduğunda, bu gruptan sayılmazsın. Bu makamın ne kadar güçlü ve sırlı olduğuna dikkat ediniz!

Bir haberi anlam bakımından aktardığında, onu anlam bakımından aktardığını söylemelisin. Bu durumda, dinleyenin nezdinde anlamca aktarman yönüyle doğru sözlü olurken aktardığını aktarman bakımından doğru sözlü diye isimlendirilemezsin. Çünkü aktarımda bulunduğun kişinin sözünü aktarmamışsındır. Yalancı diye de isimlendirilemezsin, çünkü dinleyene sadece anlamı aktardığını bildirdin. Böyle bir durumda dinleyene, rivayette bulunduğun kişinin anlayışını değil, kendi aktardığını bildirmiş olursun. Öyleyse peygamberden ya da sözün ait olduğun kimseden değil, kendi anlayışını aktarman yönüyle dinleyen nezdinde doğru sözlü sayılırsın.

Bu noktada doğru sözlülük güçtür ve insanların çok azı bunun hakkını verebilir. Bunun yegâne istisnası dinleyiciye sözü anlam bakımından aktardığını bildiren kişidir. Böyle bir insan yükümlülükten kurtulur. Haldeki doğruluk, daha kolaydır. Ne var ki o, nefslere çetin gelir, çünkü o, kendisine söz verdiği kimsede sözleşmesini yerine ge-

tirmeyi gerektirir. Allah cezayı doğruluğa ve onu istemeye bitiştirmiş ve şöyle buyurmuştur: *'Allah doğru sözlüleri doğrulukları nedeniyle ödüllendirir.'*[206] Fakat bu, onlara doğrulukları sorulduktan sonradır. Doğru söyledikleri sabit olunca, Allah da kendilerini ödüllendirir. Ödülleri ise, kendilerine vaad ettiği şeydeki doğruluğudur. Başka bir ifadeyle doğruluğun karşılığı, ilahi doğruluktur. Amel ve sözün doğruluğunun karşılığı, o amel ve sözün gereği olan karşılığına göre verilir. İşte karşılığın anlamı budur.

Doğruluğun sorulmasına gelirsek, doğruluk, onlara izâfe edilmesi bakımından sorulacaktır. Allah 'onların doğruluklarından' demiş, 'doğruluk' dememiştir. Doğruluk sorulduğunda doğru sözlü insan 'doğru sözlülüğü' -kendisine değil- Rabbine izâfe eder ve bunda da dürüst olursa, itirazdan kurtulur. Doğruluğu Rabbine izâfe etmesindeki doğruluğu, dünya hayatında doğru söylemesinin Allah'tan meydana gelmesidir. Çünkü doğru sözlü, Allah'tır ve şu ayetin hükmü budur: 'Allah'tan başka güç ve kudret sahibi yoktur.' Kuvvet Allah'a ait olduğunda -ki kuvvet doğruluk demektir-, onun kula izâfesi, onda yaratılması ve bilfiil bulunması yönündendir. Hak insana doğruluğunu sorup da dünyada sözünde ve fiilinde doğru ise, bu doğruluğun Allah sayesinde kendinden ortaya çıktığını söylediğinde, soruya verdiği cevapta da doğru söylemiş olur. Bu cevap orada Allah nezdinde kendisine yarar sağlar, doğru sözlülerle haşredilir ve doğruluğu kanıtlanmış olur.

Bu husus, doğruluk makamının içerdiği en kapalı konulardan biridir ve pek çok yanlışlık burada ortaya çıkmıştır. Şöyle ki: Mürit ya da ârif, içinde gerçekleşmiş bir anlamı ifade eden bir söz söyler. Bu ibarenin gücünde ise, o anlama delalet etme gücü olduğu kadar o vakitte gerçekleşenlerden daha üstün başka anlamlara delalet etme gücü de vardır. Sonra aynı şahsa başka bir zaman lafzın genel anlamından kapalı bir anlam parıldar. Bu ise, daha önce dile getirdiği anlamdan daha güzel, ince ve üstündür. Bu sözü açıklaması istenildiğinde ise, ilk lafzıyla değil, ikinci halde ortaya çıkan anlamına göre açıklar. Bu durumda ise ilk ortaya koyuşu bakımından yalancı, sözün delaletinde doğru sözlü sayılır. Doğru sözlü şöyle der: 'Bana bir anlam göründü, ben onu bu ibareyle ifade ettim ya da ona bu ibareyi giydirdim. Sonra bu ibarenin medlulüne baktığımda, kendisinden daha üstün bir anlam parıldadı, ben de ikinci halde birinci sözü bıraktım.' Ârif bundan başka

bir şey söylemez. Bu hal, nefslerin gizli başkanlık duygusu ve dünyada yükseklik arzusundan kaynaklanır. Halbuki Allah 'yeryüzünde yükselmek isteyenleri' kınamıştır.

Ârif bu tehlikeden uzaklaşmak ve içinde bulunan bir anlamı (mânâ) dile getirmek isterken doğru sözlü olmak istiyorsa, dile getirirken lafzın içerdiği ve Allah'ın bilgisinde bulunan bütün anlamları 'Allah'tan aktardığını' aklında tutmalıdır. Lafzın içerdiği anlamlardan biri de, kendisi için gerçekleşen anlamdır. Bunu aklında tutup Allah'ın kendisine ihsan ettiği lafzın gösterdiği anlamlardan biri parıldadığında, onu açıklarken doğru sözlü olur, çünkü bu anlamı genel ve belirsiz bir şekilde açıklamak istemişti. Çünkü o Allah'ın bilgisinde bu sözün tam olarak neye delalet ettiğini bilemez. Böyle bir sözü, her defasında aklında tutmak, insanı etkisi altına alan gaflet ve yanılma nedeniyle de güçtür.

Öyleyse insan, kendisini öyle bir düşünceye alıştırmalıdır. Böyle bir düşünce, murakabe ve Hak karşısındaki huzur halini sürdürmede yararlıdır. Yolumuzun mensuplarının büyük kısmı doğru sözlü insanların dikkatini çektiğim bu hususların farkında değildir, çünkü onlar, bunun anlamını tam olarak incelememiştir. Bazen onun bir şüphe olduğunu zannederek, kendisinden kaçmışlardır, halbuki gerçek öyle değildir. Bilakis o, Allah karşısında insanın edebinin ve saygısının zirvesidir. Çünkü bu durumda insan Allah'ın bilgisindeki şeyi, ifade etmektedir. İşte bu, kendisini kullanan kimse için, bu hastalığa yarar sağlayan ilaçlardandır. Allah bizi ve dinleyenleri onu ve benzerlerini kullanmada başarılı etsin!

Velîlerden bir grup, sabreden erkek ve kadınlardır. Allah, onları sabırları nedeniyle dost edinmiştir. Onlar, Allah karşısında herhangi bir zaman sınırlaması olmaksızın nefslerini tutmuş, Allah da bu davranışlarının karşılığını zaman sınırlaması olmaksızın vermiştir. Allah *'sabredenlerin ödülleri hesapsız verilecektir'*[207] buyurarak onlar adına bir vakit belirlememiştir. Çünkü onlar sabrederken bir vakit belirlememişti ve onların sabırları, sabrın gerektirdiği bütün mertebeleri içermiştir. O halde, onlar nefslerini emredilen şeyi yapmaya hapsettikleri gibi yapılması yasaklanmış şeyi yapmamak için de hapsetmişlerdir. Onlar, bir vakit belirlemediği için, ücrette de bir vakit belirlenmemiştir. Onlar,

bela ve sıkıntılar kendilerine ulaştığında, bu belayı kaldırmak için başkasının duası ya da şefaati ya da -bela düzelmesi tıbba bağlı bir hastalık olduğunda- tıp gibi bir yöntemle giderilmesinde Allah'tan başkasından yardım istemekten kendilerini geri tutmuşlardır.

Sıkıntıları kendilerinden kaldırması için Allah'a şikâyette bulunmak ise sabra zarar vermez. Dikkat ediniz! Eyüp Peygamber kendisine ulaşan belayı kaldırmasını Rabbinden istemişti: *'Bana zarar temas etti, sen merhametlilerin en merhametlisisin!'*[208] Yani bana zarar ulaştı. Böylece Eyüp Rabbine şikâyette bulunarak, şöyle demişti: *'Merhametlilerin en merhametlisisin!'*[209] Bu ifade, sebeplerin ortaya konuluşunu kabul etmek anlamına gelir ve belayı kaldırması hususunda Rabbine şikâyette bulunmaktadır. Rabbi de onun duasını kabul etmiş, içinde bulunduğu güçlüğü kaldırmış, *'Biz onun duasını kabul ettik'*[210] ayetiyle de duasının belanın kaldırılmasıyla ilgili olduğunu ortaya koymuştur. Allah onun çektiği sıkıntıyı ortadan kaldırmış olsa bile, onun sabrını övmüş, bu konuda tanıklık etmiş ve şöyle buyurmuştur: *'Biz onu sabreden olarak bulduk. O ne güzel kuldu. O bize çok yönelirdi.'*[211] Yani kendisini sınadığımız hususta, daima bize yönelirdi. Allah Eyüb'ü kulluğu nedeniyle de övmüştür. Zararın kaldırılışında ve belanın aşılmasında Allah'a dua etmek bu yolda hedeflenmiş meşru sabırla çelişseydi, Allah Eyüb'ü 'sabreden' diye övmezdi. Halbuki Allah onu sabırla övmüştür.

Kulun kendisine ulaşan belayı kaldırmada Allah'a dua etmemesi, bize göre, Allah karşısında bir saygısızlıktır, çünkü böyle bir davranışta insanın bulduğu sabır ve güç karşılığında ilahi kahra karşı koyma kokusu vardır. Ârif şöyle der: 'Ağlayayım diye beni acıktırdı.' Ârif sabır gücünü kendisinde bulsa bile, zayıflık kulluk ve saygı mertebesine koşar, çünkü bütün güç, Allah'a aittir. Bu nedenle kendisine ulaşan bir belayı kaldırmasını Rabbinden ister ya da -belanın gerçekleşme imkânı varsa- kendisini ondan korumasını ister. Böyle bir davranış, kadere razı olmayla çelişmez. Çünkü bela, kaza değil, takdir edilen şeydir. Böyle bir insan kadere razı olurken kaderin gereği olan şeyin karşılığında Rabbine dua eder. Bu durumda ise, hem razı olan hem de sabreden olur. İşte bunlar, Allah'ın kendilerini övdüğü sabredenlerdir.

Velîlerden bir grup ise, huşu sahibi kadınlar ve erkeklerdir. Allah, onları kendilerini zelil eden kulluktan kaynaklanan huşu nedeniyle dost

edinmiştir. Bu korkunun nedeni, dünya hayatında Rabliğin kalplerindeki otoritesidir. Onlar Allah'ın o esnada kalplerinde yarattığı gizli bir uçtan Hakka bakarlar. Söz konusu uç, onu algılayabilecek herkesin algısından gizlidir. Hatta bu bakışlarını -kendileri de değil- sadece Allah anlayabilir. Dünya hayatında bu durumdaki bir erkek ya da kadın, Allah'tan huşu eden kişidir. Bu nedenle huşu, bir açıdan kunût'a (istekle Allah'a itaat) benzer. Şu var ki kunûtta şart olan ilahi emir iken, huşuda şart, zâttan kaynaklanan tecellidir. Her iki nitelik de kuldan kaynaklanır. O halde, bunları ancak kulluğu ve kulluk duygusu hâlis olan kimse yerine getirebilir.

Huşu'nun organlarda -ki hareketler onlarladır- ortaya çıkan bir hali varken kalplerde gizli bir hali de vardır. Böylece huşu dışta dinginlik meydana getirirken içte bir sebat meydana getirir. Kunût ise, dışta emirlerin gereği olan hareket ve durağanlığı ortaya çıkartır. Kunût sahibi bir de huşu sahibi olduğunda, emir hareket etmeyi gerektirdiğinde bile, zorunlu olarak durağanlıkta hareket eder. Böylece kunût içte nefeslerden daha gizli bir takım değişmeler oluşturur. Bu değişmeler bâtın âleminde ortaya çıkan ilahi emirlere göre ardışıktır. Bâtında kunût halindeki huşu sahibi, kendilerini huşu sahibine görünen halinden çıkartmayacak şekilde, kalbe gelen emirleri kabul edici olarak sabit halde durur. Huşu ve kunût, Allah'ın başarıya erdirdiği kullarındaki iki kardeş haldir.

Velîlerden bir grup da, sadaka veren kadınlar ve erkeklerdir. Allah kendilerinden razı olsun! Allah, varisleri yaptığı mallardan başkalarının muhtaç olduğu şeyleri cömertçe versinler diye, onları cömertliğiyle dost edinmiştir. Onlar kendisiyle zengin oldukları için, Allah yarattıklarını kendilerine muhtaç etti. Binaenaleyh güzel söz de sadakadır. Onlar çalışmak için değil, vermek için çalışan kimselerdir. Bu durum, onların bu konuda (Hak tarafından) zorlandıklarına delildir. Onlar, bu cömertliğin kendilerine değil, Allah'a ait olduğuna bakar ve sahip oldukları şeyler hususunda bir iddiada bulunmazlar. Dolayısıyla insanlara ya da hayvan veya beslenen bir şey gibi Allah'ın herhangi bir yarattığı şeye ulaştırdıkları nimeti başa kakmazlar. Onlar, sadece ellerindeki bir emaneti hak sahibine ulaştırmaktadırlar. Verdikleri nedeniyle de, başkalarına iyilik yaptıklarını düşünmezler. Bu hal ile övünmezler. Sadece bunu sürekli yapar ve onu düstur edinirler.

Bu nitelikte ârifler iki kısımdır: Bir kısmı, verdiği şeyin kimin hakkı olduğunu da görerek verir. Çünkü Allah yararlanılan şeyleri kendi için yaratmadı, yaratmış olduklarını yarattıkları için yarattı. Hak edişin anlamı budur. Diğer sınıf ise, nimeti Yaratan'ın seçiminde özgür olduğunu müşahede eder. Onlar, bütün halkın sadece Allah'a kulluk için yaratıldığını görür. Bu nedenle Allah *'Her şey O'nun övgüsünü tespih eder ve O'na secde eder'*[212] buyurur. Sadaka eyleminde bazı yaratılmışlar -birincil amaçla değil- dolaylı olarak diğerlerine ulaştırılmaktadır. Burada birinci ya da ikinci denilecek bir amaç da yoktur, fakat hakikatleri anlatan ibareler bu gibi ifadelere yol açmaktadır.

Allah'ın sadaka verenlerin içinden bir takım kulları vardır ki, Hak onları bu iki tabaka arasında yerleştirmiştir. Onlar, sadaka verirken sadaka verilenin dış varlığının baki olması için, hak edişe bakarlar. Bu sayede o yaratılmış olan, yaratılışının sebebi olan Rabbine tespih ve övgüsünü sürekli yapabilir. Fakat bu, bekası yeme ve içmeye bağlı kimse söz konusu olduğunda, onun yiyen ve içen olması bakımından değildir. Bu durum, haketmeyle meydana gelmez. Haketme, bekanın sebebidir ve onun vesileleri pek çoktur. Sonra bu ikisinden ortaya çıkan üçüncü tabaka, iki gözle birden bakar. Bu ise, zâtının gereği yönünden Hakka bakmaktır. Böylece onlarda seçim kalkar. Onlar, ilahi mazharların tespih eden olduklarını görür. Dolayısıyla Allah'ı ancak kendi tespih eder ve O'nu ancak kendisi över. Bu övgü, övgü kazanmak için yoksunluktan kaynaklanan bir övgü değil, kendisinden kaynaklanan bir övgüdür. Bunlar, diğerlerine göre, sadaka verenler ismine daha layıktır. Çünkü onlar, dış varlıklarını kabul etmiş, hükmünü reddetmişlerdir. Hidayete ulaştıran Allah'tır!

Velîlerden bir grup ise, oruç tutan erkek ve kadınlardır. Allah, onları 'kendilerini tutma' özelliğiyle dost edinmiştir. Bu davranış, onlar için Allah katında yükseklik sağlar. Onlar, Hakkın uzak tutmalarını emrettiği her şeyden nefslerini ve organlarını uzak tutarlar. Bu tutma emrinin bir kısmı vâcip, bir kısmı menduptur. Allah Teala, bu grup hakkında *'Sonra orucu geceye tamamlayın'*[213] buyurur. Bu ifade, şehadet âleminde oruç tutmanın vaktinin belirlenmesine dikkat çeker ki, bu vakit gündüzdür. Gece, gayb için verilmiş gerçek bir örnektir. Gayb âlemine eşlik etme derecesine ulaştıklarında -ki gece diye ifade edilir-, artık kendini tutma ortadan kalkar. Çünkü nefsi ve organları tutma ya-

saklanmış şeylerde olabilir. Bu ise şehadet âlemindedir. Gayb âlemi ise, yasaksız emirdir ve bu nedenle 'emir âlemi' diye isimlendirilmiştir. Gayb âlemi, soyut akıl demektir ve gayb âleminde şehvet yoktur. Dolayısıyla gayb âleminde yükümlülük adına bir yasak yoktur. Öyleyse bu insanlar, yüce kitabında Allah'ın kendini övdüğü gibidir. *'Onlar kendilerine emrettiği işlerde Allah'a asi olmaz ve kendilerine emredileni yaparlar.'*[214] Allah, herhangi bir konuda onlar adına bir yasaktan söz etmemiştir. Çünkü onların hakikatleri, bunu gerektirmez.

İnsan 'oruç' tutarak beşeriliğinden aklına yükseldiğinde, hiç kuşkusuz, gündüzü kemâle erer, yasaktan ayrıldığı için de 'tutma' ondan ayrılır, aklıyla emir âlemine katılır. Bu durumdaki bir insan, kendisinde şehvetin bulunmadığı 'sırf akıl'dır. Bakınız! Hz. Peygamber onun hakkında şöyle buyurur: 'Gece buradan geldiğinde, gündüz şuradan döndüğünde ve güneş battığında, oruçlu iftar etmiştir.' Hz. Peygamber 'güneş şehadet âleminden batıp akıl âlemine doğduğunda, oruçlu iftar eder' demektedir. Başka bir ifadeyle, artık yasak kalmamış ve engel ortadan kalkmıştır. Çünkü onun aklı, Hakkın geri durulmasını emrettiği şeyle beslenmemiştir. Beslenme, onun doğasının payıdır. Bunu bilmelisin!

Durum, bu tarzda olup insan doğasının hükmünden Hakkın (yardımıyla) yükselir. Tecelli ise, düşüncesinin hükmünden onu yükseltir, çünkü fikir, unsurdan oluşan doğanın bir hükmüdür. Bu nedenle, melekler düşünmez, fakat unsur kaynaklı doğadan ve akıldan oluşan insan düşünür (fikr). Öyleyse akıl, nefsi bakımından tecelli sahibidir. Bu durumda insan, hayale eşlik eden doğal düşüncenin düşüklüğünden yükselir. Hayal ise, duyudan ve duyulurdan (bilgisini) alır. Şair şöyle der:

Düşüncenin verdiği sıkıntıyı cesaretle at bir yana
Gün yükselip (savm) ortaya çıktığında

Yani gün yükseldiğinde demektir. Bu (kendini) 'tutma' halinde yükselmeyen kimse, bizim sözünü ettiğimiz istenilen 'oruçlu' değildir. Allah'ı bilenlerin ve ehli olanların orucu böyledir.

Yetmiş sekizinci kısım sona erdi, onu 'Velîlerden bir grup ise Allah'ın sınırlarını koruyanlardır' (bahsiyle başlayan) yetmiş dokuzuncu kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] YETMİŞ DOKUZUNCU KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

(Allah'ın sınırlarını koruyan velîler)

Velîlerden bir grup Allah'ın sınırlarını koruyan erkek ve kadınlardır. Allah, ilahi korumayla onları dost edinmiş, onlar da korumaları gereken şeyi bu sayede koruyabilmiştir. Onlar, Allah'ın zikrettiği iki kısımdır: Birisi, *'cinsel organlarını koruyanlardır.'*[215] Böylece Allah belirlemiş ve anlamı daraltmıştır. Diğerleri ise *'Allah'ın sınırlarını koruyanlardır.'*[216] Burada ise genelleştirmiştir. Allah sınırlarını koruyanlar hakkında şöyle buyurur: *'Bu konuda sabredenleri müjdele!'*[217] Onlar nefslerini sınırlarda tutanlar ve sınırları aşmayanlardır. Cinsel organlarını koruyanlar hakkında ise şöyle buyurmuştur: *'Allah onlara bir mağfiret hazırlamıştır.'*[218] Mağfiret, örtü demektir. Çünkü cinsel organ, örtülmeyi gerektiren avret yeridir. Öyleyse bu ifade, bir gerçeği bildirmektedir. Allah Teala şöyle buyurur: *'Size ayıp yerlerinizi örten elbise indirdik.'*[219] Onu kıskanarak örter. Ardından şöyle buyurur: *'Takva elbisesi.'*[220] Sakınma (takva), örtü demektir, çünkü onunla sakınılması gereken şeyden sakınılır. Allah'ın takvayı elbise yapması, onun bir örtü, örtünün de mağfiret olduğuna dikkat çeker. Avret, yönelen demektir: (Bâtınî yorumda) kendinden ve varlığını görmekten Hakka yönelen. Hak, kendisiyle ilişkilendirilen çirkin özellikler nedeniyle, O'na saygının gereği olarak avret mahallinin örtülmesini emretti ve onu örtülü-gizli sırlardan yaptı. Dikkat ediniz! Nikâh 'sır' diye isimlendirildi. Allah Teala *'onu sır olarak vaadleşmeyin'*[221] buyurmuştur. Bütün bunlar, örtünmeyi dile getirir. O halde, sınırları korumada sabırlı davranıp onları örten kişiyi Allah, bu hakikatin gereğiyle örtecektir.

Bilmelisin ki, koruma iki türlü olduğu gibi ehli de iki tabakadır. Bazen iki koruma tek bir şahısta biraraya gelebileceği gibi bir koruma

bir grupta meydana gelebilir. Bu nedenle Allah bu ikisini ayırtederek, bir grup hakkında serbest kullanmış, başka bir grup hakkında ifadeyi daraltmıştır. Sonra Allah'ın sınırlarını korumanın haklarında genel olarak kullanıldığı tabaka da genel olarak iki tabakadır. Birisi zâtî sınırları bilir ve orada durur. Böyle bir insan âlim, hakim, müşahede eden, keşfeden ve selim-göz sahibidir. Bu makamın sahibi, bazen belirli bir yöntem sahibi olmayabilir, çünkü insanlık bunu gerektirir. Bir kısmı ise, belirlenen sınırları bilir, zâtî sınırları bilemez. Bir kısmı ise, belirlenen sınırları ve zâtî sınırları bilir. Bunlar, nebîler, resuller ve peygamberin takipçilerinden Allah'a basiret üzere davet edenlerdir. Onlar, kendilerine Allah'ın zâtî ve belirlenmiş sınırlarını 'koruyanlar' isminin verilmesinin uygun düştüğü kimselerdir.

Cinsel organlarını koruyanlar iki sınıftır: Bir kısmı cinsel organını koruması emredilmiş şeyden uzak tutar. Fakat bu kısım, ilahi emirler ve Rabbani hikmetler nedeniyle teşvik edilen yerlerde de onu kullanmaz. Söz konusu hikmetlerin en önemlisi, Allah'a yaklaşma amacıyla 'türün korunması'dır. İkinci kısım -aklı doğasına baskın geldiği için- kendini korumak amacıyla cinsel organını korur. Bu kişi, âdet (sünnet) sahiplerinin bu konudaki teşviklerinden de habersizdir. Ona bir göz açılır da cinsel ilişkinin teşvik edilmesindeki gerçek hikmeti öğrenirse, onu işaret ettiğimiz şekilde korumaz. Şeriata göre davranan ise, cinsel organını korur ve dolayısıyla ona da bir açılma meydana gelir. Fakat bunun böyle olması, korumayla birlikte, himmetin de var olmasına bağlıdır. Himmet olmazsa, bazen bu makama ulaşırken bazen ulaşılamaz. Allah bizi zâtî ve belirlenmiş sınırlarını koruyanlardan eylesin. Her şeyi koruyan Allah'tır.

Velîlerden bir grup ise Allah'ı çok zikreden erkek ve kadınlardır. Allah kendilerinden razı olsun! Allah kendilerine zikri ilham etmekle onları dost edindi. Onlar Allah'ı zikreder, buna karşı Allah da onları zikreder. Bu durum, el-Ahir ismiyle ilgilidir. Allah'ın kulu zikretmesi, kuluna merhameti demektir. Burada kul ilk, Hak ikincidir. Allah Teala şöyle buyurur: 'Beni zikredin, ben de sizi zikredeyim' Kutsi bir hadiste de şöyle denilir: 'Beni içinden zikredeni, içimden zikrederim, toplulukta zikredeni ondan daha hayırlı bir toplulukta zikrederim.' Başka bir kutsi hadiste ise 'Bana bir karış yaklaşana, bir arşın yaklaşırım' buyurur. Bir ayette Allah Teala şöyle buyurur: '*Bana uyun ki, Allah sizi sevsin.*'[222]

Öyleyse kevnî bir makamdan sonra gelen her ilahi makam, el-Ahir isminin tezahürüdür. Allah Teala *'O size salât (merhamet) eder'*[223] buyurur. Burada iş, iki isim arasında gider gelir: el-Evvel ve el-Ahir. Kulun hakikati, bu iki ismin hükmünün mazharıdır. İşte bu Kûfelilerin 'imad' diye isimlendirdiği 'fasıl' sanatıdır. Örnek olarak 'Künte ente rakib aleyhim' ayetini verebiliriz (*'Sen onların üzerinde vekil idin'*[224] ayetinde 'sen' kelimesinin ayrı kullanımı).

'İmad' sanatı kul üzerinde kullanılmasaydı, iki ismin otoritesi ortaya çıkmazdı. Çünkü burada hakikat birdir, (iki şeyin bir olması anlamında) birleşik değildir. Kulda ise bir değil, birleşiktir. Öyleyse mutlak birlik, Allah'a aittir. Birleşiklik ise Allah'a değil, kula aittir. Kul - kendisiyle değil- başkasıyla bilinebilir, dolayısıyla onun hiçbir şekilde mutlak birlikte kokusu yoktur. Hak adına ise, mutlak birlik akledilirdir. Bazen de göreli olarak akledilir, çünkü hepsi O'nundur, hatta hepsi Haktır. Burada 'çokluk tümlüğü' (külliyetü cem') yoktur. Bilakis mutlak birlik hakikatinden ancak çokluk çıkabilir. Bu ise Hakkın mertebesinde geçerlidir. Aklın yargısında 'birden sürekli bir çıkar.' Hakkın mutlak birliği ise, bundan farklıdır, çünkü çokluk ondan meydana gelebilir. O'nun birliği, aklın yargısının ve bilgisinin ardındadır. Öyleyse aklın birlik anlayışı, ondan bir çıkmasını gerektirir. Hakkın birliği ise bu yargı altına girmez. Hükmü ve hüküm vereni yaratan biri, nasıl olur da hükmün altına girebilir ki? *'Allah'tan başka ilah yoktur. O, aziz ve hakimdir!'*[225]

Zikir en üstün makamdır. Zikreden ise, diğer makam sahiplerine üstünlüğe sahip bir adamdır. Allah Teala şöyle buyurur: *'Erkekler kadınlar üzerinde bir derece sahibidir.'*[226] Zikir nedeniyle dişiliğin zıddı olan 'zeker' (erkek) diye isimlendirildi. Öyleyse erkek etkin, kadın edilgendir. Bu ilişki, Âdem karşısında Havva'nın durumuna benzer. Hakkın ikinci (musallî) olması yönünden senin zikrin nedeniyle (seni) zikretmesine dikkatini çektik!

Havva ise, beşerî bir erkekten meydana geldi. Havva'nın kendinden meydana geldiği Âdem, dışı bakımından insan, hakikati bakımından ilahidir. İsa ise, beşer sûretine girmiş melekî ve ruhsal bir erkekten meydana geldi. Öyleyse Havva'nın zikri sûret bakımından yetkin, İsa'nın zikri ise, ilahi mertebeye göre yaratılmış beşer sûretinde tecelli

eden meleklik nedeniyle yetkindir. İsa sûret ve ruhu birleştirerek tam bir yaratılış olmuştur. Onun dışı beşer, içi melektir. O, Allah'ın ruhu ve kelimesidir. *'Mesih Allah'a kul olmaktan ya da diğer melekler Allah'a kul olmaktan çekinmez.'*[227] Yani, Allah için izzetle zuhur eden kullara! Onlar, Allah için onların izzetinin altında zelil kalırlar. Çünkü zillet, ancak onun ortaya çıkmasıyla gerçekleşir. O halde aziz olan yaratıklar, Hakkın izzetinin mazharıdır. Tevazu sahibi ise yaratıkların otoritesi altında tevazu gösterir. Gerçekte yoksul, yaratılmışların zenginlerine muhtaç olan kimsedir. Çünkü yaratılmışın zenginliği Hakkın niteliğinin bir mazharıdır. Yoksul ise ona muhtaç olan ve mazharın kendisinden perdelemediği kimsedir. Sadece Allah'a ait olabilecek bütün ilahi yüce niteliklerin mazharı da yaratılmışlarda ortaya çıkar. Çünkü Allah'ı bilenler ancak O'nun otoritesi altında ezilebilir. Bunu ise, Allah'ı bilenler bilebilir.

Ârif olduğunu iddia eden bir insanı ve onun kendinde gördüğü izzet ve üstünlükleri nedeniyle hemcinslerine karşı gururlandığını görebilirsin. Bilmelisin ki böyle bir insan ârif olmadığı gibi zevk sahibi de değildir. Bu durum ancak Allah'ı çokça zikreden erkek ve kadınlarda meydana gelebilir. Başka bir ifadeyle her durumda Allah'ı çok zikrederler. İşte 'çok' kelimesinin anlamı budur. Çünkü insanların bir kısmında bu hal belirli vakitlerde ortaya çıkarken sonra perdelenir. Bu perdelenme onların bu mârifetinin zevkten kaynaklanmadığını gösterir. Bu mârifet tam bir bilme değil, hayal, kuruntu ve taklitten kaynaklanır. Bunu bilmelisin.

Velîlerden bir grup ise tevbe eden erkek ve kadınlardır. Allah onlardan razı olsun! Allah, her durumda ya da bütün makamlara yayılan tek bir halde kendisine yönelmeleriyle onları dost edinmiştir.

Bilmelisin ki, Allah kendisini et-Taib (dönen) diye değil Tevvab (çokça dönen, tövbeleri çok kabul eden) diye isimlendirmiş, tevbe edenlere duyduğu sevgiyi dile getirerek şöyle buyurmuştur: 'Allah çok tevbe edenleri sever.' Onlar Allah'tan Allah'a dönenlerdir. Başkasından Allah'a dönen ise, özel anlamda tövbekârdır. Çünkü bu özellikteki bir insan başkasından tek bir hakikatte dönmüştür. Kendisinden kendisine dönen ise, tek bir hakikatteki isimlere döner. İstenilen de budur. Bir insan Allah'ı severse, Allah da 'onun duyması, görmesi, eli, ayağı ve di-

li olur.' Bunun yanı sıra, 'bütün güçleri ve güçlerin yerleri haline gelir.' Başka bir ifadeyle Allah, onun güçleri hatta güçlerinin mekânlarıdır. Öyleyse kulunu severken Allah, gerçekte kendisini sevmiştir. Bu ise, başkasını sevmekten daha güçlü bir sevgidir. Çünkü burada başkasını sevmek, kendini sevmekten kaynaklanırken kendini sevmek başkasını sevmekten kaynaklanmaz. O halde asıl sevgi, bir şeyin kendisini sevmesidir.

Allah 'tövbe edenleri sever' ve Allah et-Tevvab'dır. Tövbe edenler, et-Tevvab isminin tecelli ettiği yerdir. Bu isim, kendisini görür ve kendisini sever. Çünkü O, güzeldir ve dolayısıyla güzeli sever. Âlem O'nun mazharıdır. O halde Allah'ın sevgisi, sadece kendisine ilişmiştir. Çünkü sûretler O'ndan ortaya çıktı. Kulun hakikati ise, ilahi ilgide boğulmuştur. Tövbekâr kul, (emre) muhalefetten Allah'a dönmüştür. Bin kere bile dönse, yine muhalefetten bir hakikate döner. Kul tövbeyi kabul edicidir. Çok tövbe eden ise, her an ve her nefes, emrine uyarak Allah'tan Allah'a döner. Hatta tövbe gerçekte ancak böyle olabilir. Bu nitelikteki birinden görünüşte bir itaatsizlik ortaya çıksa bile, bu durum, kendisini kuşkuya düşüren şekle bakan insanın bilgisizliğinden kaynaklanır. Söz konusu kişi, bu insanın kendisiyle aynı hükümde biraraya geldiğini zanneder. Halbuki o kişinin hakkında 'dilediğini yap' denilenlerden olduğundan habersizdir. Böylece başkasına yasaklanan şey, ona mubah kılınmıştır. Sonra bu durum kendisine açıklanır ve şöyle der: 'Ben seni bağışladım' denilenlerden olduğundan haberdar değildir. Başkasına yasaklanan, ona mubah kılınmıştır. Sonra bu durum kendisine açıklanır ve 'sana mağfiret ettim', yani seni yasaklama hitabından gizledim.

et-Tevvab (ve bu ismin mazharı olan kul), sevilen olduğu için, yaratıklar içinde bilinmeyendir. Seven, sevdiğini kıskanır ve bu nedenle onu yaratıkların gözlerinden örter. Çünkü Hak bu insanı kullarına gösterseydi, kulları onun içinde bulunan güzellik nedeniyle ona bakar ve onu severlerdi. Onu sevdiklerinde ise, himmetlerini ona yöneltir, onun da kendilerine yönelmesine yol açarlardı. Bu durum şu ilahi huydan kaynaklanır. Allah Teala 'Beni zikredin ki, sizi zikredeyim', 'bana uyun ki sizi sevsin' buyurur. Hakkın kuluna yönelmesinin nedeni, kulun Hakkın emrine yönelmesidir. Yaratan'da böyle ise, yaratılmış hakkında ne zannedersin? Yaratılmış insanlara daha hızla yönelir. Çünkü o, etki-

ye açık bir yerdir. Kendilerinden çıkan bu kabul nedeniyle, insanlar onu sevebilir diye Allah onu gizlemiş, böylece onu bilememişlerdir. Bunlar, 'gayret (kıskançlık) perdesi' altında gizlenmiş gelinlerdir. Onlara 'günahkârlar' denilir. Allah'a yemin olsun ki, onlar günahkâr değil, korunmuş ve sakınılmış kimselerdir.

Bu makam, 'tövbeden tövbe' makamıdır. Başka bir ifadeyle, sahibine 'tevvab (çok tövbe eden)' denilen bir tövbeyle tövbekâr' diye hüküm verilen 'tövbeden tövbe' makamıdır. Şair bu konuda şöyle der:

'Ey ud sahibi! Vur sazının teline
Bitkin düşüren sesinden harekete geç

Karanlığın gömleğinin siyahlığına
Sabah verir rengiyle rengini.

Pek çok topluluk tövbe etmiştir ama
Tövbeden ise bir ben tövbe ettim.'

Bizim de bu konuda ilkinden daha yetkin işarete sahip bir mısramız vardır:

Tövbeye bir kişi ulaşmıştır:
'Tövbeden tövbe' eden; insanlar uyuyor

Kim halkın tövbesinden tövbe ederse
Amacına ulaşır, fakat bilmez.

Öyleyse tövbekârlar, hakikati söyleyen Kitabın sözleriyle Allah'ın sevgilileridir. O kitaba bâtıl ne önünden ne ardından girebilir. O, el-Hakim ve el-Hamid'in indirdiği kitaptır.

Velîlerden bir grup, temizlenen erkek ve kadınlardır. Allah onlardan razı olsun! el-Kuddûs Allah, temizlemesi nedeniyle onları dost edindi. Onların temizlenişi -fiili değil- zâtî temizliktir. Bu nitelik, bir tenzih niteliğidir ve temizlik için çalışmayla ortaya çıkar. Gerçekte ise bu temizlik çabayla gerçekleşmez. Bu nedenle Allah onları sevmiştir. Çünkü temizlik, el-Kuddûs isminin gösterdiği Allah'a ait zâtî niteliktir. Bu nedenle Allah, (temiz kullarını severken gerçekte) kendisini sevmiş-

tir. Buradaki durum, tövbekârlardakinin aynıdır. Bu nedenle tek bir ayette kendilerini birleştirerek şöyle buyurur: 'Allah tövbe edenleri ve temizlenenleri sever.' Burada Allah, tövbenin temizlenme olmadığı öğrenilsin diye, sevgisini açıkça dile getirmiştir. Bunun yanı sıra, her iki guruba yönelik Allah'ın davranışı bir olduğu için, bunlar birbirine bitiştirilmiştir. Çünkü her ikisinde de Allah (tövbe edenleri ve temizlenenleri severken) kendisini sever.

Bilmelisin ki, bu yolda Allah'ın velî kullarından temizlenen kişi, kendisiyle Rabbinin huzuruna girmesinin arasına engel olan nitelikleri temizleyen kimsedir. Bu nedenle, namazda temizlik emredildi. Namaz yakarmak üzere Rabbin huzuruna girmek demektir. Kul ile Rabbinin arasına girmesine engel nitelikler, sadece Allah'a ait Rabbani niteliklerdir. Kulu Rabbine ulaştıran ve kendisiyle kulun temizlenebileceği her nitelik, sadece kulun hak ettiği niteliklerdir ve bunlar sadece kula ait olabilir. Allah kuluna (seyr ü sülûk süresince) kendisine özgü bütün nitelikleri kazandırsa bile -ki bu kaçınılmazdır- yine de Rabbin tecellisi bakımından kulun varlığı kendisine ait niteliklerle nitelenmeyi sürdürür. Tecelli 'zâhir' olduğunda, kulun üzerindeki niteliklerinin hükmü de 'zâhir' olur. Bu tecellinin kulda ortaya çıkan sonuçlarına örnek olarak huşu, korku, organların hareketsizleşmesi, uzuvların dinginliği ve zorunlu sarsılma gibi halleri verebiliriz. Tecelli 'bâtın' olarak kalbine olduğunda ise, niteliklerinin hükmü de bâtında ortaya çıkar. Kulun bu esnada Rabbani bir nitelikle nitelenip nitelenmemesi önemli değildir. Başka bir ifadeyle onun hükmünün kulun dışında ortaya çıkıp çıkmaması önemli değildir. Bunlara örnek olarak kahır, istila, kabz, ihsan, sevgi, ilgi gibi durumları verebiliriz.

Bâtında kulluk nitelikleriyle tecelli, zorunludur ve temizlenenin bâtını bundan hiçbir zaman ayrılmaz. Çünkü kalbin temizliği, kalbin secdesine benzer: Bir kez temizlenip temizlik geçerli olduğunda, hiçbir zaman bozulmaz. Kalbin temizliğinin yinelenmesi gerektiğini ve temizliğini bozacak şeylerin kalbe girebileceğini -ki söz konusu şey 'iç konuşması'dır ve kalbin temizliğini (bozar)- kabul edenlerde kalb temizlenmiş değildir. Binaenaleyh kalbin temizliği ebedîdir. Bunlar, Allah'ın sevdiği temiz kimselerdir. Bu temizlik, insanın çabasıyla kazanılmış bir haldir. Çünkü tefaul babı (taammül) bir fiilin gayretle ve zorlanarak yapılışıdır. Bu konudaki çabadan tövbe hakkında konuştu-

ğumuz şekilde konuşacağız. Başarı, Allah'tandır. O, doğru yola ulaştırandır.

Velîlerden bir grup, erkek ve kadın 'hamd edenlerdir.' Allah kendilerinden razı olsun! Allah, onları hamd niteliğinin gereğiyle dost edindi. Onlar, işlerin sonuçlarının ehlidir. Allah şöyle der: *'İşlerin sonu Allah'a aittir.'*[228] O halde Allah'ın kulları arasında hamd eden kişi, mutlak hamdde âlemin bütün dilleriyle gerekçeleşen hamdin Allah'a ait olduğunu gören kişidir. Hamd edenlerin Allah ehli olup olmaması ya da hamd edilenin Allah veya -insanların birbirini övmesi gibi- başka bir şey olması, durumu değiştirmez. Gerçekte bütün övgülerin sonuçları, Allah'a döner. O halde, hamd hangi türde olursa olsun, bilhassa Allah'a aittir. Allah'ın Kur'an'da övdüğü hamd edenler, başlangıçlarında işlerin sonlarını dikkate alanlardır. Onlar öne geçenlerdir. Böylelikle daha başlangıçta perdelilerin hamdinin sonuçta vardığı şeyle başlamışlardır. İşte bunlar, Hakkın diliyle müşahede üzere hamd edenlerdir.

Velîlerden bir grup ise seyahat eden (erkek-kadınlardır). Onlar, Allah yolunda cihat eden erkek ve kadınlardır. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Ümmetimin seyahati, Allah yolunda cihattır.' Allah şöyle buyurur: *'Tövbe edenler, hamd edenler, seyahat edenler...'*[229] Seyahat, geçmiş toplumların ve yok olmuş eski ümmetlerin izlerini ibretle görmek için dolaşmaktır.

Bunun nedeni şudur: Allah'ı bilenler, yeryüzünün üzerinde Allah'ın zikredilmesiyle iftihar ettiğini ve övündüğünü bilirler. Onlar -Allah kendilerinden razı olsun- başkasını tercih eden ve başkasının yararı için çalışan kimselerdir. Onlar, yeryüzünün yaşanılabilen kısmındaki insanların genelinin Allah'ı zikreden birisinden yoksun kalamayacağını görmüşlerdir. Yaşanabilir olmaktan çıkmış helak olmuş bölgelerde ise, Allah'ı zikreden bir insan yoktur. Bu nedenle bazı ârifler, sadece kendileri gibi olan insanların gidebileceği çöllere, deniz sahillerine, vadi içlerine, dağ tepelerine ve yamaçlarına -kendilerinden bir sadaka olmak üzere- seyahati alışkanlık edinmişlerdir. Ayrıca onlar, Allah Teala'nın birlenmediği ve içlerinde Allah'tan başkalarına tapılan inançsızların topraklarına cihadı adet edinmişlerdir. Bu nedenle Hz. Peygamber, bu ümmetin seyahatini cihat yaptı. Çünkü inançsızlığın olmadığı fakat içinde herhangi bir insanın Allah'ı zikretmediği bir yer,

inançsızlığın olduğu ve Allah'tan başkasına tapılan bir yerden daha az üzüntülüdür. İkinci yer, kâfir ve müşriklerin yeridir. Böylece cihat için seyahat etmek, başka bir gayeyle seyahatten üstündür. Bunun şartı, Allah'ın seyahat esnasında zikredilmesidir. Çünkü Allah'ın cihatta zikredilmesi, düşmanla karşılaşıp müminlerin onların, onların ise müminlerin boyunlarını vurmasından daha üstündür. Cihattaki amaç ise, kendilerine tapılan Allah'tan başkalarının zikrinin yüceltildiği yerlerde Allah'ın kelimesini yüceltmektir.

Bunlar, seyahat edenlerdir. Onların büyüklerinden Yusuf el-Muğavir el-Cellâ ile karşılaştım. Yirmi yıl düşman toprağına mücahit olarak seyahat etmişti. Arkadaşlarımızın arasından düşman kalelerine cihat edenlerden (ribat) biri de, Allah'a ibadet ederek yetişmiş, Ahmed b. Hümam b. Şekkak denilen Cülmaniyeli bir genç idi. Yaşının küçüklüğüne rağmen, adamların (ricâl) büyüklerindendi. Henüz buluğ çağına ermeden kendisini bu yolda Allah'a vermiş, ölünceye kadar bu hal üzerinde kalmıştı.

Velîlerden bir grup 'rükû eden' erkek ve kadınlardır. Allah kendilerinden razı olsun! Allah onları Kitabında 'rükû edenler' diye nitelemiştir. Rükû, hüviyeti yönünden ve izzet ve büyüklüğünün ortaya çıktığı her yerde Allah için eğilmek ve tevazu göstermektir. Çünkü ârif âleme, onun dış varlığı yönünden değil, Hakkın niteliklerinin mazharı olması yönünden bakar.

Allah Teala şöyle buyurur: '*Allah her kibirli ve zorbanın kalbini mühürler.*'[230] Başka bir ayette ise '*Tat bakalım, (hani) sen aziz ve kerimdin*'[231] der. Kutsi bir hadiste şöyle denilir: 'Büyüklük örtüm, azamet gömleğimdir. Kim bu ikisinde benimle didişirse onu yok ederim.' Dış varlık yok olucudur, nitelik ise kalıcıdır. Rükû edenler, dış varlığa değil, niteliğe rükû eder. Onlar, büyüklüğün kendi nitelikleri değil, Hakkın niteliği olduğunu öğrenmiştir. Bu nedenle de, o ikisi hakkında didişme ortaya çıkmıştır. Onlar, âlemden âlemin kendisinden bilmediğini bilirler. Büyüklük, ceberut, azamet ve izzet -ki bunları el-Aziz, el-Cebbar, el-Azim kullara karşı el-Mütekebbir gibi isimler iddia eder- gerçekte kendi nitelikleri olsaydı, Hak onları kınamaz ve cezalandırmazdı. Nitekim Allah zelil, korkak, hakir ve küçülmüş iken onları cezalandırmaz. Çünkü değersizlik, zillet ve küçüklük, (Rabbin değil) onların niteliğidir.

Allah kendi niteliğiyle ortaya çıkanı cezalandırmaz. Hakkı olan bir şeyle ortaya çıkanı Allah niçin cezalandırsın ki? Onların ceberut ve bu anlamda bir özellikleri yok iken, kendisiyle zuhur ettiklerinde, Allah kendilerini helak eder. Böylelikle ârifler, söz konusu niteliğin Hakkın niteliği olduğunu ve Allah'ın bedbaht yapmak istediği kimselerde ortaya çıktığını kesin olarak öğrenmişlerdir. Buna karşın ârifler, âlemdeki kibirli ve zorbalara -onların dış varlıkları bakımından değil, kendilerinde ortaya çıkan nitelik nedeniyle- tevazu göstermişlerdir. Çünkü onlar her şeyde Hakkı görür. Hatta karşılaşma esnasında selamlaşmada eğilirken de durum böyledir. Bazen ârifler, selamlaşırken kardeşlerine eğilirler ve önünde eğilinen şahıs da buna sevinir. Mutluluğu ise, kendisini bilmeyişinden kaynaklanır. Çünkü bu cahil insan, onunla karşılaşan ârifin önünde eğilmesinin ve rükû etmesinin kendisinin hak ettiği yükseklikten kaynaklandığını zanneder. Yabancıların geneli ise, farkında olmaksızın, bilgisizliğe bilgisizlikle karşılık vererek, adet ve örf olarak bu davranışı yapar. Ârifler ise, karşısında eğilmek gereken Hakkın ceberrutunu müşahede ederek bunu yapar. Çünkü onlar, sadece Allah'ı görür. Şair Lebid şöyle der:

Dikkat ediniz! Allah'ın dışındaki her şey bâtıldır.

Bâtıl olan, hiç kuşkusuz, yokluktur. Varlık, tümüyle gerçektir. O halde rükû eden insan, var olan bir hakikate rükû etmiştir. Onun bâtını ise yokluktur. Bu ise, yaratılmışın dış varlığıdır.

Şöyle sorabilirsin: 'Rükû eden de varlıktır.' Şunu deriz: Haklısın! Çünkü Hak ile ilişkilendirilen ilahi isimler, farklı derecelere sahiptir. Bir kısmı diğerlerine dayanırken bir kısmı diğerleri üzerinde hüküm sahibidir. Bir kısmı ilgi bakımından daha genel ve âlemde diğerlerine göre daha etkindir. Bütün âlem, ilahi isimlerin mazharlarıdır. Bir ismin ihatası altında bulunan isim, üzerinde egemen olan isme rükû eder. Bunun sonucu ise, rükû eden şahısta ortaya çıkar. Böylece (kulların birbirine rükû edişinde gerçekte) Hak Hakka rükû etmiş olur. Bakınız! Hakkın sevinmesi, tenezzülü, şaşırması ve gülmesiyle ilgili sahih hadisler vardır. Bu nitelikler 'kendisine benzeyen hiçbir şeyin olmadığı' ya da 'kulları üzerinde kahredici' gibi büyüklük niteliklerinin sahibi olan karşısında nerededir? Öyleyse bu nitelikle rükû eden kimse, gerçekte

rükû etmiştir. Büyüklenen ise yine bu nitelikle büyüklenmiştir. İşte velîlerden rükû edenlerin rükûları, bu şekildedir.

Velîlerden bir grup, secde eden erkek ve kadınlardır. Allah kendilerinden razı olsun! Allah onları kalp secdesiyle dost edinmiştir. Onlar, dünya veya ahirette başlarını kaldırmaz. Bu hal, yakınlık hali iken aynı zamanda Hakka yakın kimselerin bir niteliğidir. Secde ancak bir tecelliden ve müşahededen kaynaklanır. Bu nedenle Allah *'secde et ve yaklaş'*[232] dedi. Başka bir ifadeyle, bu secde, bir ikram, iyilik ve hediye yakınlığıdır. Bir hükümdar huzuruna girip önünde secde ederek kendisine yaklaşana 'yaklaş, yaklaş' der ve istediği ölçüde yaklaşmasını sağlar. Bu secde esnasında Allah'ın 'yaklaş' demesinin anlamı budur. Bu durum, kime secde edildiğini ve kimin huzurunda olduğunu bildirmeyi amaçlar. Huzurunda olunan kimse, yakınlığını katmerleştirmek için, kula 'yaklaş' demektedir. Kutsi hadiste Allah: 'Bana bir karış yaklaşana bir arşın yaklaşırım' der. Kulun Hakka yaklaşması ilahi bir emir nedeniyle olursa, bu, onun iyilik ve ikramında daha büyük ve yetkin bir davranış olur. Çünkü bu esnada kul, keşfe dayalı olarak, Efendisinin emrine uymaktadır.

İşte bu, Allah'ın peygamberine kendileri ve benzerleri için evini temizlemeyi emrettiği âriflerin secdesidir. Allah *'Evimi tavaf edenler, itikâfa girenler, rükû ve secde edenler için temizle'*[233] buyurur. Hz. Peygambere ise *'Rabbinin övgüsünü tespih et ve secde edenlerden ol'*[234] buyurdu. Burada, hiçbir zaman başlarını kaldırmayan kimseler kastedilir ki, böyle bir şey ancak kalbin secdesinde olabilir. Sözünün ardından ise 'secde edenlerden ol' demiş, sözünü tamamlayarak *'sana yakîn (ölüm ve kesin inanç) gelene kadar Rabbine ibadet et'*[235] demiştir. 'Yakîn' vasıtasıyla senden kimin secde ettiğini, kime secde ettiğini öğrendiğin gibi senin her şeye güç yetiren Hakkın elinde amade bir araç olduğunu da öğrenirsin. O, seni seçmiş, temizlemiş, nitelikleriyle süslemiştir. O'nun nitelikleri, (bu secde esnasında) secde ederek O'nu ve O'na nispet edilmeyi talep etmiştir.

Kardeşim! Bu meselede işaret ettiğimiz hususun sırrına dikkat et! Çünkü nispetler ya da nitelikler ya da isimler, özü gereği kendi başlarına var olamaz. Onlar, kendilerinden kaynaklanan bir arzuyla, kendilerinde var olacakları bir varlığı ister. Böylece hükümleri, söz konusu

dış varlığın (ayn) kendileriyle nitelenmesiyle ya da onlarla isimlenmekle ya da ona nispet edilmekle ortaya çıkar. Bunlardan herhangi birisini söyleyebilirsin ve ardından şöyle de: 'Rabbim! Bilgimi artır:' Aynı şekilde, Allah'ın şu ayetine bak ve dikkat et! *'Ayağa kalkarken ve secde ederken O seni görür.'*[236] Burada, kendisini bozacak şekilde başı kaldırma olmaksızın, secde halinde insanın halden hale girmesine işaret vardır. İnsan başını kaldırır, ayağa kalkar, secdesini ikiler. Namazın her hangi bir halinde -secdeden başka- iki kez yapılan bir eylem yoktur. Bunun nedeni, secdenin kul için olan değeridir. Bu nedenle vâcip veya farz ve ancak yerine getirilmekle gerçekleşen bir dayanak olarak, secde iki kez yapılarak pekiştirilir.

Velîlerden bir grup, ma'rufu (iyilik, bilinen, örfe uygun) emreden erkek ve kadınlardır. Allah, onları (insanlara) 'Allah'ı' emretmeleri nedeniyle dost edinmiştir. Çünkü Allah ma'ruftur ve 'Allah'ı emredenler demek' ile 'ma'rufu emreden' demek arasında bir fark yoktur. Allah 'inkâr edilemeyen ma'ruftur.' 'Onları kim yarattı diye sorarsan Allah diyeceklerdir?' Bununla birlikte onlar, Allah'a ortak koşanlardır. Söz konusu kimseler, 'Bu ilahlara bizi Allah'a daha çok yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz' derler. Bütün yol, mezhep ve akıl sahipleri arasında görüş ayrılığı olmaksızın, Allah onların nezdinde ma'ruf (bilinen, tanınan) olan kimsedir. Hz. Peygamber şöyle der: 'Kendini bilen, rabbini bilir.' Allah, ma'ruftur. Kim O'nu emrederse, ma'rufu emretmiş iken kim O'nu yasaklarsa ma'rufu bilmekten yasaklamış olur. Binaenaleyh ma'rufu emredenler, gerçekte Allah'ı emredenlerdir. 'Allah bir kulu sevdiğinde, onun kendisiyle konuştuğu dili olur.' Emir, sözün kısımlarından biridir. Onlar, O'nu emretmektedir, çünkü Allah onların dilleridir. Bu kişiler, ma'rufu emretmede en üstün tabakadır. Ma'rufun her emri, bu emrin ihatası altındadır, bunu bilmelisin!

Velîlerden bir grup ise, münkerden (kötü, bilinmeyen, yadırganan) alıkoyan erkek ve kadınlardır. Allah kendilerinden razı olsun! Allah, onları ma'ruf vasıtasıyla (Allah ile ya da Allah'ı tanıtarak) münkerden alıkoymak özelliğiyle dost edindi. Tanınmayan (münker), müşriklerin kendi gayretleriyle var ettiği ortaktır. Öyleyse ilahi ve mârifet esaslı tevhit, bunu kabul etmez ve yadırgar (münker). Böylece o, 'yadırganan bir söz ve yalana dönüşür.' Binaenaleyh dışta varlığı olan bir ortak yoktur. Bilakis ortaklık, mutlak yokluğun altında ortaya

çıkmış bir sözdür. Bu nedenle Allah'ın varlığını birleme bilgisi, onu inkâr eder ve 'inkâr edilen söz' diye isimlendirilir. Çünkü söz, mevcuttur ve inkâr edilen var olan bir şey değildir. Halbuki ortağın bir dış varlığı yoktur, çünkü âlemde gerçekte ortak yoktur. Söz olarak ya da söylem olarak bulunursa, onlar münkerden alıkoyar. Bu, özel olarak sözün ta kendisidir. O halde herhangi bir münkerin dış varlığı yoktur. Bu nedenle Allah, onları 'münkerden alıkoyanlar' diye nitelemiştir. Fakat söz konusu olan, onların bu konuda Ma'ruf vasıtasıyla alıkoymalarıdır.

Velîlerden bir grup ise erkek ve kadın hilim sahipleridir. Allah kendilerinden razı olsun! Erkeklere ait her nitelikte kadınların bir meşrebi vardır. Allah onları hilim özelliğiyle dost edindi. Bu, güç var iken, o esnada cezalandırmayı bırakmak ve acele etmemek demektir. Suçun ardından cezalandırmada acele, öfkeye delildir. Hükmü ise, iradeye başlayandadır. Hilim sahibi, gücü olduğu ve engel ortadan kalkmış iken, cezalandırmada acele etmeyendir. Ezeli bilgi bir engeldir ve hilim niteliğiyle nitelenmezden önce kuldan perdelenmiştir. Öyleyse kullar, (cezalandırmak için) imkân buldukları halde, suçun hemen ardından cezalandırmada acele etmediklerinde 'hilim sahibi' olurlar. Bu durumda onların cezalandırmanın gerçekleşmesini engelleyecek -gerçekte değil ama- ezeli bilgileri yoktur. Kulun hilim sahibi olması da ezeli-ilahi ilimdendir, fakat kul hilim niteliğiyle niteleninceye kadar bunu fark edemez. Bu esnada Allah'ın bilgisinin onun hükmündeki etkisini öğrenir. Dolayısıyla bu konuda bilgi onun önüne geçerse, şereflendirme yönüyle 'halim' diye isimlendirilemez.

Hak, cezalandırmadığı için -şereflendirme yoluyla olmaksızın- hilim özelliğiyle nitelenir. Kul da cezalandırmadığı için halim diye nitelenir, fakat bu nitelendirme, şereflendirme amacı taşır. Çünkü kul, hilim özelliyle nitelenmezden ve -ihmal olmaksızın- (cezalandırmayı) geciktirmeden önce Allah'ın bilgisinde bu konuda neyin bulunduğunu bilmemektedir. Öyleyse Hakkın şerefi, hilim göstermesinden değil, bilgiden kaynaklanırken kulun şerefi -gerçeği bilmediği için- bilgiden değil, hilimden kaynaklanır. Hilim niteliği kendisinde bilfiil bulunmazdan önce kul (Allah'ın bilgisinde bu konuyla ilgili şeyi) bilirse, hilim onun için bir şereflendirme olmazdı. Bu halde kulun hilimdeki durumu, seçiminde mecbur kimseye benzer (çünkü bilgi, cezalandırmanın olmayışını zorunlu kılmaktadır). Bir insanın 'özgür' diye övüle-

bilmesi için seçimindeki zorlamayla ilgili bilginin ortadan kalkması gerekir. Hilim ile özgürlük bu noktada eşittir. Çünkü seçim, zorlamayla ve cebirle çelişir. Bu esnada insan, seçim derken neyin kastedildiğini bilir ve iki varlıkta da -bir isteksizlik (ikrah) olmaksızın- cebir bulunduğunu görür. Öyleyse kul, mecburdur, fakat isteksiz değildir. Bu, mârifetler alanındaki en kapalı konulardan biridir. Geçmişte ve günümüzde nice insanlar bu meselede helak olmuştur!

Velîlerden bir grup ise, 'vâh eden' erkek ve kadınlardır. Allah kendilerinden razı olsun. Onlardan bir kadın ile Endülüs'ün Mirşanetü'z-Zeytûn şehrinde karşılaştım. Şems Müsenna diye çağrılırdı. Allah bu sınıftaki kimseleri, kemâl ve etki karşısındaki noksanlıkları nedeniyle gönüllerinde buldukları redde karşı vahlanmaları nedeniyle dost edindi. Vahlanma ise, bir bilinçten ya da kaybolan hakkındaki bir bilincin varlığından kaynaklanır. Allah dostu İbrahim'i bu özellikle överek şöyle der: 'İbrahim hilim sahibi ve vahlanan biriydi.' Başka bir ayette ise 'vahlanan ve hilim sahibi' demiştir. Hz. İbrahim kavminin yonttuklarına taptıklarını gördüğünde vahlanmış, (fakat) hilim göstermiş, beddua etme gücü varken kendilerini acele ederek cezalandıramamıştı Bu nedenle de halim diye isimlendirildi. Allah onları (bedduasının karşılığında) cezalandırma imkânı vermemiş ve buna güç yetirmemiş olsaydı, onu 'halim' diye isimlendirmezdi. Fakat Hz. İbrahim, karışım ve bir halden bir hale geçiş dünyasında bulunduğunu biliyor, onlar adına gelecekte iman umuyordu. Hilim sahibi olmasının nedeni buydu. Burası, kulda değişim ve Allah'tan kabul (ummayı) gerektiren bir yerdir. Kavmi hakkında Nuh'un *'Onlar ancak fâcir ve kâfir doğurur'*[237] demesine yol açan durumu bilseydi, onlara hilim göstermezdi. Öyleyse vahlanan kişi, sıkıntılara, kendisini üzen gördüğü ve tanık olduğu şeylere karşı vahlanmayı artıran kişidir. Bu da, gayret ve hayret kapsamındadır. Vahlanma, doğal bir eylemdir ve doğa gereği karışımdan soyut olmaları bakımından ruhlara girmesi söz konusu değildir.

Velîlerden bir grup ise, ilahi askerlerdir. Onlar, düşmanlara galip gelen erkek ve kadınlardır. Allah kendilerinden razı olsun! Allah Teala şöyle buyurur: *'Bizim ordumuz galip gelenlerdir.'*[238] Allah onları el-Melik ismi yönünden kendisine izâfe etmiştir. Dolayısıyla onlar, el-Melik'in kullarıdır. Burada bir sır vardır: Âlem, bir kısmını diğerlerine musallat ettiği O'nun ordularıdır. 'Rabbinin ordularını sadece O bilir.' Yani, sa-

yılarını ancak O sayabilir. Allah onlardan bir gurubu ilahi inayetiyle dost edinmiş, zâtını ifade eden zamirle kendisine izâfe etmiş, hakkında nas bulunan belirli-ilahi bir ismi açıklamaksızın 'asker' diye isimlendirmekle yetinmiştir. Ordular ise, hükümdarın olabilir. Böylelikle onların silah sahibi olduklarını beyan etmiştir. Çünkü silah düşmana karşı başarıyı sağlayan ordularda bulunması gereken araçtır. Söz konusu ordunun karşısında bulunan düşmanlar ise, arzular, şeytanlar ve bütün kötü eylemlerdir. Sultanları ise, heva gücüdür. Askerlerin silahları, takva, murakabe (nefsi kontrol), hayâ, sabır, korku ve yoksulluktur. Çatışma ve karşı karşıya gelmenin gerçekleşme yeri, başka bir ifadeyle iki grup biraraya geldiğinde düşmanla çarpışma yeri ise, bazı ordular hakkında bilgi, bazıları hakkında ise imandır. Bu orduların üçüncü bir grubu hakkında ise hem bilgi hem de imandır.

Çünkü 'benim ordularım' (denilenler) -ki onlar üç tabakaya karşı da galip gelenlerdir- yüce ve özel gruptur. Onlar, Allah'ın birliğini bilen ve kesin-akli kanıttan Allah'ın peygamberinin bilgisinin ehli olanlardır. Ayrıca onlar, bu bilginin dayanağı olduğu imanın sahipleridir. İkinci tabaka ise Allah'ın birliğini nazarî araştırma yönünden kesin kanıttan bilenlerdir. Onlar, içlerinde buldukları zorunlu bir bilgiden bunu bilmezler. Çünkü onlar askerdir, dolayısıyla onların savaştıkları düşmanı kendisiyle kovacakları araçları olmalıdır. Zorunlu bilgi sahibi ise, düşmanı uzaklaştıramaz, çünkü o, bir delile sahip olmaksızın- bu yönden meseleyi bilmektedir. Düşman, delil ile ve onun düzenlenmesiyle uzaklaştırılır. Zorunluluk yoluyla Allah'ı bileler ise, başka bir gruptur. Onlar, ordular içinde ayrışmaz ya da zararlı bir kuşku düşmanını kovmakla ilgilenmezler. Üçüncü grup ise -bilgi ehli değil- iman ehlidir. Onlar, harikulade olayların kendilerinden meydana geldiği iman ehlidir. Bunlar onlar adına bilenler için deliller yerini alır. Böylelikle harikulade işler ile Allah düşmanlarını ve kendi düşmanlarını -tıpkı delil sahibinin düşmanı uzaklaştırması gibi- kovarlar. Böyle bir tabaka 'ordu' diye isimlendirilen kimselerdir.

Bir düşmanı kovmak için keramete sahip olmayan müminler ise, mümin olsalar bile, ordu değildir. Bu tabakayı tanımlayan şey şudur: Kendinde bulunan bir araç ile düşmanı uzaklaştırmaya güç yetirebilen her şahıs, baskın ve galip gelen Allah'ın ordusundandır. Bu, onların düşmanlara galip gelmesini sağlayan ilahi yardımdır. Allah şöyle buyu-

rur: *'İman edenleri düşmanlarına karşı destekledik ve onlar galip geldiler.'*[239]

Velîlerden bir grup erkek ve kadın hayırlılardır. Allah kendilerinden razı olsun. Allah Teala şöyle buyurur: *'Onlar bizim nezdimizde seçilmiş hayırlılardır.'*[240] Allah, onları hayırlı olmak ile dost edinmiştir. Allah Teala şöyle buyurur: *'Onlar için hayırlar (hayrât) vardır.'*[241] Hayrât hayrın çoğuludur ve her şeyin en faziletlisi demektir. Ayette geçen *'Onlarda hayırlı huyu güzel kadınlar vardır'*[242] ifadesi buradan gelir. Fazilet, o cinsten olmayanların katılmadığı bir hususta ortaklığın gerçekleştiği şeyi fazlalığı gerektirir. Öyleyse hayırlılar, kendi cinsinin dışındakilerde bulunmayan Allah bilgisiyle, bütün cinslerden fazla bilgi elde edenlerdir. Onlar, bilgiyi sadece o cinstekilerin elde edebildiği özel yoldan elde eder. O cins içinde bu özel bilgiyi bilip 'hayırlılar' diye isimlendirilenlerin bir kısmına kendiliğinde bildiğini açıklama gücü verilmiş iken bir kısmına bildiğini açıklama gücü verilmemiştir. Açıklama gücü verilen, diğer kişiden daha hayırlıdır ve bu ismi almaya daha hak sahibidir. Çünkü (aynı kökten türetilmiş) 'hiyer' kelimesi, söz demektir. 'Falancada kerem ve hiyer vardır' denilir. 'Cömert ve fesahat sahibidir' demektir. Elde ettiği bilgiyi açıklama gücü verilen kişi, kendisini duyana rehberlik eder. Böylelikle, ondan yararlanılabilir ve başkasından daha faziletli olur. Böyle biri, en-Nafi ismine benzemeye daha yakındır, bunu bilmelisin!

Sana hayırlıların mertebelerini açıklamış oldum. Bu nedenle peygamberlerin isimleri arasında 'hayırlılar (ve kelam sahipleri)' de geçmiştir. Peygamber 'konuşma' gücüyle desteklenmiş olmalıdır ki, gönderildiği kimselere getirdiğini açıklayabilsin! Onlar, hayırlılardır, yani bu erdemin sahibidir.

Velîlerden bir grup, Allah'a dönen erkek ve kadınlardır. Allah kendilerinden razı olsun! Allah, onları hallerindeki 'dönme' nedeniyle dost edindi. Allah şöyle buyurur: *'O kendisine dönenler için el-Gafur'dur (Örten).'*[243] Şöyle denilir: 'Abet eş-şemsu.' 'Güneş gizlendi' demektir. Bu adamlar Allah nezdinde gizlenenlerdir. Allah karşısındaki hallerini Allah'ın hiçbir yaratığı görmemiştir. Çünkü Allah kendisini onlara karşı 'gafur' olmakla, yani örten, başka bir ifadeyle makamlarını kendinin dışındaki herkesten örten olmakla nitelemiştir. Çünkü onlar, Haktan

başkasını görmesinler diye, Allah'ın nezdinde gizlenmeyi talep etmişlerdir. (Bu kelimenin ism-i faili olan) Âib, tıpkı gece yıldızı gibi, geceleyin kavme gelen kişi demektir. Gece örtüdür. Onlar, her yönden ve halde Allah'a dönerler. Şöyle denilir: 'Her evbe'den, yani her yönden geldiler.' O halde evvab (dönen), şeytanın insana geldiği dört yönden Allah'a dönen kişidir. Şeytanın insana geldiği dört yön, önleri, arkaları, sağları ve sollarıdır. Onlar, övülen ve kınanan her durumda işin başında ve sonunda Allah'a döner. Edep, Allah'ın kınadığı şeylerde Allah'a dönmemelerini gerektirir. Bu durum, söz konusu kimseler için o halde de Allah'a dönmesini gerektirir. Bu nedenle Allah, O'na dönenler için kendisini el-Gafur diye isimlendirdi. Yani, başka bir makamdan kendilerine eşlik eden saygısızlığın bu kadarını örter. Bu konumdaki ve bu nitelikteki adamlar, 'evvabin'dir (iyi ve kötü her işte Hakka dönenler).

Velîlerden bir grup ise mutmain kadın ve erkeklerdir (muhbitûn). Allah kendilerinden razı olsun! Allah onları itminan anlamındaki 'ihbat' eylemleri nedeniyle dost edindi. İbrahim Peygamber şöyle der: '*Kalbimin tatmin olması için.*'[244] Yani dinginleşmesi için. Habt, geniş ve alçak yer demektir. Allah ile tatmin bulan, kalpleri itminan duydukları şey nedeniyle dinginleşen, Refiu'd-derecat (dereceleri yükselten) ismi altında tevazu gösterenler, O'nun izzeti karşısında zelil olanlar, 'muhbitun' denilenlerdir. Allah Peygamberine böylelerini müjdelemesini emrederek şöyle demiştir: '*Muhbitun'u müjdele!*'[245] Kimdir bunlar, diye sorulursa '*De ki onlar, Allah zikredildiğinde kalpleri titreyen, başlarına gelene sabredenler, namaz kılanlar ve rızıklandırdığımız şeylerden infak edenlerdir.*'[246]

Muhbitun'un nitelikleri bunlardır. Onlar, sakin idi, Allah'ın zikri - zikirde ortaya çıkan şeye göre- onları harekete geçirdi. Onlar, sabretmiştir, yani nefslerini bu konuda onlara isabet eden şeye karşı engellemişlerdir. Bu korku veya hal baskınlığı, namaz kılmaktan onları alıkoymamıştır. Namaz vakti geldiğinde, Allah'ın kendilerine verdiği güç sayesinde en yetkin şekilde kılarlar. Kendilerine ulaşan güçlüğe sabretmelerine rağmen, bu konumdayken bir insan, açlığını kapatmak veya bir ayıbını örtmek için ondan bilgi veya maddî rızık ister. O ise, istenilen şeyi kendisine verir ve herhangi bir iş kendisini diğerinden alı koymaz. Allah'ın kendilerini nitelediği muhbitun'un özelliği budur. Onlar,

kaderlerin üzerlerinde akışı altında sakindir ve bundan razıdırlar. Bu ifade, alevi söndüğünde 'habet en-nar', 'ateş söndü' kelimesinden gelir.

Velîlerden bir grup Allah'a yönelen erkek ve kadınlardır. Allah kendilerinden razı olsun! Allah kendisine yönelmekle onları dost edinmiş ve şöyle buyurmuştur: *'Kuşkusuz İbrahim halim, evvah ve münîbtir.'*[247] Allah'a yönelen adamlar (münîb), Allah'ın kendisine dönmeyi emrettiği her şeyden Allah'a dönenlerdir. Bununla beraber onlar, o esnada bu dönüşlerinde Allah'ın vekili olduklarını bilirler. Keşfe göre dönüş, yaratıkların perçemlerini elinde tutan ve onları dilediği gibi çekip çeviren Allah'a ait olabilir. Bir insan, tıpkı namaz kılanın 'Allah hamd edeni duydu' sözünde ve ayetleri okurken Allah'ın vekili olması gibi, bütün hallerinde O'na dönerken kendisini Allah'ın vekili olarak görürse, 'münib' diye isimlendirilir. Öyleyse onlar, bu niteliğin sahibidir.

Velîlerden bir grup, 'gören' erkek ve kadınlardır. Allah kendilerinden razı olsun! Onları görmeyle dost edinmiştir. Bu ise takva sahiplerinin özel niteliklerinden biridir. Allah Teala şöyle buyurur: *'Takva sahiplerine şeytandan bir şey temas ettiğinde, (Allah'ın emir ve yasaklarını) hatırlarlar ve bir anda (gerçeği) görürler.'*[248] Onlar, takva ehlinin bilginleridir. Esası şeytan kaynaklı olan güzel bir düşünce kendilerine ilişir ve ancak şeytandan olduğunda kendisini bulabildikleri özel bir zevk bulurlar. Bu zevk, onlara o düşüncenin şeytandan olduğunu hatırlatır ve 'bir anda görüler.' Yani onu zevk yoluyla müşahede ederler. Bilgi o düşünceyi almayı ve şeytanı üzmek için varlığını değiştirmeyi gerektirirse, onu alır ve ondan yüz çevirmezler. Bu durumda da onlar görenlerden sayılır. Böyle bir kişi, o düşünceden neyi ve nasıl alacağını bildiği gibi alması gereken ile bırakması gerekeni ayırt eder.

Hz. İsa ile tanımadığı bir surette kendisine görünen İblis arasında şöyle bir konuşma geçmiş: İblis 'Ey Allah'ın Ruhu! 'Allah'tan başka ilah yoktur' de.' İblis kendi sözüne uyması için ondan bunu istemektedir ki bu durumda herhangi bir şekilde İsa kendisine itaat etmiş olacaktı. Bu da, imandır. Hz. İsa ise şöyle demiş: 'Ben sen söylediğin için değil, kendiliğimden 'Allah'tan başka ilah yoktur' derim.' Hz. İsa söylemek ile şeytanın maksadına karşı çıkmayı biraraya getirerek onun emrine uymamıştı.

Eşyayı nasıl alacağını bilen kimseye Allah'ın söz konusu şeyi ona kimin eliyle getirdiği zarar vermez. Bilgi bu düşünceyi yüzüne atmayı gerektirirse, onu atar. İşte bu 'Hatırlarlar' ayetinin anlamıdır. Hatırlama, unutulan bilgi için olabilir. '*Bir anda görürler.*'[249] Yani kendilerinden gitmiş düşünceleri hatırlamayla geri döner.

Velîlerden bir grup ise hicret eden erkek ve kadınlardır. Allah kendilerinden razı olsun! Allah onları kendilerine ilham ettiği ve ulaşmalarını sağladığı hicret nedeniyle dost edinmiştir. Allah şöyle buyurur: '*Allah'a ve peygamberine hicret etmek üzere evinden çıkıp ölümün yetiştiği kimsenin sevabı Allah'a kalmıştır.*'[250] Muhacir, Allah'ın ve peygamberinin terketmesini istediğini terk eden, bu terkte ise her türlü kuşkudan uzaklaşarak gönül rahatlığı ve arzusuyla mübalağayla hareket eden kimsedir. Yoksa istemeden ya da zorlanarak ya da bir karşılık bekleyerek terk etmemişlerdir. Hicret eden insan, bu konuda kendisine karşı çıkanların verdiği zorlu sıkıntılara ve ona duyurdukları doğal olarak nahoş sözlere göğüs gererek, gönül hoşluğuyla hicret eder. O insanların söylediği sözleri duyduğunda ise, (hali) değişir. Bütün bunlar, bilgide genişliği ve böyle bir niteliği düstur edinmek, bütün bu durumlar karşısında dinin belirlediği şekilde -yoksa nefsinin arzularıyla değil- kendini sınırlamaktan kaynaklanır. Bu sayede makamı kemâle erer. Bu niteliklerin toplandığı insan, muhacirdir. Bunlardan bir faslı ve özelliği yitiren ise o hali yitirdiği ölçüde bu makamdan yoksun kalır.

Bütün bunları söyleyip şart koşmamızın nedeni, her şeyi bilen Allah'ın onu 'muhacir' diye isimlendirmesidir. Bu kavramın altına girip de kula ait olan ve hicret edenin kendisiyle isimlendirilmesi gereken her türlü güzel özelliğin muhacirde bulunmasını şart koştuk. Bunu nedeni, söz konusu lafzın anlamının (kelimenin) konuluşunda bu ismin kendisinden türetildiği o anlama yayılmasıdır.

Velîlerden bir grup ise şefkatli (ve endişeli) erkek ve kadınlardır. Allah kendilerinden razı olsun! Allah onları Rablerinin korkusuyla endişeli olmaları nedeniyle dost edinmiştir. Allah Teala şöyle buyurur: '*Onlar Rablerinin korkusundan müşfiktir.*'[251] Eşfaktü min, ene müşfik denilir. Kastedilen, bir şeyden sakınmaktır. Allah şöyle buyurur: '*Rablerinin azabından sakınırlar. Rablerinin azabı, umulan bir şeydir.*'[252] Yani Rablerinin azabından çekinirler, emin olmazlar. Başka bir ifadeyle on-

lara ulaşmasından emin değillerdir. 'Eşfaktü minhu (ondan çekindim)', sadece çekinme durumunda söylenebilir. 'Eşfaktü aleyhi işfakan (ona şefkat gösterdim)' ise, şefkate işaret eder. Her ikisi de aynı köktendir. Bu durumda şefkatin anlamı, ona titredim olur. O halde velîlerden müşfik olanlar, nefsi hakkında değişme ve başkalaşmadan korkanlardır. Allah müjdeleyerek onu emin kılarsa, korkusu bu kez Allah'ın yaratıklarına döner. Bu ise, Peygamberlerin ümmetleri ve müjdelenen müminler hakkındaki endişelerine benzer.

Onlar, yaş bir ciğer sahibi olan merhametli ve sevecen kimselerdir. Bir insanın ilahi emre karşı çıktığını gördüklerinde, o kişiye gökten bir bela iner korkusuyla, eklemleri yerlerinden oynar. Böyle bir durumdaki kişiye hâkim olan hal, fiillerinde korunmuşluktur. Dolayısıyla 'işfak' özeliğine sahip olduğu için, emre karşı çıkması beklenemez. İşfakın ürünü, Allah'a itaatte dosdoğru olmaktır. Bu nedenle Allah onları 'müşfik' diye övmüştür. Bunun nedeni, kendisini gerektiren bir nedeni gördüklerinde, nefslerindeki başkalaşmadır. Bu kelime, güneş battığında ışığının kalan kızıllığı ya da güneşin doğarkenki kızıllığı anlamındaki 'şafak'tan türetilmiştir.

Velîlerden bir grup, Allah'a verdikleri sözü yerine getiren erkek ve kadınlardır. Allah kendilerinden razı olsun! Allah onları vefalarıyla dost edinmiştir: Allah şöyle buyurur: *'Sözleştiklerinde ahitlerini yerine getirenler.'*[253] Başka bir ayette de şöyle denilir: *'Onlar, Allah'a verdikleri sözü tutan, sözleşmelerini bozmayan, sözleştiklerinde verdikleri sözü bozmayan kimselerdir.'*[254] Bizans imparatoru Kayser'in Ebu Süfyan b. Harb'a Hz. Peygamber'in nitelikleri hakkında sorduğu sorulardan biri de 'Verdiği sözü bozar mı?' şeklindeydi. Vefa, Allah'ın seçkinlerini düsturlarından biridir. Allah'ın tam olarak yerine getirmeyle yükümlü tuttuğu işleri yerine getiren ve bütün hallerinde bunu çoğaltan kişi vefalıdır ve vefa göstermiştir. Allah şöyle buyurur: *'Sözünü yerine getiren İbrahim...'*[255] Başka bir ayette ise *'Allah'a verdiği sözü yerine getiren kişiye Allah büyük ödül verecektir'*[256] denilir.

Bir şey çok ve tamam olduğunda 'veffa eş-şey'ü' denilir. Onlar, Allah'ın gizli sırlarını öğrenen kimselerdir. Bu nedenle bir şeye tanık olduğunda 'evfa ala eş-şey' denilir. Allah'ın yükümlü tuttuğu işlerde böyle bir vefaya sahip olan ve Allah'ın kullarından çoğundan gizlediği bil-

gileri öğrenen kimse, vefalıdır. Allah bir insanı dünya hayatında öldürürse, yani ona can çekişme esnasında -ki (vefa ile aynı kökten türetilmiş) vefat ölümün gelmesidir- ölen adama gelen keşfi verir ve kul bu mertebeyi öğrenirse Allah'ın kendisinden aldığı sözleri yerine getirmesi vâciptir. Bazen vefa bu nitelik sahipleri için keşfin sebebi olabilirken belirli bir grup hakkında ise keşf vefanın sebebi olabilir.

Velîlerden bir grup, Allah'ın birleştirmeyi emrettiği şeyi birleştiren (sıla-i rahim, yakın akraba ziyareti) erkek ve kadınlardır. Allah hepsinden razı olsun! Allah onları birleştirmelerini emrettiği şeyi birleştirdikleri için dost edinmiştir. Allah şöyle buyurur: *'Allah'ın birleştirmesini emrettiği şeyi birleştirirler.'*[257] Burada kast edilen, sıla-i rahimdir (yakın akraba ziyareti). Ayrıca onlar, kendileriyle ilişkiyi kesen müminlerle de selam vermek ve bunun üzerindeki ihsan davranışıyla ilişkiyi sürdürürler. Onlar, göz ardı edilebilecek ve bağışlanabilecek suçu da cezalandırmaz, Hakkın kesmeyi emrettiğinin dışında kimseyle (ilişkiyi) kesmezler. Hakkın emri nedeniyle ise, zâtlarının kesilmesini değil niteliğin kesilmesine inanarak onu keserler. Çünkü nitelik, bu kimseler hakkında sürekli kesilmiştir. Onunla nitelenen nitelenmiştir. Onlar, bununla Allah'ın rahmetinin kendisini kuşatmasını beklerler. Kavuşturma ise; kesmenin zıddıdır.

Varlık vasl'a (bitiştirme, bitişiklik, kavuşma) dayanır. Bu nedenle âlem Allah'a delildir ve Allah'a ait varlıkla nitelenmiştir. Öyleyse vasıl, bu noktada esas iken kesme geçici bir durumdur. Bu nedenle Allah onu kendisiyle kulları arasında kendisinden onlara uzanan bir ip yapmıştır. Allah ile aralarındaki bağ geçerli olsun diye, kullar bu ipe sarılır ve bağlanır. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Rahim Rahman'dan bir daldır.' Yani bu söz, dış yönü ve görünmeyen kısmı bakımından Rahman'dan alınmıştır. 'Onu birleştiren kimseyi Allah birleştirirken onu keseni de Allah keser.' Hakkın onu kesmesi ise, kulun o bağı kesmesinin aynısıdır, yoksa ilave bir durum değildir. Söz konusu insanlar, şunu öğrenmişlerdir: Hakkın onları kendisine davetinin ve kendisine ulaştıran bir yol belirlemesinin yegâne amacı, O'na ulaşmayla mutlu olmalarını sağlamaktır. Öyleyse onlar, ünsiyet ve vuslat ehli olan erenlerdir.

Onlar var ya onlar
el-Kadim'de dostluğun ehlidirler

Bir rivayette şöyle denilir: 'Hasetleşmeyiniz, birbirinize sırt dönmeyiniz, ilişkilerini kesmeyiniz, Allah'ın kulları kardeş olunuz.' Böylelikle müminlere ilişkileri kesmek yasaklanmıştır. Dikkat ediniz! İçeri giren ve çıkan nefeslerin birbirine bitişmeleri, beka ve hayata imkân verir. İki nefes arasındaki bu bitişme ve kavuşma kesilip içeri giren nefes dışarı çıkar da içeriye girecek bir nefesi arar ve bulamazsa, iki nefes arasındaki bu ardışıklık kesildiği için insan ölür. Öyleyse Allah'ın birleştirmelerini emrettiği şeyi birleştiren insanların bu işi, Allah'a ermelerinin ta kendisidir. Allah da onları övmüştür.

Velîlerden bir grup ise, korkan (havf) erkek ve kadınlardır. Allah hepsinden razı olsun! Allah, kendisinden veya emrine bağlanmak için korkuttuğu şeylerden korkmaları ve çekinmeleriyle onları dost edinmiştir. Allah şöyle buyurur: *'Müminler iseniz, benden korkunuz.'*[258] Ayrıca Allah 'kalplerin ve gözlerin kendisinde döndüğü bir günden korkmaları' nedeniyle de onları övmüştür. Onlar 'kötü bir hesaptan korkarlar.' O'ndan korktuklarında ise, bu nitelikte Yüce Topluluk'a katılırlar. Çünkü Allah onların hakkında şöyle der: *'Üzerlerinden Rablerinden korkar ve emredileni yaparlar.'*[259] Bu konumda olan birisi, Yüce Topluluk ile birlikte farklılaşır.

Onların Allah karşısındaki saygılarının bir yönü, kendisinde gerçekleşecek işler nedeniyle 'Gün'den korkmalarıdır. Çünkü Allah onları bu günden korkutmuştur. Bu saygıyı edindiklerinde ise, Allah onları 'kalplerin ve gözlerin kendisinde döndüğü bir günden' korkmaları nedeniyle övmüştür. Bu ise, zaman korkusudur. Hal korkusu ise şu ayette dile getirilir: *'Kötü bir azaptan korkarlar.'*[260] Onlar Allah karşısında edep sahibi olan kimselerdir. Kendilerini nerede durdurmuşsa, orada O'nun için durmuşlardır. Çünkü Allah ehlinin büyük kısmı, bu saygıyı kavrayamazlar ve kendisiyle korkutuldukları varlıkların korkusuna ulaşamaz, işlerini Allah'a bağlarlar. Öyleyse bunların 'korkan'dan başka bir lakapları daha vardır. Bu ismi hak eden korkanlar ise, gerçekte edeplilerdir.

Allah peygamberi Musa'ya şöyle vahyetmiştir: 'Ey Musa! Benden kork, nefsinden kork.' Kastedilen arzu gücüdür. 'Ve benden korkmayandan kork.' Bunlar Allah düşmanlarıdır. Böylelikle Allah Hz. Musa'ya kendinden korkmayandan korkmayı emretmiştir. Edepliler de, Allah'ın emrine bağlanmış, bu diyarda onlardan korkmuşlardır. Bu durum, kendilerine iyilik yapan Allah'tan başkalarına Allah'ın emriyle - yoksa onların vasıtasıyla nimetlerin kendilerine ulaştırılması bakımından değil- teşekküre benzer. Bu korkma ve teşekkür esnasında ise, Hakka ibadet içindedirler. Bu ise, ince ve âriflere bile gizli bir köprüdür. Sıradan insanlar hakkında ne düşünülebilir ki? Ortada bulunan hal sahipleri ise, bunu bilmezler. Çünkü onlar, hallerinin otoritesi altındadır.

Velîlerden bir grup 'Allah'ın yüz çevirmeyi emrettiği şeyden yüz çeviren erkek ve kadınlardır. Allah hepsinden razı olsun! Allah onlardan yüz çevirmeyle kendilerini dost edinmiştir. Şöyle buyurur: '*Onlar boş şeyden yüz çevirirler.*'[261] Başka bir ayette ise '*Zikrimizden yüz çevirenden yüz çevir*'[262] buyrulur. Bu tabaka Allah'tan başka kimse olmadığını bilir. Bu nedenle O'nun emriyle O'nun fiilinden yüz çevirirler. Böylelikle onlar 'zamanlarının edeplileri' olmuşlardır. Onlar kendi nefsleriyle (kendi başlarına) yüz çevirmezler, çünkü müminin nefsi yoktur. 'Allah müminlerden nefislerini ve mallarını satın almıştır.' İman iddiasında bulunup da sahip olduğu bir nefsi olduğunu zanneden kimse, gerçekte mümin değildir. Allah bu nitelikteki birisine şöyle der: 'Bu nefisten yüz çevir.' Yani senden satın aldığımız nefisten yüz çevirmelisin. 'Onunla zikrimizden yüz çevirenden sen de yüz çevir.' Kastedilen, mümin olmadığı için, nefsi Allah tarafından satın alınmayan kişidir. Allah Teala 'Boş işlerden (lağv) yüz çevirirler' buyurur. Yani, 'yüz çeviren' olmaktan Allah'ın kendisini düşürdüğü kimselerden yüz çevirirler, çünkü onu Allah düşürmüştür. Borçta dikkate alınan bir değeri olmayan miktar olarak deve yavrusuna 'lağv' denilir. Yani, borçtan düşmüştür. Yeminin 'lağv' diye isimlendirilmesinin nedeni, kefaret ve cezalandırmaya uygun olmadığındadır. Allah onları yüz çevirmekle övmüştür. Bununla beraber onlar, Allah'tan başka kimsenin olmadığını hakka'l-yakîn bilirler.

Velîlerden bir grup ise kerem sahibi erkek ve kadınlardır. Allah hepsinden razı olsun! Allah onları nefislerinin keremiyle dost edinerek

şöyle buyurmuştur: *'Lağve denk geldiklerinde, keremle yürürler.'*[263] Yani onlar, Allah'ın bakılabilir olmaktan düşürdüğü şeylere bakmazlar ve onunla herhangi bir şekilde kirlenmezler. Böylelikle kendisine yönelmeksizin 'keremle' onun yanından geçerler ve söz konusu şey onlara etki etmez. Halbuki o şey, nefislerin kendisinden haz aldıkları ve nefsin yaratılış özelliği olan itaatsizlik nedeniyle kendisine yöneldikleri şeydir. Yüz çevirenler ise, dirençli nefslerdir. Başka bir ifadeyle onlar, erdemsizlikleri kabul etmeyen nefslerdir. Binaenaleyh onlar, Allah'ın kullarından saygınların nefsleridir. Bu nitelikle ise Allah'ın haklarında 'Onun defteri yazanların elindedir. Saygın kâtiplerin elinde' denilen Yüce Topluluk'a katılırlar. Allah onları 'kerim (saygın)' olmakla betimlemiştir. Öyleyse seni Yüce Topluluk'a katan her nitelik, senin adına bir şereftir.

Allah'ın kullarından ârifler, isimlerle ahlâklanırken Hakkın Yüce Topluluk'u kendisiyle nitelediği keremi kendileriyle Hakkın nitelikleri arasına yerleştirirler. Böylelikle keremi, Hakkın niteliği olması bakımından değil, Allah'ın tertemiz kullarından birisinin niteliği olması bakımından alırlar. Çünkü onların şerefi, kulluk makamında sürekli kalmaktır. Ârifl erde bu zevkin bulunması, çetin bir iştir. Çünkü ârifl erin büyük kısmı, zikrettiğimiz yönden değil de, Allah'ın isimleri olmaları bakımından güzel isimlerle (esma-i hüsna) ahlâklanırlar. Bizim zikrettiğimiz ise, Yüce Topluluk'un kendisine layık tarzda bir isimle ahlâklanması bakımından ilahi isimlerle ahlâklanmaktır. Ârif ise, bu isimlerle ancak Yüce Topluluk'un nitelenmesinden kulluk kokuları elde ettikten sonra onlarla ahlâklanabilir. Böyle kimseler, isimlerle ahlâklanışta isimlerin hak ettiği Rablığa dönük bir arzu bulamazlar. Belirttiğimiz meseleyi anlayıp ona göre hareket eden, ahlâklanmada rablık tadını bulanların arasından hiç kimsenin tatmadığı tecelli bilgisini tadar.

Allah'ın kitabında ve kelamında dile getirilen velîlerin nitelikleri, çoktur. Övgü ve methin en üstün ve tamı, karşılaştırmalı bir üstünlüğe işaret eden şeyle kendisinde ortaklığın gerçekleştiği husustur. Bundan fazlası ise Hakkın (yaratıklara ve onların özelliklerine) tenezzülüdür. Var olanlar Hakkın mazharları olmasaydı -ki Hakkın inişi kendisinden kendinedir- ârifler Hakkın kelamını duymaya ve taşımaya güç yetiremezdi. Böylece Allah, kendisini kullarına karşı 'merhametlilerin merhametlisi', hükmünü ayırmada 'hikmetlilerin en hikmetlisi', takdiri ba-

kımından 'yaratanların en güzeli', celalini örtmeyle 'örtenlerin en hayırlısı', gizli ayıpları nedeniyle 'açanların en hayırlısı', hikmetini sağlamca yerleştirmesiyle de 'ayıranların en hayırlısı' yapmıştır.

Velîler -her ikisiyle birlikte- 'emanet ve sözlerine dikkat ederler.' 'Tanıklıklarını yerine getirirler.' Kastedilen, celal yaygısı üzerinde Hakkın huzurundaki tanıklıktır. 'O'ndan bir delil ve basiret üzerinde O'na davet ederler.' Bunu Hakkın kullarını sınamasının güzelliği gerektirir. Onlar 'emirlerini yapanlardır.' İmanın diliyle yaptığı tevhidinin tanıklığıyla 'Bilgide derinleşenlerdir.' Yaratıkları üzerinde ibret gözüyle düşünmeyle de 'göz sahipleridir.' Hitabında kendilerini zorladığı işlerle '(kendilerini yasaktan uzaklaştıran bir) akla sahip olanlardır.' Nurunun sürmesi için yardım dilemeyi korumakla onlar 'derin akıl sahipleridir.' Onlar, ezeli bilgisini öğrenmekten perdeli olan kulların davranışlarını bağışlayanlardır. Sınırlarını aşmaya karşı ise 'öfkelerini yutanlardır.' Onlar, Hakkın kendilerini vekil yaptığı mallardan, dilediği kullarına emaneti ulaştırmak üzere infak edenlerdir. Göğünden tecelli edişi esnasında seher vakitlerinde bağışlanma dileyenlerdir. İhsan ettiği nimetleri nedeniyle 'şükredenlerdir.' İhsan ettiği mârifetlerini 'elde edenlerdir.' Amel binekleri üzerinde, memnun olduğu işlere 'koşanlardır.' İhsanlarını kendilerini bolca verdiği 'İyilerdir.' Büyüklüğünü kendilerine gösterdiği 'ihsan sahipleridir.' O'nun seçimiyle yaratıkların arasından 'seçilenlerdir.' Düşmanlarının kelimesine karşı Hakkın kelimesini üstün yapmakla 'üstün olanlardır.' İsimlerinin ve nebîlerinin önünde 'yaklaşanlardır.' Hükümlerinde gizlediği gizli hikmetini 'düşünenlerdir.' Kendilerinden (ruhlar âleminde, bezm-i Elest) söz alırken Hakkın Rablığını kabul ettiğini unutanlara (bu sözü) 'hatırlatanlardır.' Kendisiyle kavga etmek arzusuyla -ki bu da Hakkın takdiriyle gerçekleşir- karşı çıkanlara karşı dindaşlarına 'yardım edenlerdir.'

İşte onlar, Allah'ın kullarıdır. Kimsenin onların üzerinde bir otoritesi yoktur. Çünkü onlar, kelamında kendisinden vekil olmakla konuştuklarında, kesin kanıt sahipleridir. Bu esnada Allah, karanlık ve nurda 'onların dili, kulağı, gözleri ve elleridir.'

Allah'ın velîlerinin nitelikleri hakkında kitabında zikrettiği bütün hususları ele almaya kalksaydık ve onlara tahsis edilen özellikleri açıklasaydık, hiç kuşkusuz, vaktimiz buna yeterli olmazdı. Bu nedenle özette

bile bir ölçü tutmalıyız. Burada zikrettiklerimiz, hem özet, hem ayrıntı, hem zamanlı ve hem zamansız olarak, yeterli sayılmalıdır.

Bilmelisin ki, Allah'ı bilmekten bir koku duymuş bir insan, şöyle demez: 'Niçin bunu yaptı da, şunu yapmadı?' Allah'ı bilen biri nasıl olur da 'Allah niçin bunu yaptı?' diyebilir ki? Halbuki öyle biri, O'nun bütün zuhur edenleri ve zuhur edecekleri, öne geçenleri ve arda kalanları ve de düzenlenmiş olanları özü gereği gerektiren Sebep olduğunu bilir. Öyleyse O, Sebebin kendisidir. Bir şeyi kendisinin dışında bir nedenle var etmeyeceği gibi yok da etmez. 'Allah, zalimlerin söyledikleri şeyden münezzeh ve mütealdir.' O'nun meşiyeti (mutlak iradesi), zâtının Arş'ıdır. Nitekim -anlarsan- Ebu Talib el-Mekki böyle demişti. İlahi isimlerin nispetleri (bağ) hakkında bir bilgi açılırsa, işaret ettiğimiz meseleyi öğrenirsin. Söz konusu nispetler, ilahi mazharların mümkünlerin dış varlıklarında ortaya çıkmasıyla ortaya çıkmıştır. Böylelikle de nevilere ve cinslere ayrılmış, şahıs olmuşlardır. 'Herkes kendi meşrebini bilmiştir.' 'Herkes kendi namazını ve tespihini bildi.' Bir hükmün kendi hakikatinde zuhur etmesinin nedeni, (o hükme ait) ilahi ismidir. Hakkın isimleri ise zâtî nispetlerden ibarettir. Artık düşün! 'Allah hakkı söyler ve doğruya ulaştırır.'

Fütûhât-ı Mekkiyye'nin on birinci sifr'inin bitimiyle, yetmiş dokuzuncu kısım sona erdi, onu bu babtan 'Bilmelisin ki, iddialar...' vaslıyla (başlayan) sekseninci kısım takip edecektir:

ON İKİNCİ SİFİR

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] SEKSENİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

(Ruhanî Meselelerin Açıklama ve İzahı)

Bilmelisin ki (bir takım) iddialar, eskilerden ve yenilerden bu (tasavvuf) yolunda muhakkik olmayan insanlar tarafından uzun uzadıya konuşulduğu için, tam tahkik sahibi Muhammed b. Ali Hakim Tirmizî, bazı sınama ve deneme konuları belirlemişti. Yüz elli beş tane olarak belirlenen bu sorular, ancak zevk ve tecrübe yoluyla cevaplanabilir. Çünkü bu cevaplara teorik düşünme yoluyla veya aklın zorunlu yargılarıyla ulaşılamaz. Öyleyse bu cevaplar, sadece gaybî mertebedeki bir mazhar vasıtasıyla (ilahi) bir tecelliden öğrenilebilir. Söz konusu mazhar cisim olabileceği gibi bazen cismanî, bazen cesedî olabilir; bazen de ruhî, bazen ruhanî olabilir. Kitabın bu bölümü, o meselelerin izah ve açıklamasını hedefler. Bu bölümü de, Allah'ın izniyle onları açıklamanın yeri yaptık.

BİRİNCİ SORU

Velîlerin Kaç Menzili Vardır?
Cevap:

Bilmelisin ki, velîlerin menzilleri, duyusal ve mânevî olmak üzere iki türlüdür. Duyusal menziller, yüz derece olan cennette bulunur. Dünyadaki duyusal menzilleri ise, kendileri için harikulade olayları

meydana getiren halleridir. Onların bir kısmı bedeller (Ebdâl) ve benzerleri gibi, bu hallerde görünürken, bir kısmı adına bu haller gerçekleşir, fakat üzerlerinde bunlardan hiçbir şey gözükmez. Bu gruptaki velîler, Melâmîler ve âriflerin büyükleridir. Bunlar, yüz on küsur menzildir. Her menzil ise, pek çok alt menzili içerir. Bunlar, velîlerin dünya ve ahiretteki duyusal menzilleridir.

Velîlerin mârifetlerdeki mânevî menzilleri, iki yüz kırk sekiz bin (ulaşılmış anlamında) 'gerçekleşmiş' menzildir. Bu ümmetten önceki ümmetlerden hiç biri, onlara ulaşamamıştır, (çünkü) bu menziller bu ümmete özgüdür. Her menzilin farklı bir zevki olduğu gibi her zevkin de, sadece tadanın bilebildiği özel bir niteliği vardır. Bu sayı, dört makamda sınırlıdır: Ledünnî bilgi makamı, nur bilgisi makamı, cem' ve tefrika bilgisi (birleştirme ve ayrıştırma) ve ilahi yazım bilgisidir. Bu makamlar arasında aynı cinsten makamlar vardır, bunların sayısı ise, hepsi de velîlere ait olan yüz küsürdür. Her makamdan ise sayıları belli, fakat kitapta zikredilmeleri uzun sürecek pek çok makam meydana gelir. Ana makamları zikrettiğimde ise, o makamın sahibinin zevki öğrenilir.

Ledünnî bilgi, ilahiyat meseleleri (metafizik) ve özel rahmeti elde etmeyi sağlayan hususlarla ilgilidir. Nur bilgisinin otoritesi, Âdem'in yaratılışından Rabbin günleriyle binlerce yıl önce Mele-i Â'lâ'da (Yüce Topluluk denilen melekler) ortaya çıkar. Cem' ve tefrika bilgisi Levh-i mahfuz'un (Korunmuş Levha) bir parçası olduğu Bahr-ı muhittir (kuşatıcı okyanus). İlk Akıl ondan bilgi aldığı gibi bütün Mele-i Â'lâ da ondan yardım alır. Bu ümmetin velîlerinden başka ümmetlerden hiç kimse ona ulaşamaz. Onun tecellileri, bu ümmetin velîlerinin gönüllerinde altı bin iki yüz tür olarak çeşitlenir. Velîlerin bir kısmı, bu türlerin hepsini elde etmiştir. Bunlara örnek olarak Ebu Yezid el-Bestâmi ve Sehl b. Abdullah gibilerini verebiliriz. Bazı velîler ise bir kısmını elde etmiştir. Diğer ümmetlerin velîleri, bu bilgilerden rû'daki (kalbin bir yönü) ruh nefeslerinden bir kısmına sahiptiler ve o bilgiyi ancak bu ümmet tamamlayabilmiştir. Bu hal, Peygamberleri, efendimiz Hz. Muhammed'in konumu nedeniyle, onlara dönük bir şereflendirme ve ilgiden kaynaklanır.

Cem' ve tefrika bilgisindeki asıl konumundaki gizli ilimlerden üç ilim bulunur: Birincisi ilahiyatla ilgiliyken ikincisi yüce ruhlar, üçüncüsü ise doğal türeyenlerle ilgilidir. Bu ilimden ilahiyat ile ilgili kısım, değişmeyen tek bir tarzdadır, fakat onun ilgileri değişir. Yüce ruhlar ile ilgili kısım ise, başkalaşmaksızın değişir, türden türe girer. Doğal türeyenlerle ilgili ilim ise türden türe girer ve (onların değişmesiyle) başkalaşır. Bu kısım, *'Ömrün o en düşkün çağına, (insanın) bildiği şeyi de bilmez olduğu yaşa kadar'*[264] diye ifade edilir. Çünkü bu bilgiden onun adına meydana gelen maddeler değişmiş, onlara ait bilgi de dolaylı olarak onlara katılmıştır.

Bu ilimde bulunan gizli ilimlerin asılları da üç ilimdir. Öyleyse velîler, bu ilimde üç tabakadır: Orta tabaka, yirmi üç bin altı yüz seksen yedi ana menzil içerir. Her biri ise -birbirlerine girdikleri için- vaktin saymaya imkân vermeyeceği ve (öğrenilmelerinde) sadece zevk bir yarar sağlayabileceği için zikretmediğimiz pek çok alt menzili içerir. Kalan sayılar ise, (diğer) iki tabaka arasında bölünmüştür. Bu ikisi, büyüklük örtüsü ve azamet izarı (peştemal) ile ortaya çıkan menzillerdir. Şu var ki bu ikisi için büyüklük örtüsüyle (ortaya çıkan menzillerden) daha önce zikrettiğimize göre bin yirmi küsür fazla mertebe ortaya çıkar. Bu menzillerin büyüklük örtüsünün menzillerinde bulunmayan özel bir niteliği vardır. Çünkü büyüklük (kibriya) örtüsünün mazharı ez-Zâhir isminden (meydana gelmiş) iken izar örtüsünün mazharı el-Bâtın isminden meydana gelir. Zâhir asıl iken bâtın sonradan meydana gelmiş bir bağdır (nispet). Sonradan meydana geldiği için de bu menziller ona aittir. Çünkü ferler, ürün yeridir ve bu nedenle ferde asılda bulunmayan şey meydana gelir ki, o da üründür. Bununla birlikte onlara yardım asıldan -ez-Zâhir ismi- ulaşır, fakat hüküm değişir. Öyleyse Rab hakkındaki bilgimiz, nefs('imiz) hakkındaki bilgimizden oluşur, çünkü nefis bir kanıttır. 'Nefsini bilen Rabbini bilir.' Bununla birlikte nefsin varlığı, Rabbin varlığının sonucudur. Öyleyse Rabbin varlığı asıl, kulun varlığı ferdir. O halde bir mertebede Rabbin varlığı öne geçip el-Evvel ismini kazanmışken bir mertebede geride kalır ve ona ait isim el-Ahir olur. Binaenaleyh, özel bir bağ yönünden O'nun adına asıl hükmü verilirken başka bir bağ yönünden fer hükmü verilir. Teorik düşüncenin verisi, budur.

Zevkî bilginin verisine gelirsek, hiç kuşkusuz Allah, bâtın olduğu yönden zâhir iken zâhir olduğu yönün aynısından bâtındır. Aynı zamanda O, ahir olduğu yönden evvel iken aynı şey el-Ahir ismi hakkında söylenebilir. O, rida (örtü) olduğu yönden izar (ön örtüsü) iken izar olduğu yönden de ridadır. Hak, aklın fikir gücü yönünden düşündüğü ve onayladığı gibi, hiçbir zaman iki farklı nispet ile nitelenmez. Bu nedenle 'Allah'ı neyle bildin?' diye sorulduğunda, Ebu Said el-Harraz şöyle yanıt verdi: 'İki zıddı birleştirmesiyle.' Sonra şu ayeti okudu: '*O evveldir, ahirdir, zâhirdir ve bâtındır.*'[265] Ebu Said'de iki farklı yönün bu bilgisi bulunmasaydı, 'iki zıddı birleştirmesiyle' demesi anlamlı olmazdı.

İlk, son, zâhir, bâtın niteliklerinin Hak ile ilişkilerindeki anlamlarıyla âlem ile ilişkilerindeki anlamları bir olsaydı, (Hakkın böyle nitelenmesi anlamında) bu durum ilahi mertebe adına bir övgü olmazdı. Ârifler de, bu nispetleri verirken isimlerin hakikatlerini yüceltmezlerdi. Bilakis kul Hak ile özdeşleştiğinde zıtları ve başka şeyleri değişmeyen tek hakikatten Hakka nispet mertebesine ulaşırdı. Kul için bu olayın gerçekleşmesi düşünülebildiğine (göre), Hak için bunun olması daha layık ve yerindedir, çünkü Hak zâtı bilinmeyendir. Böyle bir ilahi bilgiye ancak kendilerinden soru sorulan menzillerden ulaşılabilir.

Mârifetlerde menzillerin sayısının kendilerine ait olduğu velîlerin sayısına gelirsek, onlar üç yüz elli altı kişidir. Bu kişiler, Âdem, Nuh, İbrahim, Cebrail, Mikail ve İsrafil kalbi üzerinde bulunur. Onlar, üç yüz, kırk, yedi, beş, üç ve bir kişidir. Toplamları ise, üç yüz elli altıdır. Arkadaşlarımızdan çoğunluğun kabul ettiği sayı budur. Bunun nedeni ise, bu konudaki bir hadistir. Bizim yolumuza ve kuşkunun bulunmadığı keşfin verisine gelirsek, bu sayı, sayılarını bölümün başında zikrettiğimiz velîlerin toplamından ibarettir. Bu sayı ise, beş yüz seksen dokuza ulaşır. Onlardan birisi, her zamanda bulunmaz. Söz konusu velî, Muhammedî (velîliğin) sonuncusudur (Hatem). Kalanlar ise -eksilmeden ve artmadan- her zamanda bulunur. Muhammedî Hatem'e gelirsek, işte onun zamanı, (yaşadığımız) bu zamandır. Biz de onu gördük, tanıdık. Allah onun mutluluğunu tamamlasın! Ben onu beş yüz doksan beş yılında Fas kentinde tanımıştım.

Tasavvuf ehlinin görüş birliğine vardığı husus, velîlerin altı ana tabakada bulunduğudur. Kutuplar, imamlar, bedeller, nakîbler ve necîbler. Keşfte bunlara ilave yapanlara gelirsek, onlara göre sayıları belli ve her zamanda bulunan ricâlin (adamlar) tabakaları beş yüz otuz tabakadır. Bir ve iki Hatem'in mertebesi vardır. Fakat bu ikisi, her dönemde bulunmaz. Bu nedenle o ikisini her dönemde bulunan sabit tabakalara katmadık.

İKİNCİ SORU

Yakınlık Ehlinin Menzilleri Nerededir?
Cevap:

Yakınlık ehlinin menzilleri, sıddîklık ile şeriat peygamberliğinin arasındadır. Buna göre Allah'a yakın bir velî genel peygamberlikten şeriat getiren bir peygamberin mertebesine ulaşmadığı gibi -o peygamberin sözü nedeniyle de- peygamberlerin uyanları olan sıdıklardan da değildir. Yakınlık mertebesi, Hakka yaklaşanların makamıdır. Hak ise, onları iki şekilde kendisine yaklaştırır. Birincisi, çabaları olmaksızın, özel yönden yaklaştırmasıdır. Örnek olarak ahir zamandaki Kâim'i ve benzerlerini verebiliriz. Diğer yön ise, Hızır ve benzerlerinde olduğu gibi, çaba yolundan yaklaştırmasıdır. Makam birdir, fakat ona ulaşmak zikrettiğimiz şekildedir. Burada peygamber, nebîden ayrışır, hepsini ise bu makam kuşatır. Bu makam, Hakka yakın kimselerin ve Teklerin (Efrâd) makamıdır.

Bu makamda insan yüce topluluğa (Mele-i Â'lâ) katılır ve Haktan meydana gelen işlerde bu yakın kimseler adına tahsis (Hakkın seçimi) gerçekleşir. Makamın kendisi de, kesbe dâhildir. Bazen ise (kulun gayreti olmaksızın Haktan bir) ihtisas yoluyla gerçekleşebilir. Bu nedenle Risalet hakkında 'bu makam bir ihtisastır' denilmiştir ki, doğrudur. Kul Haktan olan şeyi çabasıyla elde edemez. Binaenaleyh vuslatta kulun çabası vardır. Kavuşma esnasında Haktan o kimse adına meydana gelen şeyde ise çaba yoktur. Ledünnî bilginin kaynağı burasıdır. Allah bu bilgi hakkında kulu Hızır ile ilgili olarak '*Ona katımızdan öğrettik ve*

katımızdan (ledün) rahmet verdik'[266] demiştir. 'Öğrettik', ona rahmet verdik ve kendi katımızdan bilgi verdik demektir. Bu ise, dört makamdan biridir. Dört makam, ilahi yazı bilgisi, cem' ve tefrika bilgisi, nur bilgisi ve ledünnî bilgidir.

Bilmelisin ki, yakınlık ehlinin menzili, o insanların hayatlarının ahirete bitişmesini sağlar. Dolayısıyla, (dünyadan ahirete göçerken) ruhlara ulaşan bayılma hali onlara ulaşmaz. Onlar, Allah'ın şu ayette sözünü ettiği istisna kapsamına girenlerdendir: '*Sura üflenir, Allah'ın dilediklerinin dışında gökte ve yerde bulunan herkes bayılır.*'[267] Bu menzil, Allah ehlinin nezdinde en özel ve üstün menzildir. İnsanlar, bu menzilde üç tabakaya ayrılır: Bir kısmı, bütün olarak bu makamı elde etmiştir, onlar peygamberlerdir. Bunlar, birbirinden üstün olacak şekilde, o makamda derece derecedir. Bir kısmı ise ikinci dereceyi elde etmiştir. Onlar, nebîlerdir. Söz konusu kimseler, (peygamber olarak kimseye) gönderilmemişlerdir. Bilakis, kendilerine dayanan bir şeriatla ibadet eden insanlardır. Bu noktada onlara uyanlar da kendilerinden sayılır. Bu nebîlere uymayanlara ise Allah herhangi bir sorumluluk yüklemez. Bunlar, bu makamlarda birbirlerine göre derece derecedir. Üçüncü tabaka ise, bu ikisinin altındadır. O da, vahyini bir meleğin getirmediği 'mutlak nebîlik' derecesidir.

Bu tabakaların altında peygamberlere uyan sıddîklar bulunur. Sıddîkların altında, kendilerine zorunlu olmaksızın nebîlere uyan sıddîklar, onların altında ise üçüncü tabakaya uyan sıddîklar vardır. Bunlara 'yakın olanlar' (mukarrebîn) adı verilir, yani üçüncü tabaka ehlini kasdediyorum. Her tabakanın diğer tabakanın bilmediği kendine özgü bir bilgisi vardır. Bu nedenle Hızır, Musa'ya '*bilgi (hubre) bakımından kuşatamadığın bir şeye karşı nasıl sabredeceksin?*'[268] dedi. Ayette geçen 'hubre' kelimesi zevktir ki o da hal ilmi demektir. Hızır Musa'ya şöyle der: Ben Allah'ın bana öğrettiği ve senin bilmediğin bir bilgiye sahip olduğum gibi sen de Allâh'ın sana öğrettiği ve benim bilmediğim bir bilgiye sahipsin.

ÜÇÜNCÜ SORU

Askerleri Elde Edenler Neyle Elde Etmişlerdir?
Cevap:

Öncelikle burada 'askerler' ve 'onların askerleri elde etmesi' denirken neyin kastedildiğini belirtelim, sonra neyle elde ettiklerini açıklayalım. Çünkü soru soran insan sözünü bir şekilde sınırlamaz ya da durum kanıtı söylemezse, cevap verenin terimsel olarak bu kelimenin gösterdiği anlamlarla cevap vermesi gerekir. O anlamlardan birini eksik bıraktığında ise, kelimeye hakkını vermemiş sayılır.

Bilmelisin ki, sûfiler askerler terimini çetin amelleri, niyetleri ve mücahedeleri anlatmak için kullanır. Nitekim şair şöyle der:

Onun aşkından askerdedir.

Kast edilen, zorluktur.

Bilmelisin ki, bu yol, Allah'ın isimleriyle ahlâklanmak esasına dayanır. Böylelikle bu askerler, Allah'ın el-Melik ismiyle ahlâklanmak imkânı bulmuştur. Çünkü el-Melik, askere sahip olma özelliğini haiz kimsedir. El-Melik, eş-Şedid yani güçlü demektir. Güç ve sıkıntılara ise onlardan daha çetin bir şeyle karşı konulabilir ve şöyle denilir: 'Meliktü el-acîne, İzâ şeddettü acnuhu.' Her ikisi de (şeddettü ve meliktü) 'Hamuru yoğurdum' demektir. Kays ibnü'l-Hatîm mızrağını şöyle betimler:

Avucumla bastırdım (meliktü), kanını akıttım
Altında duran kişi ardını görür.

Mızrağımı şiddetle sapladım demektir.

Allah ehli Allah'ın el-Melik ismiyle (ahlâklanırken) iki yoldan askerlere sahip olmuştur. Bu konuda karşılaştıkları güçlüklere gelirsek, bunlar, fiiller mertebelerinde Hakkın kendilerini durdurduğu ara yerlerdir. Bu ise fiillerin bir yandan Allah'a bir yandan kendilerine nispet edilmesi anlamına gelir. Onlara öyle bir hal görünür ki, bu halde fiilleri kendilerine nispet edemezler; öyle bir hal görünür ki bu kez fiilleri Al-

lah'a nispet edemezler. Onlar, gerçek ve saygı arasında yok olup giderler. Bu ara durumdan kurtulmak, âriflerin karşılaştığı en çetin iştir. Çünkü bu makamdan aşağıda olan kimse, iki uçtan birisini görür. Karşı koyan olmadığı için de rahattır.

Bilmelisin ki, bu makam sahibi, Allah'ın askerlerini öğrettiği biridir. O askerleri Allah'tan başkası bilemez. Allah şöyle buyurur: '*Rabbinin ordularını ancak O bilir.*'[269] Başka bir ayette ise '*galip olan bizim ordumuzdur*'[270] der. Bu makam sahibini de, Allah'ın orduları bilir. Onlar, işlerini yaparken Allah'tan başka kimsenin üzerlerinde hüküm sahibi olmadığı kişilerdir ve bu nedenle de (Allah orduları diye) O'na nispet edilmişlerdir. Onlar, yenilgi bilmeyen galiplerdir. Şiddetli rüzgâr o ordulardan biri olduğu gibi (fil suresinde anlatıldığı üzere) 'fil sahiplerine gönderilmiş kuşlar da' o ordulardandır. Herhangi bir yaratılmışın etkisinin bulunmadığı her asker, bu makam sahibinin bilgi bakımından haiz olduğu askerlerdendir. Hz. Peygamber, onlar hakkında şöyle der: 'Saba rüzgârıyla bana yardım edildi.' Başka bir hadiste ise 'Bir aylık mesafeden düşmana korku salmak özelliğiyle bana yardım edildi' der. Allah bu makam sahibine bu askerlerin bilgisini ihsan ettiğinde, düşmanların yüzlerine taş atar, onlar da hezimete uğrar. Hz. Peygamber Huneyn savaşında düşmanlarına taş atmıştı. Burada 'atmak' fiili, Peygambere aittir. Onlar ise ancak Allah emriyle galip gelir. Bu nedenle Allah '*Attığında sen atmadın, fakat Allah attı*'[271] buyurdu. O halde Allah'ın askeriyle yardım almış her kişi, Allah'ın kendisine ilgi gösterdiğine bir delildir. Söz konusu kişi de, sadece ilahi bildirim ile özel anlamda askerlerle yardım gören olabilir. Bildirme olmaksızın Allah'ın yardım ettiği kişi, bu askerleri elde eden gruptan değildir. Ordulardan özel anlamda yardım alamaz. Öyleyse (bu tabakadan sayılmak için) bu konuda bir kastın (ve bilginin) bulunması şarttır.

Bu makam sahibi, arkadaşları için kavmin savaş yerlerini belirlemelidir. Nitekim Peygamber Bedir savaşında böyle yapmıştı. Çünkü Allah askerlerinden her bir şahıs, kime, ne zaman ve nerede musallat edildiğini bilir. Böylelikle bu ordular, söz konusu şahıs için kavmin savaş yerleri olan mekânlarda somutlaşır ve belirginleşir. Her biri öldürülen kişi suretinde ve ismiyle belirginleşir. Bu makam sahibi onu görür ve şöyle der: 'Bu falancanın öldürüldüğü yerdir.' Bu makam, iki imamdan tek imamın makamıdır.

Bu makama ulaştıran en yakın şey, Allah yolunda nefret ve Allah yolunda sevgidir. Böylelikle bu tabakanın himmetleri ve nefesleri, belirttiğimiz şekilde elde ettikleri askerler arasında sayılır. İşte bu, kararlılık ve doğrulukla, 'Allah yolunda dostluk' ve 'Allah yolunda düşmanlık'ın sırrıdır. Bununla birlikte o insanlar, Allah'tan başkasını görmezler ve bu nedenle öfke ve öfkeyi sindirmekten sadece Allah'ın bildiği hususları bulurlar. Göz ise onları içlerinden korur: Acaba bir şeye Allah'tan başkası olarak mı bakacaklardır? Bu makama ulaştıklarında ise, Hakkın askerlerini elde ederler ki bunlar O'nun isimleridir. Çünkü O'nun isimleri O'nun zâtının askerleridir. Bunlar, Allah'ın dilediği kimselere musallat ve sayelerinde dilediklerine merhamet ettiği askerleridir. Öyleyse Allah'ın isimlerini öğrenen kimse, hiç kuşkusuz, ilahi askerleri de öğrenmiş demektir. İsimlere mensup bu askerlerin başkanı ise, daha önce de belirttiğimiz gibi, el-Melik ismidir. el-Melik, bütün isimlere hakimdir. Diğer isimler ise onun bekçileri gibidir. Bu soruyla ilgili bu kadar açıklama yeterlidir.

DÖRDÜNCÜ SORU

Onlar Nerede Sona Erer?
Cevap:

Hiç kuşkusuz bu tabaka, söz ve akit ehlidir. Bu durum '*Bir takım adamlar vardır ki, Allah'a verdikleri söze bağlıdırlar, bir kısmı gereğini yerine getirmiş, bir kısmı ise beklemektedir, sözlerini değiştirmezler*'[272] ayetinde dile getirilir. Bu tabaka savaşlarında söylediğimiz şekilde bulunduklarında ve cihatlarının yolunu tuttuklarında, vardıkları yer, verdikleri sözün sorumluluğundan kurtulmak ve askerliklerini bitirmektir.

Dış varlıklar, bu askerlerin kendileri için asker oldukları ve Allah karşısında kendilerini izhar etmeye söz verdikleri şeylerdir. Sözünü ettiğimiz askerleriyle birlikte bu varlıklara yöneldiklerinde ise, bu askerlerin onlardaki etkisi onların dış varlığını meydana getirmek olur. Bu ise, ârifin askerlerden olan amacından farklıdır. Çünkü onun maksadı, söz konusu varlıkları yok etmek ve onları dış varlığı olmayan şeye katmak-

tı. Halbuki (askerleri bilen ârif), hakikatlerin değişmediğini ve askerlerin onlardaki etkisinin 'varlık (var etmek)' olduğunu anlamamıştır. Bu varlıklar adına yokluk, kendileri nedeniyle öne geçmiştir. Bu nedenle askerlerin onlardaki etkisi yokluk olmamıştır, yokluk onlara kendilerinden dolayı aittir. Geride (etkinin yönü olarak) sadece varlık kalabilir. Böylelikle (bu askerlerle) ârifin maksadından başka bir şey meydana gelir. Bu esnada ârif, bu dış varlıkların Hakkın mazharları olduğunu anlar. Bunlar, O'na varır ve O'ndan var olur. Allah'ın ötesinde ise, ulaşılacak bir amaç yoktur.

Şöyle denilebilir: 'Âlemlerden müstağni zât Allah'ın ardındadır.' Buna şöyle yanıt veririz: İş zannettiğin gibi değildir. Allah, zâtın ardındadır. Allah'ın ardında ise, varılacak bir yer (ve hedef) yoktur. Çünkü zât, kendi mertebesi olmak bakımından, her şeyde mertebeden önce gelir. Öyleyse Allah'ın ardında bir hedef yoktur.

Ârifler, askerleri elde edince, Allah hakkında daha önce birincil amaçla sahip olmadıkları bir bilgiye kavuşurlar. Başlangıçta onları bu bilgiden perdeleyen şey, (Hakka karşı duydukları) gayret ve duyarlılık idi. Bu gayretin konusu, Hakkın herhangi bir yaratılmışla bir halde ya da hakikatte ya da nispette ortak olmasıydı. Bu nedenle onların maksadı, dış varlıkları mutlak yokluğa katmak oldu. Bu ise, kendilerine 'Allah vardır' diyenlere yanıt olarak Bâtınîlerin şu sözleriyle işaret ettiği makamdır: 'O yok değildir.' Onlara 'Allah diridir' denildiğinde ise 'ölü değildir' derler. 'Allah kâdirdir' denildiğinde 'aciz değildir' derler. Onlar, hiçbir zaman subûtî nitelikte (Hak ile yaratıklar arasında) ortaklık anlamı taşıyan bir sözle cevap vermezler. Bunun yerine olumsuzlayarak cevap verirler. Bütün bunlar, gayret konusuyla ilgilidir. Bu tabaka, dış varlıkları olumsuzlamayı başaramaz. Bu nedenle, dış varlıkları yok etme ve olumlama (subût) hükmünü onlardan gidermede bu askerlerden yardım isterler. Bu kez, bizzat (yardım istedikleri) askerlerin dış varlıkları var ettiğini ve onlara varlık elbisesini giydirdiğini görürler. Onların Hakkın mazharları olduklarını gördüklerinde ise, onları 'sabit varlıklar' olarak bırakmaktan razı olur ve artık onları 'mevcut' diye görmezler. Onları görmek ise, kendilerinde Hakkın varlığına bakmak haline gelir. Onların Haktan kazandığı bir varlık yoktur. Bilakis onların varlık karşısındaki hükümleri, kendi hükümleridir, varlık değildir! Zuhur eden ise, (Haktan) 'başka' değildir. İşte bu, onların son durumudur. Bu du-

rum, *'varış Rabbinedir'*[273] ayetinde dile getirilir. Öyleyse onların vardığı yer, Rableridir.

Askerleri azimetler olan kimselere gelirsek, onların varış yeri, iki yoldan ruhsatlardır: Birinci yol, (azimet ve ruhsat olmak üzere) her ikisinde muhabbetin birliği yoludur. Bu durumda onların varacağı yer, bu birliği görmektir. Bu makama Hz. Peygamber 'Allah azimetlerin yerine getirilmesini sevdiği gibi ruhsatların yerine getirilmesini de sever' sözüyle işaret eder. Bu müşahedeyle azimetlere sarılma bağı çözülür, çünkü (bütünüyle azimetleri yerine getiren bir) insan ruhsatları yerine getirmeyi kaçırdığı ölçüde Allah'ı bilmekten de yoksun kalır.

Diğer yol ise, onları Hakkın azimetlerdeki bulunuşunun ruhsatlardaki bulunuşunun aynı olduğunu görmeye ulaştırır. Onların ise, azimet veya ruhsattan herhangi birisiyle ilişkileri yoktur. Bu durumda, bir çabaları olmaksızın, doğrudan bir şekilde, kendilerini bağladıkları şey çözülür (sözlerinin gereği yerine gelir). Bazıları, bu makamdan hareket ederek, Peygamberlerin bir kısmının diğerlerinden üstünlüğünün gerçekte olduğunu dile getirir. Nitekim bir ayette *'peygamberlerin bir kısmını bir kısmına üstün yaptık'*[274] denilir. Bu durum ise, onları üstünlüğün belirlenmesi hakkındaki sözlerinin aşılmasına sevk eder. Çünkü Allah Teala *'Peygamberlerden hiç birini ayırt etmeyiz'*[275] der. Kuşkusuz üstün tutan, ayırt etmiştir. İşin birliği olmasaydı, cem' (birlik) farkın aynı olmazdı. Salik, Hanbeli ya da Hanefi ya da kendisiyle Allah'a ibadet ettiği bir mezhebe göre akşamlayabilir ve (bulunduğu mezhebe) muhalefet ettiği görülmez. Bu müşahede ise onu -herhangi bir ayrım olmaksızın- bütün mezhepler ile ibadet edebilecek şekilde sabahlamaya ulaştırır. Buradan nesih, bu kişide anlamsız hale gelir. Nesih, bir kez sabit olduktan sonra süresi dolmaksızın hükmün kalkması demektir.

Öyleyse, askerlerinin verdikleri (bilgiye) göre, onların varacakları yerler, zikrettiğimiz yerlerdir. Çünkü askerler değişik değişiktir. Rüzgâr ordusu kuş ordusu olmadığı gibi kuş ordusu da düşmanların nefislerinde gerçekleşen korku ve ürperti gibi mânevî ordular değildir. Her askerin varış yeri, kendisine yöneldiği fiilidir. O da, bir kalenin kuşatılması veya saffa saldırmak ve hücum etmek olabilir. Her askerin gerçekte kendisini aşamadığı bir özelliği vardır. Allah Teala kuşlar hakkında *'Onlara taş atarlar'*[276] derken rüzgâr hakkında *'Değdikleri her şeyi çü-*

rümüş kemiğe çevirirler"[277] korku hakkında '*Kalplerine korku salar, evlerini kendi elleriyle tahrip ederler*"[278] demiştir. Her askerin askeri olduğu kimsedeki etkisinin nereye vardığına dikkatle bakınız! Hak, sınırlanmaz, çünkü O, bütün sınırların ta kendisidir (tanım). İnsanlar ise perdelilik ve perdesizlik arasındadır. Allah bizi perdede, perdenin kaldırılışında ve perdenin ardından kendisine ait şeyde Hakkın gösterildiği kimselerden eylesin.

BEŞİNCİ SORU

Yakınlık Ehlinin Menzillerinin Nerede Olduğunu Öğrendik. Askerlerin Nereye Ulaşacağını, Onları Elde Edenlerin Son Noktasını da Öğrendik. Peki, Meclis ve Söz Ehlinin Makamları Neresidir?

Cevap:

Sohbet edenlerin meclislerine gelirsek, onların meclisleri iniş bakımından en aşağı ve mukaddes makamın ardındadır. Onların altı mertebesi vardır. Birinci mertebede, sekiz meclisleri vardır. İkinci ve altıncı meclis ise, rahat meclisleri diye isimlendirilir. Bunlar, bu hal sahibi kullarına Allah'ın merhametidir. İki meclis ise -ki birincisi, dördüncü ikincisi sekizinci meclistir- bu ikisi kul ve Rab arasındaki birliktelik meclisleridir. İki tane de kul ile Rab arasında ayrım meclisleri sayılan meclisler vardır ki, bunların mertebelerini açıklayacağım. Geride kalan dördüncü meclisten (ve içerdiği mertebelerden) ise, farklı şekillerde söz edilecektir. Aynı şekilde ikinci mertebede ve dördüncü mertebede belirttiğimiz gibi, sekiz meclis vardır. Altıncı mertebede ise iki meclis, üçüncüsünde altı meclis, beşinci mertebede dört meclis vardır. Böylece sohbet ehlinin ana meclisleri -meclis olmaları yönünden değil- 'Allah karşısında konuşanlar' olmaları bakımından zikredildi.

'Sohbet edenler' olmak bakımından değil, (Meclise katılanlar olmaları bakımından) meclis ehline gelirsek, onlar müşahede sahipleridir.

Onlar, meclislerinde dört mertebede bulunur. Sohbet edenler, kendileri yönünden oturuşları bu perdenin ardındandır. Meclis ehli ise Hakkın kendileri için hazırladığı mertebeler yönünden (bu mertebelerde) bulunur. Bir kısmına Hak minberler hazırlamışken bir kısmına sedirler, bir kısmına kürsüler, bir kısmana döşekler hazırlamıştır. Hepsi de -iki taraftan bir konuşma ve söz olmaksızın- kendileriyle oturanı görür.

Önce söz ehlinin meclislerini zikredelim! Bunlar, otuz altı, Hakim Tirmizî'de ise kırk sekiz meclistir. Çünkü Tirmizî insanda doğasının hazzını da dikkate alarak on iki meclis daha ilave eder ki, bu doğrudur. Bazılarımız, insanın doğasını değil, ruhânîliğini dikkate almakla yetinir. Bu durumda sözü edilen meclisler, otuz altıdır. Bu nedenle bizim ile bu meclis ehlinin bilginleri arasında görüş ayrılığı meydana gelmiştir. Bir kısmımız bunu dikkate alırken bir kısmımız almamıştır. Dikkate alınması daha yerindedir.

Kul ile Rabbi biraraya getiren meclisler (birliktelik) ise, dört meclistir. Kul bu mecliste Hakkın kendisiyle konuştuğu şeyi bilir: Acaba Allah'tan dolayı yarattıklarıyla nasıl konuşmalıdır? Allah'ı nasıl övmelidir? Ayrıca *'Ateşte ve etrafında olanlar mübarek oldu'*[279] ayetinin anlamını öğrenir. Bu mecliste *'Size rızık olarak verdiği temiz ve helal şeylerden yararlanın'*[280] ayeti gibi ifadelerle onunla konuşur. Bu rızıkların nerede, neyle temizlendiğini, neyin karşılığında temizlenip onun adına temiz hale geldiğini öğrenir. el-Ahir isminin Hak ile ilişkisinin mahiyetini öğrendiği gibi kulun bu isimden olan payını da öğrenir. Göklerde ve yerde ruh ve insanlardan oluşan her hangi bir yüce topluluğa uğradığında, ne söyleyeceğini bilir. Allah ile ilişkisi bakımından tevhid tanıklığını öğrendiği gibi meleklerle ilişkisi -düşünce yönünden değil müşahede yönünden- insanlar adına meydana gelen bilginlerle ilişkisi bakımından da tevhid tanıklığını öğrenir. Bu kişi, peygamberlerin menzillerini, kendilerine tahsis edilen özelliklerin nereden tahsis edildiğini, birbirlerinden neden ve hangi yönden üstün olduklarını ve hangi yönden olmadıklarını öğrenir. Ayrıca hangi yönden Allah'a mensup olduklarını bilir.

Ayrım meclislerinde ise, bu meclislerde gerçekleşen şey, başka bir yönden ve başka bir zevkten gerçekleşir. Şu var ki (bu mecliste) karşılıklı oturma, insanın daha önce bilmediği bir takım ilahi isimleri görme

derecesine ya da özel varlıkların hakikatleri yönünden ilahi isimleri görme derecesine ya da ilahi isimler ile irtibatlı olmaksızın -ki gerçekte onlar ilahi isimler ile irtibatlıdır, fakat onlar ile bu kul arasında ince bir perde vardır- özel varlıkların hakikatlerini görme derecesine ulaşmakla sonlanırsa, kişideki hal değişir.

Geride kalan dört meclis ise, bir takım mertebelere sahiptir. Bunlarda bulunanları ve bu altı mertebede olanları, sekizinci fasılda 'onların konuşmaları ve sohbetleri nedir?' sorusunu cevaplarken belirteceğim. Bu meclisler de, ikinci ve dördüncü mertebededir. Üçüncü mertebenin meclisleri ise altı tanedir. Beşinci mertebede dört, altıncı mertebede iki meclis vardır. Bütün bunlar, sohbet ehlinin meclisleridir. Bazı âriflere göre ise bunlar, müşahede meclisleridir. Çünkü (onlara göre) müşahede meclisleri, hayal perdesinin ardından tahayyül kaynaklı müşahede meclisi de olabilir.

Daha önce dile getirdiğimiz gibi, Tirmizî'nin mezhebine göre söz konusu kimselere ait on iki meclise gelirsek, bunlar kırk sekiz meclisi tamamlayan meclislerdir. Onların bu meclislerdeki konuşmalarını, Allah izin verirse, sekizinci fasılda otuz altı meclisi anlatılırken söz edeceğiz. Çünkü o bölüm, onun yeridir.

ALTINCI SORU

Sayıları Kaçtır?
Cevap:

Onların sayıları, Bedir (savaşına) katılanların sayısı kadardır. Onların içinden sohbet ehli olanlar kırk kişiyken, kalanlar -sohbet olmaksızın- müşahede meclislerinin sahipleridir. Çünkü sohbet, konuşan ile değil, sözün verdiği anlam karşısında bir bilinç taşımayla ilgilidir. Konuşan (konuşmada) dinleyicinin tahayyülüne göre bulunur ve dinleyici, sohbet ve müşahedeyi birleştirir. Fakat burada söz konusu olan, zevk sahiplerinin arzuladığı müşahede değildir. Dolayısıyla 'sen' olman bakımından (bulunduğun) sohbet esnasında, istifade etmek üzere soh-

bette bulunman gerekir. Fakat kendi gözünle değil, sende zuhur etmesi yönüyle O'nun kulağıyla istifade etmen gerekir. Sen 'mazhar' olarak dinlerken, bir 'göz' (ve dış varlık) olman yönünden mazhar olursun.

Doğru sözlünün (peygamber) dili, bu sayıya 'Kırk gün ihlaslı sabahlayanın kalbinden diline hikmet kaynakları dökülür' sözüyle işaret etti. Böyle bir insan, Allah ile Allah'tan konuşan haline gelir. Sabah, kulun kendisi (ayn) olarak değil, mazhar olarak ortaya çıkmasıdır. Bu durumda kendisi mazharında gizlidir. Bu hale örnek olarak, gecenin sabahın varlığında gizlenişini verebiliriz. Kırk ise, bu kişilerin sayısına işarettir ve 'sohbet ehli kırk kişidir' deyişimizin ta kendisidir.

Sohbet ehlini dışta bırakırsak, meclis ehli iki yüz yetmiş üç kişi kalmıştır. Bu ise, (Bedir savaşına katılan) üç yüz on üç kişinin tamamıdır. Onların oturması, istifade etmek üzere müşahede oturmasıdır. Bu ise, onların dış varlıklarının Hakkın gözünün mazharı olması yönündendir. Onlar, Hakkı Hak vasıtasıyla görür ve bu mazharda onlar gayb halindedir. Onların bu tecellideki istifadeleri ise, gözlem sahiplerinin istifadesi gibidir. Gözlemler ise, onlara konuşmak olmaksızın, bilgiler verir. Fakat burada, açık deliller ile mânevî bir konuşma vardır. Bu deliller ise, harf ve işaretler ile harfler ve işaretler âlemindeki konuşmanın yerini alır. İster müşahede ister sohbet meclisi olsun, bu meclislerden gerçekleşen amaç, bu mazharda göz ya da duyma gibi nakşedilmiş bilgilerin gerçekleşmesidir. Bunlar, Allah ehlinden değer verilen kimselerdir.

YEDİNCİ SORU

Onlar, Bunu Rablerine Neyle Zorunlu Kılmışlardır? Cevap:

Hakkın karşısındaki saygı, başka bir nedenin zorlamasıyla Allah'a bir şeyi vâcip kılmamıza imkân vermez. Allah kendisine bir şeyi vâcip kıldığında ise, zorunlu kılan ve zorunlu kılınan kendisidir, başkası değildir. Fakat '*Rahmeti takva sahipleri adına (üzerime) yazacağım*'[281] gibi

ayetlerde geçen herhangi bir kimse adına Hakkın bir şeyi kendisine zorunlu kılması, geniş rahmeti ifade eder. Böylelikle zorunluluk nedeniyle rahmeti genelleştirdikten sonra daraltmıştır. Başka bir örnek olarak *'Nefsine rahmeti yazdı'*[282] ayetini verebiliriz.

Bütün bunlar mazharları yönünden midir? Yoksa bu, dış varlık olmaları yönünden değil, mazhar olmaları yönünden mazharlara ait zâti bir zorunluluk mudur? Zorunluluk mazharlara ait ise, bu zorunluluğu Allah kendisi nedeniyle kendisine zorunlu yapmıştır. Dolayısıyla bu nitelikte vâcip olan şey, vâcip sınırı altına girmez. Çünkü bir şey kendini kınamaz. Vâciplik mazhar olmayı kabul edici dış varlıklara ait ise, vâciplik başkasından kaynaklanır. Çünkü dış varlıklar Ondan başka iken mazharlar O'nun hüviyetidir. Bu açıklamadan sonra cevap olarak istediğini söyleyebilirsin. Cevap ise, cevap verenin belirlemesine göredir.

Allah ehli ise, bir yerde *'takva sahibi olmaları ve zekât vermeleri'*[283] yönünden rahmeti Hakka zorunlu kılmışlardır. Burada zekât, dil ve dindeki anlamıyladır. Onlar *'Ayetlerimize inanan'*[284], *'Ümmi peygambere uyan, onu kendilerinde yazılı olarak bulan'*[285] kimselerdir. Bunlar, belirli bir gruptur ki onlar Ehl-i kitap'tır. Ehl-i kitaptan olmayan ise, bu zorunluluk kaydının dışına çıkar. Hak ise, onlarda genel anlamda Rahman olması yönünden kalır. Başka bir grup ise *'Sizden kim bilgisizce kötülük işler ve sonra tövbe eder ve işini düzeltirse'*[286] ayeti bakımından Rablerine rahmeti zorunlu kılar. Burada zorunluluk, bilgisizlik ile sınırlanmıştır. İnsan bilmezse, bu sınırlılığın altına girmez. Onun hakkında rahmet, kayıtsız olarak kalır. Kul bu rahmeti varlığının kendisinden meydana geldiği ihsandan, başka bir ifadeyle kendisinden (dolayı) Hakkın mazharı olduğu ihsandan talep eder ki, yoklukla nitelenme halinde hakikati varlığı olmayan mutlak yokluktan ayrışabilsin. Dikkat ediniz! İblis Sehl et- Tüsterî'ye bu makamdayken şöyle demişti: 'Sınırlılık O'nun niteliği değil, senin niteliğindir.' Hak, bilgisizlik ve takva sınırlamasıyla, layık olduğu mutlaklıktan perdelenmez. Dolayısıyla hiçbir şekilde Hak üzerinde zorunluluk yoktur. Öyleyse zorunluluğu gördüğün her yerde, sınırlılığın ona eşlik ettiğini de bilmelisin!

Bazı kimseler ise, bu insanların Allah'ın kendisi hakkında zikrettiği yönden (takva ve benzeri nedenler gibi) başka bir yönle rahmeti Rab-

lerine zorunlu kıldıklarını görebilir. Onlar, söz konusu kimselerin kavuşma arzusu ve kendi inançlarında Rabbin mertebesini tercih ederek, artış zamanında bineklerini feda ederek rahmeti Rablerine zorunlu kıldıklarını söylerler. Burada bir eksiklik olsa bile, bu gözetmeye göre o eksiklik, tam kemâldir. Bence böyle bir şey, şairin kendisini hapseden Ömer b. Hattab'a söylediği mısraları hatırlatır:

Yumuşak yavrular hakkında ne dersin
Kızıl kursaklı; ne ağaç var ne su

Onları kazananı attın karanlık bir kuyuya
Bağışla -insanların sahibi sana hidayet etsin- Ey Ömer!

Seni başkan seçen insanlar seni tercih etmediler
Hayır! Tercih ettikleri kendileri idi

Onlar, bunu zorunlu kılan ilahi bir taleple, bineklerini harcamış olsalardı, bu durum, birinci gibi olurdu. Çünkü Hak kendisi hakkında bir zorunluluğu dile getirmemiş olsaydı, biz onu söylemezdik. Çünkü kölenin efendisine bir şeyi zorunlu kılması, saygısızlıktır.

Burada, bu meclisleri bilen âriflerin çoğunun fark edemediği ince bir sır vardır. Şöyle ki: Dış varlıklarımız için biz Hakkı talep etiğimiz gibi O da mazharlarının ortaya çıkması için bizi talep eder. Onun bizden başka bir mazharı yoktur. Biz ise ancak O'nun vasıtasıyla zuhur eder, O'nunla kendimizi bilir ve O'nu biliriz. Bizim sayemizde İlah'ın hak ettiği şey ortaya çıkar:

O olmasaydı, biz olmazdık
Biz olmasaydık, O olmazdı

Dersen ki, O'yuz biz
Hak ancak biz olurdu.

Bizi izhar etti ve O'nu gizledi
O'nu izhar etti ve bizi gizledi.

Hak var olanlar oldu
Biz ise dış varlıklar olduk.

O zuhur etsin diye bizi izhar eder
Gizlice ve sonra da açıkça

Bu insanlar kendilerinden ve başka varlıkların nefislerinden bu hakikatleri öğrendiklerinde, onların kendileri hakkında bilmediklerini bilmiş olmakla diğer insanlara karşı bir ayrıcalık kazanırlar. Hak onların kalplerini görüp ilahi inayet ve Rabbani kademin önceliğinin verisinden (o kalplere) yerleşen şeyleri görür. Bu durumda onlar, bu kırk sekiz meclisin ehli olmaları yönünden Rablerine (rahmeti) zorunlu kılarlar.

SEKİZİNCİ SORU

Bu Meclislerin Ehli Kimdir? Onların Konuşmaları ve Sohbetleri Nedir? Cevap:

Bu sohbetlerin sözleri, sahiplerini o meclise yerleştiren isme göre değişir. Dolayısıyla onu belirlememiz gerekmez, fakat ilahi asıllar korunmuştur.

İlk mertebe ehlinin konuşması, kendi meclislerindedir. İki benzer arasında bulunan birinci meclis, Allah'ın ez-Zâhir, el-Mu'ti, el-Bais ve dış varlıkların ortaya çıkmasını gerektiren bütün isimlerden kaynaklanır. Hak bu mecliste (zâtlar ile) ruhların hayatının diliyle olduğu gibi berzahlardaki süflî heykellerin hayatının diliyle; duyu ve duyulurun, akıl ve akledilirin diliyle konuşur. Hak, o mertebede yoldan uzaklaşıp düşüncesi kırılarak kaçırmaktan korktuktan sonra tekrar O'na yönelenin diliyle konuşur. Bunun yanı sıra Hak, *'Her şeye yaratılışını verdi ve sonra hidayet etti'*[287] (ayetinin) diliyle de konuşur. Ayette kast edilen, Hak her şeye yaratılışını verdiğini açıkladı demektir.

Allah Teala, peygamberine söylediği *'Onlara katı davran'*[288] ifadesi ile *'Allah'ın rahmetiyle onlara yumuşak davrandın, katı ve sert kalpli olsaydın'*[289] ifadelerini ayırmıştır. Allah Musa ve Harun'a şöyle der: *'Ona yumuşak söz söyleyin.'*[290] Bunun amacı Firavun'un katılığına yumuşaklıkla

karşılık verip onun kırılmasını sağlamaktır. Halbuki Hz. Musa, Firavun'un katılığını alt edecek bir güce sahip değildi. Böylelikle onun etkisi kendisine döner ve boğarak kendisini yok eder. Öyleyse Firavun, yumuşaklık ile helak oldu. Allah ise, vaktinde her şeye yaratılışını verdi. Böylelikle insanın yaratılışı yenilenir, insan ise bunu fark edemez. Bu durum, *'bilmediğiniz şekilde sizi inşa ederiz'*[291] ayetinde dile getirilir. Kastedilen, her nefes inşa ve yaratılıştır. O halde her nefesle bizde Hakkın yeni bir yaratması gerçekleşir. Meseleyi bilmeyen kimse *'yeniden yaratılış hakkında kuşkuya kapılır.'*[292] Çünkü duyu başkalaşmanın hissedilmediği suret ile perdelenir. Bununla birlikte her nefesle başkalaşmayı kabul etmek sabittir.

Hak ilk mecliste mizaçta doğruluk talebi diliyle konuşur. Bunun amacı, aklın düşüncesinin olduğu kadar, ulaştıkları şeyde duyuların mizacının ve akla ulaştırdıkları şeylerde iç güçlerin mizacının doğruluğunu sağlamaktır. Mizaç bozulduğunda idrak araçları sağlıklı veri aktaramaz. Bu durumda ise, ulaştıkları şeye göre akla (veri) aktarırlar, bu nedenle kuşku ve yanılmalar ortaya çıkar. Böyle bir durumda ise, akıl bilgisizliği bilgi sayarken yokluğu varlığa çevirir.

Hak bu mecliste işlerin açıklanması diliyle konuşur. Bunlar, karşılıklı yazışmayı ve karşılıklı kavuşmayı (haberleşme) engelleyen şeylerdir. Birinci mertebede, zikrettiğimiz kısımlara benzeyen dört meclis vardır. Onların benzerleri ise ikinci ve dördüncü mertebede bulunur. Bu meclislerden üçüncü mertebede bulunanlar; üç, beşincide bulunanlar iki, altıncıda bulunan ise, bu benzerliğe sahip olarak sadece bir tanedir. Her mertebede farklı fenler bulunur, fakat bunlar bu tarzın dışına çıkmaz.

Birinci, ikinci ve dördüncü mertebede bulunan rahat meclisleri altı tanedir. Onlarda müşahede kaynaklı mânevî sözler vardır. Nitekim şöyle denilir:

Gözlerimiz yüzlerde bizim adımıza konuşur
Biz susarız, arzu konuşur.

Benzer anlamda biz de şöyle demiştik:

Arzu bizim aramızda bir söz taşır
Dil olmadan, hoş bir söz!

Bunlar, iki zıt arasında bulunan meclislerdir. Bunlardan itimat ve keşf bilgisi topuktan meydana gelir. İki zıt arasında bulunan meclis ise, sıcak ile soğuk arasındaki ılık gibidir. Ayrıca o, alenen söylemek ile fısıltı arasındaki duyurma; gülme ile ağlama arasındaki tebessüme benzer. Her iki zıt arasında bir berzah, ara bölge vardır ki, o rahat meclisidir. Olumlama ve olumsuzlama arasında ise, gerçek bir berzah yoktur. Onun sahibi, iki uçtan birisi nedeniyle içinde bulunduğu halde kesilir. Çünkü o rahat edeceği bir şey bulamaz. Kısaca, berzahlar rahat yerleridir. Dikkat ediniz! Allah uykuyu bir dinlence, yani rahatlık yaptı. Uyku iki zıt arasında, yani ölüm ve hayat arasındadır. Uyuyan insan ne diridir ne ölü! Bu insanlara söylenen ve fısıldanan bilgiler, işte böyle bilgilerdir. Üçüncü ve beşinci mertebede ise, her bir mertebede olmak üzere bir meclis varken altıncı mertebede ise rahat meclislerinden bulunmaz.

Kul ve Rabbi ayıran meclislerden ise bu soruların dördüncüsünden söz ederken kısmen söz etmiştik. Altıncı ve yedinci mertebeye gelirsek, bunların arasında meclis bulunmaz. Kul ve Rabbi ayıran ikinci ayrım meclisleri ise -yedincisi olmayan- altı meclistir. Her birinde bir meclis vardır ki, onunla kul ve Rab ayrışır. Bu ise, kulun kul, Rabbin Rab olması yönünden gerçekleşir. Kul ile Rab arasındaki birinci ayrım meclisleri ise, kulun Rabbe ait olması, Rabbin de onun Rabbi olması yönünden söz konusudur. Öyleyse bu meclis, vasıl içindeki fasıldır (ayrımdaki birlik). Diğer meclisler ise, fasıldaki fasıldır (ayrımdaki ayrım). Bunlarda vasıl (birlik) yoktur. Öyleyse bu kişi için ilahi bilgiden bu tarzın benzeri meydana gelir. Çünkü sen bu bilgiyi kendinden bilebileceğin gibi kendini de ancak bu bilgiden bilebilirsin. Öyleyse bu bir döngüye benzer, halbuki döngü de yoktur. Bilakis buradaki kesin bir bilgidir.

Bu soruları soran Hakim Tirmizî'nin kabul ettiği on iki meclise gelirsek, bunlar ile kırk sekiz meclis tamamlanır. Çünkü 'yüce ruhlar' onları bilemez. Onların bu meclislerde Allah karşısında bir tecrübesi yoktur. Bunlar iddia nedeniyle bize aittir. Yüce ruhlar bedenlendiğinde bu bedenlenişi bir iddia takip eder ve bu nedenle iddia sahibi olurlar.

İddia ettiklerinde ise sınanırlar. Âdem ve meleklerin hikâyesinde dile getirdiğimiz düşüncenin doğrulanışı vardır. Orada melekler, iddianın temizliklerinden götürdüğü kısmı telafi etmek üzere, Âdem'e secde etmekle sınanmışlardı. Melekler için bu durum, namaz kılan insanın namazındaki unutmasına benzer. Namaz kılana unuttuğu için secde etmek emredildiği gibi iddiada bulundukları için meleklere de secde etmek emredildi. Çünkü iddia, onlar için bir unutmaydı. Secde ise - onlar için değil- iddia için bir burun sürtmeydi. Nitekim namazdaki unutma secdemiz de, bizim için değil, bizim adımıza şeytanın burnunun sürtülmesidir. Bunu bilmelisin!

Bu on iki meclise gelirsek, bunların altı tanesi iki benzer arasındaki meclise katılırken, kalan altı tanesi kul olması yönünden kul ile Rab olması yönünden Rab arasında bulunan ayrım meclislerine katılır. Fakat bu konuda zevkler değişir.

Kur'an'da bu sorunun ayetleri şunlardır: *'Güneş'e, aya yetişmek yaraşmaz.'*[293] *'Aya menziller belirledik.'*[294] *'Akan yıldıza yemin olsun ki.'*[295] *'Burç sahibi göğe yemin olsun ki'*[296] Bu surenin sonuna kadarki kısım bu konuyla ilgilidir. Âlemin etrafında döndüğü şey, Kutub'dur.

Sekseninci kısım sona erdi, onu dokuzuncu soruyla seksen birinci kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] SEKSEN BİRİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

DOKUZUNCU SORU

Onlar, Münâcâtı Neyle Açar?
Cevap:

Sohbet ehli, kendilerini münâcâta sevk eden ve çağıran şeye göre münâcâtı açar. Şöyle ki: Hak onları zikrettiğimiz bu meclislere (kapıyı) 'çalma', 'açma' ve 'açılmasını dilemek' eylemlerinden sonra oturtur. Çünkü onlar, Hakkın *'Ey iman edenler Peygamberi çağırdığınızda, konuşmanızın öncesinde sadaka verin'*[297] dediğini duymuştur. Sonra Allah şöyle buyurur: *'Konuşmadan önce sadaka vermekten çekindiniz mi?'*[298] Allah Peygamberin bizzat Hak konumuna indirilmesi hakkında şöyle der: *'Ey iman edenler! Sizi çağırdığında Allah'a ve peygamberine olumlu karşılık veriniz.'*[299] Başka bir ayette ise *'Kim Peygambere itaat ederse, Allah'a itaat etmiştir'*[300] buyrulur. Çünkü Allah peygamber vasıtasıyla kendine davet eder. Peygamber ise 'Güzel söz sadakadır' buyururken başka bir hadiste 'Âdemoğlunun sabahlayan her eklemine bir sadaka düşer' buyurur. Sadakanın en faziletlisi, insanın kendi nefsine verdiğidir. Sadaka verenlerin en üstünü, kendi nefsine sadaka veren kişidir.

Öyleyse kul, Rabbiyle konuşmak istediğinde, önce kendisi için nefsini sunmalıdır. Çünkü konuşma, konuşan ve dinleyenden (oluşur). Kul ise Hak onun kulağı olmadıkça Allah'ın kelamını anlamaya güç yetiremez. Konuşma esnasında Hak kulun gözü olmazsa, konuşmanın Allah ile konuşulmaya yakışır doğru bir konuşma olması imkânsızdır.

Böyle bir durumda ise Hak kendisiyle kendisine konuşandır. Kul ise (bu konuşmanın sonucundan) istifade etme yeridir, çünkü o, var olan durumlardır. Varlık ise, onun aynıdır. Kul kendisiyle kendisine sadaka vermiştir. Böyle bir sadaka, sadakaların en üstünüdür. Bu sadakayı ise Rabbiyle konuşmasını açmak amacıyla vermiştir. Öyleyse konuşma ile kendisiyle konuşmanın açıldığı şey arasındaki ilişki, sadakanın kula dönmesiyle Hakkın konuşmasının kendisiyle kendi arasında olmasıydı. Hakkı ancak Hak duyduğu gibi, kul da ancak kula (kendisine) sadaka vermiştir. Böylelikle ehliyet geçerli olmuştur. Kim konuşmasını böyle açarsa, o meclis ve sohbet ehlinden birisidir.

Tirmizî'nin görüşüne gelirsek, onların münâcâtı açtıkları şey, büyüklük elbisesini giymeleridir. Ardından özel bir şekilde onun bir kısmından soyutlanır, bir kısmını ise üzerlerine bırakırlar. Kalan kısım, konuşma geçerli olabilsin diye, sayesinde Hakkın sözünü duymaya ve Hakkın kendisiyle konuşmasına layık kısımdır. Böylelikle başlangıç kuldan meydana geldiği gibi bu mertebede öncelik kula aittir. Bu, doğru yorumdur. İşte bu, konuşmaya yönelten vaz'î nedendir. Daha önce zikredilen ise, zâtî nedendir. Bu hâlde bu gurubun konuşması, genel için namaz konumundadır. Çünkü zikrettiğimiz bu mertebeden namazla yükümlülük, peygamberlerin dili aracılığıyla insanlar için ortaya çıkmıştır. Zikrettiğimiz nedenle de teklif emredilmiştir. Namaz bir münâcâttır.

Allah ehlinden bir kısmı, işlerin sonunu açılış sayarak, onu başlangıca döndürürler. Çünkü amaç, işlerin sonudur. Örnek olarak gölgelenmek isteyen bir insanın durumunu verebiliriz. Onun nezdinde ilk gerçekleşen şey, çatının varlığıdır. Çatı ise, fiille ortaya çıkan son şeydir, çünkü onun varlığı diğer eşyanın varlığına bağlıdır. Bu şeylerdeki amaç, varlıklarının herhangi bir şeye dayanmadığı şeyler ise, son başın aynısıdır. Böylelikle amelin açılması, son ile gerçekleşir. Bu ise, bizim de kendisiyle münâcâtımızı yaptığımız ve kendisine göre hareket ettiğimiz sırlı bir yöntemdir. Fakat ifade ettiğimiz gibi, konuşmanın Hakkın duyması ve sözüyle olması gerekir. Çünkü hakikat, kendisinden başka birinin Hak ile konuşmasını ya da kendisinden başkasının O'nu duymasını kabul etmez.

Böylece, meclis ve sohbet ehlinin münâcâtı neyle açtıklarını sana bildirmiş oldum!

ONUNCU SORU

Konuşmayı Neyle Bitirirler?
Cevap:

Onlar, konuşmayı bu açışın verisi olan menzil ile bitirir. Açış ise (bir önceki soruda belirtildiği gibi) değişik değişiktir. Bu nedenle, son da değişir ve sınırlanmaz. Burada birleştirici bir durum vardır ki, o da iki isim arasında durmaktır. Bu iki isim, kendisinden ayrılınan isim ile kendisinden (bilgi) alınan isimdir. Bunların arasında, kendisiyle bitirmenin gerçekleştiği gizli bir isim vardır. Onu ise ancak meclis ve sohbet ehli fark edebilir. O da bütün varlıklara yayılan varlıktır. Fakat inceliği nedeniyle fark edilemez. Bu durum, gölge ve güneşi ayıran çizgiye benzer. Çizgi, bilinir, fakat duyuyla algılanamaz. Bu, eşya arasındaki sınırlardır. Onlar, kendileri bölünmemekle birlikte, aralarında bulundukları her bir şeyden özel bir yöne sahiptir. Dolayısıyla, özü gereği her sınırlanan şey ile beraberdir. Bu nedenle, bilginlerin elde ettiği resim ve söz (lafzî) tanımlarından farklı olarak zâtî tanımların öğrenimi güçtür.

Bazen konuşmayı sonlandıran şey, kevnin (varlığın görünen yönü) kanıtı olabileceği gibi bazen (varlığın bâtını anlamındaki) hakikat kanıtı olabilir. Bazen mazharları kabul etmeyen bir zât fiili de olabilir. Bu ise, söz konusu kimselere göre, konuşmayı bitiren en üstün şeydir. Onun altında ise, bir mazharın bulunmasını gerektiren kevnin (oluş) kanıt olması gelir. Onun altında herhangi bir hakikatin kanıtı gelir. Burada hakikat, başkalaşmayı kabul etmeyen ve 'mazharın bâtını' diye ifade edilen şeydir.

Bilmelisin ki, konuşmada iş, başlangıcına ulaşmak isteyen dönen bir daireye benzer. Böylece işin sonu açılışın aynısı olur. Böylelikle iş, ilk, son, zâhir ve bâtın kısımlarına ayrılır. Konuşma başladığında zâhir

iken sonunda zâhir bâtın olur ve bâtın zâhire döner, çünkü hüküm artık ona aittir. Açılışta son başlangıç nezdinde gizlenmişken açılış ise sona erdiğinde sonda gizlenir. Hz. Peygambere 'nebîlerin sonuncusu' olduğu söylenmiştir. Onun sonluğu ortaya çıkarken, 'Âdem su ve toprak arasında iken Peygamber oluşu' gizlendi. Âdem su ile toprak arasındayken Peygamber oluşu ortaya çıkarak Hak kendisiyle beşer mertebelerini açtığında ise, nebîlerin sonuncusu olması bu zuhurda gizlendi.

Hak ile ilgili duruma gelirsek, varlık O'ndandır ve bütün iş, O'na dönecektir. Bu ikisinin arasında ise 'O'na ibadet et' ve bu ikisinde 'O'na tevekkül et, Rabbin yaptıklarından habersiz değildir.' Çünkü siz O'nun güzel isimlerinin mazharlarısınız. Bu sayede, mutlu veya bedbaht olursunuz. 'Allah sizinle beraberdir ve amellerinizi zayi etmeyecektir.' Böylelikle işi O'na teslim et ve emrine boyun eğ ki, işin kendiliğindeki haline uygun olasın. Böyle yapınca, açılış ve bitiş arasında iddianın yorgunluğundan rahata erersin! Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.

ON BİRİNCİ SORU

Neyle Cevap Alırlar?
Cevap:

Meclis ve sohbet ehli, hal ve vakitlerine göre (çağrıya) karşılık görürler. Hal ve vakitleri ise açılış ve bitiş esnasında kendilerine hakim olan isme bağlıdır. Bitiş ve açılış esnasındaki ilahi isimler pek çoktur ve bunlar sohbet ve meclis ehlinin varlıklarından dile gelen şeylerdir. Böylelikle cevap, ismin bütününün kendisinde gerçekleştiği şeye göre verilir. Fakat mutlaka bir isimle cevap almaları gerekir.

Sohbet müşahede kaynaklı mânevî bir sohbet ise, cevap isimlerden soyutlanabilir. Böyle bir cevap gerçek karşısında mecaz gibidir. Bu ise, ifade ve anlatımda söz ile birleşir. İfade ve istifadeyi dikkate alan kimse, bu makamı meclis ve sohbet ehline katar. Tirmizî'nin kastettiği şey

budur. Çünkü o, 'meclis ve sohbet ehli' demiş, özel olarak sohbet ehli dememiştir. Bazı insanlar ise sohbetten başkasını dikkate almaz. Dolayısıyla onlar, bu mertebede hal kaynaklı mânevî söze ait bir hüküm kabul etmezler. Çünkü o 'benim amacım hakikatlerdir' demiştir. Fakat böyle söyleyen insan, muhakkik olmayanlar gibidir. Onu bu düşünceye yönelten şey, sohbetin lafızlarla sınırlanmasıdır. Biz, bu konuda Tirmizî'nin görüşündeyiz. Bu hali karşılıklı oturuşta yorum ve kapalılıktan uzak mânevî bir konuşma olarak son derece anlaşılır bir halde tattık. Bizim tattığımız, tek bir hakikatte gerçekleşmiş ayrıntı idi. Bu bölümde güvenilecek şey budur.

ON İKİNCİ SORU

Onların Bu Sohbet ve Meclise Yürüyüşleri Başlangıçta Nasıl Gerçekleşir?
Cevap:

Onların bu sohbet ve meclise yürümeleri, 'başka'dan (mâsiva) soyutlanmış himmetlerle gerçekleşir. Bunun açıklaması şudur: Maddelere ve onların sınırlamasına konu olmayan mânevî durumların ya da onlardan meydana gelecek şeylerin elde edilmesine mesafeler kat ederek ya da yerler aşarak ulaşılamaz. Fakat bazen himmet maddî hareketler ile birleşir. Bunlar, her ikisinde de tevhid şart olmakla birlikte, bilgi ya da imana dayanan hareketlerdir.

Söz konusu insanların 'bilgin' olmak yönünden yürüyüşlerine gelirsek, bu yürüyüş, nefislerini doğa kirlerinden temizleme, kalplerini varlıkların parçalarıyla ilgili düşüncelerden boşaltmak için halvetlere girmekle gerçekleşir. Bu düşünceler, duyuları duyulurlara salmayla meydana gelir. Böylelikle hayal hazinesi dolar ve musavvire gücü onlardan kendisine bağlanan şekilde suretler oluşturur. Bu suretler, hayal ile bu ilahi mertebenin gerçekleşmesi arasında perdeye dönüşür.

Bu bilginler, halvet ve zikirlere melekûtu elinde tutanın (Hak) övgüsünü kazanmak amacıyla yönelir. Nefis arındığında ve melekût âlemi

ile arasında bulunan doğal perde kalktığında, melekut âleminin suretlerine nakşedilmiş bütün ilimler o nefsin aynasına yansır. Mele-i â'lâ (Yüce topluluk) ise bu konumdaki nefse muttali olur ve onda bulunan şeyleri görüp içerdiği şeylerin ortaya çıkacağı bir tecelligâh edinir. Mele-i â'lâ bu duruluğu sürdürebilmesi hususunda nefis sahibine yardımcı olur ve kendisiyle doğal perdesinin gerekleri arasında engel haline gelir. Bu nefs, kendileriyle ilişkili olduğu ölçüde ulvî (yüce) âlemden Allah'a dair bilgi alır. Bu bilgi ise, onları ilahi feyizden bilgi almaya -fakat nuranî ruhlar vasıtasıyla- yönlendirir ki bu zorunludur. Onlar bu gidişi 'seyir' diye isimlendirir. Bu nedenle de, bu bilgiyi ararken niyetin (engel olacak ilgilerden) soyutlanması zorunludur. Himmet kendisinde kabaca yerleşmiş şeyleri elde etmeye ilgi duymamış olsaydı, Mele-i â'lâ'ya yönelmesi geçerli olmazdı.

Bu adam sülûk esnasında bilgiyle beraber iman sahibi ya da bilgi olmaksızın sadece iman sahibi olabilir. Böyle bir insanın himmeti, sadece Allah ile ilgili olabilir. Çünkü iman onu sadece Allah'a götürebilir. Bilgi ise, vasıtalara ve âlemde alışılagelmiş hikmetin düzenine yönlendirir. İman sahiplerinin seyrinin niteliğine gelirsek, onların buna ulaşması, sadece meşru olmak yönünden dince belirlenmiş azimetler vasıtasıyla gerçekleşebilir. Onlar iki kısımdır: Bir kısmı, himmetlerini peygamberin bir uyarıcı ve öğretici olarak gelmiş olmasına bağlar. Peygamber, Allah'ın mertebesine ulaştıran yolu öğreten ve buna dikkat çeken kimsedir. Peygamber bu bilgiyi verdiğinde, aradan çıkar ve kendileriyle Allah'ın arası boşalır. Bunlar, iyilik ve hayırlara koşup yarıştıklarında önlerinde hiçbir yaratığın ayak izini görmez. Çünkü onlar bunu nefislerinden uzaklaştırmış ve tek başlarına Hakka yönelmişlerdir. Bu kısma örnek olarak Rabia Adeviyye'yi verebiliriz. Bu insanlar, meclis ve sohbette durduklarında Hak belirli bir dil vasıtasıyla olmaksızın ilahi sözlerle kendilerine hitap eder.

Diğer guruba gelirsek, onlar kendilerini şuna inandırmıştır: Allah'ın bir perdedarı olan Peygamber olmaksızın Allah'a ulaşmaya yol yoktur. Dolayısıyla onlar, her neyi görürlerse sülûklerinde Peygamberin ayağını da önlerinde görürler. Hak da onlara Peygamberin diliyle ve sözüyle hitap eder. Bu kısma örnek olarak şu sözü söyleyen Muhammed el-Evani'yi verebiliriz: 'Her şeyi terk edip ardıma bıraktım ve O'na geldim. Önümde bir ayak gördüm, şaşırdım ve 'kimindir bu

ayak?' dedim. Soruyu sorarken beni kimsenin geçmemiş olduğuna ve ilk gruptan olduğuma güveniyordum. Bunun üzerine bana 'Peygamberinin ayağıdır' denildi. Benim de korkum bitti.' Birinci hal ise Abdülkadir'in (Cîlî), Ebu's-Suud b. eş-Şibl, Rabia Adeviyye ve onların yolundan gidenlerin halidir.

İman sahipleri bilgili de olduklarında, her iki durum onlar için biraraya getirilir. Onlar, Allah adamları'nın (ricâl) en kâmilleridir. Kâmil olmaları şu şarta bağlıdır: Onlar Allah'a sülûk edip daha önce belirtildiği gibi O'nun nezdinde mânevî söz ve duyma sözüyle meclislerini aldıklarında, 'Bana bir karış yaklaşana, bir arşın yaklaşırım' ifadesinden ve Allah'ın yakın semaya inmiş olmasından Allah'ın varlıklara nüfuz edişini görürler. Yakın semadan daha yakını yoktur, çünkü o, şah damarından daha yakındır. Öyleyse bu kişide doğa âlemi ruhanî âleme katılırken, bütün varlık Mele-i â'lâ'ya ve yakın mertebeye dönüşür. Artık hiçbir varlık onu perdelemeyeceği gibi hiçbir hakikat de onu örtmez. Böyle bir insanda mekân ile mekânsızlık, olan ve olmayan eşitlenir. Bu durumda Hakkı perdede ve karanlıkta görür; sözünü sessizlik ve zil sesinde duyar.

İşte, farklı tabakalarına göre onların sülûkleri böyledir. Söz konusu insanların bir kısmının Allah'a seyri, O'nun isimleriyle gerçekleşir. Böyle birisi, Allah'a Allah'tan ve Allah ile sülûk eder. Bu kişi, dururken seyreden seyir halindeyken duran kişidir. Hızır ve Fertler bu makamın ehlidir. Hz. Peygamber'in göz aydınlığının namazda olması, bu makamdan kaynaklanır. Çünkü Peygamber, ayakta durmak, rükû etmek, secde ve oturmak gibi farklı halleriyle birlikte, namazda münâcât etmekteydi. Bu unsurlardan fazla bir şey de yoktur. Bunlar, ruhanî dörtlemenin halleridir ve dört olmada unsurlara benzemişlerdir. Bu durumda anlamların suretleri, dört halin karışımından meydana geldiği gibi doğal cisimsel suretleri de bu unsurların karışımından meydana gelir.

ON ÜÇÜNCÜ SORU

Hz. Muhammed Nebîliğin Hatemi (Son, Mühür) Olmayı Hak Ettiği Gibi Velîliğin Hatemliğini Kim Hak Eder? Cevap:

Hatem iki kişidir: Birincisi Allah'ın genel anlamda velîliği kendisiyle bitirdiği Hatem iken ikincisi Allah'ın Muhammedî velîliği bitirdiği hatem'dir. Genel anlamda velîliğin hatem'i Hz. İsa'dır. O, bu ümmet devrinde mutlak nebîlik ile velîdir. Kuşkusuz İsa ile yasa koyucu nebîlik ve resullük arasında engel vardır. Bu nedenle ahir zamanda 'varis ve hatem' olarak iner. Artık ondan sonra, 'genel nebîlik' (salt haber ve bilgi veren nebîlik) özelliğindeki bir velî olmayacaktır. Nitekim Hz. Muhammed de, kendisinden sonra yasa koyucu nebîliğin bulunmadığı nebîliğin sonudur. Halbuki Hz. Muhammed'den sonra büyük peygamberlerden ve nebîlerin seçkinlerinden olan İsa gelir. Fakat İsa'nın hükmü -başkasına ait olan zamanın hükmü nedeniyle- ortadan kalkar. Böylelikle İsa mutlak nebîlik sahibi bir velî olarak iner. Muhammedî velîler de bu konuda ona ortaktır. İsa bizdendir ve bizim efendimizdir. Bu işin başı bir nebî olduğu gibi -Âdem- sonu da bîr nebîdir -İsa-. Kast edilen, ihtisas peygamberliğidir. Kıyamet günü İsa iki kez diriltilir: Birincisi bizimle beraber, diğeri ise peygamberler ve nebîlerle beraber.

Muhammedî velîliğin Hatem'ine gelirsek, bu hatemlik Arap'tan bir adama aittir. O, Arapların asalet ve güç bakımından en soylularındandır ve günümüzde mevcuttur. Ben 595 senesinde onu tanıdım ve Hakkın insanların gözlerinden gizlediği alameti kendisinde gördüm. Bu alameti bana Fas şehrinde gösterdi, ben de velayet mührünü onda gördüm. O, mutlak anlamda velîliğin sonudur. İnsanların çoğu kendisini tanımaz. Allah, bu kişinin sırrındaki hakka'l-yakîn olarak öğrendiği O'na dair bilgi hakkında inkâr ehliyle onu sınamıştır. Allah Hz. Muhammed ile yasa koyucu nebîliği sona erdirdiği gibi Muhammedî Hatem ile de velîliği sona erdirdi. Söz konusu nebîlik, diğer nebîlerden meydana gelen nebîlikle değil, Muhammedî varislikten meydana gelen velîlikle ilgilidir. Velîlerin bir kısmı İsa'ya, bir kısmı İbrahim'e ve Mu-

sa'ya varistir. Bunlar, Muhammedî Hatem'den sonra da vardır. Dolayısıyla ondan sonra sadece Muhammed kalbi üzerinde velî olmaz. İşte Muhammedî velîliğin hateminin anlamı budur.

Kendisinden sonra hiçbir velînin gelmeyeceği genel velîlik ise, Hz. İsa ile biter. Biz, İsa'nın kalbi ve diğer peygamberlerin kalbi üzerinde bulunan bir grupla karşılaştık. İki arkadaşım, Abdullah Bedr el-Habeşi ile İsmail Sevdekin bu Hatem ile biraraya gelmiş, Hatem onlara dua etmiş, onlar da kendisinden yararlanmıştır. Allah'a hamd olsun!

ON DÖRDÜNCÜ SORU

Bu Mertebeyi Hak Eden Kimse Hangi Nitelikle Hak Etmiştir? Cevap:

Genel velîliğin Hatem'i olan kimse, emanet niteliğiyle onu hak etmiştir. Onun elinde nefislerin anahtarları vardır. Onun hali, soyutlanma ve harekettir ki bu, Hz. İsa'nın niteliğidir. Hz. İsa, üflemeyle hayat verirdi. O Peygamberlerin zâhidlerinden olduğu gibi aynı zamanda seyahat eden, emaneti koruyan ve onu ehline veren biriydi. Bu nedenle Yahudiler ona düşmanlık yapmış, fakat Allah yolunda kınayanın kınaması onu korkutmamıştı. Ben vakıalarda pek çok kez Hz. İsa ile biraraya geldim. Onun elinde tövbe ettim, dünya ve âhiret hayatında dindarlıkta sabit olmam için bana dua etti. Beni 'habib' diye çağırdı ve zühd ve (dünyadan) tecrit etmemi bana emretti.

Muhammedî velîliğin Hatem'inin 'son' olmasını sağlayan nitelik, Allah karşısında tam anlamıyla güzel ahlâk sahibi olmaktır. İnsanlar karşısındaki bütün davranış ve huyları da, Allah karşısında uygulanabilir bir huy olması itibarıyla ondan gerçekleşir. Söz konusu velînin insanlara gösterdiği bütün huylar, aynı zamanda Allah karşısında davranılabilecek huylardır. Bunun böyle olmasının nedeni, amaçların farklılığıdır. Herkese göre kendine karşı gösterilen güzel huy, o kişinin amacına uygun olan huylar demektir. Bu huyun başkasının nezdinde

övülmesi veya kınanması durumu değiştirmez. Bütün âlemi aynı güzellik etrafına toplamak mümkün olamayacağı için, güzel huylarla ahlâklanan, gerekeni, gerektiği tarzda ve sebeple yapan el-Hakim'in bakışıyla meseleye bakmıştır. Varlıklara bakmış ve Hak gibi bir arkadaş bulamadığı gibi O'nun sohbetinden daha güzel bir sohbet de bulamamış, mutluluğun O'na (karşı saygılı) davranmada ve iradesine uymada bulunduğunu görmüştür. Böylece Hakkın belirlediği ve yasa yaptığı şeye bakmış, O'nun nezdinde durmuş ve O'na uymuştur.

Hakkın şeriatının bir yönü de, Allah'ın dışındaki kimselere nasıl davranacağını ona öğretmiş olmasıdır. Bunlar temiz bir melek, saygın bir peygamber, Allah'ın yarattıklarının işini yönetimine emanet ettiği bir halife ya da arkadaş, eş, yakın, çocuk, hizmetçi, binek, hayvan, bitki ve cansızlardır (donuklardır). Allah kendi zâtı, itibarı ve sahip olduğu mülkü hususunda nasıl davranacağını o kişiye öğretir. Güzel ahlâk ile ahlâklanan insan, zikrettiğimiz bütün hususlarda gerçek arkadaşı gözeterek davranır, her davranışı ancak efendisinin karşısında yaptığını düşünür. Bu konumda olunca, peygamber için söylenen '*Sen üstün bir ahlâk üzeresin*'[301] onun hakkında da denilir. Hz. Aişe şöyle derdi: 'Peygamberin ahlâkı Kur'an idi.' Allah'ın övdüğünü över, kınadığını - 'doğru bir oturakta muktedir hükümdar nezdinde'- Hakkın diliyle kınardı. Onun damarları temizdir, ahlâkı âleme yayılmış ve şefkati bütün ufuklara ulaşmıştır. Bu nedenle, böyle bir insan Muhammedî velîliğin kendisiyle sona erdiği hatem olma hakkını kazanır. Çünkü Allah 'Kuşkusuz sen üstün bir ahlâk üzeresin' buyurur.

Allah bizi kendisine yolu hazırladığı ve hidayet ettiği ve o yolda yürümeye imkân verdiği kimselerden etsin!

ON BEŞİNCİ SORU

Hatem'in Sebebi ve Anlamı Nedir (Niçin Hatem Vardır)? Cevap:

Makamın kemâli Hatem'in varlık sebebiyken men ve engelleme de anlamıdır.

Şöyle ki: Dünyanın bir başlangıcı ve sonu vardır. Bu son, onun bitişidir (hatm). Allah dünyada bulunan her şeyi de dünyanın niteliğine göre yarattı. Dolayısıyla her şeyin bir başlangıcı ve sonu vardır. Dünyada bulunan şeylerden birisi de şeriatlerin indirilmesidir. Allah bu indirmeyi Muhammed'in şeriatiyle sona erdirmiş, böylelikle Hz. Muhammed 'nebîlerin sonuncusu olmuştur. Allah her şeyi bilendir.' Dünyada bulunan şeylerden birisi de, genel velîliktir. Onun da Âdem'den başlayan bir başlangıcı vardır. Allah onu İsa ile sona erdirdi ve böylelikle son başa benzedi. 'Kuşkusuz Allah nezdinde İsa Âdem gibidir.' Allah başladığı kimseyle bitirdi. Bu (peygamberlik anlamındaki) işin başlangıcı mutlak bir nebîyle olduğu gibi yine mutlak bir nebîyle sona erdi.

Hz. Muhammed'in hükümleri Allah nezdinde diğer nebî ve resullerin hükümlerinden farklıdır. Bu hükümlere örnek olarak bütün insanlığa gönderilmesini, ganimetlerin ona helal yapılmasını, yeryüzünün temiz ve mescit kılınmasını, bütün hakikatleri toplayıcılık (cevamiü'l-kelim'in) kendisine verilmesini, mânevî yardım almasını -ki korkutma demektir-, yeryüzü hazinelerinin eline verilmesini ve nebîliğin onunla sona ermesini verebiliriz. Bu nedenle kendisinden sonraki her nebînin hükmü, velî hükmüne dönmüş, onun özel makamından indirilmiştir. Hz. Peygamber, özel velîliği için adına uyan ve ahlâkını kazanmış bir velîye sahip olmayı hak etmiştir. Söz konusu kişi, bilinen ve beklenen diye isimlendirilen Mehdî değildir, çünkü Mehdî, Peygamberin ailesi ve temiz sulbündendir. Hatem ise, maddî soyundan değil, huy ve damar sülalesindendir.

Kardeşim! Allah Teala'nın işaret ettiğimiz hususta şöyle dediğini duymaz mısın: '*Her ümmetin bir eceli vardır.*'[302] Dünyada yaratılmış bütün türler, ümmettir. Başka bir ayette ise şöyle der: '*Hepsi belirli bir ece-*

le doğru yürür.'[303] Bunu ise '*Geceyi gündüze, gündüzü geceye tâbi kılmıştır, güneşe ve aya boyun eğdirir, hepsi belli bir ecele doğru yürür*'[304] ayetinin ardından söylemiştir. Allah, onlar için de bir son belirlemiştir ki bu, ecel süresinin bitimidir. '*Her şey, O'nun övgüsünü tespih eder.*'[305] Her tür, bir ümmettir. Sana açıkladığımız hususu anla! Çünkü o, keşf yoluyla bilinebilecek olan âlemin saklı sırlarından biridir. 'Allah gerçeğe ve doğru yola ulaştırır.'

ON ALTINCI SORU

el-Melik'in Mülkünün Meclisleri Kaç Tanedir?
Cevap:

Mülkün mülkünün meclisleri, meleklerin, cinlerin ve insanların hakikatlerinin sayısı kadardır. Ayrıca, söz konusu hakikatlerin kendisinden istedikleri şeylerde Hakkın icabetini sağlayan hak edişlerinin sayısına göre değişir. Bunu şöyle açıklayabiliriz:

Bilmelisin ki, önce 'mülkün mülkü'nün ne demek olduğunu ve sûfilerin bununla neyi kastettiklerini öğrenmen gerekir! Bundan sonra ise -varsa belli bir sayıları- meclislerinin kaç tane olduğunu öğrenebilirsin.

Mülk, sahibinin ve melikinin dilediği şekilde kendisinde hüküm verdiği şey demektir. Bu sahip, söz konusu işten 'isteksizlik' diye isimlendirilebilecek bir zorlamayla engellenemeyeceği gibi arzu diye isimlendirilen ihtiyarıyla da engellenemez. Allah şöyle buyurur: '*Göklerde ve yerde bulunan her şey dileyerek veya isteyerek O'na secde eder.*'[306] Başka bir ayette ise: '*Göğe ve yere 'isteyerek veya zorla gelin' dedik*'[307] buyrulur. Emredilen mülk iken emreden sahiptir (mâlik). Öyleyse emrin tanımında iradenin bulunması zorunludur, çünkü emir, bir gerektirme olduğu gibi aynı zamanda emredenin emredilenden bir talebidir. Emredilen kişinin onun (mertebece) aşağısında bulunması ya da dengi ya da daha üstün olması durumu değiştirmez. İnsanlar konum bakımından daha aşağıda bulunanın emir ile üstte olanın emrini ayırt ederek, aşa-

ğıdaki üsttekine emir verdiğinde bunu 'talep' ve 'sual' diye isimlendirmişlerdir. Örnek olarak *'bize hidayet et'*[308] ayetindeki emir kipini verebiliriz. Burada bu ifadenin kuldan Allah'a dönük bir emir olduğunu ve 'dua' diye nitelendiğini biliriz.

Bunu anladığın gibi emredene göre emredilenin bir mülk, emredenin ise 'sahip (mâlik)' olduğunu öğrenmişsindir. Başka bir durumda, memurun (emredilen) amirin emrine itaat ettiğini ve kendisinden istediği şeyde ona olumlu karşılık verdiğini -ya da çağrılan çağırandan üstün olduğunda- kendisine dua edildiğinde duaya olumlu karşılık verdiğini görürsün. Bu durumda üstün kişi, aşağıdakinin mülkü haline gelir. Halbuki aşağıdaki üsttekinin mülkü, ihatası, kudreti ve kahrı altındadır. Öyleyse o, hiç kuşkusuz, üsttekinin mülküdür. Daha önce ifade ettiğimiz gibi, bu konumdaki (konum bakımından) aşağıdaki birisi, efendisine emreder ve efendisi onun emrine 'olumlu karşılık verir.' Bu olumlu karşılık vermeyle efendi -kendi iradesinden karşılık verse bile- onun mülkü haline gelir ve artık efendi hakkında 'mülkün mülkü' yargısı doğru olur. Çünkü efendi, mülkü olan 'kulunun mülkü' haline gelmiştir.

Emir alan ve emre olumlu karşılık veren kişiye 'memur' adının verilmesi doğrudur. İşte bu, mülkün anlamıdır. Efendi kulunun -ki o bir mülktür- emrine olumlu karşılık verdiğinde, bu olumlu karşılık vermeyle kendisini 'mülkün mülkü' haline getirir. İşte bu Hakkın kuluna tenezzülünün son kertesidir. Çünkü Allah kuluna 'bana dua et ki, sana karılık vereyim' demişti. Kul ise Hakka şöyle der: 'Beni bağışla, bana merhamet et, benim sıkıntımı gider.' Allah da bunu yapar. Allah da ona şöyle der: Bana dua et, namaz kıl, zekât ver, 'sabret, rabıta içinde olup cihat ediniz.' Kul ise bazen emre itaat ederken bazen emre itaatsizlik yaparak günahkâr olur. Hak ise, kendisini duaya bütünüyle vermesi koşuluyla, dua ettiği konuda kuluna olumlu karşılık verir.

Bazen müessirin etkisi -bir emir olmaksızın- fiil şeklinde gerçekleşebilir. Örnek olarak, günah işleyen bir kulu verebiliriz. Kulun günahkâr olması, efendinin içinde bir öfke meydana getirir ve kulu cezalandırır. Böyle bir durumda kul, yaptığı günah nedeniyle efendisini kendisini cezalandırmaya sevk etmiştir. Günahkâr olmasaydı, efendiden ortaya çıkan şey ortaya çıkmayacak ya da onu bağışlayacaktı. İtaat ettiğinde de

efendi onu ödüllendirir. Öyleyse efendi, bu yönden de 'mülkün mülkü' haline gelir. Başka bir ifadeyle Efendi, mülkü olan kimsenin mülkü haline gelmiştir. Bütün şeriatlar, bunu dile getirmiştir.

'Onların meclisleri ne kadardır?' sorusuna gelirsek, bu meclisler, akılca sınırlanamaz. Çünkü bu meclisler, kuldan efendiye ve efendiden kula dönük sürekli bir haldir. Tirmizî bu sorusuyla ya onların 'akla göre sınırlanmadığı' sözümüzü kast etmiştir. Soru sorulan kişi bu meclislerin bir nicelikte sınırlandığını söylerse, bu konuda bilgisi olmadığı anlaşılır. Ya da Tirmizî tespit edilmiş olmaları yönünden meclisleri kast etmiş olabilir. Bunlar, dünyada sınırlı, âhirette sınırsız meclislerdir. Çünkü âhirette meydana gelen bütün sonuçlar, şeriattan kaynaklanır. Dolayısıyla dünya ve âhirette şeriatın hükmü ayrılamaz. Her iki yerde de kalıcılık, şeriatın hükmünden kaynaklanır. Haktan onlarda meydana gelen şey de şeriatın hükmünden kaynaklanır. Öyleyse şeriat yönünden 'mülkün mülkünün meclisleri' sınırsızdır.

Soruyu soran kişi özellikle dünya halini kast etmiş olabilir. Onların sayısı, akla göre, yarattıklarının nefesleri kadardır. Bu soruyla özel anlamda kulun emrinin (dua) bitiştiği mertebeleri sormuş ise, o meclislerin sayısı kulun -kendisine emredildiği yönden- Rabbine yaptığı dua kadardır. Bu ise, Allah'ın bilgisinde kullarından her birinin kendisine ne kadar dua edeceğini takdir etmiş olmasına bağlıdır. Bu konumdaki Allah'ın yarattıkları ise, kendilerini sınırlayan bir sayı ismini söylemeyi kaçırır, çünkü melekler, cinler ve insanlar da buna dâhildir. Dünya hayatı bitinceye kadar onların nicelikleri, melek, cin ve insan hakkında sınırlıdır. Şu var ki, onu telaffuz etmek tasavvur edilemez. Çünkü Allah şöyle buyurur: *'Rabbinin ordularını ancak O bilir.'*[309] Onlar, Rablerine dua eden müminlerdir. Allah'a dua ederek, O'nu 'mülk' haline getirirler. Nicelikleri sınırlı olsa bile, belli değillerdir. Bilindiğinde ise, bu konudaki güçlük nedeniyle onun telaffuzu mümkün olmaz. Fakat Levh-i mahfuz'da yazılı bulunan şeyi öğrenen kimse hiç kuşkusuz onların niceliklerini de öğrenir. Bununla birlikte onları söyleme imkânı bulamaz. Her yönden bu soruya bundan fazlasıyla yanıt verilmesi beklenemez. Tirmizî bu soruyu sınamak amacıyla sormuştur, çünkü o, cevap verilemeyecek soruları da sormuştur. Sorulan kişi, onlara cevap verdiğinde meseleyi bildiği iddiası boş çıkar. Çünkü bilseydi, o sorunun cevabının

verilemeyeceğini de bilir ve iddiasının doğruluğu anlaşılırdı. Bu sorular hakkında öğreneceğin başka hususlar da gelecektir.

Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.

ON YEDİNCİ SORU

Her Bir Peygamberin Rabbinden Payı Nedir?
Cevap:

Bu sorunun cevabı bilenemez, çünkü Allah yolunun ehlinin sözleri, zevklere dayanır. Bir peygamberin Allah'tan olan nasibi hakkında ise, kimsenin bir payı yoktur. Çünkü peygamberlerin zevkleri peygamberlere özgü olduğu gibi nebîlerinki nebîlere, velîlerinki de velîlere özgüdür. Bununla birlikte resullerin bir kısmında her üç zevk bulunabilir. Çünkü bir resul aynı zamanda velî ve nebîdir. Hızır Musa'ya şöyle demişti: *'Hubra bakımından kuşatamadığın şeyi.'*[310] Hubra 'zevk' demektir. Hızır Musa'ya gerçekte şöyle demişti: Ben Allah'ın bana öğrettiği ve senin bilmediğin bir bilgiye sahip olduğum gibi sen de Allah'ın sana öğrettiği ve benim bilmediğim bir bilgiye sahipsin.' İşte bu, zevk ilmidir.

Ârifler topluluğunun meclisinde bulunmuştum. Biri diğerine şöyle soruyordu: 'Musa görmeyi hangi makamdan istemişti?' Diğeri bu soruya şöyle yanıt verdi: 'Özlem makamından.' Ben de şöyle dedim: 'Yapma! Yolun esası şudur: Nebîlerin sonları velîlerin başlangıcıdır. Hiçbir velînin şeriat getiren nebîlerin halleri hakkında tecrübesi olmadığı için bu konuda bir zevkleri de yoktur. Esaslarımızdan birisi de söylediklerimizi 'zevk' yoluyla söylemektir. Biz resul olmadığımız gibi şeriat getiren nebî de değiliz. Öyleyse, Musa'nın Rabbini görmeyi hangi makamdan istediğini nereden bileceksin? Evet! Bir velî bunu sorarsa (velînin zevkiyle ilgili olarak sorulursa), cevap verme imkânı bulursun, çünkü bu konuda bir zevkinin olması mümkündür. Kuşkusuz peygamber olmayanların peygamberlerin makamını tatmalarının imkânsız olduğunu zevk yoluyla öğrendik. Böylece onun varlığı, akıl ba-

kımından imkânsıza katılır. Çünkü zât, ya bu özel tertibin veya bilginin -ki hangisini istersen onu söyleyebilirsin- öne geçmesini gerektirmiştir.

Tirmizî bir peygambere özgü bu hazzın verilmesinin sebebini sormuş da olabilir. Bu bağlamda Mehasin (Mehasinü'l-mecalis) yazarı şöyle der: 'Allah ile kulları arasında inayetten başka bağ, hükümden başka sebep, ezelden başka vakit yoktur. Bunun dışında kalan ise körlük ve karıştırmadan ibarettir.'

Bilmelisin ki, sahipleri için yüce mertebeleri belirleyen genel sebep ilahi inayettir. Bu ise *'iman edenleri Rableri katında doğru bir kademleri olmakla müjdele'*[311] ayetidir. Peygamberin Rabbinden kazandığı özel payın söz konusu peygambere özgü sebebini açıklamak ise, her peygamberi ismiyle birlikte zikretmeyi gerektirir. Bu durumda onun sebebi de zikredilmiş olur. İnsanlar içerisinde Allah'ın peygamberleri sınırlıdır. Melekler içinde ise -bize göre- sınırsızdır. Fakat tasavvuf yolunun mensupları şunu şart koşar: Bu bilgiyi bildiklerini iddia ettiklerinde, peygamberi adıyla zikrettiklerinde sebebi de bilmelidirler. Fakat bu sebep, açıklanamayacak sebeplerden birisidir. Çünkü o sebebin açıklanması insanları yorabileceği gibi zayıf görüşlüler -sebebi bilindiğinde- resullüğün bu sebep vasıtasıyla kazanılabileceğini zanneder. Bu durumda ise sebebin açıklanması âlemde bozukluğa yol açar. Bu nedenle güvenilir kimseler (Eminler, Ümenâ), bu sebebi gizlemiştir.

Öte yandan, söz konusu sebebi açıklamanın da bir yararı yoktur, çünkü o, ilgili olduğu peygambere özgüdür, yoksa onun vasıtasıyla peygamber olmamıştır. Peygamber, bütün peygamberlerin kendisinde ortak olduğu genel bir durum nedeniyle peygamberdir. Allah şöyle buyurur: *'Peygamberleri birbirine üstün yaptık.'*[312] Başka bir ayette ise, *'Nebîlerin bir kısmını diğerlerinden üstün yaptık'*[313] buyrulur. Öyleyse peygamberler arasında üstün olan ve olmayan vardır. Sûfilerin görüşü budur. Ebu'l-Kasım b. Kasî, *Halu'n-Na'leyn* isimli kitabında bu meseleyi açıklamıştır. Bu, *'Onlar bizim nezdimizde seçilmiş kimselerdendir'*[314] ayetine işaret eder. Bu bağlamda Âdem ilahi isimlerin bilgisine tahsis edilmişti. Bu isimlerin bilgisi meleklerden gizlenmiş, Âdem'den öğreninceye kadar o isimlerle Allah'ı tespih edememişlerdi. Musa'ya ise (Allah ile) konuşma ve Âdem'i yaratmazdan dört bin yıl önce Allah'ın

kendi eliyle yazdığı Tevrat tahsis edildi. Hz. Peygambere, kendisinden aktarıldığı üzere, cevamiü'l-kelim verilmiş, İsa'ya ruh olmak özelliği tahsis edilmiştir. Allah yarattığı kuşa üfleme fiilini İsa'ya tahsis etmiş, hayat verirken üflemeyi İsa'dan başkasına izâfe etmemiş, ya çoğul zamiriyle ya da ikinci tekil şahıs zamiriyle kendisine izâfe etmiştir. Bütün bu payların ilgili oldukları peygamberler adına gerçekleştiği nas ile sabittir. Fakat bunların sadece onlara tahsis edilmiş olduğu nas ile sabit değildir, bu, keşf ve öğrenme yoluyla bilinir.

ON SEKİZİNCİ SORU

Resullerin Makamının Karşısında Velîlerin Makamı Nerededir? Cevap:

Onların makamları paraleldir. Şu var ki nebîlerin makamı mertebe bakımından dördüncü makamdadır. Çünkü mertebeler insana mutluluk verecek şekilde dört tanedir. Bunlar iman, velîlik, nebîlik ve resullüktür. Resullerin nebîlerin makamının karşısındaki yeri, şeriat getiren nebîlerden ikinci, nebîlerin makamından ise üçüncü mertebededir. Bilgi velîliğin şartlarından iken iman onun şartı değildir. Çünkü imanın dayanağı haberdir. Bilgiyle birlikte habere gerek yoktur. Bu ise, ya imkânsızla ilgili bir haberdir -buna örnek olarak Allah için mekânı verebiliriz- ya da imkân dâhilindeki bir şeyle ilgilidir. Bu ise, haber vereni kendisiyle ilişkilendirmesi mümkün olan bilinmeyen konulardan haber vermektir.

Allah'ın birliğini bilenlerin ilk mertebesinde velîler bulunur çünkü Allah bir cahili velî edinmez. Bu, şekilci bilginlerin farkına varamadığı bir meseledir. Velîlik feleği altına hangi şekilde olursa olsun Allah'ı bilen herkes girer. Velîlik feleği, birinci makamdır. Sonra nebîlik, sonra resullük ve iman gelir. Dolayısıyla o, yani velîlik mertebesi, bize göre sıraladığımız şekildedir. Burada velîlik, sonra iman, sonra nebîlik, sonra resullük gelir. Şekilci bilginlere ve bu özel yolun dışındaki insanların geneline göre, birinci mertebe iman, sonra velîlik sonra nebîlik ve son-

ra resullük gelir. Biz bu konuda sıradan insanların ve şekilci bilginlerin bildiği tarzda cevap verdik ve farklı yönlere göre bu mertebelerin nasıl olduğunu açıkladık.

Öyleyse hangi tarzda olursa olsun Allah'ı birleyenler, Allah'ın velîleridir. Çünkü onlar, mertebelerin en üstününü elde etmişlerdir. Allah bu üstünlük nedeniyle o mertebenin mensuplarını bu mertebelerde kendisine ortak yapmış ve şöyle buyurmuştur: *'Allah kendisinden başka ilah olmadığına tanıklık eder.'*[315] Allah, kendisinin kendisi hakkındaki tanıklığını başkasının tanıklığından ayırt etmek için, ayrım bağlacı getirmiş ve bağlaçla devam ederek 've melekler' demiştir. Burada 'ilah' olması yönünden ilişkideki yakınlık nedeniyle melekler önce zikredildi. Şeriatta olduğu kadar soylu ve bilginlerin örfünde en yakın komşu, belirli bir nitelikte ortak olsalar bile, diğer yönlerden uzak olan komşudan önce gelir. *'Biz ona sizden daha yakınız, fakat siz görmezsiniz'*[316] ayetinde Allah'ın yarattıklarına bir rahmeti vardır. Bunun kadrini sadece Allah'ı bilenler takdir edebilir. Öyleyse biz, en yakın komşuyuz. Komşunun ise, şeriat ehlinin bildiği meşru bir hakkı vardır. Başka bir ayette ise *'Biz ona şah damarından daha yakınız'*[317] denilir. Öyleyse, komşunun komşu üzerinde belirlenmiş hakkını Allah'tan isteyebilmesi için, insanın ölüm vaktinde bu ilahi komşuluğu aklında tutması gerekir. Bu hak için Allah peygamberine şöyle demeyi emretmiştir: *'De ki, Rabbim hak ile hüküm ver.'*[318] Yani bize yasa yaptığın hak ile bize davran ki, keremin gerektirdiği şeylerden hiç birini inkâr etmeyelim! İnsanlar bu iki ayette kullara dönük inayeti bilselerdi, açıklanması mümkün olmayan bir halde olurlardı. Allah Teala şöyle der: *'De ki herkes yaratılışınca amel eder.'*[319] Hz. Peygamber benzer bir bağlamda 'Şükreden bir kul olmayayım mı?' der.

Allah şöyle devam eder: *'Ve bilgi sahipleri.'*[320] Kastedilen, cin, insan, 'analar' ve 'türeyenler'den onlara ortak olan Allah'ı bilenlerdir. Allah, komşuluk hakkı nedeniyle melekler de bize şefaat edebilsin diye, onları meleklere komşu yaptı. 'O'ndan başka ilah olmadığına tanıklık ederler.' 'O'ndan' zamiri Allah'a döner. Buna göre âlimlerin Allah'ın birliği hakkındaki tanıklıkları, bu konudaki mertebelerine göre değişir. Bu nedenle Allah, kendisinin kendisi hakkındaki tanıklığı ile âlimlerin O'nun hakkındaki tanıklığını ayırt etmiştir. Sonra şöyle buyurur: *'Adalet (kıst) ile ayakta duranlar.'*[321] Başka bir ifadeyle iki tanıklığı kendisiyle ayırt et-

tiği konuda adaletle ayakta duranlar demektir. Sonra kendiliğinden şöyle der: *'O'ndan başka ilah yoktur.'*[322] Bu, O'na ait ilk tanıklığın benzeridir. Böylelikle, bedbahtlık tevhidi söyleyen kişiye ulaşamasın diye, O'nu bilen kişinin tevhid tanıklığı, kendisini çevreleyen iki ilahi tanıklık arasında gerçekleşmiştir.

Sonra şu sözüyle tamamlamıştır: *'O azizdir.'*[323] Böyle denilmesinin hedefi, O'na ait üçüncü tanıklığın kendisine bitişen izzet nedeniyle ilki gibi olduğunu bildirmektir. Başka bir ifadeyle ona ancak O ulaşabilir, çünkü O'nun tanıklığı, izzetiyle yasaklanmış bir korudur. Bu tanıklık yaratıklardan meydana gelseydi, Allah'a yasaklanmış bir koru olamazdı. İzzetin tanıklığa izâfe edilmesi, onun Allah'ın kendisi için yaptığı bir tanıklık olduğunu gösterir. *'Allah hakimdir.'*[324] Bunun zikredilmesinin amacı, bu tanıklığı yapana mutluluk verecek olan bu tertibin varlığıdır, çünkü ayet onu el-Evvel ve el-Ahir ismi yönünden Allah'a mensup iki şahitlik arasına yerleştirmiştir. Yaratıkların tanıklığı ise Allah'a nispet edilen bu iki tanıklığın arasındadır.

Eşyanın kadrini takdir eden Allah münezzehtir. Âlem, onları hakkıyla takdir etmekten acizdir. Âlem kendilerini yaratanı hakkıyla nasıl takdir edebilir ki? Bu keşf, resullüğü yönünden peygambere varislik makamından ortaya çıkar. Hz. Peygamber (adına Allah) *'Ben ve bana uyanlar basiret üzere Allah'a davet ederiz'*[325] der. Onlar, Allah'ı bilen Allah ehlidir. Hak onları Allah'a davette peygamberler makamına yerleştirmiştir. Onlar, salt haber vermek üzere (mutlak nebîlik) doğru bir dille Allah'a davet eden kimselerdir. Onları böyle nitelemek, kendilerine gösterilen bir ilgidir. Burada yasa koyucu nebîlik değil, meşru bir emri korumaya dönük basiret üzere nebîlik söz konusudur.

ON DOKUZUNCU SORU

Nebîlerin Velîler Karşısındaki Makamı Nerededir?
Cevap:

Nebîlikte velîlik özel bir durumdur ve nebîlik makamının paralelindedir. Şu var ki, o daha önce zikredilen mertebelere göre üçüncü makamdadır. Burada sorunun şeriat getiren nebîlik ile genel nebîlik arasındaki farkı açıklamak üzere sorulması yerindedir. Söz konusu olan şeriat getiren nebîler ise, velîler karşısında onlar üçüncü derecededir. Kastedilen sözlük anlamıyla nebîlik ise, onlar, ikinci mertebededir.

Bilmelisini ki velîler, dört düşmana karşı cihat ederken Allah'ın kendilerine yardım işini üstlendiği kimselerdir. Bu dört düşman, hevâ (arzu gücü), nefs, dünya ve şeytandır. Bunları tanımak, Muhasibi'ye göre, mârifetin esasıdır.

Tirmizî bu soruyla nebîlerin velîler karşısındaki yerini, başka bir ifadeyle velî-nebîlerin makamını sormuş olabilir. Söz konusu nebîlik, şeriat getiren nebîlik olmadığı için kesilmeyeceğini söylediğimiz nebîliktir. Aynı şekilde, nebî olan resullerin makamının sorulması da böyledir.

Buna yanıt olarak deriz ki: Nebîlerin velîlerinin makamları, ilahi mertebeden ferdaniyettir (teklik). Onları kulluğa sevk eden isim ise el-Ferd'dir (Tek). Onlar 'Fertler (Tekler, Efrâd)' diye isimlendirilen kimselerdir. İşte bu şeriat nebîliği değil, velayet (velîlik) nebîliği makamıdır. Nebî resullerin makamına gelirsek, onlara uyanların kendisine göre ibadet ettikleri özellikleri vardır. Buna örnek olarak hakkında *'Müminlerden farklı olarak sana özgü'*[326] denilen Muhammed'i verebiliriz. Hz. Peygambere özgü olan şey, 'hibe nikâhı'dır. Resullerin bir kısmının ayrıcalığı varken bir kısmına Allah ümmetlerinden başka bir ayrıcalık tahsis etmemiştir.

Velîler içinde de nebîler vardır. Yani, sadece nebî adına gerçekleşebilecek ilahi bir bilgi onlara da tahsis edilmiştir. Onların verdikleri haberde Allah karşısındaki durumları, meleklerin durumuna benzer. Bu nedenle Peygamberi (Musa) hakkında Hızır *'Bilgi bakımından kuşa-*

tamadığın şey'[327] demiştir. Yani o senin zevkindir Ey Musa demektir. Halbuki Hz. Musa Allah'ın konuştuğu kimseydi. Hızır gemiyi yarmış, çocuğu bir hüküm olarak öldürmüş, güzel ahlâkın gereği olarak duvarı onarmıştı. Bütün bunları Hakkın emriyle yapmıştı. Başka bir örnek ise, Cebrail'in veya herhangi bir meleğin eliyle şehirlerin yere batırılmasını verebiliriz. İnsanlar karşısında fertler melekler karşısındaki güçlü meleklere benzer. Onların nebîleri ise, nebîler karşısındaki resullere benzer.

YİRMİNCİ SORU

İsimlerinden Hangisini Ona Tahsis Etmiştir?
Cevap:

Sorduğun bu soru dört şeyi içerebilir: Menehahû (tahsis etme) kelimesindeki ötreli zamirin birincisi Allah'a, ikincisi makama, üçüncüsü ilahi isme, dördüncüsü ise esmaihî (isimler) kelimesindeki zamirin kula dönmesidir. Bu durumda isim Allah'ın değil, kulun ismidir. Menehahu kelimesinde mansup zamir de -ki ikinci mefuldur- ilahi ismin (ismin ilahiyyin) zamiri midir, yoksa makam mıdır? Merfu zamir Allah ya da makam ise, ihsan edilen şey, hiç kuşkusuz, isimdir. Merfu zamir Allah ya da ilahi isim ya da kulun ismi ise, makam ihsan edilmiş demektir.

Merfu zamirin Allah olduğunu kabul edelim! Bu durumda ihsan edilen şey, kulun ahlâklanırken isimlendiği ilahi isim ya da kula ait isimdir ki, bu isim Hakka yakınlıkta asıldır. Çünkü kul Allah'a yaklaşırken kendi ismiyle nitelenir. Allah Ebu Yezid'e şöyle der: 'Bana ait olmayan bir şey ile bana yaklaş!' Bunun üzerine Ebu Yezid 'Ya Rab! Sana ait olmayan şey nedir ki?' diye sorunca, Allah 'horluk ve yoksulluktur' demiştir. Bunun nedeni, kulun aslının zorunlu olarak nedenli olmasıdır. Kul için nedenlilik, onun özü gereğidir. Her nedenli ise, yoksul ve hordur. Bu hastalıktan (illet) kurtulmanın umulacağı bir şifa yoktur. Bu nedenle Allah'a yaklaşmak, zâtî ve aslî bir yakınlıktır.

İhsan edilen şey, kul kendisiyle ahlâklansın diye, ilahi bir isim olabilir. Söz gelişi, kendi yerinde er-Rahim ya da el-Melik el-Mütekebbir ismi gibi. Bu, onun için bunu belirleyen Şâri'den kul adına ortaya çıkan dolaylı bir yakınlıktır. Kulun hak ettiği bir takım isimleri olduğu gibi ona ilişen geçici bir takım isimleri de vardır. Örnek olarak, kulun ahlâklandığı ilahi isimleri verebiliriz. Allah'ın da hak ettiği bir takım isimleri olduğu gibi kullarının akıllarına tenezzül edişinden kaynaklanan geçici isimleri vardır. Bunlar, hak ediş bakımından gerçekte kula aittir. Kulun bu isimlerle nitelenmiş olması, acaba Allah'ın kulun isimleriyle ahlâklandığı anlamına mı gelir? Ya da bu nitelikler gerçekte kula mı aittir? Biz, Allah'a göre, bunun anlamını bilemeyiz, fakat bize göre anlamını bilebiliriz. Bu durumda kul, -kendisine nispet edildiğinde anlamını biliyor olması yönünden- onları hak etse bile, bu isimlerle ahlâklanmış olur. Bununla birlikte, el-Bari o isimlerle bizim bilmediğimiz bir şekilde nitelenmiştir. Dolayısıyla bu isimleri bilmediğimiz için Hakka nasıl nispet edildiklerini de bilemeyiz. Bu durumda isim Allah'ta asıl, bizde geçicidir. Öyleyse, ne Allah'ın isimlerinden ne de bizim ismimiz olan isimlerden hiçbir şeyi gerçekte hak edemeyiz. İşte bu, hayrettir ve Allah'ın basiretini açtığı kimselerin dışındaki kimselerin ayağının kaydığı bir yerdir.

Allah'a hamd olsun, biz bunu öğrenmiş isek de, öğrendiğimiz bilgi, asıl ve kendiliğinden açıklanamayacak bilgilerdendir. Bu isimleri bilmeyle Allah'a çağıran kişi, basiret üzere çağırır. Böyle bir şahıs, Rabbinden bir kesinlik üzeredir ve ondan bir şahit kendisini takip eder. Şahit, onun sahip olduğu kanıtın doğruluğuna tanıklık eder. Öyleyse zeki insan, bizim gizlediğimiz şeyi, *'O'nu ondan bir şahit takip eder'*[328] ayeti hakkında Allah'ın bildirmesiyle öğrenir: Acaba isimler Allah'a nispet edildiğinde, ahlâklanma anlamında mı, yoksa gerçek sahip olma şeklinde mi nispet edilir? Kula nispet edildiğinde de -seçkin ve sıradan insanlara göre görüş ayrılığının bulunmadığı- ahlâklanma yoluyla mı, yoksa gerçek anlamıyla mı nispet edilir. Burada talep edilen şahit, kulun hakikati bakımından hiçbir şey hak edemeyeceğidir. Çünkü onun hakikati, kesinlikle gerçek değildir. Hak ise, hak ettiğini elde edendir. Öyleyse âlemde bulunan ve kulun hakkı olduğu zannedilen her isim, gerçekte, Allah'a aittir. Bu isimler, Allah'a izâfe edildiğinde ve kul hak edişten başka bir şekilde onlarla isimlendirildiğinde, bu davra-

nış küfür, yapanı da kâfirdir. Allah Teala şöyle buyurur: *'Allah 'Allah yoksuldur, biz zenginiz' diyenleri duydu.'*[329] Onlar, topluca kâfir olmuştu. Bu durum, küfür dini anlamıyla alındığında böyledir; sözlük anlamıyla alındığında ise, bu ifade Allah'ın güvenilir kullarına (Ümenâ) işarettir. Onlar, âlemde bulunan ve hükmü ortaya çıkan tüm isimlerin gerçekte Hakka ait olduğunu bilenlerdir. Kul ise, o isimlerle sadece ahlâklanır. Kulun ise kendisinden başka bir şeyi yoktur. Bir şey için 'kendisini hak eder' denilemez, çünkü onun varlığı, hüviyetidir. Öyleyse ne bir hak ne hak ediş vardır! Kul için herhangi bir isim meydana geldiğinde veya ortaya çıktığında, mazharlar olan dış varlıklar üzerinde ortaya çıkmıştır. O halde, herhangi bir isim dışta Hakkın varlığı üzerine gerçekleşmiştir. Dış varlıklar ise, asılları üzerinde hiçbir hak edişe sahip değildir. İşte bu, *'bir şahit kendisini takip eder'*[330] ayetinin açıklamasıdır. Bu şahit, o kişinin nispetinin doğruluğuna tanıklık eder: O, bir hükme sahip olmaksızın, sadece bir hakikattir (ayn) ve hakikat (ayn) olmaksızın hüküm ve mazhardır.

Öyleyse varlık Allah'ındır. Varlık hangi nitelikle nitelenirse nitelensin, o nitelikle isimlendirilen, Allah'tır, bunu anla! Çünkü Allah'tan başka gerçek isimlendirilen yoktur. Allah, her isimle isimlendirilen, her nitelikle nitelenen ve her na't ile betimlenendir. *'Rabbin onların nitelemelerinden münezzehtir!'*[331] Ayette kast edilen şey, O'nun bütün isimlerinde ortaktan münezzehliğidir. Hepsi, Allah'ın isimleridir; onlar ya fiillerinin ya sıfatlarının ya da zâtının isimleridir. Allah'tan başkası yoktur. Dış varlıklar (a'yân) ise, kendisinden çıkmadıkları bir hakikatte ma'dumdur (yok). Bu fasılla -anladıysan- mansub ve merfu iki zamirin taksimini dâhil ettik. Varlık O'nun, yokluk senindir! Hak sürekli mevcut, sen sürekli ma'dumsun (yok). O'nun varlığının kendinden olması, senin O'nun hakkında bilemediğin kısımdır. O'nun varlığının senden kaynaklanması ise, senin O'nun hakkında bildiğin şeydir. Bu yönüyle Hak, bilen-bilinendir.

İnsanların çoğunun 'Allah peygambere hangi ismi tahsis etmiştir?' sorusuyla kast ettiği ise, peygamberin davetini desteklemeyi gerektiren isimdir. Bu ise otoritesi ve etkisi bakımından 'aciz bırakma' diye ifade edilen şeydir. Peygambere ihsan edilmiş ise bu isim nebîlik mertebesinin gerçekleşme ve doğruluğunda kendisini destekleyen isimdir. Bazen her şahsın Allah tarafından kendisine ihsan edilen bir ismi vardır. Bu

ismi Allah onun nübüvvet ya da risalet makamındaki mertebesinin gereğiyle, fakat el-Vâhib ismiyle ihsan etmiştir. Makam kazanılmış ise, söz konusu ismi el-Kerîm veya el-Cevâd veya es-Sahî ismi ihsan eder.

Seksen birinci kısım sona erdi, onu yirmi birinci soruyla seksen ikinci kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] SEKSEN İKİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

YİRMİ BİRİNCİ SORU

Velîlerin Allah'ın İsimlerinden Olan Payı Nedir?
Cevap:

Burada bir açıklama yapmak gerekir: Acaba Tirmizî onların bu payları elde etmesini sağlayan ismi mi, yoksa bu paylarda onları yöneten ismi mi veya bu payları meydana getiren ismi mi kast etmiştir?

Tirmizî, velîler adına bu payları zorunlu kılan ismi veya isimleri kast etmişse, bu bağlamda paylar iki kısma ayrılır: Birincisi müktesep (kazanılmış), ikincisi müktesep olmayan paylardır. Her kısmın kendine özgü ismi vardır. Bu ise gerektirip onları üstlenmesi ve meydana getirmesi yönünden paylara aittir. Müktesep gelirsek, onları gerektiren isimler, bu payları elde etmeyi sağlayan amelleri veren isimlerdir. Bunlar ise, farklı farklıdır. Her amel kendi cinsine göre iken her amel sahibi de -şayet ârif ise- o amelî harekete özgü ilahi ismi de bilir. Meselenin açıklanması uzun sürer. Bu paylar velîler adına gerçekleştiğinde onları yöneten isimlere gelirsek, bu isimler, o paya göredir. Pay, özü gereği kendisini yönetecek ismi arar. Paylar ise farklı farklıdır. Aynı şekilde, onları gerektiren ve meydana getiren isimler ede paylara göre değişir. İsimler payların değişmesiyle değişir. Müktesep olmayan paylardaki durum da böyle ayrıntılıdır.

YİRMİ İKİNCİ SORU

Başlangıç Bilgisi Hangisidir?
Cevap:

Tirmizî, genel içinde başlangıcı (el-büd'), seçkinlerde ise bunu kabul edenin mezhebine göre neshi gerektiren lafızla soru sordu. Her iki duruma göre konuşalım ki, iki dili (avam ve seçkin dili) de açıklamak mümkün olabilsin ve cevap genel olsun!

Bilmelisin ki, başlangıç ilmi (ilm-i büd'), öğrenilmesi çetin bir ilimdir, çünkü sınırlı değildir. Onu ifade edebilecek en yakın ifade şunu demektir: Başlangıç, mümkünlerin varlığının peşi sıra ve müteakiben açılmasıdır. Çünkü onu var eden zât, bir zamanla sınırlanmaksızın bunu gerektirmiştir, çünkü zaman da cisimsel mümkünler arasında yer alır. Öyleyse, ancak mümkünün özü gereği Zorunlu ile irtibatı düşünülebilir. Böylelikle Hakkın varlığının karşısında, 'sabit hakikatler' (a'yân-ı sâbite) vardır. Bunlar, ezelde yoklukla nitelenmiştir. Söz konusu olan, Allah ile birlikte başka herhangi bir şeyin bulunmadığı (ilk, ezelî) oluştur. Dikkat ediniz! Allah'ın varlığı, bu a'yân(-ı sâbite) üzerine onların istidatlarının gerektirdiği şekilde yayıldı. Böylelikle arada aklî ya da vehmî biraralık bulunmaksızın, kendisi için değil onlar için a'yân (dışta) oluştu. Bunu tasavvur edişte, her iki yönden de hayret ortaya çıkar; hem keşf hem teorik delil yönünden. Keşfin gördüğü şeyin anlamını dile getirmek, imkânsızdır, çünkü buradaki iş, tahayyül edilemezdir. Dolayısıyla aktarılamaz ve zikrettiğimizden daha açık bir şekilde söz kalıplarına girmez.

Buradaki güçlüğün nedeni, İlk Sebeb'i bilememektir. İlk Sebep, Hakkın zâtıdır. Hakkın zâtı 'sebep' olduğunda ise me'lûh, me'lûh olduğunu bilmezken, kendisine ait bir 'me'lûh'un ilahıdır. Arkadaşlarımızın bir kısmı, başlangıcın 'kahır nispetinden', bir kısmı 'kudret nispetinden' meydana geldiğini söylemiştir. Şeriat ise, 'emir nispetinden' olduğunu söyler. Buradaki tahsis, onun nezdinde ayrışan herhangi bir mümkünün kendisinde gerçekleşir. Bizim bilgimizin bu konuda ulaştığı ve nebîlere katıldığımız husus şudur: Başlangıcın emir nispetinden olmasında bir 'zorlama (cebr)' kokusu vardır. Çünkü hitap, ancak var

olmayan (ma'dum), akleden, duyan, duyduğunu bilen ayn-ı sâbiteye (sabit bir hakikate) olabilir. Söz konusu ayn-ı (sâbite), var olan bir duyuşla hitabı duymadığı gibi var olan bir akledişle veya var olan bir bilgiyle de (hitabı) bilmez. Böylelikle bu hitabı duyuş esnasında Hakkın varlığını giyinir (telebbüs). Bu durumda ise, el-Evvel ve ez-Zâhir ismi yönünden O'nun mazharı olur. Bu hakikat ise, bu yolda, sonsuza dek tüm hakikatlere yayılır.

Öyleyse başlangıç('taki bu model), bu yorumla (tüm a'yân-ı sâbite'ye) eşlik eden ve her biriyle bilfiil bulunan kesintisiz bir şeydir. Çünkü varlığı vereni (Hak), mümkünlerin dizilişi sınırlamaz. Öyleyse O'ndan meydana gelen (a'yân-ı sâbite'ye dönük) nispet, tektir. Bu durumda başlangıç, sürekli ve daimîdir. Mümkünlerden her biri, başlangıçta öncelik sahibidir. Sonra, mümkünler birbirlerine nispet edildiklerinde, -Allah'a göre değil- birbirlerine göre öncelik-sonralık (ilişkisi) ortaya çıkar. Bu durumda teorik araştırmacılar (ehl-i nazar), mümkünlerin dizilişini dikkate alırken biz, onların Allah'a dönük nispetlerini dikkate alırız. Bütün âlem, bize göre, bilhassa Allah ile sınırlanmıştır. Allah ise, sınır ve sınırlanmadan münezzehtir. O halde, O'nunla sınırlanan bu tenzihte O'na tabidir. Hakkın ilk oluşu, âlemin de ilk oluşu demektir, çünkü âlem olmaksızın Hak için ilk olmak, kendisine nispet edilemeyecek ve betimlenemeyecek bir şeydir. Bütün isimlerle ilgili nispetlerde, aynı şey geçerlidir.

Kul Rab'dır, isimlendirildiğinde
İsimlendirilmiş olduğu bir halde

Rab kuldur, bir halde
Senin O'na isim verdiğin durumda

Çünkü O benimledir, ben kast etmiyorum
Varlığımı, çünkü sağır ve körüm

Kendi gözümden başka her şeyden
Çünkü O'nu isimler izhar etti.

Tirmizî, sorusunda bede' kelimesini kast etmiş olabilir. Bu ise, zuhur etmemiş bir şeyin Hak için ortaya çıkması demektir. Örnek olarak

'Sizi öğrenmek için sizi sınayacağız'[332] ayetini verebiliriz. Ayet, *'Allah amelinizi görecektir'*[333] ayetine benzer. İlahi hüküm, halin gereğine göre gerçekleşir. Allah, bizim vehimlerimizdeki sürekliliği şartıyla, belirli bir halle bir işi ortaya koyar. Hal sürekliliği -ki devam etseydi iş de devam ederdi- kalktığında, Hakkın yönünden başka bir hüküm ortaya çıkar. Bu hükmü ise, oluştan ortaya çıkan hal gerektirmiştir. Oluştaki zuhur, Haktan ortaya çıkanın mukabilidir. İşte bu, diğer bir yorumla 'beda lehû (onun için ortaya çıktı)' ilminin anlamıdır. Allah Teala şöyle buyurur: *'Hesap etmedikleri şey Allahtan onlar adına ortaya çıktı (beda, ortaya çıktı).'*[334] Peygamber şöyle buyurdu: 'Size ne verdiysem, onunla yetinin, beni bırakın.' Şeraitler soruya göre iner. Soru sorulmasaydı, şeriat bu kadar hüküm getirmezdi. Buradan anlaşılan ise, 'bedâ' ilmidir.

Bunu öğrendikten sonra, zuhur ve başlangıç ilmini de öğrendin demektir. Bu durumda ise, başlangıcın zuhur bilgisini ve zuhurun başlangıç bilgisini de öğrenmiş sayılırsın. Çünkü bunlardan her biri diğeriyle irtibatlıdır. (Tirmizî'nin sorusunda geçen bedâ ilmi) başlangıcın zuhuru ise, bu, başlangıcın kendisinden çıktığı 'gizlenme mertebesi' değildir. Hiç kuşkusuz, bu niteleme, ancak (ayet'te onlar için ortaya çıktı' şeklinde dile getirilen) bedâ ilmi adına geçerli olabilir. Dolayısıyla onda bir gizlenme vardır ve zuhur ondan çıkmıştır. Bu gizlilikten ortaya çıkma ve zuhur hali 'bedâ' denilen şeydir. Başlangıç zuhurun başlangıcı ise onun kadimlik ile bir ilişkisi var mıdır? Onun bir zuhur hali yok ise, kadimliğin onunla ilişkisinin mahiyeti nedir?

Şöyle deriz: Onun sabit hakikati, yokluktur. Bu ise, onun için evvelî olmayan ezelin nispetidir. Zuhurun başlangıcı ise ayn-ı sâbite'nin Hakkın mazharı olduğunda ilahi varlıktan nitelendiği şeydir. İşte bu 'zuhurun başlangıcı' diye ifade edilen şeydir. Hükme konu olan şeyde -hakikat bir olmakla birlikte- hükümler çoğalırsa, bu durum bir takım nispet ve itibarlara döner. O halde, onun mazhar olup kendisine varlık ile nitelenme hükmü verilmiş olması, kendisini 'imkân' hükmünden çıkartmaz, çünkü imkân ayn-ı sâbite için zâtî bir niteliktir. Hakikatler, nispetlerin değişmesine bağlı olarak haklarında verilen hükmün değişmesiyle başkalaşmazlar. Allah Teala şöyle buyurur: *'Sen bir şey değil iken seni yarattım.'*[335] Başka bir ayette ise, *'Bir şeyi irade ettiğimizde, ona sözümüz ol olur.'*[336] Birinci ayette şeylik, ayn-ı sâbite'den olumsuzlanırken ikinci ayette olumlanmıştır. Hakikat ise, tektir.

YİRMİ ÜÇÜNCÜ SORU

Hz. Peygamber'in 'Allah Vardı, O'nunla Birlikte Başka Bir Şey Yoktu' Sözünün Anlamı Nedir?

Cevap:

Allah'a şeylik eşlik etmediği gibi böyle bir isim de O'na verilemez. Aynı şekilde, O'nunla beraber bir şey de yoktur. Allah, kendisiyle beraber bir şeyin olmadığı kimsedir. Bu, O'nun zâti niteliğidir. Kastedilen, şeyliğin O'ndan düşürülmesi ve 'şeylik beraberliği'nin O'ndan olumsuzlanmasıdır. Buna karşın Allah, eşya ile beraberdir. Eşya ise, O'nunla beraber değildir. Beraberlik, bilgiye bağlıdır. Dolayısıyla 'Allah bizi bilir ve bizimle beraberdir.' Biz ise, O'nu bilemeyiz. Dolayısıyla O'nunla beraber değiliz.

Bilmelisin ki, 'kâne (oldu, idi)' sözü, zamansal sınırlanmayı anlatır. Bu ifadeyle kastedilen, bu sınırlanma değildir. Kastedilen, varlıktan ibaret olan 'kevn'dir (bu durumda kevn varlık ve oluş bildirir). Bu durumda kâne'nin gerçek anlamı, varlık bildiren bir harf olmasıdır, yoksa zamanı gerektiren bir fiil değildir (fiiller zamanı gerektirir). Bu nedenle, şekilci-kelamcı bilginlerin söylediği söz, peygamberden gelmemiştir. Bu söz, onların 'O şimdi de bulunduğu hal üzeredir' ifadesidir. Bu ilave, kâne'nin özellikle bu yerde anlamı hakkında bilgisi olmayanların hadise yaptığı bir eklemedir. Allah, gafur ve affedicidir (kâne) gibi, kâne sözüne bitişen ifadeler hep bu konuyla ilgilidir. Bu nedenle bazı nahivciler, kâne ve benzerlerini 'fiillerin işini yapan harfler' diye isimlendirmiştir. Bu harfler, Sibeveyh'e göre, varlık bildiren harflerdir ve Arapların anladığı şey de budur. Kâne fiil görevi görse bile, bir yönden bir şeye benzemek, her yönden benzemek sayılamaz.

Hadise eklenen 'şimdi de O' sözü, böyle değildir, çünkü 'şimdi' zamanı gösterir ve bu kelime esas itibarıyla iki zamanı ayırt eden zamanı göstermek üzere konulmuştur. İki zaman, geçmiş ve gelecektir. Bu nedenle 'şimdi/el-ân' için 'iki zamanın sınırı' denilmiştir. Şimdi'nin gösterdiği şey gerçek bir zaman olduğu için, Şâri' onu Hakkın varlığı için kullanmamış, kâne'yi kullanmıştır, çünkü kâne, varlık bildiren bir harftir. Bununla birlikte bir eylem içerdiği için de kendisinde zaman

bulunduğu zannedilmiştir. Çünkü kâne, yekûnu, kâin, mekûn veznindedir. Tıpkı katele (öldürdü), yaktulu (öldürür), kâtil (öldüren) ve maktûl (öldürülen) gibi. Aynı şekilde (kâne'nin emri) 'kün (ol)' de 'uhruc (çık)' gibidir.

Şekilci bilginler, kevn kelimesinde zamanlı fiillere katılan bu etkiyi gördüklerinde, onun zaman bildirdiğini zannetmiş, 'şimdi' kelimesini de kendisinden olmadığı halde hadise bir tamlama olarak eklemişlerdir. Muhakkik ise, kesinlikle 'O şimdi de olduğu hal üzeredir' demez. Çünkü öyle bir ifade, peygamberden gelmemiştir. Muhakkik, Allah'a Allah'ın kendisine vermediği bir şeyi vermez. Çünkü bu ifade, zamanın yaratıcısı olan Hakkın varlığının hakikatinin gerektirdiği anlam ihlal edilmiş demektir. Binaenaleyh 'Allah var idi ve beraberinde bir şey yoktu' demek, 'Allah vardır (mevcuttur) ve O'nunla birlikte başka bir şey yoktur' demektir. Başka bir ifadeyle Haktan başka, özü gereği varlığı zorunlu kimse yoktur. Mümkün ise, O'ndan dolayı varlığı zorunlu olandır, çünkü mümkün O'nun mazharıdır. Allah, onun vasıtasıyla zuhur etmiştir. Mümkün varlık ise, kendisinde zuhur eden (Hak) ile örtülmüştür. Böylelikle bu zuhur ve zuhur eden, 'imkân' ile nitelenmiştir. Başka bir ifadeyle mazharın -ki mümkündür- hükmüne konu olmuştur. Mümkün özü gereği varlığı zorunluya bir hakikat olarak katılmış, özü gereği varlığı zorunlu ise hüküm bakımından mümküne katılmıştır. Söylediğimiz şeyi iyice düşün!

Bilmelisin ki, bu rivayet hakkındaki söylediklerimiz, bir velî böyle bir söz söylediğinde ya da peygamber gönderildiği mertebeden değil, velîlik makamından dile getirdiğinde peygamberin sözüyle ilgilidir. Peygamber Allah'ı bilmeyle ilgili böyle bir sözü özel makamından söylerse, bu konuda konuşmayız ve hakkında zevkimizin bulunmadığı bir meseleyi açıklayamayız. Biz o konuda velîlik diliyle konuşuruz ve halinin gerektirdiği en üst yorumla onu dile getiririz. Velînin bu konuda yapabileceği nihai iş budur.

Bilmelisin ki, bu rivayette beraberlik sabit iken 'şeylik' olumsuzlanmıştır. Beraberlik çokluğu gerektirir. Mevcut-Hak ise, kendisine ve hüviyetine nispetle onun varlığıdır. O, mazharının kendisini nitelendiği şeyin aynıdır. Öyleyse her iki nispette de hakikat birdir.

Hakikat tek iken, bu beraberlik nasıl geçerli olabiliyor? Burada 'şeylik' O'nun aynı değil, mazharın aynıdır. Allah, o şeylik ile beraberdir, çünkü varlık, şeyliğe eşlik eder, halbuki şeylik Allah ile beraber değildir. Çünkü şeylik, varlığa eşlik etmez. Bu varlık için zorunluluk zâtî iken, şeylik nasıl O'na nispet edilebilsin ki? Mümkünün zâtî zorunluluktan bir payı yoktur. Öyleyse Hak şeyliği (mümkün ayn) gerektirir ve bu durumda onunla beraber olması geçerlidir. Şeylik ise, zâtî zorunluluğu gerektirmez, dolayısıyla şeyliğin Hak ile beraber olması mümkün değildir. Bu nedenle Peygamberin hadisi, şeyin Hakkın hüviyetiyle beraber olabileceğini dışladı. Çünkü beraberlik, bir yüceltmedir. Özü gereği varlık zorunluluğundan yoksun şeyin ise, yüceliği yoktur. Bir şey ya tehdit ya da iyi bir vaadin hükmü nedeniyle başka biriyle beraber olabilir. Bu ise aşağıdakinin üsttekiyle olan beraberliğinden anlaşılır. Öyleyse âlem, ister varlık ile ister yokluk ile nitelensin, hiçbir zaman Allah ile beraber değildir. Özü gereği varlığı zorunlu Hak, varlık ve yokluk halinde âlem ile beraber olma niteliğine sahiptir.

YİRMİ DÖRDÜNCÜ SORU

İsimler Neyle Başlamıştır?
Cevap:

Bu sözün 'bu yolda (tasavvuf)' kullanımı, iki durumu gerektirir: Birincisi, isimlerin ilkinden sormak, ikincisi isimlerin başladığı eserlerden soru sormak. Her iki durum da isimlerin gösterdiği şeyin sonuçlarıdır. Bu nedir? Varlık veya yokluk mudur? Ne varlık ne yokluk mudur? İsimler nispetlerdir. Dolayısıyla hâdislik (sonradanlık) veya kadimliğe konu olmazlar. Bu nitelemeyi varlık ve yokluk kabul eder.

Bilmelisin ki, bizim bildiğimiz ilahi isimler, 'ilahi isimlerin isimleri'dir. Söz konusu isimler ile Allah kendisini 'mütekellim' (konuşan) olması yönünden isimlendirmiştir. Dolayısıyla bizim burada yapacağımız açıklama, bildiğimiz isimlere göre bu isimlerin gösterdikleri şey olacaktır. İsimlerin gösterdiği, mazharlar yönünden ve kelamı yönünden bu isimlerle isimlendirilendir. Allah'ın kelamı ise, O'nun bilgisi,

bilgisi de zâtıdır. Öyleyse Allah, zâtı yönünden bu isimlerle isimlendirilmiştir. Nispetler ise nitelenen için bütün yönlerden 'mutlak birlik' ile düşünülemez. İsimler nispetlerin öğrenilmesiyle anlaşılabilir ve nispetler 'âlem' diye ifade edilen mazharlar öğrenilmeksizin öğrenilemez. Bu durumda nispetler, mazharların varlığıyla meydana gelir. Çünkü mazharlar, dış varlık olmaları yönünden meydana gelmemiştir. Mazhar olmaları yönünden ise sonradan olmuşlardır. Bu yönüyle nispetler, sonradan olmuştur. İsimler de onlara tabidir ve -hükmü makul olmakla birlikte- onların varlığı yoktur.

Bu sabit olduğunda, 'isimler neyle başlamıştır?' diyen kişi, 'nispetler neyle başlamıştır?' demektedir. Nispet iki şey arasında 'var olmayan-akledilir' durumlardır. Bu durumda ise ya birinciye mensup olması yönünden ya da eserin onu göstermesi yönünden nispet için konuşabiliriz. Nispete eserinin delaleti yönünden değil, isimlendirilen yönünden bakarsak, isimlerin başlangıcı nedir sorusu, 'ilk isim hangisidir?' anlamına gelir. İsimlerin ilki, 'Vahid-Ahad'dır. Bu isim Balebekke, Ramehürmüz Rahman-Rahim gibi bileşik tek isimdir. Konuşan, bu ifadeyle iki ismi kast etmez.

Vahid-Ahad ilk isimdir, çünkü isim delalet için konulur. Bu yönüyle isim, zâta delalet eden özel bir işarettir, yoksa eşyaya verilen donuk (câmid) isimler gibi, zâtın kendisiyle nitelendiği herhangi bir nispet yönünden zâta işaret etmezler. Özel isim olmada Vahid-Ahad'dan daha özeli yoktur, çünkü o, bu lafzın örtüşme yoluyla verildiği Allah için zâtî bir isimdir.

Şöyle sorabilirsin: Allah ismi, ilk olmak bakımından Vahid-Ahad'dan öncedir. Çünkü Allah, Vahid-Ahad ile nitelenirken, bu isim, Allah adıyla nitelenmez. Şöyle deriz: Allah ismi, delalet ettiği şey bakımından bütün içerdikleriyle birlikte âlemi talep eder. Bu isim el-Melik ve es-Sultan gibi, bir isimdir. Bu bakımdan Allah ismi, zâtın değil, mertebenin adıdır. Vahid-Ahad ise, kendisinden başkasına delaletin olmadığı bir isimdir. Bu nedenle Allah'ın ilk isim olması uygun değildir ve geride Vahid ismi kalır. Çünkü bu isimden sadece -terkip olmaksızın- kendisi anlaşılır. Şayet Hak 'şey' diye isimlendirilseydi, hiç kuşkusuz, O'nu 'Şey' diye isimlendirir ve bu durumda 'Şey' ilk isim olurdu. Fakat ilahi isimler içerisinde 'Ya Şey!' diye bir isim yoktur. Bu

durumda Vahid'in gösterdiği ile (böyle bir ismi olsaydı) Şey arasında hiç bir fark yoktur, çünkü o da, bileşiklik olmaksızın zâta delildir. Bileşik olsaydı, ne el-Vahid ne de 'Şey' adı Allah'a gerçek anlamda verilemezdi. O'nun benzeri olmadığı gibi sayesinde özel varlığıyla ayrışacağı benzeri de yoktur. O halde, O zâtında ve özü gereği Vahid-Ahad'dır.

Bununla beraber, isimlerin 'nispetler'den ibaret olduğunu söyledik. Peki, kendisinden talepte bulunacak bir eseri yok iken, bu ilk ismin nispeti nedir? Şöyle deriz: Bu ismi Allah için zorunlu kılan ilk nispet 'malum'dur (bilinen). O da O'nun varlığının karşısında a'yân-ı sâbite'nin bulunmasıdır. A'yân-ı sâbite'nin Hakkın varlığından kazanılma yoluyla bir varlığı olabilir. Bu durumda onlar, bu varlık ile nitelenirken Hakkın mazharları haline gelir. Öyleyse onlar, özü gereği 'a'yândır (hakikatler).' Yoksa onlar herhangi bir illet veya zorlayıcı nedeniyle a'yân(-ı sâbite) olmamıştır. Aynı şekilde Hakkın varlığı da bir illete dayanmaz. Hak, özü gereği vardır. Nasıl ki kayıtsız anlamda zenginlik Allah'a aitse; bu, özü gereği zorunlu ve zengin olana kayıtsız anlamda yoksunluk da bu a'yâna aittir. A'yân bu konumda ise onların benzerleri olan ve olmayanlar vardır. Bunlar bir durumla ayrışan ve ortaklığın kendisinde gerçekleştiği ayrışmayan durumlara sahiptir. Ortaklık söz konusu olduğu için her a'yâna Ahad-Vahid adı verilemez. Bu nedenle kayıtsız anlamda müstağni zâtı Vahid-Ahad diye isimlendirdik, çünkü O'ndan başka var olan (mevcut) yoktur. O, kendiliğinde ve mazharlarında varlığın ta kendisidir. Bu, bir eserden (meydana gelmeyen) bir nispettir, çünkü mümkünlerin 'a'yân' oluşunda ya da onların imkân hallerinde O'nun bir etkisi yoktur.

Tirmizî'nin 'isimlerin başlangıcı nedir?' sorusu 'isimlerin bu a'yân'daki ilk etkileri nedir?' anlamına gelebilir. Bu durumda soru iki şeyin cevabını arar: Birincisi her bir ayn'da isimlerin ilk etkisidir. Diğeri ise, bütünde -kayıtsız olarak- isimlerin ilk etkisidir. Bunun anlamı şudur: A'yân(-ı sâbite)'da eserinin görünmesini isteyen ilk isim nedir? Bilmelisin ki, bu isim, bütün söz konusu olduğunda özel anlamda el-Vehhab'dır. Aynı şey, tek tek ayn'larda geçerlidir ve arada bir fark yoktur. el-Vehhab yoksunlukları yönünden a'yân'a ihsan etmenin meydana getirdiği isimdir. Onlara 'mazhar' adı verildiğinde -ki bu isimden yoksun idiler ve el-Gani'nin bu a'yânı mazharları yapması da zorunlu değildi- bu nispet (yani mazharlık ile Zâhir arasındaki nispet) el-Vehhab

ismini talep etmiştir. Bu nedenle el-Gani, Allah'ı herhangi bir şeyin illeti yapmaz. Çünkü malul illetini aradığı gibi, illet de nedenlisini (malul) arar. el-Gani ise taleple nitelenemez. Öyleyse onun illet olması mümkün değildir. Vehb ise böyle değildir. Çünkü o bir ihsandır. Vehb (ihsan) Allah için zâtî olsa bile, bu durum, O'nun her şeyden müstağni oluşuna zarar vermez.

el-Vehhab isminin ilk ihsan ettiği şey, her bir a'yn'a (a'yn-ı sâbite) varlık vermektir. Varlık vermek, a'yn'ın 'a'yn' olmanın gerektirmediği bir şeyle nitelendiğinde gerçekleşir. Öyleyse bu ismin (varlık vermeye) ilk başladığı a'yn ise, tenzihi talep eden isimlere en yakın ilişkisi olan a'yn'dır. Bundan sonra ise, teşbihi talep eden isimlerin otoritesi ortaya çıkar. Tenzihi talep eden isimler, özü gereği zâtı talep eden isimler iken teşbihi talep eden isimler ise, ilah olması yönünden zâtı talep eden isimlerdir. Tenzih isimleri el-Gani, el-Ahad ve Hakka özgü olabilecek isimlerdir. Teşbih isimleri ise, er-Rahim, el-Gafur ve kulun -bir a'yn olması yönüyle değil- mazhar olmak yönünden gerçek anlamda nitelenebileceği tüm isimlerdir. Kul a'yn'ı yönünden bir isimle nitelenseydi, hiç kuşkusuz, o da müstağni olurdu. Halbuki kul için müstağnilik söz konusu değildir.

Bu a'yân -ki mazharlardır- böyle bir müstağnilikle nitelenip el-Gani diye isimlendirildiklerinde, bunun anlamı, Allah sayesinde diğer a'yân'a muhtaç kalmamaktır. Yoksa ayn'ın özü gereği muhtaç olmayışı demek değildir. Tenzih isimlerinden her biri için durum böyledir. Öyleyse a'yân(-ı sâbite), 'mazhar' olmak yönünden bu isimlere sahiptir. İsimlendirilen kendisinde zuhur edenin dili ise -ki bu O'nun ilah olmasıdır-, isimlendirilen müstağnilik özelliğiyle isimlendirildiğinde, mazharın dili yönünden zâta en yakın şey bu olur. Bu durumda mazharda müstağnilik ismi bulunsa bile, yoksunluk adını yitirmez. Mazharda zuhur edenin müstağnilik özelliğiyle isimlendirilmesi ise, onun adına geçerlidir, çünkü o, cömertlik ve ihsanı verir. O, nimetlenilsin diye nimet veren el-Vehhab'tır, bazen de ibadet edilsin diye verir. Bu verme, tenzih ihsanı değil, bedel ihsanıdır. Dolayısıyla onda bir talep vardır. Allah Teala şöyle buyurur: *'Ben cinleri ve insanları bana ibadet etsinler diye yarattım.'*[337] Burada yaratmanın 'verilmesi' talebin verilmesidir, hibe ve ihsanın verilmesi değildir. Vehbî olan ise, nimetlendirme amacı taşır, yoksa o şükür veya bedel karşılığında verilmez. *'Dilediğine dişi, dilediğine*

erkek verir, bir kısmına erkek-dişi verir.'[338] Kastedilen, hünsâdır. Allah, bu konuda kendisini 'alîm' ve 'kadîr' diye isimlendirdi -ki bu kendisine dönen bir niteliktir- ve onlardan bu konuda bir bedel istemedi. Halbuki '*İnsanları ve cinleri bana ibadet etsinler diye yarattım*'[339] ayetinde bedel istedi. Öyleyse Allah için insan ve cinlerin yaratılış konumu, onların kendileri için olan konumlarıyla bir değildir. Onların kendileri için yaratılışları, tenzih isimlerinden kaynaklanırken Allah için yaratılışları teşbih isimlerinden kaynaklanır. Bu kadarı, maksadı anlatmaya kâfidir!

YİRMİ BEŞİNCİ SORU

Vahiy Neyle Başladı?
Cevap:

Vahyin başlangıcı, aklî-soyut anlamların uyku veya uyanıklıkta hayal mertebesinde sınırlı-duyusal kalıplara indirilişidir. Bu durum, duyulur mertebede duyunun algıladığı şeylerdendir. Örnek olarak '*Ona düzgün bir erkek olarak göründü*'[340] ayetini verebiliriz. Hayal mertebesinde Hz. Peygamber bilgiyi süt şeklinde gördüğü gibi ilk rüya da böyleydi. Hz. Aişe şöyle demiştir: 'Hz. Peygamberin ilk vahyi rüya idi. Bir rüya gördüğünde, sabah aydınlığı gibi çıkardı.' Rüya, Allah'ın müslümanlar adına (vahiyden) geride bıraktığı kısımdır ve nebîliğin parçalarından biridir.

O halde, nebîlik tümüyle ortadan kalkmamıştır. Bu nedenle 'teşrîî (yasa koyucu) nebîlik kalkmıştır' dedik. İşte bu, 'benden sonra nebî yoktur' sözünün anlamı budur. Aynı şekilde 'Kur'an'ı ezberleyen, kuşkusuz, nebîliği içine sokmuştur' denilir. Böyle bir durumda nebîlik, hiç kuşkusuz, onda bilfiil bulunur. Buradan 'Benden sonra nebî yoktur' sözünün özel anlamda 'şeriat getiren nebî yoktur' anlamına geldiğini anladık, yoksa bu hadis, daha sonra hiçbir nebînin bulunmayacağı anlamına gelmez. Bu ifade, şu söze benzer: Kisra yok olduğunda ondan sonra kisra olmayacaktır. Kayser yok olduğunda, ondan sonra kayser olmayacaktır. Bunlar, İran ve Roma imparatorlarıdır. Halbuki Roma'nın imparatorları devam etmektedir. Fakat hükümdar olmalarına

rağmen bu ismi yitirmişlerdir. Artık onların hükümdarları, Kayser ve Kisra'nın yok olmasından sonra başka bir adla isimlendirilmişlerdir. Nebî ismi de Peygamberden sonra kalkmıştır, çünkü Allah nezdinde vahiyle indirilen şeriat getirme imkânı, Hz. peygamberden sonra ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla hiç kimse ondan sonra bir şeriat getiremez. Hükümler konusunda müçtehit bilginlerin yargıları bu hükmün dışındadır. Çünkü -Peygamberin onayıyla- müçtehidin hükmü geçerlidir. Öyleyse müçtehidin verdiği hüküm de, bunu şeriatında onaylayan ve müçtehide kanıtını veren peygamberin şeriatının parçasıdır. Bu durum, Allah'ın izin verdiği bir iştir. Allah'ın izin vermediği bir hüküm, küfür ve Allah'a iftira olabilir.

Şöyle sorulabilir: Hz. Peygamberde ilk başlayan hâdisenin (sadık rüya) vahyin başlangıcı olduğunu neye dayandırıyorsunuz? Şöyle deriz: Müminlerde ve velîlerde, Hz. Muhammed'in Allah tarafından bütün erdemlerde kemâle tahsis edildiğinde bir tereddüt ve kapalılık yoktur. Kemâlin bir yönü de, Allah'ın ona vahyin kemâlini tahsis etmesidir ve bu vahyin tür ve çeşitlerini yerine getirmektir. Bu durum, bana 'cevamiü'l-kelim verildi' hadisinin anlamıdır. Hz. Peygamber, herkese gönderilmiştir. O halde vahyin her türü Hz. Peygambere indirilmiştir. Hz. Muhammed bu konumda olduğu ve vahyine altı ay rüyayla başladığı için, vahyin rüyayla başladığını öğrendik. Rüya, nebîliğin kırk altıda birlik parçasıdır. Çünkü rüya altı ay sürdü, Hz. Peygamberin nebîliği ise yirmi üç senedir, altı ay onun kırk altıda biridir. Rüyanın her peygamber için olması zorunlu değildir. Bazen bir peygamber için vahyin başlangıcı, vahyin başka bir türü olabilir ve rüyayla olmayabilir.

Hz. Peygamberin vahyi rüyayla başladığında şöyle dedik: Rüya, vahyin başlangıcıdır. Çünkü Peygamberin kendisini nitelemiş olduğu kemâl, bu makamda vahyin başlangıcının Hz. Peygamberin vahyinin başladığı şey olmasını gerektirir. Bunun böyle olması zorunludur. Çünkü bize göre başlangıç, öncelikle duyuya uygun olmalıdır, sonra duyunun dışındaki soyutlara doğru yükselir. Bu durumda vahyin başlangıcı, ister uyku ister uyanıklık olsun, rüya olmuştur. Burada vahiy, nebî veya resul olması yönünden -ki herhangi biri olabilir- şeriatları ortaya koymak demektir.

Bütün bunlar, insanlara indirilen vahiyden soru sorulmuş ise bir cevap olabilir. Tirmizî vahiy olması yönünden vahyin başlangıcından veya vahiy alan melek veya insan olmayanlar gibi herhangi bir tür için vahyin başlangıcını sormuş olabilir. İnsan olmayanlara vahye örnek olarak *'Rabbin arıya vahyetti'*[341] ayetini verebiliriz. Hayvanın dışındaki cinslere örnek olarak ise, emanetin göklere, yere ve dağlara sunulmasını verebiliriz. Bu sunum vahiyle gerçekleşmiştir. Başka bir örnek ise *'Allah her göğe emrini vahyetti'*[342] ayetidir. Başka bir örnek ise, *'Nefse ve onu düzenleyene yemin olsun ki'*[343] ayetidir. Kastedilen, her yükümlünün nefsidir. Halbuki *'ona günahı ve takvayı ilham etti'*[344] ayetine göre, yükümlü olmayan kimse de yoktur. Bu durumda melek de, günahtan nasibi olmadığı için, takvayla bu ayete girer. İnsan ve cinlerin dışındaki diğer nefisler de böyledir. Öyleyse insan ve cinlere günah ve takva ilham edilmiştir. *'Onlara ve şunlara Rabbinin ihsanından ihsan edeceğiz. O kısıtlı değildir.'*[345] Tirmizî her sınıfta ve şahısta vahyin neyle başladığını sormuş ise, bunun cevabı, ilhamdır. Çünkü hiçbir varlık bundan yoksun kalmaz ve o bir vahiydir. İşte bu, vahiy olması ve her bir şahısla ilgili olması yönünden vahyin başlangıcıdır. Allah hakkı söyler ve doğruya ulaştırır.

YİRMİ ALTINCI SORU

Ruhun Başlangıcı Nedir?
Cevap:

Tasavvuf ehli 'ruh' sözünü farklı anlamlarda kullanır. 'Falancada ruh vardır' demek, bulunduğu kimsenin canlı olduğu 'rabbani bir şey vardır' demektir. Başka bir ifadeyle onun kalbi bu şeyle hayat bulur. Bazen ruhu Hz. Peygambere sorulan anlamda kullanırlar. Bazen yaratılış tesviyesinin kemâle ulaşmasıyla üflenilen ruhu kastederler. Tasavvuf yolunun etrafında döndüğü şey, Allah ehlinin himmetler ve ibadetlerle kendisine yönelip buldukları ruhtur. Genellikle onlara soru da bu konuda sorulur. Tirmizî'nin 'ruhun başlangıcı nedir?' sorusu, 'ârifin kalbinde bu ruhun meydana gelmesinin başlangıcı nedir?' demektir.

Şöyle deriz: Allah'ın kendisini elde etmeye ehil kıldığı kimselerin nefislerinde buldukları ruhun başlangıcı şöyledir: Söz konusu kimselerin nefislerinde Allah'ı görmekten yoksun olarak 'başka'yı görmeye yol açan ve kul ile Allah arasında bir engel haline gelen mücahedeler güçlü bir şekilde yerleşir. Bu durumda mücahede sahibi, kabz, himmet, gam ve ortadan kaldırmak istediği bir takım perdelerin sahibidir. Nefes-i Rahman'dan bâtınında engel olduğunu zannettiği bu engellerde, perdelerde ve eşyada -ki bütün gayreti yolu boyunca kendisine bunlardan ilişen şeyleri kesmeye ve ortadan aldırmaya çalışmaktaydı- Hakkın yüzünü görmeyi sağlayan bir esinti ona ulaşır. Söz konusu nefes, ona her şeyde Hakkın yüzünü gösterir. Bu, bir şeyin varlığını koruyan gözdür. Mücahede sahibi, artık Hakkın dışında bir şey görmez. Bu durumda, kesilmesini istediği yönden yorgunluğu gider. Bu esnada ise, bu mârifetin yok olduğunu zannettiği için, şiddetli bir acı duyar. Acıyı bu nefesin varlığı nedeniyle büyük bir mutluluk takip eder. Bu mutluluk sayesinde kalbi hayat bulur ve onun sayesinde bir 'ruh' haline gelir. *'Ona emrimizden ruh vahyettik'*[346] ayetinde belirtilen durum budur. Söz konusu hal, senin gayretinin altında olmadığı gibi onu elde edecek bir düşünce de sende yoktur. *'Sen kitabın ve imanın ne olduğunu bilmezdin. Fakat onu bir nur yaptık, dilediğimiz kullarımıza hidayet ederiz.'*[347] Böyle bir ârif, Hakkın kullarından 'dilediği' kimsedir. Bu esnada onun için 'ruh sahibi' denilir ve o dirilere katılmıştır. *'Ölü iken ona hayat verdiğimiz sonra kendisiyle insanlar arasında yürüdüğü bir ruhu yarattığımız kimseyle nur yaratmadığımız kimse bir midir?'*[348] İşte ruh budur. *'Onun nuru yoktur.'*[349] İşte bu nur, Allah'ın yaratmasına bağlıdır. Allah onu kazanmaya bağlamamıştır, çünkü o zevk bulunmadığı için, varlığı bilinmeyen bir şeydir.

Âriflerin bu yolla bulmuş oldukları ruhun kaynağı budur. Soru soranlar da bunu kast eder. Bu ruh, başka bir şeyden değil, Rablık mertebesindendir. Onun aslı ise Rabbin emrindendir. Başka bir ifadeyle, yaratılıştan meydana gelmemiş bir ruhtur. Çünkü emir âlemi, kendisinden önce bulunan kevnî bir sebepten meydana gelmeyen varlıklardır. Her varlığın da ondan bir payı vardır. Bu ise, sebepten veya sebep olmaksızın meydana gelen her şeye ait 'özel yön'dür. Tirmizî'nin soru sorduğu ve bu yol ehlinin 'bulduğu' söz konusu ruh, bu ruhtan meydana gelir.

YİRMİ YEDİNCİ SORU

Dinginliğin (Dinginlik) Başlangıcı Nedir?
Cevap:

Dinginlik, varlığı her yönden ihata edecek şekilde mütalaa etmekle gerçekleşir. Böyle olmadığı sürece dinginlik gerçekleşmez. İbrahim Peygamber (Allah'a) şöyle der: *'Bana ölüleri nasıl dirilttiğini göster? (Allah) İnanmıyor musun dedi. İnanıyorum, fakat kalbimin tatmin olmasını istiyorum dedi.'*[350] Burada, yaratma tarzlarının değişip her bir yönden İbrahim'i kendine çekmesi (ve bu sayede itminanın oluşmayışına karşı) itminanın varlığı dinginliğin sebebi yapılmıştır. Allah işin keyfiyetini kendisine gösterdiğinde ise, farklı yönlere ait bu çekmelerden kaynaklanan sıkıntı dinginleşmiştir. Şair şöyle der:

Sakındığım şeyden endişe ediyorum
Yerleştiğinde, artık ne korkayım

İstediğim şey hakkında tamahkârım
Kaçtığında ise neyleyim tamahı

Öyleyse arzulanan şeyi elde etmek ya da gerçekleşmesinden ümit kesmek, arzulanan şeyde dinginliğin gerçekleşmesinin ilkesidir. Aynı durum, kendine yaraşır tarzda, korkularla ilgilidir. Bunu bilmelisin!

İnsan iman şartlarını kemâle erdirip sağlam hale geldiğinde, böyle bir müminin kalbine Haktan bir tecelli gelir. 'Zevk' diye isimlendirilen bu tecelli, müminin kalbinde dinginliğin başlangıcı olan tecellidir. Dinginlik, kendisine inandığı bilinmeyen şeyin gerçekleşmesine bir kapı ve merdiven olur. Kendisiyle birlikte bulunan şey ise, ilk işin verisi nedeniyle, alışıla gelen bir iş haline gelir. Örnek olarak, sebeplere alışık birinin sebeplerle dinginleşmesini verebiliriz. Böyle bir hal, görmeksizin (gaybten) meydana gelmez, bilakis görmek anlamındaki bir zevkten meydana gelebilir. Çünkü insan günlük besinine sahip ise besinin mülkü altında bulunduğunu görmek nedeniyle günün sıkıntısından dinginleşir. İman bu mesabede gerçekleştiğinde ise, dinginlik gerçek-

leşmiş demektir. İnsan iman hükmü altındaysa, hiç kuşkusuz, müşahede onunla didişir ve dinginlik gerçekleşmez.

Bilmelisin ki, kalplerin kendileriyle bezendiği anlamları Allah dilediği kullarının nefslerinde dinginliğin gerçekleşmesinin alametleri yaptı. Bu alametler, kalplerde dıştan alametler meydana getirir. Söz konusu alamet, Allah'tan o kişinin nefsinde meydana gelen anlamın adıyla isimlendirilir. Bu isimlendirmenin nedeni, bu alametin o anlamın gerçekleşmesi için ortaya konulduğunun bilinmesini sağlamaktır. Örnek olarak Allah'ın İsrailoğullarının tabutu hakkında söylediği 'Allah onda dinginlik yarattı' sözünü verebiliriz. Tabut, bir hayvanın şeklindeydi. İnsanlar onun hangi hayvan suretinde olduğunda görüş ayrılığına düşmüştür, hakkında söylenenleri aktarmamızın da yararı yoktur. Söz konusu suret çöktüğünde ya da ondan özel bir hareket ortaya çıktığında, yardım alırlardı. Bu durumda, Allah'ın 'dinginlik' diye isimlendirdiği bu suretten ortaya çıkan o belirtiyi gördüklerinde kalpleri dinginleşirdi. Kuşkusuz bilinen dinginliğin yeri kalplerdir. Allah, bu ümmet için dinginliğin gerçekleşmesine dıştan bir alamet yaratmadığı gibi dinginliğin kalplerindeki yegâne alameti de onun gerçekleşmesidir. Öyleyse onların kalplerinde dinginliğin gerçekleşmesinden başka bir alamet yoktur. Bu yönüyle dinginlik, kendi kendine delildir ve -İsrailoğullarındaki gibi- dışardan bir delile muhtaç değildir.

Dinginliğin başlangıcını açıklamış olduk. Dinginliğe gelirsek, dinginlik, yapılan vaat nedeniyle nefsin kendisi için dinginleştiği şeydir. Ya da dinginlik, içte istenilen bir şeyin gerçekleşmesidir. Bu durum 'dinginlik' diye isimlendirilir. Çünkü söz konusu şey kalpte gerçekleştiğinde, kendisiyle dinginleştiği şeyden başka hususlara nefsin arzuları kesilir. (Sekînet kökünden gelen) Sikkîn (bıçak), kesilebilecek şeyler kendisiyle kesildiği için bu adla isimlendirildi. Sikkîn 'sükûn' lafzından türetilmiştir ki, sübut demektir. Sübut ise hareketin zıddıdır. Hareket ise, yer değiştirmedir. Dinginlik nefsin kendisiyle sakinleştiği şeye karşı sabitliği gerektirir. Sakinlik harekete doğru bile olsa durum aynıdır. Dinginliğin hakikati budur. Bu ise ancak mütalaa ve müşahededen meydana gelir. Dinginlik, onların -ki müminlerdir- üzerine iner ve inişiyle de müminleri kendisine 'mümin' oldukları mertebeden 'görme' mertebesine taşır. Bu ise '*imanlarıyla birlikte imanlarının artması için*'[351] görmeyle imanlarının katmerleşmesi demektir. Dikkat ediniz! Allah

Teala şöyle buyurur: *'İç huzurun (güven) onları kuşatması için'*[352] Dikkat ediniz! Burada güven, sadece dinginlik demektir. Allah hakkı söyler ve doğruya ulaştırır.

YİRMİ SEKİZİNCİ SORU

Adalet Nedir?
Cevap:

'Adalet' kendisiyle göklerin ve yerin yaratıldığı Haktır. Sehl b. Abdullah et-Tüsterî ve başkaları onu 'Adl' diye isimlendirmişken Ebu'l-Hakem Abdüsselam b. Berrecan ise 'kendisiyle yaratılan Hak (yaratmada vasıta olan Hak)' diye isimlendirdi. Çünkü Berrecan, Allah'ın söyle dediğini duymuştur: *'Biz o ikisini ancak hak ile yarattık.'*[353] Başka bir ayette ise *'Biz gökleri, yeri ve arasındakileri ancak hak ile yarattık'*[354] denilir. Başka bir ayette ise *'Hak ile onu indirdik'*[355] buyrulur. Yani, yaratılmışın halinin özel olarak gerektirdiği şeyle indirdik. Allah Teala *'sonra hidayet etti'*[356] buyurur. Bunun anlamı, *'her şeye yaratılışını verdi'*[357] demektir. Başka bir ifadeyle onu ancak 'hak' ile yaratmıştır. Kastedilen, onun için zorunlu olan şeydir.

Öyleyse gerçekte bilen, a'yân'ın(-ı sâbite) yokluk hallerinde hak ettikleri şeyi bilen Allah'tır. Allah, onları bu kuşatıcı nispet ile birbirlerinden ayırmıştır. Böyle olmasaydı, mümkünlerin aklın yargısında kendileri için zorunlu olan varlıktaki nispetleri tek bir nispet olurdu. Halbuki iş, böyle değildir ve böyle de olmamıştır. Allah 'dün' var olacak diye sınırlanan bir mümkünün bugün ya da yarın var olmasının mümkün olmadığını bilir. Çünkü bir şeyin zamanını belirlemek, yaratılışın kemâlindendir ve bu da 'kader' demektir. Kaderin çoğulu 'kaderlerdir (akdâr)'. Anlamı, yaratmanın vakitleri demektir. Öyleyse Allah, yaratışında kaderin hükmü altında kalmaksızın yaratır. Yaratıklar ise, doğrudan kaderleri talep eder. *'Allah her şeye yaratılışını verdi.'*[358] Verilen şey, varlığı zamanla sınırlanan hakkında zamandır. Allah, varlığı halle sınırlanana hal, varlığı nitelikle sınırlanana ise nitelik verir.

Bununla birlikte Allah hakkında 'Muhtar (dilediğini serbestçe yapan)' dersen, doğru söylemiş olursun; 'Hakîm' dersen, yine doğru söylemiş olursun. 'Allah şeyleri bu sıralamaya göre sadece bilgisinin gereğiyle böyle yarattı' dersen, yine doğru söylemiş olursun. 'Her şeyin zâtında, ayrılmaz özelliklerinde ve arazlarında bulunduğu hal üzere yaratılmasını O'nun zâtı gerektirmiştir' dersen, yine doğru söylemiş olursun. Ayrılmaz özellik değişmeyeceği gibi arazlar da başkalaşmaz ve bu ayrılmaz özelliğin ya da arazın o mümkünden başkasına ait olması da söz konusu değildir. İşin gerçekte nasıl olduğunu açıkladıktan sonra, istediğini söyleyebilirsin! Çünkü senin sözün de, senden ortaya çıkışı bakımından, 'yaratılışın verildiği' şeyler arasındadır. Öyleyse o da, senin hakkındaki arazlardandır. Onun da, zâtî niteliği, ayrılmaz özelliği ve kendisi bakımından geçici bir özelliği vardır, bunu bilmelisin.

Bu nispet yönüyle bu ismin (el-Adl) tam açıklamasına gelirsek, bilmelisin ki, adl meyil demektir. Yoldan meyledildiğinde 'adele an tarik' (yoldan saptı) denilir. Bir şeye yöneldiğinde, 'adele ileyh' (ona yöneldi) denilir. Hakka yönelmek, adl diye isimlendirildiği gibi Haktan ayrılmak (başka yöne yönelmek) de cevr (zulüm) diye isimlendirilir. Allah Teala'nın yarattıklarını 'adl' ile yaratmasının anlamı şudur: Zâtın hüviyeti bakımından bir hak edişi olduğu gibi mertebesi -ki uluhiyettir- bakımından da bir hak edişi vardır. Zâtın hak ettiği şeyden ulûhiyetin hak ettiğine (ulûhiyete) dönük meyil gerçekleştiği için -ki ulûhiyet özü gereği mazharları talep eder- bu yönelme; adl, yani 'zâtî hak edişten ilahi hak edişe yönelmek' diye isimlendirilir. Bu ise, kendisini hak eden me'lûhu talep eder. Öyleyse hak edene hak ettiğini veren kimse, 'âdil' diye isimlendirildiği gibi bu veriş de adl (adalet) diye isimlendirilir. Bunu veren Haktır. O halde, Allah yaratıklarını 'hak ile' yaratmıştır. Bu ise, yaratıklarına hak ettikleri şeyleri vermesi demektir. Bunun ötesinde, meseleyi daha çok açıklayabilecek bir izah yoktur. Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.

YİRMİ DOKUZUNCU SORU

Peygamberlerin Bir Kısmının Diğerlerinden Üstünlüğünün Sebebi Nedir? Aynı Şekilde Velîlerin Birbirlerine Üstünlüklerinin Sebebi Nedir?

Cevap:

Allah şöyle buyurur: *'Bazı nebîleri diğer bir kısmından üstün yaptık ve Davud'a Zebur'u verdik.'*[359] İnsanlar hakkında şöyle der: *'Bir kısmının derecelerini yükselttik.'*[360] Bu, insanlar hakkındaki genel bir ifadededir ve velîler de genel ifade içine girer. *'Allah sizden iman edenleri ve kendilerine bilgi verilenlerin derecelerini yükseltti.'*[361] Arkadaşlarımız bu gibi hususlarda görüş ayrılığına düşmüştür. İbn Kasî, onların bir yönden üstün iken (başka bir yönden) aşağı derecede bulunduğunu ileri sürmüştür. Bir peygamber (söz gelişi) bir sebepten üstün olmuşken üstün olduğu kimse de başka bir nedenle ondan üstün olabilir. Öyleyse her peygamber bir yönden üstün, başka bir yönden üstün olduğu kimseden aşağıdadır. Bu durum ise, fazilette bir denkliğe götürür. Bu görüş sahibi, meseleyi hakikatin gerektirdiği şekilde ortaya koymuş sayılamaz. Şöyle ki: Mertebelere bakıp mertebeler bir üstünlüğü gerektiriyorsa, hangi mertebenin diğerinden daha genel ve büyük olduğuna da bakmak gerekir! Bu durumda söz konusu mertebeyle nitelenen kimse, daha üstündür. Başka bir ifadeyle mertebe sahiplerinin üstünlüğü mertebelerinin üstünlüğüne bağlıdır. Bazı insanlar, bu faziletin bulunduğu bir şey nedeniyle diğerlerinden artık ve üstün olabilir, çünkü burada fazilete 'artış' olması bakımından bakılmaz. Ona, örf ve akılda şeref sahibi olan artışların dikkate alınması bakımından bakılır. Söz gelişi marangozluk, terzilik, dini hükümleri bilmek ve Allah'ın mertebesine yaraşan şeyi bilmeyi dikkate alalım. Her biri diğerinin bilgisinden habersizdir. Bu noktada marangoz, marangozluk deliliyle birleyenden üstündür denilir. Böyle bir yargı, övünme ve metih yönüyle değil, bilakis fazlalık yönüyle söylenebilir. Bu durumda Allah'ı bilen kişi, şeref ve övgü bakımından marangozdan daha üstündür. Geçerli üstünlük, budur. Bu, zikredilen kimselerden her birinin arkadaşından övgü ve şerefi gerektiren bir mertebeyle artık ve üstün olmasıdır. İşte *'Bazı peygam-*

berleri diğerlerinden üstün yaptık'[362] ayetinin anlamı budur. Kast edilen, şerefin gereği olan üstünlüktür.

Biz bu artışın varlığında görüş birliğindeyiz ve '*Bazı peygamberleri bir kısmından üstün yaptık*'[363] ayetini böyle yorumluyoruz. Yani her birisinde diğerinde yapmadığımız bir üstünlük ve şeref niteliği yarattık. Bazı peygamberler, diğerlerinden üstün olmalarını sağlayan şeref ve mertebe niteliklerine daha fazla sahiptir. Yoksa burada karşılıklı bir üstünlük yoktur. Çünkü bu nitelikler, ilahi isimler ve rabbanî hakikatlerle irtibatlıdır. İlahi isimler arasında ise, şu iki açıdan dereceli bir üstünlük söz konusu olamaz: Birincisi, isimlerin zât ile ilişkilerinin tek bir ilişki (nispet) olmasıdır. Dolayısıyla isimler içinde dereceli bir üstünlük yoktur. Mertebeler ilahi hakikatlerin kendisine dayandığı şeyler nedeniyle birbirlerinden üstün olsalardı, hiç kuşkusuz, Allah'ın isimlerinde de bir üstünlük meydana gelir, bazı ilahi isimler diğerlerinden daha üstün olurdu. Bu ise, akla ve şeriata göre, kimsenin benimsemediği bir düşüncedir. İsmin genelliği ise onun üstünlüğünü göstermez. Çünkü üstünlük, ancak 'kabul edicilik' özelliğindeki bir şeyde gerçekleşebilir - halbuki kabulde bir çaba yoktur- ya da, kendisiyle nitelenmesi caiz olan bir hususta olabilir -halbuki onunla nitelenmemiştir.

Meselenin ikinci yönü şudur: İlahi isimler Allah'ın zâtına döner. Zât tek iken (isimlerdeki) derecelenme, çokluğu gerektirir. Bir şey ise kendinden üstün olamaz. Öyleyse üstünlük yoktur. Bu durumda '*Bazı peygamberleri diğerlerinden üstün yaptık*'[364] ayetinin anlamı, 'birine diğerine vermediğimizi verdik, ötekine ise üstün yaptığımıza vermediğimizi verdik' demektir. Fakat bu üstünlük, şeref mertebeleri bakımındandır. Söz gelişi bazı peygamberlerle Allah konuşmuş iken Meryem oğlu İsa'ya apaçık kanıtlar vermiş ve Ruhu'l-kuds ile kendisini desteklemiştir. Bir peygamberi ise iki eliyle yaratmakla üstün kılmış, melekleri ona secde ettirmiştir. Bazı peygamberleri ise, vasıtaları kaldırarak, ilahi-kadim kelamıyla üstün yapmış, bir kısmını dostlukla üstün yapmış, bir kısmını 'seçme' ile üstün yapmıştır. Bu ise İsrail-Yakub'tur. Bütün bunlar, şeref ve övgü nitelikleridir. Şu söylenemez: Allah'ın dostluğu konuşmasından ya da konuşması iki eliyle yaratmasından daha üstündür denilemez. Bunların hepsi, çokluk veya sayı kabul etmeyen biricik zâta döner. Öyleyse Allah, şuna göre Yaratıcı iken diğerine göre Mâlik, fa-

lancaya göre ise Âlimdir. Hangi üstün nispeti dikkate alırsan (ismi ona göre değişir). Hakikatte ise, tektir.

İnsanların görüş ayrılığına düştükleri tartışmalı bir sorun olan meleklerin insanlardan üstün olup olmadığı meselesine gelirsek, bu meseleyi bir vakıada Hz. Peygamber'e sordum. Bana şöyle yanıt verdi: 'Melekler daha üstündür?' Ben de şöyle dedim: 'Ey Allah'ın peygamberi! 'Delilin nedir?' diye sorulursa, ne cevap vereceğim?' Şöyle işaret buyurdu: 'İnsanların en üstünü olduğumu biliyorsunuz. Ayrıca güvenilir bir şekilde Allah Teala'nın şöyle buyurduğu benden aktarılmış ve sabit olmuştur: 'Kim beni içinden zikrederse, ben de onu içimden zikrederim. Kim beni bir toplulukta zikrederse, onu kendilerinden daha hayırlı bir toplulukta zikrederim. Nice kişi Allah'ı içlerinde benim de bulunduğum bir toplulukta zikretmiş, Allah da onu benim içinde bulunduğum o topluluktan daha hayırlı bir toplulukta zikretmiştir.' Hz. Peygamberin bu sözüyle hiç bir şeyden sevinmediğim kadar sevindim, çünkü bu mesele, kalbimde derince yer etmişti. '*O ve melekleri size salât eder*'[365] ayetini düşünürsen, meseleyi anlarsın!

Bütün bunlar, açıklama ve ayrıntılandırma diliyledir. Meselenin hakikat yönüne gelirsek, ne üstünlük vardır ne de üstün olan! Bunun nedeni şahısların mertebelerle, mertebelerin ise ilahi isimlerle irtibatıdır. İlahi isimlerin kendilerinden ve kemâllerinden kaynaklanan bir sevinçleri vardır. Fakat -bu esnada otoriteleri ortaya çıktığı için- eserlerinin mazharların varlığında ortaya çıkması nedeniyle olan sevinçleri ise daha tam ve yetkindir. Nitekim şair işaret yorumuyla buna dikkat çeker. Şair, Kur'an'da Allah'ı anlatan bir zamir olan ve çokluğu belirten 'biz' zamiriyle konuşur ve bu duruma dikkat çeker:

Biz mutluluk meclisindeydik
Fakat mutluluk sizinle tamamlanır

Mutluluk meclisi, zât mertebesinin sahibidir. Mutluluğun tamamlanması ise, hakikatlerin mazharlardaki sonuçlarıyla gerçekleşir. Bu ise, şiirde 'sizin ile' diye ifade edilmiştir. Bu durum, varlığın ve bilginin kemâli içindir, yoksa -şayet anladıysan- zâtın kemâli için değildir.

OTUZUNCU SORU

Allah Âlemi Bir Karanlık İçinde (Mi) Yarattı?
Cevap:

Bu ifade Allah Teala'nın *'Allah sizi hiçbir şey bilmiyor iken annelerinizin karınlarından çıkarttı'*[366] ve *'size kulak, gözler ve kalpler verdi'*[367] ayetine benzer. Bunlar, eşyayı algılamanı sağlayan sendeki nurlardır. Öyleyse sen, sende yaratılan bir şeyle algılayabilirsin ve sende senden başkası yaratılmadı. Sende Allah'a ait olan husus, varlıktır. Sen ise bu varlık karşısında onunla algılayan 'ma'dum-mevcut'sun. Yokluk veya varlık ile nitelenmeyen, zikredilen şeyle kalplerin algılamasıdır. O halde sonsuz haldeki mümkünler kendileri ve zâtları bakımından karanlıktadır. Onun varlığına mazhar olmadıkça, hiç bir şey bilemezler. Bu varlık, mümkünün Haktan kazandığı şeydir. *'Rabbinden bir nur üzerinedir'*[368] ayetinde dile getirilen husus budur.

Burada 'yarattı' 'takdir etti' demektir. Allah Teala *'Her şeyi yarattı ve takdir etti'*[369] buyurur. Allah, henüz mazhar değillerken onları takdir etmiştir. Gerçi onlar mazhar değildi, fakat O'nun takdirini kabul edecek şeylerdi. Öyleyse yaratılıştaki ilk ilahi eser, takdirdir ve bu, yaratılanların varlığından ve Hakkın mazharları olmayı kabullerinden öncedir. Hakkın onları takdiri (tasarlama), bir mühendisin ortaya çıkartmak istediği şeyi önce zihninde tasarlamasına benzer. Buradaki ilk eser, mühendisin örneksiz bir şekildeki tasavvurudur. Bu makamın ayeti ise *'Her işi düzenleyip, ayetleri tafsil eder ki Rabbinize kavuşmaya inanasınız'*[370] ayetidir. Başka bir ifadeyle, bilgi bakımından, dünya varlığından âhiret varlığına intikal etmeniz, -şayet inanıyorsanız- yokluk halinden varlık haline intikalinizden daha yakındır. Öyleyse siz, içinizdeki karanlıkta bulunmaktasınız. Varlıkta ise O'ndasınız. Şu var ki O'nun varlığında bir takım yer değiştirmeleriniz vardır. Sizin karanlığınız, hiçbir zaman sizden ayrılmaksızın size eşlik eder.

'Onlar için bir ayet de gecedir. Ondan gündüzü soyup çıkartırız ve karanlıkta kalırlar.'[371] Burada 'onları karanlığa sokarız' dememiştir. Varlıktan ibaret olan nurun yok olması, sizin karanlıkta olmanızın ta kendisidir. Başka bir ifadeyle, dış varlıklarınız nursuz, yani varlıksız kalaka-

lır. Karanlık var olmayan bir nispet olmasaydı -ki bu aynî zâtlarınızın yok olmasıdır- karanlık, yaratılanlardan biri olur, karanlık, (başka bir) karanlık içinde olmayı gerektirirdi. Bu karanlık hakkında söylenecek de, ilki hakkındakiyle bir olur ve iş uzayıp giderdi. Çünkü 'Allah halk'ı karanlıkta yarattı' ifadesinde 'halk' ile yaratılmışlar kast edilmiş olabilir. Karanlık var olan bir şey ise, bu durumda o da, yaratılmış demektir, dolayısıyla o da karanlıktadır. Burada 'halk' mastar anlamıyla, yani 'yaratma' anlamıyla alınmışsa, adeta şöyle denilmiş olur: 'Allah takdiri karanlıkta belirlemiştir.' Başka bir ifadeyle mevcutların dışında belirlemiştir. Mevcutlar, a'yân (varlıklar) demektir. Nitekim Allah *'Allah sizi üç katlı karanlıkta yarattıktan sonra annelerinizin karnında yaratır'*[372] demiştir.

Allah uhrevi hayatta yeryüzünü değiştirmek istediğinde, yaratma -köprünün dışında- karanlıkta meydana gelir. Öyleyse karanlık, her iki makamda da kendilerine eşlik eder. Allah onları uhrevi âlemde yaratmak istediğinde, onların dış varlıklarında bulunmayan başka bir yaratılışla onları yaratır. Bu durumda onlar, hallerinin başkalaşmasıyla bir zorlayıcının (el-Kahhar) hükmü altında bulunduklarını öğrenirler. Böylelikle de varlık hallerinde yokluk hallerindeki gibi olurlar. Bu nedenle Hak *'İnsan onu bir şey değilken yarattığımızı düşünmez mi?'*[373] ayetiyle akıllarımızı uyarmıştır. Başka bir ifadeyle biz, insanı şeylik halinde takdir ettik. Allah'ın başka bir şey olmaya dönük emri, söz konusu ilk şeyliğe yönelmiştir. Nitekim Allah şöyle der: *'Biz bir şeyi irade ettiğimizde, ona sözümüz...'*[374] Kastedilen, yokluk halidir. *'Ol demekten ibarettir.'*[375] Bu ise, tekvîn'den (yaratmadan) gelen varlık kelimesidir. Böylelikle Allah, olumsuzlama şeyliğinin bulunmadığı bir halde onu 'şey' diye isimlendirmiş ve 'bir şey değildi' demiştir. Ârif *'Bir şeye sözümüz'*[376] ayetinde yokluğu halinde sabit şeyliğin ne olduğunu düşünmelidir: Acaba 'bir şey değildi' sözünde yokluk halinde ondan olumsuzlanan şeylik nedir? İşte Allah'ın halkı (yaratmayı veya yaratılmışları) kendisinde yarattığı karanlık, bu şeyliğin onlardan olumsuzlanmasıdır. Olumsuzlama, varlığın bulunmadığı 'sırf yokluk'tur. Müfessirler, üç karanlıkta sözünü yorumlamışlardır. Kast edilen, sadece soru sahibinin zikrettiğidir. Ayet ise, Allah'ı bilenlere göre, belirli bir yaratılışla ilgilidir ki o da rahimdeki yaratılıştır. Başka bir şey değildir.

Seksen ikinci kısım sona erdi -ihsanları veren Allah'a hamd olsun- onu otuz birinci soruyla seksen üçüncü kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] SEKSEN ÜÇÜNCÜ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

OTUZ BİRİNCİ SORU

Onların, Yani Yaratılmışların Buradaki Halleri Nedir?
Cevap:

Onların burada Hakkın kendilerine giydireceği varlık nuru elbiselerini bekler. Her yaratılmışın kendisini kaplayan kendi ölçüsünce bir nuru vardır. Kıyamet günü o nur içinde yürürler. Kıyamet günü kimse genel bir nura sahip olmayacaktır. İnsanlar orada kendi nurları içinde yürüyecektir ve kimse başkasının nuru içinde yürüyemez. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Karanlıklarda mescitlere yürüyenleri kıyamet günü tam nur sahibi olmakla müjdele!' Tam nur, iki nuru biraraya getirmektir. Bunlar, zâtlarında gizli olup burada ortaya çıkan nur ile gecenin karanlığında gizlenmiş nurdur. Karanlığı gidermek üzere yürüyenin yolunda bulunan kandil, o nurun vekilidir.

Mescit kendisiyle konuşmak üzere gidilen Allah'ın evidir. Bu nur da, kendisiyle burada konuştukları Rablerini görmeye çağrıldıkları bir vakitte onlar adına meydana gelir. Böylelikle onlar, sabah ve yatsı namazlarına mescide gittikleri karanlıkta gizli olan bu nur içinde yürürler. Onların beklemeleri ise, bir hal bekleyişidir. Çünkü onlar, bu karanlıkta bilgiyle nitelenmemişlerdir. Bilgiyle nitelenmek, varlığa tabidir, halbuki onlar mevcut değildir. Onlar, yaratma sözünü kabul edici şeylikleri içindedirler.

Allah, karanlığı yarattıkları (veya yaratması için) için bir zarf olarak yarattı. Bu nedenle Tirmizî 'burada' demiş ve mekânı gösteren bir kelime kullanmıştır. Orada yaratılmışlar, takdiri kabul edicidirler. Gerçi Hz. Peygamberin 'karanlıkta' sözü Yaratan'a göre hal konumunda olabilir. Bu durumda kastedilen şey, 'Altında ve üstünde hava bulunmayan Amâ'dır. Hz. Peygamber bu niteliği Hak için kullanmıştır. Kendisine 'Halkı (yaratılmışları) yaratmazdan önce Rabbimiz nerede idi?' diye sorulduğunda Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: 'Altında ve üstünde hava bulunmayan Amâ'da idi.' Böylelikle Hz. Peygamber Hakkı, eşyayı arzulara (ehva; hava ile arzu anlamındaki heva arasında ilişki kurulmuştur) göre yönlendirmekten tenzih etmiştir. Çünkü Peygamber bu varlığa bulut demek olan bir ismi kinaye yaptığında -ki o arzuların eylem alanıdır- Amâ'nın üzerinde ya da altında hava bulunabileceğini dışlamıştır. Öyleyse Amâ, ne hava üzerinde ne de havada olmaksızın, sürekli sabit şeydir. Soru, er-Rab ismiyle gerçekleşmiştir ki (Rabbimiz nerede idi), sabit olan demektir. Bir insan bir mekâna yerleştiğinde veya sabit olduğunda, 'rabbe bi'l-mekân (mekâna yerleşti)' denilir. Böylelikle (altında ve üstünde hava yoktu şeklindeki) cevap, (Rab ismiyle sorulan) soruya uygun düşmüştür.

Hak yarattıkları içinde kendisini '*işi yönetir ve ayetleri tafsil eder*'[377] diye nitelemiştir. Başka bir ayette ise '*İşte biz, ayetleri böyle tafsil ederiz*'[378] buyurdu. Meseleyi anlamayan kimse, Allah'ta hallerin başkalaştığını zanneder. Halbuki Allah başkalaşmaktan münezzeh ve mukaddestir. Bilakis haller başkalaşır, yoksa Allah haller vasıtasıyla başkalaşmaz. Çünkü O, hâkim olandır, hükme konu değildir. Şâri' başkalaşma kabul etmeyen sabitlik niteliğini (rablık) zikretti. Dolayısıyla O'nun ayetlerini 'arzuların (havalar ve hevalar)' eli başkalaştırmaz. Çünkü O'nun Amâ'sı, (altında) hava (bulunmasını) kabul etmez. Bu Amâ, kadimde kadim, yaratılmışta yaratılmış olduğunu söylediğimiz şeydir (hakikatü'l-hakaik). Bu senin varlık hakkındaki şu yargının benzeri veya ta kendisidir: Varlık Hakka nispet edildiğinde kadim, yaratılmışa nispet edildiğinde yaratılmıştır. Öyleyse Hakkın bir niteliği olması bakımından Amâ ilahi bir nitelik iken âlemin niteliği olması bakımından ise kevnî bir niteliktir. Böylelikle nitelenenlerin zâtlarının değişmesi nedeniyle Amâ'ya verilen nitelikler de değişir.

Allah Teala ezeli ve kadim kelamı hakkında şöyle der: *'Onlara Rablerinden 'hadis' bir söz gelse...'*[379] Burada Allah kelamını hadislik (sonradanlık) özelliğiyle nitelemiştir. Çünkü o, yaratılmış bir yere inmiştir. Başka bir ifadeyle ilahi söz, kendisini daha önce bilmeyen bir kimseye inmiştir. Öyleyse ilahi kelam, hiç kuşkusuz ve tereddütsüz olarak, kendisine indiği kimsenin nezdinde 'sonradan olmuştur (hadis).' Bu hadis (sonradan olan), kendiliğinde hadis midir, değil midir? Bu sözün Hakkın celalinin hak ettiği bir nitelik olduğu yargısını verdiğimizde, 'kadim' olduğunu söyleriz. Çünkü Allah sonradan olan niteliklerin kendisinde bulunmasından münezzehtir! Dolayısıyla Hakkın sözü, kendiliğinde ve Allah'a nispetle kadimdir. Fakat Hakkın sözü, indirildiği kimse nezdinde hadistir (sonradan olan). Öte yandan kelamın indirildiği kimseye göre hadislikle nitelenmesi de, onun kadimliğinin bir yönüdür. Çünkü bu da kelam adına kadimliği zorunlu kılmıştır. Çünkü yaratılmıştan hadislik ortadan kalksaydı, kadimlik nispeti geçerli olamayacağı gibi bu nitelik bilinemezdi de. Dolayısıyla zıtları olan nispetler, zıtlarıyla bilinebilir. O halde yaratıkların karanlıktaki hikâyesi, Hakkın onların varlık suretlerinde zuhur etmesi için, a'yân'ın (-ı sâbite) hazırlığı ve (zuhuru) kabul etmeleridir.

OTUZ İKİNCİ SORU

Kaderlerin Niteliği Nasıldır?
Cevap:

Takdir edilen şeyler, eşya için zâtî niteliklerdir, halbuki onların hiçbir niteliği yoktur. Öyleyse bunlar, kendileriyle nitelenen kimsenin başkasına ait bir nitelikte olmasını engelleyen sınırlardır. Bana göre burada sınırın tanımına bakmak gerekir!

Hakim Tirmizî 'takdir edilenin niteliği' derken (bir şey ile diğeri arasındaki) engellemeyi kast etmiş olabilir. Bunu öğrendikten sonra - onu bizzat kendisi olan bir şeyle ifade etmen yönünden- nitelik yapabilir ve şöyle diyebilirsin: Bu, takdir edilen şeyin niteliğidir. Gerçeği öğrenmek istersen, takdir edilenlerin herhangi bir niteliği yoktur. Çünkü

bir şey, kendi kendisinin niteliği olamaz. 'Nefsî nitelikler zâta ilave bir durum değildir' dersen, 'Haklısın' deriz. Bu durumda şöyle denilir. 'Öyleyse bir şeyi kendisiyle niteledin?' Biz de şöyle deriz: 'Bir şey bileşik değilse, ondaki nitelik, sadece bir lafzın verilişidir. Bu ise, anlamayı sağlayan bir şeyle duyan nezdinde başka bir sözü açıklayıcı bir ifadededir. Bir şey bileşik ise, bu nitelik toplama aittir. Bir şeyin toplam olmak bakımından hükmü ile toplam olmayış bakımından hükmü birbirinden farklıdır. Öyleyse sen bu toplamın birlerini zikredersin. Bu toplam ise, toplamın bireylerinden her birisinden anlaşılandan farklı bir anlam taşır. Kendine özgü niteliklerle nitelenen söz konusu şeyin bu isimleri onun birleridir. Dikkat ediniz! Zât kendiliğiyle nitelenmez, çünkü o kendisi bakımından bir zâttır ve zâtı gereği niteliği kabul etmez. Sonra mertebe bakımından 'Allah' dediğinde, bu isim yönünden ve bu ismin gerektirdiği hakikatlerle nitelenmeyi hak eder. Söz konusu hakikatlerin taayyünleri, sonradan olanlardır ve bu hakikatler 'isimler' diye ifade edilir. O halde, başka bir sözle bir sözü açıklayıcı olmanın dışında, hiçbir şey kendisiyle nitelenmez. Bu nedenle tanımları üç mertebeye ayırdık; zâtî, resim (betim) ve lafzî tanımlar. Öyleyse (takdir edilen şeyler anlamındaki) 'mekadir' mikdar kelimesinin, 'akdar' ise kader kelimesinin çoğuludur. Dolayısıyla mekadir'i akdar ile karıştırmamalısın. Bazı mekadir, kaderlerin etki mahallidir. Öyleyse zâtî durumların tanımları, onların mekadirinin ta kendisidir. Vezin, ölçü (kadr) demektir. Vezinler ise ölçme araçlarıdır ve eşya onlarla ölçülür. Bu durumda işler, tanımlarıyla bilinebilir. Tanımı olmayanın tanımı ise şudur: Kuşkusuz bilinmiştir!

OTUZ ÜÇÜNCÜ SORU

Peygamberlerden ve Onların Aşağısında Bulunan Kimselerden Gizlenen Kader Bilgisinin Nedeni Nedir? Cevap:

Soruda bir düşme vardır ve soruyu şöyle düzeltebiliriz: Peygamberlerden ve onların aşağısındaki insanlardan kader bilgisi niçin gizlenmiştir?

Soruyu soran, en üstün insanın en üstün melekten üstünlüğünü kabul ediyorsa, adeta şöyle demiştir: 'Allah'ın dışındaki herkesten gizlenmiş kader bilgisi!' Meleklerin en üstününün insanların en üstününden daha üstün olduğunu düşünüyorsa 'onların aşağısında bulunan kimseler' sözüyle peygamberlerden daha üstün olanlardan kader ilminin gizlendiği sonucu çıkmaz. Bu durumda ona göre peygamberlerden daha üstün kimseler kader meselesini bilebilir. Bu durumda gerçekte sorunun cevabı şöyle kalır: Acaba kader bilgisini bilen var mıdır, yok mudur? Cevabımız 'hayırdır.' Fakat kaderin yaratıklardaki hükmü ve sırrı, bilinebilir. Bize de bu bildirilmiş ve biz de -Allah'a hamd olsun- onu öğrendik. Hakkın dış varlıklardaki mazharları -ki âlem diye isimlendirilir- kaderin isimleridir. Bunlar, Hakkın varlığına kanıt olan şeylerdir. Hiç bir şeye kendisinden daha açık bir delil yoktur. Öyleyse Hak başkasıyla bilinemez, sadece kendisiyle bilinebilir. Dış varlıklara varlığın nispeti hakkında şöyle demiştik: Varlığın onlara nispet edilmesi, kaderin eseridir. Bu durumda kader etkisiyle bilinirken Hak varlığıyla bilinir. Çünkü kader, özel-bilinmeyen bir nispettir. Hak ise, varlıktır. Bu durumda bilginin Hakka ilişmesi geçerli olduğu gibi bilginin kadere ilişmesi geçerli değildir. Çünkü mazharın dışta zuhurunu bilmemiz, Hakkı bilmemizin ta kendisidir. Kader ise, zât ile zuhuru bakımından Hak arasında bulunan ve kesinlikle bilinmeyen bir mertebedir. Onun mazharlardaki hükmü ise cisimler âleminde zamanın hükmü gibidir. Bu nedenle muhakkiklerin büyük kısmı, 'kader'i (miktar anlamıyla) akledilir vakitler için kullanmışlardır.

Zamanın mevcut ve ma'dum (yok) olmaksızın, var olanlarda bulunan akledilir bir bağ ve nispet olduğunu belirtmiştik. Vakit (kader)

ise, daha zor bilinebilecek ve tasavvur edilebilecek bir konumdadır. Dolayısıyla ona hiçbir şekilde ulaşılamaz. Allah'ın peygamberi Üzeyr, kader hakkında çok soru sormuş ve en sonunda Hak kendisine şöyle demişti: 'Üzeyr! Kaderden soru sorarsan, adını nebîlik divanından silerim.' Kaderi sormak, eşyanın yaratılış illetlerini sormaya benzer. Hakkın fiillerinin (kendinden başka zorlayıcı) bir illetinin olması uygun değildir. Çünkü zâtın varlığı ve mümkün ayn'ın (sabit hakikat) varlığın zuhurunu kabul etmesinin dışında, bir şeyin yaratılışını zorlayacak illet ve neden yoktur. Öyleyse ezel, illetlerden soru sormaya el vermez. Böyle bir soru, Allah'ı bilmeyenden meydana gelebilecek bir sorudur.

Kader bilgisinin gizlenmesinin nedeni, onun bir yandan Hakkın zâtına bir yandan ise takdir edilen şeylere (mekadîr) dönük bir bağ ve nispetinin olmasıdır. Zâtın izzeti bilinmekten uzak olduğu gibi takdir edilen şeylerin (zât ile) nispetleri de bilinmemekten uzaktır. Öyleyse kader, bilinen-bilinmeyendir. Bu durumda âlemde yükümlülüğü ortaya çıkartmış, âlem de yükümlü oldukları şeyle ilgilenmiş, kaderi bilmek talebi onlara yasaklanmıştır. Kader, ancak 'kader' diye isimlendirilen bu bilgi nedeniyle, Hakkın özel bir müşahede ve yaklaştırmasıyla bilinebilir. Allah'ın velî ve kulları, kaderi sormanın yasaklanması nedeniyle, onun bilgisini aramamıştır. Kim Allah'a asi olur ve bu bilgiyi Allah'tan talep ederse -ki o teorik düşünmeyle bilinemez, geride Hakkın keşf yoluyla bildirmesi kalmıştır- (bilmelidir ki), kendisine herhangi bir günahla asi olanı Hak kendisine yaklaştırmaz. Halbuki bu bilgiyi öğrenmek isteyen kişi, bu talebiyle günahkardır. Dolayısıyla keşf yolundan onun kader bilgisine ulaşması mümkün değildir. Kader bilgisinin öğrenilmesini sağlayacak başka bir yol da yoktur. Bu nedenle kader bilgisi, peygamberlerden olduğu gibi, başkalarından da gizlenmiştir.

Bu soruyla risaletin (resullük) anlamı kast edilmiştir diye bir itiraz yapılabilir. Bu yönüyle peygamber olmaları yönünden bu mertebede kendilerinden bu bilgi gizlenmiştir. Peygamber olarak teklif emriyle gönderildikleri kimselerden de bu bilgi gizlenmiştir. Böylelikle Allah, risalet esnasında kader bilgisinin kapısını kapamıştır. Onlar bunu bilselerdi, peygamber olmaları yönünden bilmiş olmazlar, 'bilgide derinleşenler' olmaları bakımından bilmiş olurlardı. Kader bilgisine belki bu şekilde ulaşılabilirdi. Fakat bu durum, onun mertebesinin zât ile mazharlar arasında bulunduğunu açıklamasaydık söz konusu olabilirdi.

Kim Allah'ı bilirse kaderi de bilir. Kim Allah'ı bilmezse, kaderi de bilmez. Allah, bilinmeyendir. Öyleyse kader de bilinmez. Me'lûhun Allah'ı bilmesi imkânsızdır, çünkü onun ilahlıktan bir payı yoktur, çünkü o bir me'lûhtur. Allah'ın ise kendisini talep ettiği için me'lûh hakkında bir zevki vardır. Nitekim me'lûh da onu talep eder. Buradan Hak kendisini mazharlarını nitelediği şaşırma, gülme ve unutulma ve ancak mümkünlere yaraşır bütün niteliklerle nitelemiştir.

Öyleyse kader sırrı, kaderin takdir edilen şeylerde hükümran olmasının ta kendisidir. Nitekim ölçü de ölçülülerde hükümrandır. Mizan (terazi) ölçülen ile ölçüyü birbirine bağlayan bir bağ ve nispettir. Bu sayede, ölçülen ve farklı türlerine göre ölçülenlerin miktarı ortaya çıkar. Hak mizanı ortaya koymuş ve şöyle demiştir: *'Biz onu bilinen bir ölçüyle indiririz.'*[380] Onu kendisine indirilen kimse hak eder. Öyleyse her şey, 'O'nun kazasına', yani hükmüne 've kaderine', yani terazine bağlıdır. Kader, vakti bir hal ise hal olarak veya zamanın ya da niteliğin ya da herhangi bir şeyin belirlenmesi demektir. Şu halde kader bilgisinin gizlenmesinin nedeninin zâtî bir neden olduğu ortaya çıktı. Eşya bir takım durumları kendileri nedeniyle gerektirirse -ayrılmaz özellikleri veya arazlarının gereğiyle değil- zâtları devam ettiği sürece bu durumların değişmesi mümkün değildir. Zâtlar ise kendileri nedeniyle süreklidir. Öyleyse onları bilmek, imkânsızdır.

OTUZ DÖRDÜNCÜ SORU

Niçin Gizlenmiştir?
Cevap:

Soruyu soran kişi bilgiliyse, bu soru bir sınama sorusudur. Çünkü bilinenlerin bir kısmının nedeni gösterilebilirken bir kısmının nedeni gösterilemez. Bu durum bilinenlerle ilgilidir. Bilinmeyenlerin durumu nasıl olabilir? Bir şeyi bilmemek, nasıl illetlendirilebilir ki?

Kaderin peygamberlerin mertebesinin üzerinde bulunan melekler tarafından ya da türlerinin cinsleri hakkında bilgimizin olmadığı Al-

lah'ın dilediği yaratıkları tarafından bilindiğini kabul edenlere gelirsek, bu durumda kader bilgisinin gizlenmesinin amacı, kendilerini ihata yönünden eşyanın hakikatlerini bilmede kimsenin Hakka ortak olmamasıdır. Bir bilinen Hakkın o şeyi bildiği gibi tüm yönlerinden bilinmiş olsaydı, Hakkın o şeye dair bilgisi kulun bilgisinden ayrışamazdı. Burada o şeyin bilgisinde denklik bizi bağlamaz, çünkü biz ondan bilinen şeyden söz ediyoruz. Kul bilginin genel anlamda bilinenine nasıl ilişiğinden habersizdir. Öyleyse bir bilineni bilmede Hak ile ortaklığın gerçekleşmesi mümkün değildir. Bu bağlamda bilinenlerden birisi de 'bilgiyi bilmek'tir. Bilinenlerin her bir yönünde sadece Allah'ın bilebildiği kaderin bir hükmü vardır. Kader bilinseydi, hükümleri de bilinir, hükümleri bilinseydi, kul herhangi bir şeyi bilmede bağımsız kalır ve herhangi bir şekilde Hakka muhtaç olmaz, genel anlamda müstağni kalırdı. Öyleyse kaderi bilmek böyle bir duruma yol açacağı için, Allah onu kullarından gizlemiştir. Dolayısıyla, kader bilinmez. (Kader bilinmediğine göre) Âlemdeki her şahıs, kendisi hakkında bir bilgi ve cehalete sahiptir. Bilgisizliği yönünden kul muhtaçtır, (Haktan) ister, boyun eğer ve yakarır. Bilgisizliğini bilmesiyle de, bu nitelik ondan meydana gelir.

Bu durum, kaderin bilinebilir olması durumunda geçerlidir. Halbuki onun özü gereği bilinemeyeceğini ortaya koymuştuk. Nitekim Hakkın bir tane nefsî niteliğinin bulunduğunu biliyorsun. Bu nitelik ise, O'nun zâtının aynıdır. Hakkın sayesinde başkasıyla ortak olabileceği şeylerden ayrışmasını sağlayan 'kurucu bir faslı' yoktur. Bilakis Allah, illeti olmayan ve illet olmayan mutlak birlik ile Bir'dir. Öyleyse bu zâtî nitelik, Varlıktır, o kadar!

Kader bilgisinin insandan gizlenmesinin sebeplerinden birisi, bu bilginin insanı böbürlendirmesidir. Çünkü kaderi bilmek, insanın özellikle de peygamberlerin övünebileceği en yüksek bilgidir. Onların bu bilgiye ihtiyaçları, bütün insanlardan daha fazladır, çünkü resullük makamı, bunu gerektirir. Onların doğruluklarına bu bilgiden daha çok delil veya ayet olacak başka bir bilgi yoktur. Hz. Peygamber Allah'ın kendisine vahyettiği şeylerle Allah'ı nitelerken şöyle buyurur: 'Allah'a övülmekten daha sevimli gelen bir şey yoktur.' Kaderi bilmek gibi bir övgüden daha üstün bir övgü de yoktur. Allah Âdem'i suretine göre yarattı. Öyleyse bir kulun övülmek ve methedilmekten daha çok seve-

ceği bir şey yoktur. Kulun övülmeyi en çok sevdiği konu ise, Allah'ı bilmektir ve kaderi bilmek Allah'ı bilmektir. İnsan olan bir kula kader bilgisi açılırsa, hiç kuşkusuz, bu konuda kıskançlık göstermesi ve kendisine göstermesi uygun olmayan kimseden bilgiyi gizlemesi emredilir. Halbuki insan övülmeyi sevme özelliğinde yaratılmıştır. Peygamberlik bütün yaratıkları doğru yola ulaştırma arzusunu taşımayı gerektirir. İnsanları doğru yola ulaştırmada bu fenden (kaderi bilmek) daha açık bir yol da yoktur. Peygamberlerin içlerinde gizlemekten dolayı duydukları acı ve elemin kadri bilinemez. Bu nedenle Allah peygamberlerden böyle bir acıyı hafifletmiş ve kader bilgisini onlardan gizlemiştir.

İçindeki halleri yaratılmışlarına ulaştırma gücüne sahip bütün âlem, böyle bir bilgiye sahip olduklarında kader bilgisini veya benzeri bir bilgiyi gizler. Bunun tek istisnası, cinler ve insanlardır. Çünkü bu unsurların güçlerinden meydana gelen yaratılış, onlarda bu davranışı (ifşa) gerektirir. Böyle bir bilgiyi gizleyen ise, istemeden onu gizler, yaydığında ise övgü kazanır. Hayvanlara ifade etme gücü verilmemiş olmasaydı, hiç kuşkusuz, onlar da gördükleri ve Allah'ın bilenine gizlemeyi emrettiği bilinmeyen durumları bildirirlerdi. Örnek olarak ölünün tabutta ses çıkarmasını, kabir azabını, şehitlerin canlı olmasını verebiliriz. Her hayvan bunu duyar ve Cuma günü belli bir saatte ona kulak verir. Fakat böyle bir hayvana bu bilgi gösterildiğinde (keşf), bunu ifade etmeyecek şekilde susturulur (hares). O halde onların bir takım şeyleri gizlemeleri, kendi iradelerinden değil, zorunluluktur. Böylelikle Allah kader bilgisini insanlardan ve cinlerden gizlemiştir, çünkü o gizli sırlardandır. İşte kader ilminin gizlenmesinin nedenlerinden biri budur.

OTUZ BEŞİNCİ SORU

Kader Sırrı Onlara Ne Zaman Açılır?
Cevap:

Kader sırrı, kaderden başkadır. Onun sırrı, yaratılmışlarda hükümran olmasıdır. Bu sır ise Hak onların gözü haline gelmeden kendilerine

açılmaz. Hakkın gözü onların gözü olup eşyaya Hakkın gözüyle baktıklarında ise, bilmedikleri şeyler kendilerine görünür. Çünkü Hakkın gözüne hiçbir şey gizli değildir. Allah Teala şöyle buyurur: *'Allah'a yerde ve gökte hiçbir şey gizli kalmaz. O sizi rahimlerde şekilden şekle sokandır.'*[381] Rahimler karanlık yerlerdir. Allah orada eşyayı idrak etmekle övülür. *'Dilediği gibi şekillendirendir.'*[382] Kastedilen, suret ve tasvir türleridir. *'O'ndan başka ilah yoktur. O Azizdir.'*[383] Yani bir tasvir ve tasavvur olmaksızın, sureti kendisine nispet eden münezzehtir. *'Hakimdir.'*[384] Suretleri kabul etmek için düzenlenmiş istidatların verisine göre işini yapandır. Böylelikle kendilerine uygun olduğunu bildiği dilediği suretleri, onlar için belirler.

Hz. Peygamber bir kutsi hadiste Rabbinin şöyle dediğini bildirir: 'Kimse bana kendisine farz kıldığım şeyleri yapmaktan daha sevimli bir şeyle yaklaşamaz.' Farzlar, zorunlu kulluktur. 'Kul bana nafile ibadetlerle yaklaşmayı sürdürür.' Bunlar gönüllü kulluktur. 'En sonunda onu severim.' Çünkü bu ibadetleri nafile yaptığında, bunlar Allah'tan uzaklaşmaya yol açar. Kul gönüllü kulluğu kendisine zorunlu kulluk gibi mecbur hale getirdiğinde ise Hak kendisini sever. İşte bu 'onu severim' demenin anlamıdır. Sonra şöyle der: 'Onu sevdiğimde, kendisiyle duyduğu kulağı, gördüğü gözü olurum.' Bu hal nedeniyle Hak kulun gözü olduğunda, gizli olmayan bir şey ona nasıl gizli kalabilir ki? Böylelikle nafile ibadetler ve onlara devam, kula Hakkın niteliklerinin hükümlerini kazandırır. Farzlar ise, onun bütününün nur olmasını sağlar. Böylelikle o, sıfatıyla değil, zâtıyla bakar. O halde onun zâtı duymasının ve görmesinin ta kendisidir. İşte bu, kendi varlığı değil, Hakkın varlığıdır. Allah, hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.

OTUZ ALTINCI ve OTUZ YEDİNCİ SORULAR

Bu Bilgi Onlara Nerede Açılır? Kimlere Açılır? Cevap:

Bu bilgi, edilgenlikleri ve birlikleri halinde açılır. Şöyle ki: Mazharlardan bir kısmı mazhar olduğunu bilirken bir kısmı mazhar oldu-

ğunu bilmez ve Hakka yabancı olduğunu zanneder. Bir kimsenin mazhar olduğunu bildiğinin belirtisi, dilediği herhangi bir yerde mazharların onun adına meydana gelmesidir. Örnek olarak Kadibü'l-Bân'ı verebiliriz. Onun âlemden dilediği yerde -dilemediği değil- mazharları vardı. Çünkü o, dilediği yerde değil, âlemde dilediği şey içinde gözükebilen birisiydi. Âlemde dilediği yerde zuhur eden biri, âlemden dilediği şeyde de zuhur imkânına sahiptir. Bu durumda tek bir suretin, farklı yerlerde ortaya çıktığı gibi pek çok suret de birbirini müteakiben onları algılayan bir hakikatte tek bir zâtı giydirir.

Bir ya da pek çok şahıs adına gerçekleşen farklı suretlerde Hakkın tecellisini tanıyacağı bir mekânda bulunan bir insanın bu durumu bilmesi, zevk yoluyla gerçekleşebilir. Bu durumu zevk yoluyla bilen kimse ise, böyle bir nitelikle nitelenme imkânı kazanır. İşte bu, bu mertebede ve bu güçte bulunduklarında onlara açılan kader sırrının bilgisidir.

OTUZ SEKİZİNCİ SORU

Rabbimizin İtaat ve Günahtaki İzni Nedir?
Cevap:

Allah Teala şöyle buyurur: *'Allah kötülüğü emretmez.'*[385] Öyleyse günah ve itaatin her ikisinde ortak olan izin, -hüküm yoluyla değil- fiilen verilmiş ilahi bir izindir. Allah'ın eşyada günah ve itaat hakkındaki hükmü, onları bu haliyle bilmesinin ta kendisidir. Dolayısıyla izin verilen şey, irade edilen değildir. Bu durumda hüküm, emredilmiş olamaz. Hükme konu olan şey, irade edilen ve emredilen şeydir. Öyleyse itaat ya da günah olmak yönünden, itaat ve günaha izin verilemez.

Allah Teala şöyle buyurur: *'Onlara bir iyilik isabet ederse, bu Allah katındandır derler. Kötülük isabet ederse bu senin katındandır derler. De ki hepsi Allah katındandır.'*[386] Bunların Allah katından olmaları, fiil olmak yönündendir. *'Bu kavme ne oluyor ki, sözü anlayamıyorlar?'*[387] Allah kötülüğün Hz. Muhammed'in nezdinden olabileceği iddialarını reddetmiştir. Nitekim Allah Musa hakkında da şöyle der: 'Musa ile ve onunla

beraber olanlarla uğursuz olmuşlardır.' Buna karşı Allah onlara şöyle der: *'Sana isabet eden her kötülük, kendindendir.'*[388] Yoksa o, Hz. Muhammed'den değildir. Bu konudaki kanıtımız *'De ki hepsi Allah katındandır'*[389] ayetiyle dile getirilir. Burada Allah, her şeyi kendine izâfe etmiştir. Her şey, iyidir ve O'nun elindedir. Kötülük ise O'na ulaşamaz. Soruyu itaat ve günah lafzıyla soran kişi, sorulana sahip olduğu bilgiyi görmek istediği zannını verir. Çünkü bu soru, keşf yoluyla hakikatleri bildiğini iddia eden kimse adına bir sınanma sorusudur. Bu bölümü *el-Mârifet* adlı kitabımızda açıklamıştık.

OTUZ DOKUZUNCU SORU

Bütün Yaratılmışlara Akılların Kendisinden Bölündüğü En Büyük Akıl Nedir?
Cevap:

Gerçekte mümkünlerden bilinir olanların mertebeleri, üçtür: Birincisi maddelerden soyut anlamlar mertebesidir. Bunların özelliği, kanıt ve açıklık yoluyla akıllar vasıtasıyla algılanmaktır. İkinci mertebe ise özellikleri duyularla algılanmak olan şeylerdir ki, bunlar duyulurlardır. Üçüncüsü ise, özellikleri akıl ve duyularla algılanmak olan şeylerdir. Bunlar, tahayyül edilen şeylerdir ve anlamların duyulur şeylerde şekillenmesidir. Onları, aklın hâdimi musavvire gücü şekillendirir. Bunun kaynağı ise, insan ve cin cisimlerinin kendinden oluştuğu doğa denilen bir şeydir.

Allah yükümlü kulları için mutluluklarının sebeplerini kendilerine gönderdiği peygamberlerin dilleriyle açıklamak istemiş, bunu ise resul ve nebî diye isimlendirilen bazı insanların kalplerine indirdiği yüce ruh (Cebrail) vasıtasıyla yapmıştır. Cebrail, anlamları muhataplarında duyulur suretler şeklinde aktarmıştır. Bu suretler, bölünme, parçalanma, azlık ve çokluk kabul eder. Bunun yerini ise, hayal mertebesi yapmıştır. Böylelikle manalar dinleyende somutlaşır (tecessüd) ve akıllar onları kendilerine benzetilmiş oldukları duyulurları algıladığı gibi benzetmeyle algılar. Söz konusu anlamlar gerçekte mekânlı olmadığı gibi bölüne-

bilir, az, çok, nitelik, nicelik, sınır, miktar sahibi de değillerdir. Şâri' bu kabilden getirdiği şeyleri kabul etmemiz için uyuyan insanın uykusunda bilgiyi süt şeklinde görmüş olmasını bize kanıt olarak getirdi. İnsan o sütü içer ve tırnaklarından taşıncaya kadar doygunluk hisseder. Hz. Peygamber'e 'Ey Allah'ın peygamberi! Bunu nasıl tevil edersin?' diye sorulmuştur. Burada, gördüğün suretin neye tevil edildiği kast edilmiştir. Peygamber 'bilgi' diye cevap vermiştir. Bilgi süt diye isimlendirilen bir cisim olmadığı gibi süt de değildir. Bilgi, duyuların kendisini algılayabilme özelliğinde olduğu suretlerden soyut bir anlamdır.

Şâri'nin akılların insanlara buğdayların taksim edildiği gibi taksim edildiğini söylediği ifade de, soyutların somutlara benzetilmesi kapsamına girer. Bazı insanlara akıldan ölçülebilir özellikteki suretlerde ortaya çıkan şeyden bir, iki ya da daha çok veya daha az ölçüler verilmiştir. Böylelikle, insanların akıllarda derecelenişi açıklanmıştır, bu durum, tanık olduğumuz bir şeydir. Bütün şahısların hilim sahibi olan akıllılar olmakla nitelendiklerini görürüz. Bu bağlamda bir kısmının aklı sırların ve anlamların kapalılıklarını algılar. Hikmet sahibi birisinin söylediği sözün lafzı, kapalı anlamlardan ve yüksek bilgilerden elli veya yüzden fazla yorum taşıyabilir. Bunlar, ilahi mertebeyle veya ruhanî şeylerle veya doğal varlıklarla veya matematikle veya mantıkla ilgilidir. Bir şahsın aklı ise, buradan daha aşağı derecededir. Başka birininki ise bundan daha aşağıda olabilir. Başka bir akıl en büyüğünden daha üstün olabilir. Akılların farklılığını gördüğümüzde, onların şahıslarda çokluk ve azlık kabul eden zâtların bölünmesi gibi bölündüğüne kanıt getirdik. Bu mânevî bölünmeyi kabul eden anlamı ise, 'en büyük akıl', başka bir ifadeyle akıllı varlıklarda dereceli bir şekilde bulunan bu akılların kendisinden çıktığı akıl diye isimlendirdik.

Bu 'en büyük akıl'dan akılların oluşumunu, en uygun benzetme ve temsille kendisinden bütün kandillerin tutuştuğu ilk kandile benzetebiliriz. Bu durumda fitiller sayısınca kandillerin sayısı da artar. Fitiller ise, o kandilin ışığından istidatlarınca kabul eder. Doğal bir fitil, olabildiğince temiz, yağı duru ve cismi büyük ise, ışığı daha geniş, nurunun cisminin niceliği de daha büyüktür. Böyle bir fitil, kendisinden duruluk ve temizlikte daha aşağıda bulunan fitilden daha büyüktür. Öyleyse ışıklar arasındaki farklılık, fitillerin farklılıklarına göre gerçekleşir. Bununla beraber, ilk kandilden bir şey eksilmez, bilakis o bulun-

duğu kemâl halinde kalır. Bu kandillerden her biri, ona benzer ve şöyle der: 'Ben onun benzeriyim. O benden hangi yönden üstün olabilir ki? Ondan alındığı gibi benden de ışık alınır.' Böyle söyler durur. Halbuki ilk kandilin asıl ve öncelik sahibi olması yönünden kendisinden üstün olduğunu görmez. İkinci üstünlük yönü ise ilk kandilin bir maddede bulunmayışıdır. İlk kandil ile Rabbi arasında vasıta yoktur. Onun dışındakiler ise varlığını ancak ilk kandil vasıtasıyla ve kendisinden tutuşmayı kabul ettiği maddeler vasıtasıyla alır. Böylelikle akılların dış varlıkları ortaya çıkar. Fer'î kandiller bütün bunlardan habersiz kalır ve bu konuda bir zevkleri yoktur. Varlığı bir baba ve anne arasında ortaya çıkan kimse, varlığı vasıtasız olan kimsenin hakikatini nasıl algılayabilir ki?

Akıllar kendisinden ortaya çıktıkları ilk aklı algılamaktan aciz ise, ilk aklı yaratanı -Allah- algılamaktan daha da acizdirler. Çünkü Allah'ın ilk yarattığı şey, akıldır. Söz konusu akıl, bu doğal nefisler vasıtasıyla bu akılların kendisinden ortaya çıktıkları şeydir. Öyleyse ilk akıl, babaların ilkidir. Allah yüce kitabında onu 'ruh' diye isimlendirmiş ve kendisine tamlama yapmıştır. Bu bağlamda doğal nefisler, bu ruh ve her doğal nefse ait tikel ruh hakkında şöyle demiştir: *'Onu düzenleyip kendisine ruhumdan üflediğimde.'*[390] Bu, en büyük akıldır. Bu nedenle onun için 'garîzî akıl' denilir. Bunun anlamı, doğal yaratılışın istidadıyla onu gerektirmiş olmaktır. Bu yaratılış ise onun düzenlenmesi ve bu şeyi kabul etmek için itidale kavuşturulmasıdır.

Bilmelisin ki, çok olan her şeyin aslı birdir. Cisimler tek bir cisme, nefisler bir nefse, akıllar bir akla döner. Fakat salt birliği yönünden birden çokluk meydana gelmez. Aksine nispetler vasıtasıyla çokluk birden meydana gelebilir. Zikrettiğimiz durumu düşündüğünde, işin böyle olduğunu görürsün. Bu durumda bu bir, kendiliğinde bölünmemiş iken, adeta çokluğa bölünmüş gibidir. Bölünmemiş olması, onun nefisler ve akıllar gibi bölünmeyi kabul etmeyen başvurulan bir asıl olmasından kaynaklanabilir. Ya da onda bu çokluğun kendisinden meydana gelecek bir gücün bulunmasıdır. Bununla beraber, su ya da rüzgâr ile canlının kendisinden oluştuğu cisimler gibi, cisimliği yönünden bir eksilme olmaz. Söz konusu su veya rüzgâr, kendisinden oluşan cismin tanımından değildir.

KIRKINCI SORU

Âdem'in Niteliği Nedir?
Cevap:

Ona ister 'ilahi mertebenin niteliği' ister 'ilahi isimlerin toplamı' ister Hz. Peygamber'in söylediği gibi 'Allah Âdem'i kendi suretine göre yarattı' de ve bunu onun niteliği say! Çünkü Allah Âdem'in yaratılışında iki elini biraraya getirdiğinde, Âdem'e kemâl özelliğini verdiğini anladık. Allah Âdem'i toplayıcı ve kâmil yarattı. Bu sayede Âdem, bütün isimleri kabul edebilmiştir, çünkü o, hakikatleri yönünden âlemin bir toplamıdır. Öyleyse Âdem müstakil bir âlem demektir. Onun dışındakiler ise, âlemin parçasıdır.

İnsanın bâtını yönünden Hak ile ilişkisi, dünya hayatındaki en kâmil şeydir. Âhiret yaratılışında ise, zâhir ve bâtın yönünden Hak ile ilişkisi vardır. Bâtını olmayan meleğin ise zâhiri yönünden Hak ile ilişkisi daha tamdır. Fakat melek Hakka zâtı yönünden değil, 'Allah'ın isimlendirileni olması yönünden nispet edilir. Çünkü Allah zâtı yönünden zâtına aittir. Allah diye isimlendirilmesi yönünden ise, âlemi talep eder. Böylelikle âlem, Haktan mertebeden başkasını bilemez. Bu ise O'nun ilah ve rab olmasıdır. Bu nedenle O'nun hakkında ancak bu nispet ve izâfetler bakımından konuşulabilir.

Âdem zâhirinin ve dış yönünün üzerindeki hükmü nedeniyle Âdem diye isimlendirildi, çünkü ondan zâhirinden başka bir şey bilinmemiştir. Aynı şekilde, Haktan ez-Zâhir isminden başka bir şey de bilinmedi. Bu ise, ilahi mertebedir. Öyleyse zât bilinemez! Aynı şekilde, âlemde melekler ve diğerlerinin karşısında Âdem de bâtını bilinmeyendir. Melekler, farklı, birbirine zıt ve birbirini iten doğalardan meydana geldiğini gördüklerinde dış yaratılışına bakarak onun bozgunculuk yapacağı hükmünü vermişlerdir. Melekler bu unsurların bu yaratılıştaki birisi üzerinde etki ortaya çıkartacaklarını anlamıştı. Halbuki onun iç yüzünü bilselerdi -ki o Allah'ın Âdem'i üzerinde yarattığı suretin hakikatiydi- melekliği de onun yaratılışının bir yönü sayarlardı. Halbuki onlar, ilahi isimleri bilememişlerdi. Âdem ise, bu toplayıcılık sayesinde

kendisine gösterilen bu isimleri bilmiş ve zâtını görmüştür. Böylelikle her şeyde ve her şeyden olan dayanağını öğrenmiştir.

Bütün âlem, Âdem'in tafsilidir. Âdem ise, toplayıcı kitaptır. Öyleyse âlem karşısında Âdem, beden karşısında bir ruh gibidir. İnsan âlemin ruhu, âlem onun bedenidir. Her ikisiyle ise, âlemin tümü 'büyük insan' olur. İnsan ise ondadır. İnsan olmaksızın âleme baktığında, onu ruhsuz-düzenlenmiş bir cisim gibi görürsün. Öyleyse insan vasıtasıyla âlemin kemâle ulaşması, bedenin ruh vasıtasıyla kemâle ulaşmasına benzer. İnsan âlem cismine üflenmiştir ve insan âlemdeki maksattır. Allah, melekleri ona elçiler edinmiş, bu nedenle de melekleri 'resuller' diye isimlendirmiştir. Melek, risalet anlamındaki 'me'luke' kelimesinden gelir. Üstünlüğü suretin kemâline bağlarsan, 'insan daha üstündür' dersin. Üstünlüğü Allah'ı bilmeye bağlarsan -teorik düşünce yönünden değil, Hak yönünden gelen bilgi yönünden- üstün ve faziletli olan kimse, 'bu benden daha faziletlidir' diye Allah'ın şereflendirdiği kimse olur. Çünkü Allah dilediği kullarını üstün yapmaktan engellenemez. Allah'ı bilmenin -ki şeref ona bağlıdır- varabileceği bir sınır yoktur.

KIRK BİRİNCİ SORU

Onun Dost Edinilmesi Ne Demektir?
Cevap:

Allah Âdem'i üç şey ile dost edindi. Birincisi iki eliyle yaratılışını gerçekleştirmesidir. İkincisi, meleklerine öğretmediği isimlerini öğretmekle onu dost edinmesidir. Üçüncüsü ise, halifeliktir. Bu ise *'Yeryüzünde bir halife yaratacağım'*[391] ayetinden kasdedilen şeydir. Halife sözü *'yeryüzünde bir ilah vardır'*[392] sözünden kaynaklanmış ise, Âdem yeryüzünde Hakkın vekilidir ve söz onun üzerinde gerçekleşir. Halifelik yok olduğunda yeryüzünde bulunanın yerini alacak kimse anlamındaysa, konumuz bu değildir. Halife derken kastedilen, Hakka vekilliktir, çünkü melekler *'yeryüzünde bozgunculuk yapacak ve kan akıtacak'*[393] demiştir. Böyle bir özellik ise, hüküm sahibi bir kimseden meydana gelebilir.

Hüküm ise, öncelik mertebesine ve emirleri uygulayan kimseye ait olabilir.

Soru soran, yaratılmışlarda Allah'ın vekili olan halifeyi kast edebilir. Allah onu ez-Zâhir ismiyle yerleştirmiş ve ona içerdikleri özellikler bakımından isimlerin bilgisini vermiştir. Sonuçlar (infialler) bu isimlerden ortaya çıkar. Âdem, bu isimlerin tasarruflarını âlemde gerçekleştirir. Çünkü her ismin âlemde kendine özgü özel bir etkisi vardır. Bunu, harfler ilmini ve harflerin yazılı olmaları, söylenişleri ve hayalde tahayyül edilişleri yönüyle sıralanışlarını bilenler bilir.

Bu bağlamda harflerin bir kısmının üst âlemde etkisi vardır. Bunlar söylendiğinde veya duyu âleminde yazıldığında, ruhanîler onlar vasıtasıyla iner. Bir kısmının cin ve ruhanîler gibi ceberut âleminde etkisi vardır. Bir kısmının zikredilmesi, her hayalde ve duyuda bir etkiye sahiptir. Bir kısmının ise, nispetlerin mevzii olan en yüce ve korunmuş mertebede etkisi vardır. Bu tek etkiyi ve onun isimlerini -ki teşrî isimleridir- sadece nebîler ve peygamberler bilebilir. Söz konusu şeriatlarla amel etmek ise, bu nispet mertebelerinde etkin olmayı sağlar. O, farkına varılmayan yüce mertebedir. Hak onu eserlerinin yeri ve tecellilerin yansıdığı bir yer yaptı. O, iniş, istiva, beraberlik, sevinme, gülme, miktar ve ancak ölçülen nicelik ve nitelik sahibi zâtlar için düşünülebilecek özellikleri (Allah'a) verir.

Allah şöyle buyurur: *'Gökte ilah odur.'*[394] Burada göklerde ilah olarak ortaya çıkmayı sağlayacak kendine özgü isimle hüviyet (O) zikredildi. *'Yerde de ilahtır.'*[395] Burada ise ilah olması yönünden yeryüzünde ortaya çıkmaya uygun isim getirildi. Böylelikle Âdem bu ismin vekili oldu ve söz konusu isim onun bâtınıdır. Bu isim, halifeliğinin bulunduğu yeryüzüne özgü ilahi isimlerden meydana gelen etkileri Âdem'e öğretendir. Yerde halife olan herkes için aynı durum geçerlidir. Bu nedenle Allah *'Sizi yeryüzünde halifeler yaptı'*[396] buyurdu. Başka bir ifadeyle, bu mertebede bir kısmımız diğerlerinin ardından gelir. Bununla beraber, zaman ve hallerin değişmesi nedeniyle yeryüzündeki halifeler arasında bir derecelenme vardır. Hal ve zaman, bir önce ya da sonraki hal ve zamanın verisinden başka bir durumu verir. Bu nedenle, asırların değişmesiyle peygamberlerin mucizeleri de değişir. Her peygamber ve halifenin mucizesi, o zamana ve bilginlerin hallerine egemen duru-

ma göre ortaya çıkar. Söz konusu özellik, tıp, sihir, fasihlik ve benzeri bir şey olabilir. Bu durum, *'Bir kısmınızı derece bakımından diğerlerinden üstün yaptı'*[397] ayetinde dile getirilir. Allah halifelere şöyle der: *'Size verdiği hususlarda sizi sınar. Rabbin hızla cezalandırır. O bağışlayıcı ve merhamet edicidir.'*[398] Bu iki nitelik ise, hüküm, emir ve yasaklamanın elinde bulunduğu kimse adına gerçekleşebilir.

Böyle bir üslup, onun saltanat halifeliğini ve mülkünü kastettiği ihtimalini güçlendirir. Bu durumda soruda kast edilen şey, ilahi görevlendirmedir. En büyük etkisi ise nefsin düşünen (natık) olması yönünden himmet gücüyle fiildir. Yoksa bu, lafızda alışılagelmiş harf ve ses yönünden bir etki değildir. Çünkü arkadaşlarımızdan bir guruba göre, nefsin dilinkine benzemeyen kendisine yaraşır tarzdaki nutk özelliği olmaksızın himmetten bir sonuç gerçekleşmez. Onları bu düşünceye sevk eden şey, Allah'a vekil olmanın anlamıdır. Allah bir şeyi dilediğinde -ki dilemek bizde 'himmet' diye isimlendirilir- ona ol der ve o da olur. İşte bu, bizde nutk veya -kendisine layık bir tarzda- 'söz' diye isimlendirilir. Allah kendisi hakkında iradeyle yetinmemiştir ki, ona sözü bitiştirdi. Yaratma (tekvîn), bu durumda gerçekleşti. Onun vekilinin de -ki o halifedir- yaratırken kendisini halife edinenden yetkin olması mümkün değildir. Bu nedenle nefsin nutk gücü olmaksızın himmet ile yetinmemişlerdir.

Biz ise bunu kendi yerinde söyleriz ve o doğrudur. Şu var ki, zâtın hak ettiği şey onlardan gizlenmiştir. Çünkü mertebe o olmaksızın bilinemez. Böylece mertebe, hiç kuşkusuz, zâttan meydana gelir. Çünkü zât özü gereği onu ister. Yoksa himmet ya da söze dayanan bir sözle onu talep etmez. Bilakis onun himmet veya sözü, zâtının ta kendisidir. Binaenaleyh ulûhiyetin zâta ait olması, halifenin zâtı olması yönünden, halifenin zâtından meydana gelen şeydir. Söz konusu olan, cisminin ve ruhunun yaratılışı demek olan zâtı değil, halifelik zâtıdır. Bununla beraber, akla göre -bilgilerin ölçülerinde- ve dine göre bir sonuç meydana getirmenin varlığı için üç nispet zorunludur. Akla gelirsek, ölçü bilenler, bunu bilir. Şeriata gelirsek Allah Teala şöyle buyurur: *'Bizim sözümüz.'*[399] Burada çoğul ifade eden 'biz' zamiri, zâtının varlığıdır ve ona gönderme yapar. Bu, bir şeydir. Ardından *'onu istediğimizde'*[400] der ve ikinciyi zikreder. *'Ona ol deriz'*[401] ifadesi ise üçüncü unsurdur. Burada zât, irade eden ve söyleyen vardır. Bundan ise, hiç kuşkusuz, yaratma

(tekvîn) gerçekleşir. Öyleyse Allah'ın yaratmaya güç yetirmesi, dince üç durumun dikkate alınmasıyla gerçekleşmiştir.

Aynı şekilde, bilgilerde de sonuç öncüllerin sıralanışıyla gerçekleşir. Her öncül bir yüklem ve konudan bileşiktir. Dörtten birinin yinelenmesi ise zorunludur. Bu durumda anlam bakımından öncüller üç, terkipte ise dörttür. Böylelikle yaratma ferdiyetten (teklik) meydana gelir ki, o da üçtür. Bunun nedeni, ferdiyetin mutlak birliğe (ahadiyet) nispetinin gücüdür. Böylece bir'in gücüyle var olanlar ortaya çıkmıştır. Oluş onun aynı olmasaydı, zuhur ortaya çıkmazdı. O halde her yaratılmışa nispet edilen varlık, Hakkın varlığıdır. Mümkünün varlığı yoktur. Mümkünlerin a'yân'ı (sabit hakikatleri) bu varlığın zuhur ettiği yerdir. Adaşımız ve babamızın adaşının oğlunun sorduğu soruya verdiğimiz cevabı iyice düşün! Hatmü'l-Evliya isimli kitabında bu soruları soran Muhammed b. Ali Tirmizî'den söz ediyoruz.

KIRK İKİNCİ SORU

Onun Fıtratı Nedir? Yani, Âdem'in veya İnsanın Fıtratı Nedir? Cevap:

Tirmizî, insan olmak bakımından onun fıtratını kast ediyorsa, bunun bir cevabı vardır, eğer halife olmak bakımından fıtratını kast ediyorsa, bunun da bir cevabı vardır. 'Halife insan' olmak yönünden fıtratını kast etmişse, bunun da cevabı vardır. Ya da, ne insan ne halife olmak yönünden fıtratını kast etmişse, onun da bir cevabı vardır ki, bu en üstün nispettir.

İnsan salt Hak olduğunda, ne insandır ne halife! Nitekim kutsi bir rivayette 'Ben kulumun duyması ve görmesi oldum' denilir. Burada bir yabancılık yok iken, insanlık nerede kaldı? Burada, doğrudan amir iken halifelik nerede kaldı? Allah bu rivayette seni var saymış ve ardından silmiştir. Seni saptırmış ve sana hidayet etmiştir. Başka bir ifadeyle, sana açıkladığı hususta seni şaşırtmıştır. Öyleyse sen hayreti açık seçik

öğrenmiş ve işin sonuçta bir hayret olduğunu anlamışsındır. Bu noktada hidayetin konusu, dalalettir. Sonra şöyle der: 'Sen varsın ve yoksun.' 'Attığında atmadın sen, fakat Allah attı.' 'Atan' Muhammed idi, fakat Allah attı. Öyleyse Muhammed neredeydi? Böylelikle onu silmiş ve ispat etmiş, sonra tekrar silmiştir. O halde Muhammed iki silme arasında olumlanandır. Söz konusu olan ezeli bir silmedir ve 'atmadın' ifadesinde dile getirilmiştir. Diğeri ise, ebedi bir silmedir ve 'fakat Allah attı' ifadesidir. Hz. Muhammed'in olumlandığı yer ise, 'attığında' sözüdür.

Öyleyse bu ayette Hz. Muhammed'in ispatı, iki zaman arasında sürekli varlık anlamına gelen 'şimdi'ye benzer. Bu iki zamandan biri geçmiş zaman -ki olumsuzlama, silme ve yokluktur- diğeri ise gelecek zamandır, o da sırf yokluktur. Aynı şekilde, duyu ve göz Muhammed'in attığını gördü. Hak onu iki yokluk arasında olumlanan yaptı ve böylelikle varlığın ta kendisi olan şimdiye benzedi. Varlık, Hakkın varlığıdır, başka varlık yoktur. O, geçmişte şimdi ve gelecekte sabit olandır ve böylelikle mevhum bir sınırlanmadan uzaklaşır. 'Latif ve Habir' olan Allah'ı tenzih ederim!' Bu nedenle şöyle demiştir: *'Müminleri güzel bir imtihanla denemek için (yaptı)'*[402] Burada 'hıbra' kelimesi zikredildi. Başka bir ifadeyle, biz bunu imanlarında müminleri denemek için söyledik. Çünkü bunda imanında eksiklik bulunanın sarsıntıya uğrayacağı bir çelişki vardır. Bu eksiklik, imanın 'Her şeye yaratılışını verdi' ifadesindeki kemâl mertebesinde hak ettiği hususlaki eksikliktir.

İşte bu cevap, dördüncü ve en zor yöndeki cevaptır.

İnsan olmak yönünden Âdem'in fıtratına gelirsek, onun fıtratı büyük âlemdir. Halife olmak yönünden fıtratı ise, ilahi isimlerdir. 'İnsan-halife' olmak yönünden fıtratı ise, bir mertebenin mensup olduğu zâttır. Bu mertebe onsuz düşünülemeyeceği gibi o da bu mertebesiz düşünülemez. Allah şöyle buyurur: *'Gökleri ve yeri yaratandır.'*[403] Bu ifade, *'Gök ve yer bitişik bir haldeyken, onları ayırdık'*[404] ifadesine benzer. Fıtratın türetildiği 'fatr' kelimesi, parçalanma demektir. *'Allah'ın insanları kendisi üzerinde yaratmış olduğu yaratışında değişme yoktur.'*[405] İşte bu fıtrattır. Allah'ın kelimeleri de değişmez. Bu ise *'Benim nezdimde söz değişmez'*[406] ayetinde dile getirilir. Başka bir ifadeyle, bizim sözümüz değişme kabul etmeyen tek bir sözdür. Peygamber şöyle der: 'Her doğan fıtrat üzerinde doğar.' Burada belirlilik takısı (lâm-ı ta'rif), bilinen

bir şeyi anlatır. Başka bir ifadeyle, Allah'ın insanları yarattığı fıtrat demektir. Bazen belirlilik takısı, bütün yaratılış türlerini içerir. Çünkü insanlar, yani bu insan âlemin toplamı olduğunda, onun fıtratı da âlemdeki bütün fıtratları toplar.

Âdem'in fıtratı, bütün âlemin fıtratlarıdır. Bu yönüyle Âdem, âlemdeki her bir türün rabbini biliyor olduğu yönden Rabbini bilir. Onun fıtratı, sayesinde varlığında ortaya çıkan ilahi tecellidir. Var edildiğinde, bu tecelli onun adına gerçekleşir. Âlemdeki her varlığın istidadı da ondadır. Öyleyse Âdem, her bir şeriat ile ibadet eden, her dille tespih eden -insanlığının hakikatinin gereğini yerine getirdiğinde ve nefsini bildiğinde- her tecelliyi kabul edendir. Çünkü ancak kendini bilen Rabbini bilebilir. Bir şey onu bütünden perdelerse, kendisine zulmeden haline gelir ve böyle bir insan kâmil insan değildir. Bu nedenle Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Erkeklerden pek çok kimse kemâle ermiş iken kadınlardan Meryem ve Asiye kemâle ermiştir.' Burada onların kendilerini bilmedeki kemâllerini kast etmiştir. Kendilerini bilmeleri ise, Rablerini bilmeleri demektir.

Öyleyse Âdem'in fıtratı, Allah'ı bilmektir. Böylelikle Âdem, bütün fıtratları da bilmiş olur. Bu nedenle Allah, *'Âdem'e bütün isimleri öğretti'*[407] demiştir. Bütün, bu sınıf içinde amaçlanan ihata ve genelliği anlatır. Yaratılışın dışında kalan isim ve nispetleri ise, ancak O bilebilir, çünkü onların yaratılmışlarla ilişkisi yoktur. Bu durum Hz. Peygamberin bir duasında söylediği 'Gaybının bilgisinde kendine ayırdığın isimler' şeklinde dile getirilir. Kast edilen, ilahi isimlerdir. İsimlerin anlamı, oluşun talep ettiği şeyler de olabilir. Fakat oluşun bir sonu yoktur. Dolayısıyla Hakkın isimlerinin de sonu yoktur. Böylelikle sonsuz şeylerin yaratılışını sınırlamak imkânsız olduğu için varlığı geçerli olmayacak bir yerde kendine ayırma gerçekleşti. Mahiyeti bakımından zâta gelirsek, onun bir adı yoktur. Çünkü o, bir etkinin mahalli olmadığı gibi kimseye de bilinmez. Bir nispetten soyut olarak ona delil olacak isim olmadığı gibi böyle bir şey mümkün de değildir. İsimler tarif ve temyiz içindir. Bu, Allah'ın dışındaki herkese kapalı bir kapıdır. Öyleyse Allah'ı ancak Allah bilir!

Binaenaleyh isimler bizimledir, bize aittir, bize dayanır, bizde zuhur eder, hükümleri sizdedir, bizde sona ererler, bizden ifade edilirler, başlangıçları da bizdendir.

O isimler olmasaydı, biz de olmazdık
Biz olmasaydık, onlar da olmazdı

Onlarla göründük, (kendimizle) görünmedik.
Onlar da bizle göründü, (kendileriyle) değil.

Gizlenselerdi, (başka yönden) tecelli ederlerdi
Zuhur etselerdi, gizlenirlerdi.

Seksen üçüncü kısım sona erdi, onu kırk üçüncü soruyla seksen dördüncü kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] SEKSEN DÖRDÜNCÜ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

KIRK ÜÇÜNCÜ SORU

Fıtrat Nedir?
Cevap:

Fıtrat, mümkünlerin karanlıklarının parçalanıp suretler arasında ayrımın gerçekleşmesini sağlayan ışık ve nurdur. Bu durumda daha önce iki şeydeki ortaklık yönünden hareketle 'bu şunun aynıdır' denilirken artık 'şu bu değildir' denilir. '*Gökleri ve yeri parçalayan (fatır, fıtratın sahibi) Allah'a hamd olsun*'[408] ayeti, '*Allah göklerin ve yerin nurudur*'[409] ayetiyle aynı kapsama girer. Tüm âlem gök ve yerdir, başka bir şey değildir ve nur ile zuhur etmişlerdir. Başka bir ayete ise '*Onu Hak ile indirdik, hak ile indi*'[410] denilir. Gökler ve yeri Allah izhar ettiği gibi dolayısıyla onların nurudur. Öyleyse mazharların zuhuru, Allah'ın kendisidir. Binaenaleyh 'Allah gökleri ve yeri yarandır (yaratan)' . Böylelikle göğü ve yeri nuruyla izhar etmiştir (yarmıştır). Öyleyse Allah göklerin ve yerin fıtratıdır. Fıtrat, insanların üzerinde yaratıldığı şeydir. 'Her doğan fıtrat üzerinde doğar.' 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim? Onlar da 'evet' dediler.' Öyleyse Allah onları ancak 'kendi üzerinde' yarattığı gibi ancak kendisiyle yarattı. Bu sayede, eşya birbirinden ayrıştı, farklılaştı ve belirginleşti. Eşya, Hakkın zuhuru karşısında, 'bir şey değildi.' Varlık, O'nun varlığıdır, kullar O'nun kullarıdır. Onlar hakikatleri (a'yân) bakımından kullar, varlıkları bakımından Haktır. Onların a'yânı, varlıklarından fıtrat sayesinde ayrıştı. Söz konusu fıtrat, ayn ile

varlığını ayırt eden şeydir. O, Allah'ı bilenlerin bilgisinin ilgili olduğu hususların en kapalısıdır. Bunun öğrenilme zamanı kısadır.

KIRK DÖRDÜNCÜ SORU

Onu Niçin 'Beşer' Diye İsimlendirdi?
Cevap:

Allah Teala (İblis'e yönelik) şöyle buyurur: *'İki elimle yarattığıma secde etmekten seni ne aklı koydu?'*[411] 'İki el' insanı şereflendirmek için zikredildi. Hal karinesi, celaline layık tarzda Hakkın iki elinin insanın yaratılışına doğrudan temasını (mübaşeret) gerektirir ve bu nedenle onu 'beşer' diye isimlendirdi. Çünkü kudret anlamındaki el, teşrif edilen kimseye karşı bir şeref taşımaz. Nimet anlamındaki el de böyledir, çünkü nimet ve kudret (anlamıyla el), bütün varlıkları kuşatmıştır. Öyleyse 'iki elim ile' -nimet ve kudretten farklı olarak- özel niteliğe sahip akledilir bir durum olmalıdır. Kur'an'ın dilleriyle indiği Arapların kullanımından anlaşılan budur. Araplar 'bunu eliyle yaptı' dediklerinde, vasıtaların ortadan kalkması anlaşılır.

İnsan cisimleri içinde Âdem'in yeri, İlk Akıl'ın akıllar içindeki yeriyle birdir. Cisimler bileşik oldukları için, bileşikliğin varlığı nedeniyle iki eli talep etmiştir. Aynı şey, bileşik olmadığı için İlk Akıl'da zikredilmedi. Âdem ve İlk Akıl vasıtaların ortadan kalkışında biraraya gelmiş, -iki el zikredilse bile- yaratılışta vasıtaların kalkmasından sonra ise Âdem'in 'beşer' diye isimlendirilmesini sağlayan durumdan başka bir şey olmamıştır. Bu hakikat onun oğullarına da nüfuz etmiştir. Dolayısıyla onun oğullarından her biri 'doğrudan temas' ile meydana gelmiştir. Bakınız! Hz. İsa'nın varlığı, Ruh, Meryem'e 'yakışıklı bir insan suretinde göründüğünde' meydana geldi. Böylece onu, kendisiyle İsa'nın var edilişi arasında bir vasıta yaptı. Bu ise 'yakışıklı adam' sözüyle doğrudan temasa bir uyarıdır. Allah Teala şöyle buyurur: *'Mescitlerde itikaftayken onlara yaklaşmayınız (mübaşeret).'*[412] Bir şeyin 'beşeri' onun dış yönüdür. (Aynı kelimeden türetilmiş müjde anlamındaki) Büşra, ciltte meydana getirdiği belirtinin ortaya çıkmasıdır.

Allah bir şeye 'ol (kün)' der. Kef ve Nun harfleri, Âdem'in yaratılışındaki iki el konumundadır ve Allah bir şeye söylenen sözü onu doğrudan temas konumuna yerleştirdi. Kef ve Nun'u ise iki el konumuna yerleştirmiş ve iki sakin harf biraraya geldiği için düşen Vav'ı ise (k-v-n) Âdem'in yaratılışında iki eli biraraya getiren konumuna yerleştirmiş, 'kün'deki vav gizlendiği gibi onu açıkça zikretmemiştir, fakat o 'kün'de gizlenmiştir ve bu durum geçici bir durumdan kaynaklanır. İki eli biraraya getirenin (sebep) gizlenmesi ise, fiilin hakikatinin gereğinden kaynaklanır. Bu ise '*Onları göklerin ve yerin yaratılışına tanık tutmadık*'[413] ayetine işaret eder. Söz konusu olan, fiil halidir. Çünkü Allah'ın dışındaki hakikatlerde bu tanıklığı verebilecek kimse yoktur. Öyleyse Allah'tan başka kimsenin fiili olmadığı gibi varlıkta ihtiyarî olarak gerçekleşen bir fiil de yoktur. Âlemde bilinen bütün ihtiyarî (eylemler), cebirden kaynaklanır. Dolayısıyla herkes ihtiyar ve seçiminde mecburdur. Gerçek fiilde ise, bir zorlama olmadığı gibi ihtiyar da yoktur, çünkü onu zât gerektirir. Bu, meseleyi iyice öğren! Sınırlı varlığın ortaya çıkması için Mutlak Varlığın a'yân-ı sâbite'ye temasıyla (mübaşeret) sınırlı varlık 'beşer' diye isimlendirilmiş, sonra insan bu isme tahsis edilmiştir. Çünkü insan, yaratılış bakımından varlıkların en yetkinidir ve varlıklardan her bir tür bu kemâle sahip değildir. İnsan, bütün mazharların en tamıdır ve bu sayede -başka bir hakikat değil- insan 'beşer' adını hak etmiştir.

'*Bir vahiy ya da perde ardından veya kendisine elçi gönderip izniyle dilediklerini vahyetmedikçe beşer ile konuşması mümkün değildir, o hakim ve yücedir*'[414] ayetinde bütün bu konuşma türleriyle konuşulan kişi, 'beşer' diye isimlendirildi. Bunun nedeni, ruhanîliği yönünden kendisine ait olan 'ruh mertebesi'ne katılmaktan onu alı koyan şeylerin insana temasıdır. Konuşulan kişi beşerîlik derecesinden yükselirse, Allah kendisiyle ruhlarla konuştuğu gibi konuşur. Çünkü ruhlar, benzeşmede daha güçlüdür. Bunun nedeni, onların bir yere yerleşme ve bölünmeyi kabul etmeyişleridir. Bâtın ve zâhirleri olmaksızın, suretlerde görünebilirler. O halde, onlarm kendi zâtlarından kaynaklanan tek bir özellikleri vardır ki, o da onların zâtlarının aynıdır. Beşerin yaratılışı ise, böyle değildir, çünkü o bütün âlemin suretine göre var olmuştur. Bu sayede beşerde doğrudan temas, yerleşme ve bölünmeyi gerektiren özellikler vardır ki, 'beşer' diye isimlendirilen kimse odur. Aynı zamanda beşerde

söz konusu halleri gerektirmeyen bir şey de vardır ki o da kendisine üflenen ruhudur. İki el, onun beşerilik yönüne yönelmiş, böylelikle onun yaratılışında eller çift ortaya çıkmıştır. Bu nedenle o, beşer olmak yönünden Hakkın kelamını sadece zikredilen bu tarzlar ile ya da onlardan birisiyle duyabilir. Kendi zannınca beşeriliğinden ayrıldığında ve ruhunu müşahede derecesine ulaştığında ise, Allah onunla maddelerden soyut ruhlarla konuştuğu gibi konuşur. Örnek olarak, Hz. Muhammed ile bir bedevi için söylenen 'Onu komşu edin ki, Allah'ın kelamını duysun' ifadesini verebiliriz. Bedeviye Hz. Muhammed'in dili bir şey okumuş, Allah ise o esnada Hz. Muhammed'i kalbine vahyi indiren Cebrail konumuna yerleştirmişti. Bu ise ayette *'ya da bir elçi göndermesi'*[415] şeklinde ifade edilir. Kastedilen insana elçi gönderilmesidir. Elçi ona Rabbinin izniyle dilediklerini vahyeder. Kastedilen, Allah'ın ona emrettiği şeyleri vahyidir.

'Ancak vahiy olarak konuşur'[416] ayetinde ise bir alamede birlikte ilham kastedilmiştir. Söz konusu alamet sayesinde Rabbinin kendisiyle konuştuğunu öğrenir ve bu sayede gerçeği karıştırmaz. *'Ya da bir perde ardından...'*[417] Burada ise harfler ya da sesler perdesiyle insana sesini duyurmayı amaçlar. Nitekim bedevi, okunan Allah kelamını böyle duymuştu. Kastedilen, dinleyenin kulak perdesi olabileceği gibi genel anlamda beşerilik perdesi de olabilir. Allah Musa ile Tur'un sağ yanındaki mübarek bir ağaçta *'Ey Musa, ben Allah olanım'*[418] diye konuştuğu gibi bu kişiyle de eşya içinde konuşur. Musa beşeriliğinin gerektirdiği ateş aramayla ilgilendiği için, konuşmada yön ve sınır belirlenmiş, muhtaç olduğu şeyde Musa'ya nida edilmiştir. Hak insanların Allah'a muhtaç olduğunu söylemiş, Allah'tan başkasına ihtiyaç duyulmasına karşı duyulan ilahi kıskançlık (gayret-i ilahiyye) nedeniyle Allah ayette 'muhtaç olunan her şey' diye isimlendirilmiştir. Böylelikle Allah Musa'ya ihtiyacının suretinde tecelli etmiştir. İhtiyacına geldiğinde ise ihtiyaçtan (ateşten) kendisine nida etmiştir. Böylelikle gerçekte Musa Allah'a muhtaç idi. Perde ise, tecellinin kendisinde gerçekleştiği suret vasıtasıyla ortaya çıkmıştı. Allah ona muhtaç olduğu şey yönünden nida etmeseydi, Musa O'nu tanıyamayacaktı. Âhirette de ilahi tecelli -ki inkâra maruz kalacaktır- böyle bir şekilde gerçekleşecektir.

'O Âlî'dir (Yücedir).' Yani, zikrettiği ve konumlarına yerleştirdiği mertebelerin gereğini bilendir. 'Hakim'dir.' Menzilini bildiği şeyi in-

dirmek kast edilir. İş değişseydi, ondan da aciz kalmazdı. Fakat O'nun 'Âlî' ve 'Hakim' olması, işin olduğu gibi gerçekleşmesini gerektirir. Allah peygamberine beşeriliği talep eden bütün mertebeleri haber verdiğinde, ona 'işte böyle' yani bu şekilde '*sana emrimizden bir ruh vahyettik*'[419] buyurdu. Yani vahyi senin kalbine indiren ruhu vahyettik. Söz konusu olan, Ruhu'l-kuds, başka bir ifadeyle beşer sınırlılığından münezzeh Ruh'tur. Burada Arapçaya göre bu lafzın gereğiyle beşer ifadesiyle neyin kast edildiğini açıklamış olduk.

KIRK BEŞİNCİ SORU

Âdem Hangi Özellik Nedeniyle Meleklerden Önce Geldi?

Cevap:

Allah bu durumu '*Âdem'e bütün isimleri öğretti*'[420] ayetiyle açıklar. Kastedilen, var olanların hakikatlerini var etmeye yönelmiş ilahi isimlerdir. Bunların arasında meleklerin yaratılışına yönelip de meleklerin bilmediği ilahi isimler de vardır. Hak bu isimlerle isimlendirilenleri ortaya koymuştur. İsimler için söz konusu şeyler, ruhlar için sûri maddeler konumundaki ilahi tecellilerdir. Ardından meleklere 'Bunların isimlerini bana söyleyiniz' demiştir. Başka bir ifadeyle, Hakkın tecelli ettiği suretlerin isimlerini bildirin. 'Seni tespih ediyoruz sözünde dürüst iseniz...' Acaba kullarıma göründüğüm bu tecellilerin gereği olan bu isimlerle beni tespih etmiş misiniz? 'Senin için takdis ederiz' zâtlarımızı, seni bilmemekten! Bu tecellileri ve onlara ait olup beni tenzih etmenizi gerektiren isimleri bilmemekten zâtlarınızı benim için tenzih ettiniz mi? Melekler 'Senin öğrettiğinden başka bizim bilgimiz yoktur' der. Onların Allah hakkındaki bilgilerinin bir yönü, öğretimi Allah'a izâfedir. 'Sen -bilinmeyeni- bilensin, -eşyayı mertebelerine yerleştiren- hakimsin.' Bu halifeye bize gizli kalan ve bize vermediklerini verdin. Yaratılış mertebesi bunu gerektirmeseydi, ilahi hikmet, bu bilginin -bize değil de- kendisine tahsis ettiğin beşere ait olmasını gerektirmezdi.

Allah Âdem'e şöyle dedi: 'Şunların isimlerini onlara bildir.' Başka bir ifadeyle, kendilerine sunduğumuz (şeylerin isimlerini) onlara bildir. Âdem meleklere o tecellilerin isimlerini bildirdi. Söz konusu tecelliler, Âdem'in yaratılışında bulunan ve Allah'ın iki elinin gereği olan ilahi hakikatler adedinceydi. Bu hakikatlerden hiç biri meleklerde bulunmuyordu. Bu nedenle meleklere sunulan isimlendirilenler, Âdem'de bulunan hakikatlerin suretlerindeki ilahi tecellilerdi. İşte onlar 'Âdem'in âlemi' idi. Âdem onların isimlerini kendilerine öğrettiğinde, Allan onlara şöyle der: '*Ben size göklerin gaybını bildiğimi söylemedim mi?*'[421] Kastedilen, ulvî gayb ilimleridir. '*Ve yerdekileri.*' Bunlar ise, doğada bulunan sırlardır. '*Ve gizlediklerinizi bilirim.*' Yani, açık olanları bilirim. '*Sakladıklarınızı da.*'[422] Bu ise, gizledikleriniz ve sakladıklarınız demektir. Ben onun nispi bir durum olduğunu söyledim. Hatta o, bilen için apaçıktır.

Bu öğretişten sonra meleklere şöyle der: '*Âdem için secde ediniz!*'[423] Bu secde, kendilerine bilgi öğrettiği için öğrencilerin öğretmene yaptığı secdedir. 'Âdem için' ifadesi, illet ve sebeplilik bildirir. 'Âdem için secde ediniz' demektir. Âdem'den dolayı Allah için yapılan secde, Allah'ın kendisiyle ve Âdem'de yarattığı şeyle ilgili bilgiyi öğrettiği için bir şükür secdesiydi. Böylelikle melekler bilmediklerini öğrenmiş, Âdem de kendilerine öğretmekle onlara karşı öncelik elde etmiştir. Âdem bu konuda onların üstadıdır. Ondan sonra ise, bu hakikat Hz. Muhammed'in dışında kimsede ortaya çıkmamıştır. Hz. Peygamber 'Bana cevamiu'l-kelim verildi' demiştir. Bu, Âdem hakkında söylenen 'bütün isimler' demektir. 'Bütün' 'cevami (toplayanlar)' demek iken, 'kelim' de isimler demektir. Âdem bu isimler ile ve Allah'ın kendisine göre yarattığı (ilahi) suret vasıtasıyla meleklere karşı öncelik elde etti. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Allah Âdem'i kendi suretine göre yarattı.' Kastedilen, 'iki el' ile yaratılmış olmaktır. Allah onu 'suret', yani mertebe üzerinde halife yaptı. İki suret (ilahi ve beşeri suret), Âdem'e (meleklere karşı) öncelik sağlamıştır. Aynı şey, diğer yaratılmışlarda yoktur. Bu konumun üzerinde herhangi bir yaratılmışa ait mertebe olmadığı gibi kimse başkasına karşı öncelik taşıyamaz. Aynı şekilde, Âdem'e bu önceliği veren durum da bütün durumları önceler.

KIRK ALTINCI SORU

Ona İhsan Edilen Ahlâkın Sayısı Kaçtır?
Cevap:

Bunlar, Hz. Peygamber'in zikrettiği üç yüz ahlâktır. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Allah'ın üç yüz ahlâkı vardır, onlardan biriyle ahlâklanan kimse cennete girer.' Bu nedenle üç yüz velî hakkında 'Onlar Âdem'in kalbi üzerindedir' demiştir. Başka bir ifadeyle, Allah'ın Âdem'e ihsan ettiği ahlâk üzerindedirler. Âdem'in oğullarından yaratılışı kemâle ermiş herkes, bu üç yüz ahlâkı kabul edicidir. Âdem'in kemâli gibi kemâl sahibi olmayanlar ise, kendisine verildiği ölçüde bu ahlâkı elde eder. Bu bağlamda bir kısmı kâmil, bir kısmı daha kâmildir.

Bu ahlâk, kazanımın dışındadır ve çabayla elde edilemez. Allah onları bir ayrıcalık olarak verir. Bunlar ile ahlâklanmak mümkün değildir, çünkü onların oluşta (âlem!) eserleri yoktur. Bunlar, kendi sayılarınca, ilahi tecellilere ait bir takım hazırlıklardır. Tecellilerden her hangi bir şey, sadece bu ahlâk sahipleri için gerçekleşebilir. Böylece, nitelenmenin söz konusu olmadığı ve sadece Allah'a özgü olan ve yaratılmışları ile arasında bir ilginin bulunmadığı ahlâkı (edinmekten) seni men eder. Hz. Peygamber onlardan birisiyle ahlâklanan derken, onlardan birisiyle nitelenen, yani bu niteliğin kendisinde bulunduğu kimseyi kast etmiştir.

Çünkü ahlâk üçe ayrılır. Birincisi bir varlığa karşı ahlâklanılabilen şeylerdir. Örnek olarak er-Rahim ismini verebiliriz. Bir kısmı ise hem Allah hem de yaratılmışlar karşısında ahlâklanılan huylardır. Örnek olarak el-Gafur (Örten, Bağışlayan) ismini verebiliriz. Bu isim 'kıskanç' olması bakımından Allah ile ilgili şeyleri örtmeyi gerektirdiği gibi aynı zamanda yaratıklarla da ilgilidir. Üçüncü kısım ise, özellikle Allah ile ilgilidir. Bunlar ise üç yüz tanedir. Bu ahlâka özgü cennet, sadece bu ahlâk sahiplerinin ulaşabildiği özel bir cennettir. Tecellileri ise diğer cennetlerde gerçekleşmez. Fakat onlar için bu ahlâk, insanın kendisiyle kokulandığı bir kokuya benzer. Çünkü bu, temiz bir şeyden kokunun meydana gelişidir, kendisini sürünenin onda bir katkısı yoktur. Çünkü söz konusu şey, bu kokuyu özü gereği gerektirir. Ahlâklanma, ahlâkın

gerçekleşmesi için gayret demektir. Bu ise, öyle değildir. Burada övgü, bulunduğu kimseye değil, kokunun kendisinedir. Bir kulda bu ahlâk göründüğünde, ona bir övgü meydana gelmez. Övgü, bilhassa ahlâka yöneliktir. Bu konumda görülen her ahlâk, bu üç yüz ahlâktan biridir.

Söz gelişi cömertlik (kerem) Allah'ın huylarından biridir. Kul onunla ahlâklandığında ise kerîm (cömertlik ile nitelenmiş) diye övülür. Rahmet ile ahlâklanan kula 'rahîm (merhamet ile nitelenmiş)' denilir. Bu ahlâklar ile nitelenen kimseye, genel olarak fail ismi verilmez, bunun yerine 'nitelenen kimse' adı verilir. Çünkü bu ahlâkın oluşla ilgisi yoktur. Ne el-Gafur ismi gibi ortaklık ne de eş-Şedidü'l-ikab gibi özel hükümle bir ilişkisi yoktur. Bu ahlâkı sadece el-Vehhab ismi ihsan mertebesinden verir.

KIRK YEDİNCİ SORU

Ahlâk Hazineleri Kaç Tanedir?
Cevap:

Ahlâk hazineleri, yaratıkların sınıfları ve bireysel şahısların sayısı kadardır. Bunlar, şahıs olmaları bakımından sonsuz iken hazine olmaları bakımından sonludur. 'Hazineler' diye isimlendirilmelerinin nedeni, ahlâkın onlarda varlık bakımından gizlenmesidir. Bunlar, kendileriyle nitelenmiş oldukları şeyin hükmünde içerdikleri sıfatlar -ki onların varlıkları sonsuzdur- nedeniyle hazine yapılmıştır. Öyleyse onlar hazine içindeki hazinelerdir.

Hepsini birleştiren toplayıcı asıl, üç hazinedir. Birincisi, zâtların zât olmaları bakımından gerektirdiği hazinelerdir. İkincisi, nispet olmaları bakımından isimleri zorunlu kılan nispetlerin gereği olan hazinelerdir. Üçüncüsü ise 'fiil' olmak bakımından -yoksa meful veya fail veya infial olmak bakımından değil- fiillerin gerektirdiği şeyleri içeren hazinelerdir. Bu üç hazineden her biri, bir takım hazinelere açılırken onlar da başka hazinelere açılır ve sonsuza dek böyle sürer. Öyleyse ha-

zineler bir bakıma nicelik altına girerken bir bakıma nicelik altına girmez. Bu hazinelerden varlıkta meydana gelenler niceliklidir.

KIRK SEKİZİNCİ SORU

'Allah'ın Yüz On Yedi Ahlâkı Vardır' İfadesinde Geçen 'Ahlâk (Huylar)' Nelerdir?

Cevap:

Bu ahlâk, peygamberlere özgüdür. Onların dışındaki kimselerin bu konuda bir zevki olmasa bile, onları bilebilirler. Bu bilgilerden ise, bilgi ve sayıca sadece Allah'ın kendilerini saydığı zevk ve meşrepler ortaya çıkar.

Bu huylardan birisi, tefriki (ayrım) delalet eden cem' (birlik), tefriki içeren cem' ve cem'i içeren tefriktir (fark, ayrım). Bu ahlâk, izzet, direnç, kerem ve hikmet mertebesinden ortaya çıkar. Bu huylardan birisi de, 'örtülü nur' huyudur ki, bu, mârifetlerin en çetinidir: Nurun örtülü olması mümkün değildir ve özü gereği perdeleri yarar, örtüleri parçalar. Öyleyse nuru perdeleyen bu örtü nedir? Dikkat et! O perde sensin! Nitekim ârif şöyle der:

Sen gaybının sırrından kalbin perdesisin
Sen olmasaydın, ona mühür basılmazdı.

Bunlardan biri de, kalplere ve onun mensuplarına özgü eller ve kuvvet ahlâkıdır. Söz konusu ahlâk, bir takım mertebelere ayrılır. Bu huylardan biri, sebepleri varlıklarında yok etmektir. Bu da bir takım mertebelere ayrılır. Bu huylardan yüz mertebeyi Endülüs'te öğrendim ki, söz konusu huylar kemâliyle ancak o bölgenin ruhanîliğinde bulunabilir. Çünkü yeryüzünün her parçasının kendisine bakılan ulvî bir ruhanîliği vardır. Ona ait ilahi bir hakikat kendisine yardım ederken bu hakikat 'ilahi ahlâk' diye isimlendirilir.

Diğer huylara gelirsek, onların da ihata ve genellikte zikrettiğimizin aşağısında bir takım mertebeleri vardır. Bunlardan her birinin cen-

nette bir derecesi vardır ve ona ancak bu ahlâk sahibi ulaşabilir. Zikrettiğimiz dört ahlâkın bir kısmı peygamberlere, bir kısmı velîlere, bir kısmı nebîlere ve bir kısmı da müminlere aittir. Her biri, kendi sayısında menzillerdedir. Bir kısmına Mele-i a'lâ ortakken bir kısmı bu tabakaya özgüdür. Çünkü Hakkı talep eden her işte bir ortaklık gerçekleşirken halkı (yaratılmışlar) talep eden her iş yaratılmışlardan o türe özgüdür ve onunla sınırlıdır.

Kalan huylardan on dört ahlâkı sadece Allah bilebilir. Bu ahlâkın kalan kısmını, sayılan isimler belirler. Bunlar, bir velînin ya da peygamberden kendisini duyan bir sahabenin bilebildiği isimlerdir. Söz konusu isimler nakil yoluyla bilinemez. Bunların on üçünün bilgisi Allah'a özgüdür.' Kalanı ise cennetlikler bilir. Onlar, bunları bilmede tabaka tabakadır. Kastettiğimiz, cennetliklere özgü isimlerdir. Çünkü Allah'ın öyle bir ehli vardır ki, O'ndan başkasına ehil olmazlar. Nitekim bir rivayette 'Kur'an ehli, Allah ehli ve seçkinleridir' denilir. Cennetin de bir ehli vardır ki, onlar cennetliklerdir ve onlar cennete uygun olabilir. Onlar, ziyaret mertebesi kendilerini biraraya getirse bile, Allah ehli olmaya uygun değildir. Onlar, ziyarette dolaylı olarak bulunur. Cehennemin de bir ehli vardır (sadece oraya uygundurlar). Onlar, ne Allah'a ne de cennete uygundur. Her bir ehlin içinde yaşadığı bir nimet vardır. Bu durum, belli bir sürede biten el-Hakem ve el-Adl'in otoritesinin kendilerine işlemesinden sonradır. Her gurubun bu bölümde zikredilen ahlâklarda bir tecrübesi ve içme (şirbi) vardır.

Bu ahlâk, bu üç tabakaya ayrılmıştır. Her biri, onların kendi durum ve özelliğine çağırır. Söz konusu şey, ateş, cennet ya da mekân ve niteliğin olmadığı bir mertebede Allah'ın nezdinde durmak olabilir. Binaenaleyh soyut anlamlar için bir ahlâk olduğu gibi duyu âleminin ve hayal âleminin de bir ahlâkı vardır. Duyulur cennet duyunun dışındaki bir anlama aittir. Mânevî cennet mananın dışında bir duyuya aittir. Hak ile durmak, manasız duyuya ait mânevî bir iştir. Hak ile durmak, manaya ait duyulur bir iştir. Ateş, duyu olmaksızın bir manaya aittir. Bu tabakanın meşrepleri ise, derece derecedir. Bir kısmı tam, bir kısmı daha tam ve bir kısmı kâmil bir kısmı daha kâmildir.

'Her şeyin melekûtunun elinde bulunduğu kimseyi tenzih ederim! -Her mertebede- O'na döndürüleceksiniz.' Cennet veya cehennemde

varlıkları var saysak bile, (gerçekte) Hak vardır. Çünkü onlar O'nun mazharlarıdır. Onunla nimetlenen, bir mazharın dışında olamaz. Çünkü o, içinde hazzın bulunmadığı fenadır. Hak mazharlarda tecelli ettiğinde, lezzet ve acılar ortaya çıkar ve âleme yayılır. Allah şöyle diyene merhamet etsin:

Bir âşığı duydunuz mu?
Bir ucu sağlam (diğeri) hasta

Nimetlenir bir azap ile
Azap görür bir nimet ile

Nimet O'nunla gerçekleştiği gibi azap da O'nunladır. Nimet ve azap, ancak bileşikte meydana gelebilir. Yalın anlamıyla nimet ve azabın ise varlıkta bir hükmü yoktur. Çünkü bu, var olmayan-akledilir bir şeydir.

Mazharların ehli, nimet ve azap ehlidir. Zâtın mutlak birliğinin ehlinin ise, ne nimeti ne azabı olabilir! Ebu Yezid şöyle der: 'Bir zaman ağladım, bir zaman güldüm. Şimdi ne ağlıyorum, ne gülüyorum.' Ebu Yezid'e nasıl sabahladın diye sorulunca şöyle yanıt vermiş: 'Ne akşamım var, ne sabahım! Akşam ve sabah bir özellikle nitelenen kimse için olabilir. Benim ise niteliğim yok ki?'

KIRK DOKUZUNCU SORU ve ELLİNCİ SORU

Hz. Peygamberin Dışındaki Peygamberlerde Bunlardan Kaç Tanesi Vardır? Hz. Muhammed Onlardan Kaçına Sahiptir?

Cevap:

İkisinin dışındaki hepsi onlara aittir. Onlar, bu mertebelerde kitaplarında ve sahifelerinde indirilen şeylerin sayısınca bulunur. Hz. Muhammed ise farklıdır, çünkü o, söz konusu niteliklerin hepsini toplamış, hatta ezeli bir inayet olarak, bunlar onun adına toplanmıştır. Allah

şöyle buyurur: '*Peygamberlerin bir kısmını diğerlerine üstün yaptık.*'[424] Kast edilen üstünlük, bu ahlâka sahip olmaktadır.

Bilmelisin ki, Allah yaratılmışları sınıf sınıf yaratmış, her sınıfa 'hayırlılar' yerleştirmiş, hayırlılar içinden ise seçkinler seçmiştir. Bunlar, müminlerdir. Müminlerden ise bir takım seçkinleri ayırmıştır. Onlar velîlerdir. Bu seçkinlerden ise, daha öz bir gurubu seçmiştir ki, onlar da nebîlerdir. Bu öz gruptan, özün özünü seçmiştir. Bunlar, alanı kendileriyle sınırlı şeriatları getiren nebîlerdir. Bu özün özü gruptan ise, istisnai bir azınlık belirlemiştir. Bunlar, bu özel gurubun en durularıdır. Onlar, bütün resullerdir. Yarattıklarından ise, birisini seçmiştir: O, onlardandır (peygamberlerden), fakat onlardan (yaratılmışlardan) değildir! O, bütün yaratılmışlardan üstündür. Allah onu bir direk yapmış, varlık kubbesini ona dayandırmıştır, mazharların en üstünü ve yücesi yapmıştır. Bu makam onun adına tarif olarak geçerlidir. Böylece onu beşer toprağı var olmazdan önce bilmiştir. İşte o kişi, Hz. Muhammed'dir. Ona karşı konulamaz ve ondan büyük olunamaz. O, efendidir. Onun dışındakiler ise, kalabalıktır (sürü!). Hz. Peygamber kendisi hakkında şöyle der: 'Ben insanların efendisiyim, övünmüyorum!' Burada kelime 'fahr' diye okunduğu gibi başka bir rivayette 'fahz' diye de okunur. Bu durumda ifade, 'ben bunu bâtılla böbürlenmeden söylüyorum' demektir. Başka bir ifadeyle, onu söylüyorum, fakat âlemin geri kalan kısmına karşı övünme amacı taşımıyorum. Çünkü ben, insan mazharlarının en üstünü olsam bile, hakikatim ile özdeşleşmemde (tahakkuk) en güçlü olanım. Binaenaleyh adam, Rabbiyle değil, kendi hakikatiyle özdeşleşen kimsedir. Çünkü adam bilir ki, Allah insanı kendisi için değil, O'nun için yaratmıştır. Bu dereceyi ise zevk yoluyla ancak Hz. Peygamber elde etmişken keşf yoluyla resuller ve Muhammed ümmetinin bilginlerinin derinleri elde etmiştir. Onların dışındakilerin bu konuda bir tecrübeleri yoktur.

Zikrettiğimizin dışındakiler ise, Allah'ın kendilerini kendisi için yarattığını bilmez. Onlar şöyle der: 'Allah âlemi, âlem için yarattı. Onların bir kısmı diğerlerini hizmetçi edinmek üzere diğerlerinden üstün olmuştur. Allah ise, âlemlerden müstağnidir.' İşte bu, Allah'ı bilenlerden bir gurubun görüşüdür. Âriflerden bir grup ise şöyle der: 'Allah insanları ve cinleri kendisi için yaratmış, bu iki sınıfın dışındakileri ise insan için yaratmıştır.' Bu konuda Musa'dan aktarılan bir rivayet var-

dır. Allah Tevrat'ta şöyle vahyetmiştir. 'Âdemoğlu! Eşyayı senin için, seni kendim için yarattım! Kendim için yarattığımı senin için yarattığıma feda etme.' Allah şöyle der: '*İnsanları ve cinleri bana ibadet etsinler diye yarattım.*'[425] Allah'ı bilmek, Allah'ın âlemi yarattığını ve -kendisi için değil- varlık mertebesinin ve Allah'ı bilme mertebesinin kemâli için onlara kendini tanıttığını bilmeyi de gerektirir. Bütün bu yönlerin geçerli bir takım bağları ve yönleri olmakla birlikte bir kısmı diğerlerinden daha gerçektir. En üstünü ise vardığımız görüştür. Bunu varlığın ve Allah'ı bilmenin kemâli 'için' yaratma takip eder. Kalanı ise, bu iki dereceden aşağıdadır.

Bilmelisin ki, ilahi mertebeyle ilişkilendirilen her ahlâkın kendisinde ortaya çıkacağı bir mazharı olmalıdır. Mazharın o ahlâk ile ahlâklanışı, ya Hakkın mertebesine döner ya da ilgili olduğu başka bir mazhar vardır. Söz konusu mazhar, mümkünlerden birinin varlığında olmayı gerektirir ki, bu zorunludur. Kendisi bakımından Hak için bir ahlâk yoktur. Öyleyse nispetleri bilen kimse, Allah'ı bildiği gibi nispetleri bilmeyen de Allah'ı bilmemiş demektir. Nispetleri mümkünlerin talep ettiğini bilen kimse âlemi bildiği gibi nispetlerin ortadan kalkışını bilen de, hiç kuşkusuz, 'selb (olumsuzlama)' yönünden Hakkı bilmiş demektir. Bu durumda Hak nispetleri kabul etmeyeceği gibi nispetler de O'nu kabul etmez. Hak nispetleri kabul etmediğinde, âlemi kabul etmez. Nispetleri kabul ederse, âlemin aynı olur.

Allah şöyle buyurur: '*Rabbine ibadet et!*'[426] Bu özel bir nispettir. '*Ta ki sana yakin gelsin.*'[427] Böylelikle kime ibadet ettiğini, ibadet edilen ve eden kimdir, öğrenirsin. Allah şöyle buyurur: '*Hiç bir canlı yoktur ki O, onun perçeminden tutmuş olmasın. Şüphesiz Rabbim dosdoğru yoldadır.*'[428] Başka bir ayette '*İşte bu, benim doğru yolumudur, ona uyun*'[429], başka bir ayette '*Bizi doğru yola ulaştır*'[430], başka bir ayette '*Her şeye yaratılışını verdi*'[431] denilir. Başka bir ayette ise '*(O yol) göklerin ve yerin sahibi olan Allah'ın yoludur. Dikkat edin, bütün işler sonunda Allah'a döner.*'[432] *Sen doğru yola ulaştırırsın*'[433] denilir. Başka bir ayette ise '*Bütün iş O'na döner, O'na ibadet et*'[434] buyrulur. Binaenaleyh sen, ibadet etme! Çünkü kendisini bildiğin yönden O'na ibadet ettiğinde, kendi nefsine ibadet etmişsindir. Bilmediğin yönden O'na ibadet edersen, O'nun ilahi mertebeye nispetine ibadet etmişsindir. Bir mazhar veya zuhur eden veya zuhur olmaksızın, bir 'ayn' (hakikat) iken O'na ibadet edebilirsin. Bu

esnada O, O'dur -sen değil- ve sen sensin! Bu durumda, hiç kuşkusuz, O'na ibadet etmiş sayılırsın. İşte bu, üzerinde başka bilginin bulunmadığı mârifettir. Çünkü bu, bilineninin görünmediği mârifettir. İnişinde yükselen, yükselişinde inen Hakkı tenzih ederim! Sonra bu ikisinden biri değilken (aynı zamanda) ancak o ikisidir. 'Aziz ve Hakim'den başka ilah yoktur!'

ELLİ BİRİNCİ SORU

İhsan Hazineleri Nerededir?
Cevap:

Bunlar, Hakka ve sana nispet edilen mevhum seçimde (ihtiyar) bulunur. Sen, seçiminde mecbursun. Bu durumda seçim nerede kalmıştır? Allah ise mecbur değildir. O'nun işi tektir. Öyleyse seçim nerede kalmıştır? 'Allah dileseydi...' Ki dilemez ki. 'Dileseydi sizi giderirdi.' O, sonradan olanlara bir yer değildir. Bilakis, dış varlıklar (a'yân) sonradan olanların yeridir. O, sonradan olanların ayn'ıdır, çünkü onlar O'nun zuhur ettiği yerdir.

'*Onlara Rahman olan Rablerinden hadis (sonradan olan) bir söz (zikir) geldiğinde...*'[435] Ayetteki zikir, Allah'ın kelamıdır ve o onların nezdinde meydana gelmiştir. Allah'ın kelamı, O'nun bilgisi, bilgisi de zâtıdır. Bu kelam, onların nezdinde meydana gelmiştir. Öyleyse kelam, ihsan hazineleridir. İhsanlar ise, kendilerinde ve onların nezdinde meydana gelen şeyin ortaya çıkmasıdır. O, mekânsızdır. Öyleyse, ihsan hazinelerinin mekânı olamaz.

İhsanlar birbirlerinden farklı olduğu için, her nispet O'ndan bir hazine talep eder. Be durumda, tek olsalar bile, ihsanların çoğalması nedeniyle hazinelerin sayısı da çoğalır. 'Allah sizi -doğru sözlü iseniz- imana ulaştırarak hidayet eder.' Siz müminlersiniz. Burada, iki tane ihsan vardır. Birincisi hidayet, diğeri ise iman ihsanıdır. Allah'ın zâhir ve bâtın bütün nimetleri, O'nun ihsanlarıdır. O, ihsanın ta kendisi ise, sen de bir hazinesin. Öyleyse âlem, ilahi ihsanların hazineleridir. Bizde

O'nun ihsanları gizlenir. Öyleyse O, bizim için bir yerde değilken, biz O'nun için bir mekânız. O halde mekânı olmayan biziz. Bizim varlıklarımız, O'nun zuhur mekânlarıdır.

Mekânın hakikati, mekân kabul etmez. 'Bir mekâna yerleşen şey, kendi mekânı için mekândır' diyenin sözünü bırak! Bu kişi, mekânlı ile mekân arasında mekânlılık hakikatinin her birine verdiği iki zıt hareket var saymıştır. Bu düşünce, söyleyenin görüşünden kaynaklanan bir vehimdir. Bizim söylediğimiz şudur: Mekân, mekânı kabul etmez. Öyleyse mekânı olan kimse için, mekânın mekânı yoktur. Bunların hepsi, doğal mazharlardadır. Maddelerden soyut anlamlara gelirsek, onlar teşbih nispetlerini kabul etmeyen isimler için mukaddes mazharlardır. Onları bilmek, bilmemektir. Nitekim Hz. Ebu Bekir'in böyle bir konuda şöyle dediği aktarılır: 'İdrake ulaşmaktan acizlik, bir idraktir.' O halde, teşbihi kabul eden kimse için mekândan tenzih değişmiştir. Bu durumda, âlemde teşbih olmadığı gibi tenzih de yoktur. Çünkü bir şey kendisinden tenzih edilemediği gibi kendisine teşbih de edilemez. Mertebeler ortaya çıkmış, nispetlerin anlamı belli olmuştur. Kuluna öğreten Allah'a hamd olsun!

ELLİ İKİNCİ SORU

Amellerin Gayret Hazineleri Nerededir?
Cevap:

Bunların hazineleri, amel sahiplerinin zâtlarıdır. Tirmizî, gayretin bedenlenmesini kast etmişse, onun hazineleri hayaldir. Nerede saklandıklarını kast etmişse, bunlar Sidre-i münteha'da saklanır. Amellere ait ilahi hazineleri kastetmişse, onların hazinesi el-Hafîz ve el-Alim ismidir.

Gayret (sa'y) hazineleri, altıncısı olmayan, beş tanedir. Allah'ın kulları ise, iki kişidir: Çalışan ve kendisiyle çalışılan! Kendisiyle çalışılan kişi, bu bölümde ele almak istediğimiz kimse değildir. Biz çalışanlara nispetleri yönünden amellerin gayretini ele almak istiyoruz. Çalı-

şanlar üç kişidir: Birincisi Hak, ikincisi Hak ile çalışan, üçüncüsü yaratılmıştır. Her birinin, kendisine izâfe olunuşuna göre amelde bir gayreti vardır. Söz gelişi Allah koşmayı (hervele) kendisine nispet etmiştir. Bu, koşmanın hızlı bir tarzıdır. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Siz bıkana kadar Allah bıkmaz.' Bu ifade, güvenilir bir rivayette yer alır.

Hak olan amelin gayretine (sa'y) gelirsek, amel, yapana verilmek üzere özü gereği bir ücret gerektirir. Burada amel sahibi, hakikati ecri kabul etmeyi gerektiren şeydir ve bir ecir gereklidir. Ecir, sadece övgü olabilir, çünkü bu amel sahibi -ki Haktır- övgüyü kabul edebilir. O, köşkleri ya da huri, vildan ve tecelliler gibi ödülleri kabul etmez. Amel güzellik ve çirkinlik içeriyor ya da güzellik ve çirkinlik içermiyorsa, güzel veya çirkin ya da güzel veya çirkin değil hükmüne konu olması bakımından böyle bir amel, bu amel sahibine (Hak) izâfe edilemez. Amel, olumlama ya da olumsuzlamadan soyut olarak, O'na izâfe edilir. O'nun sahibi ise, cennette nimet ve haz bakımından en yetkin insan, derece bakımından en üstün kimsedir. Amel yönünden cennette ona ait şey, Adn cennetidir.

Amel sadece amel oluşu yönünden bütün cennetlerde nasibini arar ve nasibiyle birlikte sahibine döner. Hatta bu amel, bütün cennetlerdeki derecelerine varmada o kişi adına bir bineğe dönüşür. *'Cennetlerden dilediğimiz yere ulaşırız'*[436] derken kast edilen şey budur. *'Amel sahiplerinin ecri ne güzeldir'*[437] buyurur. Onlar, bu kimseler değildir, aksine Hak ile ve halk ile amel edenler kast edilir. Allah 'amel sahiplerinin ecri ne güzeldir!' derken onlara ait övgüyü kast etmişse, bu övgü onlarındır. Çünkü 'ne güzel' ve 'ne kötü' gibi sözler, övgü ve kınama anlatır. Burada amel eden, Haktır. O'na ait övgü de, haktır. 'Ne güzel' kelimesi ise, bir övgü ve medh kelimesidir. Bu teville bütün ayet, O'na ait hale gelir. Cennetlere yerleşmek ise, O'na değil, amele aittir. Öyleyse amelin kendinde gözüktüğü kişi -ki sensin- kendisinden çıkan amelinin inayetiyle cennette 'dilediği yere' yerleşir. Çünkü onun doğal sureti, duyulur ve muhayyel nimeti talep eder. Bu nedenle, hakiki amelin şefaatiyle, arzusuna göre cennetler ona mubah kılınır.

Bütün bu gayret hazineleri, nurlardır: Mubahı, mendubu, vacibi, haramı ve mekruhu nurdur. Bu ise, şekilci âlimlerden keşfi olmayanların nezdinde kabul edilmiş ve hükmü ortaya çıkmış bir meseledir. Şeri-

atları bilmede tam keşf sahibi olan şekilci âlimlerde ise -ki bu amelde bu nitelikle ortaya çıkan şeyi kast ediyorum- şeriatın güzel gördüğü ve kabul ettiği şey etkin olabilir. Fakat insanların çoğu bunu bilmez.

Ameli Hak ile olan kimsenin gayretine gelirsek, bu kişi buna yaklaşır. Şu var ki, böyle biri zâtını amel edici görürse, 'Ancak sana ibadet eder ve senden yardım dileriz' ile 'Allah'tan başka güç ve kudret sahibi yoktur' diyenlerden sayılır. Bu kişi, birinciden (ameli 'Hak' olan kişi) daha eksiktir ve Hak bütün eylemlerinde onun perçeminden tutmuş olduğu için, amelinde bir keşf sahibidir. Böylece bize göre beş, Ebu Hanife'ye göre altı hazinesi, halis bir nur, halis olmayan bir nur ve önceki karanlığı gideren bir nur ile dolar. Bu durumda halleri, karışık olur. Bu huzur ve keşfin gayretteki inayeti olmasaydı, karanlığını gidermek nedeniyle meydana gelen mutluluğu tamamlanmazdı. Bu iki sınıf, nurda amel sahiplerindendir. 'Onların ecri ve nurları vardır.'

'Amelinin gayreti (Hak değil de) halk olan kimse'ye gelirsek, bu kişi adına yapma ve yapmamada vâcip, yani farz hazineleri, yine yapıp yapmamada mendup hazineleri kaldırılır. Söz konusu hazineler, nur ile doludur ve zikrettiğimiz nurların dışındaki bu nurlar oluşla karışmışlardır. Aynı zamanda, onun adına yapıp yapmamada mubah hazineleri yükseltilir. Mubahı terk eden ya da mubah olduğu için onu yapan kişi için bu hazinelerde o türe özgü bir nur bulunur. Bu nur, sanki perde ardından nurdur ve ince bir bulut ardından görülen güneş ışığına benzer. Amel sahibi mubahın bir haramı veya mekruhu terki içerdiğine bakıp herhangi bir vâcip veya mendubu terk etmek aklına gelmezse, onun nuru, bu nurdan yoksun olan birinci nurdan daha eksik ve daha az parlaktır. Mubahın bir mendubu veya kendisine zorunlu kıldığı fakat vaktini belirlemediği bir vacibi içerdiğini düşünürse, onun nuru bu hazinesi içinde önceki iki nurun arasında bulunur. Bu kişi için yapıp yapmamada haram hazineleri yükseltildiği gibi yapıp yapmamada mekruh hazineleri de yükseltilir. Belli bir vakit belirlemeksizin kişinin kendine zorunlu kıldığı işe örnek olarak belirli bir gün olmaksızın oruç adayan kişiyi verebiliriz. Bu kişi, dilerse, o gün tutabilir. Bu oruç vâciptir, fakat tuttuğu günde zorunlu değildir. Oruç tutmaması mubah olan bu günde adağını tuttuğunda ise, vacibi yerine getirmiş demektir.

Haram hazinelerine gelirsek, onlar sırf karanlıktır. Mekruh hazineleri ise, perdedir. Amel sahibi bir haramı işlerken onun haram, mekruhu işlerken onun mekruh olduğuna inanırsa, haram hazineleri perdeyle dolarken mekruh hazineleri aydınlık ve şafak gibidir. Müminler ya da birleyenler içinde bilhassa bu özel amelin sahipleri vardır. Mümin ve birleyenin dışındakiler hakkında ise, soru soranın amacı bakımından söylenecek bir şey yoktur. Amellerin gayreti bakımından ise, her amel sahibinin bu bölümde kendi gayretine göre bir katkısı vardır. Bunlar, muattıl (nitelikleri reddeden), müşrik, kâfir ve inkârcı ve münafık gibi amel sahipleridir. Bu beşin dışında, bedbaht yoktur. Bunların yöntemlerinden konuşmak ise uzar. Hepsi, belli bir süreye kadar kendi yolunda yürür. Onlardan her biri şöyle iddia eder: 'Ben de (rahmetin kuşattığı ve zikrettiği) eşyadan biriyim, dolayısıyla benim de bir rahmetim olmalıdır. Çünkü rahmeti dile getiren kişinin özelliği, sınırlama değildir. Sınırlansaydı, ancak O'nunla olabilecek bir şey kendisinin dışında kalırdı. Bir şeyin O'nun dışında kalması ise, imkânsızdır. Öyleyse sınırlanması imkânsızdır.' İçimizden bazılarının üzerine zorunluluk hazinelerinin rahmeti dökülürken bir kısmının üzerine zikrettiğimiz ihsan hazinelerinden rahmet dökülür. Herkes isteklidir, istenilen şey de geniştir. 'Rabbin mağfireti geniş olandır.' Bu Rabbani genişliğin bir şey karşısında daraldığını görür müsün? O, sırf kötülükteki (yokluk) mümkünlere dar gelmemiş ise, karışık kötülükte bulunduklarında onlara nasıl dar gelebilir ki? Allah takva sahibini takva sahibi olmayandan ayırır. 'Ben o rahmeti takva sahiplerine yazarım' ifadesiyle kendisine sorunlu yaptığı rahmeti ona tahsis ederken diğerine mutlak rahmeti tahsis eder. Mutlak rahmet, ihsan rahmetidir ve bir şeyle sınırlanmaz. İşte bu, özet açıklamayla amellerin gayret hazinelerinin sorusunun cevabıdır.

ELLİ ÜÇÜNCÜ SORU

Nebîlere Nereden Verilir?
Cevap:

Nebîler iki kısımdır: Teşri (şeriat getirmek) nebîleri ve teşri nebîleri olmayanlar. Teşri nebîleri ise iki kısımdır: Seçkinlere şeriat getiren nebîler. Buna örnek olarak *'İsrail'in kendine yasakladığı hariç...'*[438] ayetini verebiliriz. İkinci kısım ise, başkalarına (da) şeriat getiren nebîlerdir ki, bunlar resullerdir. Resul-nebîlere 'mülkün mülkü' olan mülk mertebesinden verilir. Resul olmayan nebîlere ise özel mertebeden (vahiy) verilir. Bu iki sınıfa özgü Ruh'un (vahiy) vermediği nebîlere ise cömertlik mertebesinden verilir. Hepsi, toplayıcı ihsan ve rahmet kaynağından (yardım ve vahiy) alır.

Büyük ve genel daireye -ki mutlak nebîliktir- gelirsek, bu mutlak nebîliğin verildiği kişide neyin bulunduğunu ya da Rabbinin ona hangi hediyeyi verdiğini kimse bilemez. Gerçekte o kişi de bunların kadrini bilemez, çünkü bu hediyelerde ayrıştırmayı sağlayacak bir zıt yoktur. Kendisine bir rahmet olarak nebîliğin verildiği ve Hakkın kendisine şefkat yoluyla öğretim işini üstlendiği kimseye ise, Allah mârifetleriyle tanınır. Sonra, ona gaybından bildirmek istediği şeyleri bildirir. Bu kimselere örnek olarak, hakkında *'Ona nezdimizden rahmet verdik'*[439] denilen Hızır'ı verebiliriz. Başka bir ifadeyle, ona merhamet ettik ve kendisiyle gözüktüğü bilgiyi verdik. Allah (âyette) Hızır'a nezdinden bir rahmet verdiğini kast etmiş ise, bu rahmeti Hızır'a kendisine ve kullarına merhamet etsin diye vermiştir. Öyleyse eğer çocuk yaşamış olsaydı onunla işleyeceği günahlar arasında engel olmak, öldürülen çocuk için bir rahmettir, çünkü o tab'an kâfir yaratılmıştı. Hızır'ın (gemiyi) gasp edecek hükümdara yönelik rahmeti ise, o yoksulların gemisine el koymanın günahını yüklenmemesini sağlamaktı. Binaenaleyh rahmete rahmet eden yönünden bakılır, amaç sahibi bakımından bakılmaz! Çünkü o, rahmetin verdiği yararı bilemez. Örnek olarak, kangren olmuş adamın ayağını kesen doktoru verebiliriz. Ayak kesmek, onun canının korunması için bir rahmettir. Öyleyse rahmet, merhamet edenden kaynaklanan genel bir durumdur.

Şeriat getirmenin bulunmadığı mutlak nebîliğin verildiği kimse görmedim. Verilmiş de bilmemiş olabilirim ki, bu ihtimal dışı değildir. Allah'ın velîlerinden sayıca bilinemeyecek kadarıyla karşılaştım. Kendine özgü özel şeriatla sınırlanmış nebîliğin verildiği kimselere gelirsek, bugün yeryüzünde onlardan kimse bulunmaz. Onları vakıa -ki mübeşşirat (doğru rüya) demektir- dışında kimse göremez. Şeriat ile sınırlanmış nebîliğin verildiği kimselerden zamanımızda İlyas -ki resullerdendir- İdris ve İsa vardır. Hızır hakkında ise nebîlik ve velîlik arasında görüş ayrılığı vardır. Bir kısmına göre nebî, bir kısmına göre velîdir.

ELLİ DÖRDÜNCÜ SORU

Velîlerden Sezgi Sahiplerinin Hazineleri Nerededir?
Cevap:

Onların ilahi mertebelerden olan hazineleri, Hakkın mertebesindedir. İlahi mazharlarda ise gözün gördüğü ya da genel olarak susan ve konuşan kimselerin bazı duyularının iliştiği mazharlardadır.

Konuşanda bana ilham eder, sonra susanda
Önce gözlerin gamzesi, sonra kaşların çatılması (şeklinde ilham eder)

Hz. Peygamber bu konuda şöyle der: 'İmam Allah kendini öveni duydu' dediğinde 'Rabbimiz! Hamd sanadır' deyiniz. Allah kulunun diliyle 'Allah kendini öveni duydu' demiştir.' İşte bu, Allah'ın yaratıklarıyla konuşmasıdır. Allah Teala, *'Allah'ın sözünü duyana kadar onu komşu edin'*[440] diyerek bedeviyle Peygamberinin diliyle konuşmuştur. Çünkü Peygamber ona Kur'an okuyan kişidir. Kur'an ise Allah kelamıdır. Allah şöyle der: *'Onlara Rablerinden hâdis bir söz geldiğinde...'*[441] Çünkü bu söz gerçekte Allah kelamı olmak yönünden kadim olsa bile, onların nezdinde hâdistir (sonradan meydana gelmiş). Hz. Peygamber Ömer hakkında şöyle demiştir: 'Bu ümmette sezgi sahiplerinden birisi varsa, o da Ömer'dir.' Burada, Allah'ın nebî ve resullere değil, velîlere olan

ilhamını kastediyorum. Mertebelerin değişmesiyle zevkler de değişir. Biz, iddia ettiğimizde bizim adımıza yadırganmayacak hususlardan konuşabiliriz. Çünkü velîlik kapısı açıktır. Bu nedenle Tirmizî, velîlerden sezgi sahiplerinin hazinelerini sormuştur.

Sezgi sahiplerinin en yetkini, ilham ettiği şeyi 'Allah'tan anlayan' kimsedir. Burada anlaşılan, (ilham edilen) her şeydir. Onlar, mutlak anlamda Haktan duyanlardır (sema-i mutlak). Duyduklarında olumlu karşılık verirlerse, o ilham (hadîs); Hakka Hak ile karşılık verirlerse, muhadesedir (karşılıklı konuşma). Onun sözünü O'nun vasıtasıyla duyarlarsa, bu, onlar hakkında bir ilham değil, hitap ya da kelamdır. Hakikatler ehli, (sonradan olmuşluk anlamı taşıyan) muhadeseyi imkânsız görürken, münâcâtı imkânsız görmez. Çünkü Hakkın nezdinde hiçbir şey, sonradan meydana gelmez. Allah kullarından dilediğine ilham ederken onlardan hiç biri ona ilham vermez. Fakat O'na münâcât eder ve 'gece sohbeti yapar (müsamere).' Örnek olarak teheccüd namazı kılanların 'müsamere ehli' olmasını verebiliriz. Âlem, (Hak ile değil) kendileriyle duyduklarında, velîlerden sezgi sahiplerinin hazineleridir. Sezgi sahipleri ise, velîler makamlarında en düşük derecededir. Onlar, yüce mertebede sıradan insanlar arasındadır, çünkü onların bilgileri, zevkten kaynaklanmaz. Bu, nakil bilgileri ya da fikir bilgilerinden ibarettir.

Allah'ın susanlardaki konuşması, şekilci bilginlerin avamına göre 'hal' konuşmasıdır. Yani susanın halinden şu veya bu anlaşılır. Öyle ki, konuştuğunda kendisinden anlaşılan şeyi söylerdi. Sûfiler, bu konuda şöyle der: 'Yeryüzü kazığa beni niçin yarıyorsun (içime giriyorsun) demiş. Kazık ise, 'beni hareket ettirene sor' demiştir.' İşte bu, onlara göre, hal ilhamıdır. Onlar, '*Her şey O'nun övgüsünü tespih eder*'[442] ayetini de bu anlamda yorumlamıştır. Başka bir ayet ise '*Biz emaneti dağlara, göğe sunduk, onlar bunu yüklenmekten çekindi*'[443] ayetidir. Burada, çekinme hal çekinmesidir. Keşf ehli ise, cansız (donuk), bitki ve hayvan: her şeyin konuşmasını -hayalde değil- duyu âleminde kulakla sınırlanan bir duymayla işitirler. Tıpkı konuşan insanların sözünü de ya da seslilerinin sesini kulakla duydukları gibi. O halde, bize göre varlıkta susan bir şey yoktur. Her şey, Allah'a övgüyü söyler. Aynı şekilde, bize göre varlıkta kendisi açısından konuşan da yoktur. Allah'ın dışındaki her şey, söz sahibi değil, susandır. Şu var ki bir şey mazhar haline geldiğinde,

konuşma zuhur edene aittir. Deriler şöyle diyecektir: 'Bizi her şeyi konuşturan Allah konuşturdu.' Öyleyse, zâhirde söz esas iken susma perdeli hakkında ortaya çıkan geçici bir durumdur. Dış varlıklar, için susma asıldır. Duyulan söz ise perdelinin hakkında ortaya çıkan geçici bir durumdur. Hakikat ehli harf ve ses (vasıtasıyla sesleri) duyanları mazeretli sayar. Ses ve harfi reddedenler için de bir mazeret vardır.

Seksen dördüncü kısım sona erdi, onu elli beşinci 'sezgi nedir' sorusu ile seksen beşinci kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] SEKSEN BEŞİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

ELLİ BEŞİNCİ SORU

Sezgi Nedir?
Cevap:

Sezgi (hadis), duyanın duyduğundan -Rabbi vasıtasıyla değil- kendiliğiyle algıladığı şeydir. İşte bu, -başka bir şey değil- ilhamdır. Onu Rabbi vasıtasıyla duyarsa, bu 'hadis' olmaz. Burada 'Rabbi vasıtasıyla duydu' sözü, Allah'ın 'Ben onun kendisiyle duyduğu kulağı olurum' ifadesine işaret eder.

Bilmelisin ki Allah Teala'nın Semî' (duyan) diye nitelenmesi, O'nun aynıdır, ilave bir durum değildir. Bunun açıklaması, her ilahi ismin bir kelam nispeti olmasıdır. İnsan, akıl ve duyuya göre, hallerin onun üzerinde değiştiği bir yerdir. Çünkü âleme göre bu nitelikte olan ulûhiyet, özü gereği bunu gerektirir. '*Göklerde ve yerde olan herkes O'ndan ister. O her an bir iştedir.*'[444] O halde, oluştaki her hal, ilahi bir şe'n'dir (iş). İlahi bilgilerde, Allah'ın iki şahsa bir surette veya bir şahsa iki kez aynı surette tecelli etmeyeceği sabittir. Her tecellinin bir kelamı vardır. Bu kelam o tecelliden bu hale aittir ve 'hadis (söz, ilham)' diye isimlendirilir. Öyleyse hadis, süreklidir. Şu var ki, insanların bir kısmı onun hadis olduğunu anlarken bir kısmı bunu bilemez. Bunun yerine 'bana şöyle şöyle bir şey ortaya çıktı' der ve onun Hakkın kendisiyle iç konuşması olduğunu anlayamaz. Çünkü o, düşünce olmasına göre, Allah'tan anlamaktan mahrum kalmıştır.

Bazı kimseler düşünceleri dörde taksim etmiştir. Bu taksim hadiste (ilham, iç konuşması) meydana gelmez. Çünkü ilham, her kısımda bulunur. Bu kısımlar ise, bu söz ile kastedilen şeyi kendisinden anlayan zâtlarda gerçekleşir ve bu bağlamda 'şeytani düşünce' denilir. Hak, onu irade edip 'ol' dediğinde 'rabbani irade' ve 'ilahi bir sözdür.' Bunun üzerine onu el-Baîd ismi algılar. Nitekim melek kaynaklı düşüncede de ilahi sözü el-Karib ismi, nefsî düşüncede ilahi sözü el-Mürid ismi, rabbani düşüncede ilahi sözü, el-Hafîz ismi algılar. Bütün bunlar, Allah adamlarının farkına varabildiği ilahi sözün sınıflarıdır.

Öyleyse (farklı) tabakalarına göre bütün âlem, hadiste (ilham) bulunmayı sürdürür. Allah kime onu anlamayı nasip eder de ilhamı bilirse, bu kişi, sezgi sahibidir (muhaddes) ve ilham ehlidir. Bu kişi, duyduğu her şeyin -isimleri değişse bile- ilham olduğunu bilir. Bu isimlere örnek olarak, müsamere, münâcât, inilti, işaret gibi isimleri verebiliriz. Öyleyse sözün tümü, hâdis ve kadimdir. Duymada hâdis duyuranda ise kadimdir!

ELLİ ALTINCI SORU

Vahiy Nedir?
Cevap:

Vahiy, bir ibare olmaksızın, ibarenin yerini alan işaretin kendisiyle gerçekleştiği şeydir. Zaten ibare, o işaretten onunla kast edilen anlama geçiş yapar ve bu (geçiş) nedeniyle 'ibare' diye isimlendirilmiştir. İşaret ise -ki vahiydir- böyle değildir, çünkü o, işaret edilenin kendisidir. Vahiy ise, ilk anlaşılan ve ilk anlatımdır. Anlamanın, anlatmanın kendisi olmasından daha hızlı bir şey yoktur. Bu nükteyi anlamadıysan, vahiy sahibi değilsin. Vahiy, hız demektir ve zikrettiğimizden daha hızlı bir şey de yoktur.

Kelamın bu türü, 'vahiy' diye isimlendirilir. Bu konumda olup zâtî tecelli olduğunda ise, bir rivayette 'Allah'ın vahiyle konuşması, meleklerin bayılmasına yol açan taş üstündeki yağmur sesine benzer' denilir.

Rab dağa tecelli ettiğinde, dağ parçalandı. Bu, Musa'nın perdesiydi. Çünkü Musa, emrine itaat etmek üzere Allah'a bakıyordu. Dağın ansızın parçalanması esnasında dağı parçalayan bir şey parıldamış, Musa bayılıp düşmüştür. 'Kalplerinden korku gittiğinde 'ne dedi?' derler.' Söyleyen, Haktır. Melekler ise 'Hak', yani 'hakikat' derler. O, hüviyeti yönünden bu nispette münezzeh ve mütealdir.

Öyleyse vahiy, Hakkın sözünden kaynaklanan etkinin dinleyenin nefsine hızla ulaşmasıdır. Bunu ise, ilahi şe'nleri bilen ârifler anlayabilir. Çünkü bu, kendileri fark etmese bile, âlemdeki ilahi vahyin ta kendisidir. Bazen vahiy, emir'den olan ilahi ruhun verilen habere inanmayı hızlandırması olabilir. Fıtrî olan, insan gayretinin bulunmadığı her şeydir ve bu yönüyle fıtrî şeyler de vahiydir. Örnek olarak annesinin memesini algılayan bebeği verebiliriz. Bu da bebeğe dönük ilahi vahyin etkisidir. 'Biz ona sizden daha yakınız, fakat siz göremezsiniz.' 'Allah yolunda öldürülenlere 'ölü' demeyiniz, fakat onlar diridir, siz fark edemezsiniz.' Allah şöyle buyurur: '*Rabbin arıya dağlardan ve ağaçlardan evler edin diye vahyetti.*'[445] Arı Allah'ın vahyini anlamamış olsaydı, ondan meydana gelen (bal) meydana gelmezdi.

Kelam vahiy olduğunda, ona karşı bir muhalefet düşünülemez, çünkü onun otoritesi karşı konulamayacak kadar güçlüdür. 'Musa'nın annesine 'onu emzir' diye vahyettik. Korkuya kapıldığında ise 'sandala bırak' dedik.' Musa'nın annesi de öyle yaptı ve (bir vahiy olan) emre karşı çıkmadı. Bununla birlikte, içindeki durumu -oğlunu helâke attığını- dile getirmekteydi. Fakat Musa'nın annesi, buna karşı çıkmamış, tereddüt etmemiş, en tehlikeli düşüncelerden biri olan oğlunu bir sandal içinde nehre bırakmayla beşerilik yönü anneyi etkisi altına almamıştı. Bu durum, vahyin vahyedilenin nefsinde doğasından -ki kendisidir- daha güçlü bir otoriteye sahip olduğunu gösterir. Allah şöyle buyurur: '*Biz ona şahdamarından daha yakınız.*'[446] Şah damarı, onun zâtıdır.

Dostum! Allah'ın sana vahyettiğini zannettiğinde, tereddüt ve karşı çıkma esnasında nefsine bakmalısın! Tereddüt kaynaklı bir tedbir ya da açıklama ya da düşünce bulursan, vahiy almış sayılmazsın. Gelen şey sende hüküm sahibi olup seni köreltir, sağırlaştırır ve seninle düşüncen arasına girer ve hükmü sende uygulanırsa, o vahiydir ve bu esnada vahiy sahibisin. Bu durumda yüksekliğinin ve üstün konumunun senin

altında olduğunu söylediğin bitki, hayvan ve donuklara (cansızlara) katılman olduğunu öğrenirsin.

Çünkü insanın toplamının dışındaki her şey, toplamıyla Allah'ı bilme üzerinde yaratılmıştır. İnsanın ve cinlerin toplamı ise böyle değildir. İnsan tafsili bakımından diğer yaratılmışlar gibi Allah'ı bilme üzerinde yaratılmıştır. Bunlara örnek olarak melek, bitki ve donukları verebiliriz. İnsanda bulunan saç, deri, et, sinir, kan, ruh, nefis, tırnak ve benzeri şeyler, fıtraten, yani kendisine tecelli eden vahiyle Allah'ı bilir. İnsan toplamı bakımından ise -ki toplamının bir hükmü yoktur- Allah'ı bilemez. Ta ki, inceler, düşünür ve kendisine döner. Bu durumda onun kendisini yaratan, meydana getiren bir yaratıcısı olduğunu anlar. Allah derisinin ya da elinin veya dilinin, ayağının konuşmasını ona duyurmuş olsaydı, onların rablerinin bilgisini söylediklerini; O'nun şanını tespih ve takdis ettiklerini duyardı. 'O gün dilleri ve elleri yaptıklarına tanıklık eder. Onlar derilerine 'niçin aleyhlerimize tanıklık yapıyorsunuz?' derler.'

İnsan parçaları yönünden Allah'ı bilirken bütünü ve toplamı yönünden öğreninceye kadar Allah'ı bilemez. Başka bir ifadeyle, parçalarında bulunan şey kendisine öğretilir. O halde insan, âlim ve cahildir. Herhangi bir nefis, onlar adına kendilerinde gizlenmiş 'göz aydınlığını' bilmez. İnsan tafsili yönünden vahiy sahibiyken bütünü yönünden her vakit vahiy sahibi değildir.

ELLİ YEDİNCİ SORU

Peygamberler İle Sezgi Sahipleri Arasındaki Fark Nedir?
Cevap:

Bu fark, tekliftir. Çünkü nebîlikte teklif bilgisinin bulunması zorunluyken ilham alanların ilhamında genel olarak teklif yoktur. Tirmizî bu soruyla şeriat getiren nebîleri kastetmişse, cevap budur. Genel nebîlik sahiplerini kast etmişse, ilham alanlar da ondan bir parçaya sahiptir. Kendisine gelen vahiyde şeriatın bulunmadığı nebî, velîlerin ba-

şı ve makamların toplayıcısıdır. Söz konusu makamlar, ilahi isimlerin gerektirdiği ve şeriat peygamberliğinin bulunmadığı makamlardır. Onlar, mülk kaynağından Ruh-u emin (Cebrail) vasıtasıyla vahiy alır. Sezgi sahibi için sezgiden başka ve hal, amel ve makamların sonuçlarından başka bir şey yoktur. Her nebî sezgi sahibiyken her sezgi sahibi nebî değildir. İşte bunlar, velîlerin nebîleridir.

Şeriat getiren nebîlere gelirsek, onların kalplerine Ruhların, emir ve yasağı, emir ve yasağın dışındaki başka hususları indirmeleri gerekir. Örnek olarak ilahi ilimleri, gelecekte olacak iş ve durumları bildirmeyi verebiliriz. Bu, şeriat nebîliğinin dışında, genel anlamda nebîlerin hallerindendir ve sezgi sahibi de buna ulaşır.

Mutlak nebîlik sahibi birinden şeriat sahibi nebîlerin hükümlerinden bir hüküm ortaya çıkabilir. Örnek olarak öldürme, malı alma ya da o dönemde yerleşik şeriatın hükmüyle çelişen bir davranışı verebiliriz. Bilmelisin ki, bu durumda şeriatı olmayan o peygamberin davranışı, kendisine inip yükümlü olduğu şeriattan kaynaklanmaz. Bilakis bu velî, hala uyduğu şeriatı getiren peygambere uymaktadır. Fakat tesadüfen kendisine başka bir peygamberin şeriatına uymak bildirilmiştir. Söz konusu peygamber diğer peygamberin şeriatından farklı bir hükmü onun adına şeriat yapmıştır. O şeriatın bu peygamberdeki hükmü, diğer peygamberin hükmüyle çelişir. Bu konumdaki bir şahıs, Hızır'ın Musa ile biraraya gelmesi gibi, herhangi bir peygamberle biraraya gelebilir. Bu örnekte Hızır, çocuğu öldürme hükmü verir, Musa ise şeriatın zâhirine göre masum bir canın kısas olmaksızın öldürülmesine tepki gösterir. Çünkü böyle bir hüküm onun şeriatına aykırıdır. Bunun üzerine Musa Hızır'a 'Kuşkusuz kötü bir şey yaptın' der. Yani benim şeriatımın yadırgadığı bir iş yaptın. Hızır da kendisine şöyle der: 'Ben bu işi kendiliğimden yapmadım.' Burada bütün yaptıklarını kast etmektedir. Öyleyse Hızır, hüküm verirken Musa'dan başka bir peygamberin şeriatına uymakta idi. Binaenaleyh, uyduğu o peygamberin kendi şeriatına göre verdiği hükme uyarak hüküm vermişti. Söz konusu peygamberin şeriatının bir hükmü de, bir şahsın kendi bilgisine göre hüküm vermesiydi. Böylece Hızır, çocuğun kâfir olacağı hakkındaki bilgisiyle hüküm vermiştir. Dolayısıyla Hızır'ın verdiği hüküm, indirilmiş bir şeriata sahip olmasından kaynaklanmamıştı. Hızır, tıpkı bir hakimin Hz. Muhammed'in şeriatına göre hüküm vermesi gibi, çocuk

hakkında bir hüküm vermişti. İşte, velîlerin nebîlerinden hükümler böyle ortaya çıkar.

Şöyle sorulabilir: Böyle bir durum, peygamberlerin bulunduğu dönemde caizdir. Günümüzde ise tek şeriat vardır. Acaba velîlerin nebîleri Muhammed'in şeriatına aykırı hüküm verebilir mi? Bu soruya cevabımız 'hayır' ve 'evettir.' 'Hayırdır', çünkü velî-nebînin kendi görüşüyle hüküm vermesi caiz değildir. 'Evettir', çünkü Şafii'nin Hanefi'nin hükmüne aykırı hüküm vermesi caizdir. Her ikisi de, Muhammed'in şeriatıdır, çünkü o, her iki hükmü de onaylamıştır. Böylelikle Muhammed'in şeriatıyla Muhammed'in şeriatına aykırı davrandın. Velîlerin nebîleri, Hakkın kendilerine bildirdiği Peygamberin şeriatının hükümlerinden haber verebilir. Ya da Peygamberi görebilir ve Peygamber onlara herhangi bir konuda kendilerine göre sahih olan bir rivayet nedeniyle Ahmed, Şafii, Malik ve Ebu Hanife'nin söylediğinden başka bir hüküm bildirebilir. Velîlerin nebîleri söz konusu hadisi öğrenir ve onun rivayet yolundan Hz. Muhammed'in şeriatının (mezhep imamlarının verdiği) hükümden farklı olduğunu ve söz konusu hadisin gerçekte sahih olmadığını öğrenir. Bu durumda zorunlu olarak farklı hükmü uygulamaları gerekir. Nitekim araştırma sahibi de, bir başka müçtehit aynı hadisin doğruluğuna delil bulmuş iken, hadisin doğruluğu hakkında kesin bir kanıt bulamadığında aynı durumdadır. Her ikisi de, içtihada hakkını vermiştir. Bu durumda müçtehitlerden her birinin kendi nezdinde sabit şeye aykırı davranması yasaktır. Bunların hepsi, tek şeriattır.

Bu gibi hükümler, Allah'ın bu hükmün peygamberin şeriatı olduğunu bildirmesiyle, velîlerin nebîlerinden görülür. Konuya yabancı kişi, o insanın nebîlik iddiasında bulunduğunu ve bu davranışıyla peygamberin şeriatını geçersiz kıldığını zanneder ve onu tekfir eder. Bu durumu devrimizde çokça gördük ve devrimizin bilginlerinden tecrübe ettik. Biz onları mazur görmekteyiz, çünkü bu gurubun doğruluğu hakkında onların bir delili yoktur. Onlar, zannı galibe göre hareket etmekle yükümlüdür. Velîler ise hükümleri bilen ve -Allah'a hamd olsun- zan taşımayan kimselerdir. Şekilci bilginler araştırmaya hakkını verselerdi, velînin halini kabul ederlerdi. Nitekim Şafii, Maliki'nin hükmünü kabul eder ve bir hâkim ona göre hüküm verdiğinde bunu geçersiz saymaz. Bununla birlikte onlar (müçtehitler), bu kapıyı kendi-

lerine açmış olsalardı, art niyetli iddia sahiplerinden dine zarar gelirdi. Bu nedenle, kapıyı kapamış ve şöyle demişlerdir: Kapıyı kapatmak, velîlerden doğru sözlülere bir zarar vermez. Ne de güzel yapmışlardır!

Biz onların bu davranışını teslim ve tasvip ediyoruz. Allah nezdinde tam bir ödül alacaklarına da kanaat getiriyoruz. Fakat bunun böyle olması, kendilerinden farklı düşünen velînin 'kesinlikle' yanıldığına hükmetmedikleri sürece böyledir. Fakat kesin kanaat getirirlerse, bir mazeretleri olamaz. Müçtehitler söz konusu velîleri (bu gibi durumlarda) en azından 'kitap ehli' konumuna indirmelilerdir: 'Ne tasdik ederiz ne yalanlarız.' Çünkü bir delil onların doğruluğunu göstermediği gibi yalan söylediklerini gösteren delil de yoktur. Müçtehitler kitap ehline - iddiada bulundukları konuları teslim etmekle birlikte- onların nezdinde sabit hükmü uygulamalıdır. Doğru söylerlerse, lehlerine, yalan söylerlerse aleyhlerinedir. Velîlerin nebîlerinin hükümleri de böyledir. Onlar, şeriat sahibi değil, zorunlu olarak uyan kimselerdir. Özellikle, Hz. Muhammed'in otoritesinin kendisinde ortaya çıktığı zamanda durum böyledir.

Sezgi sahipleri, bu mertebeye sahip değildir. Onlar sadece sezgi alan, her şeye bakan, o şeyin Hakkın mazharı olması yönünden her şeyden (bilgi) alan ve genel anlamda Allah'ın sınırlarını aşmayan kimselerdir. Sınırı aşmak şeklinde gözüken bir davranış kendilerinden çıktığında, o, sınır sana göre sınır iken ona göre mubahtır, fakat sen bunu bilemezsin. O kişi, bu konuda Rabbinden bir kanıta sahiptir ve haram işlememiştir. Çünkü o hakkında 'Dilediğini yap' denilen kimselerdendir: Bu kişi, yapması serbest bırakılmış bir işi yapmıştır. Bu ayet '*dilediğinizi yapınız o yaptıklarınızı görür*'[447] ayetinde olduğu gibi tehdit anlamı taşımaz. Ayette geçen ise, bir tehdittir. Biz hakkında 'dilediğini yap, günahını bağışladık' denilenlerden söz ediyoruz. O da, tam bir keşf ve kesin bilgiye göre davranışını yerine getirmiştir. Bu, hiç kuşkusuz, şeriatımızda sabittir. Öyleyse ilham ehlinin bu konuda bir yetkisi vardır. Fakat onlar, buna tahsis edilmemişlerdir. Velîlerden ilham sahibi olmayanlar da bu konuda onlara ortaktır. Daha önce ilham alanların özelliğini ve nebîlerin özelliğini öğrenmiştin, bu sınırda dur! Allah dilediğini dosdoğru yola ulaştırır.

ELLİ SEKİZİNCİ SORU

Onların Mekânları Neresidir?
Cevap:

Uyanın uyulan karşısındaki yeri, iz üzerinde yürümektir. Şeyhimiz Muhammed b. Kaid şöyle der: 'Onun huzuruna girdiğimde, bir ayak izi gördüm ve şaşırdım. Bana denildi ki 'Bu senin peygamberinin ayağıdır.' Bunun üzerine içimdeki tereddüt dindi.

Bilmelisin ki, Muhammedî devre, bütün nebî ve resullerin ayaklarını kendinde toplar. Bir velî önünde bir ayak gördüğünde, varisi olduğu peygamberin ayağıdır. Hz. Muhammed'in ayak izine ise, kimse temas edemez. Aynı şekilde kimse onun 'kalbi' üzerinde de değildir. Muhammed b. Kaid'in gördüğü -ya da herhangi bir velînin gördüğü- ayak varisi olduğu peygamberin ayağıdır. Fakat onu başka bir şekilde değil, Muhammedî olması yönünden görmüştür. Bu nedenle ona 'senin nebînin ayağı denilmiş', fakat 'Muhammed'in ayağı' denilmemiştir. Şeyh zikrettiğimiz şeyi buradan anlamışsa, o ilham ve kemâl ehlindendir. Bu ifadeden Hz. Muhammed'in ayağını anlamışsa, bu, onun anlayış gözüne isabet etmiş bir parıltıdır. Bu nedenle soruyu soran kişi, 'Onların onlar karşısındaki mekânları nerededir' demiş, 'Onun karşısında' dememiştir. Burada mekân mertebe demektir.

Abdülkadir el-Cîlî'ye (Geylanî) bu şeyhin söylediği aktarıldığında onun şöyle dediği rivayet edilir: 'Ben mahda'da idim. Ona benim yanımdan nevale çıkartılırdı.' Kast edilen, kendisine verilen hil'attir. Çünkü İbn Kaid'e Abdülkadir sorulmuş, 'onu mertebede görmedim' demişti. Bu durum Abdülkadir'e söylendiğinde, 'Ben mahda'da idim' demiş ve nevaleyi adlandırmıştır. Nitekim dediği gibi de olmuştu. Abdülkadir 'mahda'da idim' demiş, saklandığı makamı isimlendirmemiş, onu bu adla belirtmişti. 'Mahda' (aldatmak anlamındaki) huda'dan türetildiği için, Allah'ın Muhammed b. Kaid'i aldattığına işaret edilir. Çünkü Abdülkadir'in bu adı kullanması, Allah'ın İbn Kaid'i aldattığını ifade eder. Çünkü İbn Kaid, kendisine karşı yarış duygusuyla, mertebede Abdülkadir'i görmediğine hükmetmişti. Muhammed b. Kaid'in bu vakıadaki mertebesi, Rabbini bilişi yönünden kendine özgü

mertebesiydi. Yoksa o, Abdülkadir'in ya da büyüklerden birinin kendisini bildiği yönden Hakkın mertebesi değildi. Bu nedenle Abdülkadir'in makamı, bir aldatma olarak ondan gizlenmiş, Abdülkadir de bunu anlamış ve 'Ben mahda'da idim' demiştir. Abdülkadir'in 'benim yanımdan ona nevale çıkarılırdı' sözü, bu mertebede Muhammed b. Kaid'in şeyhi olduğuna ve onun vasıtasıyla bu mertebeyi elde ettiğine kanıttır. Muhammed b. Kaid ise, bunun farkında değildi, çünkü o vakitte Allah adamları -kendi halinden ve onların hallerinden bize aktarıldığı kadarıyla- Abdülkadir'in kahrı altında idiler. O kendisinden bunu söylemiş, bu hali ise (başkaları tarafından) teslim edilmişti. Çünkü onun kanıtı, iddiasının doğruluğuna tanıklık eder. O, hayatı boyunca rabbani bir hal sahibi idi, makam sahibi değildi. Öğrencisi olsa bile Ebu's-Suud'un haline ölümü esnasında ulaşmıştı ki bu, büyük bir haldi. O hal Ebu's-Suud'a hayatı boyu eşlik etmişti. Ebu's-Suud kulluğuna rablığı karıştırmamış saf bir kuldu. Bunu böyle bil!

Bilmelisin ki, her bir varisin nebîsi karşısındaki mekânı, takip ettiği yolun onun için meydana getirdiği hale göre ortaya çıkar. Hiç kimse bir peygambere tam anlamıyla varis olamaz. Böyle bir şey olsaydı, varis olan da onun gibi bir resul ya da kendine özgü şeriat sahibi bir nebî olur, peygamberin aldığı yerden şeriat alırdı. Halbuki iş böyle değildir. Peygambere vahiy aktaran Ruh'tan melekî bir bağ varis adamın kalbine -o kişinin halinin suretine göre- uzanır. Bu bağ, zâhirinde o meleğin suretiyle karışıktır ve bu ruhanîyet o meleğin adıyla isimlendirilir. Bu varise hitap eder, varis de halinin ölçüsüne göre onunla konuşur. Bu bağa o ruhun adı verilir. Bazı varisler onun o peygambere vahiy aktaran ruhun ta kendisi olduğunu ve ruhun o olduğunu, suretlerin değiştiğini zannetmiştir. Halbuki iş böyle değildir. Hitap suret yönündendir, ruh yönünden değildir. Mertebe ise surete göre belirlenir.

İnsanın kendisini ve mertebesini bilmesi, sureti yönünden gerçekleşebilir. Buradan ilahi bilgiler hakkında 'zevk' yönünden bir sebatı olmayan kişi, nebî olduğunu ya da şeriat getiren nebîler derecesine ulaştığını zanneder. Bu nedenle Allah adamlarının efendilerinden birisi, 'Allah seni sûfi-hadisçi yapsın, hadisçi-sûfi yapmasın' demiştir. Çünkü Allah korunmuşluk nasip etmediği sürece, yaygın olan şey, önceki aslın hükmüne göre olmaktır. Öyleyse nebîler karşısındaki yerimizi bilmek, bu konuda bir karışıklığa düşenlerden olmamak için, boynumuzun

borcudur. Nitekim Allah *'Onu melek yapsaydık, bir beşer yapar ve onları düştükleri şüpheye düşürecektik'*[448] buyurur. Başka bir ayette ise *'Yeryüzünde yürüyen mutmain melekler olsaydı, onlara gökten bir melek elçi indirirdik'*[449] buyurur. Amellerinin tezahürü demek olan amaçlanan şaşırmanın gerçekleşmesi için, peygamber melek suretine girmiş bir insan olsaydı, yine kendilerine kendilerinden birisi geldiğini bileceklerdi. Böylelikle amellerinin neticesini devşirirler. Gerçek olan budur

ELLİ DOKUZUNCU SORU

Diğer Velîler Nerededir?
Cevap:

Onlar, zâtın karanlık ve nurdan olan perdelerinin ardındaki nur içinde bu karanlık ile nur perdeleri arasındaki karışık bir nurdadırlar. Bu nur, seher aydınlığına benzer ve perdedir. Müminler ise, perde karanlıklarında gizlenmiş genel nur içindedir. Velîler, ondan bu karışık nura ulaşır. Büyükleri tecellilerin nurları yakarken büyüklerin seçkinlerini ise göz nuru yakar.

Velîlerin bilgisi, eserlerin delillerinin kendilerini göstermesi bakımından değil, kendileriyle nitelenen Hakka mensup olmaları bakımından zâta ait niteliklerin bilgisini aşamaz. Dolayısıyla onlar, âlemi Allah'tan bildikleri gibi Allah'ı da Allah ile bilirler. Onların dışındakiler ise Allah'ı âlemden bilir. Bu bağlamda âleme gelirsek, âlemi kendisinden bilenler sadece eşyayı ya da bilinenleri ancak kendilerinden ya da varlıklarından bilen büyük adamlardır. Onlar, herhangi bir şey ya da bilinen hakkında o şeyin kendisinden başka bir delil edinmez. Bunun nedeni, münasebetlerin ortadan kalkması ve mutlak birliğin bilinenlere yayılmasıdır. Bu durumda Allah ile yaratıkları arasında bir ilişki olmadığı gibi âlemdeki varlıklar (a'yân) ile mazharlar arasında da ilişki yoktur. Onlar, bir şeyi başka bir şey ile ya da bir bilinen ile bir bilinmeyeni bilmezler. Diğer velîler ise bu dereceye sahip değildir.

Bir şey başkasıyla nasıl bilinebilir ki? Delil ve delillendirilen (medlûl) biraraya gelmez. Çünkü her ikisi diğerinin varlığıyla ortadan kalktığında, tahayyül edilen münasebet bilinemez. Medlûl kendiliğiyle ortaya çıktığından, onu öğrenebilirsin. Kendi zannınca delile baktığında ise delilin kendisi hakkında bilgin olamaz. Çünkü onun zâtı sana kendisini tanıtmıştır, yoksa onu delil yapman yönünden tanınmamıştır. Kendisini bir delil ile bilirken, medlûlü bilmiş değilsindir. Adamların büyüklerini bir şeyi başka bir şey için delil edinmekten alı koyan neden budur. Onlar, her şeyi kendisi ve aynı için delil edinir. Bu insanlar, Allah'ı Allah ile, âlemi âlem ile, isimleri isimler ile bilir. Diğer velîler için olduğu gibi, bir şeyin istinbat edilişinde düşünmeleri söz konusu değildir. Onlar, tam bir müşahede sahibidir. Diğer velîlerin kanıtlar karşısındaki yerine gelirsek, onlar hiçbir zaman medlûlü göremez ve hükümleri de böyle sürer.

Kıyametteki mekânlarına gelirsek, onlar korkmayan ve büyük korkunun ürkütmediği kimselerdir. Çünkü onlara tabi olanlar olmadığı gibi kendileri hakkında da güvendedirler. Bu nedenle kıyamet günü bilhassa nebîler kendilerine gıpta eder. Büyük ziyaret günü Kesib'teki mekânlarına gelirsek, onların üzerlerinde oturdukları kürsüleri vardır. Başkalarının ise -resul, nebî ve mümin olmaları bakımından- minberleri, döşekleri ve mertebeleri vardır.

Allah'ı bilmede büyükler, sırlar içinde halden hale girme gücüne sahiptir. Bunun nedeni, tecellinin suretlerdeki başkalaşmasıdır. Her suretteki bir tecelli için zâtlarından sureti olan bir bağ gönderirler. Bu bağ, cem' (birlik) ehlinin gördüğü şeyi görür. Onlar, bu haldeyken köşklerinde doğal cisimlerinin suretleri içinde nimetlenir. Onlar, Allah karşısında zâtın mutlak birliği yönünden kendi hakikatleriyle bulunur. (Hakkı) Görme esnasında Kesib'te ise, tecellinin suretleri için meydana getirdikleri mânevî bağlarıyla bulunurlar. Onların dışındakiler ise, cennetlerde olduklarında Kesib'te bulunamazlar. Kesib'te olduklarında ise, cennette bulunmazlar ve cariye ve vildanları onları yitirir. Kavmin büyüklerini ise mülklerinden hiçbir şey yitirmez. Öyleyse onlar, mülklerinin sahipliğini ellerinde tutanlardır.

ALTMIŞINCI SORU

Vakfedeki Karmaşa ve Yığılmanın Nedeni Nedir?
Cevap:

Vakfedeki karışıklık, o günün şiddet ve sıkıntısından kurtulmak arzusuyla insanların birbirlerine girmeleridir. Bir kısmı kendisine şefaat edecek kimseyi ararken bir kısmı -o günün korkusundan kendisini kurtarmak üzere- kendisine kerem gösterecek kimseyi, bir kısmı lehinde tanıklık edecek kimseyi arar. Bir kısmı kısas için hasmını arar, bir kısmı hasımlarından gizlenir ve saklanır. Bir kısmı ise tanıdıklarından utanarak gizlenir. Şeyhimiz Ebu İmran Musa b. İmran el-Mirtûli böyle davranırdı. Bir gün kendisine 'tanıdıklarını niçin azaltıyorsun?' diye sorduğumda, şöyle demişti: 'Belki kıyamette onunla olmamayım diye! Tanıdıklarımdan hayâ ediyorum. Tanıdığım kimseyi görmediğimde, bazı haller bana kolaylaşmaktadır.' Bir kısmı ise, kâfirleri öfkelendirmek için, Rabbinin nezdinde içinde bulunduğu mertebe nedeniyle menzilini göstermek ister. Düşündüğünde, Vakfe'de insanlar bu gibi işlere dalacaklardır.

Allah'ın ayetlerine dalan gruba gelirsek, 'Onlar bu ayetlerle alay edenlerdir.' Dünya hayatında kendi işlerinde oyalanıp durmaları gibi Allah da amellerinin sonuçlarında onlarla alay eder. Ahiretteki işlerinde ise mahzun olurlar. '*Günah işleyenler, iman edenlere gülecektir. Onlara denk geldiklerinde kaş göz işareti yaparlar. Ailelerine döndüklerinde, neşeli bir şekilde dönerler. Onları gördüklerinde, işte bunlar saptıranlardır derler.*'[450] İşte bu, dünyadaki aldanıştır. 'Onlara koruyucular gönderilmedi. Bugün iman edenler kâfirlere gülecektir.' Burada nasılsa, orada da öyle olacaktır. İşte bu, Vakfe yerinde onların birbirine girmesinin anlamıdır.

Allah Teala bu nitelikteki kimselerden sakındırmak üzere tavsiyede bulunurken şöyle der: '*Allah'ın ayetleriyle alay edenleri gördüğünde, başka bir sohbete başlayana kadar onlardan yüz çevir. Yüz çevirmezseniz, onlar ile oturduğunuzda onlar gibi olursunuz.*'[451] Onlar, kendileriyle aynı sohbete dalınmasa bile, bu konumdadırlar. Başka bir ayette ise, '*Allah'ın arzı geniş değil miydi? Oraya hicret etseydiniz ya!*'[452] denilir. Allah

şöyle buyurur: 'Ey iman eden kullarım! Arzım geniştir, bana ibadet ediniz'. İşte bunlar, Vakfe'de sevmeyecekleri şekilde kendileriyle alay edilenlerdir. Onlar da burada Hakkın razı olmadığı işlerle ilgilenmişlerdi. Allah doğruyu söyler. Doğruya hidayet eder.

ALTMIŞ BİRİNCİ SORU

O'nun İşi 'Göz Açıp Kapamak Gibi' Nasıl Olabilir?
Cevap:

'O'nun işi' kelimesindeki zamir Vakfe'ye döner.

Bilmelisin ki keyfiyetler, aktarılamaz, fakat bir teşbih tarzıyla dile getirilebilir. Çünkü 'O'nun işi tektir.' Yani, tıpkı göz açıp kapamak gibi, tek bir kelimedir. Çünkü göz açıp kapamak, bütün görülenleri kuşatır. Bunlar, görenden Atlas feleğine kadar, gözün bu bakışta algıladığı zâtlar, onlarla bilfiil var olan olgu ve renklerden ibaret arazlardır. İbadetlerde de tüm namaz kılanlar -bütün yaratıklar namaz kılandır- çağrıldığı yönden tek bir anda Rabbine münâcât eder. Aynı şekilde O'nun vakfedeki işi de, zamansal miktar bakımından dünya günlerinden elli bin sene olsa bile, tektir. Söz konusu gün, Zi'l-mearic günüdür. Rabbin günü o güne göre ellide birdir.

Günlerin miktarları değişse bile, tek bir güneş günü onları sayar. Çünkü Allah'ın emri, anlatma ve ifadeyi sağlamak için, onda göz açıp kapatmaya benzer. Azlık bakımından ise, daha da kısadır. Hatta o, 'şe'n günü' olan mevhum fert zamanın ölçüsüdür. Öyleyse Hakka göre şe'n bir tane iken âlemin kabiliyetlerine göre bütün âlem şe'nlerdir. Varlık onları sınırlamamış olsaydı, sonsuz olduklarını söylerdik. Hüküm sahibinin tek bir hükmüne bakınız! Nasıl çoğalmakta ve âlem yönünden kendisini sınırlayan bir sayı nasıl da mümkün olmamaktadır? Onu, her şeyi bilgice ihata eden ve her şeyi sayıca sayan sayabilir.

Elli bin sene bir gün haline geldiği gibi Hakkın emri de göz açıp kapamak gibi olmuştur. Bunun nedeni, emrin kendisinden çıktığı kimsenin sınırlanmayışıdır. O, emrettiği her yerde emredilen içindedir ve

O'nun hükmüyle emir bir defada uygulanır. Emrin yaratıklarda bu kadar geniş olması yadırganmazken Hakkın emri hakkında ne zannedersin? Doğal âlemdeki her şeyde havanın hükmü, göz açıp kapamaktan daha hızlıdır. Hava da, tıpkı bir insan gibi, tektir. Akıllar ve doğal cisimlerde de Emir kaynaklı Ruh böyledir. Böyle bir şeyi sadece hakikatler ve gerçekler hakkında bilgisi olmayan kimse yadırgayabilir. Özellikle 'onun emri' kelimesindeki zamir, Kamer suresinde zikredilen 'Bizim emrimiz göz açıp kapamak gibi tek bir şeydir' ayetinde geçen zamire döndürüldüğünde durum böyledir. Allah en iyisini bilir ya, Tirmizî'nin kastı bu olmalıdır. Bununla beraber, zamirin Vakfe'ye veya toplanmaya dönmesi de mümkündür. Çünkü tek bir zaman onları biraraya getirir. 'Allah dilediklerini doğru yola ve hidayete ulaştırır.'

ALTMIŞ İKİNCİ SORU

Saatin Durumunun Göz Açıp Kapamak Gibi ya da Ondan Daha Yakın Olmasının Anlamı Nedir? Cevap:

Saatin 'saat' diye isimlendirilmesinin nedeni, nefesleri ya da mesafeleri kat ederek değil, zamanları kat ederek bize koşmasıdır. Kim ölürse saati ona ulaşmış ve büyük kıyamet gününe (giden) kıyameti kopmuş demektir. Söz konusu gün, nefeslerin saatleri için bütün günleri toplayan sene gibidir. Bu seneleri ise hükümlerinin farklılığıyla mevsimler belirler.

Âlemde saatin durumu ve özelliği, göz açıp kapamaya benzer. Çünkü onun ulaşması hükmün, hüküm ise hükme konu olan şeye hükmün işlemesinin, hükmün işlemesi tamamlanmasının, tamamlanması iki diyarın mamur olmasının ta kendisidir. 'Bir grup cennete, bir grup ateşe...' Bu benzerliği, hayal varlığında ve doğal âlemde Allah'ın kudretini bilenler bilebilir. O kişi, tek nefeste ve göz açıp kapamadaki geniş durumları bilir, bunun sonucunu hayal gözüyle duyuda görür. Bu durumda söz konusu yakınlığı, benzerliği ve senelerin dünya hayatı

zamanından az bir zamandaki artışını öğrenir. Cevherî'nin hikâyesini öğrenen kişi, bu konuyla ilgili şaşılacak hususları öğrenir:

'Cevherî'nin hikâyesi nedir?' diye sorarsan, şöyle deriz: Cevherî elinde hamur olduğu halde fırına gitmiş. Abdestsiz imiş, Nil'in kenarına yıkanmaya gelmiş. Suyun içindeyken uykudaymış gibi Bağdat'ta olduğunu, bir kadınla evlendiğini, altı sene onunla geçirdiğini, kadının çocuklar doğurduğunu -sayılarını bilmiyorum- sonra yine suyun içindeyken kendine döndürüldüğünü görmüş. Yıkanmasını bitirmiş, elbiselerini giymiş ve fırına dönmüş. Ekmeği almış ve evine gelmiş. Ailesine vakıada gördüğü şeyleri bildirmiş. Aradan bir ay geçtikten sonra vakıada kendisiyle evlendiğini gördüğü kadın çıkagelmiş. Adamın evini sormuş. Biraraya geldiklerinde Cevherî kadını ve çocuklarını tanımış, inkâr etmemiş. Kadına 'ne zaman evlendin?' diye sorulunca, 'altı seneden beri, bunlar da onun benden olan çocuklarıdır' diye yanıt vermiş. Böylelikle hayalde olan şey, duyuda ortaya çıkmıştır.

İşte bu, Zünnun el-Mısrî'nin aklın imkânsız sayacağı altı sorusundan biridir. Allah'ın âlemde farklı hükümlerle yarattığı güçleri vardır. Bu farklılık, sıradan insanlarda, aklın hükmünün gözünkinden, onun kulağınkinden, onun tatma duyusununkinden farklılığına benzer. Allah velîlerine bu hükümlere sahip güçler tahsis etmiştir. Bunları ise, ilahi mertebeye yakışan iktidarı bilmeyenler inkâr edebilir. Hz. Peygamberin miracında ise, bu konuda yeterli husus vardır. O az bir zamanda kat ettiği uzun mesafelerden sonra miraca çıkmıştır.

ALTMIŞ ÜÇÜNCÜ SORU

Allah'ın Vakfe Ehlinin Geneline Kelamı Nedir?
Cevap:

Onlara şöyle der: 'Ne getirdiniz?' Bu sözü duyanların kulaklarında hallerinin farklılığına göre değişik şeyler gerçekleşir. Onların halleri ise duyduklarına, duydukları da Vakfe yerindeki hallerine göre değişir. Onlardan tek birinin kulağına diğerininkine ulaşan şey ulaşmaz. Bu,

kendisinde dürülmüş nefesten soru sormaktır. Bu kelam ise özellikle Vakfe ehli için olabilir. Onlar, o günün dehşeti içinde bulunanlardır. O günde tasarruf edenlere gelirsek -ki örnek olarak nebîleri, resulleri, Allah'a davet edenleri ve büyük korkunun korkutmadığı minberlerde istirahat edenleri, ünsiyet perdesinin ardında celal döşeklerinde sakınılanları verebiliriz- bu ve benzerleri, Vakfe ehli değildir. Vakfe ehli, Allah'ın kendilerindeki hükmünü bekleyen ve bu kelam esnasında her birinin anladığı şekilde cevap verenlerdir.

ALTMIŞ DÖRDÜNCÜ SORU

O'nun Birleyenlere Sözü Nedir?
Cevap:

Onlara şöyle der: 'Beni neyle birlediniz? Beni neyle birlediniz? Beni birlemek sizin adınıza neyi iktiza etti? Beni zâhirde birlemiş iseniz, (bir şeyin diğerine yerleşmesi anlamındaki) hululü kabul edenlersiniz. Hululü kabul edenler ise, birleyen değildir. Çünkü onlar iki şeyi var sayar; hulul eden ve hulûl edilen yer. Beni sıfatlar ve fiil olmaksızın zâtta birlemişseniz, birlememişsiniz demektir. Çünkü akıllar zâta ulaşamaz. Benden gelen haber ise size bunu getirmemiştir. Beni taşımış olduğu nispetleri farklı fakat hakikati bir, fiilî ve zâtî niteliklerle ulûhiyette birlemişseniz, neye göre birlediniz? Akıllarınıza göre mi, bana göre mi? Her nasıl olursa, beni birlememişsiniz demektir. Benim birliğim, bir birleyenin birlemesine bağlı değildir. Ne akılarınızla ne de benimle! Çünkü sizin beni benim ile birlemeniz, benim birliğimdir, yoksa sizin birlemeniz veya akıllarınıza göre bir birleme değildir. Benim yarattığım ve ortaya koyduğum bir şeyle hakkımda nasıl hüküm verilir ki?

Her nasıl olursa ve hangi tarzda gerçekleşirse gerçekleşsin, beni birleme iddiasında bulunduktan sonra beni birlemenin sizin adınıza gerektirdiği şey nedir? Varlığınız ise, siz sizden kaynaklanan bir şeyin gereği altındasınız. Bu durumda benden çıkmış olursunuz. Öyleyse tevhid nerede kaldı? Onu benim emrim gerektirmiş ise, benim emrim

benden başkası değildir. Öyleyse kimin eliyle size ulaştı? Onu benden görmüş iseniz, onu sizden gören kimdir? Onu benden görmemiş iseniz, tevhid nerede kaldı? Ey birleyenler! Siz benim hakikatimin mazharları ve ben ise zuhur eden iken, böyle bir (tevhid) makam sizin adınıza nasıl gerçekleşebilir ki? Zuhur eden, hüviyet ile çelişirken tevhid nerede kaldı? Bilinenlerde bir birleme yoktur: Bilinenler benim, sizin hakikatlerinizdir, imkânsızlardır ve nispetlerdir. Öyleyse bilinenlerde bir tevhid yoktur. 'Varlıkta' derseniz, orada da tevhid yoktur. Varlık, mevcudun aynıdır. Mazharların farklılığı ise, zuhur edenin varlığının farklılığına delildir. Öyleyse bir bilenin nispeti, cahil ve öğrenenin nispetiyle bir değildir. Geride, ancak bilinenler ya da mevcutlar vardır!

Şöyle diyebilirsin: 'Ne bilinen vardır ne bilinmeyen ne mevcut ne ma'dum! Bu, tevhidin ta kendisidir.' Sana şöyle cevap veririz: Daha önce bilinenlerin taksimi hakkında öğrendiğin gibi, bu niteliği kabul eden kimse, bilinenlerin kısmı altına girmiştir. Öyleyse tevhid nerededir? Ey birleyenler! Yanılgıyı kavrayınız. Allah'tan başkası yoktur. 'Oradadır' sözünde çokluk vardır ve onlar O'ndan başka değildir. Öyleyse tevhid nerededir? Şöyle diyebilirsiniz: Arzulanan tevhid, çokluğun kendisindedir. Buna şöyle deriz: İşte bu, çokluk tevhididir. Öyleyse tevhid nerededir? Çünkü tevhid izâfe edilemeyeceği gibi izâfeye konu da olmaz. Ey birleyenler, soru sorulduğunda bu sorunun cevabına hazırlanın! Ortak (şirk) koşanlar bağışlanmayacaksa, bunun nedeni ulaştıkları şeyin hakikatidir. Bağışlansalardı, ortağı (şerîk) dile getirmezler ve işi bulunduğu hal üzere kavrarlardı. Şöyle diyebilirsin: Onlar bu konumdayken, bedbahtlık kendilerine nasıl gelmiştir? Onlar hakkında mağfiretin olmayışı, onlara bir övgüdür. Şöyle deriz: Onlar ortağı belirlemişlerdir. Belirleme tevhidi, onları bedbaht yapmıştır. Belirlemeselerdi, mutlu olacaklardı. Fakat onlar, bilgi derecesi nedeniyle, birleyenlerden daha umutludur. Allah bizi kendisinin tevhidiyle birleyenlerden eylesin.

ALTMIŞ BEŞİNCİ SORU

Peygamberlere Ne Diyecektir?
Cevap:

Allah Teala peygamberlere şöyle der: 'Allah peygamberleri topladığı gün 'size nasıl cevap verildi?' diye sorar. Onlar 'Bizim bir bilgimiz yoktur' diye cevap verirler. Görevlendirildiklerinde, ümmetlerini zâhir ve bâtında tek bir davet ile Allah'a çağırdıklarını öğrenirler. Zâhir ile yükümlü olsalardı, 'bizim bilgimiz yoktur' sözü bir cevap olmazdı. Münafığın yerine getirdiği şeriat hükümlerinin fer'lerinin geçersizliği buradan kaynaklanır. Çünkü o, zâhiriyle olduğu gibi, bâtınıyla Peygamberin davetine karşılık vermemiştir. Öte yandan, bâtınıyla mümin olan günahkârın şeriatın fer'î hükümlerini yerine getirmesi geçerlidir. Böylelikle, şeriatta maksadın bâtın olduğunu öğrendik. Bunun böyle olması, özel bir şarta bağlıdır. Bu şart, imanın bütün hükümleri ve asıllarını içermiş olmasıdır. İnsan bir kısmına inanır ve bir kısmını inkâr ederse, böyle bir iman geçerli olmadığı gibi, bu kişi de gerçek bir kâfirdir.

Allah Teala Peygamberlerine 'size nasıl cevap verildi?' der. Kastedilen, Allah'a çağırmayla ilgili yükümlülüklerdir. Soru soran, 'yakın kullar olmaları yönünden kendilerine özgü hususlarda peygamberlere ne söyledi' derse, Allah onlara kendisine yakın kullarıyla konuştuğu gibi konuşur. Kendisine yakın peygamberlere sözü, 'kime yakınlığa inandınız?' şeklindedir: Acaba bunun bize yakınlığınız olduğuna mı inandınız? Yoksa mutluluğunuza mı? Yoksa zâtlarınızı veya beni bilmeye bir yakınlık olduğuna mı inandınız? Yakınlığın bize olduğuna inanırsanız, beni sınırlamış olursunuz. Halbuki ben sınırsızım. Bu bölümde zikrettiğimiz ifade, basiretle Allah'a davet eden kimseye Hakkın söylediği sözdür. Bir ayette *'Ben ve bana uyanlar basiretle Allah'a davet ederiz'*[453] denilir. Bu, kendisine vekil olarak Allah'a davette ona uyanların dilidir. Böylelikle o, Allah'a davette Allah'ın elçisinin elçisidir. O da Peygamberin davet ettiği yönden Allah'a davet eder. Çünkü onlar, varislerdir. Bunu söylememizin nedeni, Hakkın peygamberlere olan sözünü ancak kendilerinin bilebilmesidir. Bu konuda bir zevkimiz yok-

tur. Bildirilmiş olsaydı bile, onu bilemezdik. Onu bilseydik, biz de onlar gibi peygamber olurduk. Onların resullük ve nebîliklerinde payımız yoktur. Biz ancak zevkten konuşabiliriz.

Peygamberler kast edildiğinde bu sorunun cevabı, cevap vermemektir. Biz arkadaşlarımıza (Peygamberin) varisleri olan elçilere Allah'ın söylediği sözle ilgili cevap vermek istedik. Onlar, Allah'a basiretle çağıran peygamberlerin elçileridir. Allah'ın peygamberi, Allah'a basiretle davet etmede kendisine uyanları kendisine ortak yaptı. Öyleyse nereden ve kimin hakkında konuştuğumu, kimi açıkladığımızı bilmelisiniz!

Konumuza dönüp şöyle deriz: Allah şöyle der: 'Sınırım olmadığı halde beni sınırladınız.' Buna karşı şöyle deriz: 'Senin bu söylediğin, bilgi dilidir. Sen ise, iman diliyle bize hitap ettin, biz de inandık. 'Bana bir karış yaklaşana bir arşın yaklaşırım, bir arşın yaklaşana bir kulaç yaklaşırım' dedin. Biz seni senin sınırınla sınırladık. Sen ise, kendini bizimle ve bizi kendinle sınırladın. Yoksa biz zâtlarımızı nasıl sınırlarız ki? Ya da seni nasıl sınırlayabiliriz ki? Sen söylediğimiz hususa inanmayı kendine yakınlık (vesilesi) yaptın. İşte bu, senin sözündür ve imanın dilidir. Biz senin söylediğini söylememiz karşılığında günah işlemiş olamayız.' Bunun üzerine hak şöyle der: 'Haklısınız! Bu, iman dilidir.'

İçlerinden bir grup 'biz mutluluğumuza yaklaştık' derler. Hak şöyle der: 'Sizin mutluluğunuz sizinle vardır ve kendisine yaklaşmayı isterken de sizinle beraberdir. Bunu bilmiyorsanız, cahilsiniz. Biliyorsanız, doğru söylememiş olursunuz. Öyleyse yakınlık diye bir şey yok!' Bir grup şöyle diyebilir: 'Biz zâtlarımızın bilgisine yaklaşmaya inandık.' Hak onlara şöyle der: 'Bir şey kendinin cahili olmaz. Fakat o kendini bildiğini bilmez. Çünkü müşahedenin bilgisi, müşahede edilenin bilgisinden perdeler. Bu nedenle bilineni bilmeye yakınlık talebiniz geçerli değildir.'

Bir grup şöyle diyebilir: 'Senin şöyle söylemen gerekir: Biz seni bilmeye yaklaşmaya inandık.' Hak onlara şöyle der: 'Hiçbir şeyin, onun benzeri olmadığı nasıl bilinebilir ki? Bir şey olsaydı, şeylik o ikisini biraraya getirir ve benzeşme meydana gelirdi. O halde, O'nun şeyliği yoktur. O bir şey olmadığı gibi 'bir şey olmayan' da değildir. 'Bir şey olmayan' ma'dumun niteliğidir. Böyle bir durumda ise, 'bir şey

olmama'da, ma'dum, O'na benzerdi. O ise benzersizdir. O halde, hiçbir şey O'nun benzeri olmadığı gibi 'şey olmayan' da O'nun benzeri değildir. Böyle biri nasıl bilinebilir ki? Öyleyse, benim bilgime yaklaşmanız geçersiz olduğu gibi yakınlardan olmanız da geçersizdir.' Bunun üzerine onlar şöyle der: 'Bize öğrettiğinden başka bilgimiz yoktur. Sen alim ve hakimsin!'

Onlara şöyle der: 'Siz resullersiniz! Resullük gönderen ile gönderilen arasında olmaktır. O, bu risaletin gereğinin hükmünü öğrenmeleri için elçilik göreviyle onlara taşır. Resulün mertebesi ara mertebe olduğuna göre, gönderildiği kimselerden daha çok kendini gönderen isme yakındır. Gönderildiği kimseler de peygamberden daha çok peygamberin getirdiği şeyi Kabul edici (el-Kâbil) ismine yakındır. Öyleyse hepsi, yakındır. Elçiliği kabul etmeselerdi, peygamber yakınlaşanlardan, peygamber gönderilen kimseler ise yakınlıkla nitelenmeyenlerden, yani uzaklaşanlardan olurdu.

ALTMIŞ ALTINCI SORU

Kıyamet Günü Arasat'tan Nereye Giderler?
Cevap:

Onlar Arş'ın çatısına giderler. Kıyametin pek çok yeri vardır. Peygamberler kıyamet günü -her yerde- Arasat'tan ilahi hükmün o mertebeye layık şekildeki tecellisinin bulunduğu yere sığınırlar. Bir yer soru için, bir yer teraziler için, bir yer kitapları almak, bir yer sırat (köprü) ve bir yer havuz içindir.

Kıyamet yerlerinde peygamberler Hakkın önünde hükümdarın önündeki görevliler gibidir. Konum bakımından onların en yakını ise yayın iki ucundan daha yakın olan kimsedir. Bu ise dairenin iki ucunun kesişimidir. Sonra genel soruda 'Bizim bilgimiz yoktur' mertebesine giderler. Özel soruda ise bu sorunun gerektirdiği cevaba yönelirler. Hakkın kıyamet duraklarından her birisinde bir sorusu vardır, onlar da bu özel sorunun cevabının içerdiği isme iltica ederler.

ALTMIŞ YEDİNCİ SORU

Ziyaret Günü Nebî ve Velîlerin Mertebeleri Nasıldır?
Cevap:

Allah beyaz miskin Kesib'i üzerinde insanları topladığında, onlar için minberler, serirler, kürsüler ve mertebeler yerleştirir. Burada nebîler iki rütbeye ayrılır: Birincisi şeriat nebîleri, ikincisi tabi olan nebîlerdir. Şeriat nebîleri resullere göre ikinci mertebedeyken tabi olan nebîler üçüncü mertebededir. Bu kısım, iki kısma ayrılır: Biri nebîler, diğeri velîler diye isimlendirilir. Velîlerin mertebeleri ise genel isimledir.

Ziyaret günü olduğunda her nebî Rabbi hakkındaki bilgisini Rabbinden inanarak alır. Ona fikrî düşüncesini karıştırmaz. Çünkü o, Rabbini iman gözüyle müşahede eder. Rabbine imanında nebîye uyan velî ise, Rabbini peygamberinin aynasıyla görür. Bu velî, kendi düşüncesiyle Rabbi hakkındaki bilgisini elde etmiş ve ona imanı bakımından bir yakınlık edinmişse, ziyaret günü iki görüşü vardır: Bilgi ve iman görüşü. Aynı şekilde, nebînin Rabbi hakkındaki bilgisinde fikrî bir araştırma varsa, onun da iki görmesi vardır; bilgi görmesi, iman görmesi.

Velî fetret dönemi velîlerinden olabilir ve Rabbi hakkındaki bilgisinde peygamberlerin getirdiği ilahi bilgilerden mahrum kalabilir. Böyle biri Rabbiyle ilgili bilgileri ya araştırma ya da kalbine gelen bir tecelli ya da her ikisinden elde etmiş olabilir. Bu gibi velîler, araştırma ehli olmaları bakımından (Hakkı) görmede 'nazar' ehlinin mertebesindedir. Mârifet keşften kaynaklanırsa, bunların diğer yaratıklardan sayesinde ayrılacakları müstakil bir nitelikleri olacaktır.

Bu bölümün özeti şudur: Ziyaret günü (Hakkı) görmek, dünyadaki inançlara bağlıdır. Bu bağlamda Rabbi hakkında araştırmanın verisine inanan, keşfin verisine ve peygamberi taklidin verisine inanan kişi, Rabbini inancına göre görecektir. Şu var ki insan, peygamberi taklit ederken Rabbini peygamberin suretiyle görür. Bu ise, Rabbini bilme hakkında kendisine vahyedilen bilgiyi Peygamberin insana bildirmesiyle gerçekleşir. Böyle bir kişi ise, tek bir anda üç göz için üç tecelli sahi-

bidir. Sadece araştırmayla veya sadece keşf veya taklit yoluyla Rabbini bilenin durumu da böyledir.

Tâbi olan velîlerin mertebeleri, ziyaret yerinde, nebîlerin kendilerinden önce gelmesiyle ayrışır. Nebî ya da tâbi olan olmayan iki tabaka ise, herhangi bir makamın üzerlerinde hüküm sahibi olmadığı Allah velîleridir. Onlar Rableriyle olan doğru ilişkileriyle diğerlerinden ayrılır. Şu var ki onların içinden araştırma sahipleri, mertebe bakımından keşf sahiplerinin aşağısındadır. Hakkı görmede onlar ile Hak arasında düşünce perdesi vardır. Bu perdeyi her ne zaman kaldırmak isteseler, bunu başaramazlar. Nebîlerin tabi olanları da nebî perdelerini kendilerinden kaldırıp bu vasıta olmaksızın Hakkı görmek istediklerinde, bunu başaramazlar. O halde, karışımdan saf görme ancak şeriat getiren nebî ve resuller ile özel anlamda keşf sahipleri için gerçekleşebilir. Tâbi ya da araştırma sahibi olan her kimin adına bu makam gerçekleşirse, bin yoldan olsa bile sahip olduğu bütün yönler onun adına biraraya getirilir.

Bazı adamlar ise kendisine ulaşan her itikat sahibinin inancını kabul eder, onu öğrenir ve onaylar. Bu kimseler, ziyaret günü Rablerini bütün itikat gözleriyle görecektir. Kendisine karşı samimi olan insanın dünyasında bu konuda söylenen bütün sözleri araştırması gerekir. Bu kişi, herkesin kendi görüşünü hangi yönden ortaya koyduğunu öğrenmelidir. Bir görüşün sahibinde geçerli hale geldiği özel yönü öğrenip inanç sahibi hakkında onu kabul ettikten sonra, reddetmemeli ve inkâr etmemelidir. Böyle yaparsa, inanç her ne olursa olsun, ziyaret günü onun ürününü devşirir. İşte bu, geniş ilahi bilgidir.

Zikrettiğimiz konunun doğruluk ölçütü, Allah'ı araştıran herkesin O'nun isimlerinden birisinin hükmü altında bulunmasıdır. Söz konusu isim, o kişiye tecelli eden ve -farkında olmadığı yönden- bu inancı kendisine veren şeydir. Bütün ilahi isimlerin Hakka nispeti de geçerli olduğuna göre aradaki farklara göre her inançta Hakkın görülmesi, doğrudur ve bunda bir yanlışlık yoktur. Tam keşf bunu verir. Öyleyse hiçbir araştırmacının bakışı Allah'ın dışında kalmadığı gibi dışına çıkması da geçerli değildir. İnsanlar Haktan sadece Hakkın açıklığı nedeniyle Hak ile perdelendi. Allah'ı bilmede bu konumdaki grup, ziyaret günü müstakil bir saffı teşkil eder. Ziyaretten ayrıldıklarında ise, her

inanç sahibi onların kendilerinden olduğunu zanneder. Çünkü bu kişilerin inançlarını kendi inanç suretleri gibi görürler. Böyle bir insan, aynı nitelikteki bütün gruplar için sevilir. Nitekim dünya hayatında da durum böyledir.

Zikrettiğimiz bu görüşü ise, keşf ve vecd ehlinin derinleri bilebilir. Teorik akılla meseleye bakanlar ise, bundan bir koku duyamaz. Öyleyse aklını zikrettiğimiz hususa ver ve bu konuda çalış ki, ulûhiyete hakkını verip kendisini bilmede Rabbine karşı insaf sahiplerinden olasın. Çünkü Allah, herhangi bir sınır altına girmekten ya da -biri değil dediğer bir suretle sınırlanmaktan münezzehtir. Buradan Allah'ın bütün yaratıklarına ait genel mutluluk ve her şeyi kuşatan rahmetin genişliği öğrenilir.

Seksen beşinci kısım sona erdi, onu altmış sekizinci soruyla seksen altıncı kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] SEKSEN ALTINCI KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

ALTMIŞ SEKİZİNCİ SORU

Nebîlerin Ona Bakıştan Payları Nedir?
Cevap:

Bunun cevabını 'bilmiyorum' çünkü ben nebî değilim. Nebîlerin zevkini onlardan başkası bilemez. Tirmizî Allah'ın özel ve genel şeriatı tahsis ettiği nebîleri kast etmişse, cevap böyledir. Velîlerin nebîlerini kastetmişse, onların Allah'ı bilmedeki payları, Allah hakkındaki inançlardan kendilerinde bulunan yönlerin miktarıncadır. Bir velî nebî bütün inançları öğrenirse, onun payı genel nimette hepsine ait paydır. Böyle biri, her inanç sahibinin hazzıyla nimetlenir. Hazdan en çok pay alan kişi odur. Bir kısmını öğrenirse, hazzı da elde ettiği kısım kadardır. Bir konuyu elde etmiş ise, payı -herhangi bir artış olmaksızın- kendisine özgü kısım kadardır. Zikrettiğimiz hususu anla!

ALTMIŞ DOKUZUNCU SORU

İlham Sahiplerinin O'na Bakmaktan Payı Nedir?
Cevap:

Bu pay, en yakın perdedir. Onlar Rablerini müşahede ettiklerinde bunda kendileri için kelamdan onlar adına meydana gelen şeyin benzeri meydana gelir. Şu var ki ilham sahipleri Hakkı görmede diğer yaratıklardan tek bir müşahede halinde tecellinin türden türe girmesiyle ayrışır. Diğerlerinin ise, ilham sahiplerine özgü olan böyle bir makamı yoktur.

YETMİŞİNCİ SORU

Diğer Velîlerin Hakka Bakıştan Payları Nedir?
Cevap:

Velîler farklı mertebelerdedir ve mertebelerinin farklılığına göre hazları değişir. Bir velînin Allah'a bakıştan payı aklî bir haz olabilirken diğerininki nefsî olabilir. Başka birininki duyusal, başka birininki hayalî haz olabilir. Öte yandan bir velînin hazzı nitelikli bir haz, bir velînin hazzı niteliksizdir. Bir velînin hazzı niteliği aktarılan bir haz iken bir velîninki aktarılamaz. Öyleyse onlar, dünyada oldukları gibi, Allah nezdinde de derecelere sahiptir. Allah şöyle buyurur: '*Onlar Allah katında derece derecedirler. Allah yaptıklarınızı görür.*'[454]

YETMİŞ BİRİNCİ SORU

Genelin O'na Bakıştan Payları Nedir?
Cevap:

Genelin O'na bakıştan payları, farklı tabakalarına göre, taklit ettikleri bilginlerden anladıkları ölçüye göre değişir. Bir kısmına taklit ettiği âlim sahip olduğu bilgiyi verirken bir kısmına ise aklının bildiği ve kabul ettiği miktara göre verir. Fıtratlar farklı farklıdır ve Allah'ın katından onlara verilen şeye göre derece derecedir. Çünkü fıtratlar, kısım kısımdır. Asılları ise Allah'ın kendisine göre insanı birleştirdiği mizaçtır. Bu ise fikir sahiplerinin akledilirlerde düşüncelerinin değişmesinin sebebidir. Böylelikle araştırmanın hazzındaki payları, hayallerine göre değişir.

İnsanların genelinin hazları, hayalidir. Onlar, dünyada, berzahta ve ahirette haz aldıkları bütün anlamlarda maddelerden soyutlanmayı beceremezler. Hatta âlimlerin bile pek az kısmı, maddelerden bütünüyle soyutlanmayı düşünülebilir. Bu nedenle şeriatın çoğu, sıradan insanların anlayışına göre gelmiştir ve yine şeriatta seçkinler için bir takım işaretler vardır. Allah *'O'nun benzeri bir şey yoktur'*[455] der. Başka bir ayette ise *'Rabbin onların nitelemelerinden münezzehtir'*[456] buyurur.

YETMİŞ İKİNCİ SORU

Onlardan Bir Adam Rabbinden Olan Payıyla Ayrılır. Cennet Ehli Hakka Bakmayla Meşgul Olarak Nimetten Uzaklaşırlar mı?
Cevap:

Bu durum, görenin gördüğü sureti karıştırmasından kaynaklanır. Bunun nedeni şudur: Her makam her grubun kalbinde yücedir ve cennetlerde var olanların yararlandıkları nimetlerden üstündür. İnsanlar ziyarete davet edilirler ve huri, vildan gibi cennet eşleri, cennet

ağaçları, cennet nehirleri, cennetliklerin kendisiyle nimetlendiği binekler, kuşlar vb. her şey geride kalır. Bunların hepsi canlıdır, çünkü orası hayat diyarıdır. Menzil sahibi -insan ve cinlerden erkek ya da dişi- davet edildiğinde, evin ahalisi o kişinin Hakka bakmanın meydana getirdiği ilahi hediyelerden getireceklerini beklemeye koyulur. El-Melik'in müşahede edildiği bu yüce makamdan kendilerine nasıl dönecektir? Söz konusu kişi, el-Melik Hakkın meleklerine 'köşklerine döndürün' diye emredip ziyaretten döndüğünde ise, onları öyle bir görme nuru kaplar ki, bu nur ile ziyaretten önce içinde bulunulan güzellik ve hoşluk arasında hiçbir ilişki yoktur. Bununla beraber, yürüdükleri makam menzil ehlinin kalplerinde yücedir.

Görmede tanık oldukları şeyin niteliğiyle ev ahalisine döndüklerinde ise, cenneder gördükleri şeyin suretinin ölçüsüne göre nurlarıyla ışıldar. Böylelikle daha önce sahip olmadıkları ve kendilerinde bulunmayan bir artış bulurlar. İşte söz konusu kimselerin cennet nimetlerinden uzaklaşmalarının nedeni budur.

Her şahsın Rabbinden olan payı, O'nu bilmesi, inanç derecelerinde O'na dair inancı, bu inançların farklılıklarına, bu farklılıkların azlık ve çokluğuna göre değişir. Bu husus daha önceki fasıllarda açıklanmıştı. Bunu bilmelisin! Hidayet eden Allah'tır. Cennet çarşısında ise işaret edilen hususun bilgisi vardır.

YETMİŞ ÜÇÜNCÜ SORU

Makam-ı Mahmûd (Övülen Makam) Ne Demektir?
Cevap:

Makam-ı mahmûd, bütün makamların sonuçlarının kendisine döndüğü yerdir. Bütün makamlara özgü isimler, o makama bakar. Bu makam, Hz. Muhammed'e aittir ve kıyamet günü insanların geneline görünür. Hz. Peygamberin 'Sunum Günü' bütün yaratıklar üzerindeki efendiliği onun sayesinde gerçekleşir. Peygamber şöyle der: 'Ben kıyamet günü insanların efendisiyim.'

Daha önce melekler kendisine secde ettiğinde Hz. Âdem makam-ı mahmûd'a yerleştirilmişti. Bu makam, dünya hayatında onun için bunu gerektirirken ahirette Hz. Muhammed'e aittir. Makam-ı mahmûd, ilahi mertebenin kemâlidir. Daha önce, onunla insanlığın babası ortaya çıkmıştı, çünkü Âdem Hz. Muhammed'in beşeri bedenini içermekteydi. Âdem cisimlikte en büyük babadır ve Allah nezdinde 'yakın olan' kimsedir. Ayrıca Âdem, toprak kaynaklı ilk insandır. Böylelikle, (Hakkın emrine) muhalefete varıncaya kadar, bütün makamlar onda ortaya çıktı. Çünkü o iki tutuşu biraraya getirdi; uyum ve ihtilaf tutuşu (kabza). Âdem'den yasağa muhalefete hareket eden şey, muhalefet özeliğinde yaratılmış olmasıdır. Âdem'den yasağı ihlale dönük her hareket, emre itaatsizlik özelliğinde yaratılmış insanlardan kaynaklanır. Onun Allah'ın yasağına karşı gelmesi, belinde taşıdığı insanların kendisini buna zorlamasından kaynaklanır. Çünkü o makam bunu onun adına gerektirir. Şeyhimiz Ebu Abbas'a bunu sorduğumda şöyle dedi: 'Âdem sırtında bulunan muhalif çocukları nedeniyle günahkâr oldu.'

İşin sonu ahirette Hz. Muhammed'e aittir. Böylelikle Hz. Peygamber Makam-ı mahmûd'da ortaya çıkmış, şefaat kapısı ondan açılmıştır. Allah nezdinde şefaate ehil olan melek, resul, nebî, mümin, velî, hayvan, bitki ve donuklardan (cansızlardan) ilk şefaat edecek, odur. Hz. Peygamber Rabbinin nezdinde bu kimselerin şefaat edebilmesi için şefaat eder. Böylelikle de her dil ile ve her söz ile övülür. Şefaatin başı ve ortası ona aittir. Allah şöyle der: 'Melekler şefaat eder, müminler şefaat eder ve geride en merhametli olan kalır.' Sözün bağlamı, merhametlilerin merhametlisinin de şefaat edeceği anlamına gelir. Nezdinde şefaat edilenin de şefaat etmesi gerekir. 'Allah'tan başka bir şey yoktur.'

Bilmelisin ki, Allah isimler yönünden şefaat eder. Böylelikle 'Merhametlilerin Merhametlisi' ismi, el-Kahhar isminin nezdinde bu isimlerin cezasını kaldırmak üzere şefaat ederek hiç hayır işlemeyenleri ateşten çıkarır. Allah bu makama dikkat çekerek şöyle buyurur: *'O gün takva sahipleri Rahman'a bölük bölük götürülür.'*[457] Takva sahibi, kulların kalplerine korku veren bir isimle oturan kimsedir ve onunla oturan kişi, 'ondan sakınan' diye isimlendirilir. Allah bu isimden onu daha önce korktuğu isme göre güven veren başka bir isme taşır. Bu isim ise, Rahman'dır. Allah şöyle buyurur: *'O gün takva sahipleri Rahman'a bölük*

bölük götürülür.' Yani daha önce korktukları isimden güven bulurlar. Bu nedenle şefaat hakkında Hz. Peygamber, 'geride merhametlilerin merhametlisi kalır' demişti. Bu yorumla şefaat, isimlerinin eserleri yönünden Haktan (yine) Hakka nispet edilir. İşte bu, velî âriflerin kabul ettiği görüştür.

Kıyamet günü bütün övgüleri sadece Hz. Muhammed toplayabilir ve 'makam-ı mahmûd' diye ifade edilen şey budur. Hz. Peygamber bu makamda şöyle der: 'Ben Allah'a şimdi bilmediğim övgülerle hamd edeceğim.' Bu durum, nebî ve velîlerin bilgilerinin fikir ve araştırmadan değil, zevk (kaynaklı) olduğunu gösterir. Çünkü bulunulan o mertebe, eserleriyle birlikte bir takım ilahi isimlerin olmasını gerektirir. Dünya hayatının gerektirdiği şekilde o isimlerle Allah'a hamd edilir. Bu nedenle Hz. Peygamber 'şimdi onları bilmiyorum' demişti. Bu makam, vesile makamıdır, çünkü o makamdan Hz. Muhammed, şefaat kapısının açılması hususunda Allah'a tevessül eder. Bu, Hz. Peygamberin herkes hakkındaki şefaatidir. Dikkat ediniz! Hz. Peygamber vesile hakkında şöyle der: 'O cennette bir derecedir ve tek bir adama ait olması umulur. Umarım ki ben olurum. Kim benden vesile isterse, şefaatim ona helaldir.' Böylece şefaati, isteyenin karşılığı yaptı, bu nedenle makam-ı mahmûd 'vesile' diye isimlendirildi. Onların bu duadaki karşılıkları ise, şefaat etmeleri oldu. İşte bu, 'mülkün mülkü'nden kuşatıcı-ilahi bir görevdir. Allah şöyle buyurur: '*Dikkat ediniz! İşler Allah'a döner.*'[458] Başka bir ayette ise '*Bütün iş O'na döner*'[459] buyurur. Öyleyse Allah, dönülen yerdir. Bütün makam ve isimler de bu makama döner. Hz. Peygamber şöyle der: 'Bana cevamiü'l-kelim verildi.'

YETMİŞ DÖRDÜNCÜ SORU

Bunu Neyle Elde Etti?
Cevap:

Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Her Peygamberin kabul gören bir duası vardır. Her peygamber duasını burada aceleyle istemiştir. Ben ise duamı -şefaat olarak- ümmetimden büyük günah işleyenler için ayır-

dım.' Bunun nedeni, Hz. Peygamberin diğer nebîlere göre ahiret hayatını daha iyi biliyor olmasıdır.

Bilmelisin ki makam-ı mahmûd'a bütün makamlar döner ve o hepsini kuşatır. Bu nedenle sahibi, ancak cevamiü'l-kelim'in verildiği kimse olabilir. Çünkü övgüler kelamın niteliğidir. Allah Hz. Peygamber'i genele gönderdiği için şeriatı bütün şeriatları içermiş, bu nedenle şeriatı, şeriat olmaya uygun bütün davranışları içermiştir.

Bilmelisin ki, amel cennetleri -artmadan ve eksilmeden- seksen ile yetmiş arasındadır. İman ise yetmiş küsur kapıdır. En küçüğü sıkıntı veren şeyleri yoldan kaldırmakken en üstünü 'Allah'tan başka ilah yoktur' demektir. Allah amel sahipleri hakkında şöyle der: *'Cennetten dilediğimiz yere ulaşırız. Amel sahiplerinin ecri ne güzeldir.'*[460] Bu durum her hangi bir ameli işleyen kimseden engellenmemiştir. Çünkü insan, dünyada iman amellerinden hangisini işlerse işlesin, onu yapmak istediğinde engellenmez.

Hz. Muhammed imanın amel cennetlerinin sayısı kadar olan bütün şubeleriyle ortaya çıktığında -ki bu sayısal eşitlik, ya fiilî ya da onlara delalet şeklinde olabilir-, bunları ümmetine 'sünnet' yapan kimsedir. Öyleyse onları yerine getiren herkesin ücreti de, ona aittir. Ümmetinden birisi iman şubelerinden birini yerine getirdiğinde, bu amel onu yerine getirme yönünden Hz. Peygamberin terazisindedir. Böylece o, dilediği cennete yerleşir. Böyle bir şey ise sadece Hz. Muhammed için geçerli olabilir. İlahi sünnetler onun adına ortaya çıkmış, bu sayede makam-ı mahmûd'a ulaşmıştır. Herkese gönderiliş ve cevamiü'l-kelim Hz. Muhammed için geçerli olduğu gibi dünyada bu hallerle nitelenmesiyle de uhrevi makamlara girmiştir. Öyleyse Hz. Muhammed 'varlığın kendisinden meydana gelebileceği yönleri farklı özgün bir devirdir.'

YETMİŞ BEŞİNCİ SORU

Hz. Muhammed İle Nebîlerin Payı Arasında Ne Kadar Vardır?
Cevap:

Hz. Peygamber ile bütün nebîlerin arasında tek bir pay vardır. Bu ise, onlarda ayrışan şeyi Hz. Muhammed'in toplamasıdır. Hz. Muhammed ile onlardan her birisi arasında ise, yetmiş sekiz pay ve makam vardır. Âdem ise bunun dışındadır, çünkü onunla Hz. Peygamber arasında zâhir ile bâtın arasındaki fark vardır. Dünyada Hz. Muhammed Âdem'in bâtını iken Âdem onun zâhiridir. O ikisiyle birlikte zâhir ve bâtın gerçekleşir. Ahirette ise Âdem Hz. Muhammed'in bâtını iken Hz. Muhammed onun zâhiridir. O ikisiyle ahirette zâhir ve bâtın gerçekleşir. İşte Muhammed'in payıyla nebîlerin payları arasındaki fark budur. Arkadaşlarımızın çoğu bu konudaki sayının belirlenemeyeceği görüşündedir ki, bu bir yanılgıdır.

Bu bölümde önemli bir üstünlük vardır ve bu bölümde üstünlük bölümleri yüz yirmi dört bine kadar ulaşır. Bu sayı, peygamberlerin sayısıdır. Bu farkı bilmek, her nebînin belirlenmesini ve Hz. Muhammed ile onun arasındaki payın bilinmesini gerektirir. Paylar ameller yönünden -imanın şubelerine göre- yetmiş dokuzla sınırlıdır. Bazen bir şey için bunlardan tek bir durum olabilirken başka bir şey için iki durum, başka bir şey için sayının onda biri, dokuzda biri, sekizde biri veya bundan azı veya çoğu olabilir. Toplam, Hz. Peygamber adına gerçekleşebilir. Bu nedenle Hz. Peygamberden başka kimse genele gönderilmemiş, onun dışındakiler özel bir topluluğa gönderilmiştir. *'Sizden her biriniz için bir şeriat ve yöntem belirledik. Dileseydi sizi tek ümmet yapardı.'*[461]

YETMİŞ ALTINCI SORU

Hamd Sancağı (Livâu'l-Hamd) Ne Demektir.
Cevap:

Hamd sancağı (livau'l-hamd), 'hamd'in hamd'i' demektir. O, övgülerin en tamı, en üstünü ve mertebece en yücesidir. Sancak insanların altında toplandığı bir şeydir, çünkü o mülk mertebesine veya hükümdarın varlığına delildir. Övgülerin övgüsünde de bütün övgüler toplanmıştır, çünkü o herhangi bir ihtimalin giremediği ya da bir kuşku veya tereddüdün sızamadığı gerçek övgüdür. Bu hamd ve övgü, özü gereği kanıttır. Öyleyse o, kendisine yeterlidir. Dikkat ediniz! Bir şahsın kerim olduğunun söylendiğini ya da kerim olduğunu söylediğini düşünelim! Bu övgü doğru olabileceği gibi olmayabilir de. İhsan ve bağış yoluyla şahıstan bir vergi gerçekleştiğinde, bu bağış özü gereği verenin cömertliğine tanıklık eder ve buna ihtimal girmez. İşte 'hamdin hamdi'nin anlamı budur ve 'hamdin sancağı' denilen şeydir. Onun 'sancak' diye isimlendirilmesinin nedeni, bütün hamdleri ve övgüleri kuşatmasıdır. Hiçbir hamd, onun dışında kalamaz. Her hamd sahibinin övgüsü, onunla meydana gelir ve o 'sonun sonu'dur. Anla!

Hamd sancağı bütün övgü sancaklarını topladığı için gölgesi de bütün hamd sahiplerini kuşatır. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Âdem ve onun altında bulunanlar sancağımın altındadır.' Burada 'onun altındakiler' demiştir. Çünkü hamd isimler ile meydana gelebilir ve Âdem bütün isimleri bilendir. Bu durumda orada bulunanların onun altında ve aşağısında bulunması gerekir. Çünkü o da bu isimlerden herhangi birisiyle (Hakkı) öven olmalıdır. Ahirette ise otorite Hz. Muhammed'e aittir, çünkü cevamiü'l-kelim ona verilmiştir ve bu bir asıldır. Hz. Peygambere makamı bildirilmiş ve o da bunu öğrenmiştir. Bu esnada Âdem su ve toprak arasındaydı. Bunun anlamı henüz var olmayışıydı. Allah Âdem'e isimleri öğrettiğinde, Âdem Hz. Muhammed'in makamına göre ikinci makamdaydı. Öyleyse Hz. Muhammed'in cevamiü'l-kelim'i bilmesi -ki bütün isimler kelimelerdendir- daha önceydi ve Hz. Muhammed dışta var olmamıştı. Böylece o, sahibi olduğu için, isimlerle zuhur eder. Bu durum, beşerden ilk var olanda -Âdem'de- zuhur

etmiştir. Böylece Âdem, topraktan olan varlığıyla Hz. Muhammed'den önce geldiği için, melekler içinde Hz. Muhammed'e vekil olarak sancak sahibi olmuştu. Hz. Muhammed her ne zaman ortaya çıkarsa, (hamdin) yerine getirilmesine ve sancağına sahip olmada hak sahibidir. Sancağı kıyamet günü asalet yoluyla Âdem'den alır. Âdem ve onun dışındakiler ise, Hz. Muhammed'in sancağı altındadır. Melekler Âdem'in zamanında bu sancağın altındaydı, dolayısıyla ahirette de onun altındadırlar. Bu mertebede, Hz. Peygamberin herkesin üzerindeki halifeliği ortaya çıkar.

YETMİŞ YEDİNCİ SORU

Hz. Peygamber, Hamd Sancağını Elde Etmesini Sağlayacak Şekilde, Rabbini Neyle Övmüştür? Cevap:

Kur'an ile övmüştür. Kur'an, bütün övgüleri kendinde toplayan şeydir ve zaten toplayan demektir. Bu durum *'Hamd âlemlerin sahibi Allah'adır', din gününün sahibidir'*[462] ayetinde belirtilir. Bu sure, daha önce bir peygambere indirilmediği gibi sadece bu makam sahibine indirilebilirdi. Çünkü Allah kemâlin gereği olan övgü niteliği yönünden değil, övülmesini belirlediği yönden övülmelidir. İlahi övgü bu demektir. Birisi Allah'ı niteliğin gereğine göre övseydi, bu övgü akla ve örfe göre övgü olurdu ki böyle bir şey O'nun celaline yaraşmazdı.

YETMİŞ SEKİZİNCİ SORU

Hz. Peygamber Rabbine Hangi Kulluğu Takdim Eder? Cevap:

Ubudet (zorunlu kulluk) bir hakikatin (ayn) O'na intisabıdır. Bundan sonra ise ubudiyet (ihtiyarî kulluk) gerçekleşir. Bu ise, hakika-

tin ilahi mazhara intibâsıdır. Ubudet ile kul herhangi bir muhalefet olmaksızın emre bağlanır. Bu, Hak kendisine 'ol' dediğinde gerçekleşir. Böylelikle kul herhangi bir tereddüt olmaksızın meydana gelir, çünkü bu esnada sadece özü gereği yaratılışı (emrini) kabul eden 'ayn-ı sâbite' vardır. Ayn-ı sâbite (yaratılış sonucunda) bir mazhar olarak meydana geldiğinde ise, kendisine 'yap' ya da 'yapma' denilir. Emre karşı çıkarsa mazhar olarak karşı çıkmıştır; emre karşı çakmaktan geri durursa, ayn-ı sâbitesi yönünden geri durmuştur. *'Biz bir şeyin olmasını irade ettiğimizde, ona sözümüz 'ol'dur, o da olur.'*[463]

Hz. Muhammed işte bu kulluk ile o gün Rabbine gider. Dikkat ediniz! Secde emri almaksızın secde eder! Fakat o gün secde, yaratmayla emredilmiştir ve onun yegâne mahalli de Hz. Muhammed'in hakikatidir. Böylelikle secde, Hakkın onu yaratmayla ilgili emri nedeniyle, zâtında meydana gelir. Bu durumda Hz. Muhammed -herhangi bir ilahi emir olmaksızın- o emre göre secde eder ve emri yerine getirir. Ona 'başını kaldır, istediğin verilecektir, şefaat et, kabul edilecektir' denilir. Başka bir yerde ise ihlâslının ihlâssızdan ayrışmasını sağlamak için bütün yaratıklara secde emredilir. İşte bu, kulluk secdesidir.

Allah'ı bilenler bu dünyada Rablerine (ayn-ı sâbite'nin Rabbe intibası demek olan) ubudet yönünden ibadet eder ve sadece Allah'a mensupturlar. Onların dışındakiler ise (ayn-ı sâbite'nin ilahi mazhara intibası demek olan) ubudiyete müntesiptir. Bu bağlamda 'onlar ubudiyet makamında O'nun önünde dururlar' denilir. Her ârifin kulluğundan rabbine takdim etiği şey, budur ve her muhakkik kıyamet günü bu konumdadır.

YETMİŞ DOKUZUNCU SORU

Hz. Muhammed Kerem Anahtarlarını Elde Etmesini Sağlayan Hangi Şeyle Hamdi Bitirir ve Mühürler?
Cevap:

Kulluk ile (ubudiyet) mühürler. Bu, daha önce söylediğimiz gibi, ubudete intisabıdır. Ubudiyet, ikinci derecedir. Çünkü bu makam, iki dereceden ibarettir; ubudet derecesi -ki bu önceki büyük derecedir-, diğeri ise ubudiyet derecesi. Bu ise mühür derecesidir. Çünkü ona ancak varlığından sonra ubudetin emrinin gerektirdiği şey emredildi. Bu terkip vasıtasıyla kula emir verilmiş, yasak konulmuş, o da itaat etmiş, günahkâr olmuş, tövbe etmiş, iman etmiş, nankörlük etmiş, birlemiş, ortak koşmuş, yalan söylemiş ve doğru söylemiştir. Ubudetin hak ettiği şeylerle ikinci derecenin hakkını yerine getirdiğinde -ki bu Efendinin emirlerine ve yasaklarına uymaktır- daha önce takdim ettiği şeyler nedeniyle kerem hazineleri ona verilir.

SEKSENİNCİ SORU

Kerem Hazineleri Ne Demektir?
Cevap:

Kerem hazineleri, bizden ve O'ndan, bizim ve O'nun vasıtasıyla istenilen şeylerdir. Bizden ve bizim vasıtamızla istenilen şey, kendisinden ayrılmanın mümkün olmadığı zâtî bir istektir. Böyle bir durumda kerem anahtarları, O'nun bu konumla ilgili bilgisini öğrenmen şeklinde ortaya çıkar. Diğer hemcinslerin ise onu bilmez ve tanımaz. Böylelikle senin nasıl olduğunu sana bildirmekle sana kerem gösterir. Ayrıca, zâtını kendisinden ayrılmanın mümkün olmadığı şekilde hak ettiği şeyle bilmeyi sana ihsan eder.

O'ndan ve O'nun vasıtasıyla olan isteğe gelirsek, bu istek, isteyenin kendisine ilişen şeye göre istemesidir. Başka bir ifadeyle var olduk-

tan sonra kendisine bu durum ilişir. Hakkın mazharı olan şey, kendisinde zuhur edenin diliyle Haktan talepte bulunur. Bu istek, yokluktan sonra ona ilişen bir durumdur. Böyle bir soru 'kerem anahtarı' diye ifade edilir. Kendisinden kendisiyle istenmesi ve bu isteğin kula izâfesi, Allah'ın kereminden kaynaklanır. İşte bu, işin bulunduğu duruma göre böyledir. Allah kullarında kendisine itaat etmeyi yaratmış, Allah'a ve peygamberine itaat ettiklerinde ise onları övmüştür. Gerçekte kullarda itaatten bulunan şey, onların itaate yer olmasıdır.

İblis Hz. Peygamber ile biraraya gelmek istemiş, izin verildiğinde kendisine 'onu tasdik et' denilmiş. İblis Muhammed'in önünde küçüklük ve zillet makamındayken melekler de kendisini hafife alıyordu. İblis Peygamber'e şöyle demiş: 'Muhammed! Allah seni hidayet için gönderdi. Fakat senin hidayete bir gücün yoktur. Beni saptırmak için yarattı, benim de saptırmada gücüm yoktur.' İblis, Hz. Peygamberi, Hz. Peygamber de İblis'i doğrulamıştır. Allah şöyle buyurur: *'Sen sevdiklerine hidayet edemezsin. Allah dilediğine hidayet eder.'*[464] Başka bir ayette *'ona takva ve günahı ilham etti'*[465] der. Başka bir ayette ise *'Hepsi Allah katındandır'*[466], *'Her yürüyen varlığın perçeminden tutandır'*[467] buyrulur. Bununla beraber Allah onları överek şöyle demiştir: *'Tövbe edenler, hamd edenler, seyahat edenler, rükû edenler, secde edenler, iyiliği emreden kötülükten alıkoyanlar...'*[468] Onlarda tövbeyi, ibadeti, Hamdi, seyahati, secdeyi, iyiliği emretmeyi ve kötülükten sakındırmayı ve Allah'ın sınırlarını korumayı Allah'tan başkası mı yarattı ki? Allah'ın bu nitelikleri ve fiilleri kendilerinde yaratıp onlardan meydana getirmesi ve bütün bunları dince iyi niteliklere yer olmalarının ardından kendilerine izâfe etmekle onları övmesi, Allah'ın keremindendir. Bütün bunlar, kerem anahtarları değil de nedir? Çünkü bunlar ile ilahi hediyeleri açar. Söz konusu hediyeler 'hiçbir gözün görmediği, kulağın duymadığı ve akla gelmeyen' şeylerdir.

Allah Teala şöyle buyurur: *'Yanları yataklarından uzak durur.'*[469] Kim bilir! Başkaları uyurken onları yataktan kaldıran O'ndan başkası mıdır? *'Korku ve arzuyla Rablerine dua ederler.'*[470] Onların dillerini duayla konuşturan, onları korkutan ve arzulandıran O'ndan başkası mıdır? Bu davranış, onlardan mı görülür? Hayır, vallahi, hayır! Bu, Allah'ın kerem anahtarlarındandır ve bunlarla onlara fetihler vermiştir. *'Rızık verdiğimiz şeylerden infak ederler.'*[471] Verilen rızıklardan birisi de, yatak-

lardan ve aldanış diyarından uzaklaşmaktır. Başka bir rızık, dua ve yakarış, başka bir rızık ise, korku ve O'na dair arzudur. Bütün bunları Allah için infak ederler, Allah da kabul eder. Hiçbir bilgi sahibi nefis, Allah'ın bu konumdaki kimseler adına 'sakladığı' yaptıklarının karşılığı olan 'göz aydınlığı nimetleri bilemez.' Öyleyse bu ameller, kendilerinde ve bu amellerinde gizlenmiş göz aydınlığının görülmesinin anahtarlarıdır.

Kerem hazinelerinde bulunan her şeyi kerem hazineleri içerir. Öyleyse söz konusu şey anahtarda mücmel (özet) iken hazinelerde tafsilleşmiştir. Ameller vasıtasıyla (hazineler) açıldığında ise, mertebeler ayrışır, nispetler bilinir, her hakikat hakkını ister, her bilgi bilinenini arar.

SEKSEN BİRİNCİ SORU

Rabbimizin İhsanları Kime Dağıtılır?
Cevap:

Bunlar, gidişatını güzelleştiren her valiye (yönetici) verilir. Herkes genel valilik ile validir. Genel valilik, kalbin mânevî ve duyusal güçlerin üzerinde vali yapılmasıdır. Valiler ise, kendisinin dışında valiliği olan herkestir. Kendi dışında derken, aile, çocuk, köle ve mülkü kast ediyoruz. Bu bağlamda ihsanlar, valiliğin değerine ve yönettiği kimselere olan iyi davranışa göre valilere dağıtılır. Vali Allah'ı bilen ve Allah'ın 'görmesi ve duyması' olduğu kimselerden ise, onun bu ihsanlarda bir payı yoktur. Çünkü bunlar, zenginin yoksullara verdiği ihsanlardır. Bu nitelikteki birine sadece zenginin zengin için olan ihsanlarından verilir. Söz konusu ihsan, zâtî bir yoksunluktan verildiği için, yoksul bir mazharda ortaya çıkar. Bu kişi de, er-Rab isminden değil, Allah isminden (ihsanı) alır. Kulların kalpleri üzerindeki gaflet ne büyüktür! Heyhat! Kul gaflet ile nitelenmeye 'Mele-i a'lâ'nın derecesine ne zaman ulaşır ki? Onlar, gece ve gündüz olmaksızın, 'gece gündüz bıkmadan tespih edenlerdir.' 'Onlar gece gündüz usanmadan O'nun için tespih ederler.' Bu gaflette kalmak, insanlara eksiklik olarak yeter!

Bilmelisin ki, ikramlar hak edenlerin değişmesine göre değişir. Bir kısmının ikramı, O'dur. Bir kısmının ikramı, O'nu kendisiyle bilmesi, bir kısmının ikramı O'ndan olan şeydir. Hak eden kişi zâtî hak edişten söz ederse, onu sadece Hakkın mazharı olduğu yerde ayn-ı sâbitenin var edilmesinin şükrü bağlar. Geçici bir hak edişi dile getirirse -ki Hakkın onun adına bir hak ediş yarattığını düşünür-, şükrü artırması gerekir. Çünkü o, mertebede birinciden daha aşağıdadır. Hak eden kişi, hak edişi o mazharın zuhur edeni olması yönünden bir mazhardaki zâhire ait görürse, kendi ayn'ını (-ı sâbite'sini) herhangi bir şeyi hak eden diye görmez. Böyle biri, kendisine şükrü zorunlu kılmışsa, şükür vâcip olur. Bu zorunlu kılma, '*Rabbiniz kendine rahmeti yazdı*'[472] ayetinde olduğu gibi, Hakkın kendisine bir şeyi zorunlu kılmasına benzer.

Öyleyse ihsanlar, bilgide, amelde, halde, zamanda, mekânda, kasıtta, amele bağlanmada ve ondan habersiz kalmada, dağıtıldıkları kimselerin sayısına göre çeşitlenir. 'Herkes kendi meşrebini bilir.' Firavun, Musa ve Harun'a şöyle demişti: 'Rabbiniz kimdir?' Musa '*Rabbimiz her şeye yaratılışını verendir.*'[473] İşte bu, Rablığı hak edendir. Öyleyse Rab, ihsanları taksim edendir.

SEKSEN İKİNCİ SORU

Nebîliğin Kaç Parçası Vardır?
Cevap:

Nebîliğin parçaları, indirilmiş kitapların ayetleri ve sayfaları, Âdem'den son peygambere kadar bize ulaşmış ya da ulaşmamış peygamberlere yönelik âleme yerleştirilmiş ilahi haberlerin sayısı kadardır. Kur'an, bütün bunları kendinde toplar, çünkü Hz. Peygamber Kur'an'ı ezberleyen hakkında 'Nebîlik onun içine sokulmuştur' der. Nebîliğin parçaları Kur'an'da toplanmış olsa bile, indirilmiş kitapların ayetlerinde belirlenmiş ve tafsilleşmiş, sayfalarda tefsir edilmiş, sayfa ve kitapların dışında kalmış ilahi haberlerde ise birbirinden ayrışmıştır. Bütün nebîliği ise anahtarı 'Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla' olan Ümmü'l-kitab biraraya getirir.

Nebîlik kıyamet gününe kadar yaratılmışlara yayılmıştır. Bununla birlikte, (şeriat getiren nebîlik anlamındaki) teşri kesilmiştir. O halde teşri, nebîliğin (bütünü değil) bir parçasıdır, çünkü Allah'ın haber ve bildirimi âlemden kesilmez. Kesilseydi, âlemin bekası için besleneceği besin kalmazdı. '*Deniz, Rabbinin kelimeleri için mürekkep olsa, bir o kadarı da yardım etse bile Rabbimin kelimeleri tükenmezden önce deniz tükenirdi.*'[474] Başka bir ayette ise '*Yeryüzündeki bütün ağaçlar kalem, denize de ardından yedi deniz daha katılarak (mürekkep olsa), Allah'ın kelimeleri tükenmezdi*'[475] buyrulur. Allah var etmek istediği her bir şeye 'ol' dediğini bildirmiştir. Bu, Allah'ın tükenmeyen kelimeleridir ve bütün varlıkların genel besinidir. Bu da, tükenmeyen nebîliğin parçalarından iken nebîliğin diğer parçaları hakkında ne diyebilirsin ki?

SEKSEN ÜÇÜNCÜ SORU

Nebilik Nedir?
Cevap:

Nebilik, 'Arşın sahibi ve dereceleri yükselten'in belirlediği bir menzildir. Kul iyi ahlâk ve insanların genelince beğenilen iyi amellerle o makama yerleşir. Kalpler, o amelleri tanır, nefisler yadırgamaz, akıllar onları gösterir, amaçlara uygundurlar ve hastalıkları ortadan kaldırırlar. Kulların ulaşıp yerleştikleri bu mertebe, kendisine ulaşan herkes adına gerçekleşen 'Arş sahibi ve dereceleri yükselten'den haber vermek anlamındaki 'ilahi bildirim' mertebesidir.

Hak bu menzile ulaşan kimseye halife ve naip yapma gözüyle bakarsa, 'emrinden olan ruhu' kendisine özen gösterilmiş bu halifenin 'kalbine' haber vermek üzere 'gönderir'. İşte bu, teşri nebîliğidir. Allah şöyle buyurur: '*İşte böyle, sana emrimizden bir ruh vahyederiz.*'[476] Başka bir ayette ise '*Melekleri, emrinden bir ruh ile dilediği kullarına indirir*'[477] denilir. Öyleyse bu geneldir. Çünkü burada 'dilediği' anlamındaki 'men' sözcüğü belirsizdir. '*Benden başka ilah olmadığını ve benden sakınmalarını bildirirler.*'[478] Bu ise özel nebîlik, yani teşri nebîliğidir. '*Ruhu emrinden dilediği kullarına aktarır*'[479] da bunun gibidir. '*Karşılaşma günü*

için korkutmak üzere...'[480] Bu ise, teşri nebîliğidir, genel nebîlik değildir. '*Ruh-ı emin onu senin kalbine indirir ki, korkutanlardan olasın.*'[481] Korkutma, her zaman teşri nebîliğine bitişmiştir. Bu ise, Hakim Tirmizî'nin sorduğu ve rivayetlerde geçen nebîliğin parçalarıdır.

Genel nebîliğin parçaları, sınırlı değildir ve onları bir sayı tutmaz. Çünkü onlar, belirli değillerdir, dünya ve ahirette süreklidir. Bu, yoldaşlarımızın farkına varamadığı bir husustur. Bunu kasıtlı mı yaptılar, yoksa Allah bunu onlara öğretmedi mi, bilemiyorum. Belki onlar, bu bilgiyi zikretmiş, fakat bize ulaşmamıştır. Allah işin gerçeğini en iyi bilendir. Ebu'l-Bedr et-Temaşukî el-Bağdadi, Şeyh Beşir'in -ki Ezc kapısındaki büyüklerimizdendi- çağının imamı Abdülkadir'in şöyle dediğini aktarır: 'Nebiler topluluğu! Size lakap verildi. Bize ise size verilmemiş olan verildi.' 'Size lakap verildi', 'bize nebî sözünü kullanmamız yasaklandı' demektir. Bununla birlikte, genel nebîlik adamların büyüklerinde bulunur. 'Bize verilmemiş verildi' ise, Hızır'ın söylediği sözün anlamıdır. Allah onun adaletine ve bilgideki önceliğine tanıklık etmiş, Allah'ın konuştuğu ve kendisine yaklaştırdığı seçilmiş kul Musa'yı talebinde yormuştu. Bununla beraber bilginler, Musa'nın Hızır'dan üstünlüğünü bilir. Hızır, Hz. Musa'ya 'Ben senin bilmediğin ve Allah'ın bana bildirdiği bir bilgiye sahibim' demişti. Hızır'ın bu sözü, 'verilmemiş olan bize verildi' derken Abdülkadir'in söylediğinin aynıdır. Burada nebîler ile velîlerin nebîlerini -ki onlar genel nebîlik sahibidir- kastetmiş ise, bu sözle Allah'ın nebîlere vermediğini kendisine verdiğini açıklamış demektir. Çünkü Allah onları bir yönden üstün bir yönden alt yapmıştır ki, böyle bir şey inkâr edilemez.

SEKSEN DÖRDÜNCÜ SORU

Sıddîklığın Parçaları Kaçtır?
Cevap:

Sıddîklık, imanın şubelerinin sayısınca yetmiş küsur parçadır. Sıddîk'ın bu şubeleri doğrulaması zorunludur. Sıddîklık, uyan kimse için olabilir. Şeriat sahibi nebîler sıdık iken fetret dönemindeki velîlerin

nebîleri ise öyle değildir. Şeriat sahibi nebîler sıddîktır, çünkü bu makamın ehli, teşrii onu kalplerine indiren Ruhtan alır. Bu ise -ilmî bir indirme değil- bildirme esaslı indirmedir. Dolayısıyla onu iman niteliğiyle algılarlar ve iman nuruyla ortaya koyabilirler. Onlar, bunu kendilerine indiren Ruhların sıddîklarıdır. Aynı şey Hakkın 'bildiren' olarak bulunduğu herhangi bir şeyi Allah'tan alanlar için geçerlidir. Söz konusu kişi algıladığı -tecelliden değil- iman ve imanın nuru yönünden algılar. Çünkü tecelli, verdiği şeye imanı gerektirmez. İmanı -mümin olması yönünden değil- aklın nuruyla verir.

Öyleyse sıddîklığın parçaları, zikrettiğimiz şekilde, sınırsızdır. Çünkü Allah'ın haber verdiği kimselere verdiği haberlerin sayısı bilinemez. O halde sınırlı sıddîklık parçaları, ilahi haberlerin kendilerine inanmanın kesinlikle Allah'a yakınlık (vesilesi) olduğunu bildirdiği şeylerin sayısı kadardır. Bunlar, zorunlu olarak es-Sâdık ismiyle ilgilidir. Bu durum Allah yolunun esaslarından tasavvur edilebilir. Ancak doğru sözlü (sadık) vardır. Çünkü Allah'tan başka haber veren yoktur. Bu nedenle bu haberlerden herhangi bir şeyin yalanlanmaması gerekir.

Şöyle deriz: Sıddîk, doğru söyleyenden algıladığı herhangi bir haberi yalanlamayan kimse demektir. Sıddîk, Allah'tan başka haber veren olmadığını bilecek şekilde O'na dair bilgi sahibi olabilir. Bu durumda haber verenin verdiği bütün haberlere göre her haberi doğrulamalıdır. Doğru sözlü olan Allah, haber verdiği konuda bir topluluğun yalan söylediğini bildirirse, sıddîk, o insanların yalan söylediği bütün sözlerinde Allah'ı tasdik eder. Sıddîk olana göre yalan, habere göre değil, onlara göre bir niteliktir. Çünkü haberi doğru söyleyene nispet ettiğinde doğrudur. Onu bu haberi yalan söyleyene nispet ettiğinde ise yalandır. Bu haber hakkında olmadan yalan söyleyene nispet ettiğinde ise, ihtimallidir. Haber verenin doğru sözlü Allah olduğunu gören kimse için, verilen haber doğru, ona inanan ise sıddîktır. Doğru sözlü Hak şöyle der: Bana 'doğruluk' özelliğiyle nispet ettiğin o sözü, şimdi ben yalan bir nispet şeklinde kendi diliyle ortaya çıktığı kimseye nispet ediyorum. Sen de artık onun yalan olduğuna inanmalısın. Böylelikle sıddîk, bu sözün o kişiye göre -o kişinin bu sözün dış varlığının ortaya çıkmasına yer olması bakımından- yalan olduğuna inanır. Çünkü bu söz, varlığı değil yokluğu göstermektedir. Doğruluk ise, var olan bir durum iken yalan yok olan bir şeydir.

Yalandaki doğruluk şöyledir: Yalan söyleyen haber verici, tahayyülünde gerçek olan var olan bir durumu haber verir. Çünkü o anlamın kendiliğinde gerçekleşmesini tahayyül etmeseydi, ondan haber veremezdi. O halde insan (tahayyülünde bulunan) o haberi bildirişinde doğru sözlü, ona inanışında sıddîktır. Sonra Hak, bu haberin duyuya göre yalan olduğunu bildirir. Hak hayale iltifat etmez. Nitekim haber veren kişi de haberinde duyuya iltifat etmez. Burada söz konusu olan şey, duyanın haberleri duyuşta ilk mertebede bulunmasıdır ki, o mertebe duyudur. Ardından güç mertebelerinde yükselir. Bundan sonra Hakkın bildirmesiyle o kişinin duyuda yalancı, verdiği haberin duyuda yalan olduğuna inanırsın. Başka bir ifadeyle dış hüküm yönünden bu haberin dışta bir sureti yoktur. Böyle bir insan, gerçek haberi doğrulayan kimsedir. Varlıkta yalan olmadığı gibi yoklukta da doğru yoktur. Çünkü (doğruluk anlamındaki) 'sıdk' sadık kelimesinden gelir. Bu ise yokluğun ilişkili olmadığı sırf varlıktır. Yalan ise varlığın ilişkili olmadığı sırf yokluktur. Göreli yalan ise, hayale göre doğru, dışta belirli bir şartla yalan olabilir. Sıddîk, kendisiyle var olduğu şeyle ilişkisi bakımından o haberle ilgilidir. Sıradan insanlar ise, yalanlayanın kendisini talep ettiği mertebede varlığının olmayışı yönünden bu haberle ilgilidir. Bunu bilmelisin!

Bundan sonra sıddîklığın sınırlı parçaları olduğunu söyleyebileceğin gibi bu parçaların sınırlanamayacağını da söyleyebilirsin. Sıddîklığın parçaları derken de sıddîk'ın bu özelliği kazanmasını sağlayan niteliği kastedebilirsin. Bu da sorulabilecek başka bir sorudur. Böyle bir sorunun cevabı şudur: Sıddîklığın parçaları aklın selameti, doğru düşünce, doğru hayal ve -bu nitelik sahibine göre selim olmayan akıl kendisini imkânsız saysa bile- haber verenin doğruluğuna inanmak, bizatihi zorunlu varlığın zâtının gereğine veya -bunu benimseyene göre- ezeli ilmin önceliğine bakarak mümkün varlıklarda imkânın başkalaşmasını kabullenmektir. Bu konumda olan kimse için sıddîklık gerçekleşir ve bu toplam onun sıddîklığın parçaları olabilir. Çünkü sıddîklık toplamın varlığına ek bir durum değildir. İşe bu, yeşil nurdur.

SEKSEN BEŞİNCİ SORU

Sıddîklık Ne Demektir?
Cevap:

Sıddîklık iki nur arasındaki yeşil bir nurdur. Bu nur vasıtasıyla haber verenin keremin nuruyla gayb perdesinin ardından getirdiği şeyin kendisi müşahede edilir.

Şöyle ki: Allah'ın bir ismi de el-Mümin'dir. Allah en-Nur olması yönünden kendisini bizim için bu adla Kitabında isimlendirmiş ve şöyle demiştir: *'O kendisinden başka ilah olmayandır. Meliktir, Kuddus'tur, Mümindir.'*[482] Müminin iki yönü vardır: Birincisi 'eman veren', ikincisi ise doğruluklarının nezdinde gerçekleşmediği kimselerde doğru kullarını tasdik edendir. Bu nedenle Allah, kıyamet günü Rabbine şöyle diyen doğru sözlü kulundan şöyle aktarır: *'Dedi ki, Rabbim hak ile hüküm ver.'*[483] Bu, doğruluğumun beni gönderdiğin kimseler nezdinde sabit olmasını sağlar. Böylece gerekleşmişliğe işaret edilen bir lafız kullanılmıştır. Halbuki bu olay sıradan insanlarda gerçekleşmemişti, çünkü o, kıyamet günü olacaktır. Allah ise gerçekleşeni bildirir.

Öyleyse eşyanın sürekli kendisinde gerçekleştiği ilahi bir mertebe olmalıdır. Bu mertebedeki (şey) geçmiş ile sınırlanıp 'olmuş' denilemeyeceği gibi gelecek ile sınırlanıp 'olur' da denilemez. Bu mertebe daima şimdiyle ilgilidir. Kalpler ile bu mertebe arasında 'sınırlılık' perdesi vardır. Kul sınırlanmadan kurtuluşu ve mutlaklık mertebesinde Hakkın suretiyle zuhur edişi esnasında bu mertebeyi keşf ettiğinde, hakkında 'gerçekleşiyor' denilen şeyi 'gerçekleşen (vaki)' olarak gördüğü gibi 'gerçekleşen' denilen şeyi de böyle görür. O, sürekli gerçekleşendir ve gerçekleşmeyi sürdürür. Gerçekleşecek şeklindeki ilahi anlatımların kaynağı burasıdır. Örnek olarak *'O gün Her nefis gelir'*[484] ayetini verebiliriz. Burada geliş, bir geleceğe bağlanır. Başka bir örnek ise *'Allah'ın emri gelmiştir'*[485] ayetidir. Burada ise geçmiş zamanla ilgilidir. Her iki sınırlama da yokluğa delalet eder.

Hal (şimdiki zaman), varlık sahibidir. Yoklukta ise ne müşahede ne ayrım vardır. Kendisinden haber verilen şeyin 'şöyle oldu' ya da 'şöyle olur' gibi meydana gelmesi gerekir. Başka bir ifadeyle onun ilahi

bir mertebede bir varlık durumu olmalıdır. Söz konusu mertebeden ilahi bildirimler gerçekleşir. Buna vakıf olan kişi, sıddîk diye isimlendirilir ve sıddîklık denilen şey budur. Sıddîklık, bir şahıs hakkında karanlık, bir şahıs hakkında ise nurlu olan bedenin ardından bilgi öğrenmektir. Bu varlık hali (bir ilahi mertebede) açılmış bir ayn(-ı sâbite) olarak meydana gelir, pastan kurtulursa, bu göz, o mertebeden her kim olursa olsun haber verenlerin doğruluğunu görür. Bundan dolayı da sıdıklar diye isimlendirildikleri gibi bu hal de sıddîklık diye isimlendirilir. Mele-i â'lâ'nın bundan bir tecrübesi (şirb, içme) olduğu gibi resullerin, nebîlerin ve velîlerin de bu konuda bir tecrübesi vardır. Müminlerin bu konuda bir tecrübesi olduğu gibi bütün din ve milletlerden mümin olmayanların da bir tecrübesi vardır. Bir topluluk onun vasıtasıyla mutlu olurken kendisiyle ilgili şartlar ve gerekler nedeniyle bir grup ondan dolayı bedbaht olur. Bu nedenle kişi hakkında muvahhit (birleyen), ispat eden, onaylayan, inkârcı, doğrulayan ve yalancı denilir. Sıddîklık bütün aydınlık ve karanlık, nuranî ve ateş kaynaklı, doğal-unsurî bedenleri kuşatır. Bunu ise Allah adamlarının büyükleri fark edebilir. Onlar sıddîklığın bütün varlıklara nüfuz edişini bilen kimselerdir.

Bu beden sahipleri bedenlerinden soyut olarak nefislerine baktıklarında, sıddîklık mertebesinden çıkıp müşahede ehli haline gelirler. Böylelikle 'sanki görür gibi' iken 'görür' hale gelirler. Öyleyse Hak, el-Mümin olması yönünden sıddîklık mertebesinin sahibidir. Bu mertebede Hak mümin kullarını *'Rabbin kendisinden başkasına ibadet edilmemesine hükmetti'*[486] ayetiyle doğrular. Hak onları 'şirk' diye isimlendirilen heykellerde O'ndan başkasına tapmamaları hususunda doğrulamıştır. Allah şöyle der: *'De ki, onları isimlendirin.'*[487] Başka bir ayette ise *'Onlar sizin verdiğiniz isimlerdir'*[488] denilir. Herhangi bir tereddüt olmaksızın, kullar bütün haberlerde (Hakkı) tasdik eder. Öyleyse sıddîklığın her iki tarafta da bir hükmü vardır (uluhiyet ve beşerilik). Çünkü 'düşünen bir grup için ayet vardır' denilmiştir. Burada 'bilen kavim için ayet vardır' denilmemiştir. Bilenler akledenler anlamında kullanılırsa, durum değişir. Öyleyse sıddîklığın ilahi isimlerdeki dayanağı el-Mümin ismi iken yaratılmışlardaki etkisi imandır. Aynı şekilde onların isimleri de, 'sıddîk müminlerdir.' Onlar, doğrulukları nedeniyle nur sahibidir. Çünkü nur olmasaydı, haber verenin doğruluğunu ve bu

heykelin perdesinin ardından haberin doğruluğunu göremezlerdi. Ne mutla onlara! Ne mutlu! Vardıkları yer ne güzeldir.

Seksen altıncı kısım sona erdi, onu seksen altıncı soruyla seksen yedinci kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] SEKSEN YEDİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

SEKSEN ALTINCI SORU

Ubudiyet Kaç Kısım Üzerindedir?
Cevap:

Ubudiyet (kulluk), kendilerini sayan kişinin cennete gireceği ilahi isimlerin sayısınca, doksan dokuz paya sabittir. Her ilahi ismin kendisine özgü bir kulluğu vardır ve yaratıklardan o isme ibadet eden, bu kulluğa göre ibadet eder. Bu nedenle bu ilahi isimleri velîliği sabit olan velî bilebilir. Çünkü Hz. Peygamber'in onları belirlediği sabit değildir. Bazı insanlar bu isimleri sayarken onların hakkında nas olan isimler olduklarını bilemez. Nitekim biri velî olur ve velî olduğunu bilemez. Allah adamlarından bir kısmı, her ismin bu kuldan talep ettiği kulluk nedeniyle onları bilebilir. Ârif-velî, bulunduğu vakitte kendisine hâkim isme göre onun adına kulluğu belirler.

Bu ilahi isimleri 'sayan' kimse, mânevî-duyusal cennete girer. Mânevî cennete girmesinin nedeni, bu isimlerin talep ettiği kendilerine layık kulluğu bilmektir. Duyusal cennete girmesinin nedeni ise, isimlerin talep ettiği ve kullardan istenilen amellerdir. Öyleyse bunların ayrışması gerekir. Allah'ın kendisinden talep ettiği şeyi bilmeyen bir adam kulluk paylarını nasıl bilebilir ki? Bu bakış açısıyla kulluğun bir takım kısımları vardır ki sayıları zikrettiğimiz kadardır.

Bu kulluk ile amel edenler iki adamdır: Birincisi, daha önce aklıyla hareket ederek amel ettiği bu kullukla bu kez (Hakkın) şeriatı olması yönünden amel eder. İkinci kişi ise, aklı yönünden onunla amel eder. Aklı yönünden bu kullukla amel eden kişi, şeriatı olması bakımından onunla amel etmeyebilir. Aklı yönünden kullukla amel eden kimse, bunları aydınlık bedenlere veya maddelerden soyut akıllara nispet eder ki, bu zorunludur. Şeriat yönüyle bunlarla amel eden kimse ise, onları Allah'a nispet eder. Öte yandan eserleri ve yaratık ile onlar arasında vasıtalar konulduğu için, nuranî heykellere ve maddelerden soyut akıllara nispet eder. Sıradan insanlar, onları özellikle Allah'a veya alışagelmiş bilhassa da duyulur yakın sebeplere nispet eder. Bundan başka bir şey bilmezler.

Allah'a yakın hiçbir kuldan Rabbi karşısında mutlak kulluk ayağında durduğu hakkında ne bir ifade duydum ne gördüm. Mele-i a'lâ *'Orada bozgunculuk edecek birini mi yaratacaksın'*[489] der. Yaratıklardan seçkinler ise şöyle der: *'Rabbimiz! Nefislerimize zulmettik'*[490]; *'Rabbim! Yeryüzünde kâfirlerden hiçbir hareketli bırakma.'*[491] Onlar şöyle der: 'Bu topluluğu yok edersen, bugünden sonra yeryüzünde sana ibadet eden kalmaz.' Bütün bunlar, gayretin ve aceleci yaratılmış insana acelenin baskın gelmesinden kaynaklanır. Acele, hükmünü bulunulan vakitte ortaya çıkartan doğal bir harekettir. Bu hükmün sahibine eşlik etmesi ölçüsünde ise kişi kulluktan perdelenir.

Herhangi bir makama zarar veren ve makamın dışladığı bir şey söz konusu olduğunda, makam sahibi o esnada müstahak olduğu kemâlle nitelenmemiştir. Kâmillerden olsa bile durum böyledir. Kulluk nuru Rablık nuruyla birdir, çünkü kulluk nuru onun eseridir. Bir şey kulluğa zarar verdiği ölçüde, Rablığa (nuruna) da zarar verir. Böyle bir zarar doğal mutluluğa zarar vermez ve etki etmez, ancak ilmî mutluluğu etkiler. Bu konuda derecelerin en geneli, iki derecedir: Birincisi insanın kendisinde yaratıldığı acele, diğeri insanın tabiatında bulunan gaflettir. Mele-i â'lâ'nın doğada bir parçası ve nuranî heykeli yönünden katkısı olmasaydı, Hak onları didişme özelliğiyle nitelemezdi. *'Onlar didiştiklerinde Mele-i a'lâ hakkında bilgim yoktur.'*[492] Mele-i a'lâ kendisinde ortaya çıktığı doğal mazhar yönünden didişir. Bu durum Cebrail'in (sahabeden) Dıhye şeklinde gözükmesine benzer. Onların maddî-nuranî heykellerde görünmesi de böyledir. Duyuların algıladığı şeyler

bu nurlardır. Çünkü duyular onları sadece unsur kaynaklı doğal maddelerde algılayabilir.

Mele-i â'lâ bu heykellerden soyutlandığında ise, ne tartışma ne niza kalır! 'İki' dediğin her keresinde tartışma meydana gelir. '*O ikisinde ilahlar bulunsaydı fesat çıkardı.*'[493] O halde, her yönden birlik, eksiklik ve artış kabul etmeyen kemâldir. Birlikle birlenen yönünden değil, birlik yönünden bak! Birlik birlenenin aynı ise, birlik birlenendir. Birlik birlenenin aynı değil ise, o da bir terkiptir. Bu anlamıyla birlik bizim amaçladığımız olmadığı gibi Allah adamları da onun peşinde değildir. Bu nedenle ilahi isimlerin hükümleri isim olmak yönünden değişir. el-Muntakim ve eş-Şedidü'l-ikab isimleri nerede, el-Gafur, er-Rahim isimleri nerede! el-Muntakim intikam alınan kimseden intikam almayı gerektirirken er-Rahim intikam almamayı gerektirir. Herkes bir şeye kendi hakikatinin hükmüne göre bakar. Bu durumda ise otoritenin ortaya çıkması için didişme kaçınılmazdır.

İlahi isimlere bakan kimse, ilahi tartışmanın (ve didişmenin) bulunduğunu söyler. Bu nedenle Allah peygamberine '*Onlarla en güzel şekilde mücadele et*'[494] diyerek ilahi isimlerin gerektirdiği tartışmayı peygamberine emretmiştir ki, o da en güzelidir. İhsan hakkında şöyle der: 'Kendisini görürcesine Allah'a ibadet etmek.' İnsan ihsana göre mücadele ederse, 'Rabbini görür gibi' mücadele eder. Rabbini ise, ancak ilahi isimlerin talep ettiği tezat yönünden mücadeleci görebilir. Bunu bilmelisin!

Bu makamı (sırf kulluk) elde etmekten beni alıkoyan şey, gaflettir. Benim ile onun arsında gaflet perdesi vardır. Bu ise, kalkmayacak bir perdedir. Acele perdesine gelirsek, onun benden kalktığını umarım. Gaflet perdesi, terkibin varlığı nedeniyle sürekli kalkamaz. Çünkü o, ya manalarda ya cisimlerdedir. Bu perde kalksaydı, bu şahıs hakkında Rablığın sırrı ortadan kalkardı. Bu ise Sehl b. Abdullah et- Tüsterî'nin 'Rablığın bir sırrı vardır, ortaya çıksaydı Rablık bâtıl olurdu' derken kastettiğidir. Kendisine göre bunun kalkması ise mümkündür. Fakat zâtın bunu gerektirip gerektirmediğini ve varlıkta zuhur edip etmediğini bilemiyorum. Şu var ki bunun gerçekleşmediğini biliyorum. Yine de bunun imkânsızlığını bilsem bile, gerçekleşmesinden ümitsizlik hakkında kesin bir kanaat taşımam. Samimi olan kişinin elinden geldi-

ğince bu makama yaklaşması gerekir. İmkân ölçüsünde ilahi mertebeye benzemeye çalışmak ise, isimlerle ahlâklanmak demektir ve arzulanan kemâldir. Gerçekleşmede (vakıa) değil, sülûk babında doğrusu budur. Vakıada ise benzeşme yoktur. Bilakis o (mazhar), Hakkın ta kendisidir. Bir şey kendisine benzemez. Mazharların en üstünü cem' (birlik) mazharıdır ki, (bir yönüyle) tefrikin (ayrım) ta kendisidir.

SEKSEN YEDİNCİ SORU

Hak Birleyenlerde Neyi Gerektirir?
Cevap:

Hak birleyenlerde çatışmanın olmayışını gerektirir. Şöyle ki: Allah ez-Zâhir ve el-Bâtın diye isimlendirilince, tartışma olumsuzlanmıştır, çünkü ez-Zâhir el-Bâtın ile çatışmayacağı gibi el-Bâtın da ez-Zâhir ile çatışmaz. Çatışma, iki zâhir veya iki bâtının bulunmasıdır. Hak mazharlar yönünden ez-Zâhir iken hüviyet yönünden el-Bâtın'dır. Mazharlar dış varlıkları yönünden çok iken kendilerinde zuhur eden yönünden çok değillerdir. Öyleyse mutlak birlik (ahadiyet), onların zuhuru yönünden, çokluk dış varlıkları yönünden meydana gelir.

Hak tevhid niteliğiyle nitelenen birleyenlerde hüviyeti yönünden Hakkı birlemelerini gerektirir. Mazharlar çoğalmış olsa bile, zuhur eden (zâhir) çoğalmaz. Onlar, bir şeyi gördüklerinde söz konusu şey görülen, gören ve görüştür. Talep ettikleri şey ise, talep, talep eden, talep edilen ve taleptir. Duydukları her şey duyan, duyulan ve duymadır. Ne bir tartışma ne didişme vardır. Çünkü niza, onu zıtlığa taşır. Zıtlık ise, benzer ve birbirini iten şeydir. O halde burada benzerin ta kendisidir. Çünkü iki zıt, muhaliften farklı olarak, iki misil olmayan şey olabilir. Muhalif olan ise böyle değildir. Çünkü ondan karşı koyma ve didişme meydana gelmez.

Bu nedenle Hak, kendisi için misaller verilmesini olumsuzlamıştır. Misaller kendisine gereken hakikate aykırı bir takım zıtlardır. Teşbihi olumsuzlarken kendisiyle isimlendiği şey ise O'nunla çelişmez. Allah

şöyle buyurur: *'O'nun benzeri bir şey yoktur. O, işiten ve görendir.'*[495] Allah renk, tat, koku taşıyan bir elma yaratır. Bölünmeyen cevherde ise çatışma yoktur ve iki rengin ya da iki tadın ya da iki kokunun bölünmeyen bu parçada bulunması imkânsızdır. Öyleyse, iki ilah olamaz, çünkü o ikisi benzerdir. Bütün isimlerin varlığı tek hakikate ait olabilir. Çükü onlar, birbirine zıttır ve zıtlık biraraya gelmeyi kabul edicidir. Benzerler ise, böyle değildir. Biraraya gelmek imkânsız ise, bunun nedeni zıtlıktır, yoksa farklılık (hilaf) değildir. Çünkü biraraya gelmek farklılık ile çelişmez. O halde, her biraraya geliş farklılığı gerektirirken her farklılık biraraya gelmeyi gerektirmez.

Hak birleyenlerden didişmenin olmayışını gerektirir. Bunun nedeni, Rabbin rab kulun kul kalmasını sağlamaktır. Rab kulluğunda kulla çatışmazken kul da Rablığında Rab ile çatışmaz. Bununla beraber Rab ve kul vardır! Öyleyse birleyen, ilahi isimlerle ahlâklanmaz. Şöyle diyebilirsin: 'Birleyenin Haktan gelen yaratılmışların nitelikleriyle nitelenmesiyle (ilgili ifadeleri) kabul etmemelidir. Örnek olarak beraberlik, iniş, istiva etmek ve gülmek gibi kulların niteliklerini verebiliriz. Bunlarda bir çatışma olmadığını söyledin. Burada ise kulluk ile çatışan Rablık vardır.' Şöyle deriz: 'İş senin zannettiğin gibi değil! Zikrettiklerin de kulluk niteliklerinden değildir. Bunlar hüviyeti bakımından değil, mazharda zuhuru yönünden Rablık nitelikleridir. Kul aslı üzerinde kul iken Rablık da aslı üzerinde Rab ve hüviyet aslı üzerinde hüviyettir.'

Şöyle diyebilirsin: 'Rablık hüviyetin kendisi değildir.' Şöyle deriz: 'Rablık hüviyetin bir şeye nispetidir. Hüviyet ise, özü gereği bir nispeti gerektirmez. A'yân'ın (-ı sâbite'nin) sübutu, hüviyetten nispetleri talep eder. 'Rububiyet' diye ifade edilen şey budur.

O halde Hak birleyenlerin çatışmanın ortadan kalkması için her şeyi birlemelerini istemiştir. Böylelikle çatışma kalkar ve âlemin sürekliliği mümkün olur. Bu durumda ebedin anlamıyla ezelin anlamı ortaya çıkar ki 'la-yezel' sözünün anlamı budur. An'a benzeyen çizgideki varsayımsal nokta olmasaydı, ezel ve ebed ayırt edilemeyeceği gibi geçmiş ve gelecek de zamandan 'şimdi'nin yok olmasıyla ayırt edilemezdi. Nokta Rablıktır. Rablık hüviyet ile a'yân-ı sâbiteyi ayırt etmiştir. Bun-

lar, mazharlar denilen şeylerdir. Nokta sensin! Böylelikle O (hüve) ve ben (ene) 'sen' ile ayrılmıştır. Bunu öğrendiğinde ise birleyensindir.

O halde, bir şeyi senden talep ettiğinde, talep ettiği şeyi Hakka vermelisin! Biri sana şöyle diyebilir: 'Diğer mertebede Allah'tan başkasının olmadığı sana açıklanmış değil miydi? Buna dayandırılan hususlar da ortaya konmuştu. Burada neden bu tartışmayı dile getirdin?' Şöyle deriz: 'Çünkü sen kendini -birleyenler olmamız yönünden- bir şeyi 'bizde gerektiren' diye isimlendirdin. Sen ise bizim sana verdiğimiz şeyi gerektirmezsin. Biz sana bir şey vermedik, sadece (bu vermeyi bizde) gerektirene (bir özellik) verdik. Bizi bizim dilimizden başka bir dille konuşturma, çünkü söyleyen sensin: *'Her peygamberi kavminin diliyle gönderdik.'*[496] Bu bölümde 'gerektiren'in bizce görülmesine ve bize görmediğimiz bir ismin hitap etmesine şaşılır. Bu, bir sınama ve deneme hitabıdır.

SEKSEN SEKİZİNCİ SORU

'Gerektiren Hak'taki Hak Nedir?
Cevap:

Hak, a'yânı (-ı sâbite) ve mazhar olmaları yönünden kullarından hak ettiği şeyi gerektirdiği için 'Hak' diye isimlendirildi. Hak ancak Hak ile istenilebilir. Bu ise ayn(-ı sâbite'den) sonra gerçekleşen bilgidir. Bu, gerektirmeye konu olan şeye kendisinden istenildiğinde vereceği şeyi zorunlu yapandır. Allah *'Rabbiniz rahmeti kendisine yazdı'*[497] buyurur. Başka bir ifadeyle onu 'zorunlu kıldı' buyurur. Böylelikle rahmet, Allah üzerinde bir hak oldu. Allah şöyle buyurur: *'Müminlere yardım üzerimizde bir haktır.'*[498] O, Haktır, başka bir şey değil! O, hak eden ve hak yapandır. O, zorunlu kılması yönünden -zâtı yönünden değil- hakların kendisine vâcip olduğu kimsedir.

A'yân(-ı sâbite) mazhar olmayı hak etmeseydi, Hak onlarda zuhur etmez ve bu konudaki zararlar nedeniyle 'Hakim' diye de isimlendirilmezdi. Hüviyet, amacı Rablığın otoritesinin ortaya çıkması olan dış

mazharlardaki zuhuru hak etmeseydi, a'yân'da zuhur etmezdi. Bir şey kendisi nedeniyle ve kendinde zuhur eder. Öyleyse kendisi için kendisinde zuhur edeceği bir hakikat olmalıdır. Böylelikle, kendisini mazharda görür ve görülen ve gören diye isimlendirilir. Çünkü a'yân, hak etmez. Bu nedenle Allah *'Rabbiniz kendisine rahmeti yazdı'*[499] buyurur. Halbuki 'a'yân rahmeti hak etti' demedi. Öyleyse a'yân(-ı sâbite) özel mazharlar olduktan sonra hak edebilir.

Hakka de ki: Hak kendinden başkası değil
O, hakikatte Haktır

Gözümle gözümden başkasına bakmıyorum
Hakkın kendisi ise yaratılmışların aynıdır

Hakkın hüviyeti, Hak iken adı da Haktır. O, kendisiyle yaratılmış olandır (el-Hak el-mahlûk bihî). Her şeyin yaratılması, O'nun hakkıdır. 'O her şeye yaratılışını vermiştir.' 'Gökleri ve yeri ve ikisi arasındaki şeyleri hak ile yarattık.' 'Hak ile indirdik, hak ile indi.' 'Seni hak ile müjdeci ve korkutucu gönderdik.' 'De ki Hak Rabbinizdendir.' Hak, hakları talep etmektir. Hak ile haklar talep edilir. 'Haktan dışında dalaletten başka ne vardır ki? Nasıl da yüz çevirirsiniz.'

Hak varlık iken dalalet ise nispette şaşırmadır. Hak indirendir. Hak, indirmedir. Hak indirilendir. Hak, Rabbimiz olması yönünden Allah'tandır. Haktan çevrilen kimse, nereye gidecektir? 'Nereye gidiyorsunuz?' 'O âlemler için bir öğüttür.' Kastedilenler, alamet ve delil sahipleridir.

Bu soruda kendisinden sorulan 'Hak', birleyenlerden zikretmiş olduğumuz şeyi gerektiren Haktır. Varlığının kendisi nedeniyle zorunluluğu için 'Hak' diye isimlendirildi. O halde onun bu gerektirişi, kendinden kaynaklanır, çünkü O bunu Zâhir'den bir mazharda gerektirmiştir. Hüviyeti ise Rablığın mertebesinin kendisiyle gerçekleştiği mazharda zuhur edendir. O halde, gerektirme ancak ondandır. Gereken de Hakkın ayn'ıdır. Verirse alan O iken, alırsa veren yine O'dur. Onu bilen, Hakkı bilmiştir.

SEKSEN DOKUZUNCU SORU

O'nun Başlangıcı Nedir?
Cevap:

Burada 'o' zamiri Hakka döner. O'nun başlangıcı, Hakkın kendisiyle isimlendirildiği el-Evvel'dir. Allah Teala şöyle buyurur: *'O evveldir, ahirdir, zâhirdir, bâtındır. Her şeyi bilendir O.'*[500] Allah bizim için kendisini el-Evvel diye isimlendirdi. Onun başlangıcı, Hakkın ilk olmasıdır ve bu bir nispettir. Çünkü mevcutların varlıktaki dayanağı, Haktır. Öyleyse ilk oluşun Hakka nispeti gerekir. O halde O'nun başlangıcı, kendisi nedeniyle 'ilk olmak' nispetidir. Bu nispet ise, mazharlarda ortaya çıkabilir.

Hak ilk akılda zuhur eder. İlk Akıl Allah'ın yarattığı ilk şey olan Yüce Kalem'dir. Dolayısıyla Hak, bu mazhar yönünden ilktir, çünkü o, kendisinden var olan ilk şeydir. Ezeli zât ilk olmayla nitelenmez, onunla Allah nitelenebilir. Allah şöyle buyurur: *'Allah'ı tespih eder...'* Bu durumda o tespih edilendir. *'Göklerdeki ve yerdeki her şey...'*[501] Kastedilen, hakikatleri yönünden eşyadır. *'O, azizdir.'* Başka bir ifadeyle hüviyeti sakınılmış olandır. *'Hakimdir.'*[502] Burada ise, tespih edilmeye uygundur. *'O'nun için.'* Zamir Allah'a döner ve 'Allah için' demektir. *'Göklerin ve yerin mülkü...'* Bunun için o ikisinin ehli Hakkı tespih eder. Çünkü onlar, göklerin ve yerin kabzasında sınırlı ve ezilmiş kimselerdir. *'Diriltir ve öldürür.'* Hakikati (ayn) diriltir ve niteliği öldürür. Öyleyse hayat bulması yönünden ayn(-ı sâbite) süreklilik sahibiyken nitelikler peşi sıra gelir. Bu hakikatten zail olmasıyla bir nitelik ölür, diğer nitelik yerini alır. *'O -Allah- her şeye kadirdir.'*[503] Yani a'yân-ı sâbite'nin şeyliğine güç yetirendir. Allah şöyle der: Onlar, ilahi iktidarın altındadır. *'O evveldir.'* Buradaki zamir Allah için anlamında Allah'a döner. Evvel ise mübteda olan zamirin haberidir ve Allah için nitelik yerindedir. 'Allah' diye isimlendirilen, mertebe yönünden isimlendirilmiştir. Zuhur eden ilk mazhar ise, ilahi kalem, o da ilk akıldır. Ayn(-ı sâbite) ise, Hakkın kendisinde zuhuruyla mazhar olmuştur ki, o da evveldir. Burada söz, mazhardaki zuhurla ilgilidir, çünkü o mazhar vasıtasıyla ayrışır.

Öyleyse el-Evvel Allah'tır. (İlk) Akıl ise, O'nun üzerinde perde ve niteliklerin ardarda gelişini gizler. Mazhar olmaları yönünden bütün a'yân'ın (-ı sâbitenin) ulûhiyete nispetleri bir olduğu için Allah el-Ahir diye isimlendirildi. Hak, Bu, şahısların sonluğu değil, cinslerin sonluğu anlamında el-Ahir'dir. O, cinslerin ve şahısların başlangıcı bakımından el-Evvel'dir. Çünkü Allah tek varlık var etmiştir ki, o da -nasıl isimlendirilirse isimlendirilsin- (İlk) Akıl ya da Kalem'dir. Mazharları yönünden âlemin bir zâhiri ve bir bâtını olduğu için, Allah kendisinden zuhur eden nispet nedeniyle 'zâhir', kendisinden bâtın kalan nispet nedeniyle 'bâtın' diye isimlendirildi. *'O her şeyi bilendir.'*[504] Kastedilen şudur; a'yânın şeyliği, cinsleri, türleri ve şahısları yönünden varlığın şeyliğidir. Kuşkusuz varlığın başlangıcının ilk akıl olduğu ortaya çıkmıştır. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Allah'ın yarattığı ilk şey akıldır.' İlk Akıl, Allah'ın kendisiyle gökleri ve yeri yarattığı Haktır. Bu ifadenin anlamı, yirmi sekizinci soruda 'Adl' bahsinde geçmişti.

DOKSANINCI SORU

Yaratılmışlarda Neyi Yaptı?
Cevap:

Yaratılmışlarda sözüyle (halk) takdire konu olmaları yönüyle yaratılmışları kastetmişse, bunun cevabı 'var etme'dir ve bu ise fiilin halidir. Yaratılmışlarda derken, mevcut olmaları durumunu kastetmişse, sorunun cevabı 'fena' (yokluk ve silinme) halidir. Allah insana şöyle der: *'İnsan onu önceden yarattığımızı bilmez mi?'* Yani takdir ettiğimizi bilmez mi? *'O bir şey değil iken.'*[505] Burada, insanın aslına dikkat çekmiştir. Allah varlık şeyliğiyle onu nimetlendirmiştir ki bu, onda zuhur edenin varlığıdır. Allah sadece insana hitap etti, çünkü insan âlemin kendisinden dolayı var olduğu ve dikkate alınan kimsedir. Yoksa, her mümkün aynı konumdadır. İnsanın yaratılışının gereği budur. İnsan ilahi surete göre yaratılmıştır ve âlemin hakikatlerinin toplamıdır. Bu nedenle Hak kendisine hitap ederken, tüm âleme ve isimlerine hitap etmiş olur. Burada söylenmesi gereken diğer bir yön daha vardır ki, o hitapta ikincil

derecede amaçlanır: Bütün yaratıklar arasında insandan başka hiç biri 'ilahlık' iddiasında bulunmamıştır. Yaratıkların en âsisi İblis'tir. Onun isyanının son noktası ise ateşten yaratıldığı için kendisini Âdem'den üstün görmekti. Çünkü İblis ateşin en üstün unsur olduğuna inanıyordu. Günahının son noktası ise Âdem'e secde emri almış olması, buna karşın İblis'in -zikrettiğimiz nedenle- Âdem'e secdeye karşı büyüklenmesi ve direnç göstermesiydi. Böylelikle Allah'ın emrine âsi olmuş, Allah da onu 'kâfir' diye isimlendirmişti. Çünkü İblis, bilgisizlik ve günahı birleştirmiştir. İnsan ise, en üst Rab olduğunu iddia eder. Bu nedenle *'İnsan düşünmez mi?'*[506] ayetindeki hitap insana yönelmiştir. Bu nedenle Hakkın yaratılmışlardaki eyleminin 'fena' olduğunu söyledik. Başka bir ifadeyle Hak, insanı bu niteliği düşünmeye yönlendirmiştir.

Her bir yaratılmışa özgü ilahi fiil ise, her bir yaratılmışa ilahi hikmetin gereğinden hak ettiği şeyin verilmesidir. Bu durum *'Her şeye yaratılışını verdi ve hidayet etti'*[507] ayetinde dile getirilir. Başka bir ifadeyle Allah her şeye yaratılışını verdiğini açıklamıştır. Herhangi bir şey, 'bana şunu eksik verdi' diyemeyecektir. Çünkü kendi vehmince eksik olan o şey, kendisini bilmeyişi ve *'her şeye yaratılışını verdi'*[508] ayeti kendisine ulaşmışsa iman etmeyişi nedeniyle, ona ilişen geçici bir durumdur. Çünkü yaratılmış, -kendisi nedeniyle değil başkasından dolayı yaratıldığı için- kemâlini ve onu eksiltecek şeyi bilemez. Yaratan ise, onu kendisi için değil, onun için yarattı ve ona uygun olabilecek şeyi verdi. Kul ise Rabbi için değil, kendisi için ister. Bu nedenle 'şunu istiyorum' ve 'şu bende eksik kaldı' der. Rabbi için yaratıldığını bilseydi, Allah'ın yarattıklarını Rabbine uygun en yetkin surette yarattığını bilirdi. Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım!

Bu mesele, büyükleri bilse bile, arkadaşlarımızın gafil kaldığı bir husustur. Bu mârifette başlangıç, sona ulaşan ve ortadaki kimselerin gerek duyduğu bir konudur. Çünkü bu konu Hakkın kullarından talep ettiği edebin esasıdır. Bunu ise, ancak 'Rabbimiz! Her şeyi rahmet ve ilminle kuşattın' diyenler bilebilir. 'Yeryüzünde fesat çıkaracak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın' diyenler ise, Hakkın yarattıklarını yaratmadaki amacını anlayamamıştır. İş gerçekleştiği gibi olmasaydı, ilahi mertebeden hükümleri ortaya çıkmayan pek çok hüküm işlevsiz kalırdı.

Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Siz günah işlemeseydiniz, Allah günah işleyen, tövbe eden ve Allah'ın kendilerini bağışladığı bir topluluk getirirdi.' Böylelikle Hz. Peygamber âlemde gerçekleşen her şeyin ilahi bir ismin hükmünü ortaya çıkarttığına dikkat çekmiştir. Bu durumda 'bu âlemden daha güzeli ve mükemmeli imkân dâhilinde değildir.' İmkânda ancak bunun sonsuza varan misalleri kalabilir. Bunu bilmelisin! İşte Hakkın yarattıklarındaki fiili budur. Sorunun genel cevabına gelirsek, bu cevap şudur: Hakkın yaratılmışlardaki fiili, yaratılmışların bütün hallerinde üzerinde bulundukları durumdur.

DOKSAN BİRİNCİ SORU

Hak Niçin Vekil Edinir?
Cevap:

Allah emirlerini yürütmek ve kelimelerini uygulamak amacıyla vekil edinir. Bu ise kendilerini adet edinenin adet edindiği ilahi şeriatlara özgüdür. Allah şöyle buyurur: '*Kendilerine yazmadığımız halde bir ruhbanlık çıkardılar.*'[509] Allah, ruhbanlığa riayet etmediklerinde onları kınamış ve şöyle buyurmuştur: '*Ona hakkıyla riayet etmediler.*'[510] Hz. Peygamber ise şöyle buyurur: 'Kim iyi bir adet çıkartırsa, onun ecri ile onu yapanların ecri kendisine aittir.'

İyilik, özü gereği sevabı talep eder. Şeriat ise bu sevabı belirlemeyi açıklar. Nitekim bir ifadede '*Kim bir iyilik getirirse, ona on katı verilir*'[511] denilir. Allah Davud'a şöyle demiştir: '*Ey Davud! Biz seni yeryüzünde halife yaptık.*'[512] Kastedilen, kendisinden öncekilere ya da ez-Zâhir ismiyle Allah'a halifeliktir. Yarattıklarımın arasında kendisiyle görünmen için onu sana giydirdik. '*İnsanlar arasında hak ile hüküm ver ve hevâya uyma.*'[513] Böylelikle dinini uygulamak üzere Hakkın 'Hakkı' vekil edindiğini bize öğretti. Allah halifelerine şöyle der: 'Bu vekilin emrinin gereğine göre hüküm veriniz ve arzuya uymayınız.' Söz konusu olan, meşru ilahi kelimelerin uygulanması amacıyla vekil edinilmiş Hakkın hükmüyle çelişen nefislerin iradesidir. Her muhatap, bir çobandır ve sürüsünden sorumludur. Böylelikle adalet, halifelerinin yardımıyla, ya-

rattıklarında hükümlerini uygulamakla görevlendirdiği bu Hakkın niteliğidir. Mürşit, Allah'tır.

DOKSAN İKİNCİ SORU

Bu Görevin Verildiği Halifelerde Vekilliğin Ürünü Nedir? Cevap:

Bunun ürünü, sürekli kulluğa riayettir. Söz konusu vekilliğin nitecisi, budur. Fakat Rablığın afetleri, ürünün özellikle insanlarda ortaya çıkmasını engeller. Fakat onun bunun aşağısında olan başka bir semeresi daha vardır. Bu ise 'Hakkın kulun duyması, görmesi ve bütün güçleri olmasıdır.' Sonra, bu vekilliğin her şahısta otoritesini icrasına göre bir ürünü vardır. Allah ehlinden akıl sahiplerinin çoğunun kendisi için ve kendisinde amel ettiği vekilliğin ürünü ise, soyut himmetler vasıtasıyla iradelerinin hazırlanmasıdır. Bir kısmı dünyada buna ulaşırken bir kısmı için bu imkân kıyamet gününe saklanır.

Çünkü yaratılış nedenlerini bilen adamların büyükleri, yaratılış karşısında dursalardı karşılık görürlerdi. Fakat onlar, Hakkı yaratıklarında tasarruf etmek üzere bırakmışlardır. Nitekim gerçekte de böyledir. Onlar Hakkın tasarrufunun zuhuru için bir yer olmada ısrarlıdır. Onların üzerinde tasarrufun izi gözükseydi, kasıtlarından ortaya çıkmazdı. Allah bu tasarrufu onlar adına uygulamış ve Hakkın bildiği bir hikmet nedeniyle onların üzerinde izhar etmiştir. Onlar bu işten habersizdir. Onların bunu amaçlamaları ise, emredilmedikçe sürece, düşünülemez. Emredilenlere örnek olarak, peygamberleri verebiliriz. Bu ise Allah'a kalmıştır. 'Onlar kendilerine verdiği emirde Allah'a karşı gelmez.' Çünkü Peygamberler kendilerinden ortaya çıkan fiillerin onlara izâfesinden korunmuştur. Şöyle derler: Bu fiiller, mazharlarında isimlerinden zuhur edene aittir. Bizim bir iddiamız yoktur. Biz O'nun mazharı olurken ya da başka bir halde bir şey değiliz.

Bu makam 'ebet rahatlığı' diye isimlendirilirken bu makamda bulunan kişi rahata erendir. Söz konusu kişi Rablığa hakkını veren kim-

sedir. Çünkü hüküm, -zâta değil- mertebeye aittir. Hükümdar emirlerini memleketinde uygular ve ona isyan edilmez, ondan korkulur ve ümit beslenir. Bu durum ise, hükümdarın hakikati olan insanlıktan kaynaklanmaz. Bunun nedeni, onun sultan olmasıdır ki, bu da mertebedir. Akıllı insan, ülkede hüküm sürenin zât değil, mertebe olduğunu görendir. Emirlerin uygulanması hükümdarın insan olmasından kaynaklansaydı, onunla başka bir insan arasında fark kalmazdı. Bütün mazharlar için de aynı durum geçerlidir. O halde 'Allah adamları' mazhar olmaları yönünden değil, 'a'yân' olmaları yönünden kendi nefislerine bakar. Böylelikle onlar değil, mertebe hükümran olur. İşte bu, kendisiyle hükmettiklerinde devşirdikleri Hakkın semeresidir. Onlar, ubudet ve ubudiyete ulaştıklarında bunu elde eder. Birincisi, farz ibadeti, ikincisi ise nafile ibadettir.

DOKSAN ÜÇÜNCÜ SORU

el-Muhik (Hakkı Veren) Nedir?
Cevap:

el-Muhik, hakkı verendir. Bu ise el-Hakim ve el-Adl diye nitelenen kimsedir. Daha önce bu meselenin açıklamasını yapmıştım. Bilmelisin ki, el-Muhik hakkı veren ise, o Allah'tan başkası değildir. Sûfiler 'muhik' derken hakkını talepte doğru iddia sahibini kastederler. Bu ise, güç bir meseledir. Çünkü Allah her şeye yaratılışını vermiştir. Yaratılış o şeyin hak ettiğidir. 'Allah her şeye hak edişini vermiştir.' Allah 'her şeye yaratılışını verdi' buyururken, hak ettiğini talep eden, hakkından nasıl engellenebilir ki?

Şöyle deriz: 'Her şeye yaratılışını verdi' demek, o şeyin zâtının doğrudan kurucu fasıllarıyla ilgilidir. Fasılların talep ettiği ayrılmaz özellikleri ve arazları ise, vermemiştir. Çünkü varlıkta süreklilik kazanan bir zâtın arazları, sonsuzdur. Sonluluğun mümkün olmadığı bir şeyin varlığa bir defada girmesi mümkün değildir. Aksine peş peşe ve ardışık olarak girerler. Öyleyse talep eden hak sahibi, söz konusu zâtının (doğrudan) hak etmediği ayrılmaz özellik ve arazları talep et-

mez. Örnek olarak hakikati düşünmeyi kabul etmeyen birinin düşünmek özelliğiyle nitelenmek istemesini verebiliriz. Halbuki talebinde haklı değildir. İnsan düşünme özelliği kazanmak istediğinde, kendisine hâkim tavır duyulurlarla kalmak ise, göklerde, yerde ve bütün ayetlerde düşünmeyle ilgilenmenin peşinden gitmelidir. Bu durumda talebinde haklıdır ve -gaflet kendisine hâkim olduğu için- düşünmenin kendisinden olumsuzlanması iddiasında da haklıdır. Böyle biri, *'her şeye yaratılışını verdi'*[514] ayetinin hakkının talebine karşı konulmayan hak sahibidir. Söz konusu kişi, zâtıyla talebini hak eder.

Nasıl istemen gerektiği ve ne isteyeceğini sana açıkladık. Hak edenin özelliklerinden birisi de, istenilen hakkı yerine getirecek kimseden istemektir. Böyle yapmazsa, şikâyet edilmemesi gerekene şikâyette bulunmuş olursun.

Şeyhimiz Ebu Abbas b. Ârif es-Sünhaci duasında şöyle derdi: 'Allah'ım! Sen nebîlik ve resullük kapısını bize kapadın. Velîlik kapısını kapatmadın. Allah'ım! Velîlikte en büyük velî için hangi mertebeyi belirlemişsen, beni o mertebenin sahibi olan velî yap!' Şeyh, kendi adına hak olabilecek bir şeyi talep eden hak sahiplerindendi. Gerçi nebîlik ve resullük, insanın akden hak edebileceği şeylerdendir. Çünkü insanın zâtı bunları kabul edicidir. Fakat şeyh, Allah'ın bunların kapısını kapadığını ve şeriat nebîliğini kestiğini bildiği için, onları istememiş ve hak ettiğini istemiştir. Allah, velîliği bize yasaklamamıştır.

(Cennette Hz. Peygamber'e özgü bir makam olan) 'Vesile' isteği de bu kapsama girer. Onun gibi olmasa bile, onun benzeri istenir. Hal karinesi nedeniyle, onu benzeşmeye kattık. Vesile, cennette sadece bir adamın ulaşabileceği ve ona layık bir derecedir. Hz. Peygamber şöyle der: 'Umarım ki o kişi ben olurum. Kim bana vesile için dua ederse, şefaatim ona helaldir. İçimizden biri kendisi adına 'vesile' duası yaparsa, hak etmediği bir şeyi Allah'tan dilemiş olmaz. Çünkü belki de vesileye belli bir nitelikteki bir şahıs ulaşabilir. Allah bize şöyle der: *'Ona vesile arayınız!'*[515] Allah 'ondan' dememiştir. Bu ifadenin 'tevessül' anlamında da olması mümkündür.

(Vesileye ulaşmayı sağlayacak) Bu nitelik ise, ya verilidir ya kazanılır. Allah'ın peygamberi bunu belirtmemiş ve belli bir kişi adına bunu engellememiştir. 'Vesile Allah nezdinde en üstün kimseye aittir' de

dememiştir. Biz Allah katında en üstün insanın, hakkında ayet bulunan Hz. Peygamber olduğunu biliyoruz. Böyle deseydi, bu bir engelleme olurdu. Vesile'ye ulaşan kimsenin tekliği hakkında da bir şey belirtmemiştir: Acaba o bizzat tek kişi midir, ya da o nitelikle bir midir? Bu durumda teklik, (şahsa değil) niteliğe ait olurdu. Söz konusu nitelik bin kişide bulunsaydı, nitelik vesile'yi isteyeceği için, hepsi adına 'vesile makamı' gerçekleşirdi. Şârî'den bütün bu konularda bir ifade gelmediği için, vesile makamını kendi adımıza talep etmemiz caiz olmuştur. Fakat başkasını tercih ve Hz. Peygamber'e saygı, bizi bunu istemekten alı koymuştur. Biz onun rehberliğiyle doğru yolu bulduk. Kuşkusuz Hz. Peygamber bizden onun adına vesile talebinde bulunmamızı istemiştir. Edebin, başkasını tercihin ve güzel ahlâkın gereği şudur: Vesile makamı bizim olsaydı, onu Hz. Peygamber'e bağışlardık. Çünkü o, mertebesinin yüksekliği ve Allah nezdindeki konumuyla ilgili bilgimiz nedeniyle, her şeyin en üstününe layıktır.

Vesile duası yapmakla, bizim adımıza cennette o dereceye benzeyen bir şeyin olmasını umarız. Söz konusu şey, dünyada -meşru hükme göre- bize göre benzerin değeri gibidir. Bizim ile Peygamber arasında iman kardeşliği vardır. Bununla beraber o, karşı konulamayan ve dengi olmayan efendidir. Fakat o da iman yolunda bizimle beraberdir. Allah şöyle buyurur: *'Müminler kardeştir.'*[516] Şeriatta insanın gıyabında kardeşi için dua ettiğinde bir meleğin ona 'senin adına da bir misli' dediği yer alır. Mümin Peygamber adına vesile duası yaptığında -ki o bizden uzaktır- melek 'misli de sana' der. Öyleyse vesile Peygamber için, misli ise dua eden içindir. Bu durumda vesile sahibinin ulaştığı toplam derecelerden mislin değerinin misline ulaşılır. Başka bir ifadeyle, vesilenin topladığı her şeyi biraraya getiren tek bir derece yoktur. Bununla beraber vesileyi farklı derecelerde ayrı ayrı biraraya getiren şeyler vardır. Fakat vesile toplayıcıdır.

DOKSAN DÖRDÜNCÜ SORU

Hak Sahibi Olanın Yeri Neresidir?
Cevap:

Hak sahibi olanın yeri, muktedir hükümdarın nezdinde 'doğruluk oturağıdır.' Hak sahibi, hakları ancak doğruluk oturağındayken talep edebilir, çünkü o doğru sözlüdür. Haklar ise onları ulaştırmaya kadir olduğu bilinenin nezdinden talep edilir. Aynı zamanda onlar, hükmü mülkünde geçen hükümdarın nezdinden istenilir. Bu nedenle 'muktedir hükümdarın nezdinde doğruluk oturağında' dedik. Bu hak sahibi, burada takva sahibiyle biraraya gelir. Takva sahibi ise, cennetlerde ve nehirlerdedir. Bununla beraber, hak sahibi de böyledir. Fakat takva sahibiyle hak sahibi arasındaki fark bilindiği için, (girdikleri) cennetler bir olmamıştır. Fakat hak sahibi oluşunda takva sahibiyle arasında ortaklık gerçekleşmiştir. Öyleyse takva sahibi, 'doğruluk oturağı'na ancak hak sahibi oluşu yönünden 'muktedir hükümdar nezdinde' ulaşabilir. Burası, ayn'ın (-ı sâbite'nin) bâki olduğu iktidar ve ebedilik mertebesidir.

Hak sahipleri için isimlerin mertebelerinden kendilerine yerleştikleri mertebelere göre farklı yerler vardır. Onların mahalli ise es-Sadık, el-Hak, en-Nasır ve bu anlamdaki isimlerdir. Bu isimlerden hangisine bakılırsa, mahal o olur. Bu bağlamda zâtî şeylerde hak sahibinin yeri vâciplerdir. Ulûhiyetteki yeri istenileni elde etmek, ubudiyetteki yeri farzları yerine getirme kulluğu, hallerde tesir, makamlardaki mahalli doğruluk, cennetlerdeki mahalli perdelerin kalkması, dünyada ise himmet ile davranmaktır. Mârifetlerdeki yeri emri yönünden Hak ile beraber olmak iken adalet ve vefa yönünden ise âlemiyle birlikte olmaktır. Böylelikle hak sahibi, her hak talep edene yardım eder. Bu durumda onun makamı, değişmez ve bozulmaz. Çünkü onun her mertebede bir oturak ve meclisi vardır. Hak sahibi her nereye yerleşirse, orası onun evidir. Dolayısıyla oruçlu ise (yolcu gibi) orucunu bozmaz, namazı kısaltmaz. Çünkü o, yolcu değil, yerleşiktir. Hakta yolculukta kısaltma veya oruç bozmaya izin yoktur. Bu kişi 'Ben (yolculuk esnasında) namazı kısaltmam, çünkü ben müminlerin annesiyim, bir yere

yerleştiğimde bir oğlumun evine yerleşirim, çünkü ben evimde sayılırım' diyen Hz. Aişe'ye benzer. 'Hakka' yolculuk ise farklıdır. Çünkü Hakka yolcu olan kişi, oruç tutmaz, namazı kısaltır. Bu oruçlunun iftarıdır.

DOKSAN BEŞİNCİ SORU

Velîlerin Dinginliği Nedir?
Cevap:

Velî sebepleri takip edip tek tek kat ettiğinde, 'Caber Kına' ve 'Caber Sîna' ülkesine ulaşır, iki doğu ve doğular ile iki batı ve batılar arası onun adına birleştirilir. Bu kişi, doğuş ve batış yerine ulaşır, makamlara hakkını verir, nebîlere haklarını verir, şeriat nebîlerine haklarını verir, Mele-i â'lâ'ya insaf gösterir, ilahi isimleri ilahi isimlere yönlendirir, hiç bir yaratılmışın onun üzerinde hakkı kalmaz. Çünkü o ne varistir, ne resuldür, ne imamdır, ne maliktir, ne adalet veya zulmünden korkulup ihsanı umulan bir mevki sahibi de değildir. Bu kişinin kadri bilinmez, hakkı tanınmaz. Belirli bir yerde resuller onun gibi olmak ister. Bu kişi, bütün bunları kendinde toplar. İşte bu, velîlerin kendisinde sakinlik bulduğu dinginliktir. Onlar, 'korunmuş gelinlerdir.' Adamlar ki ne adamlar! Onlar, bu dinginliğe kavuşur ve bu durum onlar adına sürekli meydana gelmez. Tıpkı şimşekler gibi, ansızın gerçekleşen bakışları vardır. Bunlar, kalıcılıklarının olmayışı yönünden, zâtî müşahedelere benzer, çünkü mertebeler onların üzerinde hüküm sahibiyken doğaları onları talep eder.

Bir velî için bir vakit dinginlik gerçekleştiğinde -ki uzun ya da kısa olabilir, çünkü süreklilik imkânsızdır- velî doğasını neyin talep ettiğine bakar. Bu durumda ise, gezintiye çıkan kimse gibidir. Onda zuhur edeni ve kendisinden istenilen kimseyi görür. Ya istediğini ona verir ya da bunu engeller. O aynı yönünden buna güç yetirir. Dikkat ediniz! Bu, Rablıktan herhangi bir şeyin katışmadığı sırf kulluktur.

DOKSAN ALTINCI SORU

'el-Evvel, el-Ahir, ez-Zâhir ve el-Bâtın'dır' Ayetinden Müminlerin Payı Nedir? Cevap:

Hiç kuşkusuz, sadece haber sahibinden öğrendiği bir durumu tasdik eden herkesin neyi tasdik ettiği bize 'bâtındır.' Haber verirken tasdik ettiği şey ise, o kişi adına 'zuhur eder.' Onun el-Evvel'den payı, haberi duyduğunda tasdik etmede duraksamamaktır (hemen tasdik etmektir). el-Ahir'den payı ise, -haber verenin verdiği haber üzerinde düşünürken düşüncesi haberi zedelerse- doğruladığı şeyde tereddüt göstermemektir. Çünkü iman, sınırlılık kabul etmeyen, sınırsız bir nitelikten ortaya çıkan parıltılı bir nurdur. Bu nur, kalpleri kuşattığında onun hükmü ez-Zâhir, el-Bâtın el-Evvel ve el-Ahir'den meydana gelir. İmanda müminler burada iki kısma ayrılır: Birinci kısım, araştırma, istidlal ve kesin kanıttan (burhan) hareketle iman eder. Bu kişinin imanına güvenilmediği gibi nuru da kalplerin sevinciyle katışmaz. Çünkü onun sahibi, kendisine ancak delil perdesinin ardından bakar. Akılcılara ait her teorik delil ise hakkında konuşulmayla maluldür. Delil ise belli bir süreden sonra olsa bile zedelenme ve hakkında söz edilmesiyle maluldür. Burhan sahibinin imanının kalbinin sevinciyle karışması imkânsızdır ve bu perde onunla iman arasında kalıcıdır. Diğer mümin ise burhanı kalbinde imanın gerçekleşmesinin ta kendisi olan kimsedir. Bu ise, kalplerin sevinciyle karışan imandır ve dolayısıyla sahibinde bir kuşku bulunmaz. Çünkü kuşku onda imar edecek bir yer bulamaz. Kuşkunun yeri delildir ve delil burada söz konusu değildir. Öyleyse burada kuşku ya da müdahalenin girebileceği bir yer yoktur. Bilakis o, bir artış halindedir.

İki türlü mümin vardır: Birincisi, gözünde nur olan mümindir. Bu nur iman nuruyla biraraya geldiğinde, imanın kendileriyle ilgili olduğu bilinmezleri algılar. İkincisi ise, iman nurundan başka gözünün nuru olmayan kimsedir. Bu kimse (iman edilecek) şeye iman nuruyla baktığı gibi başka şeylere de iman nuruyla bakar. Birinci müminin gözünde nurun kaybolmasını sağlayacak bir şey bulunabilir. Bu nur iman nu-

ruyla birleştiğinde, imanın kendisini kabulü zorunlu kıldığı durumları algılamayı gerektirir. Böyle bir mümin, delili olmayan kimsedir. Eşyaya zâtıyla bakar ve kendisini kuşkuya düşüren kimseden bir kuşku kendisine ulaşır. Çünkü onun fıtratı -kendisi bakmasa bile- kanıtları incelemeyi gerektirir. Uyarıldığında da uyarılmış olur. Böyle birine 'zevk' hızla ulaşırsa 'ne âla! Yoksa onun hakkında korkulur. Diğer mümin ise, yapısı düzenlenmiş, güçleri dengelenmiş, ardından gözünün terkibi tamamlanmış, fakat henüz kendisine nur üflenmemiş bedene benzer. Ruh üflenmediği için de gözünün nuru yoktur. İnsan böyle sönük bir durumda olup iman nuru kendisine üflendiğinde, gözü iman nuruyla eşyayı görür. Bu durumda kuşkuların bütün olarak ona ulaşması mümkün değildir, çünkü onun gözünün iman nurundan başka nuru yoktur. Zıt zıddı kabul etmez. Öyleyse onun kuşkuyu ve gördüğü konuda tereddüdü kabul edebileceği bir nuru yoktur. Dolayısıyla onun gözünde, sayesinde gördüğü şeydeki kuşku ve tereddüdü kabul edebileceği bir nuru yoktur. Zevkler de böyledir ve onların (insana verdiği) yarar budur. İman ve fıtratın bu mesabede olmadığı kimseden nebî ve velîlerden gerçekleşen ilahiyat hususlarını tasdik nadiren gerçekleşir.

Akledilirleri incelemeyi kabul etmeyen zeki fıtrat, ilahi ilimden gerçekleşebilecek şeylerin gerçekleşmesinin önündeki en büyük engeldir. Sönük fıtrat ise kabul edicidir. Onun özü gereği kendiliğinden bir nuru yok iken yegâne nuru iman nurudur. Böyle birinin fıtratı, farklı türlerine göre, şeyleri incelemeyi gerektirmez. Söylediğimiz hususu destekleyen bir kanıt, hurmaların aşılanması ve Bedir günü Peygamberin sahabesiyle birlikte (Bedir kuyularında) konaklaması hadisidir. Hz. Peygamber 'Rabbimin bana ve size ne yapacağını bilmem, ben bana vahyedilene uyarım' der. Başka bir ifadeyle benim vahyin dışında ne bilgim ne bir araştırmam vardır. Bu Allah ehlinden başkasının bilmediği bir husustur. Nebîlerin gaybdan melekler vasıtasıyla aldıkları haberler karşısındaki konumları, müminlerin nebîlerden aldıkları şey karsısındaki konumlarına benzer. Nebîler Ruh'un kendilerine aktardığı şeye inanan kimseler iken Ruh da kendisine aktarana (Hak) inanan kimsedir.

Bir müminin ez-Zâhir isminden payı, kendisine aktarılan şey iken el-Bâtın'dan payı kendisinden gizli kalan şeydir. el-Evvel'den payı Hak kaynaklı düşünceleri bilmek iken el-Ahir'den payı, diğer düşünceleri

Hak kaynaklı düşüncelere katmaktır. Bu *'Her şeyi bilendir'*[517] ayetinin tamamlanmasıdır.

DOKSAN YEDİNCİ SORU

Müminlerin 'O'nun Yüzünden Başka Her Şey Helak Olacaktır' Ayetinden Payları Nedir?

Cevap:

Mümin, daha önce de zikrettiğimiz gibi, basiret gözünde iman nurundan başka nur bulunmayan kimsedir. Her şey onun nezdinde şeyliğini kaybetmiştir. Kastettiğimiz, sübut ve varlık şeyliğidir. 'Onun vechi (yüzü)' ise bunun dışındadır. Bir şeyin vechi o şeyin zâtı ve hakikatidir. Aynı zamanda vechi mazharı, yani dışta zuhurudur. Zâtının şeyliği, zorunlu olarak yok olmaktan istisna bırakılan şeydir. Mazhardaki yüzüne gelirsek, arkadaşlarımızın bir kısmı onu *'her şey helak olacaktır'*[518] ayetine katarken bazıları buraya dâhil etmez. 'Yok olucu' sayanlar, özel bir mazharı dikkate almışken yok olucu saymayanlar ise herhangi bir mazhardan yoksun kalamayacağını dikkate almıştır.

Biz ise Hakkın zâtı için 'şeylik' lafzını kullanmayı kabul etmeyiz. Çünkü böyle bir şey naslarda geçmediği gibi bize böyle bir hitap da ulaşmamıştır. Saygıya riayet, yerinde davranıştır. Öyleyse burada vechi el-Evvel gibi kullanmak daha yerindedir. O, Hakkın hüviyetini değil, mazharını ifade eder. Mazharın ise, kendisiyle ve kendisinde zuhur eden vech ile arasında ilişki vardır ve bu nedenle istisna geçerlidir. Allah şöyle buyurur: *'Bizim bir şeye sözümüz onu irade ettiğimizde...'*[519] Yok iken onu 'şey' diye isimlendirdi. Öyleyse 'her şey' yok oluculukla nitelenir. Çünkü 'yok olucu' ibaresi, mübteda olan 'her şey' ibaresinin haberidir. Başka bir ifadeyle 'şey' denilen her şey -mazhar olsa bile- yok olacaktır. O mazhar iken ayn(-ı sâbitesinin) şeyliğinde yok olmuştur. Dolayısıyla her şey varlıkla nitelenişinde yok olacağı gibi yokluktan ibaret olan helak ile nitelenirken de yok olucudur.

Mümkün için yokluk, zâtîdir. Yani, zâtının gereği, yok (ma'dum) olmaktır. Eşya özü gereği bir takım şeyleri gerektirdiğinde, söz konusu şeylerin ortadan kalkması imkânsızdır. Öyleyse bu mümkün 'ayn'dan yokluğun kalkması, imkânsızdır. Onun varlıkla nitelenip nitelenmemesi birdir. Varlıkla nitelenen şey mümkünün aynı değil, onun (sabit) aynında zuhur eden şeydir ki, bu nedenle mümkün 'Hakkın varlığının mazharı' diye isimlendirilir. Öyleyse her şey, yok olucudur ve bu nedenle Hakka 'şey' ismini vermeyi reddettik. Ayetteki istisna, munkatı' istisnadır. Bu durum '*Meleklerin hepsi secde etti, İblis hariç*'[520] ayetindeki istisnaya benzer.

Dikkat ediniz! Hak özü gereği varlığı hak ettiği için O'nun hakkında yokluk imkânsızdır. Mümkün de özü gereği yokluğu hak etseydi, var olması imkânsız olurdu. Bu nedenle onu 'mazhar' saydık. *Kitabül-Mârife* adlı eserimizde 'Mümkün özü gereği yokluğu hak etmez' demiştik. İnsanların bir kısmı böyle demişti. Mümkünün hakkı, özü gereği, varlık ile nitelenmesini yoklukla nitelenmenin öncelemesidir, yoksa yokluk değildir. Bu nedenle de 'tercih' sayesinde varlığı kabul etmiştir. Öyleyse kendisine karşı varlığın tercih edildiği yokluk, varlığını önceleyen yokluk değil, varlık halinde varlığı esnasında varlığının karşıtı olarak onun adına bulunan yokluktur. Varlık olmasaydı, yokluk olacaktı. Bu yokluk, mümkünde varlığın kendisine tercih edildiği yokluktur. Teorik düşüncenin gereği budur.

Bizim mezhebimize gelirsek, mümkün ayn, varlık ile nitelenmeyi kabul etmek için değil, mazhar olmak üzere mümkündür. Öyle olsaydı, varlık onun aynı olurdu. Mümkünde varlık, mevcudun aynı değil, mümkün ayn'ın bir halidir. Onunla mümkün gerçek olarak değil, mecazen 'mevcut' diye isimlendirilir. Çünkü hakikat mümkünün mevcut olmasını kabul etmez. Öyleyse 'her şey yok olucudur', nitekim öyle de olmaktadır. Onun herhangi bir niteliği değişmez ve varlıkta herhangi bir nitelik değişmez. Varlık varlıktır, yokluk yokluktur! Mevcut denilen şey mevcut, ma'dum denilen şey ma'dumdur. Keşf ve vecd ehlinden tahkik ehli olanların tavrı budur.

Ön (yönün) kendisine ait olduğu yüz de bu meseleye girer. Söz konusu olan 'bakış' ile sınırlanan ve bu sayede arka yönden ayrılan yüzdür. Bir şahıs önünden gördüğü gibi ardından da görebilirse, ense-

siz 'tümüyle yüz' haline gelir. Bu nitelikteki birisi yok olmaz! Çünkü o her yönden görmektedir, dolayısıyla yok olmaz. Çünkü göz, bakışıyla onu korumaktadır. Kendisini yok etmek üzere hangi yönden bir şey gelse, ona ulaşamaz, çünkü kendine gelen her şeyi görür. Bu durum, sınırlı yüz sahibinin önünden gelen kişiden kendisini korumasına benzer.

Seksen yedinci kısım sona erdi, onu doksan sekizinci soruyla seksen sekizinci kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] SEKSEN SEKİZİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

DOKSAN SEKİZİNCİ SORU

Yüzün Zikredilmesi Nasıl Belirlendi?
Cevap:

Çünkü yüze ait tecelliler, helak edicidir. Helak edici bir şey ise helak olmaz. Bilmelisin ki, hakikatler yok olmayla nitelenmez. Bir şeyin yüzü ise onun hakikatidir. Helak ile nitelenen şey, birbiriyle ilişkileri yönüyle hakikatlere ilişen şeylerdir, ilişen şeyler ise arazlardır. Dolayısıyla onlar, araz olmak özelliğini yitirmez. Bir nispetin iliştiği bir şeyle nitelenen kimseden bu nispet diğer bir nispetin varlığıyla ortadan kalkarsa, ilişen nispetin kalkışı 'helak' diye isimlendirilir. Arazın mensup olduğu yer ise, nispetin ortadan kalkmasıyla 'helak olan' diye isimlendirilir. Ortada sadece hakikatler vardır. Öyleyse, bütün yüzler yok olucudur. Ortada nispetler vardır ve her şey yok olucudur. Nasıl istersen öyle bak ve baktığını söyle! Helak ile nitelenmesinin imkânsızlığı nedeniyle 'vech (yüz)' tahsis edildi, çünkü hakikat helak olmaz.

DOKSAN DOKUZUNCU SORU

Hamdin Başlangıcı Nedir?
Cevap:

Hamdin başlangıcı, başlamadır ki hamd edenin nefsindeki anlamdır. Dolayısıyla hamdin anlam yönünden sınırlanmış olması gerekir. Hamd sonradan meydana gelen bir başlamadır ve bir sebebi olmalıdır. Sebep ise sınırlanmanın ta kendisidir. Hamdin telaffuz yönünden başlangıcı ise, mutlaklıktır. Ardından -dilersen- hamdi ilahi bir fiilin niteliğiyle sınırlarsın. Dilersen, sınırlılıkta tenzih niteliğiyle tenzih edersin ve bundan fazla bir şey yoktur.

Soru soran kişi, hamd ile kulu kastedebilir, çünkü kul dış varlığıyla Hakka övgünün ta kendisidir. Bu durumda hamdin başlangıcı, kendisini var eden Haktır. 'Hamd' ve 'başlangıcı' ile başlangıcın hamde, yani hamdin başladığı şeye tamlama yapılmasını kastetmişse, şöyle deriz: Mevcudun mutluluğunun ya da bedbahtlığının kendisine bitişmesi eşit olmakla birlikte, hamdin başlangıcı varlıktır. Hamd ile 'hamdin hamdini' kastetmişse, onun başlangıcı ihsan ve vergidir. 'Hamdin başlangıcı' derken 'Hakkın hamdi övmesini' ya da Hakkın kendisini övmesini ya da Hakkın yarattıklarını övmesini kastetmişse -ki övgü olmak bakımından övgüye övgü Hakka övgüdür-, hamdin başlangıcı övgü olduğunu bilmektir. Hakkın kendisini övmesini kast etmişse, hamdin başlangıcı hüviyettir. Hüviyet hiçbir zaman ortaya çıkmayan gaybtır. Bu soruyla Hakkın yaratıklarını övmesini kastetmişse, hamdin başlangıcı yaratıkların başkasına değil Hakka izâfesidir. 'Hamdin başlangıcı' ile Fatiha suresini kastetmişse, başlangıcı yaratıkların kendisine delil olması bakımından Hakka baktığında 'Ba' harfidir. Bu durumda 'Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla' (besmele) Fatiha'dan bir ayet olur. Âlemin kendisine delil olma bağından soyut olarak, Hak yönünden hüviyete bakarsan, onun başlangıcı 'el-Hamd' kelimesindeki Elif'tir. Hüviyet (Elif) herhangi bir şeye bitişmez ve herhangi bir şey de ona bitişmez. O, Fatiha suresinde herhangi bir şeye (âlem, insan vs.) bitişmeyecek kadar yücedir. Çünkü ona ancak isimleri bitişebilir. İsimleri ise onun aynıdır. Dolayısıyla isimlerinden başkası ona bitişemez.

Hamd ile övgünün sonuçlarını kastetmişse, hamdin başlangıcı -övgü olmak bakımından- isimlerin kendisine dönmesidir. Çünkü onların sadece mazharda zuhur edende etkileri vardır ve övgü zuhur edene döner. Mazharlarda zuhur eden O'ndan başkası değildir. Öyleyse Haktan başka öven ve övülen yoktur. İnsanlar övgüden mazharlarla ilgili hususta karışıklığa düştükleri için 'hamdin başlangıcı nedir?' demişlerdir.

Anlaşıldığı kadarıyla soru soran kişi bu ifadesiyle Fatiha suresini kast etmektedir. Çünkü devamındaki soruda 'âmin'in anlamını sormaktadır. Bu ise, Fatiha'dan sonra söylenen bir ifadedir ve duayla bir övgüdür. Her duayla yapılan övgü karışıktır. Bu nedenle kutsi hadiste Allah 'Namazı kendim ile kulum arasında ikiye böldüm, yarısı bana yarısı kuluma aittir. Kulum için olan, istediğidir' der. Fatiha'da söylenmesi belirlenen 'âmin', bir istektir. Bu ise, 'bize hidayet et' duasının parçasıdır. Herhangi birinden bir şey isteyenin talep haliyle ona muhtaç olması gerekir. Buna göre, hamdin başlangıcı yoksunluktur ve bu nedenle dua eden kimse, Hakkın duasına olumlu karşılık vermesini istemiştir. İnsanı Hakka muhtaç yapan şey, Hakkın zenginliğidir. Bu sayede kul Hakka muhtaç oldu. Öyleyse hamdin başlangıcı, Hakkın âlemlere muhtaç olmayışıdır. Allah şöyle der: '*Allah âlemlerden müstağnidir.*'[521] Başka bir ayette ise '*Ey İnsanlar! Siz Allah'a muhtaçsınız. Allah zengin ve övülendir*'[522] buyurur. Burada Allah yoksulluğu zenginlikten önce zikretmiştir. Hakkın zenginliği ise, anlamda yaratılmışların kendisine muhtaçlığından önce gelir. Hayır! İkisi de birdir ve birinin diğerine önceliği yoktur. Çünkü Allah'ın yaratıklardan müstağniliği ezeli olduğu gibi mümkünün yokluk halinde Allah'a muhtaçlığı da O'nun yönünden ezelidir. Ezel ile nitelenen iki şey olumluluk ve olumsuzlukta birbirini geçemez, çünkü ezelde öncelik ve sonralık yoktur.

YÜZÜNCÜ SORU

'Âmin' Ne Demektir?
Cevap:

Tirmizî 'övgü' derken, dua edene dönen yararlarla ilgili dua olması yönünden övgüyü kast etmişti. Bu nedenle kula 'âmin' demesi söylenmiştir. Bu kelime, uzun ya da kısa okunabilir. Şair kısası hakkında şöyle der:

Uzaklaştı benden, Kuthul ve annesinin oğlu
Emin! Allah aramızdaki uzaklığı artırsın.

Yani mesafe kabul etmeyen Hak ile yalnız kalacak şekilde uzaklaşsın. Şair uzun okunuş hakkında ise şöyle der:

Rabbim! Onun sevgisini benden hiçbir zaman alma
Allah 'âmin' diyen kuluna merhamet eder.

Burada, uzaklık kabul eden kimseyle kendisi arasındaki uzaklık duası kast edilir.

Şeriatta bu ifadenin açık ya da gizli okunabileceği yer almıştır. Çünkü iş zâhir ve bâtındır. Bâtın gizlemeyi talep ederken zâhir açıktan okumayı talep eder. Zâhir ise, daha geneldir. Açıktan okunduğunda, bâtının payı gerçekleşirken gizli okunduğunda zâhirde kalan, neyin cereyan ettiğini bilemez. Bâtın, özeldir. Gizlenmesi ise, özel için özeldir. Zâhir geneldir. Öyleyse 'âmin'in açıktan okunması, hem özel hem genel insanlar için geçerlidir. 'Beni içinden zikredeni içimden, bir toplulukta zikredeni daha hayırlı bir toplulukta zikrederim.' Bir toplulukta zikredilen herkes, içten zikredilmiştir. İçten zikredilmeyen herkes ise, bir toplulukta zikredilmiş demektir. Hz. Peygamber 'gaybının bilgisinde kendine ayırdığın isimler' demiştir. Bunlar, Hakkın kendisine ayırdığı şeylerdir. O halde gizlinin bilgisi, tamdır. 'O'nun nezdinde gayb anahtarları vardır. Onları sadece kendisi bilir.' Anahtarları bilmek, Allah'a özgüdür. Gayb ise razı olduğu kullarına gösterilebilir. Nitekim bir ayette '*razı olduğu peygamberi hariç*'[523] denilir. O halde 'âmin'in gizli

okunması, açık okunmasından üstün iken açık okumak gizli okumaktan daha yararlıdır.

'Âmin', duamızı kabul et demektir. Hayır! Anlamı 'dua ettiğimiz hususta senin bize karşılık vermeni kastettik' demektir. Bir şey diğerine yöneldiğinde 'falan falan tarafına yöneldi' anlamında (Arapça'da) 'emme' denilir. Ayette '*Beyt-i Haram'ın âminleri*'[524] denilir ki, kast edilenler, oraya yönelenlerdir. Karşılık vermede arzulanan hız nedeniyle 'âmin' şeddesizdir. Şeddesizlik bir şeyde hızlılığı gerektirir.

'Âmin' deyişi meleklerin âmin deyişine uyan kimse bağışlanmıştır.' Hz. Peygamber 'duasına karşılık verilmiştir' demedi. Çünkü karşılık verilseydi 'bağışlandı' demezdi. Çünkü Mehdî'nin bağışlanması gereken bir şeyi yoktur. Başka bir ifadeyle, melekler gibi âmin diyen kimse bağışlanmıştır. Uyumun anlamı budur, zamansal uyum kastedilmemiştir. Zamansal bir uyum da kast edilebilir. Bu durumda 'âmin' sözünü derken bir an melekleri insanları biraraya getirir. Meleklerin 'âmin'deki sözleri, ya bedenli ya da bedensiz söylenmiş olabilir. Bedenli söylemişlerse, Hz. Peygamber özel anlamda zamansal uyumu kastetmiştir, çünkü bedenlenme 'âmin' sözünü, yani bu kelimenin harflerinin dizilişinde hüküm sahibidir. Melekler bedensiz olarak onu söylemişse, buradaki uyum, kulun meleklerin söylediği hal ile 'âmin' demesiyle sınırlıdır.

Buradaki durum farklı kısımlara ayrılır: Birincisi kulun 'âmin'i Rabbiyle söylemesidir, çünkü melek de onu böyle söyler. Ya da zâtının gerektirdiği bir hal ile onu söyler. İnsan bunu öyle söylediğinde, duyusu yönünden değil, ruhâniyeti yönünden söylemiştir. Veya insan vekil olarak 'âmin' der ve melek de böyle söyleyebilir. Ya da insan o iken bunu söyler. Melek de bazen 'âmin'i böyle söyleyebilir. İnsanın vekil olarak 'âmin' demesi, üzerinde yaratıldığı suretin hükmüne göre söylemesidir. O halde insan, meleğin söylediği zikrettiğimiz bu kısımlardan her birine göre âmin'i söylemelidir. Onu söylediğinde ise, Allah kendisini bağışlar (mağfiret, örter). Allah böyle bir kulu hidayetin neticesiyle -mutluluk- çelişen her durumdan gizler ki, bu zorunludur. Çünkü hidayetin neticesi mutluluktur. Bazen insan dünya hayatında hidayete eremeyebilir. İnayet öne geçer ve hidayetin meyvesini devşirir. Bu nedenle Hz. Peygamber 'duası kabul edilir' dememiş, 'bağışlanır' demiştir. İşte 'âmin' sözünün anlamı budur.

Dua eden herkes dua ettiği şeye göre etmiştir. Allah ise, o kişinin belirlediği şeye göre değil, mutluluğun bulunduğu şeye göre karşılık verir. Öyleyse Allah dua edenin mutluluğunun bulunduğu şeye göre karşılık verir. Çünkü her dua edenin duasındaki en genel amaç mutluluktur.

YÜZ BİRİNCİ SORU

Secde nedir?
Cevap:

Secde, her secde edenin, bir fer'i (dalı) olduğundan habersiz kaldığı aslını (kökünü) müşahededir. Secde eden, fer olmak nedeniyle aslından perdelendiğinde, 'habersiz kaldığın şeyi ara' denilir. Söz konusu şey, kendisinden meydana geldiğin asıldır. Cisim aslı olan toprağa, ruh kendisinden meydana geldiği 'Küllî Ruh'a, sır ise sayesinde bu mertebeye ulaştığı Rabbine secde eder. Bütün asıllar (kökler) gaybtır. Dikkat ediniz! Ağaçta kökler gizlidir, çünkü yaratmayı kimse görmez. Cenin annesinin karnında oluşur ve o gayb halindedir. Başka bir canlı ise, yumurtada oluşur. Tamamlandığında ise, yumurta parçalanır. Hak, eşyanın varlığının aslıdır ve onlara göre gaybtır.

Secde, aşağısında bulunan halkın hükümdarlarını selamlamasıdır. Hükümdar yücelik ve azamet sahibidir. Aşağıdaki bir insan huzuruna girdiğinde, hükümdara secde eder. Başka bir ifadeyle, secde eden şöyle der: 'Bizim senin karşındaki konumumuz, yükseğe göre aşağı gibidir.' Onlar, hükümdara bedeni yönünden değil, konumu ve mertebesi yönünden bakar. Çünkü hükümdar ve halk, beden bakımından birdir. Melekler bilginin mertebesine secde etmiş, böylelikle onların secdesi 'bizim bilgimiz yoktur' olmuştur ki, cehalet demektir. Gölgeler kendisinden çıktıkları şeyin -şahıslar- görüntüsüne secde etmiştir. Şahsın gölgesi ise ışık kendisini yok etmesin diye, kendisinden çıkan nurdan aslıyla gizlenir. Onun aslın varlığıyla kalıcılığı olabilir. Aynı şekilde âlemin bekası da Allah vasıtasıyla mümkündür. Hükümdar yeryüzünde Allah'ın gölgesidir. Arş kıyamet günü Allah'ın gölgesidir. Arş mülkün

kendisidir. 'Hükümdarın arşı helak oldu' denilir. Bu ifade, hükümdarın mülkü bozulduğunda söylenir. Bir ayette ise '*Rahman Arş üzerine istiva etti*'[525] denilir. Başka bir ifadeyle, mülkü üzerine istiva etti demektir.

Kalp bir kez secde ederse, bir daha secdeden kalkmaz. Onun secdesi -zât için değil- ilahi isimler içindir. Onu kalp yapan, ilahi isimlerdir. Kalp, dünya ve ahrette bir halden bir hale döner durur ve bu nedenle isimler onu 'kalp' diye isimlendirmiştir. Hak kendisini çevirmek üzere kalbe tecelli ettiğinde, kalp kendisini çevirenin kabzasında olduğunu görür. Onu çeviren ise, isimlerdir. Bunlar, hiçbir yaratılmışın ayrılamadığı şeylerdir ve onlar yaratılmışlarda hüküm sahibidir. Onları gören kimse, kalbi secde eden kimsedir. Onları görmeyenin kalbi secde etmez. İşte bu kişi 'ben' diye iddiada bulunan kimsedir. Bu nitelikteki kimseye ise kıyamet günü hesap, soru ve -cezalandırılacaksa- cezalandırılma yönelir. Kalbi secde edenin bir iddiası yoktur. Dolayısıyla onun hesabı, cezası yoktur. Secde halinden daha şerefli bir hal yoktur, çünkü secde köklerin bilgisine ulaşmaktır. Bilgi niteliğinden ise daha şerefli bir hal yoktur. Çünkü iki dünyada mutluluk ve rahatı veren şey, bu bilgidir. Sayıların kökü ve aslı, bir sayısıdır. Sayılar bir ile var olurken bekaları da ona bağlıdır. Yaratıcısının birliği hakkında bilgisi olmayan kimsenin ilahları çoğalır ve nefsini bilmekten perdelenir. Böyle biri, Rabbini de bilemez.

Her Rabbe kul haline gelmiştir
Her günahın rehini olmuştur

Secde, süreklilik gerektirir. Bu nedenle Şeyh Abadanî (kalb neye secde eder diye soran) Sehl'e 'ebede' demişti. Çünkü secde, eğilmek demektir. Secde ettirmek ise, bakışı sürdürmektir. Öte yandan eğilen herkes secde etmiştir.

Ona dediler ki Leyla'ya eğil, o da secde etti (eğildi)!

Bu ifade, kendisine binilmek üzere devenin eğilmesi için kullanılır. Eğilme bir yükseklikten meydana gelebilir. Yükseklik, Allah'ın dışındaki herkeste aslından çıkmaktır. Ona 'secde et', yani mevhum yüksekliğini bırak ve aslına bakıp hakikatini öğrenerek 'eğil' denilir. Çünkü sen, aslın senden gizlenecek şekilde, yükselmedin. Dolayısıyla senin aslını

araman, bizzat gaybı araman demektir. Aslını bilen ayn'mı, yani kendi nefsini bilendir. Nefsini bilen ise Rabbini bilir. Nefsini bilen başını kaldırmaz. Rabbini bilen başını kaldırır. Çünkü o Rabbinin suretine göre yaratılmıştır ve Rabbin niteliklerinden biri er-Refi'dir (Yüksek). Dolayısıyla böyle birinin başını kaldırması gerekir. Bu yükseklikten sonra 'ona secde et' denilir, o da yüzünü secdeye koyar. Böylelikle kalbi secde eder, yüzünü secdeden kaldırır ve bu secdeyi sürdürmez. Çünkü yüzün secde ettiği kıble, sürekliliğe sahip değildir. Başka bir ifadeyle yüzün kendisine secde ettiği yön devam etmez. Böylelikle yüz, kendisine secde edilen şeyin kalkmasıyla (secdeden) kalkar. Kalp de secde eder ve (secdeden) kalkmaz, çünkü o Rabbe secde etmiştir. Kalbin kıblesi Rabdır ve Rab ezelidir. Rablık, varlıktan kalkmaz. Öyleyse kalp hiç bir zaman başını secdeden kaldırmaz. Çünkü kıblesi kalkmaz. Secdenin anlamı budur.

YÜZ İKİNCİ SORU

Onun Başlangıcı Nedir?
Cevap:

Sana secde ettiren secdelerin başlangıcı, hallerin senin üzerinde çeşitlenmesi ve başkalaşmasıdır. Bu durum, bunu gerektiren sebebi incelemene dikkatini çeker. Araştırır ve bir nedenli olduğunu öğrenirsin. Nedenlinin kendi başına bilfiil varlığı yoktur. Hasta (nedenli anlamındaki malûl ile hasta arasında ilişki kurulmaktadır) kendini hasta edemez. Hallerin başkalaştığı hiçbir şey seni memnun ve razı etmez. Razı etmeyen şeyler ise, seni hasta eder. Öyleyse bir hasta eden vardır! Hasta edeni arayan, muhtaçtır. Öyleyse yoksul olduğunu öğrendin! Yoksul olduğunu öğrendiğinde ise -ki yoksulluk belinin direğinin kırılmasıdır- başını kaldırman mümkün değildir. Öyleyse sen, sürekli secdeyle nitelenensin. Secdenin başlangıcı budur. Tirmizî, 'onun başlangıcı nedir?' derken sendeki başlangıcını sorabilir. Başka bir ifadeyle, secdenin insana ihsan ettiği ilk şey nedir? Şöyle deriz: 'Secdenin ilk sonucu yakınlıktır. Yakınlık ise önceki bir uzaklığı dile getirir. Bunların hepsi sınıra

ulaştırır. Sınır ise yoktur. Çünkü Allah, el-Baîd ve el-Karîb'tir (Uzak ve Yakın!).

Bilmelisin ki, Baîd-Karîb diye isimlendirilen hüviyet, sana secdeyi veren isimdir. Başka bir ifadeyle, hüviyet vasıtasıyla -fakat Karîb-Baîd diye isimlendirilmesi yönünden- sana bir ihsan çıkar. Böylelikle hüviyet, seni Baîd özelliğinden Karîb özelliğine aktarır ve uzaklıktan yakınlığa taşır. Allah Teala şöyle der: '*Secde et ve yaklaş.*'[526] Burada başka bir hal söylemedi. Bu durum, secdenin ihsan edeceği ilk şeyin yakınlık olduğunu gösterir. Bu ise, melek ve nebîler gibi yakın kimselere yaraşan yakınlık makamını verir. İşte bunlar 'yakınlık bilgileridir.' Yaklaştırma, secdenin ihsanıdır. Secde ise, hallerin başkalaşmasını incelemekten meydana gelen bir ihsandır. Hallerin başkalaşmasını araştırmak ise, hallerin başkalaşmasından kaynaklanır. Hallerin başkalaşması ise ilahi surete göre yaratılmış olmandır. 'O her gün bir iştedir.' Surete göre var olman ise, ilahi isimlerin mazharı, ilahi isimlerin mazharı olman ise, seni yükselten şeydir. Yükseklikle nitelendiğin için, sana secde emredildi. Bunu bilmelisin!

YÜZ ÜÇÜNCÜ SORU

'İzzet Benim Örtümdür' Ne Demektir?

Cevap:

Hak kendisini tanımaya davet ettiği kullarına tenezzül ederek, onlara bir takım misaller ihsan etmiştir. Bu örnekler sayesinde kendilerinden istediği ölçüde O'nu bilirler. Örnek olarak 'O'nun nurunun misali içinde lamba bulunan bir kandildir' ifadesini verebiliriz. Allah '*Allah göklerin ve yerin nurudur*'[527] buyurur. Böylelikle Allah bu ifadede 'nurun' kendisi olduğunu gösterdi, çünkü 'nur' ifadesi mübtedanın haberidir. Çünkü onun nitelik ve hüviyeti, nurdur, çünkü Allah nurdur. Lambanın nuru nerede, 'Allah nurdur' ifadesi nerede! 'Vahiy taş üzerindeki bir yağmur sesi gibidir' denilir. Taş üzerindeki ses nerede, Hakkın sözü nerede! Allah 'izzet benim örtümdür' der. Böylelikle kendisini kulları için 'izar ile nitelenmeyi kabul eden' konumuna yerleştir-

di. Buradaki kastı, böyle ifadelerle izarın uygun olduğu ve örttüğü şeyde kendisini bilmelerini sağlamaktır.

Bilmelisin ki, izar üç nedenle kullanılır. Birincisi güzelleşmek, ikincisi sakınmak, üçüncüsü örtünmektir. Bu rivayette bu üç amaçtan kast edileni, özel anlamda sakınmadır, çünkü Allah 'izzet' demiştir. İzzet kendisine ulaşılmasını engellemeyi gerektirir. Çünkü izar, gözlerin ulaşmasına karşı kıskançlığı (gayreti) ifade eder. İzzet gerçekte yaratılmış bir şeyin ya da örneksiz yaratılmışın nitelenmesinden sakınılmış korudur, çünkü yaratılmışlara ve örneksiz yaratılmışlara, izzetin zıddı olan zillet eşlik eder. Hak izzeti örtüsü edinince, akıllar (ilimde sabit) a'yân'ın yaratılışı kabul edişini algılamaktan engellenmiştir. Söz konusu yaratma vasıtasıyla onlar nitelenir ve birbirlerinden ayrışır. Allah'ın dışındaki hiçbir şey nasıl yaratıldığını ve yaratılışı nasıl kabul edip Hakkın mazharı haline nasıl geldiğini, varlıkla nitelenip daha önce ma'dum denilirken kendisine nasıl mevcut dendiğini bilemez. Allah 'izzet benim izarımdır' demiştir. Başka bir ifadeyle o, nefislerin elde etmeye arzulu oldukları şey üzerinde perdedir. Bu nedenle, 'Bir kimse o ikisinde benimle didişirse, onu yok ederim' demiştir. Böylelikle Allah, sadece kendisine yakışan izzet, azamet ve kibriya gibi niteliklerde kendisiyle didişileceğini bildirmiştir. Öyleyse izzet, âlemin kendisiyle ortaya çıktığı 'sırrı' algılamak üzerindeki kahır ve baskıdır.

YÜZ DÖRDÜNCÜ SORU

'Azamet Örtümdür' Ne Demektir?
Cevap:

Allah, akılların giyindiği 'azamet'in bir örtü olduğuna dikkat çekti. Bu örtü, Hakkı tecelli esnasında algılamaktan akılları perdeler. Öyleyse azamet, gerçekte Hakkın niteliği değildir. O, kendisini bilen kalplerin niteliğidir. Öyleyse azamet kalpler üzerinde giyenin üzerindeki elbiseye benzer. Bu örtü ardından o azamete yaklaşmayı engeller ve önünde zelil olmayı sağlar. 'Azîm' olanın azametle nitelenmesinin 'azîm'e değil, kendisini bilene döndüğüne delil şudur: Tazim edilen kimse büyüklü-

günü bilmeyen biri tarafından görüldüğünde, kalbinde bu görmenin bir heybet veya -onu bilmediği için- bir saygı bulunmaz. Mertebe ve menzilini bilenin kalbinde ise, onu bilmenin otoritesi ortaya çıkar. Bu bilgi kalbinde bir azamet meydana getirir. Öyleyse 'azim' değil, azamet ile nitelenen kimse büyüklüğü bilen kişidir.

Hafız Ebu Nuaym'ın *Delailü'n-Nübüvve* kitabında zikrettiği bir rivayette Cebrail, Hz. Peygamberi almış ve onu içinde kuş yuvası gibi bir şeyin bulunduğu bir ağaca götürmüş. Birinde Peygamber, diğerinde ise Cebrail oturmuş. Yakın semaya ulaştıklarında ise ikisine birden Refref'in görüntüsü yakut ve inci olarak sarkmış. Cebrail bayılmış, Peygamber ise bulunduğu halde kalmış ve hali değişmemiş. Hz. Peygamber, bilgide 'Cebrail'in benden üstünlüğünü öğrendim' demiştir. 'Çünkü Cebrail, gördüğünü anlamış, ben ise onu bilmiyordum.' Öyleyse Cebrail'in kalbinde meydana gelen azamet, kendisine baktığı şeyin bilgisinden kaynaklandı. Cebrail'in kalbi bu azamet özelliğiyle nitelenen şeydir. Öyleyse Azamet görünenin değil görenin halidir. Görülenin hali olsaydı, kendisini gören herkes onu yüceltirdi. Halbuki iş böyle değildir.

Sahih bir hadiste şöyle denilir: 'Kıyamet günü, içlerinde münafıklar da bulunduğu halde Allah bu ümmete tecelli eder ve 'Ben sizin rabbinizim' der. Onlar bundan kaçınır ve kendisine saygı göstermez, kendisini tanımadıkları için O'nu inkâr ederler. Onların bildiği alamete göre tecelli ettiğinde ise, kalplerinde O'nun büyüklük ve heybetini bulurlar.' Bu nedenle 'Azamet benim örtümdür' ifadesi hakkında, azametin kendisini bilenlerin akıllarına giydirilen örtü olduğunu söyledik. Allah onu bir örtü (rida) yaptı, fakat elbise saymadı. Çünkü örtünün tek niceliği varken elbise farklı niceliklerden oluşur ve -gömlek gibi- birbirine eklenir. İzar da ridaya benzer. Burada şalvar dememiştir. Şalvar, şekli farklı ve bileşik bir elbiseye göre mutlak birliğe daha yakındır.

YÜZ BEŞİNCİ SORU

İzar Nedir?
Cevap:

İzar, ilahi kudretin beşinci hakikatteki tesiri üzerinde gayret ve örtü perdesidir. Söz konusu hakikat, tümel ve kadimde kadim, yaratılmışlarda yaratılmış olarak ortaya çıkar. Bu, ilahi hakikatlerin ve rabbani suretlerin 'imkân' diye nitelenen ve Hakkın mazharları olan a'yân-ı sâbite'de zuhurudur. Öyleyse zuhurun mazhara nispetini sadece Allah bilebilir. Bizim ile bu bilgi arasındaki perde, (hadiste) 'izar' denilen şeydir. Bu, ol (kün) kelimesindendir. Burada Kef, Vav ve Nun harflerini değil, bu zuhurun kendisiyle gerçekleştiği anlamı kastediyorum.

YÜZ ALTINCI SORU

Rida Nedir?
Cevap:

Rida, (ilahi) surete göre yaratılmış mümkün ve ilahi hakikatleri kendinde toplamış kâmil kuldur. O, kendisinden daha yetkini olmayan en kâmil mazhardır. Ebu Hamid bu kemâl hakkında 'İmkânda bu âlemden daha güzeli yoktur' demişti. Çünkü tüm hakikatler, kâmil bir halde ondadır. Söz konusu kişi, halife ve vekil diye isimlendirilmeye layıktır. Onun tüm mümkünlerde tam bir etkisi vardır ve tam bir meşiyet sahibidir. O, mazharlarm en kâmilidir. Bilginler onun varlıkta iki veya daha çok olup olamayacağı veya bir kişi mi olması gerektiği hususunda görüş ayrılığına düşmüştür: Tek ise kimdir ve varlıkların hangi kısmındandır: İnsan mı, cin mi, melek midir?

Onu 'rida' diye isimlendirdi, çünkü bu kelime, helak ve silinme anlamındaki 'reda'dan türetilmiştir. İnsan-ı kâmil de tam olarak Hakta silinmiş ve yok olmuştur. Öyle ki, onun artık bir dış varlığı ortaya çıkmaz. Bununla beraber, ilahi etkilerin sonuçları ondan meydana gelir.

İnsan-ı kâmil kendinde bu edilgenliklerden birini nispet edebileceği hakikat bulamaz ve bütünüyle Hak haline gelir. Bu ise 'Beni nur yap' hadisinde Hz. Peygamberin kastettiği şeydir. Yani her şey benimle zuhur ederken ben bir şey ile zuhur etmeyeyim. Bazen Hak onda silinebilir. Dolayısıyla, onun varlığıyla hiç bir şey Hakka nispet edilemez. Bu ise, 'kendisiyle yaratılmış Hak' fikrini kabul edenlerin dayandığı görüştür. Örnek olarak Ebu'l-Hakem b. Berrecan, Sehl b. Abdullah et-Tüsterî ve benzerlerini verebiliriz. Biz de şu ifademizle buna işaret ettik:

Ben rida'yım (örtü), ben sırrım
Oluşun karanlığı onu nura çevirdiğimde benimle ortaya çıktı.

Öyleyse ridayı giyen kimse, bununla helak olan kimsedir. Bak ve ridayı giyenin kim olduğunu gör. Onun giydiğinde helak olduğu hükmünü verir ve zikredilen şeyin hakikatini öğrenirsin. O halde rida giyen herkes, giydiği vasıtasıyla gözlerin onu görmesinden perdelenir. Allah şöyle buyurur: *'Gözler O'nu algılayamaz.'*[528] Çünkü rida gözleri perdelerken O perdelenmez. O halde, O gözleri algılarken gözler O'nu algılayamaz. Gözler sadece ridayı algılar. Rida ise, giyenin kendisinde silindiği şeydir. Burada 'düşünen kavim için bir ayet vardır.'

YÜZ YEDİNCİ SORU

Kibir Nedir?
Cevap:

Kibir, kendisini söyleyenlerin farklı tabakalarına göre, yaratılmışların Rablık mertebesinde 'ben' iddialarından ortaya çıkan şeydir. Kibir, büyüklüğün kendisine nispet edilmesi uygun olan kimseyi bilen olması yönünden kalbin hallerindendir. Çünkü Hak her mevcuda bilinir ve bu bilgiyi (kalpte gerçekleşen bir) büyüklük takip eder. Kim daha iyi bilirse, Hakkın onun kalbindeki büyüklüğü aynı bilginin kalbinde bulunmadığı kimseden daha çoktur. Kibir zâtın niteliği olsaydı, zât bileşik

olurdu; zâtın kendisi olsaydı ve tecelli edip bu esnada kendisini bilmeyi olumsuzlasaydı -tecelli edilen zâtı bilemeyeceği için- tecelli edenin büyüklüğünün etkisini kendisinde göremezdi. Hak kendisini bu bilgiyle rızıklandırsaydı, ardından büyüklük gelirdi.

Bilgi -bilinenin değil- bilenin bir niteliği olduğu gibi kibir de kalpte kibirlenenlerin (kibriya) eserinin kendisinden kaynaklandığı kimseyi bilenin bir niteliğidir. Bu nedenle 'Kibriya örtümdür' denildi. Kibriya kul ve Hak arasında kulu onunla örtünenin mahiyetini bilmekten perdeleyen bir engeldir. Bilemediği kendisidir, (öyleyse) Rabbini da bilemez. Bununla beraber kibir, giyeninden başkasına izâfe edilmez, çünkü o garip bir haldir. Azamet de öyledir. Çünkü azamet Hakkın ne zâtı ne de mânevî niteliğidir. Hakkın zâtında manaların niteliklerinin bulunması imkânsız olduğu gibi nefsî niteliklerin O'nda bulunması da imkânsızdır. Bir rivayette tecellisi esnasında yaratıkların O'nu inkâr edeceği yer alır. Bununla beraber, O O'dur.

Bu iki yorum geçersiz olduğunda, geride kibrin tecelli edilenin niteliği olması kalır ki, o da âlemdir. Ya da kibir tecelli eden ile edilen arasında akledilir bir haldir. Tecelli edilen onunla nitelenmez. Çünkü kulluk, kibir ile çelişir ve ona aykırıdır. Onun kendiliğiyle bu ikisinin arasında yer alması imkânsızdır. Öyleyse geride kibrin bilginin niteliklerinden biri olması kalır. Bu durumda kibir, tazim ve izzet nispetleri, bir şeyi gerçek anlamda bilen bilginin nitelendiği özelliklere dönüşür. Bu durum, bilginin bu nispetlerin varlığından zevk ve tecrübe yönünden ulaştırdığı sonuçlara bağlıdır. Nitekim benzetme ve darb-ı mesel olarak 'güzel bilgi' ve 'aydınlatıcı karanlık' dersin. Karanlık aydınlatma, bilgi ise güzellikle nitelenmiştir. Bu ise, kendi başına bilfiil varlığı olmayan bir şeyin yine kendi başına bilfiil varlığı olmayan şeyle nitelenmesidir. Bu nedenle büyüklüğü ve azameti yüceltileni ve büyültüleni bilmeye bağlı bir hal saydık. Bu hal, onu büyülten ve yüceltenin nefsinde bulunur.

YÜZ SEKİZİNCİ SORU

Mülk Tacı Nedir?
Cevap:

Mülk tacı hükümdarın alametiyken saltanat kitabının taçlanması ise sultanın ondaki çizgisidir. Varlık 'yakın kimselerin tanık olduğu işaretli bir kitaptır.' Yakın olmayanlar bunu bilemez. Bu kitabın taçlanması, bütün hakikatleri toplayan kimseye bağlıdır ki, bu da kendisini var edenin bir alametidir. Öyleyse 'apaçık bir şekilde Rabbine özü gereği delil olan insan-ı kâmil, mülkün tacıdır. Sadece insan-ı kâmil vardır. Bu ise 'Allah Âdem'i kendi suretine göre yarattı' demektir. 'O evveldir, ahirdir, zâhirdir ve bâtındır.' İlahi kemâl, sadece bileşikte orta çıkmıştır, çünkü bileşik yalını içerirken yalın bileşiği içermez. İnsan-ı kâmil amaç bakımından ilk (evvel), fiil bakımından son, harf bakımından zâhir, mana bakımından bâtındır. O, doğa ve aklı biraraya getirendir. İnsan-ı kâmilde doğası yönünden en yoğun terkip ve (aklı yönünden ise) en latif terkip vardır. Maddelerden ve bedenler üzerinde hüküm sahibi olan güçlerden soyutlanma imkânı vardır. Bu ise, insanın dışındaki herhangi bir yaratılmış için söz konusu değildir. Bu nedenle, bütün isimlerin bilgisi ve cevamiü'l-kelim insana tahsis edildi. Allah insan-ı kâmilden başkasına bu bilgiyi verdiğini bize bildirmedi.

İnsanın üzerinde yaratılmışlar içinde sadece meleğin mertebesi vardır. Melekler, isimleri kendisine öğrettiğinde insana öğrencilik yapmıştır. Fakat bu durum, onun melekten üstünlüğünü göstermez, sadece melekten daha kâmil bir yaratılışı olduğunu gösterir. İnsan-ı kâmil ilahi isimlerin tecelligahı olduğunda, saltanat kitabı için adeta bir taç olabildi. Çünkü o, sayesinde kitabın süslendiği en şerefli süstür. Bu taçlanma (yani sultanın kitaptaki yazısıyla) emirlerin eserleri mülkte ortaya çıkar. İnsan-ı kâmil ile de ilahi hüküm âlemde sevap ve cezalandırma şeklinde ortaya çıkar. Nizam onun vasıtasıyla ayakta durur ve yok olur. el-Mübdi' onda hüküm verir, takdir eder ve hükmeder.

YÜZ DOKUZUNCU SORU

Vakar Nedir?
Cevap:

Vakar, gerçekleşmezden ve kendisinde silinmezden önce tecellinin yüklerini yüklenmektir. Bu durum, (sahibine ölüm) yerleşmezden önce ölüm sarhoşluklarına benzer.

Tecellilerin bir takım öncülleri vardır. Bu durum, güneşin doğumu için fecrin doğumuna benzer. Bir rivayette Rabbin dağa tecellisin öncülleri olarak meleklerin ve ruhanî güçlerin kertenkelelere inmesi zikredilmiştir. Bunlar, tecelliyi önceleyen ağırlıklardır (vikr). -Vakar ağırlık kelimesinden gelir- Ağırlık, hız ve hareketi zayıflatır. Bu sükûn ve durağanlık, 'vakar' diye isimlendirilir. Başka bir ifadeyle, doğal mizaçtan değil, geçici bir ağırlıktan meydana gelen dinginlik denilir. İnsanın nefsinde büyüklük ve heybet meydana getiren büyüklükten kaynaklanan durağanlık, 'vakar' diye isimlendirilir. Mizaç nedeniyle meydana gelen doğal durağanlık ve sükûn ise 'vakar' diye isimlendirilmez. Söz konusu sükûn, soğukluk ve yaşlığın sıcaklık ve yaşlığa baskın gelmesidir. Vakar, tazim ve azametin neticesidir. Özellikle de, tecelliyi ilahi hitap önceleğinde böyledir. Böyle bir tecelli alan kimse, vakar sahibidir. Çünkü ruh vasıtasıyla hitap alan kimsede bir heybet gerçekleşir. Peygambere vahiy çan sesi gibi geldiğinde, büyük bir meşakkat duyardı. Bu vahiy vasıtalı olmasına rağmen sükûn ve baygınlık meydana getirirdi. Peki Hak vasıtaları ortadan kaldırarak hitap ettiğinde nasıl bir sonuç ortaya çıkabilir? Vasıtasız hitap ettiklerine örnek olarak, Musa ve Hakkın konuştuğu kimseleri verebiliriz.

Bu ve benzeri şeyler ilahi tecellinin öncüllerinden olduğuna göre, insan tecellinin ardından nasıl bir vakar içinde olabilir? İnsanların kalplerinde kendilerini Allah'a veren sâlih insanların heybetinden doğan şeye bakınız! Söz konusu kimseleri görenlerde adet doğal seyrinde akmaz. Söz konusu insanların bakışlarının düştüğü kimselerde görülmeleri nedeniyle bir vakar, dinginlik ve bir sükûnet ortaya çıkar. Onun kadrini sadece Allah bilebilir. İşte bu, tecelli edenin celalini hissettirmesidir. Birisi şöyle der:

Sanki başlarının üzerinde bir kuş varmış gibi
Zulüm korkusu değil, iclal korkusu!

Başka bir şair şöyle der:

Onu arzuluyorum, ortaya çıktığında
Celalinden çekinirim

Bir korku değil bu, heybettir.
Cemalinden sakınmadır.

Bu çekinme, vakarın ta kendisidir. Allah şöyle buyurur: *'Rahman'ın kulları yeryüzünde ağır yürür.'*[529] Peygamber ise şöyle der: 'Koşarak Cuma namazına gitmeyiniz. Namaza sakin olarak ve vakarla gidiniz.' Başka bir ifadeyle, ağır insanlar gibi yürüyünüz. Bu ise, Hak 'cemalin celalinde' kendilerine tecelli ettiğinde gerçekleşir.

YÜZ ONUNCU SORU

Heybet Meclislerinin Niteliği Nedir?
Cevap:

Heybet vakar meydana getirir. Bu nedenle Tirmizî, onun meclisinin, yani önünde oturuştaki niteliğini sormaktadır. Heybet meclisinin niteliği, bir şeye yönelmemek, sırrın müşahedeyle ilgilenmesi, kalbin düşünceden boşaltılması, aklın fikirden ve organların hareketten korunması, iyi ve kötü arasında ayrımın olmaması, kulakların Hakka verilmesi, gözün yere indirilmesi, basiret gözünün (nurunun) önmüş olmaması, himmetin toplanması ve kendiliğinde küçülmesi, organların gücü duyulacak şekilde biraraya getirilmesi -göz hareketsizleştirilse bile- şaşkınlığın olmayışı ve (mecliste oturmanın) bir şımarıklığa yol açmamasıdır.

Hak belirli bir yönü sınırlayarak kendisiyle otururşa, kulağını Hakkın sınırladığı o yöne vermelidir. Nitekim Hak misalî mertebeden

bir sınır belirleyerek kulla konuşabilir. Örnek olarak, mübarek bir yerde Tûr-ı Eymen'den ağaç yönünden (Musa ile) konuşmayı verebiliriz. Oturan kişi sınırlanmayışın gereği olan başka bir hakikat nedeniyle kulağını serbest bırakırsa -halbuki Allah kendisini özel bir yönden sınırlamıştı- hiç kuşkusuz edeben saygısızlık yapmış olur. Böyle biri, heybet meclisinde değildir. Heybet meclisindeki kişi fena sahibi değil, huzur ve bilinç sahibidir. Tercih etmez, cerh etmez, bir terazi kaldırmaz ve 'insan' diye isimlendirilmez. Çünkü insan farklı zıtların toplamıdır.

YÜZ ON BİRİNCİ SORU

Nimetler Mülkünün Niteliği Nedir?
Cevap:

Nimetler mülkü, ruhanîdir. Mülk ile özel anlamda donuklar (cansızlar) nitelenebilir. Donuklar ise Allah'a gönüllüce itaat bakımından en güçlü yaratıklardır. Onlar, Allah'ın mülkünü itiraf edenlerdir. Allah'ın dışındaki her şey, Allah'ın mülküdür. Fakat mülkteki fazilet, mülk olduğunu ve Allah karşısındaki davranışının Allah'a ait mülkün davranışı gibi olduğunu bilmesidir. Bu ise, güçlü meleklerde ve donuklarda olabilir. Bitkilere gelirsek, bütün bitkiler bu özellikle nitelenmemiştir. Çünkü 'bir kısmından çer çöp çıkar.' Diğer yaratıkların bir kısmında mülk olma hakkı varken bir kısmının her sınıfında bu özellik yoktur. Böylelikle Hak kendisini nitelemiş ve şöyle demiştir: *'Göklerde ve yerdeki her şey isteyerek ya da zorla O'na secde eder.'*[530] İmkânda itaatkâr olan, zorlanan; zorlanan ise gönüllü olandır. Nimetlerin en büyüğü ve tamı, hatta mutlak nimet, yaratıkların Allah'a itaat ile rızıklanmasıdır, çünkü bunun için yaratıldılar.

Öyleyse nimetlerin mülkü, nimetin kendisini Allah için mülk yaptığı şeydir. Bu durum 'Sizi beslediği nimetler nedeniyle Allah'ı seviniz' hadisinde dile getirilir. Allah'ın dışındaki her şey, beslenendir ve Allah'ın dışındaki her şey nimetlenendir. Allah'ın nimeti kimi Allah'a kul yaparsa, o kişi (şey), 'nimetin mülkü'dür. Nimetler de mülk kapsamındadır ve bu nedenle onlar da bir nimete muhtaçtır. Bu nimet varlığının

ve nimet verilendeki kalıcılığının ta kendisidir. Öyleyse nimetler de, nimetlerin mülküdür. Nimetlerin mülkü nimetlenen olur ve bu nimet onları Allah'a döndürürse, onların Allah için mülkleri bu nimetler olur. Dolayısıyla onlar nimetlerin mülkleridir. Öyleyse nimet mülkünün sahibi, bu niteliğe sahip kimsedir. Nimetlerin mülkü nimetin kendisi ise, bu hakikatin niteliği, Allah'tan başkasına nispet edilmemektir. Başkasına nispet edilirse, bu, -nimet yönünden değil- nimet verilen yönündendir. Nimetlenen, nimetleri Allah'tan başkasına izâfe ettiği ölçüde kınanır.

Hz. Peygamber Rahman suresini Allah'ın yarattığı dünyaya ahirete ulvî-süflî olan herkese okurken, bir ayette '*Rabbinizin hangi nimetini yalanlarsanız*'[531] deyince, cinler 'Hiç birini yalanlamayız' demişti. Peygamber de okunan Kur'an'ı güzel dinlemeleri nedeniyle cinleri övmüştü. Sahabeye okuduğunda ise herhangi bir şey söylememişlerdi. Sahabenin susması nimetlerin Allah'tan olduğunu bilmemekten veya cinlerin nimetlerin Allah'a ait olduğunu daha iyi bilmelerinden kaynaklanmamıştı. Cinler 'Rabbimizin nimetlerinden hiç birini yalanlamıyoruz' derken zâhir makamın kemâlini ifa etmişlerdi. Çünkü bulunulan makam onu söylemeyi gerektirir. Sahabe ise peygamber ayeti okuduğunda aynı şeyi söylememişti. Bunun nedeni, Peygamberin getirdiği bilgiden sahip olmadıklarını öğrenmeyle ilgilenmeleriydi. Bu öğrenme hırsı, onları cinlerin söylediğini kendisinde söyleyecekleri zamanı peygamberin söyleyeceğini söyleyip onların da bundan öğreneceklerini öğrenmeleriyle geçirmelerini gerektirmiştir. Sahabe bilgiyi öğrenmede cinlerden hırslıydı. Cinler ise bu mertebenin gereği olan cevapta saygıyı yerine getirmede insanlardan daha güçlüydü. Bu nedenle Peygamber, onları insanlardan üstün oldukları meziyetle övmüşken insanı cinlerden üstün oldukları hususta övmemiştir. Bunun nedeni, okunurken susmaları nedeniyle, daha fazla bilgi öğrenme arzularıydı. Hak kendilerine şöyle der: *'Kur'an okunduğunda, dinleyin ve susun.'*[532] Sure aynı suredir, kelam ise tam değildir. Onlar, tamamlanıncaya kadar susarlar.

Böylelikle insan olan sahabe, Hz. Peygamberin zikretmediği iki fazileti toplamıştır. Buna karşın Peygamber, söyledikleri sözde cinlerin faziletini zikretmiştir. Çünkü onların konuşmaları, zâhir diliyle kulluğu ifade eder. Onlar, bâtın diliyle de kullardır ve bu konuşma ve cevapla iki dili biraraya getirirler. İnsan sahabe ise, okuma esnasında bunu

yapmamış ve bu dil onlarda eksik kalmıştı. Peygamberin onları kınaması, bulunulan mertebenin hak etiği şeyi öğretme amacı taşır. Başka bir ifadeyle, konuşan dillerin mertebesinin hak ettiği şeyi öğretme amacı taşır. Onlar da uyarılır, dolayısıyla bu amelî hayrı kaçırmazlar. Onlar bu esnada ilmî bir iyilik içindeydiler. Amelin kendi mertebesindeki hükmüne bilgi karşı koyamaz, çünkü hüküm mertebenindir. Bilginin kendi mertebesindeki hükmüne de amel karşı koyamaz. Cinler zâhirde gariplerdir. Dolayısıyla onlar zuhurda koşuşur. Bunun nedeni, perdeli oldukları için zuhurda bir kademlerinin ortaya çıktığını bildirmektir. Onlar zâhirden daha çok bâtına yakındır. Tilavet ise zâhir diliyle yapılır. İnsan ise zâhir mertebesindedir. Böylelikle cinlerin verdiği cevaptan sahabeyi perdeleyen şey, zâhir mertebesinin adamları olmalarıydı. Bu durumda mertebelerinin halinin gereğiyle cevaptan habersiz kalmışlardır. Onu söyleselerdi, onlar adına daha güzel olurdu. Bu nedenle Peygamber, bulunulan mertebede daha üstününe dikkat çekmiştir. O bir öğretmendir ve ne güzel terbiye edendir!

'Nimetlerin mülkü'nü iyice öğrenmek isteyen kimse, Rahman suresini okumalıdır! Ayetlerde insanın cinlerden önce zikredilişine dikkat etmelidir. Ayrıca Allah'ın insanı yarattığını belirttiği ayete de bakmalıdır. Burada takdir ve söylenen mertebe bakımından önce insanla başlanmıştır. Bunun amacı, kendisinden sonra var olsa bile, insanın cinlere karşı önemini dile getirmektir. Bu durum, yaratılışı sonra gelse bile, insanın Rabbinin gaybında özen gösterilen kimse olmasını anlatır. Çünkü o, yaratılışında iki elin tahsisi nedeniyle, kâmil suretin ayrıldığı, isimlerin bilgisinin ve -'Ona beyanı öğretti' ifadesinde dile getirildiği üzere- öğrettiği şeyi açıklama gücünün verildiği kimsedir.

Bazı arkadaşlarımız 'nimetlerin mülkü' terimini, Allah'ın nimetlerine karşı kulda şükrün artışı anlamında kullanmıştır. Biri adına meydana gelen bu ölçü, 'nimetlerin mülkü' diye isimlendirilir ve o, şükredenlerin mülküdür. Hakkın diliyle Hakkın nimetlerine şükreden kimse (nimetlerin mülkünün sahibidir). Hak ise, eş-Şekûr ismiyle onun yerini alır. Bu ise, verilen nimete karşılık yaptıkları şükür nedeniyle Hakkın kullarına teşekkürüdür. Bunun amacı, şükrünün karşılığında amellerini artırmaktır. Onlara verilen karşılık, şükredenin şükredileni bilmesine göre değişir. Allah bu esnada 'şükreden' ve kendini 'bilendir.' Karşılık verildiğinde şükredene layık karşılık bu halin sahibi olan onlar adına

meydana gelir. İşte bu karşılık 'nimetlerin mülkü' diye isimlendirilir ve o en büyük mülktür. Bu durum *'Yüzler vardır, aydınlıktır, Rablerine bakarlar'*[533] ayetinde dile getirilir. 'Rablerinin nimetlerine bakarlar' demektir. Bu ifade 'âla' kelimesinin çoğuludur. İzafenin yapıldığı Rableri ise onu hak edendir. Bu nitelikteki karşılığı kabul etseydi, bu, onların karşılığı olurdu. Bu ise, kullardan Allah'ın talebi kapsamındadır. Allah 'Beni zikredin, bana ibadet edin, bana itaat edin, bana şükredin ve nankör olmayın' der. Bütün bunlar, Allah'ın verdiği özellikle varlık nimeti karşılığında kulun şükrüdür. Allah'ın insan için yarattığı mânevî ve duyusal nimetler de buna eklendiğinde, durum nasıl olur ki? Allah şöyle buyurur: *'Ben insan ve cinleri bana ibadet etsinler diye yarattım.'*[534] Allah (yaratılışa) bir neden belirtmiştir. Onlar, zikredilen cinsler bakımından bilgi ve varlık mertebesinin kemâle ulaşması için kendilerine yaratma nimetini veren Allah'a ibadet ederler. Bunu bilmelisin! Yoksa bu sınırlama (cinsler) olmaksızın, varlık ve mârifet mertebesinin kemâli için yaratmamıştır. Aksi halde tek bir yaratılmışın yaratılması ve onda Allah ve âlemle ilgili bilginin oluşması (amacın gerçekleşmesi için) yeterli olurdu. Fakat cinsler Allah katında sınırlı olup hepsini yarattığında ve bu iki cins geride kaldığında, kendilerinden zikredilen şekilde haber vermiştir. Biz de, o ikisini Yaratan'ın maksadına göre açıklamış olduk.

Seksen sekizinci kısım sona erdi, onu yüz on ikinci soruyla seksen dokuzuncu kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] SEKSEN DOKUZUNCU KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

YÜZ ON İKİNCİ SORU

Ziya Mülkünün Özelliği Nedir?
Cevap:

Allah Kur'an'da şöyle der: *'O bir ziyadır ve takva sahipleri için öğüttür.'*[535] Kur'an ile aydınlanan her şey, aydınlık mülküdür. Allah 'güneşi ziya yaptı.' Dünyada güneş vasıtasıyla aydınlanan ve sayesinde dış varlığı ortaya çıkan her şey, 'ziya (aydınlık) mülkü' kapsamına girer. Aydınlık veren her ışık, ziya mülkündendir. Aydınlığı veren özü gereği onun mukabili değildir. Bu ışık hangisi olursa olsun birdir. O halde onun aydınlığı, kendisiyle birlikte ortaya çıkarttığı şey arasında perdenin bulunmadığı ışıktır. Nur ise, perdedir. Peygamber Hak için şöyle der: 'Onun perdesi nurdur.' Başka bir hadiste ise 'Nur idi, nasıl görebilirim ki?' der. Ziya ise perde değildir. Ziya nurun sonucudur ve o bir gölgedir. Çünkü perde nuru ziyaya çevirmiştir. O perdeye göre gölge, nura göre ise ziyadır. Ziya olması bakımından ortaya çıkartma özelliğine sahip iken gölge olması yönünden ise rahat sahibidir. Ziya mülkü keşf sahibidir. O bilgi, rahat ve rahmet mülküdür. Ziya bilgi ve rahmeti biraraya getirir. Allah kulu Hızır'a ihsanından söz ederken *'Ona nezdimizden rahmet verdik'*[536] buyurur. Bu, gölgedir. *'Katımızdan bilgi verdik.'*[537] Bu ise, ziyadır. Başka bir ifadeyle keşflerin en tamı olan ziyaî keşftir.

Burada nur hicaptır dedik, çünkü Peygamber nurdu nasıl görebilirim ki demiştir. Yani nur gözlerin kendisini algılamasına imkân vermez. Çünkü gözler ondan daha zayıftır. Öyleyse nur kendi kendine bir perde iken ziya böyle değildir. Ziya nurun ruhudur ve ziya nur için zâtî bir şeydir. Öyleyse ziya mülkü, zâtî bir mülktür. Zâtın ziyası ise ilahi isimlerdir. O halde 'ziya mülkü' isimler mülkü demektir. Kur'an bir ziyadır. Mülkü ise izhar ettiği şeylerdir. Hızır'ın Musa zamanındaki bilgisi, Muhammedî Kur'an sahibinin içerdiği ilimlerden bir parçadır. Kur'an vasıtasıyla Muhammedî Kur'an sahibi, indirilmiş kitaplardaki ilimleri keşfettiği gibi Kur'an'da onlarda bulunmayanlar da vardır. Kime Kur'an verilirse, her ilmin içerdiği kâmil ziya da verilir. Allah şöyle buyurur: *'Kitapta hiçbir şeyi ihmal etmedik.'*[538] O bâtılın önünden ve ardından giremediği yüce Kur'an'dır. Onun vasıtasıyla Peygamber adına cevamiü'l-kelim mümkün olabilmiştir. Nebîlerin ve meleklerin ilimlerini olduğu kadar her ilmin dilini Kur'an içerir ve ziya olması nedeniyle Kur'an ehline onu açıklar. Kur'an zâtı yönünden (ziya değil) bir nurdur, çünkü o (algının önündeki perde demek olan) izzeti nedeniyle algılanamaz. Kur'an algılamayı sağlaması ve kendisinden algılanan şey nedeniyle ise (nur değil) ziyadır. Kime Kur'an verilmişse, kâmil bilgi de verilmiştir. Yaratıklar içinde Muhammedîlerden tam olanı yoktur. Onlar, insanlar için çıkartılmış en hayırlı ümmettir.

Allah güneşi bütün âlemdeki hayatın ruhunun varlığı için bir ziya yaptı. Hayat vasıtasıyla âlem merhamet görür. Hayat, her şeyi kuşatan rahmet feleğidir. Aynı şekilde, ilahi zâta nispet edilen hayat da Allah'a nispet edilen her nispetin sıhhat şartıdır. Örnek olarak bilgi, irade kudret, kelam, işitme, görme ve idraki verebiliriz. Hayat nispeti kalksaydı, hiç kuşkusuz, tüm bu nispetler de ortadan kalkardı. Hayat bütün isimleri kuşatan zâtî rahmettir. Öyleyse o, zâtî nur ziyası ve nispî perde gölgesidir. Çünkü ilah ancak bu nispetler vasıtasıyla akledilebilir ve zât bu nispetlerin olmayışı yönünden bir 'nur' olarak düşünülür. Hakkın bu nispetler ile ilah olması, zât üzerindeki bir perdedir. Böylelikle ulûhiyet, ziyanın ta kendisidir. Başka bir ifadeyle o, keşfin ve bilginin kendisi ve nispî gölgelerdir. Bu nedenle de rahmet oldu. Böylelikle ulûhiyet, âlem -ki me'lûhtur- ve ilahi isimler hakkında bilgi ve rahmeti biraraya getirmiştir.

Bu ilahi makamın verdiği şey, ziyanın mülküdür. Söz konusu mülk, göklerin, yerin ve ikisinin arasında bulunan şeylerin mülkünden üstündür. Fakat insanların çoğu bilemez, hatta inanmaz. Sana ziyanın mülkü hakkında kendisinde şifa ve yeterli bilgi bulunan hususları açıkladım.

Hepsi ziya mülkündedir
Onların ise haberleri yok

Hepsi gölgelerdedir
O 'yerleşilen yer' şeydir

Hamd Allah'adır
Asrımızdaki başkalarından ayrı olarak

İdrak ettiğimiz Allah'a.
Acaba öğüt alan kimse var mıdır?

Söylediğimi bilecek
Zeburlarda bize geldiği gibi

İşte bu bir bilgidir ki
Hızır'ın bilgisi üzerinde hüküm verir

Başka bir şey var mıdır, Hızır'ın
Büyük gemiyi yarmasından başka

Bir canı merhamet ederek öldürmesinden başka
Yaşasaydı kâfir olacak bir canı

Bir hazineyi gizlemesinden
Küçümsenen bir yetimin hazinesi

Allah'ı bilmemiz bir varlığın gözüyle
Herhangi bir araştırmaya bağlı değildir

Böyle bir şey nasıl olacaktır ki
Ey kalp ve göz sahipleri

İşte bu bir bilgidir ki
'Sürekli sihir' denilir

Onun aşağısında güneş vardır
Onda dürülür; ve ay vardır

'Doğruluk oturağında'
Muktedir hükümdar nezdinde

Serirlere yaslanmış
Nehirde cennetler ortasında.

YÜZ ON ÜÇÜNCÜ SORU

el-Melikü'l-Kuddus'un Nitelikleri Nedir?
Cevap:

Melekler 'seni takdis ederiz' derler. 'Senden dolayı', yani kutsiyet ehlinden olmaları için zâtlarını kastetmektedirler. Allah ehlinden temizlenmiş insanlar kutsiyet ehli ve Ehl-i beyt'tendir. Onlar, kutsiyet mülkündendir. Bir sınırlama olmaksızın bütün yüce ruhlar, kutsiyet mülkündendir. Kutsiyet mülkünün nitelikleri, zâtlarının kabul ettiği takdisteki farklılıklara göre değişir. Allah el-Melik ismini el-Kuddus ismiyle nitelemiştir. Melik (hükümdar), mülkü talep eder. Mülk, nimet ve benzeri şeylere izâfe edildiği gibi, kutsiyete de izâfe edilmiştir.

Kutsiyet mülkünün zâtları, takdiste iki türlüdür: Bir kısmı, özü gereği mukaddes zâtlardır. Bunlar, hiçbir zaman kendisinden var oldukları ilahi isimden başkasına yönelmeyen kevnî zâtlardır. Onların üzerine kendilerini ilahlarından perdeleyecek ve mukaddes olmayacakları şekilde nitelenecekleri, başka bir ifadeyle kutsiyete izâfe edilemeyecek ve böyle olduğunda onları kutsiyet mülkünün dışında bırakacak bir perde ilişmez. Bunlar, gece gündüz bıkmadan tespih edenlerdir. Yani zâtlarını sürekli müşahedeyle geçici takdisten tenzih ederler. Bu makam, yaratılmış olduğu andan itibaren var olduğu ilahi ismi müşahe-

denin hakikatine eşlik ettiği kimsenin ulaşabileceği bir makamdır. Onun hakikati üzerinde bu müşahede kalıcıdır. Allah onun için doğal bineğini yani bedenini yaratmıştır. Bu hakikat için bu durum, (beden) duyusal olarak ölse bile, manen ölmeksizin Berzah'a göçene kadar varlığını devam ettirir.

En iyisini Allah bilir ama bu makama Hz. Muhammed ulaşmıştır. Çünkü o 'Âdem su ve toprak arasındayken ben nebî idim' demişti. Nebîliğini bilmesinin, Âdem henüz 'su ve toprak arasındayken' gerçekleştiğini kastetmiştir. Bu bilgi, bedeni bir şehirde var olana kadar kendisine eşlik etmiştir. Söz konusu şehirde Allah'ı birleyen yok iken peygamber Allah'ı birleme üzerinde kalmış, kavmi ve ailesinin şirk koştuğu gibi Allah'a şirk koşmamıştır. Ne zaman ki Hz. Muhammed'in duyusal araçları tamamlanıp yaratılış gayelerine göre onları kullanmış, akıl köşkünün ve düşünce hazinesinin yapısı sağlamlaşmış, bâtınî güçlerinin mazharları dengeye ulaşmış ve o zaman onları ancak Yaratıcısına ibadette kullanmıştır. Tefekkür etmek için Hira dağına halvete çekilirdi. En sonunda Allah kendisini bütün insanlara peygamber olarak gönderdi. O, bütün vakitlerinde Allah'ı zikrederdi. Müminlerin annesi Hz. Aişe ondan böyle aktarmıştır. Hz. Peygamber, kendisinden söz ederken 'gözünün uyuduğunu, fakat kalbinin uyamadığını söylemiştir.' Böylelikle bedeninin gözleri uyurken kalbinin uyumadığına dikkat çekmiştir. Ölümü de böyleydi. Hz. Peygamber, tıpkı bedenin uyuması gibi, bedeniyle ölmüştür, çünkü Allah ona 'sen ölümlüsün' demiştir. Kalbi uyumadığı gibi kalbi ölmemiştir de. Böylelikle hayat, Allah'ın kendisini yarattığı andan itibaren kendisine eşlik etmiştir. Onun hayatı, kesintisiz bir şekilde sürekli Yaratıcısını müşahede etmekti.

Zünnun el-Mısrî ayette Mîsak (ilahi sözleşme) alınırken zikredilen 'Belâ (Evet öyle)' sözü kendisine sorulduğunda 'sanki şimdi de kulaklarımdadır' demişti. Zünnun dünya hayatında o hali bildiğine işaret etmiştir. Bilgisi hatırlamadan kaynaklansaydı, bu makamda meleklere katılmazdı. Bilgisi hatırlamadan olmayıp aksine soru sorulduğunda kendisine gösterilen halin eşlik etmesinden kaynaklandığı için, bu makama tahsis edilen kimselerden olmuştur.

Ben bu makamı (kimin ulaştığıyla ilgili olarak) ne reddediyor ne de ispat ediyorum! Bu konuda rivayet edilen ya da edilmeyen Hakkın

yönünden gelen herhangi bir kişinin ona ulaştığıyla ilgili bir haberim yoktur. Peygamber'in ise -kesin olarak değil- ihtimal olarak ulaşabileceğini, ulaşmış olabileceğini söyledik. Bu konuda da bir bilgim yoktur. Açık olan husus, bu makamda Peygambere ilişen şeyler de beşere ilişen şeylerdir. Çünkü Kur'an'da kendisine sıkça şöyle demesi söylenmişti: *'De ki ben de sizin gibi bir insanım.'*[539] Buradan peygamberin durumunun insanlarınki gibi olduğunu anladık. Şu var ki Allah, ona bizim nezdimizde sabit olan ve bize aktarılan Hakka yakınlığı tahsis etti. Peygamberin şöyle dediği bize aktarılmıştır: 'Ben de bir insanım, bir insanın kızdığı gibi kızar, memnun olduğu gibi memnun olurum.' Kızma ve memnuniyet, insanda düşünen nefsin değil hayvani nefsin özelliklerindendir. Düşünen nefisler razı olmak, öfkelenmek gibi huylarla nitelenseydi, Hz. Peygamberin 'Ben de bir insan gibi sinirlenir ve bir insanın memnun olduğu gibi memnun olurum' demesi bu anlama gelmezdi.

Bu özellikleri hayvani nefse izâfe ettik, çünkü hayvanlarda da aynı şeyi görmekteyiz. Hz. Peygamber hayvanlar arasında uyumayı yasaklamıştır. Bütün hayvanların özelliği mübaşerettir ve bu özellik nedeniyle insan da 'beşer' diye isimlendirilmiştir. Bu kadarıyla, meleğin ibadette insandan üstünlüğü ortaya çıkar. Çünkü melek bıkmaz ve onun yaratılışı bıkmamayı gerektirir. Meleğin takdisi, özü gereğidir. Tespihi de tespih edilen hakkındaki bir bilinçten kaynaklanır ve kendisini var edene yöneliktir. Öyleyse meleğin zâtı gafletten mukaddestir. Onun nuranî ve doğal yaratılışı, kendisini sürekli yaratıcısını tespihten alıkoymaz. Bununla birlikte onlar da tıpkı insan gibi 'didişirler.' Buna karşın insanın da yaratılışı yönünden kalbi uyumaz, gözü uyur. Bu konuda beşere meleğin gücü verilmemiştir. Çünkü doğanın şahıslardaki etkisi farklı farklıdır. Bu durum, unsurlar âleminde zorunlu olarak görülür. Unsurlardan daha çok doğaya mensup olan kimselerde durum nasıl olabilir? Soyut doğa ile ondan türeyenlerin vasıtasıyla meydana gelen şeyler arasında perde kalınlaşır ve karanlıklar çoğalır. Son var olan insanın Rabbiyle ilişkisi nerede, kendisini iki eliyle yarattığı Âdem'in Rabbiyle ilişkisi nerede! Âdem 'Rabbim beni iki eliyle yarattı' derken oğlu Şit 'Benim ile Rabbimin eli arasında babamın eli vardır' der. Doğal varlıklar da doğa karşısında böyledir. Örnek olarak melek, felek, bitki, hayvan, insan ve insan nefesinden yaratılmış meleği verebiliriz. Bu melek, son

doğal varlıktır. Bunu arkadaşlarımızdan pek azı bilebilirken iman ve keşf ehlinden olmayanlar nasıl bilebilsin ki?

Takdisi zâtından olmayan ikinci kısım ise, Yaratıcısını müşahedesine gafletin girdiği kimselerdir. Buna göre kendi içinde, Yaratıcısı karşısında huzur sahibi olduğu vakitler, kutsiyet mülkündendir. 'Kutsiyet' derken neyi kastettiğimizi daha sonra bundan söz ederken -Allah'ın izniyle- açıklayacağız.

Kutsiyet mülkünün özelliklerinden birisi, asıl bakımından doğadan uzaklıktır. Ayrıca ilahi isimleri müşahede ederek ilahi isimlerin etkilerini görmekten uzaklıktır. Bu mertebede insanlar, ilahi isimleri müessir olmaları yönünden değil, ulûhiyet ve zâtın hak ettiği şeyler olmaları bakımından müşahede eder. Kutsiyet mülkün kendisidir. el-Melik ve el-Kuds'ün anlamlarının farklılığı ile lafız farklılığı nedeniyle bir şey kendi kendine izâfe edildiğinde, kutsiyet temizlikte aşırılığa işaret eder. Temizlikteki mübalağa, ondaki bir nispettir, o olmaksızın var olan temizliğin kendisi değildir. Öte yandan temizlikten başka bir şey de değildir. Çünkü mübalağa, bir niteliğin abartılmasıdır. Bu durumda kutsiyet mülkü, temizliğin abartılması ve mübalağasıdır. Bu nedenle soru, temizliğin zâtî niteliğiyle ilgilidir. Bu mertebenin -tıpkı doğal yaratılış gibi- anlamlarda bir takım yaratılışları vardır. Doğal yaratılışın Allah'ın bildirdiği gibi 'muhallak (tam yaratılmış)' olan ve olmayan diye iki kısım olduğunu biliyorsun. Bunun anlamı, yaratılışı tam olan ve olmayandır. Yaratılışı tam olmayanlar da '*Her şeye yaratılışını verdi*'[540] ayetinin kapsamına girer. Allah eksikliğe yaratılışını 'eksiklik' olmak üzere verdi. Eksikliğe bir ilave olsaydı, bu bir eksiklik olur ve eksikliğe yaratılışı verilmiş olmazdı. Öyleyse eksikliğin tamlığı, onun eksiklik olmasıdır.

YÜZ ONDÖRDÜNCÜ SORU

Kutsiyet Ne Demektir?
Cevap:

Kutsiyet temizliktir ve zâtî ve geçici (arazî) olmak üzere iki kısımdır. Zâtî kutsiyet, el-Kuddus isminin gereğine göre, ilahi mertebeyi takdis etmektir. İlahi mertebe, özü gereği etkiyi kabulden münezzehtir. Çünkü eseri kabul etmek, kabul edende başkalaşma demektir. Başkalaşma ise bir varlığın bir diğeri nedeniyle yok olması ise -ki o ya bir yerde veya mekândadır- yer ya da mekân başkalaşmayla nitelenir. Bunun anlamı, söz gelişi, bir yer sarı idi, sonra yeşil haline geldi ya da sakin idi, hareketli oldu demektir. Böylece yer başkalaşmış, yani başkalığı kabul etmiştir. O halde mukaddes ve el-Kuddus, başkalaşmayı genel olarak kabul etmez.

Geçici kutsiyet (mukaddes), başkalaşmayı kabul eder ve ilkinin zıddıdır. İnsanlar geçici kutsiyette derece derecedir. Birisi, nefislerin riyazet vasıtasıyla temizlenmesidir. Bu ise ahlâkın terbiye edilmesidir. Ayrıca mizacın mücahede, akılların keşf ve mütalaa, organların meşru emir ve yasakların sınırında durmayla temizlenmesi bu kapsama girer. Bu anlamdaki temizliğin zıddı, tek bir zamanda kendisiyle aynı yerde biraraya gelemeyeceği aykırı şeylerdir. Zikretmiş olduğumuz bu temizlik, onun mülküdür.

Geçici kutsiyet, bileşiklerde olabilir. Bileşiğin kutsiyet özelliğiyle nitelenmesi, 'kutsiyet haziresi' (kutsallık korusu) denilen şeydir. Başka bir ifadeyle, temizliğine aykırı gelen şeylerden korunmuş şey demektir. Korunmadığında ise, kutsiyet haziresi değildir. Çünkü 'hazer' kelimesi, engelleme demektir. 'Rabbinin ihsanı engellenmiş değildir.' Yani, men edilmiş değildir. Kutsiyet, mukaddeslere yayılan akıcı-ilahi bir hakikattir. Onun nurunun belirli ve özel bir rengi algılanamaz. Kutsiyet, âlemdeki hakikatlere yayılır, karanlıklardan ayrık ruhların âleminin onun üzerinde bir etkisi yoktur. Çünkü unsurdan oluşan bedenleri yöneten ruhlar, hiç bir zaman 'kutsiyet haziresi'ne giremez. Kâmil ârif onları kutsiyet haziresi olarak müşahede eder ve şöyle der: 'Bu ruhlar hiçbir zaman kutsiyet haziresine girmez.' Bir şeyin kendisine girmesi

imkânsızdır. Öyleyse onlar, ârife göre kutsiyet haziresindedir. Ârif olmayan ise, bu ismi vermede ârife ortaktır ve şöyle der: 'Onlar kutsiyet haziresine girmez.' Yani hiçbir zaman kutsiyet özelliğiyle nitelenmezler. Çünkü doğa karanlığı dünyada, berzahta ve ahirette daima yönetici ruhlara eşlik eder. Ârif olan ve olmayan müşahededе ayrışmış, hepsi doğru söylemiş, bir anlama işaret etmiş, fakat tek bir anlamda uzlaşmamıştır. Bu yolda gerçek bir ayrım düşünülemez.

O halde kutsiyet mülkü zâtî ve geçici temizlikle nitelenen herkestir. el-Kuddus de ilahi bir isimdir ve bütün temizlere temizlik bu isimden yayılır. Eşyaya onların ilahi hakikatleri gözüyle bakan kimseye göre kutsiyet mülkü bu yönden Allah'ın dışındaki her şeydir. Eşyaya dış varlıkları yönünden bakan kimseye göre kutsiyet mülkü, temizliği geçici olan şeylerdir. Zâtî temizliğin kutsiyet mülkü olması uygun değildir. Şu var ki kutsiyet mülkü kutsiyetin kendisi olabilir ve onun hakkında 'kutsiyet mülkü' denilebilir.

Her şeyin temizliği, zâtının gereği olan temizliğe göredir. Bu bağlamda mânevî ve maddî temizlikten söz edilir. Kutsiyet mülkünün temizliğinin bir yönü mânevî, bir yönü duyulur âlemindendir. Bazen duyusal-temiz sebepler mânevî temizlik meydana getirirken bazen mânevî temiz şeyler maddî temizlik meydana getirebilir. Birinciye örnek olarak *'Gökten size bir su iner ve onunla sizi temizler, şeytanın pisliğini sizden giderir, kalplerinizi bağlar ve ayaklarınızı sabit tutar'*[541] ayetini verebiliriz. Bu mânevî temizliğin sebebi, gökten suyun inmesidir. İkinciye örnek olarak cenabet olduğu için peygambere saygı olarak elini kendisinden uzak tutan Ebu Hureyre'ye Hz. Peygamber'in söylediği şu hadistir: 'Mümin necis olmaz.' Bu nedenle müminin artığı ve teri temizdir. Bu da, mânevî temizlikten meydana gelen maddî temizliktir. Mukaddes (vadi) de öyledir. Onun maddî temizliği de mânevî temizlikten meydana gelir. Çünkü vadi tevazu sahibidir ve onun hayatı ve bilgisi akıcıdır. Hayat temizleyici olduğu gibi bilgi de temizleyicidir. Her ikisiyle birlikte temizliğe ulaşılır, çünkü bütün vadiler temizdir. Onlar, dolaylı olarak kirlenir. Şeytanın bulunduğu her vadi necistir. Mümin orada şeytanın varlığı nedeniyle hayır bulamaz. Hz. Peygamber bir yer hakkında 'Burası şeytanın bulunduğu bir vadidir' demiş, oradan kalkarak başka bir yere gitmiştir. Arafat'taki Urne vadisi böyle

olduğu gibi Muhassir'in içi de öyledir. Bu nedenle bize Arife günü Urne'de durmamak ve Muhassir'in içinden hızla yürümek emredildi.

Bu nedenle keşf ehli velîler, zikrin lafızlarını dikkate alır. Şeyhimiz şöyle derdi: 'Allah, Allah!' 'Niçin Allah'tan başka ilah yoktur' demiyorsun diye sorduğumda 'Olumsuzlamanın (yoktur, lâ ifadesi) vahşeti içinde ölmekten korkuyorum, çünkü her harf bir nefestir' derdi. Bu davranış, temiz olmayan bir yerde ölüm kendisine ulaşmasın diye, Muhassir'in içindeki hızlı yürüyüşe benzer. Allah velîlerinin bu tam keşfte ince düşünceleri vardır. Allah bizi kendi ehlinden etsin!

YÜZ ON BEŞİNCİ SORU

Vechin Parıltıları Nelerdir?
Cevap:

Bir şeyin vechi (yüzü) onun zâtı ve hakikatidir. Vechin parıltıları ise, zâtî nurlardır. Bizim ile onların arasında ilahi isimlerin perdeleri vardır. Bu nedenle Allah *'Hakkın vechi hariç her şey helak olacaktır'*[542] demiştir. Bu, vechin yorumlarından biridir. Bu parıltılar genel bir ifadeyle tenzih nurlarıdır. Başka bir ifadeyle, Hakka yaraşmayan şeylerin O'ndan tenzihidir. Bunlar, var olmayan şeylerdir, çünkü yokluk Hakka layık olmayan şeydir. Burada hayret vardır, çünkü o varlığın ta kendisidir. Hak var olan bir şeyden tenzih edilemez. Bu nedenle ilahi isimler nispetlerdir. İyice düşünürsen, (görürsün ki) bu nispetleri zâttan bir takım haller kazanan mümkünlerin hakikatleri meydana getirmiştir. Her hal, kendisi bakımından olumsuzlama, olumlama (ispat) ya da her ikisiyle delil olduğu bir ismi anlatır. Bu isimler iki kısımdır: Birincisi bütünüyle nur olan isimlerdir. Bunlar, var olan şeylere delil olan isimlerdir. İkincisi ise bütünüyle karanlık isimlerdir. Bunlar, tenzihe delil olan isimlerdir. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Allah'ın karanlık ve nurdan yetmiş perdesi vardır. Onları açsaydı, yüzünün tecellileri gözün gördüğü her şeyi yakardı.'

Allah ilahi imsileri kaldırsaydı, perdeler kalkar, perdeler kalksaydı - ki isimlerdir- zâtın tekliği ortaya çıkardı. Onun tekliği karşısında ise, varlık ile nitelenen herhangi bir göz duramazdi. Binaenaleyh söz konusu tecelliler, mümkünlerin varlıklarını ortadan giderir ve varlık ile nitelenemezlerdi. Onlar, bu isimler vasıtasıyla varlıkla nitelenmeyi kabul etmiştir. Bütün hükümlerle nitelenmeyi ise, akla ve şeriata göre, bu isimler vasıtasıyla kabul edebilirler. Mümkünler, bu perdelerin ardından imkân mertebesini takip eder. Öyleyse imkân, ilahi isimler perdesinin ardından varlıkla nitelenmemin meydana getirdiği zâtî tecellidir. Mümkün varlıkların hakikatleri için Allah'ı bilmek, akla ve keşfe göre ancak bu isimler yönünden gerçekleşir.

YÜZ ON ALTINCI SORU

Sevgi Şarabı Nedir?
Cevap:

Sevgi şarabı, iki tecelli arasındaki orta tecellidir. Bu, kesilmeyen sürekli tecellidir ve Hakkın kendisinde ârif kullarına tecelli ettiği en üst makamdır. Onun başı, zevk tecellisidir. Kanmayı sağlayan tecelli ise 'darlık' sahipleri içindir. Onların içmeleri, kanmayla biter. Genişler ise, içmekten kanmaz. Buna örnek olarak Ebu Yezid ve benzerlerini verebiliriz. O halde bu soruda ilk takdim edeceğimiz husus, sevginin bilinmesidir. Bu durumda, kendisine izâfe edilen içme ve kâse de öğrenilir.

Bilmelisin ki, sevgi üç mertebedir: Birincisi doğal sevgidir ki, avamın sevgisidir. Bunun neticesi, hayvanî ruhta meydana gelen birleşmedir. Seven ve sevilenin ruhu, haz ve şehvet coşkusuyla sahibi için tek bir ruh haline gelir. Bunun sonu ise, cinsel ilişkidir. Çünkü sevgi şehveti, bütün mizaca suyun yüne yayılması gibi hatta rengin renklide yayılması gibi yayılır. İkincisi ise ruhanî-nefsî sevgidir. Bunun gayesi ise hakkını yerini getirmede ve kadrini bilmede sevgiliye benzemektir. Üçüncüsü ise ilahi sevgidir. Bu ise Allah'ın kulu, kulun da Allah'ı sevmesidir. Nitekim Allah *'O onları, onlar da O'nu sever'*[543] buyurur. Her iki uçtan bu sevginin sonu, kulun Hakkın, Hakkın da kulun mazharı

olduğunu görmesidir. Kul kendisinde zuhur eden Hak karşısında beden için ruh gibidir. O, kendisinde hiçbir zaman görülmediği cismin bâtını ve gaybıdır. Onu sadece seven görebilir. Hak da kulun kendisiyle nitelendiği sınırlar, ölçüler ve arazlar ile nitelenir ve bu kul O'nu görür. Bu durumda ise Hakkın sevgilisi olur. İş söylediğimiz gibi olunca, sevginin kendisiyle tanımlanacağı zâtî bir tanımı olamaz. Fakat sevgi, betimsel ve lafzî anlatımlarla tanımlanabilir. Sevgiyi tanımlayan kimse, onu bilmemiştir. Ondan bir şey tatmayan kimse, onu tanımamıştır. Ondan 'kandım' diyen kimse, sevgiyi tanımamıştır. Sevgi doyması olmayan bir içecektir. Perdelinin biri şöyle demiştir: 'Bir şarap içtim bir daha susamadım.' Ebu Yezid ise şöyle der: 'Adam dediğin denizleri yudumlasa bile, dili susuzluktan dışarı çıkan kimsedir.' İşte işaret ettiğimiz husus budur.

Bilmelisin ki sevgi doğal olabilir, sevilen ise doğa âleminden olmayabilir. Sevginin doğal olmasının nedeni, sevenin doğa âleminden olmasıdır ki, bu kaçınılmazdır. Doğal sevginin nedeni, bir bakış veya duyuştur. Bakış ve duyuş, sevilen gözle algılanan şeylerden olduğunda bakanın ve duyanın hayalinde bir şey meydana getirir. Bu görme ve duyma seveni sevdiğinin yaratılışına taşır, musavvire gücüyle onu hayalinde suretlendirir. Bazen sevilen hayalde tasavvur edilişine uygun doğal bir suret sahibi veya onun aşağısında veya ondan farklı veya üzerinde olabilir. Bazen ise sevilenin bir sureti olmayacağı gibi suret kabul etmeyebilir de. Seven ise, duyduğundan tasavvur edilemeyecek bir şeyi tasavvur eder. Suret kabul etmeyen bir şeyi tasvir ederken doğanın maksadı, dağılmaktan ve gücün yetmediği bir şeye bağlanmaktan korkarak, sevileni belirli ve sınırlı bir durumda toplamaktır.

Sureti olmayan birinin ya da sureti olsa bile görülmemiş birinin tasvirini yapmanın nedeni budur. Bu surette sevginin fiili, onun şahsını yüceltmektir. Öyle ki hayal onu tahayyül etmekten aciz kalır. Bu suretteki büyüklük ve azamet, sevenin bedeninde bir başkalaşmaya yol açar. Bu nedenle sevenlerin bedenleri bitkinleşir ve zayıflar. Çünkü gıda maddeleri ona (sevilenin bedenine) yönelir ve büyür, (sevenin) bedeni küçülür. Çünkü şevk onu yakar ve dolayısıyla bedende beslenilecek bir şey kalmaz. Bu yakma esnasında sevilenin sureti hayalde büyür. Bu ise (mecazî olarak) onun 'yemesidir'. Musavvire gücü, hayaldeki bu surete üstün bir güzellik ve derin bir hoşluk giydirir. Bu güzellik nedeniyle

sevenin dış sureti, değişir. Bu nedenle rengi sararır, dudakları kurur, gözleri içe batar. Sonra bu güç, söz konusu surete sevenin bedeninin gücünden aldığı büyük bir kuvvet giydirir. Böylelikle sevenin güçleri zayıflar, eklemleri titrer.

Sevginin sevendeki gücü, (bir yandan) sevgilisine kavuşmayı özletirken (diğer yandan) kavuşmaktan korkutur. Çünkü kendisinde ona kavuşma gücü görmez. Bu nedenle sevgiliyle karşılaştığında, seven bayılır ve kendinden geçer. Kimde bir fazlalık var ve sevgisi eksikse, sevgilisiyle kavuştuğunda titrer ve zihni karışır. Şair şöyle der:

Ayrıldığımızda ne diyeceğimi düşünüyorum
Sözün kanıtlarını -alışkanlık olarak- sağlamlaştırıyorum

Biraraya gelince onu unutuyorum
Konuştuğumda ise, imkânsızı dile getiriyorum

Doğal sevginin gücü, seveni sevdiği önünde cesaretlendirir. Fakat bu cesaret -ona karşı değil- onun lehinedir! Öyleyse seven korkaktır, atılgandır ve cesurdur. Sevdiği hakkındaki bu tasavvur hayalinde bulunduğu sürece, öyle kalmayı sürdürür. Ta ki ölür, bedenin nizamı dağılır veya bu suret hayalinden çekilir ve yok olur.

Doğal sevginin bir yönü de hayalindeki o suretin belirsizleşip onu tahayyül eden nefsin suretine katılmasıdır. İki suret hayalde aşırı bir şekilde birbirine benzeşip sevilenin sureti -tıpkı havanın göze bitişmesi gibi- ona bitiştiğinde, seven onu hayalinde arar ve artık tasavvur etmez. Onu kaybeder ve kontrol edemez. Ona karşı aşırı bir yakınlık hisseder. Bu durumda, tıpkı sevdiğini yitiren kimse gibi, bir hayal ve hayret onu tutar. İşte 'özlem' denilen şey budur. Bu bağlamda arzu (şevk) uzaklıktan kaynaklanırken özlem (iştiyak) aşırı yakınlıktan kaynaklanır. Leyla'nın Kays'ı bu makamdaydı. Onunla her ne konuşulsa, 'Leyla, Leyla!' derdi. Çünkü onu kaybettiğini tahayyül ediyordu. Halbuki öyle değildi. Tahayyül edilen suret o kadar yakındı ki, artık Leyla'yı göremiyor ve yitiren biri gibi onu arıyordu. Bakınız! Bizzat Leyla dışarıdan kendisine gelip onun sureti Kays'ın hayalinde Leyla'dan aldığı suretle uyuşmadığında, hayalindeki suretle çatıştığını görmüş, hayalindeki suretin kaybolacağından endişe ederek şöyle demişti: 'Benden uzak dur!

Çünkü seni sevmek, beni senden alı koydu.' Burada Kays, söz konusu hayalî suretin bizzat sevginin kendisi olduğunu söylemiş, 'Leyla, Leyla!' diyerek onu aramaya devam etmiştir.

Bu suret sevenin hayalinde güçlendiğinde, hayalin duyudaki etkisinin bir benzerini sevilende meydana getirir. Bu durum, düştüğünü hayal eden birinin düşmesine ya da korkutucu bir şeyi tahayyül edip de bundan dolayı mizacı başkalaşan ve sureti değişen kimsenin durumuna benzer. Bu suret güçlendiğinde, sevilende bir etkisi olur. Böylelikle sevileni sınırlar, onu sevenden daha çok o kendisini seveni sever hale gelir. Çünkü nefisler, önderliği sevme özelliğinde yaratılmıştır. Seven, sevdiğine dönük sevgisinin kölesi ve kuludur. Sevilen ise, ancak bu seven var olduğunda önder olabilir. Böylelikle başkanlığı, aşkı ölçüsünde, onu azat eder. Sevilen, sevenin kendisinden uzak duramayacağı ve daima kendisini isteyeceğiyle ilgili kesin kanaati nedeniyle böbürlenir. Böylelikle görünüşte bir izzete sahip olur. İçinden ise seveni talep eder. Kendi mülkü olduğu için, varlıkta onun bir benzerini görmez.

Seven, sevilenin davranışına neden aramaz. Çünkü neden aramak, aklın niteliğidir ve sevenin aklı yoktur. Birisi şöyle der:

Akılla yönetilen sevgide hiçbir hayır yoktur

Bu dizeyi de bana sevenlerden birisi olan Ebu'l-Abbas el-Makkaranî kendisi adına okumuştu.

Nefislerin sahibi akıldan çok sevgidir

Sevilen ise sevenin davranışlarını en iyi şekilde sebeplendirir, çünkü seven onun mülküdür. Böylelikle sevilen -ki sahiptir- yükselsin diye, şeref ve üstünlüğünün ortaya çıkmasını diler. O kendisinin övülmesini sever. Bütün bunlar, sevginin eylemidir; sevilende belirttiğimiz hususları yaptığı gibi sevende de belirttiğimiz durumları meydana getirir. Bu ise şaşılacak şeylerin başında gelir: Bir mânâ, kendisinde bilfiil bulunmadığı kimsede -ki sevilendir- hükmünü meydana getirmiştir. Çünkü sevgi, sevende bir etki yaptığı gibi sevilende de etki yapar. Bu durum Mutezile'nin şu görüşüne benzer: 'Allah bir yerde bulunmayan bir iradeyle irade eder. Allah onu ya bir yerde ya da 'bir yer olmayanda' yaratmış ve onunla irade etmiştir.' Bu ise makul olmaktan uzaktır ve an-

lamların hükümlerini bulunmadıkları yerde zorunlu yapmaktır. Aynı şekilde sevgi de bir yerde akılla biraraya gelmez. Öyleyse sevginin hükmünün aklın hükmüyle çelişmesi gerekir:

Akıl konuşmak, sevgi susmak içindir.

Doğal sevginin özelliklerinden biri de, sevenin hayalinde gerçekleşen suretin bulunduğu yerin ölçüsünce olmasıdır (sevilenin sureti hayali tümüyle kaplar). Hayaldeki bu suretin herhangi bir şeyi kabul edebileceği bir fazlalığı olmaz. Böyle değilse, sevginin sureti değildir. Bu özelliğiyle sevginin sureti, diğer suretlerden farklılaşır. Nitekim âlemin sureti de (âlemdeki şeylerin suretleri), Hakkın isimlerinin mertebesi kadardır. Binaenaleyh ilahi mertebedeki her bir ismin -bir eksiklik ve fazlalık olmaksızın- (ilahi mertebedeki bulunuşu), âlemin yaratılışındaki etkisi ölçüsündedir. Bu nedenle âlemin yaratılışı, sevgiden meydana geldi. Bu durumu destekleyen bir rivayet hadiste geçer. Kutsi bir hadiste Allah şöyle buyurur: 'Ben bir hazineydim, bilinmek istedim, halkı yarattım, onlara bilindim, onlar da beni bildi.' Allah, sevginin âlemin yaratılış sebebi olduğunu bildirdi ve böylelikle âlem ilahi isimlere mutabık oldu. Nefsin cisme aşkı olmasaydı, kendisine zıt olsa bile, ondan ayrılırken acı duymazdı. Böylelikle, nispet ve şekillerin varlığı nedeniyle, miktarlar ve haller biraraya gelir. Öyleyse nispetler, neseplerin varlığında esastır. Bununla beraber ruhlar bedenlerden, anlamlar kelime ve harflerden farklıdır. Fakat kelime, örtüşme yoluyla anlamı gösterir. Öyle ki anlam bedenlenseydi, kelimenin niceliğine fazla gelmezdi. Böyle bir şey ise, 'sevgi' diye isimlendirilir.

Ruhanî sevgi ise, bu tanımın dışında, miktar ve şekilden uzaktır. Çünkü ruhanî güçler, nispi bir yönelme sahibidir. Seven ve sevilen arasında bakış, duyma ve bilgiden kaynaklanan iltifatlar ne zaman genelleşirse, bu, sevgi olur; eksik kalır ve nispetler yeterli gelmezse, söz konusu olan sevgi değildir. Burada 'nispetlerin' anlamı şudur: Özellikleri vermek ve ihsan etmek olan ruhlar, özelikleri tutmak ve almak olan ruhlara yönelmiştir. Birisi kabul olmadığı için acı duyarken öteki feyiz (akış) olmadığı için acı duyar. Gerçi feyiz yok olmaz. Fakat zaman ve hazırlık şartları tamamlanmamış olabilir. Böyle bir feyiz, kabul eden feyiz tarafından 'feyzin yoksunluğu' diye isimlendirilir ki, bu, doğru bir isimlendirme değildir. Ruhlardan her biri, diğerini sevmede bütün

güçlerini kullanır. Böyle bir sevgi iki seven arasında yerleştiğinde, seven sevdiğinden ayrılmaktan şikâyet etmez, çünkü sevgilisi cisimler ve bedenler âleminden değildir. Bu durumda iki şahıs arasında ayrılık gerçekleşir ya da -tıpkı doğal sevgide yaptığı gibi- aşırı yakınlık etkisini gösterir. Anlamlar ise sınırlanmaz ve bir mekâna yerleşmez. Onları sadece fıtraten eksik kimseler, tahayyül eder. Böyle biri, sureti olmayan şeyi suret sahibi yaparak tahayyül edebilir. Âriflerin sevgisi budur. Onlar bu sevgiyle 'birlik sahibi' sıradan insanlardan ayrışır. Bu kişi, halde ve miktarda olmaksızın, yoksunlukta sevgilisine benzeyen bir sevendir. Bu nedenle seven, sevilen olması bakımından sevdiğinin kadrini bilir.

İlahi sevgi ise, Allah'ın el-Cemil ve en-Nur isminden kaynaklanır. Nur, mümkünlerin hakikatlerine geçer ve onun kendine bakış ve imkân halinin karanlığını kendinden uzaklaştırır. Böylelikle mümkün hakikatler için kendisinden ibaret bir görme yaratır. Çünkü o nur vasıtasıyla görülebilir. Bu durumda Allah o hakikate el-Cemil ismiyle tecelli eder ve o da bu isme âşık olur. Bu durumda mümkünün hakikati, söz konusu ismin mazharı haline gelir. Mümkünün varlığı Hakta gizlenir ve kendinden fani olur. Böylelikle bunun Allah'a bir sevgi olduğunu bilemez. Ya da kendi nefsiyle Haktan 'fani olur'. Bununla beraber o bu haldedir ve Hakkın mazharı olduğunu bilemez ve kendisini sevdiğini bilir. Çünkü her şey, kendini sevmek üzerinde yaratılmıştır. Zuhur eden her şey ise, bir mümkünün hakikatinde zuhur eder. Öyleyse sadece Allah Allah'ı sevmiştir. Kul sevgiyle nitelenmez, çünkü onun sevgide bir hükmü yoktur. Kul Haktan sadece kendisinde zuhur edeni sevmiştir. Hak ise zuhur edendir. Dolayısıyla mümkünün hakikati, bunun da Allah'ı sevmek olduğunu bilemez. Böylelikle onu ister ve kendi hakikatine bakıyor olması bakımından onu sevmesini ister. Onu sevmesini sevmesi, kendisini sevmesinin ta kendisidir. Bu nedenle bu nur, parıltılı olmakla nitelenir. Yani bu nur bir parıltıdır. Çünkü o, Hakkın mazharı olsun diye, Haktan mümküne uzanır. Bu nitelikteki birisi niteliğinde zıtları biraraya getirirse, ilahi sevginin sahibidir. Çünkü böyle bir sevgi, gerçekte de olduğu gibi, onu yokluğa katılmaya sevk eder.

Binaenaleyh ilahi sevginin belirtisi, mânevî, duyulur, hayali veya tahayyül edilen her mertebede var olan her şeyi sevmektir. Her bir mertebenin Hakkın en-Nur isminden bir hakikati vardır ki onunla el-Cemil ismine bakılır. Söz konusu nur ona bir varlık elbisesi giydirir.

Öyleyse seven herkes, kendini sevmiştir. Bu nedenle Hak kendisini mazharlarını sevmekle nitelemiştir. Mazharlar ise a'yândaki yokluktur. Sevgi ise zuhur eden ile ortaya çıkar. Hak bu a'yân'da zuhur edendir. İşte zuhur eden ile mazharlar arasındaki bu ilişki, sevgidir. Sevgi, yokluğa ilişir. Buradaki ilgisi ise devamdır ve devam gerçekleşmemiştir (dolayısıyla sevgi gerçekleşmeyen bir şeye ilişmiştir). Çünkü onun bir sonu yoktur. Sonu olmayanın gerçekleşmeyle nitelenmesi de mümkün değildir.

Sevgi Hakkın bir niteliğidir. Çünkü Allah '*onları sever*' buyurdu. Aynı zamanda sevgi '*onlar da O'nu sever*'[544] ayetine göre yaratıkların da bir niteliğidir. Bu nedenle sevgi, Hakka nispet edilmesi ve Hakkın kendisiyle nitelenmesi nedeniyle, izzet özelliği kazanmıştır. Bu izzet özelliğiyle de sevgi yaratıklara yayılır. Böylelikle bu nispet, iki tarafta da bulunduğu yerde bir zelillik ve horluk meydana getirdi. Bu nedenle sevenin -sevilenin değil- sevginin izzeti altında zelil olduğu görülür. Çünkü sevilen bazen sevenin kölesi ve onun otoritesi altında ezilmiş biri olabilir. Bununla beraber sevenin onun karşısında zelil olduğunu görürüz. Bizim bildiğimiz, izzetin sevgiye ait olmasıdır, yoksa sevilene ait değildir! Müminlerin emiri Harun er-Reşid sevgilileri hakkında şöyle demiştir:

Üç sevgili insan gem'imi ele geçirdi
Kalbimin her yerine yerleştiler

Bütün yaratıklar beni istiyorsa, bana ne!
Onlar isyan ederken, yaratıklar itaat etse ne olur?

Bu ise hevanın otoritesinden başka nedir
Onunla güçlendiler, benim otoritemden daha izzetli oldular!

Burada Harun Reşid, 'hevanın otoritesi' sözüyle otoriteyi heva gücüne izâfe etti.

Allah Kitabının dışındaki bir yerde kullarına lütuf göstererek şöyle der: 'Ey kullarım! Sizi özledim... Ben sizi daha fazla özledim.' Allah gizli bir lütufla kendilerine tenezzül ederek hitap eder. Bu hitap, ancak seven olması bakımından kendisinden meydana gelebilir. Böyle bir şey, O'nu sevenlerden meydana gelebilir. Öyleyse seven, sevilenin değil,

sevginin hükmü altındadır. Bir kimsenin niteliği onun aynı ise, onun kendisi kendisinde hüküm sahibidir. Burada ilave bir durum söz konusu değildir ve bir eksiklik yoktur. Sevgi yaratıklarda tam yerleştiğinde (onların beşeri varlığını) siler. Çünkü yaratık yok olmayı kabul edicidir. Bu nedenle âlem farklı suretlere girer. Söz gelişi (âlemdeki bir şey) bir surette olur. Sevgi o surette sahibinin bilmediği yönden aşırıya kaçınca ve tecelli, (daha önce) zuhur etmediği yönden ortaya çıkınca, suret silinir. Bu kez, suretin bulunduğu yerde başka bir suret ortaya çıkar. Bu da hükümde -tıpkı ilki gibi- kendisine döner. İş böyle kesilmeden sürer. Bu nedenle şu sözü söyleyen yanılır: 'Âlemin yok olması zorunludur. Allah'ın âlem hakkındaki bilgisinin bir sonu vardır. Çünkü Allah, âlemdekiler hakkındaki bilgisini 'ihata' edicilikle nitelemiştir.'

Allah'ın bu hakikati (sevgi) varlıkla nitelenen bütün mümkünlere yayması, O'nun cömertliğinden kaynaklanır. Allah sevgiye kendisinden daha üstün bir hazzın olmadığı bir hazzı bitiştirdi. Böylelikle âlemdekilerin bir kısmı diğerlerini sever. Bu sevgi, mutlak sevgiden sınırlanmış bir sevgidir. Bu bağlamda 'falan falanı seviyor' ya da 'falanca şunu seviyor' denilir. Söz konusu olan, (gerçekte) Hakkın belirli bir hakikatte zuhur etmesi ve başka herhangi bir surette zuhurunu sevmesidir. Öyleyse Allah'ı seven kişi, herhangi bir şeyi sevenin sevgisini inkâr etmez. Çünkü o seven olarak sadece herhangi bir mazhardaki Allah'ı görür. Bu ilahi sevgiye sahip olmayan kimse, seven kimseyi (ve sevgisini) inkâr eder.

Burada 'bir insanın Allah'ı sevmesi imkânsızdır' diyenin sözünde bir incelik vardır: Hakka veya O'ndan olan bir şeye, bir yokluk nispetinin izâfesi mümkün değildir. Sevgi yoklukla ilgilidir. Dolayısıyla hiçbir yaratıktaki sevgi Allah'a ilişmez. Fakat Allah'ın sevgisi, yaratılmışlara ilişir. Çünkü yaratılmışlar yoktur. Öyleyse yaratılmış, sürekli ve daima Allah'ın sevgilisidir. Sevgi sürdükçe, onunla beraber yaratılmışın varlığı düşünülemez. Öyleyse yaratılmış hiçbir zaman mevcut değildir. Bu hakikat ise yaratılmışın -zuhur eden değil- Hakkın mazharı olmasını sağlar. Öyleyse ilahi sevgiyle bir şahsı seven kimse, bu tanıma göre onu sevmiştir. Dolayısıyla onun sevgisi hayal ile ya da belirli bir güzellikle sınırlanmaz. Çünkü bunların hepsi, onun adına mevcuttur ve sevgi onlara ilişmez.

Böylelikle sevgideki üç mertebe arasındaki iki fark ortaya çıkmıştır. Bilmelisin ki, hayal bütünüyle gerçektir. Tahayyülün ise bir yönü gerçek iken bir yönü yokluktur (bâtıl).

YÜZ ON YEDİNCİ SORU

Sevgi Kâsesi Nedir?
Cevap:

Sevgi kâsesi sevenin ne aklı ne duyusudur bilakis kalbidir, çünkü kalp halden hale girer (tekallüb). Sevilen Allah da 'Her gün bir iştedir.' Bu durumda sevginin ilgileri de, sevilenin fiillerinde türden türe girmesi nedeniyle çeşitlenir. Bu durum, saf bir cam kâsenin kendisine yerleşen sıvının değişmesine göre türden türe girmesine benzer. Sevenin rengi, sevdiğinin rengidir. Böyle bir şey ancak kalp için olabilir. Çünkü akıl sınırlanma âlemindendir ve bu nedenle 'bağ' anlamındaki 'ikal' (kelimesinden türetilerek) akıl diye isimlendirildi. Duyunun da zorunlu olarak sınırlılık âleminden olduğu bilinir. Kalp ise böyle değildir.

Çünkü sevginin farklı ve birbirine zıt pek çok hükmü vardır. Söz konusu hükümleri ancak sevgiyle birlikte onlarda şekilden şekle girme gücüne sahip birisi kabul edebilir. Bu özellik de sadece kalpte vardır. Halden hale girmeyi Hakka izâfe etmek ise, 'Bana dua ettiğinde dua edenin duasına olumlu karşılık veririm', 'Siz bıkana kadar Allah bıkmaz' ve 'Beni içinden zikredeni, içimden zikrederim' gibi ifadelerde dile getirilen duruma benzer. Şeriatın bütünü ya da çoğu, bu bölümle ilgilidir.

Sevgi şarabı kâsede bulunan şeyin ta kendisidir. Kâsenin mazharın ta kendisi olduğunu açıklamıştık. Şarap mazharda zuhur eden iken içmek tecelli edenden tecelli edilen adına gerçekleşen şeydir. Özetle, bunu bilmelisin!

Seksen dokuzuncu kısım sona erdi, onu yüz on sekizinci soruyla doksanıncı kısım takip edecektir.

SON NOTLAR

[1] Fussilet 41/30.

[2] Fussilet 41/30.

[3] el-A'raf 7/29.

[4] Yasin 36/9.

[5] Fussilet 41/31.

[6] Âl-i İmran 3/181.

[7] el-Kevser 108/3

[8] Âl-i İmran 3/133.

[9] el-Mü'minun 23/61.

[10] el-A'raf 7/28.

[11] el-Bakara 2/247.

[12] Kaf 50/15.

[13] el-Furkan 25/13.

[14] el-Bakara 2/163.

[15] Meryem 19/67.

[16] Meryem 19/85.

[17] Âl-i İmran 3/97.

[18] el-Hadid 57/7.

[19] el-Bakara 2/13.

[20] el-Bakara 2/163.

[21] el-Casiye 45/23.

[22] en-Naziat 79/40.

[23] el-İsra 17/110.

[24] el-Bakara 2/163.

[25] en-Nahl 16/68.

[26] eş-Şûra 42/11.

[27] ez-Zümer 39/7.

[28] el-Bakara 2/216.

[29] en-Nur 24/35.

[30] en-Nur 2/35.

[31] en-Nur 24/40.

[32] el-A'raf 7/31.

[33] en-Nahl 16/40.

[34] en-Necm 53/4.

[35] Meryem 19/64.

[36] en-Nisa 4/65.

[37] en-Nisa 4/65.

[38] en-Nisa 4/65.

[39] el-Ahzab 33/21.
[40] Yasin 36/55.
[41] Âl-i İmran 3/103.
[42] Âl-i İmran 3/101.
[43] el-Maide 5/2.
[44] el-Bakara 2/197.
[45] el-Bakara 2/197.
[46] el-Maide 5/24.
[47] el-Maide 5/24.
[48] Hud 11/123.
[49] el-Hicr 15/9.
[50] el-Enfal 8/75.
[51] es-Sebe' 34/50.
[52] er-Rum 30/7.
[53] Âl-i İmran 3/97.
[54] el-A'raf 7/156.
[55] el-Vakıa 56/90.
[56] ez-Zariyat 51/49.
[57] el-Feth 48/10.
[58] Âl-i İmran 3/28.
[59] el-Hadid 57/3.
[60] el-Maide 5/3.
[61] el-Maide 5/48.
[62] el-Hadid 57/4.
[63] el-Kasas 28/83.
[64] el-Karia 101/5.
[65] et-Tevbe 9/3.
[66] el-Kıyame 75/29.
[67] el-Ahzab 33/43.
[68] el-A'raf 7/172.
[69] el-İnfitar 82/8.
[70] el-Müzemmil 73/20.
[71] el-Müzemmil 73/20.
[72] el-Bakara 2/196.
[73] el-Bakara 2/196.
[74] en-Nahl 16/40.
[75] el-Fatiha 1/5.
[76] en-Neml 27/91.
[77] el-Hac 22/25.
[78] en-Nisa 4/59.
[79] el-Mutaffifin 83/28.
[80] Âl-i İmran 3/45.
[81] en-Nisa 4/172.
[82] Meryem 19/53.
[83] el-Bakara 2/115.
[84] İbrahim 14/4.
[85] el-Bakara 2/75.
[86] Sâd 38/75.
[87] en-Nahl 16/38.
[88] ez-Zuhruf 43/33.
[89] el-Cin 72/19.
[90] en-Nebe' 78/6-7.
[91] el-A'raf 7/17.
[92] el-Müzemmil 73/5.

[93] el-A'raf 7/23.

[94] Fâtır 35/32.

[95] el-Kehf 18/25.

[96] el-Hac 22/47.

[97] el-Bakara 2/31.

[98] eş-Şuara 26/83.

[99] Tâ Hâ 20/108.

[100] el-Furkan 25/63.

[101] el-Hucurat 49/2.

[102] el-A'raf 7/204.

[103] el-En'am 6/91.

[104] Nuh 71/8.

[105] ed-Duha 93/11.

[106] el-En'am 6/40-41.

[107] el-Feth 48/29.

[108] Tâ Hâ 20/44.

[109] Âl-i İmran 3/159.

[110] el-A'raf 7/156.

[111] et-Talak 65/12.

[112] el-Mülk 67/3.

[113] ez-Zümer 39/68.

[114] Fâtır 35/2.

[115] Fâtır 35/2.

[116] el-Mülk 67/3.

[117] Âl-i İmran 3/139.

[118] Muhammed 47/35.

[119] et-Tin 95/5.

[120] Meryem 19/67.

[121] el-Enfal 8/35.

[122] Sebe' 34/23.

[123] el-En'am 6/18.

[124] en-Necm 53/1.

[125] Âl-i İmran 3/97.

[126] eş-Şûra 42/11.

[127] el-İsra 17/6.

[128] Tâ Hâ 20/114.

[129] el-Feth 48/4.

[130] et-Tevbe 9/124.

[131] el-Bakara 2/186.

[132] İbn Arabî burada 'ebdâl' (bedeller) kelimesiyle aynı kelime kökünden geldiği halde farklı bir anlamı vurgulayan 'büdelâ' kelimesini kullanarak bu iki grup arasındaki farkı belirtmektedir.

[133] en-Neml 27/42.

[134] el-Bakara 2/238.

[135] Kaf 50/38.

[136] Fâtır 35/15.

[137] Fussilet 41/33.

[138] ez-Zariyat 51/56.

[139] el-Enbiya 21/73.

[140] es-Secde 32/16.

[141] el-Furkan 25/63.

142 el-Furkan 25/72.
143 el-Furkan 25/64.
144 el-Furkan 25/67.
145 el-İsra 17/55.
146 el-Bakara 2/253.
147 el-Kehf 18/68.
148 el-Kehf 18/69.
149 el-Kehf 18/66.
150 el-Kehf 18/67.
151 el-Maide 5/54.
152 en-Nisa 4/80.
153 Âl-i İmran 3/31.
154 el-Mümtehine 60/1.
155 el-Mücadele 58/22.
156 en-Nisa 4/125.
157 ez-Zuhruf 43/67.
158 eş-Şûra 42/51.
159 el-Kasas 28/30.
160 en-Nisa 4/164.
161 et-Tevbe 9/6.
162 et-Tevbe 9/6.
163 Âl-i İmran 3/159.
164 er-Ra'd 13/2.
165 Fâtır 35/32.
166 Fâtır 35/32.
167 Fâtır 35/32.
168 Fâtır 35/32.
169 el-Ahzab 33/35.
170 el-Ahzab 33/35.
171 el-Ahzab 33/38.
172 en-Nisa 4/60.
173 et-Tevbe 9/112.
174 et-Tevbe 9/112.
175 et-Tevbe 9/114.
176 Hud 11/75.
177 Yunus 10/62.
178 Yunus 10/64.
179 el-Mülk 67/2.
180 el-Maide 5/67.
181 el-Ankebut 29/18.
182 el-Hadid 57/19.
183 Muhammed 47/19.
184 Muhammed 47/19.
185 Muhammed 47/19.
186 el-Hadid 57/19.
187 Âl-i İmran 3/18.
188 Âl-i İmran 3/18.
189 en-Nisa 4/69.
190 en-Nisa 4/69.
191 el-Bakara 2/13.
192 el-Bakara 2/13.
193 eş-Şûra 42/40.
194 el-Ahzab 33/57.
195 et-Tahrim 66/8.

196 el-Ahzab 33/35.
197 el-Bakara 2/238.
198 el-Ahzab 33/35.
199 el-Enbiya 21/105.
200 Fussilet 41/11.
201 el-Ahzab 33/31.
202 el-Ahzab 33/30.
203 Meryem 19/93.
204 el-Bakara 2/238.
205 el-Ahzab 33/23.
206 el-Ahzab 33/24.
207 ez-Zümer 39/10.
208 el-Enbiya 21/83.
209 el-Enbiya 21/83.
210 el-Enbiya 21/84.
211 Sâd 38/44.
212 el-İsra 17/44.
213 el-Bakara 2/187.
214 el-Tahrim 66/6.
215 el-Ahzab 33/35.
216 et-Tevbe 9/112.
217 el-Bakara 2/155.
218 el-Ahzab 33/35.
219 el-A'raf 7/26.
220 el-A'raf 7/26.
221 el-Bakara 2/235.
222 Âl-i İmran 3/31.
223 el-Ahzab 33/43.
224 el-Maide 5/117.
225 Âl-i İmran 3/6.
226 el-Bakara 2/228.
227 en-Nisa 4/172.
228 el-Hac 22/41.
229 et-Tevbe 9/112.
230 Ğafir 40/35.
231 ed-Duhan 44/49.
232 el-Alak 96/19.
233 el-Hac 22/26.
234 el-Hicr 15/98.
235 el-Hicr 15/99.
236 eş-Şuara /218-219.
237 Nuh 71/27.
238 es-Saffat 37/173.
239 es-Sâf 61/14.
240 Sâd 38/47.
241 et-Tevbe 9/88.
242 er-Rahman 55/70.
243 el-İsra 17/25.
244 el-Bakara 2/260.
245 el-Hac 22/34.
246 el-Hac 22/35.
247 Hud 11/75.
248 el-A'raf 7/201.
249 el-A'raf 7/201.

[250] en-Nisa 4/100.
[251] el-Mü'minun 23/57.
[252] el-Mearic 70/27-28.
[253] el-Bakara 2/177.
[254] er-Ra'd 13/20.
[255] en-Necm 53/37.
[256] el-Feth 48/10.
[257] er-Ra'd 13/21.
[258] Âl-i İmran 3/175.
[259] en-Nahl 16/50.
[260] er-Ra'd 13/21.
[261] el-Mü'minun 23/3.
[262] en-Necm 53/29.
[263] el-Furkan 25/72.
[264] en-Nahl 16/70.
[265] el-Hadid 57/3.
[266] el-Kehf 18/65.
[267] ez-Zümer 39/68.
[268] el-Kehf 18/68.
[269] el-Müddesir 74/31.
[270] es-Saffat 37/173.
[271] el-Enfal 8/17.
[272] el-Ahzab 33/23.
[273] en-Naziat 79/44.
[274] el-Bakara 2/253.
[275] el-Bakara 2/285.
[276] el-Fil 105/4.
[277] ez-Zariyat 51/42.
[278] el-Haşr 59/2.
[279] en-Neml 27/8.
[280] el-Maide 5/88.
[281] el-A'raf 7/156.
[282] el-En'am 6/54.
[283] el-A'raf 7/156.
[284] el-A'raf 7/156.
[285] el-A'raf 7/157.
[286] el-En'am 6/54.
[287] Tâ Hâ 20/50.
[288] et-Tevbe 9/73.
[289] Âl-i İmran 3/159.
[290] Tâ Hâ 20/44.
[291] el-Vakıa 56/61.
[292] Kâf 50/15.
[293] Yasin 36/40.
[294] Yasin 36/39.
[295] et-Tekvir 81/15.
[296] el-Buruc 85/1.
[297] el-Mücadele 58/12.
[298] el-Mücadele 58/13.
[299] el-Enfal 8/24.
[300] en-Nisa 4/80.
[301] el-Kalem 68/4.
[302] el-A'raf 7/34.
[303] Fâtır 35/13.

[304] Fâtır 35/13.
[305] el-İsra 17/44.
[306] er-Ra'd 13/15.
[307] Fussilet 41/11.
[308] el-Fatiha 1/6.
[309] el-Müddesir 74/31.
[310] el-Kehf 18/68.
[311] Yunus 10/2.
[312] el-Bakara 2/253.
[313] el-İsra 17/55.
[314] Sâd 38/47.
[315] Âl-i İmran 3/18.
[316] el-Vakıa 56/85.
[317] Kâf 50/16.
[318] el-Enbiya 21/112.
[319] el-İsra 17/84.
[320] Âl-i İmran 3/18.
[321] Âl-i İmran 3/18.
[322] Âl-i İmran 3/18.
[323] Âl-i İmran 3/18.
[324] Âl-i İmran 3/18.
[325] Yusuf 12/108.
[326] el-Ahzab 33/50.
[327] el-Kehf 18/68.
[328] Hud 11/17.
[329] Âl-i İmran 3/181.
[330] Hud 11/17.
[331] es-Saffat 37/180.
[332] Muhammed 47/31.
[333] et-Tevbe 9/94.
[334] ez-Zümer 39/47.
[335] Meryem 19/9.
[336] en-Nahl 16/40.
[337] ez-Zariyat 51/56.
[338] eş-Şûra 42/49-50.
[339] ez-Zariyat 51/56.
[340] Meryem 19/17.
[341] en-Nahl 16/68.
[342] Fussilet 41/12.
[343] eş-Şems 91/7.
[344] eş-Şems 91/8.
[345] el-İsra 17/20.
[346] eş-Şûra 42/52.
[347] eş-Şûra 42/52.
[348] el-En'am 6/122.
[349] en-Nur 24/40.
[350] el-Bakara 2/260.
[351] el-Feth 48/4.
[352] el-Enfal 8/11.
[353] ed-Duhan 44/39.
[354] el-Hicr 15/85.
[355] el-İsra 17/105.
[356] Tâ Hâ 20/50.
[357] Tâ Hâ 20/50.

[358] Tâ Hâ 20/50.
[359] el-İsra 17/55.
[360] ez-Zuhruf 43/32.
[361] el-Mücadele 58/11.
[362] el-İsra 17/55.
[363] el-İsra 17/55.
[364] el-İsra 17/55.
[365] el-Ahzab 33/43.
[366] en-Nahl 16/78.
[367] es-Secde 32/9.
[368] ez-Zümer 39/22.
[369] el-Furkan 25/2.
[370] er-Ra'd 13/2.
[371] Yâsin 36/37.
[372] ez-Zümer 39/6.
[373] Meryem 19/67.
[374] en-Nahl 16/40.
[375] en-Nahl 16/40.
[376] en-Nahl 16/40.
[377] er-Ra'd 13/2.
[378] el-A'raf 7/58.
[379] el-Enbiya 21/2.
[380] el-Hicr 15/21.
[381] Âl-i İmran 3/5-6.
[382] Âl-i İmran 3/6.
[383] Âl-i İmran 3/6.
[384] Âl-i İmran 3/6.
[385] el-A'raf 7/28.
[386] en-Nisa 4/78.
[387] en-Nisa 4/78.
[388] en-Nisa 4/79.
[389] en-Nisa 4/78.
[390] el-Hicr 15/29.
[391] el-Bakara 2/30.
[392] ez-Zuhruf 43/84.
[393] el-Bakara 2/30.
[394] ez-Zuhruf 43/84.
[395] ez-Zuhruf 43/84.
[396] el-En'am 6/165.
[397] el-En'am 6/165.
[398] el-En'am 6/165.
[399] en-Nahl 16/40.
[400] en-Nahl 16/40.
[401] en-Nahl 16/40.
[402] el-Enfal 8/17.
[403] Yusuf 12/101.
[404] el-Enbiya 21/30.
[405] er-Rum 30/30.
[406] Kâf 50/29.
[407] el-Bakara 2/31.
[408] Fâtır 35/1.
[409] en-Nur 24/35.
[410] el-İsra 17/105.
[411] Sâd 38/75.

[412] el-Bakara 2/187.
[413] el-Kehf 18/51.
[414] eş-Şûra 42/51.
[415] eş-Şûra 42/51.
[416] eş-Şûra 42/51.
[417] eş-Şûra 42/51.
[418] el-Kasas 28/30.
[419] eş-Şûra 42/52.
[420] el-Bakara 2/31.
[421] el-Bakara 2/33.
[422] el-Bakara 2/33.
[423] el-Bakara 2/34.
[424] el-Bakara 2/253.
[425] ez-Zariyat 51/56.
[426] el-Hicr 15/99.
[427] el-Hicr 15/99.
[428] Hud 11/56.
[429] el-En'am 6/153.
[430] el-Fatiha 1/6.
[431] Tâ Hâ 20/50.
[432] eş-Şûra 42/53.
[433] eş-Şûra 42/52.
[434] Hud 11/123.
[435] el-Enbiya 21/2.
[436] ez-Zümer 39/74.
[437] ez-Zümer 39/74.
[438] Âl-i İmran 2/93.
[439] el-Kehf 18/65.
[440] et-Tevbe 9/6.
[441] el-Enbiya 21/2.
[442] el-İsra 17/44.
[443] el-Ahzab 33/72.
[444] er-Rahman 55/29.
[445] en-Nahl 16/68.
[446] Kaf 50/16.
[447] Fussilet 41/40.
[448] el-En'am 6/9.
[449] el-İsra 17/95.
[450] el-Mutaffifin 83/29-32.
[451] el-En'am 6/68.
[452] el-En'am 6/97.
[453] Yusuf 12/108.
[454] Âl-i İmran 2/163.
[455] eş-Şûra 42/11.
[456] es-Saffat 37/180.
[457] Meryem 19/85.
[458] eş-Şûra 42/53.
[459] Hud 11/123.
[460] ez-Zümer /74.
[461] el-Maide 5/48.
[462] el-Fatiha 1/2-4.
[463] en-Nahl 16/40.
[464] el-Kasas 28/56.
[465] eş-Şems 91/8.

466 en-Nisa 4/78.
467 Hud 11/56.
468 et-Tevbe 9/112.
469 es-Secde 32/16.
470 es-Secde 32/16.
471 el-Enfal 8/3.
472 el-En'am 6/12.
473 Tâ Hâ 20/50.
474 el-Kehf 18/109.
475 Lokman 31/27.
476 eş-Şûra 42/52.
477 en-Nahl 16/2.
478 en-Nahl 16/2.
479 Ğafir 40/15.
480 Ğafir 40/15-16.
481 eş-Şuara 26/194.
482 el-Haşr 59/23.
483 el-Enbiya 21/112.
484 en-Nahl 16/111.
485 en-Nahl 16/1.
486 el-İsra 17/23.
487 er-Ra'd 13/33.
488 en-Necm 53/23.
489 el-Bakara 2/30.
490 el-A'raf 7/23.
491 Nuh 71/26.
492 Sâd 38/69.
493 el-Enbiya 21/22.
494 en-Nahl 16/125.
495 eş-Şûra 42/11.
496 İbrahim 14/4.
497 el-En'am 6/54.
498 er-Rum 30/47.
499 el-En'am 6/54.
500 el-Hadid 57/3.
501 el-Hadid 57/1.
502 el-Hadid 57/1.
503 el-Hadid 57/2.
504 el-Hadid 57/3.
505 Meryem 19/67.
506 Meryem 19/67.
507 Tâ Hâ 20/50.
508 Tâ Hâ 20/50.
509 el-Hadid 57/27.
510 el-Hadid 57/27.
511 el-En'am 6/160.
512 Sâd 38/26.
513 Sâd 38/26.
514 Tâ Hâ 20/50.
515 el-Maide 5/35.
516 el-Hucurat 49/10.
517 el-Hadid 57/3.
518 el-Kasas 28/88.
519 en-Nahl 16/40.

[520] el-Hicr 15/30.

[521] Âl-i İmran 3/97.

[522] Fâtır 35/15.

[523] el-Cin 72/27.

[524] el-Maide 5/2.

[525] Tâ Hâ 20/50.

[526] el-Alak 96/19.

[527] en-Nur 24/35.

[528] el-En'am 6/103.

[529] el-Furkan 25/63.

[530] er-Ra'd 13/15.

[531] er-Rahman 55/13.

[532] el-A'raf 7/204.

[533] el-Kıyame 75/22-23.

[534] ez-Zariyat 51/56.

[535] el-Enbiya 21/48.

[536] el-Kehf 18/65.

[537] el-Kehf 18/65.

[538] el-En'am 6/38.

[539] Fussilet 41/6.

[540] Tâ Hâ 20/50.

[541] el-Enfal 8/11.

[542] el-Kasas 28/88.

[543] el-Maide 5/54.

[544] el-Maide 5/54.